

LETOPIS
MATICE SLOVENSKE
ZA LETO 1885.

—
UREDIL
FR. LEVEC.

—
ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
MATICA SLOVENSKA.

—
V LJUBLJANI.

—
NATISNILA „NARODNA TISKARNA“.

1885.

Poziv slovenskim pisateljem!

Odbor „Matiice Slovenske“ se obrača do vseh rodoljubnih pisateljev slovenskih z iskreno prošnjo, da bi čim preje tem bolje poslali kaj primernih doneskov za prihodnji „Letopis.“

Kakor letos se bodo sprejemali tudi v prihodnjem letu samo izvirni znanstveni in znanstveno-poučni spisi iz raznovrstnih strok človeškega znanja; vendar je želeti, da bi čestiti gospodje pisatelji svojim razpravam izbrali take predmete, ki uga-jajo potrebam naroda slovenskega ter zaradi svoje splošne zanimljivosti prijajo večini Matičinih društvenikov.

Rokopisi naj se pošiljajo najpozneje do konca aprila 1886. l. predsedništvu „Matiice Slovenske“ v Ljubljani.

Po pravilih določena nagrada v Letopis vsprejetim spisom se bode izplačevala, kadar bode knjiga dotiskana.

V Ljubljani 15. decembra 1885.

V imenu odbora „Matiice Slovenske“ :

Za prvosednika:
Josip Marn.

Odbornik:
Fr. Levac.

LETOPIS

MATICE SLOVENSKE

ZA LETO 1885.

UREDIL
FR. LEVEC.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
MATICA SLOVENSKA.

Kar. Zichovitz

V LJUBLJANI.

NATISNILA „NARODNA TISKARNA“.

1885.

VII, e, 26. 575. f

0300 23696

VSEBINA.

	Na strani
1. Dr. J. Vošnjak: Socijalni problem in kmetski stan . . .	1—93.
2. † Fr. Remec: Ženitovanjski običaji na Gorenjskem . . .	94—110.
3. D. M. Obalovič: Ženitovanjski običaji v tržaški okolici . . .	110—116.
4. J. Navratil: Slovenske narodne vraže in prazne vére. . .	117—183.
5. Ivan Vrhovec: Topografski opis Ljubljane . . .	184—270.
6. Ivan Tomšič: Znamenitosti v Tržiči na Gorenjskem iz fran- coske dóbe . . .	271—287.
7. Simon Rutar: Kakšno važnost imajo Pavla Dijakona knjige „De gestis Langobardorum“ za starejšo zgodovino Slo- vencev? . . .	288—331.
8. Josip Apih: Žiga Herberstein.	332—370.
9. Ivan Tomšič: Bibliografija slovenska	371—391.
10. Evgen Lah: Letopis Matice Slovenske:	
I. Matica Slovenska 1864—1874—1884 . . .	392—414.
II. Poročilo o delovanji „Matice Slovenske“ v dobi od $\frac{1}{12}$ 1884— $\frac{30}{11}$ 1885	415—429.
III. Računsko poročilo	430—445.
IV. Poročilo o knjižnici	446—455.
V. Opravištvo „Matice Slovenske“ za l. 1885.	456—457.
VI. Imenik udov „Matice Slovenske“ za l. 1885.	458—492.
VII. Imenik društev, ki z „Matico Slovensko“ za- menjujejo knjige	493.
VIII. Zaznamek književne zaloge „Matice Slovenske“.	494—495.
IX. Naznanilo gg. poverjenikom in društvenikom.	496.

VERBODEN

Socijalni problem in kmetski stan.

Spisal dr. J. Vošnjak.

I.

Zemlja, delo in kapital.

Zemlja, delo in kapital so troji faktorji za pridelovanje novih dober. Zemlja daje človeku tiste snovi, iz katerih ustvarja z delom razne pridelke in kdor ne rabi vseh za vsakdanje potrebe, nabira si jih in postane kapitalist. Sčasoma pa si je kapital podjarmil zemljo in delo in se množil brez truda po storjenem delu družih, ki morajo njemu izročiti bogate zaklade zemlje in dela, sami pa pogrešajo za življenje potrebnih sredstev. Delujoči stanovi: poljedelec ali kmet, obrtnik, rokodelc in prosti delavec postali so sužnji kapitalu in vse to pod praporom svobode in enakopravnosti vseh udov človeštva, pod praporom, s katerim liberalno-kapitalistična stranka oči slepi lehkoverni, nepremišljeni masi.

Kmet, dasi oproščen od tlake in desetine, zagazil je skoro v še hujše robstvo, nego je bilo ono, v katerem je poprej zdihoval, ker je vsled dolgov le še na videz lastnik svoje zemlje. Poprej je bil kmet tako rekoč vezan z zemljiščem, s katerega ga tudi silni graščak ni lahko prognal. Zdaj pa ga sme vsak upnik tirati od hiše in zemlje, ako mu odpove posojilo in ga začne toževati. Zemlja je postala premično blago, s katerim se kupčuje kakor s kramarsko robo. Kmetije se razkosavajo, po parcelah prodavajo in čim dalje več je kmetskega proletarijata. Kapitalistična stranka pa vidi v tem, pred našimi očmi vršečem se polomu najjemenitnejšega človeškega stanu le naravni prehod iz fevdalne v liberalno dobo, porod novoveških idej; nobeden porod pa se ne vrši brez bolečin.

Vendar je kmet še v prijetnejšem položaji proti velikemu kapitalu, kakor delavski in obrtni stan, katera sta najprej okusila moč in neusmiljenost velikega kapitala, prvi popolnoma izročeni njegovi oblasti, drugi le na videz neodvisen, v resnici pa vedno bolj izgublja svojo nekdanjo samostalnost in blagostanje ter se pogrezuje iz vrst samostalnih obrtnikov v maso prostih delavcev

Oglejmo si tedaj natančneje gmotni položaj delavskega, obrtniškega in kmetskega stanu, da spoznamo veliko nevarnost sedanjih socijalnih razmer za človeško družbo, da poizvemo vzroke, kateri so zakrivili težavno stanje mase človeštva, in da potem prestopimo k imenitnemu vprašanju, ali in kako bi se dala zabraniti preteča socijalna kriza in po katerem potu rešiti socijalni problem.

II.

Delavski stan in kapital.

Leta 1881. je sklenil državni zbor sklicati ênketo, katera je imela preiskavati položaj fabriških delavcev. Vsled tega sklepa velik hrup v kapitalističnih krogih, češ, da se na tak način ščujajo delavci proti gospodom. Enketa se je res zbrala in povabila delavce in fabrikante. Ne bodem se tukaj spuščal v posamične izpovedbe, le toliko omenjam, da se je slišala iz ust delavcev marsikatera ostra sodba o ravnanji fabrikantov z delavci. Fabrikantje nasproti so se izgovarjali s hudo konkurencijo, katera jih sili izcrpavati delavske moči, ker bi sicer ne mogli shajati mimo inozemskih, nemških, francoskih in angleških fabrik, ki imajo kapital bolj po ceni v rokah, kakor pri nas. Tega pa niso dostavili, da se ne zadovoljujejo z malim dobičkom, ampak iščejo po 10 do 20% letnega dobička, kar je konstatovano za fabrike, ki so last delniških društev. Te fabrike bi tedaj prav lahko nekaj svojega dobička dale delavcem, ko bi znana židovska lakomnost to dopuščala. Delavcem se tudi po dovršeni ênketi in navzlic dobri volji državnega zbora dandanes nič bolje ne godi, kakor pred ênketo. To potrjujejo poročila iz raznih fabriških krajev. Na primer tik Dunaja v Florisdorfu, kjer so se vršili znani zločini proti policijskim organom, je še dandanes taka beda med delavci, da se človek res čudi, kako je mogoče, da se ničesar ne stori proti takemu moraličnemu in fizičnemu propadu delajočega ljudstva.

V Florisdorfu in okolici*) je bilo l. 1879. šteti 10.086 moških in le 8703 ženskih. Ušolanih je v edino tamošnjo šolo 1367 otrok. Mej temi je 428 tacih, ki ne živé v navadnih rodbinskih razmerah, namreč 115 zakonskih brez očeta, 113 nezakonskih, katerih matere živé s katerim si bodi moškim, 58 nezakonskih, neligitimovanih, 38 zakonskih brez matere, 64 pri očmih ali mačehab, 12 jih je popolnoma sirot, 28tim pa so roditelji ušli po svetu ali so zaprti. 130 otrok je v posebnem razredu (Trottelklasse), ker so duševno zaostali in moralično pokvarjeni. 300 otrok vzraste brez vsake hišne odgoje, ker staršev ves dan ni doma. Ni čuda, da se taki

*) Florisdorf und Umgebung. Ein sociales-Bild. Von R. Eichhorn, Cooperator. Natisneno v Oest. Monatsschrift für christliche Social-Reform. 1884. September.

otroci udajo beračenju, tatvini in sploh vsem slabim razvadam. Nedavno se je moralo petdeset deklet, vmes še za šolo godnih, izpustiti iz štirih fabrik in tudi nekaj fantičev zaradi znane nalezljive bolezni, pa to se je zgodilo še le na uradni ukaz. Mnogi otroci zaradi pomanjkanja obleke in obuvala zlasti po zimi in ob slabem vremenu ne morejo hoditi v šolo.

Stárši teh otrok so delavci v tamošnjih fabrikah severne železnice in neke delniške družbe. V teh fabrikah, v katerih se zdelujejo hlaponi in vozovi, imajo navadno do 2000 delavcev; njih večina pa dela v akordu, to je, delo se jim plača po komadih. Taki zaslužijo na dan po 2 gld. in več, ako svoje moči od ranega jutra do pozne noči napenjajo, pa ne strpe dolgo tacega prenapenjanja, zato sami pravijo: „Akkordarbeit Mordarbeit.“ Drugi delavci zaslužijo po 1 gld. do 1 gld. 35 kr. na dan. Ob nedeljah niso prisiljeni k delu, toda kjer so židovski vodje, plačujejo nedeljsko delo nekoliko bolje, kakor delavniško, tako da delavce zvabijo, da tudi ob nedeljah delajo. S tem delavce odvrtaajo od božje službe in še bolj slabé njihov verski čut. V delavnici vagonov je židovski načelnik, inženir Feliks Reiffer, leta 1882. dal nalašč ob nedeljah delati, dasi so delavci mej tednom po 3 do 4 dni praznovali, seveda brez plače, ker ni bilo dovolj dela. Tako ravnanje le prejasno kaže, kam tira židovski kapitalizem.

Še huje se godi delavcem v predilnici in tkalnici, kjer zdelujejo znano jutensko blago (Jute-Spinnerei). Delavk in delavcev je kacic osemsto. Poročevalec imenuje to fabriko „Züchtere von Unzucht und allerlei Krankheiten (besonders Tuberkulose).“ Delavni čas je od 6 do 12 in od 1 do $\frac{1}{2}$ 7. ure, pri mnogih pa tudi do 9. ure. K ponočnemu ali nedeljskemu delu se nikdo ne sili, pa kdor se ga brani, odpuščen je iz fabrike, naj strada in pogine. V predilnici delajo večinoma dekleta štirnajstih do sedemnajstih let in žene ter zaslužijo po 55 do 70 kr. na dan, toda le malo-kedaj za vse dneve v tednu in v popolnem znesku, ker se jim odteguje vsaka mala škodica na iglah. Ženske so vsled nedostatne hrane tako slabe, da navadno ali mrtve otroke rodé ali pa tako oslABLJENE, da kmalu po porodu umrjÓ. In to je še sreča, da so rešeni počasne smrti za lakoto. Stanovanja, ako se smejo vsakojake luknje, ki služijo v ta namen, tako imenovati, so natlačena s stanovalci, smrdljiva in nesnažna, postelje v njih druga nad drugo. Od 200 delavcev in delavk, katere poročevalec sam pozna, je k večemu kakih 10 še zdravega lica, vsi drugi blede, bolehni. Fabrika pa nese na leto svojim delničarjem po 15%, katere morajo nesrečni delavci prislužiti s srčno svojo krvjo.

Kdo se bo čudil o takih razmerah, da so delavci in delavke v moralicnem oziru silno pohujšani. Mnogo jih živi v divji družbi, kolikor časa se jim ljubi, potem pa si zopet izberó druge zveze. Pa celó pri oženjenih se prigodi, da zapusté žene

moža ali nasprotno. Včasih vzame kak predrznež svojemu sodelavcu ženo kar po sili ali pa se zánjo ž njim pobota. In vse to se godi pred vrati naše metropole. Tu bi bilo obširno polje za nemški „Schulverein,“ rešiti otroke lastne krvi od propada in pogina. Tu naj napravlja otroške vrtove in preskrbuje naj te najrevnejše mej revnimi z najpotrebnejšo obleko in učili.

Skoraj še huje, kakor tem fabriškim delavcem, godi se rudokopom. Ves dan pod zemljo, vidijo dnevno svetlobo in solnce le ob nedeljah in tudi ob nedeljah le popoldne, ker delajo navadno ves dopoldan. Plačo dobivajo po delu, kolikor namreč vsak izkoplje premoga. Znani dogodki v premogovih jamah na Ostrem blizu Hrastnika pričajo, da so delavske razmere težavne. Vodstvo, da si ohrani stalne delavce, rado vidi, da se delavci ženijo, kajti potem so bolj pohlevni in ne tako k strajkom pripravljani, kakor neoženjeni. Po tem načinu pa se delavski proletarijat še bolj množi in ker ostanejo taki delavci pristojni v svojo prejšnjo, navadno kako kmetško občino, zadene pogostoma dotično občino nadloga, da mora skrbeti za ženo in otroke takih delavcev ali celó za delavca samega, kadar se vrne v starosti nezmožen za delo domóv. In ko bi se taki oženjeni delavci vsaj bolje plačevali z ozirom na rodbino, katero imajo rediti! Pa to se ne zgodi, ampak plače se le znižavajo, ker lastniki dobro vedó, da se oženjeni nikamor ne more ganiti in da služijo rajši za najslabšo plačo, kakor da so brez dela. Torej ni čuda, da preklinjajo oženjeni delavci, kadar kopljejo premog v jamah, tistega, ki jim je dovolil ženiti se, in tistega, ki jih je poročal. Tako vsaj mi je pisal nedavno neki delavec iz treboveljskih premogokopov. No, delo pod zemljo že samo na sebi vpliva na dušno stanje in dela človeka bolj tužnega in melanholičnega.

Od države nastavljeni obrtni nadzorniki imajo lepo nalogo, preiskavati položaj fabriških delavcev in paziti, da fabrikantje preveč ne izsesajo svojih delavcev, ampak ž njimi milostno in krščansko ravnajo. Pa kdo more pričakovati krščanstva od ljudij, kateri skušajo vse krščansko mišljenje s koreninami izpipati iz človeških src. Zato pa morajo država, vlada in zakonodajavni faktorji vmes poseči in s svojim zaščitom braniti slabe in revne delavce, da pod silo lakomnega egoizma ne poginejo ali zdivjajo in s svojimi grozovitimi čini ne osramoté naše tako hvalisane kulture.

III.

Kapital in obrtni stan.

Nič bolje, kakor delavcem, godilo se ni obrtnikom in samostalnim rokodelcem pod vladanjem plutokracije in kapitalističnih nazorov. Obrtni stan, o katerem se je še pred malo

desetletji trdilo: „Handwerk hat einen goldenen Boden,“ propal je tako naglo in silno, da se začudeno vprašamo mi starejši, ki smo ga videli in opazovali pred tridesetimi leti: Jeli mogoče, da se more vršiti v tako kratki dobi tako silna izpremema?

Kdo je temu kriv? — Stroji! glasi se kratki odgovor iz kapitalističnega tabora. Kar je poprej izdelala človeška roka, to zdaj stori stroj nagleje, točneje in ceneje. Res je, da je iznajdba strojev uničila nekaj rokodelskih obrtov, še več pa jih je pokvarila kapitalistična asocijacija, delniška družba, kateri se ni o pravem času nasproti postavila solidarnost obrtnikov. Izumitelji strojev, s katerimi se delo olajšava ter točneje in ceneje opravlja, bi tudi obrtnemu stanu ne bili tako silno škodili, ko ne bi se izumov bila polastila juridična oseba brez srca, hrepenča le po največjih dobičkih, sama mrtva in brezkrvna, pa krv sesajoča iz živih teles njej služečih nesrečnežev, prototip hladno računajoče samopašnosti — delniška družba.

Nikdo ne more tajiti, da združene sile več opravijo, kakor vsaka sama záse. Pa velik je razloček, ako se združijo žive moči, več človeških oseb, k solidarnemu delu, ali pa ako se to zgodi le po manjših denarnih svotah, združenih v velike kapitale, kar je baš pri delniških družbah. Kadar se več oseb združi v skupno delovanje, store to, da se s skupnim delom lažje prežive. Drug družega poznajo in tudi občinstvo ve, s kom ima opraviti. Vse drugače pri delniški družbi. Mnogo malih denarnih zneskov po 100 do 1000 gl. se zbere v veliko svoto, včasih po mnogo milijonov z očitnim namenom, da se kolikor mogoče visoko obrestujejo. Iz tega nastane divja konkurencija, brezobzirno tlačenje delavcev, preobilna produkcija in končno polom in kriza; spomnjajmo se le letošnje sladkorne in spiritne krize, bankinih polomov itd.

Kapitalistična stranka sicer trdi, da so se le po delniških družbah vršila podjetja, katera bi se ne bila nikdar dognala po drugem potu, na primer mnoge železnice, stavbe itd. Temu pa se prav lahko ugovarja, da bi se bila resnično potrebna podjetja vršila tudi brez delniških družeb zlasti pri nas v Avstriji, kjer je morala pri takih železnicah, ki niso obetale dobička, država prevzeti poročstvo za vsaj 5 % obresti in so se delniške družbe le zidanja takih železnic lotile, ki so obetale dobro obrestovanje in še pri teh so vedele si dobiti olajšav zastran davkov in pristojbin. Garantovane železnice bi tedaj država ravno tako lahko in še ceneje zidala, ko delniške družbe, ker bi se ne bile godile pri prodaji koncesij in dobivanji potrebnega denarja (Geldbeschaffung) take umazanosti, o kakeršnih se javno govori. Sploh, kar je občno koristnih naprav, šolskih stavb, vodovodov, dobrodelnih zavodov itd. morajo se preskrbovati na občne stroške, delniške družbe se le tam vtikajo, kjer upajo stržiti kakšen dobiček. Človeštvo bi torej

prav lahko shajalo brez delniških družeb in z njihovo odpravo bila bi glavna žila podvezana rastoči sili kapitalizma.

Delniške družbe škodujejo še v drugem oziru, ker zapeljujejo ljudi, da svoj denar ulagajo v ta namen, da dobivajo od njega visoke obresti brez lastnega dela in truda, ker vabijo ljudstvo k igranju in slabé javno moralo. Kadar pride do poloma, res lahko vernejši izgubé svoj denar, pa se ob novi priliki le spet vsedejo na limanice. Zato bi se morali dati prav strogi zakoni o napravi in delovanji delniških družeb in zlasti zahtevati, da se vsaka delnica glasi na imé in da prevzamejo delničarji skupno poroštvo, kakor se to zahteva pri hranilnih in posojilnih zadrugah.

Veliki kapital, bodi si da se je sestavil iz mnogo malih v delniški družbi, ali bil nakopičen v eni roki, je združen z novo izumljenimi stroji uničil marsikateri star obrt, tem lože, ker je tudi vso obrtno zakonodateljstvo vrtelo se okoli zlatega teleta kapitalistične stranke. Stari cehi so se odpravili in obrtna svoboda se je proglasila, pa obrtnikom se je vsled te neomejene svobode tako godílo, kakor kmetom, kateri so se oprostili od tlake in desetine, kar je zánje bila res velika sreča, pa oba: obrtnik in kmet, izročila sta se ladji brez krmila in kompasa, plovoči na širokem in viharnem morji svetovne konkurencije, in se zdaj borita proti potopu.

Socijalna demokracija, katera je iz početka imela svoje privržence le med delavci, množi jih zdaj najbolj v obrtnem stanu, kar jasno kažejo številke pri državnih izborih na Nemškem. Ako se nič ne stori proti propadu kmetškega stanu, bode tudi on stopil v vrsto stranke, katera v svoji najradikalnejši panogi ne pozna ne državnega reda, ne obitelji, ne naroda in ne vere. V srednjem veku do francoske prekucije so bila mesta s svojim pridnim, po privilegijah obvarovanim obrtnim in trgovskim stanom trdnjave meščanske svobode proti fevdalnim prenapetostim. Ponašala so se s svojim liberalizmom in s fanatičnim veseljem pozdravljala vsako tako zvano liberalno pridobitev ter sama najbolj pomagala, da so se kar čez noč odpravile vse ograje, ki so baje ovirale prosti razvoj vseh človeških sil in zadržavale vsak napredek. Svoboda, v političkem in narodnem oziru dobro došla vsem narodom, raztegnila se je nepremišljeno tudi na gospodarsko polje. Manchesterške teorije proste trgovine brez carine, slobodnega obrtstva brez dokaza sposobnosti za obrt, prostega lihvarstva (oderuštva) so kmalu pokopale obstanek neštevilnim poprej vsaj pošteno shajajočim obrtnim in trgovskim rodbinam, tako da nahajamo zdaj v mestih mnogoštevilne nad glavo zadolžene obrtnike in nekoliko bogatašev. Kapital se zlasti v vélicih mestih vedno bolj kopiči v malo rokah in sicer židovskih. Pa še le v najnovejšem času začelo se je svitati v glavah tistih, ki so ob vsaki priliki trobili v rog listov, priznanih organov d' alliance israelite, zdaj še le spoznavajo, da

so kostanj iz žarjavice vlekli le za — židove. Pa kaj pomaga spoznanje, ko je že prepozno!

Židovski rod, ki je že po starem zakonu rajši plesal okoli zlatega teleta, kakor molil pravega Boga in kateremu je prirojena lastnost barantanja in strast lakomnosti, našel je zlasti v Avstriji pripravna tla za naglo obogatitje brez dela in nevarnosti. Ustanovil si je banke z velikanskimi kapitali, da gospoduje na gmotnem polji in z mnogimi časniki pa je vplival na duhove. Nikdar se besedi: svoboda in napredek, nista tako zlorabili, kakor od plačanih časnikarskih pisarjev tega židovskega časopisja. Trgovsko-obrtni stan v mestih pa je nosil svoj denar, dokler ga je še kaj imel, v te banke in s svojimi naročili podpiral kapitalistične liste in ni čutil vrvi, katera se mu je začela ovijati okoli vratu, dokler mu ni sape zmanjkovalo.

Premeteni so pa res ti židovi, kadar jim gre za dobiček in za povečanje svoje moči. Izmed mnogih naj navedem samo eden slučaj v dokaz njihovega rovarskega in brezvestnega delovanja. Ko so leta 1870. krojaški pomagači na Dunaji od svojih mojstrov zahtevali boljšo plačo in od socijalnih demokratov nahujskani končno ustavili delo, podpirali so zaslepljene delavce v tem početju najbolj konfekcionarji, to je, prodajalci izdelanih oblek. Kazali so silno pomilovanje do nesrečnih, od mojstrov zatiranih pomagačev in ko so ti res strajkati začeli, darovali so radodarno v podporo delo ustavivšim pomagačem razmerno velike doneske, na primer znani Jakob Rothberger 1000 gld., Adolf Welisch 500 gld., drugi židovi po 300, 200 in 100 gld. itd. *) Socijalni demokrati so kar strmeli in imeli židove za svoje najboljše prijatelje. Konfekcionarji pa so stvar tako uravnali, da se je strajk pričel ravno ob času, ko se najbolj kupuje obleka. Mojstri brez pomagačev niso mogli zvrševati svojih naročil, ljudje so bili torej prisiljeni se z obleko preskrbeti pri konfekcionarjih, kateri so prodali vso svojo zaležano zalogo za dober denar tako, da so se jim doneski za strajk desetkrat povrnili.

Pa s tem še ni bila končana ta čudna tragikomedija. Na stotine krojaških rodbin je bilo uničenih in pomagači, kaj so dosegli? Ker jim mojstri niso mogli dati več dela, šli so h konfekcionarjem v dobri nadi, da jih bodo, ker se jih tako milosrdno mej strajkom podpirali, z delom preskrbovali. Konfekcionarji so bili v to precej pripravljeni, toda dejali so, da jih zdaj, ko je čas za kupčijo z obleko pri kraji, ne morejo tako dobro plačevati, in odslé so cene napravljali za delo konfekcionarji, seveda tako, da so ubogi krojači, ki morajo za nje delati, pravi trpini.

Ravno tako se je godilo s slovečo dunajsko jantarsko industrijo, kakor hitro so se začeli vmes vtikati židovski mešetarji

*) „Die materielle Lage d s Arbeiterstandes in Oesterreich“ v Oesterr. Monatschrift, 1884.

(Zwischenhändler). Sprejemali so fino blago od fabrikantov, mešali ga s slabejšim in za dobro prodavali. Pa ne še dovolj, polastili so se tudi kupčije z jantarom tako, da so fabrikantje morali od njih jantar jemati, nasproti pa so bili zdelovatelji obvezani le njim zopet oddajati svoje zdelke; torej gre ves dobiček v žep židovskih barantačev, zdelovatelji pa se morejo pri najmarljivejšem delu komaj preživiti. Našteti bi se dala še cela vrsta obrtnij, katere so poprej pošteno redile svoje ljudi, ki si zdaj pri njih še suhega kruha ne zaslužijo. Zato se ni čuditi, da dobiva antisemitizem vedno več privržencev v obrtnem stanu, kajti ta je poleg delavskega najsilneje zadet od te moderne šibe božje.

V naši domovini se dozdej, hvala Bogu, židovstva še ni toliko zatrosilo, da bi se čutile njegove praktike. Pa tu in tam, zlasti na Štajerskem, so se že naselili in kjer je eden, tam se jih zaplodi kmalu več. Kajti znana je židovska plodovitost, ker se že v mladih letih ženijo in želé imeti veliko otrok. Kaj imamo pričakovati od tega človeškega plemena, kateri se z nobenim drugim ne pomeša, da bi potem ne izgubil svojih slabih lastnostij, nam kaže vsaka stran zgodovine. Nikdar nasičena lakomnost in neugasljivo sovraštvo proti vsemu, kar je krščanskega, vije se kakor rudeča nit skozi vse židovsko delovanje. Svoje lakomnosti žid ne more zatajiti, tem bolj pa ve skrivati svojo srditost do kristijanov. Le kedar se jih poloti kaka strast, izbruhnejo iz sebe besede, pričujoče o tistem smrtnem sovraštvu, katero je pribilo na križ Kristusa in bi križalo še danes vse kristijane, ko bi imelo dovolj moči. Ko so leta 1882. na Hrvatskem kmetje v nekaterih krajih blizu štajerske meje udarili na židove, se je tudi na slovenskem Štajerskem tam, kjer so se naselili židovje, nekak nemir prikazal med ljudstvom in v župniji sv. Barbare v Halozah prišlo je do izgrediv. Po noči se je zbralo ljudstvo in napalo je hram tamošnjega židovskega barantača. Žandarmi in vojaki so morali priti na obrambo; prijeli so več izgredivov ter jih odgnali v zapor. Tedaj je kričala židovka, žena zadetega barantača: „Če bom še tri leta tukaj, orala bom s kristjani in ne z voli.“ In v svoji besnosti je plunila v obraz uklenjenim kristjanom. Tacih besed si je treba zapomniti, kajti iz njih lahko sodimo, kaj si domišljujejo židovi in kako se nam bo godilo, če se ne postavi jez proti narastajoči njih sili. V plug nas seveda ne bodo upregli, pa uklenili nas bodo v verige svojega kapitalizma, kakor so to že dosegli pri delavcih in mnogih obrtnikih, zlasti na Ogerskem in Hrvatskem, deloma pa tudi v Avstriji in Nemčiji.

Obrtni stan je v sedanji kapitalistični dobi zabredel v take zadrege, da se ne bode mogel več povzdigniti do prejšnje veljave in starega blagostanja, pa vsaj toliko se dá doseči, da se ohrani, kar je še samostalnega obrtnega stanu in da se mu olajša obstanek. Človeška družba mora želeti in vse storiti, da se ne uniči srednji

stan. Drugačnega mišljenja so socijalni demokratje, katerim je prav povšeči, da tudi obrtni stan propada in množi število njihovih privržencev. Zato jim ni mari takih naredeb, ki bi bile v podporo in povzdigo obrtnega stanu, češ, da se s tem le slepijo obrtniki, a pomagati v resnici se jim ne dá drugače, nego po zvršenji socijalnega programa. „Obrtni krogi, rekel je znani socijalni demokrat Bebel v nemškem parlamentu, „čuté leto za letom živahneje, da morajo propasti vsi tisti, ki niso v stanu delati z moderno fabrikacijo, razdelitvijo dela, sploh z vsemi prednostimi, katere ima velika produkcija, ker jim ni mogoče zdržati konkurencije in ker za svoje zdelke ne dobivajo toliko, kolikor bi morali zahtevati po rabi moči, časa in stroškov. Tudi obligatorični cehi ne bodo nič pomagali, akopram si obrtniki sami od te naprave vse obetajo. Kmalu se bodo prepričali, da tudi po tem potu ni zboljšanja pričakovati in bodo izpredvideli, da mora priti za tem razvojem socijalistična doba.“

Kdor tako pesimistično sodi, da se mu nemogoče zdi pomagati obrtnemu stanu iz sedanjega opasnega položaja, ta bo roke križem držal in čakal, kaj bo nastalo iz te kolobocije. Komur pa je mari, da se ustavi preteča socijalna kriza, trdil se bode najti potov in sredstev, da pridnemu in delavnemu obrtniku omogoči samostalni obstanek. Da pa se to zgodi, treba je pred vsem odstraniti sedanji kapitalistični gospodarski sistem, na njega mesto pa se morajo postaviti zopet načela krščanstva, katera so že enkrat človeštvo prerodila, ko se je bil ravno tako, kakor dandanes boj vsakega proti vsakemu in je na mesto požrtvovalnega človekoljubja stopila brezobzirna samopašnost in najnesramnejša razuzdanost.

IV.

Kapital in kmetški stan.

Ali res kmetški stan propada?

Marsikomu se bo čudno zdelo tako vprašanje, kajti o tem, da kmetški stan propada, vendar nikdo ne dvoji, a stvar ni tako dognana, kakor se kaže. Kapitalistična stranka nikakor ne priznava, da se kmetškemu stanu res godi posebno slabo. Glavni organ te stranke*) je še nedavno očital agrarnim zastopnikom, da nalašč pretiravajo in da se kmetje mej vsemi stanovi razmerno najboljše počutijo. Številke o narastajočih hipotečnih dolgovih le dokazujejo, da imajo zemljišča večjo vrednost in če se prodaju in tam kaka kmetija po dražbi, kriv je temu posestnik sam, ker ali ni delaven in varčen ali pa zanemarjen v pouku in nezmožen za svetovno konkurencijo. Trn v peti so mu take na-

*) N. Fr. Presse, 1884, Dezember.

redbe, s katerimi bi se vezala zemlja (kmetški domovi) ali omejila popolna svoboda v zadolženji in prodavanji zemljišč. S tem se bo kmetu še bolj odtegnil kredit in ne bo imel sredstev v poljšanje svojega gospodarstva, za nove kmetijske stroje itd. Ako se mu zagotovi posest, odpadla bo zanj potreba napenjati vse moči v boji za obstanek, kateri vzbuja vsako osebo, da razvija svoje duševne in telesne sile. Sploh pa je, tako končuje kapitalistični organ svoje modrovanje, pravi humbug govoriti o propadu kmetškega stanu, kateri se vsaj v večini prav lahko in dobro preživlja.

Tem zastopnikom kapitalizma, kateri se o vsaki priliki sklicujejo na statistične podatke, nič ne veljajo številke, kadar se ne strinjajo z njihovimi trditvami. Leta 1858. znašali so hipotečni dolgovi na vseh posestvih Avstrije (brez Ogerskega) 1.068,981,932 goldinarjev. Koliko od teh je zadelo kmetško posest, ni ločeno. Leta 1881. pa je bilo vknjiženih 3.062 milijonov gold., tedaj trikrat toliko, kakor leta 1858. in od teh na kmetških posestvih 1.945 milijonov, tedaj le na teh blizu dvakrat toliko, kakor pred 25 leti na vsem posestvu. Da so pa rastoči dolgovi dokaz propadanja gospodarstva, tega menda tudi kapitalistični modrijani ne bodo tajili. Nadalje je bilo od leta 1875—1880. več kmetij po dražbi prodanih, kakor poprej v dvajsetih letih. Koliko jih pa le na eni niti še visi, dokler upniki ne pritisnejo in koliko jih je že brez gozda in živine, o tem ni številke, pa vsak, kdor se je le malo oziral po kmetških seliščih, videl je gozde izsekane in mnogo zanemarjenih kmetij brez živine.

In — ali je to dokaz dobrega življenja na kmetih, da silijo delavni možje s kmetov v mesta in fabrike? da se rajše podajo v rudokope pod zemljo, kakor da bi zemljo obdelavali? da se izseljujejo v Ameriko in drugam, kar le stori človek, ki je o vsem obupal v svoji domovini? da je dosti malih kmetij, kjer uživajo le malokedaj kruh, meso kvečemu na velike praznike, včasih pa še nimajo za sol? da mnogo otrok ne more v šolo, ker nima obleke? da se širi žganje, ta nesrečna pijača revnih? Toda dokazov za silni propad kmetškega stanu je toliko, da jih vidi in čuti vsak, komur je mari resnice in kdor jih hoče videti.

Na Kranjskem je l. 1883. deželni zbor sklenil, natančno preiskovati materialno stanje kmetškega stanu, kar se je zgodilo leta 1884. Deželni odbor se je v ta namen obrnil do vseh župnijskih uradov, potem do okrajnih sodišč in okrajnih glavarstev z vprašanji, katerih prvo se je glasilo: „Ali je kmetški stan v poslednjih desetih letih propadal tako, da imajo zdaj kmetje več dolgov, a menj živine, menj lesa v gozdih itd.? Ali pa so materialne razmere na kmetih enake ostale, ali se zboljšale?“ Na to vprašanje je odgovorilo 180 župnijskih uradov, vsa okrajna glavarstva in razven dveh vsa sodišča. Le iz 30 župnij, večinoma

v ljubljanski okolici in na Gorenjskem se je poročalo, da so razmere blizu enake ostale, toda tudi tu so narastli dolgovi, posekali in uničili so se gozdi in zlasti žganjepivstvo se je strašno širilo. V vsi drugi deželi pa je kmetstvo tako propadalo, da so se poročila prav obupno glasila. V dokaz le nekaj izrekov iz raznih okrajev: *) „Propad vedno večji, dolgovi strašno narastajo, živine vedno menj, s hlevov se stanovanja za ljudi napravljajo (Preserje). — Kmetški stan je močno propadal, le malo kmetij je brez dolga (Preddvor). — Propad je tak, da se mnogokrat sliši govoriti: bolj slabo že ne more biti (Godovič). — Propad je velikansk. Dolgovi presežajo večkrat vrednost posestva. Gotovo je nad četrti del posestnikov, ki nimajo nikakšne ne le uprežne živine, ampak niti ovac ali koze pri hiši. Les po logi je bil že prejšnja leta posekan in odprodan (Košana). — Nahajajo se premnogi gospodarji, ki so siljeni, le z mršavo kravico odpeljavati na zemljišča in pridelke domu pripeljavati. Za gruntno delo morajo najemati uprežno živino. Pičli gnoj, ki se še dobiva, se prodaja. Prašiči se prodavajo, družine uživajo leto in dán premalo zabeljene jedi (Vipava). — Kmetstvo je v najslabšem stanu. Gospodarji prese-ljujejo se v Ameriko. Le v zadnjih dveh letih je 2000 Belokranjcev odplulo čez morje. Zemljišča se pod ceno prodavajo, večidel jih kupujejo upniki sami in prilično jih razkosavajo (Črnomelj). — Kmet ima pri vsem svojem trudu le slabo hrano in vmes tudi strada, ima slabo obleko, da po zimi silno prezeba, posteljne oprave pa manjka skoraj pri vsaki hiši (Šmihel). — Skoraj polovica kmetov nima svoje, ampak le rejno živino (Hinje). — Večinoma gre vse tukaj nazaj, samo ljudstvo se dobro množi. Novih koč je obilno in to je kmetu v veliko škodo (Cerklje na Dolenjskem). — Veliko hiš je, ki celo leto kruha ne pečejo. Govejo živino imajo mnogi le v „činžih“. Na majhne parcele njiv ali kolosekov stavijo nove hišjce, da se nezmerno množijo družine, ki nimajo od česa živeti (Šmarjeta).“ In enako žalostno se glasé tudi druga poročila. Propad je povsod očitiden.

Za druge slovenske pokrajine ni takih oficijalnih poročil, pa znano je, da se kmetom godi povsod enako težavno. Na Štajerskem se je po nepremišljenem postopanju cenilnih komisij gruntne davek v mnogih krajih silno povečšal, kar tem huje zadeva gruntne posestnike, čim večje so priklade. Od leta 1878. do 1880. je bilo po eksekutivni dražbi prodanih kmetij: v ptujskem okraji 232, v mariborskem 328, v šentlenarskem 162, v marenberškem 173, v celjskem 151 in v kozjanskem 107. Toraj je le v teh šestih okrajih v kratki dobi treh let bilo uničenih 1153 kmetških rodbin. Še le v poslednjem času so eksekutivne dražbe

*) Glej: Poročilo deželnega odbora kranjskega gledé agrarnih razmer na Kranjskem. Ljubljana 1884. 61 str. in šest prilog.

redkejšo postajale, odkar so se ustanovljale posojilnice, pri katerih nahajajo kmetje podporo in pomoč, da se morajo rešiti.

Strašna revščina na kmetih je po Istri. Zemljišča so razdejana na drobne kose ali pa so prešla v last veleposestnikom, katerim zdaj kot koloni služijo prejšnji lastniki. Kar je še kmetov, zadolženi so nad glavo, in kar pridelajo, oddajati morajo upniku, kateri s tem pokrije obresti, dolg pa ostane in se še množi. Tudi na Goriškem je zemlja že prav po italijanskem načinu celó v planinskih krajih razkosana in ko bi kmetško ljudstvo ne bilo tako delavno, zmerno in štedljivo, ne bi moglo shajati.

Da se pa nahaja kmetijski stan ne samo pri nas Slovincih, ampak sploh v Evropi v hudih stiskah in da povsod premišlujejo, kako bi se dalo pomagati, da kmetje popolnoma ne obubožajo, opisal sem natančneje v lanskem „Letopisu Sl. Matice“.

Dokazano je tedaj, da kmetki stan v novejšem času silno propada, da je mnogo kmetških rodbin prišlo ob svojo domačijo, še več pa jih je, ki so le še gospodarji, ker upniku ni na tem, da bi jih spravil od grunta.

Torej prestopimo do drugega vprašanja:

V.

Zakaj propada kmetijski stan?

Kratek odgovor bi bil, da zato, ker ima več stroškov, nego dohodkov; vsako gospodarstvo pa, v katerem stroški presežajo dohodke, gre rakovo pot. Primanjkljaj se mora poravnati iz premoženja ali naravnost s tem, da se primerni del premoženja porabi ali potom posojila. Pri kmetu, čegar gospodarstvo ni v ravnotežju, godi se oboje; od premoženja se jemlje in prodava, zraven pa se še delajo dolgovi. V takem nesrečnem gospodarstvu oddá in prodá se najprej premičnega blaga, kolikor ga je bilo preobilno, potem že tudi za gospodarstvo potrebne reči: živina, gnoj; vmes se gozd izsekava in ker je premično blago pošlo, prodavati se začne nepremično, parcele od grunta, zraven pa se najema še denar. Iz početka le mali zneski z obečanjem in v nadi, da se dolg kmalu vrne, potem večji zneski, za katere se zemljišče zastavi. Ko se je to zgodilo, pa je navadno tudi že s kreditom pri kraji. Dohodki vsled slabega gospodarstva so se še bolj skrčili, stroški pa po obrestih pomnožili. V pokrivanje obresti treba denarja iskati, kjer se dobi pod vsakimi pogoji, toda že se oglašajo upniki in poslednji del tragedije se začne: izterjavanje dolgov po sodišči, dražba premičnega blaga in končno nepremičnega, vse kmetije.

Da po tem potu propadajo poprej dobre kmetije, vsi vemo in vidimo. Odkod pa letni primanjkljaj, vsled katerega se neizogibno vrši propad? Točni odgovor na to vprašanje bi nam tudi pojasnil,

ali, in kako bi se dali stroški z dohodki spraviti v ravnotežje. Vedeti bi se torej moralo natančno za vse stroške in vse prihodke, to je za budget kmetškega gospodarstva. A tak budget sestaviti za kmetško gospodarstvo po narodno-gospodarskih načelih in po terjatvah knjigovodstva, je jako težavno in zahteva toliko teoretiške znanosti, združene z lastnim zemljedelstvom, da se v praksi skoraj ne dá izpeljati.

Kmetško gospodarstvo je v ekonomnem oziru silno zapleteno, tako da še strokovnjaku včasih dela preglavico, razvrstiti dohodke in stroške v različne račune ter iz teh sestaviti bilancijsko. Od kmeta se kaj takega ne more zahtevati in ne dá pričakovati. Bilancijska najmanjše kmetije je bolj zapletena, kakor vsakega obrtnika ali trgovca, da ne govorim o letnih računih in bilancijskih denarnih zavodov, pri katerih so zdavnaj gotovi računi. Kar je v gotovem denarji prometa v kmetškem gospodarstvu, neznatno je mimo družega porabljenega blaga in storjenega dela, na kar se mora ozirati račun, oziroma bilancijska. Ločiti bi se morala vsaka panoga gospodarstva ter za vsako poseben račun voditi, da bi se končno vedelo, pri kateri je izguba, pri kateri dobiček. Pa taka ločitev se dejanski ne dá tako lahko zvršiti. Pri vpenitvi zemljišč zastran odmerjenja novega gruntnega davka se je to res storilo in so komisije po predpisanih obrazcih sestavljale take bilancijske za vsako kulturo posebe, pa vse to po neki povprečni cenitvi z ozirom na poteklo desetletno dobo. Dobljene številke so tedaj teoretične in da so v mnogih krajih zlasti na Štajerskem napačne, dokazuje enoglasna, in sicer opravičena pritožba o previsokem zemljiškem davku, oziroma previsoki vpenitvi čistega prinosa.

Ako si ogledamo stroške, imamo v prvi vrsti plačila v gotovini za davek s prikladami, za blago v štacunah bodi si za stvari v gospodarstvu potrebne, za živež (sol, žito), za obleko, za svečavo, dalje za šolske, cerkvene potrebe, za posle in delavce, za kulturne namene (časnike, knjige), za zabavo (tobak, krčmo), za milodare itd. Temu se mora došteti, kar se použije iz domačega pridelka; delo v hiši in na gruntu, kolikor bi veljalo, ko bi se za vso delo najeli plačani delavci; v domači sobi izdelana obleka; naturalna dela za občino, ceste, javne stavbe itd. Tudi dohodki so jako različni, namreč zraven gotovih še vrednost raznih pridelkov. Pri sestavljanju bilancijske je treba še odpisati primerni znesek pri inventaru in poslopih z ozirom na obrabljenje, na drugi strani pa prišteti storjene melioracije.

Tacega natančnega računa o kakem kmetškem gospodarstvu dozdaj še nisem v roke dobil, ker celó omikani lastniki zemljišč, na primer duhovniki, doktorji itd. kvečemu zapisujejo stroške in dohodke, ne da bi kedaj kako bilancijsko sestavili. Da je gospodarstvo pasivno, čutijo le iz tega, ker morajo vsako leto doplačati iz družih prihodkov. Pri kmetu pa se kaže primankljaj v poje-

majočem inventaru, v izginjajočem gozdu, v parcelah prodanih od posestva in v narastajočih dolgovih. Ker tedaj ni take bilancije, iz katere bi se dalo sistematično do številke dokazati, kateri del kmetškega gospodarstva je pasiven, odkod letni primanjkljaj in vsled tega hiranje in propadanje vsega kmetškega stanu, govoril bodem o raznih uzrokih, ki so baje krivi, da propada kmetški stan; iz tega se bo videlo, da je mnogo različnih faktorjev, katerih končni produkt je propad kmetije.

1. Dolgovi.

Dolgovi so prav za prav že nasledek slabega ali nesrečnega gospodarstva in dokaz primanjkljaja v gospodarstvu, toda le tam, kjer je sedanji lastnik dobil kmetijo v roke brez dolgov. Koliko pa je takih srečnih lastnikov in koliko je kmetij s čistimi zemljiškimi knjigami? Ogromne številke vknjiženih dolgov nam kažejo, da so že skoraj vsi kmetški posestniki nad glavo zadolženi. In če so iz početka dolgovi bili nasledek primankljaja v letnem računu, so zdaj glavni vzrok propadanja kmetškega stanu. Kajti za poravnanje obresti treba je gotovega denarja in ravno tega dobiti je kmetu najteže. Zato se kaže povsod, kjer se govori ali piše o bedah in stiskah kmetškega stanu, na dolgove kakor izvor vse nesreče in terja se nova zemljiška odveza od dolgov, podobna prvi l. 1850., s katero se je kmet oprostil tlake in desetine.

No, dolgovi sami na sebi bi ne uničili dolžnikov, ko bi ne morali plačevati zanje več ali menj obresti. In tu se mi zdi umestno, da spregovorim nekoliko besed ob obrestovanji sploh in o visokosti obresti posebe. Menda izvzemši gg. duhovnike in pravnike le malokdo ve, da je kristjanu sploh prepovedano zahtevati in jemati obresti od denarnih posojil. *) V predkrščanski dobi jemale so se obresti, pa že pri kulturnih narodih, pri indijskem, grškem in rimskem nahajajo se izreki imenitnih mož proti obrestovanju in naredbe proti previsokim obrestim. Indijski zakonik Manujev prepoveduje zahtevati obresti od obresti in sploh vsako daljno obrestovanje, če znašajo plačane obresti toliko kolikor ves dolžni znesek. Le ljudje nižje vrste so smeli jemati po 5%, višjega stanu vselej menj in brahmani (duhovniki) le po 2%. Po rimskem zakonu bilo je senatorjem prepovedano jemati obresti. Po Ciceronovem izreku je vsako obrestovanje proti naravnemu pravu in Titus Livius pripoveduje, da so Rimljani vedno zaničevali in črtili take ljudi, ki so jemali obresti.

*) Gl. Zins und Wucher von Fhr. v. Vogelsang v. Oest. Monatschrift 1884. — Der Wucher und sein Recht. Ein Beitrag zum wirtschaftlichen und rechtlichen Leben unserer Zeit von Prof. Dr. Lor. v. Stein. Wien 1880.

Slavni grški modrijan Aristoteles obsoja obrestna posojila in lihvarstva, ker se s tem dela pridobitek neposredno iz denarja samega in ne iz tega, za kar se je izumil denar: kajti denar je le prišel v rabo, da se olajša menjava, obresti pa množé denar samo na sebi.

Iz starega zakona vemo, da židovi niso smeli jemati obresti od svojih rojakov, druge narode pa so smeli odirati, kolikor jim je bilo ljubo in mogoče in to še danes delajo, le da v svoji lakomnosti tudi lastnim rojakom ne prizanašajo. Prepoved obresti jemati prešla je iz starega v novi zakon, le da se ni omejila samo na rojake, ampak raztegnila na vse človeštvo, ker je bilo krščanstvo vsem namenjeno. Prvi kristjani so se te prepovedi strogo držali in že najstarejši cerkveni učeniki so jo odločno zagovarjali. Nicejski koncil pretil je duhovnikom, ki bi se proti tej prepovedi zagrešili, z najhujšimi kaznimi in leta 443. je papež Leo tudi gledé posvetnih ljudij izrekel, da je obrestovanje „damnibilis“.

Isti nazori so vladali v vzhodni grški cerkvi. Car Basilij Makedonski je l. 867. duhovensko prepoved jemati obresti sprejel v posvetni zakon, pa ta določba veljala je le od l. 867. do 888. Njegov sin Leo jo je razveljavil, češ, da se „vsled človeške zlobe in izprijenosti ne dá vzdržati“. In veljavo je zopet zadobil Justinijanov zakon, po katerem je smelo plemstvo jemati po 4%, drugi ljudje pa po 6% obresti. Na zahodu pa se je cerkvenih določeb sčasoma poprijela posvetna oblast. Karol Veliki je l. 789. ahenski sinodi predložil zakon v tem smislu. Druga lateranska sinoda pa je l. 1139. določila, da je obresti jemati pregrešno in da se človek, ki je zahteval obresti, ne sme pokopati po cerkvenih obredih, ako se pred smrtjo ne spokori. Proti lihvarstvu pisal je posebno sv. Tomaž Akvinski. Ko so očetje Frančiškovi v 15. stoletji v nekaterih italijanskih mestih ustanovili zastavljalnice in dajali mala posojila proti nizkim obrestim, se jim je to močno jemalo v zlo.

Posojevalci se pa niso dali odvrniti, da ne bi zahtevali obresti, le ne pod tem imenom, ampak pod drugo obliko, kar lihvarji tudi še dandanes znajo, da se odtegnejo kazni za oderuštvo. Cerkev sama pa ni odločno postopala ter je zatisnila oči, ker je sprevidela, da se nič ne dá opraviti proti vseobči ukoreninjeni navadi, zlasti ko so protestantovske dežele odpravljale dotične stare prepovedi in je bilo l. 1654. po državnem zakonu dovoljenih 5% obresti. Vendar je še papež Benedikt XIV. v buli: „Via pervenit“ vsem kristjanom na novo prepovedal obresti zahtevati od posojenega denarja iz naslova, da se je dalo posojilo; priznal pa je, da se iz gotovih vnanjih vzrokov sme zahtevati kako povračilo. Na Francoskem se je obrestna prepoved odpravila še le l. 1789. po sklepu Assemblée constituante.

Iz vsega tega vidimo, da je obrestno vprašanje tako staro, kakor človeštvo, da so stari narodi večkrat spoznali potrebo, določiti, koliko se sme jemati obresti, krščanstvo pa se je iz prvega početka izreklo proti obrestim in je še do novejšega časa stalo na tem stališči, dasi z ozirom na gospodarske razmere le še bolj v teoriji. *) Še na katoliškem shodu v Ambergu na Bavarskem l. 1884. se je med drugim sklenilo, da so sicer veljavne določbe kanonskega prava in katoliške moralne teologije, po katerih posojilo samo na sebi ne daje pravice do obresti, da pa utegnejo vnanje okolščine take biti, da je opravičeno jemati obresti. Take okolščine so: škoda, katero ima posojevalec, dobiček, kateri mu uide in nevarnost za posojeni denar. Iz teh treh naslovov: *damnum emergens*, *lucrum cessans* in *periculum sortis* so tudi že kazuvisti zagovarjali obresti.

Krščansko-cerkveno pravo je torej zabranjevalo obresti od denarnih posojil, naravno pravo jih tudi ne priznava, zakonodajalci pa so bili v tem vprašanju vedno prav različnega mnenja. Včasih so prepovedali vse obresti, ker je vsako obrestovanje lihvarstvo, potem so zopet dovolili, naj vsak jemlje obresti, kolikor hoče in kmalu na to so zopet strogo prepovedali, jemati višje obresti od dovoljenih, na primer 5 ali 6%. Kapitalisti so vselej zagovarjali obrestno svobodo, a kadar so jo dosegli, niso se je dolgo veselili, ker so se kmalu prikazali slabi in nevarni nasledki lihvarstva in se je odirano ljudstvo vzdignilo proti oderuhom, ako niso oblasti o pravem času zopet stavile jezov lihvarstvu.

Pa tudi iz gospodarskega in socijalnega stališča se da veliko tehtnega ugovarjati proti obrestim. Kakor že povedano, sklicuje se lahko posojevalec na tri razloge, zakaj da zahteva obresti, zlasti na to, da bi mu sicer mogel tisti denar nositi dobiček po kakem drugem potu, v trgovini, obrti itd. Toda tak izgovor je prazen za tistega posojevalca, kateri se le s posojevanjem denarja peča ali kateri se le živi od obresti. Prvi je lihvar, drugi je trot človeške družbe. Iz denarja neposredno dobivati več denarja brez dela, ne ujema se z gospodarskimi načeli, po katerih le delo ustvarja vrednosti. Pa ne le, da se za človeško družbo izgubi delo tistega, ki se le od obresti živi, imajo drugi podvojeno delo, da poleg sebe še njega rede in to so tisti, kateri morajo plačevati obresti ali naravnost posojevalcu ali posrednje z davkom za plačevanje obrestij od državnih dolgov.

*) Učeni p. A. Lemkuhl S. J. pa v razpravi: *Deutung oder Missdeutung der kirchlichen Vorschriften über Zins und Wucher*. (Stimmen aus Maria Laach. Katol. Blätter. 1885. I. Heft) trdi, da je cerkev vsigdar dovoljevala iz nekaterih naslovov jemati obresti, seveda le nizke. Celo v omenjeni buli Benedikta XIV. „*Via pervenit*“, je izrečeno, da se smejo obresti zahtevati od posojila ako so veljavni naslovi, namreč ko bi posojevalec inace svoj denar rabil za dovoljena trgovska podjetja.

Še bolj obsojevati pa se morajo obresti s socijalnega stališča, kajti iz obresti se je rodil kapitalizem in ž njim vsi hudi nasledki njegovi, ki so kvar človeški družbi: nakopičevanje kapitala v malo rokah in milijoni delujočih in stradajočih trpinov, po besedah našega pesnika:

„Jokajo se milijoni,
Da se eden veseli“.

In za narastajoči kapital ni nobene meje, ker ga obresti množé in si je, da se mu vse delo, nevarnost in skrb odvzame, ustanovil denarne zavode: banke, hranilnice itd. Ni mu treba se neposredno ukvarjati s posameznim revnim dolžnikom. Hranilna knjižica, hipotечно pismo, državna obligacija, delnica so pripravna sredstva za pomnoževanje kapitala, a so nastale le iz načela obrestovanja.

Delavec mora delati, da se poobrestuje v podjetji naloženi kapital, a on sam nikakor ni deležen dobička, dasi lastnik od dobljenega dobička le mali del použije za svoje potrebe, večjidel pa spet priloži kapitalu. Obrtnik, kateri je prisiljen izposojevati si tuj denar, mora ne le toliko zaslužiti, da preživi sebe in svojo rodbino, ampak toliko več, kolikor znašajo obresti za posojilo. To je le mogoče, ako svoje sile napenja nad navadno mero, ali da pri blagu in delu s slabejšo kvalitétu skuša poravnati višji strošek za obresti. Ravno tako pri trgovci, kateri se dá po vrhu še lahko zapeljati v spekulacije, ki niso v razmeri z njegovim premoženjem. Sploh moramo v tem, da kapital išče prav visokih obresti, iskati glavni vir tisti divji konkurenciji, katera uničuje pošteno obrt in zdravo trgovino. Kdor najame obrestno posojilo, stori to, nadejajoč se, da ne bo le poravnal obresti z dobičkom od tega denarja, ampak si pridobil tudi za sebe primeren dobiček, vsaj toliko, kolikor plačuje posojevalcu. Torej mu je vsako sredstvo dobro in ker se taki prinosi ne dado po poštemem poti dobiti, zaide dolžnik na stranske, nepoštene. Izposojeni denar sploh nima nobenega teka in zapeljuje k nekaki lehkomiselnosti.

Pa ne le to. Človek, ki se je zadolžil, ni več popolnoma svoboden, kajti, kakor Stein resničnično opisuje,^{*)} zavisen je od svojega upnika. „Kar ima in kar si pridobi, je samó na pol njegovo, v vsem svojem gospodarskem in osebnem življenji je odvisen. In pod tem čutom trpi on, njegovo delo, njegova družina. Kar je dolžan storiti, ni le sebi, ampak je za družega storiti dolžan. Njegova gospodarska vest ga opominja in preganja ter mu pravi, da ima upnik popolno pravico, uničiti ga gospodarsko in družbeno, ako mu ne plača dolga. Upnik je vsled posojila lastnik in opravnik tujega premoženja, dolžnik pa živi in dela v službi svojega dolga.“

Kdor je pa v gospodarskem oziru odvisen, kako hoče biti samostalen v političkih in narodnih stvareh? Ob času volitev se

*) V omenjeni knjigi str. 25.

zato čuje le prepogosto očitiranje, da volilci niso po svojem prepričanju oddali glasov, da so temveč morali voliti po ukazu kapitalističnih upnikov ter zatajiti svoje lastno mnenje. Dolgovi torej ustvarjajo sužnje ljudi, katerih število tem bolj narasta, čim več kapitala vsled nepoužitih obresti se nakopiči v malo rokah.

Posebno pa stoka kmetski stan pod butaro dolgov, oziroma obresti, ker nobeno kmetsko gospodarstvo ne donša toliko dohodkov, da bi zraven javnih bremen še pokrivalo obresti za izposojila. Zato pa rastejo na eni strani dolgovi leto za letom, na drugi strani pa pojema kmetsko premoženje po posekavanji gozdov, kjer je še kaj za sekiro, po prodaji živine, po zanemarjanji poslopj in prodavanji parcel od gruntov.

Oglejmo si zadolženje kmetov v tistih deželah, v katerih bivajo Slovenci. Za čas do leta 1858. ni znano, koliko je bilo vknjiženih dolgov. Tačas je justični minister grof Nadasdy ukazal, naj se pri vseh sodiščih seštejejo vknjiženi dolgovi, ker je nameraval izpremeniti oderuški zakon. Pokazalo se je, da je v vsem cesarstvu z Ogersko vred bilo vknjiženih 1.541,800.000 gld., od katerih 266 milijonov z menj kakor po 5%, ostali znesek pa s 5%. Od te svote bilo je vknjiženih:

na Kranjskem	31,726.477 gld.	na Koroškem	34,872.455 gld.
„ Štajerskem	109,723.938 „	„ Primorji s	
		Trstom	45,002.004 „

V teh zneskih pa so všteti vsi dolgovi na kmetskem, mestnem in velikem posestvu.

Drugo štetje dolgov se je vršilo deset let pozneje, leta 1868. in od tačas naprej imajo sodišča nalog, da koncem vsakega leta izkažejo promet v nepremičninah (realitétah) in stanje zadolženja, to je, koliko se je vpisalo novih dolgov (Belastung), koliko izbrisalo starih dolgov (Entlastung) in to posebej za veleposestvo, za montanski posed, za posestva, vpisana pri deželnih in mestnih delegovanih sodiščih, torej za mesta in za posestvo v zemljiških knjigah pri družih sodiščih.

Priloženi izkaz I. kaže, koliko se je na Kranjskem od leta 1868. počenshi vsako leto vpisalo in koliko izbrisalo hipotečnih dolgov in sicer na vseh zemljiških, ker v objavljenih oficijalnih izkazih niso ločeni po kategorijah.

	1858.	1881.	tedaj več
Na Kranjskem	31,726.477 gl.	65,232.170 gl.	33,505.693 gl.
„ Štajerskem	109,723.938 „	258,689.930 „	148,965.992 „
„ Koroškem	34,872.455 „	64,662.400 „	29,789.945 „
„ Primorskem	45,002.004 „	57,122.800 „	12,120.796 „

Od teh dolgov je bilo l. 1881. vknjiženo pri sodiščih, torej po največ na kmetskem posestvu

na Kranjskem 54,885.820 gld. na Koroškem 52,108.789 gld.

„ Štajerskem 190,763.839 „ „ Primorskem 25,773.227 „

V dobi 22tih let so se torej dolgovi pomnožili vsako leto povprek računjeno

na Kranjskem za 1,523.000 gld. na Koroškem za 1,354.000 gld.

„ Štajerskem „ 6,771.000 „ „ Primor. „ 551.000 „

Toda dolgovi niso tako enakomerno narastli, ampak, kakor je videti iz izkaza I. za Kranjsko, poskočili so najhuje v znanem letu poloma 1873. za 3,300.000, l. 1876. za 1,990.000 in l. 1881. za 2,916.000 gld. Leti 1869. in 1878., znani kot dobri letini, kažeta kakor zeleni oazi v puščavi, celó v dolgovih odbrememb za 604 000, oziroma 418.000 gld.

Kako pa so nastali ti ogromni dolgovi? Viri so različni: posojila v denarjih, neizplačane kupnine, dedščine, prenotacije in eksekutivna vknjiženja in dolgovi iz raznih drugih pogodb.

Za leti 1878. in 1879. se je zračunalo,* da je od vseh v teh dveh letih vknjiženih dolgov spadalo:

v goldinarjih

Dežela	Posojila v gotovini	Kupnine	Dedščine	Prenotacije in vknjiženja	Druge pogodbe	Skupaj
Kranjsko	2373256	434994	969480	1203793	1454822	6436345
Štajersko	23816699	4619750	3210161	5882548	6079646	43608807
Koroško	3852475	838955	439074	822415	1758201	7711120
Primorsko	6065369	1625766	46113	1183278	983443	9903969
V odstotinkah:						
Kranjsko	36.87	13.26	15.06	18.73	22.59	
Štajersko	54.61	15.95	7.36	13.49	13.95	
Koroško	50.00	14.07	5.70	10.62	22.80	
Primorsko	61.21	14.74	0.46	11.95	9.93	

Na Kranjskem je torej le malo nad tretjino tacih dolgov, pri katerih je dolžnik sprejel gotovino, skoraj peti del pa izvira iz sodnih prenotacij in vknjiženja vsled kake tožbe, kar dokazuje prav slabo gospodarsko stanje. Pod rubriko: druge pogodbe so vštete hipotečne pravice iz dot. dedščine s 15.06% in dote prozročujejo na Kranjskem več kakor tretjino dolgov, veliko več, kakor v vseh drugih deželah in najbolj pospešujejo materijalni propad kmetskega posestva.

Koncem leta 1882. bilo je vknjiženih vseh dolgov na Kranjskem 65.5 milij. gl., torej več kakor l. 1881. za 270.000 gl.

„ Štajerskem 259.1 „ „ „ „ „ „ „ 500.000 „

„ Koroškem 65.1 „ „ „ „ „ „ „ 500.000 „

*) Statist. Monatschrift 1880. 11 Heft.

torej je l. 1882. v gospodarskem oziru bilo še precej ugodno, ker so se dolgovi proti prejšnjim letom le neznatno pomnožili, ali pa je zadolženje že tako visoko, da nova vknjiženja ne dajo več varnosti kapitalom.

Sploh pa znesek dolgov, šestetih iz zemljiških knjig, nikakor ne kaže dejanskih dolgov, ampak je gotovo veliko višji, ker je v zemljiških knjigah vpisanih mnogo takih dolgov, kateri so že poravnani, a ne izbrisani, na dalje tudi mnogo dolgov po večkrat štetih, ako so vpisani na raznih zemljiščih. Pri zdelovanji novih zemljiških knjig se sicer izbršejo zastareli dolgovi in čim bolj napreduje uvedenje novih zemljiških knjig, tem več gine takih dolgov iz računa. Pravo zadolženje se pa nikoli ne bo dalo pozvedeti, ampak kvečemu le sklepati iz vsakoletnega izkaza o novem obremenjenji in odpisanji starih dolgov.

Ko bi res bilo toliko dolgov, kolikor je izkazanih, potem bi obresti znašale tako velikanske svote, da bi jih dolžniki nikdar ne mogli plačati. Iz izkaza II. je razvidno, s kakimi obrestimi so sploh dolgovi vknjiženi v Avstriji. Ako zračunamo znesek letnih obresti, dobimo za Kranjsko 2,134.000 gld., za Štajersko 12,330.000 gld. in za Koroško 2,451.000 gld. Ker za Kranjsko vsi direktni davki znašajo 1,330.000 gld., morali bi dolžniki, ko bi res bili toliko dolžni, kolikor kažejo statistični izkazi, plačati ne le podvojeni direktni davek, ampak še za 800.000 gld. več. Toda v resnici ni toliko dolgov.

Povodom kranjske kmetijske enkête l. 1884. zdelo se je deželnemu odboru potrebno pozvedeti, koliko dolgov in s kakimi obrestimi je vknjiženih na kmetskih posestvih, koliko je kmetskih posestev brez dolga in koliko jih je bilo v poslednjih treh letih prodanih po eksekutivni dražbi. Izkaza III. in IV. kažeta vknjižene dolgove na posestvih, vpisanih pri sodiščih v zemljiških knjigah in s katerimi obrestimi so vknjiženi.

Iz tega izkaza vidimo, da so razmerno k zemlji in prebivalstvu najbolj zadolženi gorenjski okraji in od dolenskih črnomaljski, kateri okraj sploh spada med najubožnejše vse dežele, v tem, ko je na Gorenjskem še najboljše gmotno stanje kmetskega ljudstva na Kranjskem. Koliko je od izkazanih dolgov še veljavnih, ni mogoče povedati za gotovo. Skoraj polovica je vknjiženih brez obresti, in to so: dote, dedščine, užitki, kavcije itd., z obrestimi pa jih je največ po 5 in 6%, vendar še precejšnji del, blizu 10 milijonov, z več kakor 6%. Kranjska hranilnica ima od 16 milijonov gld. vlog na Kranjskem vknjiženih le 3,708.974 gld. in od teh le 2,367.874 gld. na kmetskih posestvih. Torej spada od vsega dolžnega zneska 59 milij. gold. le neznatni del 3.5% na kranjsko hranilnico, vsekako čudna prikazen. Vprašati se mora, ali se do hranilnic ne obračajo stranke za posojila, ali pa se od

strani hranilnice delajo take ovire, da iščejo stranke v denarnih stiskah rajše drugod pomoči.

Da je vendar še nekoliko kmetških posestev na Kranjskem brez vknjiženega dolga, vidi se iz izkaza V. Ker pa ni znano za vse okraje, koliko je v vsakem kmetij, ne more se soditi o razmerji zadolženih do nezadolženih posestev. Po izkazu finančnega ministerstva je na Kranjskem bilo 1883. l. 106.528 gruntnih davkoplačevalcev, toda ker ima skoraj vsak obrtnik in trgovec po mestih in trgih tudi kakšen kos zemlje, nam ta številka ne kaže pravega števila kmetških posestnikov, katerih je po ljudskem štetju od l. 1879. na Kranjskem bilo le 54.600, in to je menda pravo število. Kajti l. 1865. je Felsenbrunn taci davkoplačevalcev, ki plačujejo nad 5 gold. gruntnega davka, naštel le 40.000, taci pa, ki so plačevali do enega goldinarja 26.541, od 1 do 2 gl. je plačevalo 11.896, od 2 do 5 pa 16.102.

Najboljše gmotno stanje se kaže v ljubljanski okolici, kjer je brez vknjiženih dolgov 738 celih gruntov, 1060 polgruntarjev 1636 četrtn in 666 tretjinograntarjev, sploh pa 15.453 gruntnih davkoplačevalcev, torej več, kakor na vsem ostalem Kranjskem. Soditi se sme torej, da je četrti del vseh gruntnih posestnikov brez dolgov, tri četrti pa so zadolžene in morajo več ali menj obresti plačevati, bodi si v denarjih, bodi si, kar se godi posebno na Dolenjskem in deloma na Notranjskem, v gruntnih pridelkih in le-te obresti so navadno veliko višje od onih v denarjih, pogostoma lihvarske.

Dolgovi, ali prav za prav obresti, so tisti črv, kateri razjeda poprej zdravo jedro kmetije in lastnika korak za korakom tira v propad. Kajti v nobenem stanu niso dohodki tako negotovi, kakor v kmetškem, obroki za plačevanje obresti pa so gotovi in kdor jih zamuja, čuti kmalu vse nepravilike, katere zadenejo zamudnega dolžnika: tožbe, odvetniške stroške, nove vknjižbe neplačanih obresti in novih dolgov, kateri pa niso nastali po prejeti gotovini, ampak iz raznih računov.

Dokler kmet nima dolgov, ima dober kredit in lahko dobi denar na posojilo. Ko ga najame, upa, da ga kmalu vrne. Setev lepo kaže, polni se vidijo vinógradi, prodati se bo dal kak rep živine. Pa pride uima in mu uniči polje, vinógrad tako, da ne le kapitala ne more vrniti, še obresti mu ni mogoče plačati in da se preživi v tako nesrečnem letu, zadolži se le prepogosto še bolj. Vselej, kadar se bliža obrok za obrestno plačevanje, vračajo se skrbi, iz česa jih plačati. Dolžnik v sili prodá živež, od katerega bi se imel živiti, spomladi pa ga mora drago kupiti ali vzeti na up po najdražji ceni. Prodava krmo in živino ter s tem čim dalje bolj slabí gospodarstvo. Poseka gozd in končno začne prodavati parcele od grunta. Vse to, da bi si vsaj ohranil od očetov podegovani dom in nekoliko zemlje okoli njega. Pa vse žrtve so za-

stonj, končno pride na vrsto še domačija in zopet je uničena ena kmetška rodbina. In koliko je tako nesrečnih, ki le še visé na eni niti, katerim se godi tako, kakor sem nedavno čital v prošnji nekega zadolženega kmeta za odpisanje dolžnih bolniških stroškov: „Moje premoženje stoji, kakor kaplja na veji. Veter popihne in kaplja pade.“

Ali je torej pametno in na korist človeški družbi, kateri je vse na ohranitvi kmetškega stanu, da je dovoljeno brezmejno zadolženje kmetških posestev? da veljajo za promet z neprimičninami isti zakoni, kakor za premično blago? da mora kmet poleg svojega osebnega kredita še zastaviti hišo in grunt? Svoboda je lepa stvar v političkem in narodnem oziru. V gospodarskih stvareh pa se morajo staviti neke meje, v katerih se mora osebno delovanje podvreči združnim interesom.

Kmetški domovi in sploh zabranitev zadolženja na kmetških posestvih so nujna potreba, ako hočemo kmetški stan obvarovati, da ne zabrede v kapitalistično sužnost in ne pomnoži števila tistih obupanih ljudi, ki nimajo ničesar več izgubiti, ampak sanjajo le, da bodo kaj pridobili, ako prekopicnejo ves socijalni red.

Kar se tiče obrestne visokosti (Zinsfuss), previsoke so za kmeta prav za prav vsake obresti, ker je le malo takih letin, da bi dajale kmetu več prihodkov, nego potrebuje za preživetje samega sebe in rodbine in za poravnanje javnih dolžnosti. Kake tri odstotke bi mogel plačati v navadnih letih, če kmetija ni nad tretjino vrednosti zadolžena in sicer v dobrem stanu. Kar je večjih obresti, poravnati se ne morejo iz rednih prihodkov, ampak le iz ostalega premoženja. Sicer pa dolgovi, ki so z višjimi od 6%, vknjiženi, vpisani so na menj varnih mestih; kajti upnik tem večje obresti zahteva, čim menj upanja ima, da se mu vrne kapital. In da se pri eksekutivnih dražbah res veliko kapitala izgubi, vidimo iz izkaza I. Od l. 1869. do 1881. se je le na Kranjskem v zemljiških knjigah izbrisalo 4.027.214 gld. dolga, ker se pri eksekutivni dražbi ni toliko skupilo, da bi se poplačali vsi dolgovi, zlasti v letih 1878. do 1881. se je do pol milij. gold. vsako leto izbrisalo na ta način. Toda to so večinoma taki dolgovi, pri katerih je upnik le malo gotovine dobil v roke ali jih pa po visokih obrestih že pred eksekutivno dražbo do večjega poravnal.

Iz teh izgub pa dalje spoznamo, da se kmetom daje veliko več kredita, kakor je varnosti. In zakaj? Ker upnik računa, da bo kmet vse žile napel v poravnanje obresti, kajti sicer zapade eksekuciji in kadar mu je vse prodano, uničen je za vselej, ker pač ni misliti, da bi kedaj zopet postal samostalen posestnik. Zato bo delal v potu svojega obraza, če prav ve, da plodov svojega dela ne boče užival sam, ampak njegov upnik. In končno ostane upniku še vedno pravica do hipoteke. Čudna, prav v pogubo kmetškega stanu izmišljena naprava, da sme upnik sezati ne le na prihodek iz zemlje, ampak na zemljo samo! Še do 16. sto-

letja se je za dolgove zastavila le renta, prihodek, posestvo pa je ostalo lastniku. Čim bolj pa se je ukoreninilo rimsko pravo, tem večje pravice je dobil upnik proti dolžniku, tako, da ga ni le smel zapirati zaradi dolgov, ampak mu je lahko vzel vse, kar je imel in ga naposled pregnal od hiše in grunta. Dvojna varnost: osebna in hipotečna, stori, da kmet, dokler še ni nad glavo zadolžen in je po svoji pridnosti vreden kredita, vselej najde upnika, ki mu posojuje; seveda mu mora, čim bolj je zadolžen, tem večje obresti obljubiti. In to tudi stori, da imajo kmetje poleg hipotečnih še druge osebne dolgove, ki jih pa v gospodarstvu navadno bolj oškodujejo in motijo, kakor vknjiženi. Upnik si izgovarja za obresti gotove pridelke: senožet, žito, mošt, ter si jih o svojem času vzame sam. Taki dolgovi so skoraj vselej lihvarski, dasi tako zvito napeljani, da se izognejo zakonu.

2. Davki.

Dolgovi so v sedanjem času tisto brême, pod katerim se šibí in končno razruši marsikatera kmetija, ker ne zmaga obresti, zadolžiti se pa je dano vsakemu kolikor toliko na prosto voljo. Drugače pa je z davki, katerim se ne more odmakniti nì ena ped zemlje, če ni vpisana kakor goli kamen. V urejeni državi mora vsak državlján svoj del donášati v pokritje javnih stroškov, toda vsak sorazmerno s svojimi prihodki. Enake pravice, enake dolžnosti so prva podloga državnega reda. Ali so pa v moderni državi dolžnosti enako razdeljene, da ne govorim o pravicah, pri katerih človeštvo vedno še ravná po izreku: „Gewalt geht vor Recht?“ Največje nejevolje vznbuja vsaka neenakost v obdačenji, ako tisti, ki ima lepe in gotove dohodke, doprinaša le majhen del k javnim dolžnostim, nasproti pa se nalaga visok davek tam, kjer ni gotovih ali pa dohajajo sploh le pičli prihodki od težkega dela in truda.

Kdor ima premoženje svoje naloženo v hranilnici ali v javnih papirjih, državnih in drugih obligacijah itd., ima redne prihodke, dobivajoč v gotovih obrokih obresti pri hranilnicah po 4%, sicer pa po 5—6%, brez skrbi in nevarnosti. Koliko pa plačuje davka? Od njegove bolj ali menj občutljive vesti je odvisno, koliko naznani davkarski oblasti, da ima čistih prihodkov, pri čemer si seveda odšteje stroške in obresti za dolgove, ki jih morda ima! Po tem se odmeri prihodninski davek, katerega najvišja stopnja je 10 odstotkov, na primer pri bankah, železnicah, delniških družbah itd. Čim menj je izkazanih dohodkov, tem menj davka, ki se vedno ravná po povprečnem uspehu poslednjih treh let. Višji je že hišni davek od stanovnin, od katerih se mora 16% plačati v državno kaso in po vrhu še vse priklade, deželne in občinske, kar znaša v mnogih mestih ravno toliko kako direktni davek, tako da lastniku od prihodkov ostane le polovica, drugo polovico, petdeset odstotkov, mora oddati za javne potrebe. No, pri hišah se

odšteje od prihodkov po 15% za popravljanje, in kadar ni stanovnika v hiši, se tudi ta davek ne térja, ampak le navadni hišni po velikosti poslopja.

Kako pa je z zemljiškim davkom in z dolžnostimi gruntnega posestnika? Podloga davku je čisti prinos, katerega so cenile posebne komisije, pri čemer pa so, kakor nam je znano iz razprav v državnem zboru, prav različno ravnale, tako da je čisti prinos v mnogih krajih, zlasti za vinógrade in gozde na Štajerskem veliko previsoko nastavljen.

In od tega čistega prinosa ima plačati lastnik 22·7%, torej skoraj četrti del v državno blagajnico; bogate banke pa od svojega gotovega dobička plačujejo le deseti del. Pa to še ni vse. Na direktni davek nalagajo dežele, okrajji, občine vsakojake priklade, na primer je na Kranjskem 48% deželne, 10—15 cestne, 5 do 20 občinske priklade, torej povprek 70 do 80%. Izkaz VI. kaže znesek zemljiškega davka z vsemi prikladami. Na Štajerskem in Koroškem je še huje in se skoraj povsod naklada nad 100%; gruntni posestnik mora torej od zračunanega čistega prinosa oddati za javne potrebe polovico. Ali pa ima res toliko prinosa, kolikor se mu je vpisalo po komisijški cenitvi, o tem nikdo ne povprašuje. Naj je leto še tako slabo, naj polje in vinógrad še tako malo rodi, vpisani davek mora plačati in le po uimah se ga nekoliko odpisuje.

Zato se vedno bolj poudarja, da bi se priklade ne imele tako obilno nalagati na direktni davek, ampak se bolj držati nedirektnega. Seveda so potrebe deželne in občinske čim dalje večje in ker je že država visoko obdačila skoraj vse, kar človek uživa in potrebuje, pomagati si dežele in občine ne morejo drugače, nego da se za podlogo svojega obdačenja držé državnih davkov. Veliko se je že pisalo o raznih davčnih sistemih in zlasti o tem, ali bi ne kazalo opustiti direktni davek od nepremičnine in državne stroške pokrivati po nedirektnih davkih, pomankljaj pa s prihodninskim davkom, kateri bi, odmerjen po pravih, čistih prihodkih ne obremenil najmanjših za življenje potrebnih prihodkov (Existenzminimum), pri večjih prihodkih pa progresivno rasel. S tem bi razmerno zadeti bili tisti kapitalisti, kateri se zdaj vedó odtegniti obdačenju. V avstrijskem državnem zboru se je l. 1877. o takem davku posvetovalo, kajti ako ostane zemljiški davek neizpremenjen, potem proti gruntnemu lastniku nevarnost, da mu komisije zračunajo prihodke višje od minima in da bi poleg zemljiškega še na glavo dobil prihodninski davek.

V izkazu V. so navedeni za Kranjsko zneski zemljiškega davka za l. 1883. z vsemi prikladami. V nekaterih okrajjih: Črnomelj, Rateče, Idrija presežajo priklade prvotni davek, kar je, kakor smo že omenili, na Štajerskem povsod navadno in tem občutljiveje, ker je na Štajerskem cenitev čistega prinosa skoraj za

vse kulture proti staremu katastru silno poskočila in pretirana. Na primer je čisti prinos za vinograde bil po starem katastru 646.000 gld., zdaj 784.000 gld., za njive 3.891.000, zdaj 4.446 000 za travnike 2.087.000, zdaj 2.907.000, za gozde 629.000, zdaj 1.643.000 gld., skupaj poprej 7.653.000 gld., zdaj 10.704.000 gl. Srečneje se je vršila cenitev za Kranjsko deželo, pa le pravično, kajti nezaslišano obložena je bila po starem katastru, namreč na podlagi čistega prinosa v znesku 3.538.000 gld., kateri se je po cenitvah znižal na 1.730.000 gld in s tem tudi gruntni davek. Znašal je do l. 1880. nad 900.000 gold., zdaj pa le 625.000 gld. Tudi Koroško je zdaj na boljsem, ker znaša čisti prinos le 1.794.000 gld., a poprej je bil 2.636.000 gld.

Na podlagi takih cenitev, ki so se v mnogih krajih vršile brez pravega znanja krajnih razmer in ne da bi cenilci bili pred očmi imeli svojo veliko odgovornost, sloni in se izterjava gruntni davek, naj ima lastnik v posestni pōli mu pripisane dohodke ali ne. Rodbertus*) imenuje zemljiški davek rop na zemljiški lastnini (Raub am Grundeigentum) in zahteva, da se odpravi, ter na njega mesto uvede kapitalni ali rentni davek. Ko se je letos (1885) v francoskem parlamentu razpravljalo o povišanji carine na žito, govoril je proti temu nasvetu poslanec Germain, češ, da se s tem ne bode pomagalo francoskemu kmetijstvu in le kruh podražil za ubožce. Toda povzdignilo bi se kmetijstvo, ko bi se odpravil zemljiški davek, kateri znaša za Francosko 118 milij. frankov na leto. Zato naj se pa poviša davek na spirit na 300 frk. od hektolitra; s tem bi se več dobilo, nego bi odpadlo za fiskus po odpravi zemljiškega davka. Na Angleškem se celó 477 frk. davka plačuje za hl spirita. Poljedeljski minister Meline se je ustavljal temu predlogu, ker bi vsled nadomeščenja zemljiškega davka s spiritnim navstala jako zamotana vprašanja; temu je Germain oporekal in zahteval od ministra odločen odgovor, kaj hoče rajši obdačiti: kruh ali spirit. Poslanec Raoul-Duval je navel, da je povprečni užitek žita na Francoskem 700 gram. za osebo na dan, da pa Francosko za 9 do 10 milijonov prebivalcev premalo žita prideluje. Carine bodo brezuspešne, le znižani davki bi dajali nekako olajšavo kmetskemu stanu. Skupščina je Germainov predlog izročila komisiji v preudarek in komisija je res s 4 proti 2 glasovoma sklenila, naj se odpravi zemljiški davek, namesto njega pa razmerno poviša davek na spirit. V seji 19. februarja 1885. je za komisijo poročal Raoul-Duval in nasvetoval: Zemljiški davek je odpraviti izvzemši za zemljo prve vrste, za gozde, mestna zemljišča, železnice in kanale. Davek na spirit naj se poviša na 250 frankov od hektolitra. Začelo se je razpravljati o tem predlogu, do sklepa pa ni prišlo. Dné 25. februarja se je nadaljevala debata in Germain

*) Briefe und socialpolitische Aufsätze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Herausgegeben vom Dr. Rud. Meyer. Berlin. 1881. 2 Bde.

je spet poudarjal, da se kmetijstvu ne dá pomagati s povišano carino, ampak le z odpravo zemljiškega davka. Skupščina pa je sklenila, naj se carina na inozemsko žito poviša na 3 franke. Enako povišanje se je sklenilo v nemškem državnem zboru za Nemčijo. Oba sklepa sta na škodo avstrijskemu poljedelstvu, zlasti ogerskemu, katero je svoje preobilno žito izvažalo na Nemško.

Tudi v italijanskem parlamentu se je nasvetovalo povišati carino na žito, ker se nahajajo poljedelci tudi po vsi Italiji v hudi stiski. Minister Magliani pa se je odločno izrekel proti carini, ker bi bila obče škodljiva, niti erarju niti poljedelcem koristna, ampak dobra le za spekulante. „Kruh podražiti,“ dejal je minister, „je toliko, kakor živež jemati ljudstvu in ga tako odtujiti državi in čutu družbene in človeške skupnosti.“

Kakor že omenjeno, veljajo cenitve čistega zemljiškega prinosu za petnajst let ter se od tega prinosu petnajstih let odmeri zemljiški davek. Le kadar bi po elementarnih nesrečah dotična zemljiška parcela popolnoma izginila, sme se odpisati davek. Ako pa je le vpisana kultura uničena, zemlja pa ostane, na primer, ako trtna uš uniči vinograd, vplačati se mora vendar le zemljiški davek od vinograda, dasi je na njegovem mestu le kaka slaba paša. V državnem zboru se je sicer sklenilo, da je v tacih slučajih predpisavati le davek za novo kulturo; toda vlada se je odločno proti temu izrekla, določba najbrž ne bode potrjena.

Da je zemljiški davek v mnogih krajih neizmerno visok, prihaja tudi od tega, ker so se prihodki cenili po povprečnih cenah v poslednjih desetletnih dobah. In ravno v tej dobi (1860—1870) so cene vseh gruntnih pridelkov bile visoke in pridelki sploh obilni. Od l. 1870. pa se je vse obrnilo na slabše. Zemlja je slabo rodila, žita še za domačo potrebo ni bilo, vina le malo in še to slabo, cena pa je od leta do leta padala, da še nikdar ni bila tako nizka, kakor sedaj. Pšenica je veljala 1874. l. 11.75 gld. hl, vsled ameriške konkurencije se je znižala cena na 8.75 gl. l. 1883. in l. 1884. celó na 8.05 gld., moka od 22 gld. na 16.5 gld. Tudi vinu je padala za 30 do 50%. Res, da so se silno znižale cene tudi drugim produktom vsled preobilne produkcije na eni strani, na drugi pa zaradi rastoče cene zlata, zlasti po uvednji zlate vrednote (Goldwährung) na Nemškem, toda to kmetu malo hasne, ker si tem težje pridobiva denarnih sredstev za dolžnosti in potrebe svoje.

Krivično je tudi, da se pri odmerjavanji zemljiškega davka popolnoma prezirajo bremena, s katerimi je obteženo zemljišče, zlasti hipotekni dolgovi. Od kapitalista se le zahteva prihodninski davek, v kolikor on sam izpové, da ima čistega dohodka, pri čemer bo gotovo odštel obresti za dolgove, ako jih ima. Zadolženo kmetško posestvo pa mora plačati 22.7% od čistega prinosu, dasi ne donša lastniku morda toliko, kar bi zadostovalo za obresti. Krivica

se najbolj kaže, kedar dobi prejemnik po starših posestvo in ima izplačati sodedičem njihove deleže. Po sedaj veljavnem dednem pravu ima vsak dedič dobiti enak delež, torej bi se moralo zemljišče deliti na toliko deležev, kolikor je dedičev. Navadno se to ne zgodi, ampak prejemnik se zaveže, da bode vsakemu izplačal svoto primerno vrednosti zemljiškega deleža. Ta svota se vknjiži na posestvo, lastniku torej le ostane njegov delež zemljišča, vse drugo je uprava lastnina sodedičev. A lastnik mora plačati zemljiški davek za vse posestvo. Do leta 1849. je zemljiški davek bil še dovolj pohleven, s patentom od 10. oktobra 1849. pa se je povišal za $33\frac{1}{3}\%$, le za leto 1850. stoji v patentu; toda to povišanje (vojna priklada) ne le, da je ostalo, temveč leta 1859. prišlo je drugo povišanje za 25% . Najnovejša uredba zemljiškega davka pa je se ugodno rešila le za Kranjsko, drugod pa prinesla več ali menj povišan davek. Zato se ne more več govoriti o čistem prinosu in davek se jemlje naravnost iz premoženja, ne pa, kar bi se moralo goditi, iz dohodkov ali rente. Krivica se pa še podvojuje, ker se vse priklade nalagajo na zemljiški davek. Da bi se vsaj tako skladno odpravilo! Zakaj bi dežele in občine ne sezale po drugih predmetih obdajenja in takšen je v prvi vrsti spirit. Toda o tem pozneje.

Ne menj občutljive kakor davki so zemljiškemu lastniku:

3. Pristojbine.

Če gre človek slučajno opoludne mimo dunajske borze na Šotenringu, vidi pred velikansko palačo, katero so borzijanci sezidali Merkuriju na čast, gruče ljudij z zakrivljenimi nosovi v živahni barantiji. In ako vstopi v notranje prostore in gleda z galerije v prostrano dvorano, zvrtilo se mu bode pred očmi, ako gleda pod seboj mrgolečo množico, ušesa pa mu bodo skoraj oglušela od vpitja, s katerim skušajo borzijanci pri svojem barantanju drug drugoga prevpiti. Tu se vsak dan dela kupčije za mnogo milijonov goldinarjev, prodaja se in kupuje, izplačujejo se kupnine in sprejemajo in vse to — brez koleka, brez vsake pristojbine. Gotovo več, kakor dve tisoč milijonov goldinarjev prometa je vsako leto na borsi in ni ga davkarskega urada, ki bi odmeril pristojbino od storjenih kupnih pogodeb. Borzijanci si polnijo žepe brez dela in truda, kajti vse njihovo delovanje je dve ali tri ure na dan postopati po borzi in iskati dobička pri borzni igri, državi pa ne plačujejo drugoga, kakor toliko dohodninskega davka, kolikor se jim je zljubilo priznati dohodka.

Zdaj pa stopimo iz lepo okrašene borzne palače v kmetško hišo! Oče prepodá sinu grunt, izgovorivši sebi užitek in drugim otrokom dedščino. Vse premoženje je morda 2000 ali 3000 gld. vredno in to je že dobra kmetija. Prepodávanje se mora pred notarjem vršiti, prvi in ne mali strošek. Drugi strošek so koleki za pogodbo in prošnjo. In kmalu potem se vroči novemu last-

niku nalog, koliko ima plačati pristojbine, katera znaša, ako je od poslednje izpremembe v posestvu poteklo 10 let, $3\frac{1}{4}\%$ premoženja in še četrti del (25%) tega zneska navrh. Pa ne dovolj, da lastnik toliko plača, tudi dedičem se računa pristojbina za njihove deleže. Kmetijski hiši se torej v takem slučaju vzame najmanj 6 do 7% njene vrednosti in dostikrat se zgodi, kar je kmetijska enkêta konstatovala, da zaradi teh stroškov hira in propada kmetija. Še huje se godi, ako umrje lastnik brez oporoke in se kmetija ceni ter kapitalna vrednost razdeli med dediče. Ker prejemnik nima nobene prednosti pred drugimi dediči, dobi enak delež od kapitalne vrednosti, katero so izrekli cenilci in on plačuje pristojbine za ves znesek, dediči pa še posebej. Lastnik torej plača brez ozira na dolg, ki je že na posestvu, 43 gld. 75 kr. od tisoč goldinarjev.

Koliko pa plača borzijanec za kupno pogodbo, katera obseza pri vsakem sklepu najmanj 5000 gld. vrednostnih papirjev? On jih prodá ali kupi in ne plača niti peneza za kupčijo, pri kateri ima v enem trenutku lahko na stotine gld. dobička. Kako milostno se torej ravna s premičnim blagom, nepremičnemu se pa nalaga breme, katero ni v nobeni razmeri s prihodki od njega. Poslednji čas je, da se popolnoma izpremeni ves davčni sistem, ki se je v prejšnjih stoletjih po tačasnih gospodarskih razmerah razvil, in da se spravi v soglasje s sedanjim svetovnim gospodarstvom, z načelom ravnopravnosti in z nazori, po katerih se mora ohraniti in okrepati ravno kmetijski stan kot glavni steber države in človeške družbe. Kako pa se more to zgoditi, ako se kmetiji pri vsakem prepisanju na novega lastnika vzame eden del njene vrednosti, oziroma primerni kos zemljišča, katerega je lastniku prodati, ako si drugače ne pridobi za izplačevanje potrebnih novcev. Resnično opisuje okrajno glavarstvo postojinsko v svojem poročilu ob agrarnih razmerah na Notranjskem*) slabe posledice pristojbin za kmetijsko gospodarstvo. „Še niso plačani stroški za bolezni in za pogreb in že se vrstijo druga za drugo mnoge sodne in notarijatske takse za inventovanje, obravnavo, prepis, intabulacije itd. Včasih so ravno ti stroški prvi dolg poprej nezadolženega kmetijskega posestva. Ako zahtevajo potem še sodediči svoje deleže, je sprejemnik s svojim gospodarstvom ali pri kraji, ali pa hira še nekaj časa v bedi in pomanjkanji, preganjan od vednih eksekucij.“

Pri enkêtni obravnavi**) se je opozarjalo na to nedostatnost, da ravnajo finančni organi različno pri odmerjanju pristojbin, da zmatrajo na primer v nekaterih krajih vsako izročitev posestva, ki ga starši prepodajo otrokom kot kupno pogodbo in predpisujejo

*) Poročilo deželnega odbora gledé agrarnih razmer na Kranjskem 1884. 61 str in 5 prilog.

**) Poročilo o kmetijski enkêti dne 17. in 18. aprila 1884. v Ljubljani. Uredil dr. J. Vošnjak. Ljubljana 1884. Tiskano tudi v nemškem prevodu.

najvišjo pristojbino od $3\frac{1}{2}\%$. Najčudnejše pa je, da se pristojbina ne odmeri vselej po tisti vrednosti, ki jo naznani stranka, niti po tem, koliko znaša po merilu zemljiškega davka, ampak, kadar znašajo na posestvu vknjiženi dolgovi več, služi to za podlago pristojbini. Večje krivice si pač človek ne more misliti. Prvič so vknjiženi dolgovi morda že deloma poravnani, a še ne izbrisani, torej se nikoli ne ve, koliko je še v resnici veljavnih. Drugič vendar dolgovi ne dokazujejo, da je posestvo res toliko vredno, kolikor je na njem vknjiženih dolgov. O tem se finančna oblast lahko vsak sleharni dan prepriča, ako pregleda izkaze od statističnega urada objavljene, v katerih se bere, koliko milijonov gld. se vsako leto izbriše, ker se pri prodajah posestev ni toliko skupilo, kolikor je bilo vpisanih dolgov: v Avstriji povprek od l. 1870. do 1880. vsako leto 10 do 11 milijonov gld., v nekaterih letih pa veliko več. Za Kranjsko kaže priloženi izkaz I, da se je na takšen način izbrisalo od l. 1868. do 1881. l. 4,027.214 gld. v poslednjih letih povprek do pol milijona gld. In tretjič, ako je več dolgov na posestvu, nego je vredno, itak lastnik nima premoženja, a plačati mora, kakor bi imel premoženje nezadolženega posestva v rokah.

Grajalo se je tudi in po pravici, da morajo plačati stranke, ako najdejo finančni organi kake pomanjkljivosti v kolekovanji, ne le primanjkljaja, ampak tudi globo, katera se jim vsled tega naklada, dasi so stranke navadno pri tem čisto nedolžne, saj prinesejo toliko kolekov, kolikor jih zahteva dotični uradnik ali izdelavalec pisem.

Če uradnik ali notar postavijo o kolekovanji napačno tolmači, kako se hoče zahtevati od stranke, da jo bolje razume. Enketa je vsled te pritožbe sklenila prositi vlado, da se v takih slučajih od stranke ne zahteva več, nego da doplača, kolikor je premalo koleka. Dalje se je izrekla želja, naj se odpravi sedaj veljavni tridesetdnevni obrok za vplačevanje pristojbin in se naj dovolé daljši brezobrestni obroki.

Vlada je predložila državnemu zboru nekatere izpremembe pristojbinskega zakona in dotični načrt, o katerem se je mnogo pisalo in govorilo, obravnaval se je v zboru, ne da bi prišlo do sklepa. Načrt ima svoje dobre, pa tudi svoje slabe strani. Namesto sedanje $3\frac{1}{2}\%$ pristojbine pri prepodaji posestev bi se po njem pobiralo le 3% , zato bi pa odpadle olajšave pri krajših obrokih pod desetimi leti. Ker je na kmetih največ izprememb v posestvu v daljših obrokih, nad 10 let, bi se s to določbo dovolila mala olajšava. Pri malih kmetijah do 1000 gld. vrednosti bi se le 0.75% do 5000 gld. le $1\frac{1}{2}\%$ pristojbine predpisalo. Zato bi se pa morala za neplačane kupnine, ki so bile doslé proste, plačati pristojbina, ako se vknjižijo. Tudi borzijancev se ni pozabilo, pa kako rahlo se ravna z njimi! Od vsakih 5000 gld. vrednosti pri

prodaji vrednostnih papirjev bi morali plačevati po 5 kr. koleka. Pri izpremembi v nepremičnem blagu terja se za 5000 gld. vrednosti 3% , no s 25% , no priklado = 187 gld. 50 kr., borzijanec pa za ravno toliko kupčijo plača 5, reci: pet celih krajcarjev. O ti srečni židovski rod! Tvoja semitska prekanjenost je arskim narodom glave že tako zmedla, da divjajo v lastnem mesu in v sužnjosti kapitalizma razdirajo gospodarske in etične podlage, na katerih so vzrastli in se edino morejo ohraniti.

Borzijanec, kateri brez dela in napora lahko v žep vtakne več sto ali tisoč gld. dobička na dan, plača borih pet krajcarjev za kupno pogodbo, zadevajočo najmenj 5000 gld. vrednosti. Poljedelec pa, ki se trudi v potu svojega obraza, da revno preživi sebe in svojo rodbino, mora pri izpremembi posestva prepuščati eden del imetka fisku, akopram se pri taki izpremembi navadno ne more govoriti o kakem dobičku. V urejeni državi je res vsak državljani dolžan prinašati svoj del za javne potrebe, ker ga država brani in mu varuje njegove pravice, toda tako donašanje bodi primerno razdeljeno po prihodkih in pridobitnem načinu, ne sme pa biti konfiskacija imetka.

Pri izpremembah v hišnem posestvu veljajo iste pristojbine, le da še huje zadevajo lastnika, ker se take izpremembe večkrat vrše, kakor pri zemljiščih. Ko bi se vpeljala, kakor je nameravala pristojbinska novela, za vse slučaje 3% pristojbina, bi to težko čutila vsa mesta, za dosedanje lastnike pa bi s tem bilo izrečeno skrčenje njihovega imetka, ker bi se pri ceni odštela pristojbina.

Kakor sploh v zakonodavstvu kaže se še posebej pri davčnem sistemu kapitalistični upliv, kateri nalaga kolikor mogoče vse breme nepremičnemu posestvu. Nemški poslanec Lasker, sicer rodom žid, vendar ni mogel zatajiti očitne resnice, da pospešujejo zakoni trgovstvo takim načinom, od katerega poljedelci ne le nimajo dobička, ampak še škodo, in da je ves davčni sistem po tem načinu urejen. „Na borzi,“ pravil je Lasker pred enkêto o hipoteknih bankah, „sklepajo se velikanske kupčije brez vsacega davka in koleka, izpremembe v hišnem in zemljiškem posestvu se nezmerno visoko obdačujejo. Silno zadolženje, o katerem se toliko govori in toži, ima svoj glavni vir v davčni sistemi, katera neprimerno obdačuje zemljišča.“ Kedaj bodo naši državniki prišli do spoznanja, da se ravnotežje v državnem budgetu ne dá doseči po vedno večjem obkladanju davkoplačevalcev, ampak da je treba štediti in znižati stroške!

Nekdanje laudemije pred l. 1848. so v odstotkih res večje bile, kajti zahtevalo se je pri prepisu od očeta na sina 10% vse zemljiške vrednosti (od tod slovenska beseda „desetek“ za pristojbino pri izpremembah v posestvu), toda cenitev se je naslanjala na zemljiški davek, oziroma čisti prinos, in ta je bil mnogo manjši, kakor dan danes. In tačas kmet ni imel toliko družih plačil in dol-

žnosti za deželo, okraj, občino itd. Pa tudi tačas se je slišala pritožba, da so se kmetije ravno zarad desetka zadolževale in vsled tega se je začelo prodavanje parcel od kmetij in razkosavanje zemljišč, katero je prouzročilo in še prouzrokuje vedno hujše padanje kmetškega stanu.

4. Razkosavanje zemljišč.

V razpravi: „Ob agrarnem vprašanji“ *) sem obširno razložil silno slabe nasledke, kateri izvirajo za kmetški stan iz rimskega dednega prava in razkosavanja zemljišč. Za Kranjsko se je že ob času francoske okupacije razglasil „code civil“, tudi „code Napoleon“ imenovan, po katerem dobivajo vsi dediči enake deleže iz zapuščine, ne da bi na primer pri kmetijah sprejemnik imel kako prednost; za Štajersko, Koroško in druge avstrijske dežele pa so še do leta 1868. veljale stare določbe, po katerih se pri izročitvi kmetija ne sme više ceniti, nego da more sprejemnik dobro shajati (dass der Uebernehmer wohl bestehen könne). Tudi se kmetije niso smele razkosavati, parcele od njih prodavati pa le z dovoljenjem gosposke po zaslišanji občine in dveh zvedencev. Toda tako dovoljenje se je lahko dobilo, in gosposke (graščine) so še podpirale prodavanje kmetij in parcel, ker so dobivale 10% lavedemij, desetek. Na Kranjskem se je zlasti po Notranjskem razkosávalo, da je zdaj le še prav malo arondovanih zemljišč. Pa tudi na Štajerskem in Koroškem so se začeli že pred l. 1848. tu in tam prikazovati tisti nasledki razkosavanja, katere vidimo dandanes povsod v izobilji. Na odprodanih parcelah so se postavljale kočje in porajal se je kmetški proletarijat. Zato je bilo že l. 1845. vprašanje na dnevnem redu: katero najmanjšo velikost mora imeti kmetija, da na nji shaja edna kmetška družina? Do katere mere naj bode dovoljeno, parcele prodavati od kmetije? S tem vprašanjem so se bavile vse kmetijske družbe in njene podružnice, in ko je bil shod nemških poljedelcev in gozdnih gospodarjev (Versammlung deutscher Land- und Forstwirte) septembra 1846. l. v Gradci, posvetoval se je tudi o gori omenjenih vprašanjih. Poročevalec je bil znani nacionalni ekonom Rau, ki je dal pozneje svoje poročilo posebej na svetlo.**)

Pri občnem zboru štajerske kmetijske družbe dné 1. aprila 1846. l., kateremu je predsedoval nadvojvoda Ivan, čital je predstojnik vildonske podružnice M. pl. Frank zanimivo poročilo o žalostnih nasledkih zemljiškega razkosavanja in o minimu rustikalnega posestva,***) ter prišel do zaključka, da so vse prodaje zem-

*) Letopis „Slov. Matice“ 1884.

**) Rau C. H. Ueber den kleinsten Umfang eines Bauerngutes. Heidelberg, 1851.

***) Traurige Folgen der Grundzerstückung und das Minimum des Rustikal-Besitzstandes, v knjigi: Verhandlungen und Aufsätze 49. Heft Graz 1847.

ljških kosov od ustanovljenih kmetij v obče škodljive in lastniku pogubne. Pri tem je navel tačasne dolžnosti kmeta, ki je še bil graščinski tlačan; te so: A. Deželni davki in bremena: 1. Zemljiški davek, 2. hišni davek, 3. donesek za deželno priprago (Landesvorspannsbeitrag), 4. adminikularni donesek (Adminiculaarbeitrag), 5. kvartirovanje, 6. donesek za tačasno zemljiško razbremenilo za železnico in 7. užitninski davek, kateri, dasi neposredno, obtežuje zemljišča. — B. graščinske pravice in bremena: 1. Ustanova (Stift), 2. tlaka (Robot), 3. odslužba v denarjih (Geldeindienung), 4. žitna desetina (Getreideinschüttung), 5. desetina; in pri mnogih vinogradih 6. gorščina (Bergrecht), 7. male pravice (Kleinrechte), 8. lavdemij, t. j. 10% od vrednosti vse kmetije pri vsaki izpremambi, 9. mortuar, t. j. 1—3% od vrednosti kmetije v slučaju smrti, pri katerem pa se je moral tudi ob enem desetek plačati in končno 10. nekaj taks in kolekov, na pr. pri ženitovanjskih pogodbah itd. — C. Občinske priklade, ki so pa tako nedoločene in raznovrstne, da se ne dadó razločno navesti.

Take so torej bile dolžnosti in bremena, pod katerimi je vzdihal kmet pred l. 1848. Da jih je zmagal in da ni poginil pod njihovo težo, storile so tačasne gospodarske razmere in da so dolžnosti večinoma bile naturalne in ne denarne. Zdaj pa mora kmet vse, kar zahteva od njega država, dežela in občina, poravnati v suhem denarji in po vrhu še plačevati odkupnino za odpravljeno tlako in desetino, kar ni mala stvar. Kajti vsa odkupnina za graščinske pravice se je cenila le za Kranjsko na blizu devet milijonov goldinarjev, za kateri znesek treba plačevati letnih 450.000 glđ. obresti. Še se povsod pobirajo posebne priklade za zemljiško odvezo in se še bodo do leta 1896., na Kranjskem še dalje, ker ima dežela vrniti državno posojilo, ki se daje vsako leto v pokritje primanjkljaja pri zemljiško-razbremenilnem zakladu.

Frank sklepa poročilo svoje z besedami: „Deželni vodje imajo dolžnost, ustavljati se razkosavanju zemljišč, ker imajo skrbeti za moralno in telesno krepki kmetški stan in ker vedó, da se bode vsled razkosavanja deželi rodila cela armada proletarcev, ki ne bodo le breme deželi, ampak tudi sovražniki državnega reda in miru.“ Pred štiridesetimi leti so tedaj razumni, me'l ljudstvom živeči možje spoznali nevarnosti, katere preté kmetškemu stanu in s tem vsi človeški družbi iz prostega razkosavanja zemljišč.

V koroški kmetijski družbi je pri občnem zboru dné 20. maja 1845. neki Tomaž Khackl govoril o vprašanji: Ali je na Koroškem dovolj njiv, da se živi vse prebivalstvo? Tačas namreč se je ustanovilo mnogo žganjarij, ki so kuhale žganje iz krompirja. Pri ti priliki je svaril pred razkosavanjem zemljišč, češ, da bi bilo to silno škodljivo poljedelstvu in zlasti živinoreji; zavoljo žganjarij se je mož tolažil, da izvažajo kmetje svoj izdelek večinoma izva-

iz dežele in da o žganjepitji še ni preveč slišati. Ko bi mož danes še živel, ustrašil bi se nezmernega žganjepitja ravno na Koroškem, česar so gotovo najbolj krive mnoge žganjarije.

Najhujše razkosavanje pa se je vršilo na Kranjskem, tako da se je vladi potrebno zdelo, nekake meje staviti nezmernemu razkosavanju zemljišč. Notranji minister je torej 25. marca 1853. ukazal casarskemu namestniku na Kranjskem, naj poroča:

- a) katere zakonske naredbe so bile na Kranjskem pred l. 1848. o razkosavanju kmetij,
- b) kaj se je po osvobojenji kmetov storilo, da se ohranijo tiste naredbe, in
- c) ali se kaže potreba novih zakonskih naredeb, da se ohranijo večja in manjša zemljiška posestva.

Tedanje c. kr. okrajne oblasti (Bezirksämter) so se v večini izrekle proti razkosavanju ter nasvetovale neki minimum zemlje, katera mora ostati pri kmetiji in tako velika biti, da se rodbina peterih glav preživi na nji. Ministerstvo je z naredbo od 20. maja 1859. opominjalo, da se mora pri minimu tudi na to gledati, da se lahko redi za gospodarstvo potrebna uprežna živina. Leta 1860. so bile znova vprašane okrajne oblasti, od katerih se jih je 26 izreкло za sredstva proti razkosavanju zemljišč in le okrajne oblasti Il. Bistrica, Vipava, Kamnik in Tržič so nasvetovale, naj se ostane pri prostem razpolaganju z zemljiščem. Vsled vladnega poziva se je tudi kranjska kmetijska družba pri občenem zboru dne 20. novembra l. 1860. bavila s tem vprašanjem ter se z veliko večino izrekla proti razkosavanju.

Prav zanimive razprave so bile o tem predmetu v kranjskem juridičnem društvu l. 1860. in 1861. *) Glavni govornik proti razkosavanju je bil tačasni gozdni komisar Fritsch, ki je statistično dokazoval napredujoče razkosavanje in njega slabe nasledke za kmetški stan. Omenjal je, da se je le pri ljubljanskem davkarskem katastru vsako leto odpisalo 800—1000 novih parcel. V okrajnem okrogu rateškem je bilo v poltretjem letu od 1. julija 1850. do 31. decembra 1853. l. razkosanih 45 kmetij in na parcelah mnogo malih koč postavljenih. Glavni vzrok obubožanja kmetškega stanu vidi Fritsch v mobilnosti zemljiškega posestva in navaja škode

*) Glej Verhandlungen und Mittheilungen der juristischen Gesellschaft in Laibach. I. Jahrgang, 1. 4. 5. u. 6. Heft: Dr. E. H. Costa, die Grundzerstückelung und die Bauernerbfolge in Krain. — W. R. v. Fritsch, k. k. Bergkommissär, über die Grundzerstückelung in Krain vom Standpunkte der Empirie. — Dr. E. H. Costa, die Grundzerstückelungsfrage vom national-ökonomischen Standpunkte aus betrachtet. — K. August Dimitz, Die agrarischen Verhältnisse Krains in ihrer historischen Entwicklung. — Dr. A. Schöppl. Gegen das Verbot der freien Grundzerstückelung. — Dr. E. H. Costa, Fragmente zur Würdigung der Frage über die Grundzerstückelung. — W. R. v. Fritsch. Noch ein polemisches Wort der Empirie über die Grundzerstückelung in Krain. — Dr. E. H. Costa, Vortrag über die Grundzerstückelung. — Dr. A. Schöppl, Schlussbemerkungen gegen das Verbot der Grundzerstückelung.

v gospodarskem in moralnem oziru. Svoboda posamičnega mora se omejiti v interesu umnega socijalnega reda. Schöppl pa je z liberalnega stališča zagovarjal prosto razpolaganje z zemljo in navajal vse tiste razloge, katere še danes slišimo iz ust zastopnikov liberalizma in vélikega kapitala, ter izkušal dokazati, da je prepoved prostega zemljiškega razkosávanja nedopustljiva s pravnega stališča, da se ne dá zagovarjati v politiskem oziru, da je škodljiva na gospodarsko stran in da bi bila sploh brezuspešna. Dobro opozarja Dimitz v zanimivi svoji razpravi, da so dominikalne góspóske najbolj podpirale razkosavanje, ker so vsled tega dobile več podložnikov, torej tudi več robote in desetine, poleg pa še mastne lavdemije.

Po preteku dvajsetih let je bilo to vprašanje zopet na dnevnem redu in sicer pri kmetijski enkêti, ki je bila sklicana v Ljubljano 17. aprila 1884.*) Med enkêtnimi vprašanji, katere je kranjske dežele odbor l. 1884. razposlal, glasilo se je tretje: „Ali se pogostem parcele od kmetij prodavajo in sicer ali za arandovanje sosednih kmetij, ali da se na njih postavijo nove hišice?“ Od vseh strani se je odgovarjalo, da se vsako leto mnogo takih prodaj vrši in da se na odprodanih parcelah mnoge nove kočé postavljajo, selišča kmetškega proletarijata. To se godi najbolj na Notranjskem in Dolenjskem. Taki lastniki se ne morejo živiti ob pridelkih svojega pritlikovega zemljišča, na katerem še krav ne morejo rediti. Ako so blizu mest ali fabrik ali v bližini kakega veleposestva, nahajajo moški in ženske pristranskega dela in v teh slučajih je celó koristno za družbo, da ima delavec lastno streho in kos zemlje. Drugače pa tam, kjer so take kočé na kmetih, kjer ni postranskega zaslužka. Tam so prebivalci teh kočé prava nadloga kmetškega stanu, ker ne razločujejo na polji v gozdih in vinógradih, kaj je moje in kaj tvoje. Uže pred štiridesetimi leti je Frank v omenjenem poročilu resnično naslikal škodljivost kajžarjev in v dokaz pravil, da četrť ure od njegovega posestva živi kajžar s $\frac{3}{4}$ orali zemlje. Žita ima za vse leto za svojo potrebo, dasi ga ne seje. Preša si tolkovec, ne da bi imel le edno sadno drevo; redi dvoje krav in po zimi sedi v toplo zakurjeni izbi, ne da bi imel kaj gozda ali hoste. Pred takimi ljudmi tudi zdaj ni imetje varno, vendar so v večjem strahu, ker jim je žandarmarija vedno za petami.

Na Dolenjskem in sploh v vinóródnih krajih so zlasti vinógradi v drobne kose razdeljeni, da merijo posamezne parcele le do 100 do 200 m^2 . Če taka parcela spada h kaki kmetiji, dobro, potem se lastniku ni treba zanašati le na trgatév. Ako pa napravijo, kar postaja čim dalje navadnejše, iz vsakega vinskega hramiča ali hleva stanovanje, in ako lastnik nima druge zemlje,

*) Dr. J. Vošnjak. Poročilo o kmetijski enkêti dné 17. in 18. aprila 1884. V Ljubljani 1884.

nego svoj vinógradič, potem nastane v neugodnih letinah, in teh je po največ, silna beda in prava lakota. Ako je na pr. (kar poroča okrajno glavarstvo iz Krškega), v eni kmetski vasi, v kateri je bilo po urbarijalnih knjigah pred 200 leti četrto celih kmetij, zdaj 60 lastnikov, potem se ni čuditi, da večina nima uprežne in sploh nobene živine. Le v šmiheljski fari pri Rudolfovem se je postavilo v poslednjih desetih letih 55 kajž in s tem se je pridobilo 55 novih družin, katere so skoraj vse beraške. Kupujejo se pa take parcele in postavljajo se na njih kočje po največ iz dot in dednih deležev, kateri so torej, če se odmerijo po rimskem dednem pravu, eden glavnih vzrokov, da propada kmetski stan.

5. Dote in dedni deleži.

Koliko dolgov je na kmetskih posestvih nastalo iz dednih deležev in dot, ne dá se iz statističnih izkazov izločiti. Iz vsakdanje skušnje pa vémo, da se vknjiži pri nezadolženem posestvu navadno prvi dolg tačas, kadar kmetija preide na družega lastnika, bodi si po izročitvi med živimi, ali po zapuščini, ali vsled prostovoljne prodaje. Kadar izroči oče sinu kmetijo, ne izgovori le samemu sebi večjega ali manjšega užitka, ampak izreče tudi svoto, katero imajo dobiti njegovi ostali otroci od prejemnika. Pogodba se vknjiži in ž njo kot dolg na posestvu tisti znesek, ki ga imajo dobiti sodediči. Prejemnik se zaveže, da bode o svojem času izplačal toliko in toliko v gotovem denarji. Pri vsakem dolgu se misli, da je dolžnik tisto svoto, katero mora vrniti, prejel v gotovini, da se mu je res to posodilo, kar se kakor posojilo od njega zahteva. Vse drugače pri prejemniku zemljišča. On ni prejel nobenega peneza, zaveže se torej nekaj vrniti, namreč neki kapital, katerega nikoli ni dobil v roke. Odgovarja se pač, da je dobil zemljišče v last in da ima le primerni del te lastnine oddati sodedičem in sicer, da se zemljišče ne razkosa, v denarni vrednosti, ne v blagu. Kajti tudi zemljišče je kapital, trdijo privrženci kapitalistične stranke.

Ali pa se more res trditi o zemlji, da je kapital, da se torej sme v pravnem in gospodarskem oziru ravnati z zemljo tako, kakor s premičnim blagom? Kaj je kapital? V navadnem govoru značimo s to besedo tisto premoženje, od katerega pričakujemo dohodka, ali tista dóbra, iz katerih rabe nastanejo po produkciji večja dobra. Definicija je pri raznih nacionalnih ekonomih različna. Po Ad. Smithu je kapital zaloga, katera se je nabrala iz zdelkov dela za poznejšo rabo. Roscher*) imenuje kapital tisti produkt, kateri se shranjuje za daljšo gospodarsko produkcijo. K narodnemu kapitalu torej spadajo: zboljšanje (me-

*) Wilhelm Roscher. Grundlagen der National-Oekonomie. 16. Aufl. Stuttgart 1882

lioriacije) zemlje, stavbe, orodje, stroji, uprežna in koristna živina (Arbeits- und Nutztiere), tvarina za nove produkte (Verwandlungsstoffe), pomagalna tvarina (Hilfsstoffe), trgovske zaloge (Handelsvorräthe) in končno denar. Schäßfle*) zove kapital za rabo premoženje za uživanje (Genussvermögen), produktivni kapital pa kapitalno premoženje (Kapitalvermögen). Po Preserji**) je kapital zaloga premičnih sredstev za produkcijo. Opiraje se na to, da nastane vsak kapital iz dela, izrekli so socijalni demokratje v svojem manifestu na genevskem kongresu 1869. l., da je kapital nakopičenje neplačanih dela vskih zaslužkov za storjeno delo.

IZ vseh teh definicij torej vidimo, da zemlja sama na sebi ni in ne more biti kapital, da se torej ž njo ne more ravnati, kakor s kapitalom. Premično premoženje (kapital) množi se lahko brez konca in kraja, zemlja ne, kolikor je je bilo, toliko je ostane; zato človeka veliko huje zadene izguba zemlje in ga bolj boli, nego izguba kapitala, kateri se lahko zopet pridobó. Kakor dalje zemlje ne moreš množiti, tako tudi ne zmanjšati, niti njene cene po tem potu umetno povzdigniti, kakor na primer pri fabriških in obrtnih pridelkih. Pri zemlji se ne dá govoriti o dobičku, katerega prinaša, ampak le o renti (prihodu). In to je glavni razloček med zemljo in kapitalom, katerega pa so zakonodajalci vedno v nemar puščali, sicer bi ne bili dopuščali prostega razkosavanja, neomejenega zadolževanja itd. niti nakladali najtežjih bremen zemljiškemu posestvu. Nadalje se kapital množi po obrestih sam tudi nesposobnemu lenobnemu lastniku. Pri zemljišči je treba lastniku napenjati vse telesne in duševne sile, da bo kaj pridelka in poleg je še prihod zavisen od prirodnih sil. Pri kapitalu je dobiček brez truda, pri zemljišči težko trudapolno delo.***) Kapital je zaloga nabranih pridelkov, iz zemlje se morajo pridelki še le po delu dobivati.

Zlasti v narodnem oziru je zemlja za vsak narod največje imenitnosti in izguba še tako malega kosa zemlje huje peče narod, nego če izgubi še toliko premičnega blaga. Francozi bi bili po nemško-francoski vojski gotovo radi plačali še pet milijard, da se jim je pustila zemlja nedotaknena, dasi vsa Alsaso-Lotaringija ni toliko vredna po cenjeni vrednosti zemlje. Kapital je mednaroden (internacionalen), kar se nam kaže na vseh borzah, kjer barantajo z vrednostnimi papirji vsega sveta, ne menéci se, ali je napis nemški ali francoski, ali angleški; tudi cirilica ne moti nemškega kapitalista. Zemlja pa ima pravi narodni značaj in vsak narod se oklene

*) Schäßfle. National-Oekonomie.

***) Karl Preser. Die Erhaltung des Bauernstandes und die Grundeigentumsfrage. Prag. 1884.

****) Preser v omenj. knjigi drastično opisu jerazloček med kapitalom, oziroma kapitalistom in zemljiškim lastnikom.

svoje zemlje in jo brani z vsemi silami. Brez zemlje ni domovine. Na tuji zemlji čutimo se tuje in hrepenimo po domači zemlji, da bi se nam „vsaj ena želja spoiluila“, kakor pravi naš neumrljivi pesnik, tá namreč, da bi v domači zemlji počivalo truplo naše!

In ta naša mati zemlja, da bi nič družega ne bila, kakor kapital, s katerim se dela dobiček, premično blago, s katerim se barantuje, kakor z milom ali platnom! Tako more misliti le židovski rod, ki nomadizuje po vsem svetu, ki nima kakor narod lastne zemlje, ki ne pozna domovinskega čuta. Ako si kupi zemljo, tega ne stori, do bi jo sam obdelaval, temveč da jo prodá z dobičkom ali pa dá v najem. Že v starem zakonu se bere, da se židovi niso radi pečali s poljedelstvom, ampak rajši s trgovino in lihvarstvom, in takšni so še dan danes. Arski narodi pa so začeli zemljo obdelovati, kjer so se naselili, in s svojim delom pridobili so si do nje lastninsko pravico; smatrali so zemljo kakor skupno ali občinsko lastino, od katere ima posamezni občan le užitek na določenem oddelku, ki ga pa ne sme odstopiti ali prodati tujcu.

Ako torej zemlja ni kapital, ne sme se z njo ravnati, kakor s kapitalom niti pri prodaji, niti pri izročitvi med živimi ali po smrti. Od prejemnika se ne more térjati, da bi izplačal za dote ali dedne deleže kapitalni znesek, ker on sam ni dobil v roke kakega zneska, ampak zemljo, dajočo kvečjemu manjšo ali večjo rento, ki se bistveno loči od obresti za kapitale. Prejemnik bi se torej smel le obvezati, da oddá oziroma izplača neki del zemljiške rente po primeri čistega prinosa, nikdar pa bi se ne smel térjati od njega kapital za dote in dedščine, torej tudi ne vknjižiti na zemljišče. Po sedanjem rimskem pravu pa se godi ta gospodarski in socijalni nezmisel vsak dan. Za zemljišče se po cenitvi ali na podlagi čistega prinosa določi vrednost v denarji in ta svota se razdeli med dediče. Ker prejemnik navadno nima nobenega kapitala, vknjižijo se mu na zemljišče zračunani zneski ravno tako, kakor da bi jih bil prejel kot posojilo. Tako ravnanje se opravičuje s tem, da sicer prejemnik res ni prejel kapitala, pač pa toliko zemlje v vrednosti vknjiženega kapitala. Toda ta primera šepa.

Vrednost zemljišča v denarji določi se v tacih slučajih po prinosu, ki se potem kapitalizuje na podlagi ravno tačas navadnih obresti. Ali pa niso vsi za tako cenitev vzeti faktorji popolnoma negotovi? Prvič čisti prinos. Vsako leto se izpreminja, nánj vpliva ne le večja ali manjša pridnost in spretnost lastnikova, temveč prirodne sile, ki mu lahko uničijo vse delo; dalje tržne cene, konkurencija itd. Ni ga torej negotovejšega faktorja, kakor je čisti prinos od zemljišča. Drugič visokost obresti. Navadno se vzame za zračunanje kapitala 5% obresti, torej 20kratni čisti prinos. A visokost obresti se vsak dan izpreminja in s tem bi se tudi morala izpreminjati kapitalna vrednost zemljišča. Stvar je jasna. Ako se računajo z ozirom na splošno visokost obresti

po 4 %, ceniti bi se moralo posestvo, katero ima vpisanih 200 gld. čistega prinosa, na 5000 gld. kapitalne vrednosti. Ako so štirje dediči, dobi vsak po 1250 gld. Ako se pa zračuna kapital na podlagi 5 % obresti, znaša kapitalna vrednost le 4000 gld., in dobi vsak dedič le 1000 gld. Pri 6 % podlagi bi zemljišče vredno bilo le 3333 gld. in eden delež 833 gld. Od enega in istega posestva bi prejemnik v prvem slučaju moral izplačati 3750 gld., v drugem 3000 gld in v tretjem le 2509 gld. Ali pa so morebiti take cennitve nemogoče? Kje pa je zapisano, naj se ravno pet odstotkov obresti jemlje za podlago kapitalne vrednosti?

Da res ni nobene stalnosti pri obrestni podlagi, uči nas vsakdanja izkušnja. Država jemlje po 6 % zamudne obresti pri zaostalih davkih in pristojbinah, torej bi se morala vzeti pri cenitvah 6 % obrestna podlaga. To bi gotovo bilo dobro za prejemnika, pa tudi pravično, kajti od njega se navadno zahteva za take vknjižene dolgove po 6 %. Pri sodnih cenitvah se sme zračunati kot kapitalna vrednost 72kratni zemljiški davek, kar je tudi primerno nizko in v prid prejemniku. Kajti, da ostanemo pri navedenem vzgledu, znaša pri 200 gld. čistega prinosa zemljiški davek $45.4 \times 72 = 3268$ gld kapitalne vrednosti in v primeri ž njo reprezentuje 200 gld. $6\frac{1}{2}$ %.

Kranjska agrarna enkéta je sklenila, naj se vrednost kmetije sploh ustanavlja po šestnajsterem znesku čistega prinosa po katastru, ako umrje lastnik brez oporoke in dediči drugače ne odločijo. Pri čistem prinosu 200 gld. bi torej bila kapitalna vrednost zemljišča 3200 gld., ali blizu toliko, kolikor pri 72kratnem zemljiškem davku. Vse drugače sodi češka deželna hipoteczna banka. Ona določuje vrednost zemljišča po 24kratnem znesku čistega prinosa in dovoljuje posojila do dveh tretjin te zračunane vrednosti. Posestvo z 200 gld. prinosa bi torej imelo kapitalno vrednost 4800 gld. in bi se smelo nanje posoditi do 3200 gld., kar gotovo ugaja češkim razmeram.

Lastniki navadno previsoko cenijo vrednost svojih zemljišč in nakladajo prejemniku toliko izplačil in dolžnosti, da je navadno že pri nastopu gospodarstva pasiven. V poročilih, poslanih agrarni enkéti, beró se skoraj skozi in skozi pritožbe, da so dote in dedni deleži neprimerno visoki in da ravno te pri izročitvi nakladane dolžnosti uničujejo lastnika. Zakaj pa prevzame posestvo, ako že za naprej lahko vidi, da nikakor ne bo mogel izhajati? Zakaj? Ker je človek in ga slepi up, tista goljufiva kača, katera mu šepče na uho, da bo že šlo tako ali tako. Saj se tudi kaj priženi, priredila se bo živina, prodalo po dobri ceni od tega in ónega pridelka itd. In kdo si ne želi biti samostalen lastnik? Pa upi kmalu splavajo po vodi in ž njimi premoženje po poti, že večkrat opisanem. Zato ni čuda, da nečejo v nekaterih krajih, kar je v poročilih omenjeno, sinovi prevzemati kmetij, ker uvidevajo, da

ne morejo izhajati pri tolikih izplačilih. Krivica takih izročilnih pogodb z izgovorjenimi dotami in dednimi deleži postane nam najbolj očitna, ako premislimo, da dobi pač prejemnik sam posestvo, a ker se mu zemljišče preobloži z dolgovi, lastnik je le po imenu, saj je vse zemljišče po delih, izgovorjenim deležem primerno, lastnina sodedičev. Ako se končno posestvo prodá, navadno lastnik ničesar ne dobi iz kupnine in ravno on, ki bi moral družbinsko last obdržati in ohraniti v rodbini, dobil ni toliko, kolikor vsak njegovih bratov in sester.

Načelo ravnopravnosti zahteva, da vsi dediči dobé enake deleže iz premoženja. Krivica bi se torej godila — in to je glavni ugovor proti kaki predpravicí prejemnikovi — ko bi se dovolil od cenjene vrednosti zemljišča njemu kakšen praecipuum. A ravno sem dokazal, da je kapitalna vrednost ne le negotova in če še tako nizka, vselej previsoka za prejemnika, ako se mu odvzemó deli zemljišča v podobi vknjiženega kapitala.

Kdo hoče zameriti očetu, da želi vse otroke enako dobro preskrbeti, da obeta hčeram visoke dote in sploh vsem dedščine. Morda sam spoznava, da prejemnik ne bodé mogel izhajati, pa tudi on upa in se zanaša, da bo sin že kaj priženil ali si po dobrih letinah, po drugih zaslužkih ali kaki barantiji toliko pridobil, da bo s časom zadostil terjatvam. Od očeta ne smemo pričakovati, da bo iz lastnega nagiba enemu otroku na ljubo druge odškodil s tem, da jim izgovori prav male dedščine. Ko bi v kakem smislu postava imela kako določilo, katero bi zabranjevalo prebudo obkladanje zemljišča po dolgovih, oziroma po dotah in dedščinah, bi razumni gospodar sam vesel bil takega zakona, ker bi se potem ne zameril drugim otrokom, ako jih pri izročitvi mimo prejemnika oškodi, seveda le navidezno, kakor je že dokazano. Po takem zakonu bi se zamašil glavni vir, iz katerega se leto za letom nabira na milijone gold. novega dolga na kmetških posestvih. Na Kranjskem se je vsled zapuščinskih obravnáv vknjižilo vsako leto do $\frac{1}{2}$ milijona gold. novega dolga, po izročitvah pa gotovo še več, kajti po „drugih pogodbah,“ med katerimi jih je največ izročilnih, ker so neplačane kupnine in posojila posebe štete, vknjiženih je bilo

leta 1878	- 701.548 gld	leta 1880	- 1,032.198 gld. in
„ 1879	- 753.274	„ 1881	- 869.465

Potem se ni čuditi, da rastejo dolgovi od leta do leta in da je na marsikateri kmetiji že več vknjiženih dolgov, nego je vredna po najvišji cenitvi. Pri vsaki izročitvi pa le še k starim pristopajo novi dolgovi, dasi je dostikrat škoda koleka pri vknjiženji.

K obilnim stroškom, katere ima kmet za davke, direktne in neposredne, za razne priklade, za desetek in pristojbine, za obresti, užitke, dote in dedščine, kar mora skoraj vse v gotovem denarji poravnati, pristopile so v novejšem času razne

6. Kulturne potrebe.

V kmetškem budgetu so še do druge polovice tega stoletja stroški za kulturne potrebe zavzemali le malo prostora. Največ še za cerkev. Kje bi naj bil iskal mučeni tlačan tolažila in pomoči, nego pri sv. cerkvi, katera mu je edina dajala duhovnike in ob enem učenike iz njegovega rodu? Božja beseda se mu je razkladala v domačem jeziku. Sv. vera ga je povzdigala nad reve in težave tega življenja, da ni obupal v trpljenji, uverjen, da po končanem trudnem poti skozi to solzno dolino najde na onem svetu mir in večno veselje. Zato je, česar mu ni iz žepa potegnila biriška roka, rad dajal za olepšavanje cerkve, za sv. maše in rad pripomogel pri popravljani cerkvá in kapelic z lastnoročnim delom, s privazanjem, darovanjem potrebnega lesa, apna, opeke, kamenja itd.

Prav malo ali nič stala ga je šola, ki zdaj prizadeva kmetu med vsemi kulturnimi potrebami največ stroškov. Prosto ljudstvo je navadno poučeval duhovnik ali kakšen cerkovnik ter ga učil čitati. Šolske sile ni bilo, torej so se rabili otroci že brž, ko so le malo odrasli, za ložja dela, na primer za pašo ter tako pomagali pri gospodarstvu. Šolati pa je dal sinu le redkokrat kakšen premožnejši kmet in tudi ta le, da bi se izučil za gospoda (duhovnika). Torej je bilo treba le v latinskih šolah skrbeti zanj, kar tačas ni napravljalo mnogih stroškov. Zdaj pa so izdatki za šolo velika rubrika v kmetškem budgetu. Povsod se postavljajo nova šolska poslopja, katera stojé na tisoče goldinarjev. Mnoge občine so se vsled teh stroškov na desetletja zadolžile. Najmanjša enorazrednica stoji 5000 do 6000 gld., poslopje za dvorazrednico 10.000, tri-razrednico 13.000 do 14.000 gld, štirirazrednice seveda še več. Zlasti na Štajerskem je silna potrata pri zidanji novih šolskih poslopij ter so mi znani mnogi kraji na kmetih, ki so poprej imeli 5 do 15% občinskih priklad, a zdaj jih plačujejo po 50 do 80% in vse to v poravnanje dolgov in obresti zaradi takega zidanja. V Makolah, prav na kmetih v slov. bistriškem okraji, zidali so celo šolsko palačo, ki je stala 25.000 gld. Na Kranjskem je mnogo občin, ki so si v ta namen nakladale 30, 40 % in še več na leto. Toda ti stroški so enkratni, drugi pa se ponavljajo vsako leto za vzdrževanje poslopja, za kurjavo, snaženje itd. Koliko stroškov pa ima še posamičnik, kateri otroke v šolo pošilja? Prvič obleka, ker mora otrok, kedar hodi v šolo, vendar bolje ali vsaj za silo oblečen biti. Drugič učila, knjige, pisalno orodje, itd. Tretjič mora kmet namestovati delo domačih otrok z najetimi delavci. Šolska dolžnost torej naklada kmetškemu stanu mnogo stroškov, kateri pa, kar radi priznavamo, niso neproduktivni, ampak vračajo se po drugem poti.

Z rastočo omiko se množé še druge kulturne potrebe. Kdor zna čitati, čuti potrebo, da čita knjige in časopise,

Namesto rožnega venca je stopila molitvena knjiga, poprej še préprosta, zdaj razkošno vezana že tudi na kmetih. Toda ti stroški ne zadevajo naravnost kmetškega lastnika, ker se navadno pokrivaajo iz prihranil žén, deklet in fantov. Kupujejo se pa tudi druge knjige in naročuje se ta ali oni časopis. Kar se izdá za knjige in časopise, prihrani se na drugi strani, ker ljudje ob nedeljah in praznikih rajši doma ostajajo in čitajo, kakor da bi pohajkovali po krčmah; zlasti pa je pošteno berilo največje važnosti v étičnem oziru; toda le pošteno in poučno, samó kratkočasno donaša malo haska. Mohorjeva družba je zadela pravo pot in njene knjige bi se morale nahajati v vsaki slovenski kmetški hiši.

Prav občutljiv strošek navstal je za kmetško ljudstvo z nakupovanjem obleke. V prejšnjih časih se je vsa obleka zdelovala doma, le ženstvo si je tam pa tam kupovalo rut ali robecev. Ta domača obleka je bila solidna, kakoršna tudi mora biti za poljedelca. Zdaj le še malokje nosijo doma zdelano obleko, sicer pa kupujejo fabriško blago v štacunah. Še celó srajce iz domačega platna se ljudem ne zdé dovolj fine. S tem pa se potroša veliko denarjev, to je ravno tistega produkta, katerega kmetu najbolj manjka.

Omeniti mi je končno še izdatkov za zabavo po krčmah in po semnjih, kamor ljudje le preradi zahajajo brez potrebe, samó za kratek čas. Domá se delo zamuja, na semnjih pa se trati denar. Gotovo nikdo ne bo zameril poljedelcu, da se oddahne po težkem delu in da si, ako mu dopušča mošnja, privošči kaj boljšega. Zato so pa nedelje in prazniki in prava potrata časa se mora imenovati pobajkovanje po semnjih ob delavnikih. Neredni, toda skoraj vsako leto gotovi stroški so za botrinje in za svatbe, pri katerih ne zapravlja veliko narodnega premoženja. Okrajno sodišče v Črnomlju na primer pripoveduje,*) da se pri pirovanji ob ženitvah pojé po 2 vola, po 20 puránov, po dvoje telet, mnogo rac in piščet, po 20 vaganov pšenice, popije se pa po 30 véder vina in še več.

Naveli smo torej celo vrsto izdatkov kmetškega gospodarstva, za katere treba gotovega denarja, da se pokrije. Odkod pa ga vzeti? Ali so se v isti meri, kakor izdatki, množili v novi dobi tudi dohodki in ali je mogoče kmetu vse stroške pokriti iz pridelkov dela svojega? Navadno ne! Kajti dohodki se nikakor niso tako pomnožili, kakor izdatki, ker cena pridelkom, ne da bi rastla, le pada in pada. Izdatkom kmetškega gospodarstva torej stojé nasproti:

7. Premali dohodki.

Stroški vsak dan večji, dohodki pa vedno manjši! Takšen je položaj kmetškega stanu. Iz rednih svojih dohodkov skoraj nobeden kmet več ne more poravnati le rednih izdatkov, da ne govorim ob izrednih, nepričakovanih, katerih ne manjka nobeno

*) Glej poročilo deželnega odbora.

leto. Kmetskimi pridelkom, ki bi se imeli toliko podražiti, kolikor več stane njihovo pridelovanje, pada cena dan za dnevom. Za pšenico se je dobilo še l. 1874. po znani gospodarski krizi 11.75 gld. za hl l. 1879. celó 13.50 gld., od tačas je padla v ceni na 8.75 gld. l. 1883. in 8.05 gld. l. 1884. V isti meri so padle cene tudi pri drugem žitu, le pri ječmenu in ovsu ne tako silno. Vsakdo ve, da je to storila ruska in ameriška konkurencija. Iz Odese se rusko žito ceneje postavlja v Trst, nego ogersko. Iz Amerike pa plava na tisočih ladjah neizmerno žita v Evropo in pritiska na ceno, da se našemu poljedelcu nikakor ne izplača sejati žito z namenom, da bi ga prodal, kajti še stroški semena in dela se pri taki ceni ne pokrijejo. V Ameriki pa se vedno več dozraj neobdelane zemlje pretvarja v njive, oziroma v vinograde, kjer je primerno obnebe. Iz sledečega izkaza se vidi napredek sev. ameriške žitne produkcije od leta 1883. do leta 1884.

	Z žitom nasejana zemlja		Prinos v milj. bushlih		Vrednost žita v milij. dolar.	
	1883	1884	1883	1884	1883	1884
Koruze	68,301.889	69,683.780	1551.0	17957	658	640
Pšenice	36,445.593	39,475.885	421.1	512.1*)	384	331
Ovsa	20,329.962	21,300.917	571.3	583.6	187	162
Rži	—	—	—	28	—	—
Ječmena	—	—	—	50	—	—

Blizu četrti del svojega pšeničnega pridelka izvažata Amerika v Evropo, ker ga sama ne potrebuje, in to bo trajalo gotovo še nekaj desetletij, dokler prebivalstvo ne bo tako narastlo, da bo pridelanega žita samó záse potrebovalo. Z evropskimi in drugimi naseljenci vred, katerih pride vsako leto več kakor $\frac{1}{2}$ milijona (na primer l. 1880. 593.703, l. 1881. 720.045, l. 1882. 730 349 in l. 1883. 570.320), množi se prebivalstvo v severni Ameriki vsako leto najmenj za 3% in je že na blizu 54 milijonov narastlo. Če se bo ljudstvo tako dalje množilo, narastlo bode v desetih letih na 71 milijonov, v 20 letih pa nad 90 milijonov. Ako se računa, da se za vsako glavo potrebuje 5.05 bushlov pšenice, potem bo trebalo za domačo rabo 454 milijonov bushlov in bi k večjemu v prav dobrih letinah še kaj preostalo za izvažanje. Toda za zdaj nam je računati z ameriško konkurencijo in vprašati se moramo, ali bo Amerikancem še zanaprej mogoče, žito po tako nizki ceni pošiljati v Evropo, ali morebiti celó še po nižji.

Po izkazih trgovinske zbornice v Chicagi znašajo pridelovalni stroški za pšenico 8.75 do 10 dolarjev per acre ali pri povprečni žetvi 13 bushlov na acre l q 6.44 do 7.36 gld. avstr. v. V New Yorku je veljala pšenica leta 1880. 1 q 8.25 gld. v

*) = 180 milij. hl Pšenična produkcija vse zemlje pa se je cenila za leto 1884. na 811 milij. hl.

zlatu, leta 1885. pa le 6.73—7.06 gld. v zlatu. Vožnja od glavnega pšeničnega trga v Chicagi do New Yorka stane 48 kr. za *q* v zlatu, odtod do Liverpoola 46 kr. Iz tega se vidi, da je prevoznina silno po ceni in da je le vsled tega mogoča konkurenca v Evropi. Amerikanska pšenica v Liverpool postavljena velja 8.54 gld. a. v. *q*, ako se pridelovalnih stroškov le 6.44 gld. računa. Ako temu primerjamo sedanjo evropsko ceno pšenično, ki je padla na 8 do 8.40 gld., vidimo, da pri tej ceni ameriški poljedelec skoraj nima več nobenega dobička in da je nižja cena nemogoča tem bolj, ker tudi v Ameriki rastejo stroški pridelovanja.*) V Ljubljani je pšenična cena meseca marca l. 1885. bila 6.80 do 7.20 gld. *hl*. Da pri taki ceni kmet malo ali nič več ne dobi, kakor ga samega stoji pridelovanje, ne dá se tajiti. In enako nizko v ceni so vsa druga žita in sočivje. S kakim veseljem naj kmet obdeluje polje, če že naprej ve, da se mu še delo ne bode izplačalo!

Na Nemškem in Francoskem, kjer so enake razmere, kakor pri nas, naložili so višjo carino na inozemsko žito, ako se uvaža, da bi s tem branili svoje poljedelce proti prenizkim cenam ameriškega žita. Nemci pobirajo na meji tri marke, t. j. 1.80 gld. a. v. od *q* pšenice, Francozi še nekaj več. S tem so dobili domači poljedelci premijo tega zneska za svoje žito in ako se ameriška pšenica do meje postavlja po 8.50 gld., morajo jo Nemci, to je tisti, ki jo kupujejo, plačevati po 10 gld. Kajti domača pšenica se bo v ceni ravnala po svetovni ceni in dodala se bo tej svetovni ceni še carina. Producenti so tam gotovo na boljsem; seveda toliko na slabšem konsumentu, ker se jim kruh podražuje.

Da si Avstro-Ogerska le v dobrih letinah izvažata žito, ravná se vendar cena po občni svetovni, ker bi v tem hipu, ko bi se razmerno višja cena nastavila, Amerika in Rusija svoje žito k nam pošiljali in s tem znižali ceno do svetovne. Danes, ko to pišem (6. marca l. 1885.), čitam v tržnem poročilu dunajske žitne borze, da je pšenica na Dunaji po 8.45 gld. *hl*, torej je od leta 1879., ko je stala na 13.50 gld., padla v ceni za več kakor 60 %.

Boljši prihodek ima kmet od živine, ako je v stanu jo ređiti. Živinska cena je, odkar se je zaprla avstrijska meja proti uvažanju inozemske živine, zlasti iz Rusije, znatno poskočila in živina se lahko prodaje. V poslednjih letih je šlo posebno mnogo krav na Bavarsko, konje pa Lahí kupujejo. Tudi svinjereja se izplačuje. Zato se je poudarjalo že pri agrarni enkéti v Ljubljani l. 1884., naj se kmetje bolj z živinorejo pečajo in bolj skrbé za mnogo krme, nego da žito sejejo. Dober svet za kraje, kjer je še toliko zemlje pri kmetiji, da se more ređiti živina! Tam pa, kjer je zemljišče na drobne kose razdejavano, ni še krme za kako

*) Vse to dokazuje A. Skene v svoji brošuri. „Ein Beitrag zur Beurteilung der österr. Agrarfrage.“ Wien. 1885.

kozy, ne pa za govéd. Torej se ni čuditi, da redé na Notranjskem toliko koz, ker za konje ali govéd ni dovolj zemlje pri pritlikovih posestvih. Sploh se opazuje, da čím bolj se razkosava zemlja, tem manjša živina se redí pri hiši. Velíki kmet ima konje in vole, krave in prašiče; pri manji, toda še precéj obširni zemlji opušča najprej konje. Z vsakim kosom zemlje menj ima tudi menj živine, le še enega vola, kateremu pripreza kravo, potem le še krave, s katerimi vozari. Na še manjšem posestvu redí le še po eno kravo in kako telico, na pritlikovem gospodarstvu stopi na mesto krave koza in končno, kjer še za kozo ni dovolj krme, ostane le še — hišni zajec. In takih kočarjev je že premnogo, zlasti na Notranjskem in Dolenjskem. Sploh pa se lože reče, nego izpeljuje, naj kmetje opusté pridelovanje žita in se rajši lotijo živinoreje. Kajti oboje je trdno zvezano. Travniki se morajo dobro gnojiti, da rodé dovolj krme za pomnoženo živino, torej se mora živini dobro nastiljati, k čemur treba slame, ker je premalo druge nastelje. Slama pa se prideluje le na njivi po nasevanji žita. Živinoreja ima torej tudi svoje meje z ozirom na krmo in nasteljo in ta meja je že tu in tam prekoračena.

Poleg glavnih kmetških pridelkov žita in živine ima kmet dohodke od tako zvanih trgovskih rastlin: od vinske trte, od hmelja, sadja, lanu, konoplje, detelje, dalje od prodavanja mleka, kuretne, sočivja itd., od čebelarstva in sirarstva. Vino v naših krajih le neredno rodi in veliko več je slabih, kakor srednjih in dobrih letin. Cena vina pa je pala in še pada, odkar se ogerska in hrvatska vina prosto uvažajo k nam in je prevoznina po železnicah tako nizka, da tuja vina lahko konkurirajo z našimi domačimi. Obdelovanje vinogradov pa vsako leto več stoji tudi zaradi tega, ker je zemlja vedno bolj izpita in potrebuje vedno intenzivnejšega dela in gnoja. Toča pa, odkar se gozdi tako silno trebijo, huje in bolj pogosto tolče tako, da je trs za dve do tri leta uničen. Zato nahajamo ravno v vinoródnih krajih največjo revščino, zlasti tam, kjer ima lastnik samo nekaj pedí vinógrada s kočó, in malo ali nič druge zemlje, na korist kmetov pa so vinógradi tam, kjer so le pristranski del vsega gospodarstva in obstanek lastnika ni zavisen samó od tega, kar v vinógradu prideluje.

V novejšem času so začeli kmetje tu pa tam saditi hmelj; zlasti v Savinjski dolini na Štajerskem je že več sto oral zasajenih s hmeljem. Dohodek od hmeljarstva je gotovo boljši in rednejši od vinógradarstva, le prvi stroški zasajenja so jako veliki in dadó povod k dolgovom, katerih se kmet pozneje le težko iznebi. Tudi letni stroški obdelovanja so veliki in jih kmet le s težavo zmaga, cena hmelju pa je zeló različna, ker se ravna po svetovni ceni in po hmeljskih letinah na Nemškem, Angleškem in v Ameriki. Včasí veljá cent po 200 do 300 gld. in v takih letih mora si hmeljar zalogo napraviti v prihranjenem kapitalu za slabe

letine in za časne nizke cene, kakoršne so letos, ko se cent hmelja še za 30 gld ne more prodati.

Sadjarstvo daje v dobrih letih veliko dohodkov, a stroški za sadno drevje, kadar je že nasejano, so prav neznatni. Toda sadno drevje le počasi raste in začne še le od desetega do petnajstega leta prav roditi. Torej mine skoraj pol generacije, predno uživa sad zasajenih dreves. Vendar bi to ne smelo plašiti zemljiških lastnikov, da ne bi kar največ sadnih dreves sadili. Leta 1883. se je le jabolk s Štajerskega za poldrugi milijon gld. prodalo in marsikateri kmet je toliko skupil iz prodanega sadja, da je s skupilom pokrtil vse izdatke svoje.

Čebelarstvo in sirarstvo sta se posebno na Gorenjskem udomačili na korist kmetom, kakor kažejo letni računi sirarskih zadrug in živahna kupčija s panji, voskom in strdjo. Mleko in sočivje prodavajo posebno lahko kmetje, nastanjeni v bližini trgov in mest.

To so torej glavni dohodki, s katerimi bi moral kmet zadoštovati vsem svojim denarnim dolžnostim. Vendar od leta do leta manjša se število tistih kmetov, ki bi se mogli živiti vsako leto ob pridelkih svojih zemljišč in še toliko od njih v denar spraviti, kolikor jim ga je redno treba. V slabih nesrečnih letinah mora vsak živiti se ob imetku, ker ni dovolj rente. Pa tudi sicer si mora iskati še pristranskega zaslužka, da izhaja. Taki zaslužki so na primer od hišne obrtnije: pletenja, slamnikarije, zdelovanja lesene in ilovnate robe itd., od priprege in pri malih posestnikih, od dela pri drugih gospodarjih. Posamezni člani rodbine iščejo dela v fabrikah, fužinah, v premogokopih, pri železnicah, pri zidanih itd. Delavni in štedljivi gospodar se torej s težavo prebije, ako ne tiči preveč v dolgovih.

Pregledali smo torej vse kmetsko gospodarstvo. Našli smo, da ima kmet v sedanjem času mnogo plačil v gotovem denarju, katera je bil v prejšnjih časih odslužil z delom ali zemljiškimi pridelki. Ne le, da se je zemljiški davek silno povišal, pristopile so razne naklade, ki ga podvojujejo. Pravosodstvo se je za kmeta močno podražilo po notarijatu in odvetništvu. Koleki in pristojbine požirajo pri izročitvah po 5 do 6°/_o zemljiške vrednosti. Dolgovi narastajo in ž njimi znesek za obresti. Poleg tega so tudi na kmetih se udomačile marsikaterne kulturne potrebe in razvade, poprej le poznate v meščanskih hišah. Kdor bi torej primerjal budget kmetskega gospodarstva za 40 ali 50 let nazaj z današnjim, našel bi, da ima kmet trikrat do štirikrat toliko izdatkov v gotovini, kakor tačas. Nasproti pa so se dohodki kvečjemu podvojili v tem času, o čemer so neovrgljivi dokaz rastoči dolgovi, iztebljenje gozdov, prodavanje parcel od gruntov, najpotrebnejše živine iz hleva.

Kmetski stan je torej navzlic toliko hvalisani svobodi in navzlic vsem napredkom sedanjega časa zabredel v hujše robstvo,

nego ga je čutil pred popolnim osvobojenjem in je večinoma le še po imenu lastnik svoje zemlje, dokler se pravi lastnik, to je hipotečni upnik zadovoljuje z obrestimi in neče sam tudi formalno vzeti v svojo last zemlje, ki je v resnici že itak njegova.

In zdaj prestopimo do imenitnega vprašanja: kaj storiti, da se odvrne nevarnost, katera preti uničiti že tudi kmetski stan in iz samosvojih, delavnih gospodarjev napraviti brezdomovinske proletarce? Ali hočemo obupati in mirno gledati, kako gine najkrepkejši del naroda v socijalni bedi? — Predno pa prestopimo do konkretnih predlogov, namenjenih v olajšavo in rešitev enemu človeškemu delu, oglejmo si še enkrat splošno socijalno stanje, kajti tudi kmetsko vprašanje je le del splošnega socijalnega.

VI.

Rastoče uboštvo.

Devetnajsto stoletje se imenuje po pravici stoletje iznajdeb. V vsem kulturnem razvoju človeštva ne nahajamo nobene dobe, v kateri bi se bilo izumilo toliko sredstev, pospešujočih produktivno moč in namesto dela človeške roke postavljajočih stroj. Kar je poprej zdelovala človeška roka z velikim trudom in v dolgem času, združuje železni stroj brzo in z največjo natančnostjo, goni ga pa mesto dragocene živinske ali človeške moči vodna, največkrat pa parna sila, ki ne pozna nobenega truda in ne potrebuje nobenega počitka. Stroj pripravlja volno ali predivo, stroj prede niti in sicer v eni minuti toliko metrov, kolikor pridna gospodinja v eni uri; stroj tke iz niti platno in vsakojako tkano in sukнено blago. Kjerkoli se voziš po deželi, vidiš v zrak molečke visoke dimnike, iz katerih se dim vali noč in dan. Stroji pa puhajo in tu obdelujejo jeklo in železo, kakor bi bilo vosek, tam meljejo žito, razločujoči ob enem moko po kvalitěti, tu pripravljajo papir iz cunj in lesa, tam sveče in milo, tu obuvala, tam obleko. Ni je skoraj več stroke človeškega dela, katera bi se ne mogla opravljeti s stroji.

Skoraj vsaka šivilja, borni kmetski krojač v gorah, ima svoj šivalni stroj in ni ga obrta, pri katerem bi namesto starega préprostega orodja ne bil stopil umetni stroj z vsemi prednostimi naglega in točnega dela. Zlasti pa se je po izumljeni rabi parne moči vršil velikanski napredek v vseh strokah obrta in trgovine. Anglež James Watt je sicer že l. 1763. spoznal parno moč in izumil prvi parni stroj, pa še le začetkom tega stoletja (l. 1804.) je Amerikanec Evans izdelal prvi parni voz, kmalu potem pa Robert Fulton prvo parno ladjo na reki Hudson. Od tistega časa ni še minulo sto let in skoraj vsa zemlja, izivzimši Kitaj, preprežena in zvezana je po železnih cestah, po katerih drevi na milijone vagonov prevažujočih neštevilno ljudi in vsakojakega blaga. Po morjih in rekah pa plavajo parobrodi in stare ladje z jadri

so že skoraj postale kurioziteté. In kako naglo in lagotno se vozari človek po svetu ter gleda iz oken zaprtih, po zimi zakurjenih vagonov svet, kako se naglo premika pred očmi. Ne noč, ne mraz, niti burja, niti dež ali sneg ne zadržuje voznje in koder je treba voziti se po več dni, pripravljene so za potnika blazine za spanje in ameriškimi vlakom je priprežena cela restavracija. Prior Faustus *) pripoveduje, da je leta 1806. potreboval za potovanje od Dunaja do Ljubljane 7 dnij. Dan danes séde človek v Ljubljani blizu opoludne v železnični voz in ob desetih zvečer že lahko večerja na Dunaji.

Kaj še le elektrika in magnetizem! Kake čudeže je že napravila njijuna moč in česar smemo še pričakovati. Daljo tisoč in tisoč milj preskoči zapisana beseda v malo trenutkih po telegrafni žici, katera se vije ob vsi zemlji skozi zemeljske predore in na dnu morja. Kar se kjerkoli po širnem svetu v jutri godi znamenitega, lahko beremo v večernih listih, in kar se godi pri nas, recimo, opoludne, pozvedó v Ameriki že v jutro tistega dneva. Električna luč odpravlja plinovo svetlavo, katero je bil iznašel l. 1789. Murdoch. In kdo ve, ali v tem stoletji še ne doživimo voznje po zraku, ki bi nepotrebne storila železnice in parne ladje!

Povsod napredek, kamor pogledamo. Ali pa je s tem tudi rastlo splošno blagostanje? Ali se čuti človeštvo, katero zdaj uživa lagot, o katerih se še sanjalo ni starim kulturnim narodom, vsled tega srečnejše? Odgovor na prvo vprašanje je objektivni, na drugo subjektivni, a na oboje vprašanje ne glasi se baš povoljno.

Na prvo. — Ljudska masa, to je tisti milijoni, ki delajo in pridelujejo nove produkte, revni so dandanes ravno tako in ubožni, če ne revnejši, kakor delujoča masa pred tisoč in tisoč leti, kar bi se lahko dokazalo. Najvišja stavba na svetu je bila še do letos tako zvana Keopsova piramida v Egiptu, 468 čevljev visoka.***) Herodot pripoveduje, da je po ukazu kralja Keopsa moralo delati pod najstrožjim nadzorstvom 100.000 delavcev, ki so dobivali le najpicljejšo hrano iz česnja, čebule in redkve. Zidala se je ta stavba trideset let. Koliko truda in trpljenja so tačasni delavci prebili, lahko sodimo, ako pomislimo, da so spravljali brez posebnih strojev iz kamnolomov onstran Nila preko Nila na stavišče 30 čevljev dolge, 300 centov teške kamnitne kvadre ter jih vzdigovali više in više do vrha piramide. K delu pa so nesrečneže gonili in silili kraljevi nadzorniki. Naš delavec uživa popolno državljansko ravnopravnost in nikdo ga ne sili k delu. Išče si ga sam, da se preživi, pa milijoni pri najtrdejšem in najpretež-

*) V „Slovenici“ 1885 št. 65.

**) Stolp sv. Štefana na Dunaji je le 432' visok. Letos pa so Amerikanci postavili spomenik Washingtonu, ki je 555' visok in preseza v visokosti vse dosedanje stavbe, menj pa po lepoti.

nejšem delu zaslužijo ravno le toliko, da lakote ne poginejo. In še veseli so, da morejo dobiti delo in udinjati svoje moči vsakemu, kdor jih potrebuje. Kako težavno, za zdravje in življenje nevarno je delo pod zemljo v premogarnicah in rudnikih, na primer, kjer kopljejo živo srebró. In nikdar se ne sliši, da bi pomanjkovalo delavcev in če se danes v kaki premogarnici užgejo plini in ubijejo v enem hipu po več sto delavcev, drugi dan je število zopet polno ravno tako, kakor stopijo v vojski na mesto ubitih nove čete, ne menéče se za smrtno nevarnost.

Hudo so trpeli delavci zidajoči piramide pod pripekajočim solncem, pa nič menj ne trpi naš fužinski delavec, ki stoji po svojih dvanajst ur na dan in še dalje pred plamtečim ognjem in pregiba teške železne kepe, da mu ves čas pot kaplja z vročega čela in da v malo letih ukonča telesne svoje moči. Nič menj ne trpi tudi tisti delavec, ki ves dan žaga skrilaste plošče v zaduhli sobi, katera je ob enem kuhinja in stanovanje za vso družino, obdan od gostega prahu, da komaj diha in si nakoplje smrtno plučno bolezen.*) In ta mož je sam svoj in dela, ne da bi ga kdo silil, izvzímši tisto silo, ki je luja od vsake sužnosti, da si zasluži svoj pičli vsakdanji kruh in preborno obleko svojo.

Kaj pa stroji? Ali niso vsi v to naperjeni, da olajšajo človeku delo? Res, da se po strojih veliko več blaga izdeluje hitreje, točneje in ceneje, kakor poprej brez strojev; toda kdo bode trdil, da ima vsled teh izumkov in umetnih strojev delavec menj truda in dela. Streči mora stroju, napenjati mora neprenehoma svoje telesne in duševne sile, da se ne pripeti po njegovi najmanji zamudi ali nepazljivosti največja nesreča. Tkalec, ki sedeč pred statvami sem ter tja meče čolniček, oddahne se lahko nekaj časa, ko se je utrudil, delavec v tkalniški fabriki pa mora stati pred strojem, ne sme se proč ganiti, z največjo natančnostjo mora opravljati eno isto mehanično delo, vedno eno in isto po dvanajst ali po štirinajst ur na dan, ves teden, ves mesec, vse leto, utrujen na telesu in še bolj utrujen na duhu vsled puste, dolgočasne enakomernosti. Zato že John Stuart Mill meni, da je prav dvomljivo, ali so vsi mehanični izumki olajšali težavo le enemu človeškemu bitju.

Splošna produkcija se je po strojih neizmerno pomnožila, delavec pa od tega nima nobenega dobička, ker si zdaj kakor prej pri najbolj preteznem delu ne zasluži več, nego kar neobhodno potrebuje, da more sploh preživéti se in revno izhajati. Delavski stan torej v gmotnem oziru ni nič na boljsem od delavcev ob času sužnosti v egiptski ali rimljanski dobi. Le kar se tiče varnosti življenja in imetka, branijo ga zakoni, kakor vsakega državljana.

*) Glej: Dr. Sax. Die Hausindustrie in Thüringen. I. Bd. 1882. II. Bd. 1884.

Kaj pa drugi stanovi? Ali se morebiti njim godi bolje, kakor v prejšnjih časih? Oglejmo si našega kmeta! Delati in sicer prav pretežno delati mora od zore do mraka in ne le on sam, žena, otroci, vse napenja svoje moči, da se opravi venomérno delo na polji, v hlevu, v hiši. In uspeh tolikega truda? Pri večini slaba, nezadostna hrana, revna obleka in pri tem še večna skrb, da ga kakov upnik ne spravi od hiše in zemlje. Kaj pomaga kmetu, da mu ni več treba tlake delati niti dajati desetine, ko mora zdaj veliko več svojega dela, oziroma pridelkov žrtvovati, da zadostuje svojim državljanskim in zasebnim dolžnostim? Od intenzivnega obdelovanja zemlje, od umneje živinoreje, od vinarstva in sadjarstva imata glavni dobiček država in kapitalistični upnik. Pšenico prideluje kmet, da jo prodá, sam pa se zadovolji s kakim zmesnim ali ovsenim kruhom, še vesel, ako ga ima. Živino prodá iz hleva, pa ne okusi njenega mesa, ker se le na večje praznike kakšen kos suhé svinjetine prikaže na mizi. Vino mora prodati, dasi bi ga gotovo rajši sam užival, in to po pravici, ker ga je sam pridelal z velikim trudom; ravno tako sadje, kuretino in kjer se dá, razno sočivje. Ako si s skupilom pokriva druge svoje potrebe, je to le menjava pridelkov, ki se vrši ne v blágu, ampak po priznanih vrednostnih znamenjih; ta menjava je prostovoljna in zavisna od tega, ali se kmetu vredno zdi svoje pridelke dati za kako drugo reč, katero bi rad dobil ali užival. A v največjih slučajih je kmet prisiljen prodati najboljše svoje pridelke in v včasih celó take, kateri bi njemu samemu bili neobhodno potrebni, le da se reši iz kake hude sile. Javne dolžnosti in dolgovi dadó torej kmetškemu stanu komaj dihati in to navzlic svobodi, napredku in vedno večji izobrazbi.

V kakih razmerah se nahaja dalje v naši dobi obrtno-trgovski ali tako zvani srednji stan, o katerem se je še do našega stoletja trdilo, da ima „zlata tla“? Toliko hvalisani izumki so mu donesli le malo haska, tembolj pa ispodkopali obstanek samostalnega obrtnika, ker mu nemogočo delajo konkurencijo s silo vélikega kapitala. Skoraj ga več ni obrta, katerega se ni polastil kapital. Vsa naša obleka od nog do glave zdeluje se v fabrikah in prodava se zdelana, krojaški in čevljarški obrt je v rokah dobičkarskih konfekcionarjev. Lepotičje iz raznih kovin od železa do zlata, od stekla do dragocenega diamanta dobivamo iz fabrik, ravno tako svoje ure, žepne in vi-seče. Zlatarji in urarji pa se pečajo le s popravljanjem in prodajo fabriškega blaga. Slamniki, poprej hišen obrt, pletó se zdaj v fabrikah. Na Gorenjskem se je mnogo stotin družin bavilo s tkanjem platna, zdaj se jih le še malo peča s tem obrtom in še ti se morajo zadovoljiti s tako pičlo plačo, da bi se ne mogli preživiti, ko bi si ne pridelavali živeža na svojih kóscih zemlje.

In če si končno ogledamo višje, omikane stanove, pravnike, zdravnike, nabajamo tudi m d njimi mnogo takih, ki se le težavno živé v kljub svojim vednostim in marljivosti in le pogostoma se prigodi, da po smrti zapusté rodbino svojo v pravi revščini.

Kaj pa je krivo tej žalostni prikazni, da revščina in uboštvo, ne da bi se odpravili, le še rasteta pri vseh narodih? Ali ni dovolj pridelkov, da mora toliko ljudi stradati, toliko jih pretrpeti mraz, ker nimajo potrebne obleke niti kurjave? Ali ni dovolj prostora na svetu, da se mora toliko ljudi tlačiti v tesnih, mokrotnih, plesnjevih luknjah, stanovanja imenovanih, pa bolj podobnih živinskemu hlevu? Kaj takega nikdo ne trdi, zemlja še vedno rodi dovolj živeža in toliko ga leži v skladnicah v Evropi, Ameriki in Aziji, da bi se lahko ž njim nasitili vsi ljudje, ko bi ga smeli jemati. „Za vse je svet dovolj bogat!“ pravi resnično naš pesnik; dovolj, še preveč je vseh pridelkov, le razdeljeni niso enako in ravno tisti, ki jih prideluje v potu svojega obraza, poseda in uživa jih najmenj. In to je zakrivil naš socijalni red, po katerem ni le mogoče, ampak se mora neizogibno zgoditi, da se dobra kopičijo v rokah maloštevilnih bogatinov, a vélika masa obubožava bolj in bolj.

Na eni stráni nekaj stotin milijonarjev, na drugi mnogo milijonov delujočih, a stradajočih ljudi. Samó ena rodbina, Rothschildova, poseduje že, kakor se trdi in kar je verjetno, kacic 1000 milijonov goldinarjev. Brez vsakega dela in truda, brez rizika, le po kapitalizovanih obrestih se bode ta svota podvojila v dvajsetih letih ter znašala dve tisoč milijonov, v štiridesetih letih štiri tisoč, v šestdesetih osem tisoč, v osemdesetih šestnajst tisoč in v sto letih 32 tisoč milijonov goldinarjev ali toliko, kolikor znašajo državni dolgovi vseh evropskih držav. In poleg Rothschilda je še drugih seveda ne tako mastnih milijonarjev; na Dunaji jih štejejo nad 100, v Trstu blizu 60. V enaki razmeri se nahajajo v drugih vélikih mestih, zlasti v Londonu. Amerikanski Vanderbilti, Goulti, Astorji itd. posedajo po več sto milijonov dolarjev in čim dalje tem huje izsesavajo ljudstvo po monopolih, bodi si da spravljajo v svoje roke vse železnice, katere posredujejo glavne zveze, ter potem nastavljajo tarife svojevoljno, kakor pri nas severna ali južna železnica, bodi si, da se zvežejo v kolo za podraženje premoga, žita, petroleja itd.

Ravno v tem tiči velika nevarnost kapitala, da sili po monopolu ter vedno na to dela, zadušiti vsako konkurencijo in potem imeti največji dobiček. Kdo se ne spominja nesrečnega Bontouxa, kateri je vse premogove jame ob Savi združil v eno veliko delniško društvo! Zasebnim lastnikom je odkupil po najvišjih cenah njihove lastninske pravice, da si je odpravil vso konkurencijo. In nasledke čutimo še dan danes. Tako zvano trboveljsko društvo je dobilo monopol v roke in prvi čin je bil, da

se je premog podražil za šest goldinarjev pri vagonu, to je z ozirom na prejšnjo ceno za 10 do 12%. Da dobivajo delničarji prav visoke dividende, plačevati moramo konsumentje za prirodek, katerega nam daje priroda in sicer v porabo vsemu človeštvu, ne le stroškov za delavce, ki premog spravljajo na dan, kar bi vsakdo rad storil, ampak plačevati moramo lastnikom za dovolitev, da se sme jemati premog in po vrhu še toliko dobička dajati kapitalistom, kolikor lahko zahtevajo z ozirom na višjo ceno bolj oddaljenega premoga. Če pa je kaka lastninska pravica usurpacija, mora se to reči o prisvojitvi tacihi prirodni, katere je nagromadila priroda brez vsake človeške pripomoči.

Kapital se torej čim dalje tem bolj kopiči v posamičnih rokah in v isti razmeri postaja nejednakost v posesti dóber tega sveta čim dalje silnejša. Na eni strani skrajno pogrešanje, najbornejša hrana, tolika, da se življenje za silo ohrani, jed brez zabeli in celó brez soli, na drugi razkošnost, potrata živeža in obleke, nerabljena stanovanja*) in pri največji potrati potroša se le mali del obrestí, večji del pa na novo kapitalizuje. V Londonu se potrosi vsako leto več kakor 30 milijonov goldinarjev v podporo revežem: za bólnice in vsakojake dobredelne zavode, pa vse to je le kaplja v morji proti neštevilnim ubožčém londonskega mesta. In tudi v Ameriki se kaže ista socijalna kriza, kakor v Evropi, ker so evropski naseljenci s seboj prinesli v novi svet svoje stare nazore in se organizovali po naših evropskih zastarelih naredbah in zakonih. Da še ni huje, imajo se Amerikanci le zahvaliti nezmernim, še neobdelanim prostorom svoje zemlje, kamor se lahko izseli, kdor ne najde dela v mestih.

Henry George, eden najduhovitejših ameriškanskih pisateljev v knjigi „Napredek in uboštvo“**) dokazuje, da je glavni in edini vzrok socijalne nejednakosti in socijalnih kriz zasebna zemljiška lastnina. O njegovih res zanimljivih dokazih in nazorih bode še govor na drugem mestu. Tukaj hočem le navesti, kar govorim o rastočem uboštvu in George je gotovo zanesljiva priča ob ameriškanskih razmerah. „Ako se bo prebivalstvo množilo tako, kakor doslej, kmalu ne bode državne zemlje, katera se je dajala naseljencem, ampak vsa zemlja bode v zasebni lasti. Mi orjemo nova polja, odpiramo nove rudnike, zidamo nova mesta; mi odganjamo Indijanca, deželo preprezamo z železnicami in telegrafskimi žicami. Mi si kopičimo vednosti in si okoriščujemo vsakovrstne izume.

*) Na Dunaji ima eden Rotschildov v svoji palači dvanajst spalnih sob, opravljenih z največjo gizdo. Vsak večer si izbere drugo sobo, v kateri spi tisto noč. V hišah poleg palače pa stanujejo ljudje natlačeni v majhnih stanovanjih od kletij do pod strehe.

**) Henry George: Fortschritt und Armut. Eine Untersuchung über die Ursache der industriellen Krisen und der Zunahme der Armut bei zunehmendem Reichtum. Deutsch von F. Gutschow. Berlin 1884. Izvirnik je bil baje že v dvajsetkrat natisnen.

Mi zidamo šole in vzdržujemo učilne zavode. Pa navzlic vsemu temu narodni masi ni lože, zaslužiti si svoj kruh. Nasprotno, vedno teže si ga zaslužuje. Premožniki postajajo še premožnejši, a reveži še revnejši in odvisnejši. Razpoka med delavcem in delodajalcem je širja, socijalna nasprotnja ostrejša, z livrovanimi ekvipažami prihajajo na dan tudi bosonogi otroci. Navadili smo se govoriti o delujočih in posedujočih razredih. Beračev je že toliko, da se zapirajo duri in odklepa pes tam, kjer se je prej smatralo za tolovajstvo, ako se beraču ni postreglo z jedjo in pijačo; zoper klateže pa se dajejo zakoni, kateri nas spominjajo časov Henrika VIII. Amerikanci se imenujejo najnaprednejši narod zemlje. Pa kakšna je namera napredku, ako raste na njegovem potu tako sadje.“ In neki amerikanski list piše: „Višja, nominalna vrednost zemlje, višje najemščine, manjše pridelovanje, nižje dnine, nevednejše prebivalstvo, večje število žen, ki se morajo baviti s poljedelstvom (znamenje padajoče civilizacije) in vedno slabejši način obdelovanja — take so razmere, popolnoma in neovrgljivo dokazane.“

Latifundije (veleposestva) se širijo, in na njih se opravlja vse delo s stroji, a stroji kakor že omenjeno, ne olajšujejo delavcu eksistencije, mala posestva pa padajo drugo za drugim v žrelo veleposestnikom. Kar se je zgodilo v starem Rimu, katerega moč so razjedle nezdrave socijalne razmere, latifundije, isti črv gloje na obstanku Anglije, kjer poseda 30.000 ljudi vso zemljo, ostalih 35 milijonov svobodnih Angležev pa nima niti pedi svoje zemlje; isti črv gloje i na obstanku Amerike, kjer se vrši ravno isti proces velikanskih latifundij, katere požirajo mala posestva.

Tudi na Ruskem postaja položaj delavskega in kmetskega stanu čim dalje težavnejši. V Miru imajo sicer kmetje neko socijalno napravo, katera ima v sebi pogoje, ki so v stanu obvarovati Mirove udeležence beračenja in najhujše sile. Vendar Mir je pri osvobojenji dobil premalo zemlje, naložilo pa se mu je tako razbremenilo, da nikakor ne more shajati, ako se še doštejejo davki. Veleposestniki so si obdržali skoraj vse gozde in najboljše senožeti, da kmet zdaj nima od kod jemati drv in pogreša krme in paše za svojo živino. In vendar je zemlja bila iz početka skupna narodna lastnina, ves narod se je trudil, da je izkrčil gozde, razoral zemljo, posušil močvirja in pripravil paše in senožeti. Ruski narod zatorej še dan danes ne more umeti, kako da se mu sme braniti vstop v gozde, ako potrebuje drv in lesa, in zakaj bi ne smel pasti svoje živine po travnikih, kateri so bili prosti do časa osvobojenja. Nedavno sem čital v „Ruskem Kurjerju“ *) obširen članek, kateri govori o žalostni prikazni, da se je začelo novo preseljevanje kmetskega prebivalstva, ker se v domačih krajih ne

*) „Ruski Kurjer“ 1885 15. marcija, št. 72.

morejo preživiti. Tu in tam si skušajo pomagati s kako hišno industrijjo, zlasti s pletenjem koškov, pa zaradi prevelike produkcije so cene za take kmetške pridelke prav na nič padle, da delo ne donša nobenega dobička. Ruski učenjak Janson dokazuje v svojem delu: „Opit statističn. izsled. o krestjanskih (kmetških) nadjelah i platežah“, da je med velikostjo kmetških deležev v Miru in svoto plačil obratna proporcija, čim manjši nadjel, tem višji podesjetni platež; „s drugoj storoni, okuzivajetsje, što normalnaja dohodnost zemli, po zemskoj ocenke, vseгда pošti nižje sami platežei“. Torej cenijo na Ruskem, kakor pri nas prinos od zemlje visoko, od prinosa odmerjajo davek, naj bo letina dobra ali slaba, zato se ne zmeni davkar, ampak strogo izterjava predpisano davčno svoto. „Ruski Kurjer“ se po pravici tolaži s tem, da ima Rusija še neizmerne prazne prostore zlasti v južni Sibiriji, kjer se lahko naselijo kmetški izseljenci.

Huje se godi Nemčiji, katera že mora uvažati živeža za 10 milijonov ljudi in zdaj snuje naselbine v Afriki, da bi se iznebila preobilnega ljudstva in nemirnih elementov. Toda klimatične razmere ob ekvatorji ne ugajajo Evropecem, na kar je slavni profesor Virhow opozarjal v debati nemškega parlameta ob afriških kolonijah. Etiopsko pleme pa si ne bo dalo jemati zemlje svoje in si bo gotovo sčasom prisvojilo naše vojniške priprave ter se iznebilo evropskih tlačiteljev. Res, da kolonisti zemljo kupujejo od glavarjev in kraljev, pa takih pogodeb narod ne priznava in jih ne more priznavati, ker glavarji nekaj prodavajo, kar ni njih last. Kakšne nazore o prodaji zemlje imajo taki malo izobraženi narodi, kaže nam prigodba, katera se je Angležem pripetila, ki so kupili od Malajcev del nekega potoka. Malajci so jim prodali zemljo ter vzeli kupnino, ko pa se je Malajcem porodil prvi otrok, šli so k Angležem in zahtevali od njih, da morajo od kupljene zemlje odmeriti primerni del za novorojenca, kajti, tako so modrovali: „Mi smo zemljo le prodali za svoje osebe, take pravice pa mi nimamo, da bi odvzeli otrokom pravico, katero imajo do te zemlje.“ In tako so prišli Malajci za vsakega novorojenca terjat nazaj njegov del zemlje. Kdo sme reči, da niso ravnali logično in pravilno?

Zemlja je lastnina naroda, živeči rod le uživa njene pridelke in odreči se sme le za svojo generacijo užitku, nikoli pa ne za vselej, za poznejše rodove. Tudi po načelu ameriškega državnika Jeffersona ne sme nobena generacija več dolgov delati, nego jih more poplačati v teku tiste generacije. Tega načela se drži severna Amerika, ki plačeva vse državne dolgove v 33 letih. Pri nas pa delamo dolgove, a na amortizacijo se ne misli in govorimo o produktivnih dolgovih, kadar zidamo z najetimi denarji železnice, uravnavamo reke itd. češ, da se kapital investuje tudi v prid prihodnjih generacij, naj torej one tudi nosijo obrestno breme.

Ali pa vémo, da bodo tiste železnice res še služile prihodnji generaciji? Morebiti jih ne bode potrebovala več, obresti pa je obvezana plačevati. Enako je s hipotečnimi dolгови, katere mora prevzeti poznejša generacija od prejšnje in jih obrestovati, akoprav vé, da so se morebiti delali prav nepotrebno in lehkomišelnó.

Z objektivnega stališča je torej dokazano, da se socijalno stanje mase narodov ni zboljšalo. Na eni strani vidimo majhno število bogatašev, kateri razkošno živé brez truda in dela, bogastvo njihovo pa se samó množi, in kakor se potočiči stekajo v rečice in reke, reke pa v morje, tako se zbirajo sčasom vsa dobra tam, kjer jih je že mnogo nakopičenih. A morje izhlapéva svojo preobilno vodo v zrak in oblaki zopet napajajo potoke, da se ne posušé. Nakopičeni kapital pa se le pičlo vrača v prvotne vire, raste in raste na ogromne kupe, dokler ne pride kaka katastrofa in ne uniči z elementarno silo vseh teh zlatih in papirnih kupov z njihovimi lastniki vred. Kajti nasproti tako zvanim „zgoršnjim desetim tisočim“ stoje milijoni, ki se noč in dan ubijajo, ki napenjajo vse telesne in duševne sile svoje, da si priboré borni kósec kruha za sebe in za svojo revno družino, katerim je sedanost temna in pogled v prihodnost brez upa. In to navzlic naši hvalisani kulturi, navzlic vsem zares čudovitim izumom in iznajdbam, ki se proslavljajo kakor vstajenje človeškega duha iz temne dobe vérskih predsodkov v novo dobo, ustanovljeno na temelji uma, svetlobe, pravice, nrave in resnice.*)

Kako pa se glasi subjektivna sodba človeštva? Ali se sploh čuti srečnejše vsled neštevilnih lagot, katere zdaj lahko uživa vsak človek in o katerih se našim pradedom še sanjalo ni? Vzemimo kmeta! Svobodnejši je, kakor nekdanj njegov fevdalni gospod. Zakon veljá enako za njega, kakor za vsakega gospoda, država zagotavlja njemu, kakor vsacemu državljanu varnost osebe in imetka. Nikdo ga ne sme zapirati brez pravne razzsodbe, odpravljena je palica in šiba in v zaporih se kaznencu godi bolje, nego marsikteremu kmetu ali delavcu. Na oknih svoje hiše ima steklene šipe, s katerimi se najbogatejši Rimljan ni mogel ponášati. Namesto treske, ki je napolnjevala sobo z gostim dimom in s sajami črnila strop in stene, razsvetljuje mu hišo petrolejna svetilnica. V marsikateri kmetški hiši se nahaja več knjig in časnikov, kakor v srednjem veku v grádu marsikakega mogočnega viteza. Po železnici se vozi na pripravnem sedeži v zaprtem, po zimi celó zakurjenem vagonu. V eni uri pride, kamor je prej potreboval 6 do 7 ur. Pisma in časnike nosi mu pošta in ako gre za kako nujno stvar, poslužuje se lahko telegrafa. Obleko

*) Na pr.: Heribert Rau, Geschichte der Entwicklung des menschlichen Geistes. Neustadt a. d. Haardt 1881. — Hladnokrvneje in bolj pesimistično sodi Hellwaldt v svoji zanimljivi knjigi: Kulturgeschichte der Menschheit. II. Auflage. 1884.

lehko nosi najfinejšo, ako jo ima s čim kupiti. Analfabetov je vedno menj, odkar je šolsko obiskovanje obligatno. Dekletca pletejo na paši, fantje — no ti so enako poredni, če ne še bolj razuzdani, ker se nimajo bati — šibe. Pa kmet ni le v svoji hiši sam svoj gospodar, tudi v občini odločuje njegov glas in nobeden deželni ali državni zakon ne dobi veljave, ako se niso posvetovanja in sklepanja udeleževali po kmetih izvoljeni zastopniki. Pred letom 1848. so sedeli v deželnih zborih le plemenitaši, duhovniki in poslanci nekaterih privilegovanih mest. Kmetje pa so bili le „misera contribuens plebs“. Zdaj se jim ne sme reči, da so „plebs“, „misera“ in „contribuens“ pa so ostali prej kakor slej.

Ako vprašamo kmeta, ali se čuti srečnejšega, odkar uživa dobrote sedanjega časa, odgovoril nam bode, da se mu slabo godi in se bode pritoževal, kakor že vémo in znamo. Človek je že tako ustvarjen, da nikdar ni zadovoljen s tem, kar ima, in če prav se mu dokaže, da se je poboljšal njegov položaj in da uživa take stvari, katere so prej bile nepristopne celó bogatašem ali pa še neznane, bode to sicer priznal, a zaradi tega se ne čuti za las srečnejšega. Tista generacija, ki je čutila težkoče prejšnje dobe ter bi znala primerjati razmere v prejšnjem in sedanjem času, izumira, novi rod pa je vzrastel v mirnem uživanju vseh teh pravic in izumkov. Kako je prej bilo, sam ni čutil, da pa še mnogo stvari pogrěša, tem bridkeje čuti, ker prihaja z večjo omiko premišljevanje in se rodé nove potrebe, katerim zadoštovati nima sredstev. Enako sodijo o svojem sedanjem položaji obrtniki in trgovci, da ne govorim o delavcih, poslednji seveda najhuje in ne brez pravice.

Tocqueville zato trdi, „da se ljudem zdi njihov položaj tem bolj neznosen, čim več se zboljšuje, kajti ne vidijo tega, kar so dosegli, ampak le to, česar še nimajo. Človeku vzbujati čestilakomnost, vzrejati ga za nove potrebe pomenja le, storiti ga nezadovoljnega z usodo in mu to usodo obteževati.“ Subjektivna sodba nam torej ne more biti odločilna pri vprašanji, ali se masi narodovi dan danes bolje godi, kakor prej. Našli pa smo po objektivni preiskavi, da raste splošno uboštvo in da je postalo socijalno vprašanje od dné do dné bolj zamotano in bolj akutno. Kako ga rešiti? Kje je Ariadnina nit, katera bi vodila iz tega labirinta opravičenih in pretiranih pritožeb, pesimističnega fatalizma, neprebavljenih socijalističnih fraz ter resnih in neresnih več ali menj radikalnih rešilnih nasvetov?

VI.

Socijalni problem.

„Novo zapoved vam dajem, da se ljubite med seboj, kakor sem jaz vas ljubil. V tem vas bodo poznali vsi, da ste moji

učenci, če boste imeli ljubezen drug do drugega.“ Tako je učil Jezus svoje učence pri zadnji večerji in s tem svetim ukom je naznanil človeštvu novo dobo, dobo krščanstva, kraljestvo ljubezni, človeške svobode, pravičnosti, usmiljenosti in pobratimstva vsega človeštva.

Grško-rimska kultura je dospela do vrhunca, ustvarila je umotvore, katere še danes občudujemo, rodila veleume v prozi in poeziji, pa pogreznila se je v razuzdanosti in izprijenosti, ker se ni mogla povzdigniti do ideje ravnopravnosti vseh udov človeštva. Narodi so vzdihovali pod jarmom samopašnih rimskih mogotcev in masa rimskega naroda samega je bila ravno tako tlačena „misera contribuens plebs“, kakor podjarmljeni narodi. Človek je bil blagó, s katerim je smel lastnik ravnati svojevoljno, kupovati, bičati in mučiti in celo ubiti ga, ne da bi se kdo zmenil za trpinčenega sužnja. Proslavljala se je le hrabrost v vojski, retoriška zgovornost in domoljubje, pa poslednje tudi le v prvih časih državnega razvoja. Namesto pravega vérskega prepričanja je stopilo vražjevérstvo pri prostem ljudstvu, pri omikancih pa indiferentizem in ateizem. Cestne tolovaje so ubijáli, ako so jih ujeli, pa še huje od tolovajev so grabili v pokrajinah namestniki, v Rimu samem mogotci, ki so si nakopičili ogromna bogastva in sčasom prisvojili vso zemljo v Italiji in po nekaterih provincijah.

In to se ni zgodilo še le v cesarski, ampak že v republikanski dobi. „Nobiles“ so si prisvojili ali po kupovanji ali po nasilstvu skoraj vsa zemljišča v Italiji tako, da so kmetški mali posestniki izginili in množili tisti rimski proletarijat, pripravljen k vsakojakim izgredom, kričeč po kruhu in igrah. Med 1½ milijonom Rimljanov šteló se je jih le 2000, ki so imeli zemljiško posestvo. „Nobiles“ pa so latifundije svoje obdelovali s sužnji, ali spreminjali v preširnosti svoji njive in travnike v vrtove, ribnjake, lovske loge itd. (Angleški lordi ravno tako delajo po Angleškem, Škotskem in Irskem še v našem času). Ljudska tribuna, brata Graccha opirajoča se na ljudsko maso, silila sta sicer senat, da je privolil v novo razdelitev zemljišč. Predno pa se je razdelitev dejansko izvršila, bil je Tiberij Gracchus in nekaj let pozneje tudi njegov mlajši brat Gaj ubit na povelje senatovo. Ko je Tiberij v ljudskem zboru slikal s plamtečimi besedami krivico, katera se godi revnemu rimskemu ljudstvu, rekel je *) med drugim: „Zverine imajo ležišča in brloge, kamor légajo, a ljudje, ki se za Italijo bore in mrjó, imajo pač zrak in svetlobo, vendar drugega ničesar, prav ničesar! Ne, brez hiše in zemlje morajo se klatiti po svetu z ženo in deco! In velemogočni vojskovodje se lažejo, ako hrabré svoje vojake pred bitvami, naj se boré za svoje gro-

*) Plutarch. Biografije. Tiberij Gracchus, 9

bove in svetinje proti sovražnikom. Nobeden nima očetovega svetišča v hiši, nobeden nima grobišča svojih pradedov! Za tujo razkošnost, za tuje bogastvo se bijejo in umirajo ti ljudje, o katerih se govori: Gospodarji so sveta — a sami nimajo ni ene pedi zemlje svoje.“ — Tako je govoril rimski tribun pred 2000 leti in danes, ko bi zopet stopil na javni trg v Rimu ali Berlinu ali Londonu, videl bi pred seboj ravno take v revščini vzdihujoče milijone, katerim se prazni želodec polni s frazo, da so gospodarji sveta.

V zatrohneli rimski svet je zasijalo solnce krščanstva in ogrevalo s svojim človekoljubjem srca revnim in obupujočim ljudem. Novi up boljše prihodnosti je prošnil zbegane narode in božja beseda milosti in bratoljubja je začela postajati meso. Čudeži so se godili, pa največji čudež je bil, da je človek, kateremu je posvetna slava bila prva na zemlji, bogastvo in kopičenje svetovnih dóber, najvišja namera vsega stremljenja, odrekel se slavi, odpovedal se bogastvu in vtopljen v ljubezen do Boga in bližnjega, najkrasnejšo svojo slavo iskal v ponižnosti in zmernosti, nevenljivo bogastvo svoje v dobrih delih. Prve krščanske občine s svojo popolno enakostjo vseh udov in s solidarnostjo vseh za vsakega nam predočujejo prvo, seveda idealno rešitev socijalnega vprašanja. Vsak je delal marljivo in veselo v svojem delokrogu, pa ne da bi se proslavil, ali si nakopičil posvetnega blaga, ampak da je delil preobilne svoje pridelke z revnimi brati in sestrami, ki po slabosti, bolezni ali starosti niso mogli si toliko pridelati, da bi se preživili. In nikdo se ni bal take delitve, kajti védel je, da bode tudi on preskrbljen po svojih bratih in sestrah v Kristu, kadar bi zbolel ali za delo postal nezmožen. Človeški nagon, nabirati si prav velikega premoženja, ima glavni svoj vir v strahu, ki navdaja vsakega človeka, kaj bo počel, ko ne bo mogel več delati, kako se mu bo godilo v starosti in kako njegovi rodbini po smrti njegovi. Odpravljati ta v sedanjih socijalnih razmerah opravičeni strah pred bodočnostjo in zagotavljati vsakemu vsaj toliko sredstev za življenje, kolikor jih neobhodno potrebuje, to mora biti glavna točka vsakega socijalnega programa.

Krščanstvo se je naglo širilo po zapadu med kavkaškim plemenom, vérniki Konfucija in Buddhe pa se držé svoje vere, katera se v morali močno bliža krščanskim zapovedim. Pa s tem, da so se dala ljudstva krstiti, postala so po imenu pač kristjani, a Jezusovega duha so se le malo navzela in naš čas s svojo hvallisano kulturo le premočno spominja dobe padajočega rimskega cesarstva, ko je vnANJI blišč zakrival notranjo gnílobo.

Nemčija na vrhunci slave in mogočnosti svoje, praznovala je letos z največjim navdušenjem sedemdesetni rojstveni dan možá, katerega državniška modrost, prekanjenost in brezobzirnost je

zedinila majhne nemške države po prelitih potokih človeške krvi in pogaženi sreči neštevilnih rodbin. V tej mogočni državi pa je pri poslednjih volitvah več kakor poldrugi milijon volilcev oddalo svoj glas za socijalne demokrate in s tem obsodilo državni in socijalni red, kateri se mora po programu socijalne stranke popolnoma razrušiti. Sredstva, s katerimi misli Bismark nejevoljno maso pomiriti, so tako malenkostna, da se jim socijalisti le posmehujejo. Silno postopanje proti njim, izjemne naredbe in obsedni stan so gnali zmerne ljudi v tabor skrajne, anarhistične stranke. O fanatizmu in grozni eneržiji te stranke pričajo dogodbe na Niederwaldu, kjer je bila položena dinamična mina, da bi raznesla velikanski spomenik na čast nemških zmag in v razvalinah pobila nemškega cesarja z njegovim spremstvom, in malo pozneje v Frankobrodu, kjer je sredi mesta bil ubit tisti policijski komisar, ki je najbolj zasledoval zarotnike Niederwaldske.

Bismark je lani v nemškem državnem zboru proklamoval pravico delavcev do dela (das Recht auf Arbeit). Bolj se ne more zaznamenovati naš socijalni položaj in karakterizovati sedanje mišljenje o delu in delavcih. Pravica do dela! — Ne do pridelkov! Ne do tega, kar ustvarja delo! O tem nikjer ni govora. Vesel bodi, kdor se nisi rodil v bogastvu, da se ti naloži kako delo, plačilo za dela pa, no to se ravna po ponudbi in kapital že vé vse tako uravnati, da je plača zmerom le tolika, kolikor delavec neobhodno potrebuje, da more ob nji sploh še živeti, in to imenujejo „železni zakon o plači (das eherne Lohngesetz)“⁴. Pol milijona ljudi se izseli vsako leto iz Nemčije v Ameriko, ker doma ne dobijo dela. Na severnem Nemškem pa se širijo latifundije, cele vasi izginjajo, njive se opuščajo, travniki se pogozdujejo in kjer je bilo prej mnogo samostalnih, delujočih kmetov, delajo zdaj najeti hlapci in pasejo najeti pastirji gospodarjevo čedo. Drugod tlačijo kmeta dolgovi in javna bremena, da pusti domačijo in gre preko oceana iskat si nove domovine. Carina na žito, ki ima namen odvrniti tujo konkurencijo, podražuje kruh tistim, ki ga najbolj potrebujejo in najteže kupujejo. Pa ne le delo, tudi kapital se čuti zadetega po Bismarkovih naredbah, ker vé, da bo zarad podraženja kruha delavcem plačo poboljšati do tiste meje, pod katero sploh ne more živeti delavec. Zato so glavni organi kapitalistične stranke kar solze preivali o neusmiljenosti, s katero se po carini kruh podražuje najrevnejšim ljudem in vse to veleposestnikom na ljubo, da dobivajo višjo zemljiško rento. Carina na žito se res ne dá zagovarjati in vzbuja le sovraštvo vseh drugih stanov proti lastnikom zemlje. Med vsemi monopoli je monopol do zemlje najmenj opravičen, ker je Bog ustvaril zemljo za vse ljudi, ne le za nekatere izvoljence, ki so si jo prisvojili.

Na Francoskem, kakor je videti iz poročil potnikov, dozdaž še ni takega ubožstva narodne mase, kakor na primer v Italiji, na Španskem, zlasti pa na Irskem; a socijalne razmere bodo postale tem težavnejše, čim večjo konkurencijo nahajajo francoski pridelki v deželah, kamor so se dozdaž izvaževali. Delavsko gibanje na Francoskem, katero je v pariški komuni spominjalo časov krvave francoske prekucije v prejšnjem stoletju, izvira bolj iz nemirne nrave francoskega naroda, nego iz slabega gmotnega stanja delavcev. Silen udarec za Francosko je trtna uš, katera je uničila od l. 1874. do 1884. 406.000 *ha*; na 672.000 *ha*, od 2.040.759 *ha* pa je bila l. 1884. konstatovana. Manjša kmetška posestva so silno zadolžena, večji kmetje pa dajejo svoja zemljišča v najem in se živé ob renti; zakupojemnika pa stiskajo, kar se le dá.

Najžalostnejšo sliko kmetškega proletarijata pa nam podaje Irsko. V 15. stoletju, ko je na Angleškem bilo odpravljeno kmetško robstvo, bili so kmetje lastniki zemlje, če prav so na videz podložni bili fevdalnim gospodom. V tistem času so se tudi mesta začela razvijati in država bogateti po trgovini in industriji. Fevdalno plemstvo je spoznalo veliko vrednost zemlje in je za svoja proglasilo vsa zemljišča, do katerih je imelo neko navidezno pravico. Pa ne dovolj, da si je usurpovalo kmetško zemljo, ni je več pustilo obdelovati, ampak izpremenilo je njive v travnike in pašnike za neštivilne čede ovac, katerih volna se je prodavala v fabrike. Kmetške hiše so se opuščale in propadale ali nalašč podirale, prejšnji lastniki pa so se morali odmakniti in dela iskati v fabrikah. Na takov način so dobivale fabrike dovolj delavcev po nizki ceni, veleposestniki pa veliko rento od svojih zemljišč. Zemlja in kapital sta, kakor navadno, jemala dobiček, katerega je narejalo delo, a delavec je toliko dobil, da ni lakote poginil. Lordi — veleposestniki polastili so se včasih vse zemlje, ker so si s silo in zvijačo celó občinska zemljišča spravljali v svojo last, tako da kacij 30.000 od (35 milijonov) ljudi poseda vso zemljo. Parlament, sestavljen iz teh lordov in njih privržencev, potrdil je vsako tako ekspropriacijo. Na takšen silovit način so vzeli lordi občinam le od l. 1801. do 1831. 3.511.776 *acr* zemlje. Na drugi strani pa se je nakopičil kapital pri posamičnih osebah, da kaj takega še ni videl svet, pa tudi še ne takih grozovitosti, kakršne so se godile in se še godé na Irskem. Menda ga ni revnejšega človeka na svetu, kakor je irski zakupojemnik in irski delavec na veleposestvih. Lordi so si osvojili vso zemljo ter dali prejšnje kmetške hiše podreti tako, da so ljudje bili prisiljeni ali izseliti se iz dežele, ali nagnesti se po mestih in takih selih, ki so še ostala, kjer životarijo v največji bedi in revščini. Leta 1861. se je štelo za 52.990 hiš menj, kakor l. 1851., prebivalstvo pa se je od l. 1841. z 8.222.664 oseb znižalo do l. 1866.

na 5 $\frac{1}{2}$ milijona, torej v 25 letih za ogromno število 2 milijonov 700.000 duš. Tu pač številke glasno govoré, pa tudi glasno vpijejo k Bogu, da kaznuje neusmiljeni, samopašni anglo-saksonski rod, ki ni le do kosti izsesal in do krvi mučil nesrečnih Ircev, ampak povsod, kamor je segla njegova oderuška in lakomna roka, narode oropal in demoralizoval; spomnimo se le Indije, izročene angleški kompaniji, ali vojske proti Kitaju, najnovejših dogodeb v Egiptu itd.

In končno Amerika, v katero se preseljuje, kakor v obljubljeni deželo vsako leto iz naše zastarele Evrope več kakor eden milijon ljudi?*) Nekateri si res opomorejo, kdo pa šteje tiste, ki se izgube in izginejo v valovih razburjenega ameriškega življenja? Zemlje je tam še dovolj neobdelane, pa kar je dobre, vse je v privatni lašti; zlasti železnice so dobile od države mnogo milijonov acres zemlje, kar je je blizu železnic in čakajo s prodajo, ker dobro vedó, da bo cena za zemljo višja in višja, čim več bo prebivalstva. Mnogo zemlje so nakupili na spekulacijo bogatini, zlasti Angleži. To pa ne ugaja Amerikancem, da bi namreč inozemci imeli pravico do njihove zemlje. Novi prezident Cleveland je torej zahteval v svoji proklamaciji, naj se zdeli zakon, ki bi zabranjeval naselitev takih ljudi, kateri nečejo postati ameriški državljani. V senatu pa se je predložil zakon, da v prihodnje ne smejo zemlje v last dobivati inozemci in inozemske korporacije; ako jo že posedajo, morajo v desetih letih stvar urediti tako, da pride zemlja v last ameriškim državljanom. Če se to ne zgodi, zapadejo zemljišča državi.**)

Navel sem v prejšnjem odstavku besede, s katerimi opisuje sam Amerikanec socijalne razmere v Ameriki. Da je tam boj za obstanek silno intenziven in da uničuje mnogo ljudi na duhu in telesu, kažejo nam zdravniška poročila. Nervozitéta vsled prevelikega napenjanja čim dalje bolj oslabuje rod. Blaznice so prenapolnjene. Pijanstvo je silno razširjeno ne le med prostim ljudstvom, ampak v vseh stanovih. G. A. Kurtz, kateri je dolgo živel v Ameriki, pravil mi je, da tam ni nič nenavadnega, ako nanagroma izgine kakšen mož iz najbolje hiše ali omikanega stanu, kakšen trgovec, advokat, duhovnik in se eden ali dva tedna doma ne prikaže, ne da bi njegovi ljudje vedeli, kje ga iskati. Končno ga najde policija po noči ali za jutro ležečega v pijanski nezavednosti v kakih postranskih ulicah, spravi ga v zapor, dokler se ne zavé in potem ga odvede na dom. Takih pijancev „na kvatre“ je silno mnogo v Ameriki in ustanovili so se posebni javni in privatni zavodi, kjer se ozdravljajo taki nesrečneži. V novejšem času se je napravilo tudi že po Nemškem več takih zavodov in če se

*) Tudi s Kranjskega, zlasti iz črnomeljskega okraja, menj z Gorenjskega hodijo sreče iskat v novi svet.

***) Proklamacija prezidenta Clevelanda od 4. marcija 1885.

žganjepivstvo pri nas ne ustavi, treba jih bo tudi pri nas napraviti.

Lehko bi še popisoval, kakšne slabe socijalne razmere so v Indiji, katera bi s svojo bujno rodovitno zemljo redila lahko še veliko več milijonov ljudi, kakor jih je zdaj naseljenih, pa še med temi razsaja kuga in lakota, pšenica pa se izvažna v Evropo. In enako se godi v neizmerni kitajski državi, kjer pogine vsled pregostega prebivalstva v slabih letinah, kadar ne obrodi glavni živež: riž, veliko ljudi za gladom. V misijonarskih poročilih se čitajo grozne podrobnosti o takih lakotah.

Ako je torej res, in o tem menda nihče ne dvoji, da se navzlic vsemu napredku ubožstvo ni odpravilo, ampak da se masa človeštva nahaja v tako slabih gmotnih razmerah, da se živi z napanjanjem vseh sil le z največjo težavo, ako vidimo, da dóbra še niso nikdar bila razdeljena tako nejednako, kakor v naši dobi, da je neizmerno premoženje nagomadeno pri posamičnih bogatih, poleg njih pa ubožna masa v revščini vzdihuje, priznati moramo, da so v našem javnem in privatnem pravu, skratka v vsem našem socijalnem redu take napake, ki ovirajo človeštvo, da ne napreduje na poti do smotra od vseh zaželenega: pridobitisi za življenje potrebnih sredstev z najmanjšim trudom.

Po sedanjem socijalnem redu pa se godi ravno narobe. Ne samo, da si mora večina ljudi le z največjim trudom pridobivati za življenje potrebnih sredstev, mnogim še to ni mogoče, dasi napanjajo svoje sile, ali bi jih vsaj radi napanjali, pa jim vsled naših socijalnih razmer manjka prilike. Kolikokrat se prigodi, da pride zdrav, močan za vsako delo pripraven človek prosit v Boga imé in če ga nejevoljno vprašamo, kako se upa beračiti, odgovori, da bi rad delal, pa mu nihče dela ne dá. In misel, da mora človek delati, ukoreninjena je tako, da se nam zdi velika nesreča, ako ni dela. In vendar bo vsak pritrdil, da delo ni kaj veselega za človeka, zlasti ne tisto prisiljeno delo za vsakdanji kruh, da si temveč vsak človek želi in da se mu zdi najprijetneje, živeti in uživati življenja prijetnosti brez dela — kakor sta živela Adam in Eva v raji. Pa ta raj je na veke izgubljen in v potu svojega obraza si moramo služiti svoj kruh, vsi brez izjeme, kar nas je Adamovih potomcev, naj bo naša polt bela ali črna, žolta ali rjava, naše oči sive ali temne, modre ali črne.

Krščanstvo je proglasilo ravnopravnost vseh ljudi in na temeljnem tem načelu uči: Ljubi svojega bližnjega, kakor samega sebe! Človeštvo pa je danes po preteklih 18 stoletjih ravno tako oddaljeno od utelešenja Kristovega nauka, kakor tačas židovi, ko so kričali: Križajte ga! Ko se je telegrafna žica med Evropo in Ameriko položila na dnu atlantskega oceana, glasil se je prvi telegram iz starega v novi svet: „Slava Bogu v višavah, mir in

ljubezen naj vlada na zemlji!“ Krasne besede, pa le besede. O miru se govori, vojska pa se pripravlja, ljubezen se slavi v potocih človeške krvi, prelite na bojiščih, in zakaj prolite? Le redkokedaj za res človeške, vzvišene namene, kakor v rusko-turški vojski za osvobojenje kristjanov, navadno le iz čestihlepnosti ali najsurevejših človeških nagonov, iz samopašnosti, dobičkarije ali veselja nad pretepanjem. In zmagalec se hlina pred svetom, da mu je pomagal Bog, „mit Gottes Hilfe“, kakor da bi Bog rad gledal boje in pretepe, On, ki je dal človeku zemljo, do katere imajo vsi enake pravice in bi se lahko vsi živili od njenih prirodnokov, ko bi jim res bilo do miru in ljubezni.

A po sedanjem socijalnem redu, ki se ravna po geslu: „Moč hodi pred pravico“, ne bode se nikdar povoljno rešil socijalni problem, ampak zamotal se bo čim dalje bolj in veljalo bo o našem času, kar je papež Gregor I. govoril l. 590. ob času najhujšega propada rimskega cesarstva: „Svet je postal star in siv in skozi morje bede in gorjá, kakor bi se pritiskal k bližnji smrti“.

VIII.

Rešitev socijalnega problema.

V vsaki človeški dobi so se našli duhoviti možje, ki so z bistrim očesom spoznavali svojedobne napake, ki so iskali uzrokov, iz katerih so se izcimile in nakopičile te napake v škodo človeštvu. A ti možje so prišli pri svojih preiskovanjih do sklepov, kateri so najbolj ugajali vladajočim in posedujočim vrstam njihovega naroda. In ker so vse tako učeno in temeljito dokazovali, želi so hvalo, kot veleumni in tudi materijalne koristi jim niso izostajale. Zlasti v naši krščanski dobi se je čutil marsikateri vznemirjenega v svoji vesti, ki si je nakopičil več zemeljskega bogastva, nego je on in njegova rodbina kedaj mogla porabiti, poleg sebe pa je gledal stradajočo maso, po načelu krščanstva bratov mu in sester. Kdor je torej dokazoval, da je enako razdeljenje pozemeljskih dóber nemogoče, da se uboštvo in in njegovi zli nasledki: izprijenost, hudobnost, bolezní, zgodnja smrt zaradi pogrešanja nikdar ne dadó odpraviti, da se torej to vrši po božji volji, temu so ploskali tisti, v katerih interesu je bilo, da se ohranijo take socijalne razmere; hinavsko so se prekrizavali in hvalilo peli Bogu, njega modrosti in pravičnosti. In kdor je dokazoval, da se v vsi naravi bije neprestan boj za obstanek, v katerem zmaguje močnejši in da se vrši napredek na zemlji le po tem boji, da je torej naravno in od božje previdnosti tako urejeno, da ima močnejši več, nego slabejši, občudovali so ga in postavljali ga na stran največjim veleumom človeštva, kakor bi bil oznanjal novo rešiteljno vero. Taka učena dela pa se širijo med ljudstvom cenó

in v popularni obliki in končno verjamejo temu novemu razodetju ravno tisti, kateri bi bili, ako se sklepi ne dadó ovreči, obsojeni v večno uboštvo.

Dva taka učenjaka, katera sta s svojimi uki silno vplivala na mišljenje sedanje dobe, bila sta Angleža Malthus in Darwin.

Začnimo z Malthusom! Malthus, ki je živel v času, ko so hude trgovske krize pretresavale Angleško in je silna beda mučila delavce, dokazoval je v svoji knjigi*), da izvirajo pomanjkanje, uboštvo in zle socijalne razmere iz prevelike množitve človeštva. Po njegovih trditvah se človeštvo hitreje množi, kakor hranila, namreč geometrično, hranila pa le aritmetično. Sploh ima človeštvo naravni nagon množiti se do skrajne meje, pri kateri je še mogoče shajati, če prav revno. Kadar je ta meja dosežena, skrbi priroda sama po boleznih in raznih načinih, da se ta meja ne preseže in da se ustavi preobilna množitev. Iz Malthusovega uka se lahko sklepa, da se prebivalstvo naglo množi, kadar ima dovolj hranil in dalje, kar je imenitno za razmero med delom in kapitalom, da se naglo množé tudi delavci, ako imajo boljše plače in dovolj živeža. Zavoljo večje ponudbe delavskih moči pa se znižujejo plače, in uboštvo je zopet enako, ker se mora zdaj večje število delavcev živiti ob tem, ob čimer se je živilo prej manjše število. In to ne veljá samó za delavce, ampak sploh za vse stanovce. Ker je več obrtnikov, skuša drug drugemu jemati delo in po splošni konkurenciji pada sploh zaslužek do tiste meje, pod katero ovirajo daljšo množitev uboštvo in ž njo združena zlá. Enako je s kmetskim stanom. Neko gotovo število se lahko in dobro živi od pridelkov; vsak novi prišlec pa jemlje del živeža tistim, kateri so ga dozdej uživali.

Po Malthusovi teoriji uboštvá niso krive naše slabe socijalne naredbe, ampak prirodni zakoni. In ker je Bog odločil prirodni zakone, hotel je imeti tako uboštvo. Kaka tolažba za vse tiste, ki živé v obilnosti! Bog nam je določil, da so dóbra tega sveta nejednako razdeljena in zastonj bi se napenjali uboštvo odpraviti in popraviti socijalni red, ker bi ničesar ne dosegli proti prirodnim, oziroma božjim zakonom. Če je stvar res takšna, potem je najbolje, da se človeštvo odpové vsi ploditvi, da tem preje preneha človeški rod. No premise, na katere naslanja Malthus svojo pesimistično teorijo, niso tako trdne, da bi se ne omajale pri natančnejšem preiskovanji.

Res je, da ima človeštvo nagon množiti se; da bi se pa ta množitev godila v geometrični razmeri v tem, ko se sredstva za življenje le množé aritmetično, taka trditev je morebiti duhovita, toda ni dokazana niti iz prejšnje, niti iz sedanje zgodovine človeštva. Res je tudi, da so zlasti v preteklih stoletjih lakote in kuge

*) T. R. Malthus. Versuch über das Bevölkerungsgesetz etc. Prva angleška izdaja l. 1798.

morile človeštvo in da nastanejo tudi zdaj še tu in tam zavoljo pomanjkujočega živeža bolezní, na primer tifus od lakote; da bi se pa to godilo, ker je sploh premalo živeža na sveti, nihče ne more trditi, vsaj za zdaj še ne. Kajti znano je, da se v Ameriki, Avstraliji, po ruskih planjavah veliko več živeža na sveti prideluje, nego ga doma potrebujejo, in če ga kje pogrešajo, ni pomanjkanje živeža temu krivo, ampak da ga nimajo na dotičnem mestu, ali da si ga ne morejo kupiti tisti, ki ga potrebujejo, temu je kriva nejednaka razdelitev.

Pritrditi se mora Malthusu, da ima preobilna in prenegla množitev človeštva svoje zle nasledke, posebno tam, kjer je prebivalstvo že gosto, kakor v Evropi, pa celó tu bi se dala po umnih agrarnih uredbah povekšati naravna produkcija. Dozdaj je „svet še za vse dovolj bogat“, ko bi človeška lakomnost celó neobhodno potrebnega živeža ne pograbila kakor predmeta dobičkariji, na primer žitni „ringi“ v Ameriki, angleške manipulacije v Indiji, kjer so med drugim l. 1770. angleški trgovci ves riž pokupili in spravili v svoje zaloge ter ga potem prodavali po tako visokih cenah, da ga revni ljudje niso mogli kupovati in je nastala med njimi silna lakota. L. 1866. poginilo je v eni deželi Orisi več kakor milijon Hindujcev od lakote, Angleži so pa pri tem imeli največji dobiček po prodaji v zalogah nakopičenega riža in žita. V našem času, ko vodijo železnice in parobrodi križem svetu, ko se že po končanih žetvah vé za vse kraje, ali imajo dovolj živeža ali ne, lahko se pravočasno preskrbé kraji, kjer preti pomanjkanje. Celó preveč žita se je poslednja leta pridelalo, kar kažejo nizke žitne cene. In ravno se čita v časnikih, da je letos v Ameriki milijon acres menj s pšenico zasejanih, kakor lani, ker je preveč žita ostalo neprodanega. Za kacic 40 ali 50 let bo še Amerika lahko preskrbovala Evropo z živežem, kakor je nekdanj Egiptet bil žitna shramba za Rim. Kaj bo potem nastalo, o tem si naj glave belijo naši potomci.

Za zdaj pa je dokazano, da Malthusova teorija ni utemeljena in da niso prirodni, oziroma božji zakoni, ampak le človeške slabe lastnosti in naprave krive, da je toliko bede in nepotrebnega trpljenja na sveti.

Še bolj je glave zmešal ljudem slavnoznani angleški učenjak Darwin. Z nenavadno bistrostjo je opazoval prirodne prikazni in dokazoval, da se bije po vsi prirodi neprestani boj za obstanek (Kampf ums Dasein), da v tem boji zmagujejo krepkejša individua, slabejša pa ginejo, da zarad tega nastajajo iz nižjih živalskih plemen višja in da se nahaja nepretregano zvezana vrsta živali od najnižjega prvotnega jajca do sedaj najvišjega živečega organizma: — človeka. Kar biblioteke so se spisale o Darwinovi teoriji in zlasti Nemci so hlastno po nji segli in jo prenesli na vsa znanstvena polja. Da človek izhaja od opice, od katere se razločuje

le po večji inteligenciji, o tem si skoro nikdo ni upal izreči kake dvombe, s tako navidezno učenimi dokazi se je ukrepila ta trditev. In vendar je razloček med najvišjim opičnim rodом: Šimpansejem ali Orangutangom in najnižjim človeškim na primer med novimi Holandeži v Avstraliji ali Grmovniki (Bosjemani) in Hotentoti v Afriki tako bistven, da je že s tem dokazana neverjetnost Darwinove teorije. Jezik — govor, da ne omenjam uma, postavlja človeka tako visoko nad vsako žival, da ne nahajamo nobene zveze med opico in človekom. Toda Darwinova teorija ni toliko škodila s svojim ukom ob izvoru človeškem od opice, nego s frazo: Boj za obstanek.

Ako se res le, kar znači zmago na eni strani poraz in uničenje na drugi, more ohraniti človek, oziroma kako človeško pleme svoj obstanek po bojevanji, potem le pustimo vsako nado o boljši prihodnosti človeštva in si ne želimo družega, nego da čim preje tem bolje izgine človeški rod. Boj za obstanek ne pozna nobene milosti, nobenega človekoljubja. Kdor si nagrabi več dóber, slavi se kot hrabrejši v tem boji in narod, kateri največ drugih narodov uniči ali podjarmi, storil je vse silovitosti in grozovitosti le vsled prirodnega in neizogibnega boja za obstanek. Sedanja zgodovina človeška res pritrjuje Darwinu, pa iz tega sklepati, da bo tako tudi v prihodnosti, bilo bi predrzno in neosnovano, ker bi se s tem odreklo človeštvu napredovanje v smislu istih vzvišenih idej, katere je Kristus pred 19. stoletji oznanjeval človeštvu in ki se morajo utelesiti in se tudi bodo utelesile. Kajti humanitarne ideje, o katerih se sanjalo ni starim kulturnim narodom, prodirajo bolj in bolj v človeštvu in blažji čuti stopajo na mesto prejšnje trdosrčnosti, katera je človeka smatrala za blago ter videla v uničenju in podjarmljenju tako zvanih barbarov najslavnejši čin. Kdo je tačas mislil na javne bólnice, kjer se vsak revni bolnik brezplačno oskrbuje? Kdo na sirotišča, kjer se po milosrčnih ljudeh vzgajajo sirote? Kdo na zavode za slepe, gluhoneme, hirajoče, blazne itd.? Javna in privatna usmiljenost delujeta v olajšavo nesrečne usode bolnih in onemoglih. Treba le še nekoliko korakov dalje in omogočiti obstanek ne le revnemu in bolnemu, ampak tudi zdravemu ter mu zagotoviti za življenje potrebnih sredstev.

Ali pa se bode dal rešiti ta socijalni problem in po katerem potu? Poudarjal sem že in dokazoval, da rodi zemlja dovolj dober, s katerimi se lahko ohrani vse človeštvo. Priroda torej ne ovira povoljne rešitve socijalnega vprašanja. Morebiti pa človek sam? Morebiti se njegov duh nikdar ne bode mogel vspeti, da bi občje priznalo teorijo o enakosti vsega človeštva prestavil v prakso tudi v gmotnem oziru? Kdo bo kaj takega trdil, ako čita o neštevilnih blagih dejanjih, sedaj izvirajočih iz človekoljubja, ako vidi pred seboj vse te naprave in zavode za revne in nesrečne, ako se spominja, kako se trudi usmiljena človeška roka celó ob času

najhujše vojske, ko so razburjeni najdivjejši instinkti v človeku, zacementirane rane, kar jih je vsekala človeška roka, pa vsekala največkrat ne iz trdosrčnosti, ampak na povelje tistih, ki imajo po sedanjosti človeški organizaciji odločevati o miru in boji. In če je krščanska ideja ublažila že toliko človeških src, zakaj bi ne mogla vseh? Torej niti v naravi, niti v človeku ne nahajamo tacihih ovir, po katerih bi nemogoče bilo socijalni položaj izpremeniti sčasoma na bolje. Vpraša se le kako?

Pot je dvojna: radikalna izprememba socijalnega reda, nasvetovana in zahtevana od socijalistične stranke ali pa počasna, ki se naslanja na sedanje naprave in ozira na ukoreninjeno mišljenje o zasebni lastnini. Socijalistična in komunistična stranka zahteva, da se naredi „tabula rasa“ z vsemi našimi naredbami in zakoni, da se odpravi osebna lastnina, kapitalistična in zemljiška, in da vsak človek uživa popolni plod svojega dela. Kako bi morala biti urejena taka komunistična država, razpravljali je Schäfte*) na podlagi raznih socijalističnih izjav, kajti socijalisti sami le bolj splošno govoré in se ne spuščajo v posledice svojega programa. Vsi pridelki bi se skupno pridelali in spravljali v skupnih skladiščih, odkoder bi dobival vsak, toda ne toliko, kolikor bi hotel, ampak po razmeri lastnega storjenega dela. Vrednostno merilo bil bi normalni delavni dan (Normalarbeitstag) ter bi se za vsak pridelek moralo konstatovati, v katerem času ga lahko zdela človek navadne sposobnosti in pridnosti. Kdor več zdela, kakor se zahteva za normalni delavni dan, imel bi tudi pravico do več dóber iz skladišč. Ako se pa to sme zgoditi, potem pridemo zopet kmalu do tiste nejednakosti, katero hočejo odpraviti socijalisti. Sposobnejši in marljivejši delavec bo dobil več dóber od nakopičenega blaga in ker tudi socijalisti trdé, da je njegovo, kar pridelal, shranjeval bo pridelke ali jih posojeval in tako se na novo začne stvoritev kapitala. Zahtevati, da se odpravi kapitalistična in zemljiška lastnina, ob enem pa dovoliti, da se pridelki smejo spet zbirati v eni roki bolj ko v drugi, ni le nedosledno, ampak vodi sčasoma človeško družbo zopet v stari kolobar nejednakosti.**)

Georges***) je prišel do sklepa, da je vsi sedanji človeški mizeriji kriva le privatna zemljiška lastnina. Kajti do zemlje ima vsak, kdor se je rodil, enake pravice in najhujša krivica se godi s tem, da se nekateri polaste zemlje ter zahtevajo rento od drugih, ki ne posedajo zemlje. In tako se pripeti, da ima eden človek

*) D. A. Schäfte: Die Quintessenz des Socialismus. Tübingen. 7. Auflage, 1884. in kot dodatek: Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Tübingen. 1885.

**) Glej o tem: Dr. Fr. Kleinwächter. Die Grundlagen und Ziele des sogenannten wissenschaftlichen Socialismus. Innsbruck. 1885.

***) V omenjeni knjigi.

ali kaka moralna oseba, železniško ali delniško društvo, nezmerne prostore v svoji lasti, katere pušča neobdelane, dokler jih ne more oddati po visoki ceni v zakup ali jih prodati. Na tej zemlji bi se lahko preživelo na milijone ljudi, pa zaprta jim je in iskati si morajo kruha v krajih, kjer ga je le težko in pičlo najti. In kdor se je slučajno polastil zemlje v kraji, kjer se je pozneje zidalo kako mesto, postal je po prodaji zemlje lahko milijonar, da si ni imel nobenega truda in dela. In kdor ima v obližji velicih mest zemljo v svoji lasti ter je neče prodati, ker pričakuje še večje cene, zabranjuje ljudem, staviti si stanovišča in jih sili, tlačiti se v tesnih mestnih prostorih na največjo škodo zdravju in morali. Vsa zemlja mora tedaj biti državna, ker bi se potem pravično razdelila in bi za vse ljudi rodila dovolj živeža. Georges priznava, da je mišljenje o zasebni zemljiški lastnini že tako trdo ukoreninjeno pri kulturnih narodih, da se ne da izruvat na eden mah; meni pa, da bi se dala doseči taka izprememba iz osebne v skupno lastnino po tem potu, da bi država naložila toliko davka na zemljo, kolikor znaša vsa zemljiška renta. Potem bi nobenemu lastniku ne bilo mari, še dalje zemljo imeti v svoji zasebni lasti. Ker je ta renta silno visoka v mestih, kjer že hiše stojé ali se bodo zidale, kar silno podražuje zemljišča, bi se po Georgesovem mnenju pokrili vsi državni stroški z zemljiško rento in bi se lahko odpravili vsi drugi davki. Sedanji lastniki pa bi postali državni zakupojemniki. V fevdih smo že imeli blizu enako napravo, da se je zemlja oddala odličnim osebam v rabo proti temu, da so se zavezale k nekaterim javnim dolžnostim zlasti ob času vojske. (Sedanji fidejkomisi, ki so postali iz teh fevdov, pa niso opravičeni, ker ne nosijo bremen, zavoljo katerih so se fevdi podelili, ampak imajo zdaj le enaka bremena z drugimi državljani, pa so popolni lastniki poprej fevdnih zemljišč.) Taka radikalna izprememba, kakeršno nasvetuje Georges z ozirom na ameriške razmere, preveč nasprotuje vsemu našemu pravnemu mišljenju, da bi se dala izpeljati.

Odkar so pri volitvah v nemški državni zbor socijalisti zmagali v 24 okrajih in zlasti v velikih mestih: Berlin, Hamburg itd., zavladal je strah pred to stranko, katera hoče uničiti ves naš socijalni red, ne le državni, ampak tudi privatnopravni in kar je najhuje, rodbino. Pa ravno zbog te pretiranosti je socijalizem nenevaren in nemogoč. Stranka, katera taji Boga in dušo ter išče konec in cilj človeškemu stremljenju le v prijetnostih tega življenja, ne ugaja človeškemu duhu z globoko v njem ukoreninjeno metafizično potrebo. Kdor človeku jemlje vero v modrost božjo in previdnost, kdor ga uči, da je s poslednjim dihom vsega konec, stori ga še le prav nesrečnega, ker mu ruje iz srca up, da pride za tem tugapolnim življenjem, napolnjenim s krivicami in trpljenjem, drugo življenje jasne resnice, svetlobe in pravice. Ko je li-

beralizem francoske prekucije ukazal, da odslej ni Boga in na posmeh postavljaj véro v dušno nesmrtnost, raztrgal je vse vezi v človeški družbi in človek podoben divji zveri je gazil v človeški krvi. Socijalizem se je rodil iz liberalizma, s katerim ima enake nazore o veri in o neomejeni svobodi individua, le da prihaja na temelji enakosti in svobode do drugih sklepov, kakor liberalizem. Po načelih liberalizma ima vsak človek tudi neomejeno svobodo, kopičiti si kapitale, kolikor more. Socijalizem pa enakost in svobodo tako razumeva, da se morajo vsa dóbra enako razdeliti in da nikdo ne sme služiti drugemu človeku.

Liberalizem je vladal skoraj vse stoletje, kajti po njegovih načelih ravnale so se tudi absolutistične države. Kam smo prišli z liberalizmom, čutimo in vidimo povsod in pri vseh stanovih. Socijalistični stranki gre hvala, da so njeni zagovorniki odkrili in neusmiljeno bičali napake in gnilobo liberalno-kapitalistične sisteme.*) Socijalisti pa so še huje zagazili s svojimi terjatvami, največ zaradi tega, ker so se vedno ozirali le na delavski proletarijat v fabrikah in na izsesavanje delavcev od strani velicega kapitala. Socijalni sistem pa mora obsezati vse stanove in računati z vsemi gospodarskimi in narodnimi faktorji, ne samó z enim.

Kdo za Boga razven kacega zaslepljenega proletarca bode se navduševal za socijalni red, v katerem ni le vsa privatna lastnina odpravljena, ampak celó Bog odstavljen, vsaka vera zasmehovana in, kar je vrhunec neusmiljenosti, namesto monogamije, nerušljive zakonske zveze, postavljena prosta ljubezen (freie Liebe). Zares človek ne ve, komu bi se bolj čudil, ali tistim, kateri se upajo naznanjati svetu take uke, ki bi človeštvo nazaj pahnili v prve čase barbarstva in uničili vso našo kulturo, ali pa tistim, kateri zaslepljeni od takih naukov divjajo z dinamitom in bodalom proti človeški družbi.

Socijalizem s kolektivno (skupno) produkcijo bi kvečjemu ugajal za nekatere produkcijske stroke, nikakor pa bi se ne dal izpeljati v vsem gospodarstvu. Mislimo si državo, v kateri bi bila zemlja in vsa produkcijska sredstva skupna. Kakšen uradni aparat bi moral biti, da se razdeli delo in vsakemu ukaže, kar ima opraviti, kakšne avtoritete bi trebalo, da vsak uboga in res prevzame ukazano mu delo, kakšno tiranstvo pa bi tudi bilo, ker bi ne imel vsak toliko prostosti, da bi si izbral tisto delo, do katerega ima veselje. Vsak bo silil k prijetnejšim in menj težavnim delom, težavnih ali tacih, pri katerih se kaže nevarnost za življenje, si nihče ne bo hotel lotiti. In pri cenitvi produkcijske vrednosti, pri razdelitvi pridelkov, koliko prepira in nezadovoljnosti! Socijalisti sicer trdé, da bi se v taki skupni državi vse delo opravljalo v treh urah na dan, ker bi odpadali dobički za kapital, renta

*) Na pr. K. Marx v znani knjigi: Das Kapital. I. Bd. Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg.

za zemljo in stroški za vojake in državne dolgove. Toda takšen račun se kaže na prvi videz iluzoričen, kajti potem bi morala pri sedanjem celodnevem delu nastati taka nadprodukcija, da bi bil že vessvet napolnjen s pridelanim, a ne porabljenim blagom. Če se pri celodnevem delu le včasih v nekaterih produkcijskih strokah preveč pridelata, potem ni misliti, da bi triurno delo na dan zadostovalo v pridelovanje vseh človeštvu potrebnih dóber. Nasproti bo zemlja čim dalje tem skrbnejšega in intenzivnejšega dela potrebovala, da nam rodi. Pomnoženi produkciji po strojih stoji nasproti pomnoženo človeštvo s pomnoženimi potrebami. Kolektivizem je tedaj prazna neizpeljiva sanjarija.

Neizpeljiv je vsaj za sedanje človeštvo z ozirom na njega sedanje kulturo in mišljenje. Mogoče pa, da se v stoletjih človeštvo povzdigne do tiste idealnosti, katere je treba za tak kolektivizem v velikem stilu, soditi pa smemo, da bi zdaj se vsak poskus ponesrečil in le škoda, da ni mogoče izročiti socijalistom kake provincije za nekaj let kot poskuševalnega polja, kar je Bismark poudarjal proti socijalistom, ker bi se potem sami doveli „ad absurdum.“ Toda tudi socijalistična ideja ima v sebi marsikatero dobro zrno, katero se ne sme zametavati, ampak izluščiti iz gorjupe lupine in vsaditi na primerna tla. Računati nam pa je z dejanskimi razmerami in ne več zahtevati od človeške narave, nego se dá od nje pričakovati.

Svoboda, enakost, neodvisnost so lepe besede in vsak človek se kaj rad ž njimi ponaša. V resnici pa masa ljudstva ne mara za pravo svobodo in še menj za neodvisnost. Uspehu dognanemu po zvijačnosti ali surovi sili uklanjati se in slepo ubogati mogočneže, bolj dopada ljudem, kakor svobodno se gibati in prevzeti tisti del odgovornosti, katerega mora nositi človek, ako je sam določilen faktor za svoja dejanja. Ravno zato pa ljudje rajši nakladajo drugim odgovornost in najljubše so jim take naprave, po katerih se sami izognejo odgovornosti, češ, da morajo ubogati. Le en dokaz.

Ubijati, požigati, uničevati pridelke je v očeh vsega človeštva zločinstvo, in kdor kaj takega učini, izbacen je iz človeške družbe, denejo ga v zapor ali celó ob glavo. Kadar pa vladar vladarju ali vlada vladi napové vojsko, ubija človek človeka, katerega še ne pozna ne in ki mu nikdar ni storil nič žalega, požiga mesta in vasi, v katerih plamenu poginejo starci, žene in nedolžni otročiči in vse to stori v svesti si, da je tako dejanje samó na sebi divje in zverinsko, pa ne, da bi ga pekla vest, ker se mu je tako ukazalo in ker mora ubogati po danih zakonih. Tedaj nima tisti, ki take zločine izvršuje, odgovornosti, ampak le ta, kdor mu jih ukazuje. In zaradi tega ogromni večini ljudstva ni za pravo, z odgovornostjo zvezano nezavisnost, katera zahteva resnega pre-
an ja pri vsakem činu.

Ker torej masa človeštva še ni zrela za tako idealno uredjenje socijalnih razmer in ker sploh skokov ni v narodi, ampak se v vsakem narodu vrši razvoj polagoma, moramo pri rešitvi socijalnega problema naslanjati se na obstoječe razmere ter se posluževati sredstev, katera niso diametralno nasprotna našim pravnim in gospodarskim nazorom.

Kapital, ako se sme nakopičiti neomejeno pri posamičnih, ustvarja ono neznosno socijalno stanje, v katerem se vije in stoka sedanji človeški rod. Bogati postajajo vedno bogatejši, nemaničev in revežev pa je vedno več. „Der Grosse frisst den Kleinen und der Grösste frisst den Grossen,“ pravi pesnik nemški ter dostavlja s fatalističnem pesimizmom: „Das ist die Lösung der sozialen Frage.“ Ker pa rodi kapitalistična moč take nedostatke, ne sme se ovreči in zabraniti vsako nabiranje kapitala, niti odpraviti sploh vsaka zasebna lastnina. Ako ni zasebne lastnine, ampak ako dobiva vsak pri kolektivnem delu iz skupnih zalog za življenje potrebnih sredstev, potem nikomur ne bode mari zaslužiti si po marljivosti in štedljivosti več nego potrebuje ter si tako nabirati sredstev, bodi si za čas nezmožnosti, ali za starost ali v prid rodbini. Ponehal bi eden najsilnejših nagonov za napredek in izume. Kolektivna država bi seveda morala skrbeti za onemogle starce, vdove in otroke. Pa kakšna bi bila ta skrb? Omejena na najsilnejše potrebe in z nejevoljo združena. Marljivost pri delu in štedljivost obvarujeta človeka marsikatero napake in ga storita mirnejšega in zadovoljnejšega s svojo usodo, ako vidi, da se del njegovega truda ne porabi za vsakdanje potrebe, ampak nabira v podobi kapitala.

Napačno pa je in silno škodljivo za splošno gospodarstvo tisto nakopičevanje nezmernega bogastva v nekojih rodbinah, katere bodo sčasoma vse manjše kapitale potegnile v svoje žrelo. In temu nezdravemu procesu se je ustavljati z vsemi silami ter mu zamašiti vire daljne rasti. Glavni viri teh velikanskih premoženj pa so državni dolgovi, privatne od delniških društev grajene železnice in denarne banke.

Državni dolgovi. Vsi veliki bogatini v Evropi: Rothschild, Bleichröder v Berlinu, Stigliz v Petrogradu, angleški milijonarji obogateli so ali naravnost po državnih posojilih, ali imajo vsaj večino svojih kapitalov naloženih v državnih papirjih. V njihove žepe se stekajo obresti, katere morajo plačevati narodi in tako jim raste kapital brez dela in brez najmanjše nevarnosti. In niti najmanjših sitnob nimajo pri dobivanju obresti. Na odločeni dan izplačajo se kuponi in nikdo ne vpraša, kdo je lastnik dotičnega dolžnega pisma. Državni dolgovi so kakor nalašč izumljeni, da se nakopiči bogastvo pri posamičnih. Zato je, ako se hoče zabraniti tako nenaravno in nevarno nakopičenje kapitalov, nujna potreba, da poneha sedanji sistem državnih posojil, da se že veljavna posojila izpremené v amortizacijska, da se nova posojila smejo le

kot amortizacijska najemati in le za neobhodno potrebne produkcijske namene, na primer: železnice, vodne struge itd. Amerika ne pozna naših večnih dolgov, ampak po Jeffersonovem načelu mora se vrniti in se v resnici vrača vsak državni dolg v teku ene človeške generacije. Pri nas pa se amortizujejo le neka starejša posojila s srečkami, vsa druga pa so večni rentni dolgov. Avstro-Ogerska plačuje na leto blizu 150 milijonov goldinarjev obresti za državne dolgove, ne da bi dolg postajal manjši, le raste vsako leto po novih posojilih. Ko bi se obresti, ki so za sedanjí čas itak previsoke, znižale recimo, od 5% (papirji nosijo pri sedanjem kurzu faktično $5\frac{1}{4}$ do $5\frac{1}{2}$ %) na 4%, bi se z isto svoto 150 milijonov goldinarjev na leto ne le plačale obresti, temveč ves kapital vrnil bi se v 35 do 40 letih. Ko bi ne bilo državnih papirjev, moral bi se denar naložiti v drugih podjetjih, česar se zdaj bogatini ogibljejo, boječi se izgube, sploh pa bi se obresti znižale do najnižje stopinje vsled konkurence vélicegega kapitala med seboj.

Drugi vir za nakopičenje kapitalov so železnice s svojimi delnicami, prioriteti itd. in banke. Zastran železnic se vedno bolj kaže potreba, da bi ne smele biti privatna lastnina, ampak državna in zato je vse hvale vredno, da se železnice poddržavljajo, nove pa gradijo na državne, oziroma deželne stroške ali vsaj, če se koncesija daje kacemu društvu, mora si država pridržati določitev tarifov. Tudi naš bančni sistem služi le kapitalistom, zlasti avstro-ogerska banka s svojim monopolom papirnatega denarja.

Vélicemu kapitalu bi se tedaj morali zamašiti viri, iz katerih zajema, na drugi strani pa mu naložiti večja bremena za državo in človeško družbo, kakor jih nosi dozdam. Naj se véliki kapital ne zagovarja s tem, da je vsacemu pot odprta do bogatstva, da revni težak lahko postane bogotaš, otroci bogatinov pa bodo morebiti spet pahneni v proletarijat. Slaba tolažba za milijone, zdihujoče v revščini, ako se eden iz njihove srede povzdiguje med gornjih deset tisoč, revščina ostalih pa je tem večja, ker se vsak novi bogatin pollaščuje necega dela tistih dóber, do katerih imajo vsi pravico.

Poleg velikega kapitala očita se osebni zemljiški lastnini, da je riva nejednakosti v razdelitvi posvetnih dóber. Zemljo da je Bog vstvaril za vse ljudi in da tedaj nikdo nima pravice osvojiti si jo za se in jo celó zapuščati svojim dedičem. Od zemlje zavisen je obstanek vsega človeštva, kajti iz nje se rodé vsi prirodki in brez zemlje ni nobenih pridelkov. Zato je v interesu vse človeške družbe, da se z zemljo ravna tako, kakor je najbolj človeštvu v prid. Po nazorih liberalno-kapitalistične stranke ima vsak lastnik neomejeno pravico razpolagati z zemljo, katero poseduje po nakupu ali podedovanji. Sme jo prodavati v celoti ali raztrgano na drobne kose, sme jo zadolževati, zastavljati in končno izpremeniti v katero koli kulturo. Liberalni zakoni, začeniš od

zakonika Napoleonovega do avstrijskega zakona l. 1868., s katerim so se odpravile prejšnje omejitve gledé pravnih razmer kmetške zemljiške lastnine, ne delajo v pravnem oziru nobenega razločka med zemljo in med pridelki, nobenega razločka med kmetškim in drugimi stanovi. Nasledki tega zakonodavstva se povsod prikazujejo v propadu kmetkega stanu, kateri le še živetari na svoji zemlji po milosti upnikov-kapitalistov.

Poskočili bi pa v drug ekstrem, ko bi odpravili vso osebno zemljiško lastnino in zemljo proglasili za skupno lastnino vsega naroda, oziroma države, od katere bi vsak zemljo dobival v zakup. Kakor se privatni kapital ne dá odpraviti po sedanjih nazorih človeštva, tem menj bi dopuščali zasebni zemljiški lastniki, da se njih zemlja podržavi. Pa takega skrajnega koraka tudi ni treba, ker se dá agrarno vprašanje po drugem potu urediti, ne da bi se vršila taka silna prekucija in o teh sredstvih hočemo govoriti v poslednjem odstavku.

Zdaj še enkrat ponovimo, kako si mislimo rešitev socijalnega problema. Najprej se mora omejiti moč vélicege kapitala, da se sčasoma doseže taka razdelitev zemeljskih dóber, pri kateri bode, kdor dela, tudi užival primerni plod svojega dela, kdor pa je nezmožen za delo, bode preskrbljevan na občne stroške. Taka dela in podjetja, katera služijo skupnim potrebam, naj država vzame v svoje področje, na primer železnice, parobrodno prevažanje, sol in tobak. Škoda, da si država ni pridržala monopola za premogokopanje, kar bi se bilo ravno tako lahko zgodilo, kakor s soljo ali z zlatom. Državni dolgovi, oziroma železniške delnice in prioritète bi se morali amortizovati. Za delavce v fabrikah je zakonodavstvo že nekaj storilo, več se pripravlja. Ako ne bo več državnih in železniških dolžnih pisem, ponehalo bo tudi tisto nemoralno igranje na borski, pri katerem imajo končni dobiček le véliki kapitalisti. Že zdaj pa bi se moral nakladati prav visok davek na borsijski promet. Pa ravno borse ne upajo se vlade dotakniti, ker menijo, da ne morejo ob času sile drugod denarja dobiti, kakor po borsnem posredovanji. Ako pa delajo dolgove za neproduktivne namene ali za pokritje deficita, bolje bi bilo, da nikjer ne dobodo posojila.

Kar se tiče zemlje in zemljiške lastnine, ne smemo prezirati obstoječih razmer, toda fraze o svobodi in neomejenem razpolaganju z imetkom nas ne smejo motiti. Ustavljati se moramo kakor nakopičevanju kapitala, tako nakopičevanju zemlje v eni roki. V latifundijah vidijo vsi tisti, ki imajo, ker so rojeni, tudi pravico do zemlje, pa je ne ene pedi ne posedajo, najhujšo krivico in posilno usurpacijo tega, kar je Bog vsem podaril ravno tako, kakor zrak in svetlobo. Latifundije najbolj poostrujejo socijalno vprašanje in kjer se smejo zlagati brezmejno, tirajo državo v propad. Grško in Rim uničile so latifundije in tudi Angleška bi

bila že propala, ko bi dohodki iz kolonij ne paralizovali domačega nenaravnega socijalnega položaja. V Ameriki so sicer spoznali potrebo, obvarovati kmetški stan po znanih homestead-laws, vsled oddaje državnih zemljišč novim železnicam pa so navstale velikanske latifundije, na katerih se v velikem stilu s stroji obdeluje polje in se redé neštevilne trope govéd, konj in ovac. Georges *) se pritožuje, da navzlic homestead-laws število malih posestnikov pomenja, velikih posestnikov pa raste. Če se bo tako nadaljevalo, meni Georges, bodo tudi v Ameriki nastale angleške agrarne razmere.

Nasproti pa tudi razkosavanje zemljišč v predrobne kose ni na prid kmetškemu stanu, kar je dovolj dokazano in priznано, le liberalno-kapitalistična stranka vidi v tem razkosavanju in prostem kupčevanju z zemljo naravni proces, kateri se ne dá in ne sme ovirati.

Zakonodavstvo, državno in deželno, katero začenja zapuščati liberalno-doktrinarne steze in je že tu in tam krenilo z zavožene poti na tir, o katerem smo izrekli sodbo, da vodi k zdravejšemu urejenju socijalnih razmer, bode moralo še resneje lotiti se imenitne naloge, narode obvarovati preteče socijalne krize ter jim pravi pravljeti boljše prihodnost in prijetnejšo eksistencijo. A najboljši zakoni ostanejo mrtvi, če nimajo podloge v narodnem mišljenju; na mišljenje in nazore pa vpliva v prvi vrsti vzgoja. Zato se skrbi po pravici pri vseh narodih vedno bolj za šolstvo, kar je prav in vse hvale vredno, toda sedanji šolski sistem, da se širijo vednosti med ljudstvom, ne vzgaja narodov v istem vzvišenem človekoljubnem smislu, v istem res krščanskem duhu, brez katerega si ne moremo misliti povoljne rešitve socijalnega vprašanja. Glava se polni z materijalnimi pouki, slava, bogastvo kaže se človeku kot največja sreča, katero more doseči, Darwinov boj za obstanek proglašá se kot nekaj naravnega, neizogibnega; blaženje srca, vznepjanje usmiljenosti, pravicoljubja, požrtvovalnosti za idealne namene, vse to je pa postranske stvar. Kaj pomaga bistro duha, če je srce mrzlo in prazno? Kaj vse vednosti, ako se le rabijo v tlačenje in uničevanje družega človeštva? Kaj krstni list, ako zametujemo temeljne zapovedi krščanstva? Židovski liberalizem uredil je nam šole, da si vzgoji ljudstvo v svojem duhu, v duhu materijalizma in sad te šole vidimo žalibože že zoreti v razuzdanosti sedanje mladeži, katero vsi s strahom opazujemo. Zato moramo odločno zahtevati, da stopi na mesto moderne brezverne šole zopet krščanska šola, pa ne taka, ki bi vzgajala le v vérskih formalnostih, ampak taka, ki bode res cepila v mlada srca pravi krščanski duh.

Jako važne za socijalno organizacijo so z adruge — asocijacije. Liberalizem pahne posamičnega človeka v boj življenja, v katerem si naj pomaga, kakor si zna in more. To je tisti brez-

*) V omenjeni knjigi in v: Sociale Probleme. Berlin. 1885.

mejni individualizem, katerega slavé kot vrhunec svobode in neodvisnosti. In vendar nasprotuje tem nazorom vsa človeška narava, ves razvoj človeštva v družbinskem, narodnem in državnem oziru, razvoj, ki se je vršil le na podlogi združenja in asocijacije. Zato je treba podpirati vsako združeno delovanje, kajti v zadružni zvezi najde tudi slabeji svoje varstvo in z manjšim strahom pred prihodnostjo, pa tem večjim veseljem se loti dela, ker se ne čuti osamljenega. Škoda za jugoslovansko zadrugo, da se ni povsod ohranila, ampak se vedno bolj ruši pod uplivom tujega gospodstva (madjarskega in turškega) in rimskega prava. V novejšem času se lepo razvijajo hranilne in posojilne zadruge, katerih koristno delovanje nam je vsem pred očmi.

Navedel sem v kratkih črtah glavne točke socijalnega programa in zdaj prestopim h končnemu vprašanju: Kako bi se dalo pomagati iz sedanjih ne malih zadreg kmetskemu stanu, katerega važnost za vsak narod se vedno bolj spoznava; kako si se mu mogla dati taka podlaga, da bo vsaj pošteno shajal in rad ostal pri svojem težavnem delu?

VIII/

Agrarni program.

Agrarni program je del in sicer jako imeniten del socijalnega programa gledé na število ljudi, kateri se pečajo s poljedelstvom in gledé na važnost poljedelstva sploh za vse človeštvo. Socijalisti so s svojimi programi zavozili na stran ravno zaradi tega, ker so imeli pred očmi le delavski stan, zlasti fabriške delavce, za poljedelce pa se niso dosti zmenili. Še le v novejšem času spoznala se je tesna zveza med agrarnimi razmerami in socijalnim položajem narodov in agrarno vprašanje je začelo zanimati državniške in učene kroge v vseh deželah.

Kmetski stan, poprej suženj fevdalni gospôdi, osvobodil se je še le tekom našega stoletja, na Francoskem po francoski prekuciji, pri nas leta 1848., na Ruskem z ukazom od 19. februarja 1861. l., Z državljsansko svobodo so kmetje na Francoskem, Nemškem in v Avstriji tudi postali lastniki tistih zemljišč, katera so poprej bila kot kmetije od njih posedana, toda tako, da so morali kmetje tlako delati, desetino dajati, in da je še v preteklem stoletji fevdalni gospod smel preseliti kmeta z ene kmetije na drugo ali jih prodati s kmetijami vred drugemu gospodu. Na Ruskem pa je tudi po osvobojenji ostala stara naprava skupne zemlje „Mir,“ v katerem imajo kmetji v popolni lasti le svoje hiše s hlevi in vrtovi; travniki, njive, paše in gozdi pa so skupni. Njive se razdelé v toliko kosov, kolikor je kmetij in vsaka kmetija obdeluje svoj kos ali ga prepušča v delo drugemu kmetu, plačati pa mora na tisti kos pripadajoči del davka.

V „Miru“ so videli in še vidijo nekateri socijalisti, zlasti ruski, tisto socijalno napravo, pri kateri ima vsak človek svoj „učastok“ (del) zemlje, in ako hoče delati, prideluje si za življenje potrebnih sredstev. Mir zabranjuje po eni strani nakopičenje zemlje v veleposestva, na drugi preveliko razkosavanje vsled podedovanja in prodaje, s katerimi se ustvarja kmetski proletarijat. „Mir,“ piše Kavelin že l. 1859, „je edina mogoča rešitev ljudske mase pred monopolom veleposestnikov in kapitalistov. Kjer je le privatna zemljiška lastnina, tam bode prej ali pozneje nastala v masi ljudstva socijalna anarhija in revščina, strašne socijalne bolezni, katere vedno rastejo, ker zasebna lastnina po svojem bistvu sili k razširjenju.“ „Zato,“ pravi Košeljev, *) „Mir ni nikak šesti čut, katerega je Bog podaril Slovanom, ampak zapuščina, zaupana nam, ki stopamo poslednji na svetovno pozorišče.“ Mir je ukoreninjen v vseobčnem prepričanju, da ima vsak človek pravico do zemlje, kar pa se ne dá izpeljati po razkosavanji zemlje v pritlikova kmetišča, ampak le po Mirovih ali zadružnih naredbah. „Kajti mala zemljišča na zahodu,“ pravi jako resnično Jurin, „hirajo izsesana po dolgovih in po nezmožnosti lastnikov. Kapitalisti si pollaščujejo čim dalje tem več zemlje** in monopolizujejo s ceno živeža, plačo delavcu pa znižujejo do miloščine. Spekulacije in borsna igra izpodkopuje javno moralo, kapital pa se kopiči v malo rokah. Ljudje brez strehe in doma preté razdreti vse pogoje človeške družbe. Načelo privatnega zemljiškega imetka se je pokazalo pogubljivim za socijalni red.“ Sreča za Rusijo, da se pri osvobojenji kmetov ni, kakor se je od nekatere strani nameravalo, rušil Mir in da se je ta agrarna naprava ohranila v vsi Veliko-Rusiji. Res, da ima Mir tudi slabe svoje strani — katera človeška naprava jih nima? — in da težko izhaja, ker je od graščakov dobil premalo travnikov in gozdov in ker je s plačili za davke in za odkupovanje preobložen. Sedanji car Aleksander je zato znižal odkupnino za 12 milij. rubljev na leto in v novejšem času ustanavljajo se kmetske banke, iz katerih dobivajo Miri posojila, da si od veleposestnikov kupujejo zemljo ter jo pridružujejo Miru.

Pri Slovanih se je ohranila še druga agrarna naprava, pri kateri tudi zemlja ni zasebna lastnina, ampak rodbinska in to je jugoslovanska zadruga. Kjer se je rušila zadruga in to se je zgodilo po Hrvaškem vsled madjarskega vpliva, tam je nastala velika revščina, zemlja se je razkosala in na vsakem kosu se je postavila bajta, da zdaj vse mrgoli kmetskega proletarijata.

*) Glej o Miru v Letopisu Mat. Slov. 1884: Ob agrarnem vprašanji, str. 62 id.

***) V češkem deželno-kulturnem svetu pritožil se je letos eden izmed društvenikov, da si je Rotschild na Češkem že prilastil po nakupu 200.000 hektarov zemlje.

Pri ostalih zapadnih Slovanih so te prvotne agrarne naprave uže zdavnaj izginile, vendar so si ohranili celotne kmetije, dokler se jim ni usililo rimsko pravo z enakimi dednimi deleži. Pričelo se je razkosavanje zemljišč, pri Slovencih posebno v krajih, ki mejé do Italijanskega in na mesto prejšnjih celih ali vsaj polgruntov stopila so taka pritlikova zemljišča, da se pri njih ne dá več rediti živina. Kako bi torej izhajala družina s pridelki, ako nima družega zaslužka?

Dasi tedaj vidimo in priznavamo prednosti slovanskih agrarnih sistemov Mira in zadruge, bi se zastonj trudili, ko bi jih hoteli uvesti pri nas. Ako so kedaj bile tudi pri nas take naprave, kar je verjetno, izginile so iz spomina in računati ter ravnati se moramo po sedanjih dejanskih razmerah. Z radikalnimi sredstvi, ko bi res imeli toliko moči, da bi jih ukazovali, bi ničesa ne mogli opraviti, ker se ne dá hipoma predrugačiti vse narodno mišljenje, recimo o zasebni zemljiški lastnini, o prostem razpolaganju z imetkom med živimi in po smrti itd. Tedaj moramo polagoma postopati in v okviru splošnega socijalnega programa urejati agrarne razmere. A tudi ne po kakem splošnem receptu, ker se je kakor pri vsaki uredbi ozirati na posebnosti krajnih in narodnih odnošajev.

Kjer je skupna zemljiška lastnina, kakor v ruskem Miru, tam se mora skrbeti, da se Miru omogoči obstanek, o čemer smo že govorili. Ravno tako z zadrugo, katera bi se morala ohraniti, kar se bo lahko dalo po odpravljenju nekaterih nebistvenih napak. Bolj zamotano je agrarno vprašanje tam, kjer je priznana zasebna zemljiška lastnina in pravoveljavno rimsko pravo z enako dedno pravico. Tu bo treba zakone bistveno izpremeniti, pa še mnogo drugih naredeb gledé kredita, kupčije, šolstva in sploh pouka in asocijskega (zadružnega) delovanja.

Preidimo torej k posamičnim točkam agrarnega programa s posebnim ozirom na naše razmere, dasi so glavni uzroki propada povsod edni in isti, o čemer se človek lahko prepriča iz dotične literature.*) Začnimo

1. z dolgovi. Najnujnejše vprašanje je povsod, kaj storiti, da vsled dolgov, ki so se nakopičili na kmetških posestvih, ne pride na boben večina kmetij, iz česar bi gotovo nastala najhujša socijalna kriza. Zlasti bi se moralo zabraniti vsako novo zadolženje na hipoteke ali tako, da se sploh nobeden dolg ne sme več vknjižiti ali vsaj tako, da se ne sme več dolgov vknjižiti, kakor v neki razmeri do vrednosti posestva, recimo do dveh tretjin

*) Navesti hočem le nekoliko novejših del: H. Gerdolle, Die Nothlage der Landwirtschaft und der ländlichen Vereinigung. Leipzig. 1884. — Wie kann den Bauern geholfen werden? v Ferd. Knauer Berlin 1884. — K. Preser: Die Erhaltung des Bauernstandes und die Grundeigentumsfrage. Prag. 1884. — A. Skene: Ein Beitrag zur Beurtheilung der österr. Agrarfrage. Wien 1885.

vrednosti. Zaključiti zemljiške knjige, bila bi taka bistvena izprememba dosedaj navadnega ravnanja, da za njo ni pričakovati večine v zakonodajalnih zborih, pri nas v državnem zboru. Če celo za določbo, da se dolgovi ne smejo vknjižiti, ako je posestvo že obremenjeno do dveh tretjin vrednosti našla se bo prav težko večina v zboru. Proti zlim nasledkom prisilnega zadolženja se bo tedaj moralo postopati po drugem potu, namreč z določbami, da se kmetija eksekutivno ne sme prodati pod dvojno tretjino svoje vrednosti, kar se je že bilo nasvetovalo, a ne sklenilo v državnem zboru, dalje da ima pri eksekutivni dražbi občina prekupno pravico, da se kmetija ne sme razkosati itd. Schäffle*) nasvetuje, da bi se dedni deleži in neplačane kupnine ne smele vknjižiti, ker se ravno s temi najbolj zadolžujejo kmetije. Ker je spoznanje splošno, da se mora ustaviti daljno zadolženje na kmetih, smemo upati, da bo zakonodavstvo navzlic kapitalističnemu uporu, nekake ograje stavilo vknjiženju dolgov.

Že obstoječi dolgovi bi se ne smeli odpovedati, pač pa se vrniti v amortizacijskih obrokih. Pri mnogih hranilnicah je že uvedena amortizacija; kjer pa ni, kakor pri kranjski, tam bi se naj od merodajne strani vplivalo, da se zahteva od dolžnikov vrnitev kapitala v obrokih, ob enem pa bi se naj znižale obresti; saj se je to letos zgodilo pri mnogih štajerskih hranilnicah. Deželni zbor štajerski se je namreč po nasvetu poslanca M. Vošnjaka obrnil do vseh hranilnic s prošnjo, naj znižajo obresti dolžnikov na $4\frac{1}{2}\%$. Vse večje hranilnice so to storile in zahtevajo zdaj le $4\frac{1}{4}\%$, toda dolžniki morajo toliko kakor prej plačevati, a kar je vplačila nad $4\frac{1}{2}\%$, odpiše se jim od kapitala. Kranjska hranilnica, katera si je že nakopičila do dva milijona rezervnega fonda, lahko bi posnemala štajerske zavode in s tem pričela z amortizacijo dolgov. Ako tega ne stori, prisiljena bo kranjska dežela ustanoviti si deželno hipotečno banko, kakeršne prav koristno delujejo na Češkem, Moravskem, Sileškem, po Istri itd.

Prva točka agrarnega programa se tedaj glasi: Dolgove vknjižiti na kmetijskih posestvih naj se zabranjuje; ako se pa dovoljuje, godi naj se to le do neke meje in le kot dolg, ki se ne sme odpovedati ter se mora vrniti le po letnih obrokih najdalje v teku ene generacije. Poslednje velja tudi o obstoječih dolgovih, pri katerih se mora zabraniti odpoved in se sme vrnitev le v obrokih zahtevati.

2. Kot drugo glavno napako smo spoznali razkosavanje zemljišč, vsled katerega ostaja pri kmetijah tako malo zemlje, da rodbina ne more več izhajati, na odprodanih parcelah pa se postavljajo bajte in kočice, da se vedno bolj množi kmetijski prole-

*) Dr. A. Schäffle: Die Inkorporation des Hypothekarkredites. Tübingen. 1884.

tarijat. Silno je treba, da se ustavi tako razkosavanje in določi neka velikost kmetije, katera bi bila nerušljiva. Taki kmetijski domovi (Heimstätten, Höfe, homestead) bi se smeli le v celoti prodati ali predati nasledniku. Mnogo se sliši ugovorov proti vezanju zemlje, pa kakor sem dokazoval na drugem mestu,*) niso prav nič utemeljeni in izvirajo najbolj iz doktrinarizma in predsodkov. Kmet je vaje prosto razpolagati s svojo zemljo, kakor sploh z vsakim svojim imetkom, torej bi ne hotel nič slišati o kaki omejitvi. Gotovo ne, ko bi se vezala vsa zemlja in s tem res ustavila vsa prodaja zemlje. Kaj tacega pa nikdo ne misli. Vezana bo le tista zemlja, katera mora ostati pri kmetiji, da na nji izhaja družina, vsa druga zemlja bo prosta, ko zdaj, torej bo dovolj zemlje za tistega, ki jo hoče kupiti. Dalje se očita, da se s tem ustvarjajo nekaki kmetijski fidejkomisi, s katerimi se nekaj rodbin oskrbuje, ki se ne morejo odpraviti od kmetije, dasi jo morebiti prav slabo in leno obdelujejo. Tudi ta je bosa. Kmetijski dom ne bi bil vezan na rodbino, kakor pri fidejkomisu, ampak le rušiti bi se ne smel ter bi moral ostati v velikosti in celoti, kakršna se je zanj določila. Prodati pa se sme prostovoljno ali po eksekutivni dražbi, ako lastnik slabo gospodari, toda ne zaradi tacihi dolgov, katere smo že zgoraj omenili, zlasti ne zaradi dednih deležev. V tacihi slučajih bi se smela le vršiti sekvestracija in ne prodaja.

Kmetijski dom bi bil brez pomena, ako se ne zahteva, da na njem res živi rodbina in ga obdeluje. Kakor tedaj ob času sužnosti nikdo ni smel posedati dveh ustanovljenih kmetij, tako bi se tudi zdaj moralo določiti, da nikdo ne more postati lastnik kmetijskega doma, kdor ne bo res domosed na njem. S tem bi se tudi zabranilo, da se kmetijski domovi ne združijo z veleposestvi, česar celó domikalne gosposke niso smele storiti z rustikalnimi posestvi.

Gledé velikosti kmetijskih domov je sklenila kmetijska enkêta v Ljubljani l. 1884., da bi se med taka kmetijska posestva štela tista, ki imajo po katastru najmenj po 25 gld. in največ po 350 gld. čistega prihodka, toda kmetije z dohodkom po 25 gld. so vsekako premajhne, pritlikove in bi ne kazalo vezati tako malih posestev. Sicer pa bo o velikosti šla beseda deželnim zborom in zvedencem raznih okrajev. Kajti več zemlje je treba za eno rodbino v goratih, planinskihi krajih ali na nerodovitni, kamnati, peščeni zemlji, kakor v ravninah, kjer so dobre njive in razkošne senožeti.

V Ameriki, kjer so zemljo na novo razdelili, odmerilo se je za vsak homestead 160 acres, toda v bližini mest so kmalu manjši postali homesteadi in se razdeljevali na $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ in celó $\frac{1}{16}$, ki je imel le še 10 acres. V obližji mest pa se tudi zemlja lahko

*) V razpravi: Ob agrarnem vprašanji.

intenzivneje obdeluje in se lahko spečavajo pridelki tako, da rodbini ni treba toliko zemlje, kolikor na drugih krajih.

Ako se za kmetški dom zahteva taka velikost, da more na nji živeti rodbina, utegnil bi kdo vprašati: Odkod pa bo dohajal živež tistim ljudem, ki niso domosed, če bodo le-ti samó toliko pridelali, kolikor jim je potrebno za življenje. Odgovor: Človek ima tudi veliko drugih potreb poleg hrane, domosed bo torej moral pridelovati mnogo več živeža, nego ga potrebuje sam, da iz skupila za prodani živež pokrije svoje razne stroške za obleko, davek, obresti, vzgojo otrok, kulturne potrebe itd.

Druga točka je tedaj: Naj se ustanové kmetški domovi, nerušni in take velikosti, da se na njih lahko preživi ena rodbina. Kmetški dom se sme prodati pa ne združiti z drugim posestvom in novi lastnik mora na njem bivati in ga obdelovati. Dveh kmetških domov nikdo ne sme posedati.

3. S to napravo je v tesni zvezi dedno pravo na kmetih. Od istega časa, ko je rimsko pravo veljavno postalo za vse pravne razmere in so med drugim vsi dediči imeli pravico terjati enake deleže iz zapuščine, začelo se je tisto razkosavanje kmetij in tisto zadolževanje, katero kmetškemu stanu ne dá več dihati. Kam pelje enako dedno pravo na kmetih, kaže nam Italija, kjer se je zemlja vsled njega razdelila na drobne kose, potem pa so si vse te male parcele prisvojili veleposestniki tako, da zdaj na Italijanskem ni kmetškega stanu, ampak le veleposestniki — zakupodajalci in koloni — zakupojemniki. Pri nas so k sreči pod fevdalnim gospodarstvom in tudi še po osvobojenji kmetov veljale gledé kmetij nekatere izjemne naredbe, katere so bile kodifikovane pod Marijo Terezijo in cesarjem Josipom II. Kmetije se namreč niso smele rušiti, niti po smrti lastnika previsoko ceniti, da je prejemnik mogel dobro izhajati (dass der eintretende Besitzer auf dem Gute wohl bestehen könne).

Prav pametna uredba, katera nam je ohranila mnogo kmetij, ki bi se bile sicer razkosale ali združile z dominikalnim posestvom. Na Kranjskem, kjer je veljaven ostal Code Napoleon, napredovalo je silno naglo tako za kmetški stan pogubonosno razkosavanje. Leta 1868. podrl je liberalizem še to poslednjo ograjo za ohranitev kmetškega stanu in brž so segli pohlepni upniki po kmetijah, spravili jih po tožbah na boben in za slepo ceno v svojo last, potem pa so jih razdejali in po kosih prodali, seveda z lepim dobičkom. Gospodarska kriza l. 1873. je v svojih nasledkih mnogo kmetij uničila in da jih ni še več, zahvaliti se imamo le silnemu poje-manju cen za zemljišča. Kmetije na pr. v slovenskih Goricah blizu Maribora s 30 do 40 orali zemlje, ki so bile poprej cenjene na 10.000 glđ. vrednosti in so bile v tej razmeri zadolžene pri hra-

nilnicah, po tisti krizi niso našle kupca zo 3000 do 4000 gold. tako da so jih morale hranilnice prevzeti za dolg.

Avstrijska vlada je predložila državnemu zboru l. 1884. zakon, s katerim bi se urejalo dedno pravo na kmetih v tem smislu, da bi prejemnik dobil celo kmetijo z inventarom po taki ceni, da bi mogel izhajati. V istem zakonu se je izreklo, da imajo deželni zbori pravico z deželnim zakonom določevati, da se kmetije srednje velikosti tudi med živimi smejo le v celoti prodati, a ne razkosati. V Hohenwartovem klubu je pisatelj večkrat opominjal, da bi se ta zakon moral rešiti še tekom zasedanja. Obljubilo se je, pa kakor marsikateri drugi koristni predlog, spominjam le Lienbacherjevih predlogov ob obteženji eksekutivnih dražeb kmetških posestev, ob izjemi inventara od eksekutivne prodaje, ob odpisanji zemljiškega davka pri vinogradih po trtni uši uničenih itd. itd., ni se rešil vladni predlog, menda najbolj iz strahu in obzirov na kapitalistično stranko, katera seveda o taki neliberalni naredbi ničesar ni hotela védeti. Ostalo je tedaj vse pri starem in ko bi kmetški instinkt ne bil pametnejši od doktrinarnih zakonodajalcev, razbilo bi se bilo še veliko več kmetij, kakor se je zgodilo v blaženi liberalni dobi.

V tretji točki se torej zahteva, naj prejemnik kmetijo v celoti dobi in sicer po taki ceni, da bo mogel izhajati in da ne bo imel preveč izplačil za dedne deleže. Ako se vrednost dotičnega posestva ustanovi po sodišči, naj prejemnik dobi eno tretjino čiste vrednosti kot prednino (praecipuum). Dedni deleži se naj ne izplačujejo, ampak daje naj se sodedičem le renta, katera poneha z njihovo smrtjo.

4. Davki in pristojbine. Dokazano je bilo, da naklada naš davčni sistem zemljiščem taka bremena, da jih morejo nositi kvečjemu v dobrih letinah, katerih jo pa menj, nego slabih. No direktni državni davek bi se še dal prenašati, neznosne so pa priklade, deželne, okrajne, občinske itd. Dezele in občine bi morale opuščati sedanji način nakladanja in vsaj nekaj svojih stroškov pokrivati iz priklad na take človeške potrebščine, brez katerih človek lahko živi, na primer na luksuz, potrato v obleki, v hišni opravi, najlože pa na žganje. Na Štajerskem so res leta 1880. sklenili dež. priklado na žganje, na Kranjskem se je to sklenilo za l. 1885., pa v premajhni meri, le po 3 kr. na liter. Ker pa je celó pri tej mali prikladi bilo mogoče znižati za 2% deželno priklado na direktni davek, smemo upati, da bo deželni zbor v prihodnje više segel in s tem dosegel še drugi dobri namen, kolikor toliko zaprečiti žganjepivstvo.

Tudi zastran pristojbin bi imel sklepati državni zbor nekaj olajšave za manjše kmetije, pa ni prišel do sklepa. Morebiti bo prihodnji zbor srečnejši.

Četrtrič: Ako se zemljiški davek ne more odpraviti, naj se vsaj nanj ne nalagajo vse priklade, ampak naj skušajo samoupravne oblasti svoje stroške pokrivati po drugih potih. Pristojbine pa naj se primerno znižajo.

5. Po dozdam navedenih sredstvih bi se imeli zmanjšati stroški kmetškega gospodarstva in tako zboljšati njegovo gmotno stanje. Treba bi pa tudi bilo pomnožiti dohodke. Če kmet svojih pridelkov ne more prodavati po taki ceni, da se mu pokrijejo stroški obdelovanja in mu še ostane neka renta za življenje, potem je bolje, da zemljo pusti neobdelano, pusto in si gre iskat zaslužka kot težak. Sedanje cene za žito so pa res že tako nizke, da ne kaže več žita pridelovati za prodajo. Tudi našim vinogradnikom delajo hudo konkurenco ogerska in hrvaška vina, zato bi ne svetoval novih vinogradov saditi in celó starih bi se naj tisti opuščali, v katerih se zbog slabe leže le izjemno prideluje pitno vino. Tembolj se priporoča sadjarstvo, živinoreja in trgovske rastline na primernih krajih.

Na Nemškem in Francoskem mislijo ceno žitu povzdigniti po carini na tuje žito. Ako se na tuje žito nalaga na primer tri marke za q , ki se imajo na meji plačati, potem bo blizu za ta znesek žitna cena v deželi poskočila. Toda od vseh carin se da ona na žito najmenj zagovarjati, ako poljedelci spoznajo, da jim žito ne donša nobenega dobička, obrnili se bodo do drugih strok kmetškega gospodarstva in končno še za svojo lastno potrebo rajši kupovali žito, nego je pridelovali. Naloga gospodarskih družeb je, opazovati splošne svetovne razmere in dajati navode kmetom, katerih strok naj bi se poprijeli.

Peta točka bi tedaj bila, pomnožiti dohodke kmetškega gospodarstva s tem, da se gojijo tiste stroke poljedelstva, katere z ozirom na krajne razmere in svetovni sejm obetajo razmerno najboljše dohodke.

6. V splošnem socijalnem programu zavzimajo asocijacije jako imenito mesto. Delavci si snujejo podporne, bolniške, konsumcijske in druge zadruge, obrtniki hranilne in posojilne zadruge, da se vsaj nekaj odtegnejo gospodarstvu in sili vélicege kapitala in tudi kmetje začenjajo spoznavati, da bi jim dobro služile zadružne zveze zlasti gledé kredita. Na Nemškem je Schulze-De-litsch za obrtno-trgovski stan, Raifeisen pa za kmete ustanavljal

take kreditne zavode na podlagi solidarnega poročstva ali zaveze. Ako se omeja hipotečno zadolženje, potem je tembolj treba, da se skrbi za denarne zavode, pri katerih nahaja kmet v sili potrebni kredit. Pri nas Slovencih smo v novejšem času tudi na tem polji začeli prav marljivo in uspešno delovati. Že je nad 20 posojilnic, katere so v prvi vrsti kmetškemu ljudstvu namenjene in ki so že marsikaterega kmeta rešile pogina. „Zveza slovenskih posojilnic“, sedaj v Celji, pa je postala središče, kjer se spretno in previdno deluje v prosep in razširjanje zadruštva med narodom. Posebno nas sme veseliti, da je več teh posojilnic v rokah prostih kmetov, kateri jih vodijo z najboljšim uspehom. Take zadruge niso le v gmotnem oziru koristne, temveč tudi dobrodejno vplivajo na značaj zadružnikov. Ker vsak zadružnik vé, da v sili nahaja pomoč, ako je vreden kredita po svojem vedenji in delovanji, ima večje veselje do svojega gospodarstva, postane samostalnejši in trdnejši v narodnem svojem prepričanju in sploh bolj značajan. Nekak ponos ga navdaja, da z lastnimi močmi vzdržuje denarni zavod, kateremu zaupa vsa okolica.

Zadruge bi se lahko in se bodo morebiti s časom ustanovile še za druge potrebe, na primer za nakupovanje poljedelskega orodja, mlatilnic itd.

Pritrditi moramo Schaeffleju, ki nasvetuje, naj bi se zadruge iz prostovoljnih izpremenile v posilne tako, da bi vsak kmet moral vpisati se v zadruho. Potem bi zadruge prevzele amortizacijo hipotečnih dolgov in dajale posojila.

Šesta točka je torej taka uredba kredita na kmetih po zadrugah, da se čim bolj omeji hipotečno zadolženje in na mesto hipotečnega stopi personalni kredit. Sploh se naj vzpodbuja kmetško ljudstvo k zadružnemu delovanju.

7. Končno smo dospeli do najimennitnejše točke agrarnega programa: do vzgoje in pouka. Kaj pomagajo vse še tako dobro izumljene naprave in naredbe, ako se narod ne more z njimi okoristiti vsled krive vzgoje, ako gazeč v surovem materijalizmu ni sposoben vspeti se do tistih vzvišenih idej, brez katerih si ne moremo misliti povoljnega urejenja naših zamotanih socijalnih razmer? Šola in cerkev morata imeti eden in isti cilj, vzbujati v mladem srci vse blage čute pravice — in človekoljubja, utrjevati versko prepričanje in iztrebiti nagone brezobzirne samopašnosti in trdosrčnosti. Realni pouki so koristni, pa ne v Darwinovem duhu in ne v protivji z verskim ukom. Človeški um je res mnogo iznašel, pa zastonj se trudi prodreti preko tistih mej, katere mu je določila roka stvarnikova. Mi vidimo

„Vedno vrtenje,
Prelivajoče se življenje,
Prerojevanje, prenavljanje,
Iz bitja v bitje presnavljanje,“

zakaj pa se vse to godi, čemu je človek, čemu ves svet ustvarjen — „kdo reši nam uganko?“ Tistemu, ki ne véruje, nikdo; vérnemu pa versko razodenje: njemu smrt ni več en pogin, temveč prehod „iz dola solz in zmot“ v višave večne resnice in neskaljenega mirú. Kdor sam ne véruje, vsaj naj ne bode tako neusmiljen, da moti versko prepričanje tistim, ki ga še gojé v srci in ki bi trnjevo pot življenja čutili še huje, da jih ne tolaži svet neskončne večnosti, v kateri je ves ta svet, ki se nam zdi tako velik in imeniten, s človekom vred le kratka, neznatna epizoda.

Povedal sem svoje misli o socijalnem vprašanji, katere se bodo marsikomu, ki je vzrastel v mišljenji sedanjega časa, zdele le idealne želje, katere se pa ne bodo dale dejansko izvesti, ker taki uredbi človeške družbe baje nasprotuje čela človeška narava. Ali torej res ne smemo upati, da bi se narodi iz surovo materijalističnega mišljenja vspeli do tiste vzvišene ljubezni do bližnjega, brez katere ni povoljne rešitve socijalnega vprašanja? In ali res med človeškimi narodi ni nobenega, kateri bi mogel prevzeti to najimennitnejšo ulogo v razvoji človeštva? Ali ga ni naroda, kateri je sam čutil vso bridko gorjé sužnosti skozi sto in sto leta in zato v sebi nosi usmiljenje do trpečih in voljo, pomagati revnim in potlačenim? Vsaki narod je imel v zgodovini svojo ulogo in ko jo je dovršil, izginil je iz posvetnega pozorišča, kakor izgine igralec za zastorom po končani igri. Kakšno ulogo pa naj ima stomilijonni slovanski narod, če ne zboljševati in urejati žalostne človeške socijalne razmere? Ali ni največji del Slovanstva, ruski narod, pokazal še pred kratkimi leti, da je pripravljen žrtvovati svojo kri in premoženje v vzvišeni namen osvobojenja potlačenih narodov, ne da je iskal za sebe kakšne koristi? V ruskem Miru spoznali smo tako naravno, pri kateri ima vsak človek pravico do zemlje in so vsi Mirovci tako rekoč ena velika družina, v kateri je preskrbljen, kdor vsled starosti ali bolezni ni zmožen za delo. Slovani sploh so delavni, mirni in mehki, očita se jim, da le premehki narod. Boja in bojne slave nikoli niso iskali. Vendar so se ohranili in množili in v kulturi stopajo z naglimi koraki naprej. Čemu so se ohranili Slovani? Čemu v tako ogromnem številu, ako jim ni rešiti kake posebne uloge v človeški zgodovini? In katera uloga bi mogla biti velečastnejša in za srečo vsega človeštva imennitnejša, kakor rešitev socijalnega vprašanja? Ako Slovanstvo s svojega uma bistrostjo in svojega srca sočutjem uživotvori tisti socijalni red, katerega mora želeti vsak človekoljub, donela mu bode iz ust vsega trpečega človeštva nezmerna hvala in neskončna slava.

I. Izkaz o spremembah v hipotečnem zadolženju na Kranjskem
od leta 1868. do 1884.

Leto	Obremenitve				Odbremenitve			Nova obremenitve	Odbremenitve	
	pogodbah	prene- tajo- cijah	ekskuzivno vknjižbah	zapuš- tinskih	skupaj	nezadost- na skup- nja	druzega iz- brsavanja			skupaj
1868	2,264,083	84,130	286,740	279,498	2,914,451	386,671	2,034,333	2,421,004	493,447	—
1869	1,495,121	89,989	265,073	342,482	2,192,665	308,797	2,488,857	2,797,654	—	604,989
1870	2,042,905	56,234	470,845	1,092,131	3,662,115	344,487	2,018,981	2,363,468	1,298,647	—
1871	1,874,610	88,060	343,946	488,804	2,795,420	149,403	2,084,795	2,234,198	561,222	—
1872	1,595,920	89,966	256,769	299,760	2,242,415	188,975	1,864,654	2,053,611	188,804	—
1873	5,658,247	32,438	495,581	634,721	6,820,987	87,757	2,404,983	2,492,740	4,328,247	—
1874	3,320,489	33,783	490,421	299,716	4,144,409	156,368	3,187,307	3,343,675	800,734	—
1875	4,040,632	44,996	506,011	736,022	5,327,661	92,569	1,931,727	2,024,296	3,303,365	—
1876	3,037,380	34,116	663,432	334,304	4,069,232	131,624	1,946,663	2,078,287	1,990,945	—
1877	3,213,974	34,607	845,629	402,977	4,497,187	204,498	2,921,764	3,126,262	1,370,925	—
1878	2,291,007	20,485	583,665	447,438	3,342,595	463,634	3,297,921	3,761,555	—	418,960
1879	1,972,065	11,316	588,327	522,042	3,093,750	503,726	2,151,397	2,655,123	438,627	—
1880	4,653,494	21,397	491,216	257,716	5,693,735	579,691	2,197,858	2,777,549	2,916,186	—
1881	3,077,805	24,787	462,417	484,278	4,049,205	429,014	3,095,950	3,524,964	524,241	—
1882	—	—	—	—	3,306,619	—	—	3,054,773	251,846	—
1883	1,559,762	11,633	322,474	434,462	2,328,331	219,851	2,154,301	2,374,152	—	45,821
1884	1,848,265	27,771	258,546	485,428	2,620,010	225,523	2,245,666	2,471,189	148,821	—

II. Izkaz o hipotekarnih dolgovih po obrestni visokosti za leto 1881.

D e ž e l a	o d s t o t k o v												
	0	1—2	3 nad 3	4 nad 4	5 nad 5	5 1/2 nad 5 1/2	6 nad 6	7 nad 7	8 nad 8	9 nad 9	10 nad 10	11 nad 12	
I. Dežele z urejenimi zemljiškimi knjigami:													
v tisočih goldinarjih													
Niže Avstrijsko	83235	71	1603	2845	115651	69649	275404	16999	9735	1026	2935	1203	684
Zgornje Avstrijsko	14725	435	5146	22940	57079	19925	19369	467	355	12	46	85	33
Solnograško . . .	4416	119	1259	10929	17367	558	1223	11	60	—	3	—	—
Štajarsko . . .	31727	109	255	3251	101529	17668	97136	3879	1682	94	679	453	220
Koroško . . .	19769	15	117	565	18814	637	23989	378	309	6	32	17	8
Kranjsko . . .	27072	3	39	466	19263	814	13776	1872	797	74	864	104	81
Tirolsko . . .	2130	6	995	79646	75088	2538	27517	98	21	—	—	—	—
Česko . . .	211761	250	1284	7576	301292	20053	343107	79515	36309	2982	5743	2645	365
Moravsko . . .	89586	3	64	2213	55957	11164	103549	18151	9670	1257	2475	1372	953
Silesko . . .	21748	2	408	228	19231	1193	30844	3829	1164	73	163	65	10
Skupaj	506174	1018	11175	130664	781276	144202	935920	125203	60109	5528	12946	5947	2358
II. Dežele z nepopolnimi zemljiškimi knjigami													
Primorsko . . .	9441	1	19	808	18573	5633	19122	1548	1153	99	377	268	75
Galisko . . .	28870	210	315	15425	83574	5979	61995	26527	6504	1864	4113	6495	4044
Bukovina . . .	2101	—	—	116	2624	1668	8714	3768	419	162	691	1393	1051
Dalmacija . . .	2344	4	10	212	1213	6	4194	519	1722	344	927	852	344
Skupaj	42758	216	346	16563	106986	13285	94026	32381	9799	2469	6110	9009	5515

III. IZKAZ

vseh do konca decembra l. 1882. v zemljiških knjigah c. kr. okrajnih sodišč v okrožji c. kr. okrožnega sodišča v Rudolfovem vknjiženih dolgov in število v letih 1880., 1881. in 1882. na javni dražbi prodanih kmetskih posestev.

Ime c. kr. okrajnega sodišča	Obresti se plačujejo po												Štet. po izvrš. dražbi prodanih zemljišč	Leto	Cene za gld.	Prodalo se za gld.	Zgube knjiznih upnikov vsled premajhnega skupla			
	o d						d o											čez 12%		
	0-5%	5-6%	6-7%	7-8%	8-10%	10-12%	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.								
	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.		
Kočevje	2003281	—	1303951	—	528902	—	78185	—	54675	—	33926	—	1409	—	2233	—	351881	20177	16198	14566
Velike Lašče	1288173	—	941469	—	239089	—	50274	—	41808	—	14034	—	1419	—	80	—	321882	28563	28249	17778
Krško	2075585	—	527329	—	840700	—	490307	—	52142	—	42743	—	107686	—	14678	—	911881	54305	51531	34040
Kostanjevica	778058	—	435118	—	172385	—	80761	—	2138	—	26091	—	54743	—	6322	—	391881	45317	26012	14772
Metlika	2078270	—	731509	—	—	—	938805	—	—	—	—	—	395127	—	12829	—	1141881	128747	91557	56981
Mokronog	1768886	—	1726658	—	14332	—	10837	—	2678	—	4323	—	9008	—	—	—	211880	27270	15881	21774
																	131881	14485	7045	1746
																	81882	5642	3910	3791

Rateče	776020	406026	228447	90713	14742	26447	9645	—	—	1880	16	1881	23175	16211	—	4190
										1882	—	1882	—	—	—	—
Ribnica	1617983	903366	196410	374167	88113	40354	13774	1199	—	1880	42	1881	45477	50421	28965	
										1882	—	1882	—	—	—	—
Rudolfovo	1003453	373749	214571	297302	51912	44060	21249	610	—	1880	53	1881	31829	21971	17313	
										1882	—	1882	—	—	—	—
Žažempark	1069198	618258	191700	169689	27440	48973	12916	222	—	1880	9	1880	10865	9493	3460	
										1882	2	1881	2261	2117	769	
Zatičina	1652373	835436	422100	315034	39732	30806	8835	430	—	1880	9	1880	10509	9262	3152	
										1882	10	1881	13567	14326	13017	
Trebnje	1080322	428301	317094	222959	43297	56666	12005	—	—	1880	7	1882	5695	3544	3730	
										1882	20	1881	7539	8207	1844	
Črnomelj	3195900	542540	650400	886950	650800	411260	41250	12700	—	1880	37	1880	16345	9256	6375	
										1882	31	1881	14625	8475	7320	
Skupna svota	2033162	9773710	401159	4005983	106317	780783	689066	51303	—	1880	25	1882	12454	9824	9124	
										1882	661		559256	448610	279105	

vseh do konca decembra l. 1882. v zemljiških knjigah c. kr. okrajnih sodišč letih 1880., 1881. in 1882. na javni

I m e c. kr. okr. sodišča	Skupni znesek na zemljišča vknjiženih dolgov		O b r e s t i s e					
			0—5%		5—6%		6—7%	
			o d					
gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	
Postojina	1048214	—	697625	—	319264	—	12907	—
Brdo	1810615	—	1002730	—	515085	—	227874	—
Il. Bistrica	1331098	30	533677	17	210528	13	221054	—
Idrija	1120344	98 ¹ / ₂	898791	37	122472	38 ¹ / ₂	94082	65
Kranj	6258597	—	4618501	—	1114887	—	488513	—
Kranjska Gora	1713018	2	1198068	72 ³ / ₄	514949	29 ¹ / ₂	—	—
Lož	1124664	28	676922	50	234374	73	148964	34
Loka	1633651	—	1404439	—	226759	—	2453	—
Ljubljana mestno odbr.	6724667	53	3816439	18	225959	83	451084	62
Litija	2765624	31	1957865	11	—	—	542614	46 ¹ / ₂
Logatec	2180340	—	1035742	46 ¹ / ₂	572842	45	429040	34 ¹ / ₂
Trzič	689442	94	342663	71	260271	11	83408	12
Vrhnika	2546200	—	2596200	—	227000	—	10100	—
Radovljica	2207187	—	657708	—	1078426	—	447535	—
Senožeče	499940	—	296664	—	182434	—	6787	—
Kamnik	3486179	8	2824483	25	566355	61	50759	11
Vipava	2231865	15	1795062	91	352895	73	51676	51
Skupna svota	39371648	59 ¹ / ₂	26029383	39 ¹ / ₄	8758134	27	3268853	16

v okrožji c. kr. deželnega sodišča v Ljubljani vknjiženih dolgov in število v dražbi prodanih kmečkih posestev.

plačujejo po								Število po izve- sni dražbi pro- danih zemljišč	Leto	Cene se je za	Prodalo	Zgube vknjiženih upnikov nasled pre- majnatega skupila
7—8%		8—10%		10—12%		nad 12%						
gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.					
10228	—	2476	—	1250	—	4464	—	4	1880	4147	3393	1544
								12	1881	17858	13173	10804
								9	1882	14970	10777	10042
60472	—	4454	—	—	—	—	—	10	1880	18689	13562	3807
								15	1881	19529	13949	10556
								4	1882	3350	5211	190
9807	—	267627	—	76411	—	11994	—	24	1880	31788	17109	24001
								15	1881	19856	11771	11183
								7	1882	9700	5292	6226
3355	—	1220	—	423	58	—	—	4	1880	3033	2996	488
								3	1881	12430	11945	7283
								3	1882	2935	2111	1449
32084	—	3562	—	1050	—	—	—	25	1880	35529	29240	12846
								13	1881	17622	15655	9783
								16	1882	10465	8285	3547
								2	1880	4810	4430	1501
—	—	—	—	—	—	—	—	7	1881	7378	6750	1972
								1	1882	1152	1405	63
18461	—	13749	20	31992	51	200	—	18	1880	18025	17899	9374
								7	1881	7893	6742	4545
								6	1882	4388	5266	1297
—	—	—	—	—	—	—	—	17	1880	36056	40107	61835
								19	1881	26292	22570	10357
								11	1882	13656	14844	7070
74259	54	118685	36	4149	—	460	—	48	1880	64371	55495	16562
								22	1881	42723	23972	8435
								18	1882	40634	28808	5462
128610	15 ¹ / ₂	16244	80	20289	78	—	—	13	1880	12931	12368	4839
								18	1881	26709	20531	14316
								24	1882	31913	22948	17427
82374	90	44519	37	10191	31	5629	16	20	1880	48797	29576	17340
								14	1881	21345	15103	8936
								15	1882	26444	24730	7468
—	—	3100	—	—	—	—	—	2	1880	5850	4096	1671
								8	1881	10205	9997	7227
								1	1882	215	215	385
32500	—	4600	—	—	—	—	—	6	1880	11893	8716	5074
								6	1881	7039	5415	3006
								14	1882	23159	18198	15990
4107	—	11000	—	8161	—	250	—	7	1880	6621	6706	1130
								8	1881	8431	10007	3229
								7	1882	8199	9729	1139
5125	—	532	—	5448	—	2950	—	6	1880	10135	4200	5835
								3	1881	3941	650	3291
								5	1882	5075	2779	2302
20091	39	17925	41	6409	31	155	—	12	1880	13984	15089	7983
								15	1881	22064	17928	8585
								9	1882	16122	14941	4849
24280	37	9704	63	1075	—	170	—	15	1880	19435	18904	13871
								22	1881	22618	19587	24180
								21	1882	19586	18664	12675
505755	35 ¹ / ₂	616399	77	166850	49	26272	16	611		871990	703884	435038

VI. IZKAZ

predpisanega zemljiškega davka s prikkladami vred leta 1883.

Zapor. št.	Davčni okraj	P r i k l a d e z a												Vsega skupaj	
		Zemljiški davek		zemljiški		zemljiš ko- rabenembni		normalno- solski		okrajno-cestne		občinske		Vsega skupaj	
		Z a k l a d		z a k l a d		z a k l a d		z a k l a d		z a k l a d		z a k l a d		z a k l a d	
		gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.
1	Postojina	17864	25	2858	28	2858	28	3036	92	535	93	3499	75	30653	41
2	Škofja Loka	23389	95	4062	39	4062	39	4316	29	5839	69	657	96	44328	67
3	Brdo	22355	56 ^{1/2}	3576	89	3576	89	3800	45	1788	44	1821	42	36919	65 ^{1/2}
4	Il. Bistrica	9466	69 ^{1/2}	1514	67	1514	67	1609	34	662	67	786	—	15554	4 ^{1/2}
5	Kočevoje	20380	49	3260	88	3260	88	3464	69	3260	88	4558	51	38186	33
6	Velike Lašče	9453	57	1512	57	1512	57	1607	11	1985	26	826	31	16897	39
7	Krško	28619	41	4579	11	4579	11	4865	30	6868	66	3717	34	53228	93
8	Idrija	12233	13	1957	30	1957	30	2079	63	3302	94	1225	80	32756	10
9	Kranj	37632	1	6021	12	6021	12	6397	44	3010	56	2329	87	61412	12
10	Kranjska Gora	5840	42 ^{1/2}	934	47	934	47	992	87	584	4	1499	31	10785	58 ^{1/2}
11	Lož	14699	68	2351	95	2351	95	2498	95	1910	96	6641	90 ^{1/2}	30455	39 ^{1/2}
12	Ljubljana mesto	7085	94	1133	75	1133	75	1204	61	—	—	712	84	11270	89
13	Ljubljanska okolica	68881	79	11021	9	11021	9	11709	91	7577	—	5770	47	115981	35
14	Kostanjevica	21257	18	3401	15	3401	15	3613	72	2338	29	2458	75	36470	24
15	Litija	23961	64 ^{1/2}	3833	86	3833	86	4073	47	5271	55	3118	75	44093	13 ^{1/2}
16	Logatec	22710	92	3633	75	3633	75	3860	85	3406	63	6470	89	43716	79
17	Metlika	17016	6	2722	57	2722	57	2892	74	2532	41	5569	80	33476	15
18	Mokronog	24439	19	3910	27	3910	27	4154	66	2688	31	2789	80	41892	50

19	Tržič	6474 70	1034 35	1034 35	1034 35	1099	—	905 6	997 34	11534 80
20	Vrhnika	22791 89	3646 70	3646 70	3646 70	3874 62	3874 62	2962 95	2554 28	39477 14
21	Radovljica	25157 16 ¹ / ₂	4025 15	4025 15	4025 15	4276 72	4276 72	4528 30	3011 92 ¹ / ₂	45024 41
22	Rateče	10389 50	1662 32	1662 32	1662 32	1766 22	1766 22	1766 22	4307 13	21553 81
23	Ribnica	11238 64 ¹ / ₂	1798 18	1798 18	1798 18	1910 56	1910 56	2584 88	1937 12	21267 56 ¹ / ₂
24	Rudolfovo	35616 32	5698 61	5698 61	5698 61	6054 77	6054 77	4986 28	2829 87	60884 46
25	Žužemperk	9645 4	1543 20	1543 20	1543 20	1639 65	1639 65	1736 10	272 73	16379 92
26	Senožeče	9226 84	1476 29	1476 29	1476 29	1568 56	1568 56	1660 82	372 71	15781 51
27	Zatičina	20941 5	3350 58	3350 58	3350 58	3559 99	3559 99	1884 69	1127	34213 89
28	Kamnik	31657 27	5065 16	5065 16	5065 16	5381 74	5381 74	3165 73	1218	51553 6
29	Trebnje	15221 93	2435 51	2435 51	2435 51	2587 72	2587 72	1522 19	1156 61	25359 47
30	Črnomelj	20669 51	3307 12	3307 12	3307 12	3513 81	3513 81	4133 90	10919 90	45851 36
31	Vipava	17607 9	2817 14	2817 14	2817 14	2993 21	2993 21	2112 85	2149 83	30497 26
	Vsega skupaj	625914 85	100146 38	100146 38	100146 38	106405 52	106405 52	87534 19	87309 92	1107457 24

Ženitvanjski običaji.

A) Na Gorenjskem.

(Zapisal † Fr. Jos. Remec.)

ri vseh količkaj naobraženih narodih nahajamo vesele in žalostne običaje, spremljajoče razne, radostne in tožne, bolj važne slučaje v našem življenji. Vselej kadar se človeško srce zelo raduje ali močno toguje, skuša dati dušek svojim občutkom, veselju ali žalosti, želi deliti jih s svojimi bližnjimi, znanci, prijatelji in sorodniki. V življenji človeštva vedno ponavljajoči se važni trenutki kakor: rojstvo, imendani, ženitve, smrt in drugi, v katerih se naši občutki povzdigajo do vrhunca, izzvali so tudi način, kako se imajo oni spremljevati z dejanji, kateri naj povišujejo radost ali lajšajo togo. Pri vsakem narodu ustanovila so se taka dejanja za posamične slučaje jednako in nastali so — običaji.

Običaji se razvijajo posebno med zdravim krepkim narodom po deželi, tam kjer je družinsko življenje bolj navezano jedno na drugo, kjer so prijateljske zveze stalnejše in trdnejše, kjer egoizem še ni razširil v toliki meri svojih korenin. Po mestih so oni že bolj redki, posebno v novejšem času, kajti zaduša jih „kultura“, tista kultura, kateri je vse, kar je v kakem redu in dejano v kake meje — protivno. Kdor hoče torej spoznavati običaje kakega naroda pri raznih prilikah, naj jih ne išče po mestih, odpravi naj se med narod na deželo.

Jeden najvažnejših trenтков v človeškem življenji je nedvomno oni združenja dvoje ljubečih se bitij k dosmrtnemu skupnemu žitju: ženitev. Kakor pri vseh narodih, obhaja se ta važni imenitni korak posebno slovesno tudi pri naš Slovenceh. S srečno novo zakonsko četo veselje in radujejo se njeni sorodniki, prijatelji in znanci in vsi obredi in običaji pri tej priliki imajo na sebi poleg resnosti važnemu trenutku pristujoče tudi pečat radosti in razveseljevanja.

Že kot deček imel sem večkrat priliko opazovati v svojem rodnem kraju na Gorenjskem vršenje ženitev, toda le od strani,

kajti nezreli mladeži ne puščajo radi prodirati v svatbene tajnosti, a pozneje se mi je podala priložnost razmotriti vse zanimljive podrobnosti ženitvanjskih običajev, katere hočem v kratkem tu opisati z opazko, da se tu in tam nahaja pač kaka mala izjema, da pa v bistvu nikjer ni dosti razložka.

Ženitve iz same ljubezni sklepajo se pri našem kmetu le redkokedaj, kajti vse okoliščine primorajo ga, da jemlje tudi ozir na premoženje. Ko dobi kmetški sin posestvo v last, prevzame ž njim tudi navadno precejšno kopico dolga, namreč doto svojim bratom in sestram, in gledati mu je, da kaj priženi, ker sicer bi sčasoma moral iti po zlo. Išče si tedaj neveste s primernim premoženjem, no poleg tega vsekako gleda tudi na njeno zunanost, duševne lastnosti in zmožnosti. Zato skuša najpoprej seznaniti se osebno z dekletom, če ga namreč še ni poznal, in ko je že spoznal, ko mu je povšeči, stavi mu usodepolno vprašanje, ter potem še le stopi pred njegova roditelja. Če mu ono samó odbije, ne nadleguje ga več, išče si družega. Roditelja, se zna, imata svojo odločilno besedo. Ona preudarita ženina in njegovo premoženje na vse strani in potem še le dasta svoje privoljenje. Le redkokedaj snubi ženin pri roditeljih prej, predno se je pomenil z dekletom. Taki slučaji dogajajo se le pri starcih in skopuhih, kar pa nahajamo tudi po mestih, pri ljudeh, ki veljajo za omikance prve vrste. Sploh se pa sme reči, če tudi se pri našem kmetu navadno ne sklepajo zakoni iz zgolj ljubezni, sklepajo se vendar z radovoljnim privoljenjem od obeh strani, in kdo more trditi, da se v kratkem času znanja ne vname tudi prava ljubezen? Saj je do tega čestokrat dovolj en sam pogled in smelo smem trditi, da je po kmetih ravno toliko ali pa še več srečnih zakonov kakor po mestih.

Ko so si ženin z nevesto in njenima roditeljema edini, napravijo najprej ženitovanjsko pogodbo, s katero se uredi medsobno premoženje in potem se uredi vse, kar zahteva cerkev.

S prvim cerkvenim oklicem pričnó se razna pripravljanja za svatbeno slavnost.

Najpoprej si poišče ženin iz svojega sorodništva druga in starejšino, a nevesta družico in teto. Drug in družica morata biti neoženjena, in če mogoče po letih vrstnika ženinu in nevesti, starejšina in teta sta oženjena ali vdovca ter že bolj v letih.

Nalog drugu je spremljevati ženina pri vabljenji svatov in po družih potih, kjer on kot takšen nastopa in ravno takov je tudi nalog družici nasproti nevesti. Starejšina ali „oča starejšina“, kakor ga ves čas svatje veličajo, je reditelj vse ženitvanjske slavnosti, njemu se morajo vsi pokoriti, a teta stoji mu na strani in preskrbi pogačo.

Ko se je tako glavno osebo uredilo, prične se z vabljenjem svatov.

Ženin z drugom, napravljena v najlepšo praznično narodno obleko, z ogromnimi šopki iz suhih, raznobojnih cvetic, z belim svilenim trakom za klobuki, ali v novejšem času tudi že na prsih, v kolikor mogoče lepo opravljenem koleslju, v katerega je uprežen čisto in gladko osnažen konj v na novo počrnjeni spremi s svetlo lesketajočimi s mednimi svetinjami, peljeta se vabit v svate. Ravno tako tudi nevesta z družico v krasnih pečah, no brez šopov. Ker je šega vabiti vse sorodnike do četrtega kolena (bratrance in sestrične) in ker je teh navadno že precèj obilo in so razkropljeni po raznih krajih, imata vabilca mnogo potov, ki zahtevajo tudi mnogo časa. Razven sorodnikov pa vabijo tudi sosede in sicer oni, ki ostane na svojem domu, če vas ni prevelika, vso vas; oni ki se priženi, samó svoja dva bližnja soseda.

Ko pridrdra voz z ženinom in drugom pred hišo, v katero gresta vabit, ustrelji drug enkrat ali dvakrat iz samokresa — nevesta z družico, se zna, ne ljubita takega vriša in prideta bolj tiho — in potem se odpravita v hišo, kjer ju uže pričakujeta gospodar in gospodinja. Ona sta védela, da dobita ženine in držala sta se lepo doma. Stopivša v hišo odkrijeta se oba vabilca in drug prične vabiti:

„Hvaljen bodi Jezus Kristus! Oče in mati poslali so naju, da povabiva v imenu Boga očeta, Sina in svetega Duha (tu imenuje osebo, kateri vabi, ali pa kar splošno reče: enega ali dva) v svate, vse druge pa na ženitovanje. Ženitovanje bo pa (tu imenuje dan).“ Če ima ženin samó očeta ali samó mater, tedaj reče drug le: oče, ali pa, mati so naju poslali, če nima nobenega več v živih, reče prosto: poslali so naju itd. Tako vabi tudi nevesta z družico.

Dokončavša vabilno frazo, katera se posluša z važnostjo do konca, povabita ju prijazno gospodar in gospodinja sestri za mizo, pogrmeno s čednim belim prtom, na kateri se v hipu prikaže steklenica vina in razna jedila kakor: domače mesene klobase, suho pleče, potice in cvrtje, kar vse je skrbna gospodinja držala že pripravljeno za ta slučaj.

Med veselimi pogovori silijo domači v ednomer vabilca, naj krepko posezata po jedilih, češ, da se bode na vozu že vse pretreslo. Ta dva vésta, koliko takih gostij ju še čaka in se branita kolikor mogoče, v čemer se pa posebno odlikujejo neveste in od tod tudi pregovor: „drži se, kakor kmetska nevesta.“ V novejšem času priroma nazadnje na mizo v ogromnih skledicah še kava, katero kot posebno slaščico in delikateso po mnenji domačih vabilca morata použiti. Če se pomisli, da šestokrat v enem popoldnevi — vabit hodijo le popoldne — vabita v desetih do dvajsetih hišah in se v vsaki ponavlja enako gostovanje, razume se lahko, da onadva na zadnje ne moreta več ustrezati želji gostoljubnih povablencev.

Razven sorodnikov in sosedov vabi ženin tudi roditelje nevestine. Pri tem vabljenji je zanimivo to, da po končani frazi drug dodá še kak več ali menj umesten dovtip, tikajoč se neveste, kakor: „nevesto pa v svislí zaprite, in svislí dobro zabijte da se bo moglo vse prej podreti, predno bo mogla ženina dohiteti!“ Enaki dostavki prepuščajo se, to se zna, bistrournosti drugovi.

Z vabljenjem je tako rekoč prvo dejanje ženitovanjskih ceremonij pri kraji. Kdor je namenjen iti v svate, to tudi pové, da se more potem urediti ženitovanjska gostija. Ne šega, marveč mlačnost je, da nevestini sorodniki in sosedje ne ustrezajo radi njenemu vabilu, drugače če ostane ona na domu in se ženin priženi, v katerem slučaju so ženinovi povabljeneci jako zdržljivi.

Prično se priprave za gostijo. Te priprave niso male, kajti ženitovanjska gostija traja običajno po dva dni, po nekaterih krajih bajè še dalje, in tu treba vsega dovolj, česar zahteva kmetsko sladlujbje. Že teden pred ženitvijo pride v hišo kuharica, kajti tako mnogovrstnih jedil, kakor je tu treba, ne zna pripraviti vsaka kmetska gospodinja. Sedaj se prične s peko potic, kolačev, belega kruha, s crenjem, s kuhanjem slanine itd. Vse ženstvo pri hiši ima opravka čez glavo. Saj pa tudi ni šala pripraviti toliko raznovrstnih rečij za kakih petdeset gostov brez onih, ki pridejo samó „na ženitovanje,“ ne v svate, na dva dni, razven tega pa še vse okoli pohištva kolikor mogoče osnažiti, lepo čisto pomiti vse stole, mize, klopi, posode in pod, kakor o božiči ali veliki noči. Za tako gostijo mora dati življenju slovó junček ali junica in jeden ali dva pitana prašiča. Da je vaški mlinar imel dovolj mleti zánjo ves teden in da se bližnji trgovec s specerijskim blagom iznebi velicega dela svoje zaloge, razume se samó ob sebi. Vse to pa gre na račun ženinov, izvzimši, če se on priženi, v katerem slučaju mora to preskrbeti nevesta.

Pri tako mastni gostiji sušé se, to se zna, kaj rada grla in treba skrbeti, da se zadostuje tudi ti sitnosti. Ker je ženin že tako preobložen in za vinsko kapljico treba šteti denarcev, česar se naši kmetje najbolj boje, preskrbé to slaščico svatje sami. Z očetom starejšino na čelu se odpravijo sosedje, deležeči se ženitovanja, k bližnjemu vinotržecu ali krčmarju. Če tudi ta dostikrat nima več ko dve vrsti vina, pokušajo ga vendarle in trgujejo zánj toliko časa, da se ga malo nasrkajo in na vse zadnje izberó kakega poštenega cvička. Da le ne stoji mnogo in da ga je veliko! Kupljeno vino pa ne plačajo takoj, plačajo je šele po ženitvi, ko so vsi svatje zložili zánje. Toda ne misli naj se, da bi vina ne mogli takoj plačati; v tem postopanju je skrit le drug namen. Pri računu gledajo sosedje, da dobé nekoliko forintov več nego je stalo kupljeno vino in to gre za „čep“. Kakor pri kupovanji, tako zberó se tudi pri plačevanju oni z očetom starejšino

in jo mahnejo v dotično krčmo, kjer si potem s „čepom“ preganjajo „mačkovca“ in s tem zapahnejo za seboj duri ženitovajske slavnosti.

Med takimi vsestranskimi pripravami in živahnim splošnim gibanjem prišel je dan pred poroko. Ta dan je namenjen za vožnjo bale, po katero hodijo običajno popoldne, tako da jo do večera pripeljejo na dom. Balo vozijo sosedje in če sta si ženin in nevesta v jedni vasi jako blizo, ali še celo sosedja, napravijo že tako, da je ne peljejo po najbližnjem potu, ampak po velikih ovinkih, da imajo priliko vsi vaščani ogledati si jo natanko.

Toda, pojdimo sedaj rajši na nevestin dom in pričakujmo tamkaj ženina z drugim, starejšino in vozači sosedi.

Bala je že pripravljena za nakladanje. Takoj pri hišnih vratih v veži stoji velika skrinja, napolnjena navadno s samo pšenico ali v pomanjkanji te tudi z drugim žitom, za njo par manjših skrinj in v novejšem času tudi kaka lepa omara za obleko, vse, to se zna, tudi napolnjeno s perilom, obleko in enakimi stvarmi. Za tem se vrsté zavoji z debelejšim blagom, kakor: blazinami, odevami in žimnicami. Naposled pripravljeno stoji raznovrstno orodje. Vse kar kmetska gospodinja rabi pri svojem opraviilu domá ali na polji, prinesiti mora s seboj. Tu stojé: kolóvrat, omela, pletenice, jerbasi, škafi, korec, smetišnica, raznovrstna kuhinjska posoda in poljsko orodje, kot: grablje, pralice, motičice, kopoljice, z jedno besedo vse, kar rabi gospodinja in prav čuditi se je, da pri taki mnogovrstnosti ne pozabijo ni jedne stvarce. Kot važno reč pri bali moram omeniti, da vsaka nevesta mora prinesiti s seboj na novi dom tudi prt ali pregrinjalo za mrtvaški oder in krstno obleko.

S težkim srcem opazuje mati vse te stvari in pregleduje, če je vse v redu; še tesneje pri srci je nevesti, videči, da je prišel zadnji dan, ki ga ima prebiti v rodni hiši pri ljubih svojih roditeljih. Kmalu jih vzbudi iz otožnega premišljevanja ropot drdajočih voz: — prišli so po balo.

Stopivše v hišo očeta starejšino, ženina, druga in vozače povabijo takoj, naj sedejo okoli pogrnene mize, na kateri je že vse pripravljeno za južino. Treba vendar prej nekoliko okrepčati se, predno se prične težavno delo nakladanja!

Ko so se že nekoliko okrepčali in si oddahnili od hitre vožnje na tresočih vozeh, odpró se vrata in v hišo se prilomijo vaški fantje. Vsi jih prijazno pozdravljajo in jim prično napijati; zdaj temu govori na srce oče starejšina, zdaj drugemu ženin prigovarja, naj pije na njegovo zdravje. Vsak se temu odločno brani z raznovrstnimi izgovori: da ni žejen, da ga je že dovolj pil in boljšega, da za tako kislico ne mara, ker bi ga jelo ščipati, da žganje bi pač pil, če ga imajo, a vina ne more, i. t. d. brez konca in kraja. Komaj ulove trenutek, da oddajo ženinu na vseh štirih oglih in na sredi debelo zapečatenó pismo, glaseče se na

njega. Ženin je ogleda pazno, odpre in, če zna in če se mu poljubi, tudi prečita ter kmalo izjavi, da je ono popolnoma neveljavno, da je sestavljeno pomanjkljivo, da nima postavnega koleka, da so podpisi ponarejeni, da jih bode še tožil zaradi goljufije in enake reči, ki mu pridejo na misel. — Kaj pa je pisanega v tem pismu? V tem pismu je sestavljen več ali menj dovtipno plačilni nalog ženinu za „procente“, katere mora plačati domačim vaškim fantom od dote svoje neveste, ki jim jo odpelje iz vasi. Te procente nastavijo po postavnih pet od sto, in tako je vsota vselej dovolj visoka. Naravno je, da ženina nikakor ni volja plačevati takih procentov in prične se pogajanje, pri katerem se razvija vsa zgovornost in dovtipnost naših fantov. Navadno izmed njih govori le jeden ali dva, ki je umnejši in ima bolj nabrušen jezik; od drugih se pa le tu in tam kdo kaj odreže. Večkrat traja tako pogajanje po cele pol ure. Ves čas pa jih ponujajo z vinom; nihče se ga vendar ne dotakne, kajti, kakor hitro bi le jeden izmed njih to storil, izgube oni vso pravico do „procentov“ in pobrati jo morajo s praznimi žepi. Tudi ponujane denarja ne sme nihče prej prijeti v roko, dokler se ne prepriča, ali ga je dovolj ali ne. Kakor hitro prime kdo od fantov denar v roko, sklenjeno je pogajanje. Zato se tudi, če ženin položi denar zavit v papirji ali kar tako zganen na mizo, njegovim besedam ne sme verjeti, ampak mora se s trščicami ali čim jednacim poprej razviti in se prepričati o naznačeni vsoti. — Ko so si konečno jedini o vsoti, sprejme vodja fantov denar in izprazni kozarec na zdravje ženinu. Za njim to store vsi drugi in potem se pozdravljaje odpravijo. Za „procente“ si napravijo potem o prvi priliki vesel večer v bližnji krčmi.

Zamolčati ne morem zanimivega slučaja, ki pojasnuje deloma navihanost, deloma resnost takih pogajanj.

Premožen kmet, ženin, hotel je fante ugnati na naslednji način. Ko mu prinesó pismo z nalogom plačati jim sto forintov procentov od nevestine dote dveh tisoč forintov, bil je takoj zadovoljen izpolniti njihovo željo in jim vrže na mizo tisočak, češ naj si le izplačajo zahtevanih sto forintov in ostalih devetsto vrnejo njemu, popolnoma prepričan, to se zna, da fantje ne bodo zmagali tako visoke vsote in bodo morali oditi s praznimi rokami. To bi se mu bilo tudi vsekako posrečilo, če bi ne bil imel nestrpljivosti že naprej nekomu pobahati se o svoji prekanjenosti, kako bode fante ugnal v kozji rog. Fantje zvedevši o tem naklepu so si izposodili od očetov toliko denarja, odšteli osupnemu ženinu devetsto forintov in jo pobrali z mastnim dobitkom. Ženin pa se je praskal za ušesi od togote in sramú, da mu je tako fino napeljana nakana izpodletela.

Okrepčavši se dobro poprimejo vozači za delo in jamejo nakladati balo. Prva na vrsti je vélika skrinja. Poprimejo jo od

vseh stranij ter jo poskušajo vzdigniti, teža njena prevladuje njihove moči, vse napenjanje je zastoj. Temu je kriva gotovo največ mlajša nevestina sestra ali kaka druga deklica, ki je tako lepo séla nánjo, češ, skrinje mi ne bode te kar tako odpeljali. Obsujejo tedaj njo in jo vlečejo na vse strani, da bi jo spravili doli, no ona se ne gane, je, kakor pribita. Premišljujejo, ugibljejo kako bi se je iznebili, poskušajo, toda vsi poskusi so zastoj. Konečno pokličejo na pomoč ženina. Ta jo prime samó za roko, pri čemer ji stisne vánjo par dvajsetic ter jo lahko vzdigne sam, za kar mu zadoni hvala od vseh stranij. Zdaj zopet poprimemo za skrinjo, napno vse moči in jo stokaje vzdignejo ter neso na voz. Tu treba videti, kako krepki in žilavi so naši možje; tu jim gre za čast pokazati svojo moč, kajti skrinjo, napolnjeno s samim žitom spraviti na voz ni šala. Da bi jim pa kdo radovednih gledalcev hotel kaj pomagati ni misliti ni, še le prav poredno se jim posmehujejo, če se kdo malo priščipne. Čim teže jo nakladajo, tem lepše je! — Konečno je skrinja vendar srečno na vozu.

Za véliko skrinjo pridejo na vrsto manjše in za temi vse drugo, pri čemer se pa ne opazuje nikakega gotovega reda, ampak se gleda samó na to, da se naložé na vrhu najlepše reči, da je vse lepo vidno in se kolikor moči ustreže radovednim gledalcem, ki od vseh stranij opazujejo najmanjšo stvar in uganjajo burke.

Nakladanje se vrši urno, kajti delavci niso najeti, oni delajo z ognjem in hočejo tudi pokazati, da kaj zmorejo. Kmalu je vse naloženo in v veži, kjer je bilo prej vse nakopičeno, je sedaj vse prazno v pravem pomenu besede. Če preiščeš vse kote, našel ne bodeš ni najmanjše stvarce, ki bi bila za rabo. Vse kar je za dom, deli so poprej na varno mesto, da jim vozači ne odnesó z balo vred tudi tega, kajti oni poberó vse, kar jim pride pod roke in se še ponašajo, če morejo ugrabiti kaj k bali ne pripadajočega. Posebno veselje jim napravlja če morejo ugrabiti petelina, gospodarjeve kuretine ali sploh kaj od družine, da se jim po potu samó glasi in oznanja svetu njihovo junaštvo.

Bala je naložena in treba odriniti.

Na prvi voz séde oče starejšina na véliko skrinjo s plabto pokrito ter veli pognati.

Voznik požene, konj pa ne more pretegniti voza, četudi je lepo na ravnem in je že večkrat prevážal večje teže. Kje tedaj tiči temu uzrok? Prično preiskovati in konečno pridejo do modrega sklepa, da manjka „petega kolesa“. No, kje dobiti to vražje peto kolo? Iščejo ga povsodi; zdaj privleče kdo kak obod od reščeta, zdaj drugi kak velik lesen okrožnik, zdaj zopet kako drugo okroglo stvar, ter jo primerja k vozu na vse strani, pa nikjer je ne more koristno priravnati in napósled morajo zavreči vse. Konečno prinesó počasi in z važnostjo mati velik hleb pše-

ničnega kruha, položé ga na sredo skrinje, denejo nánj velik dolgovitrast ponevnjak in oboje pribodejo z nožem k skrinji. Peto kolo je gotovo in takoj tudi konj lahko pretegne voz. Ker ima pa peto kolo, kakor smo videli, toliko važnost, treba tudi varovati ga, da ga po poti ne izgubé ali da ga jim kdo ne ukrade, kajti poredni svet ima ravno nánje posebno piko, in velika sramota bi bila, če bi se kaj tacega zgodilo. Oče starejšina pazijo tedaj z največjo skrbjo na to dragocenost.

Vozači zavriskajo in vozovi z balo zdrdrajo drug za drugim. Za vozmi pa koracá še z ovenčano glavo kra va, brez katere poštena bala ne sme biti.

Za baló se pelje ženin z drugom.

Na poti jim napravljajo pri krčmah pregraje, običajno le pri ónih, kjer je ženin ali starejšina kaj bolj znan, kajti to se smatra prav za prav za nekako počeščenje. Pot jim pregradé s kako žrdjo ali ranto in ženitovanjci morajo dati pregrajalcem za vino, da ga potlej skupno pijó na zdravje in srečo ženina. Potem jih spusté dalje. Če je pot dolga in pelje skozi več vasij ob mnogih krčmah, naleté naravno na mnogo pregraj, kar napósled ženina in starejšino stane precéj novcev, kajti krčmar se povsod trudi, da kolikor mogoče dovolj iztoči, a pivci, ti ne spusté tako ugodne prilike, da bi se ga ne nasrkali. Ker je pregraja, kakor že omenjeno, nekako počeščenje od strani znancev, in jo vendar le čestokrat zlorabijo popolnoma neznani krčmarji in fantje iz kake tuje vasi, samo s tem namenom, da bi krčmar kaj iztočil in se ga fantje napili, ima ženin v takem slučaju pravico to počeščenje sprejeti ali ne. Da je pri popolnoma neznanih večkrat odbije, lahko je umevno. Pri pregrajah je peto kolo vedno v največji nevarnosti in oče starejšina mora vedno imeti jedno oko pazno nánje obrneno in se ne sme geniti od skrinje.

Med vriskanjem pripeljejo balo na ženinov dom, kjer jih, se zna, pričakuje radovedno vse mlado in staro iz vse vasi.

Že pred vasjo pridejo jim naproti godci, kateri potem ves čas doma, korakaje pred vozmi, na vse pretege trobijo v svoje največ polomljene instrumente. Sestavljena je taka „banda“ navadno popolnoma v protivji z glasbenimi pravili, kajti tu se ne gleda na lepe akorde, na ubrano godbo, gleda se le na to, da se zeló sliši in da je dosti vriša. Če so le trije godci, mora že jeden imeti velik bombardon, pod čegar grmenjem se vse stresa! Zadnji čas so se jeli zeló posluževati harmonistov; oni so izpodrinili precéj druge godce, tako da se take „bande“ nahajajo le še prav redko. Harmonika je vendar prijetnejša za uho, zadostuje sama, stoji menj in godcu prinaša več dobička.

Godci ne dobivajo na ženitovanjih nobene plače; njihova nagrada obstoji samó v podarkih, katere dobivajo od svatov, posebno pa pri plesu od plesalcev.

Bala je kmalu razložena, seveda ne brez neprestanih burk in šal, in vozači se razidejo po svojih doméh. S tem pa še ni delo za danes končano, ni se še ustanovil ljubi mir v ženinovi hiši — do tega imam še daleč, kajti nocoj je devičnik ali kakor pri nas pravijo „krancelvečer“.

Pripravljena je velika večerja. Kmalu ko se vozači razidejo, napoti se drug od sosedu do sosedu in vabi k večerji. Od vsacega sosedu, ki se udeleži ženitovanja, pride tudi po jedna oseba na devičnik. Tu se najprej prav pošteno večerja, potem pa se začne ples in plešejo vsaj do polnoči. Komur se ne ljubi plesati, pa sedi pri vinski kapljici, katere je ta večer na voljo, ker pipa v kotu stoječega polovnjaka se je že odprla. Vsi židane volje zapuste šele pozno v noč ženina, ki se je zadnjikrat samec razveseljeval v družini svojih sosedov.

Kako se pa devičnik praznuje pri nevesti?

Mislil bi, da mora pri nji ta večer biti vse živo, veselo in zabavno in da se ravno pri nji ta zadnji večer, kakor v mnogih drugih krajih, posebno slovesno obhaja; pa je ravno nasprotno.

Ko odpeljejo balo, zavlada po hiši tišina, neprijetna tišina, ki pomnožuje raznovrstne nežne nevestine občutke. Vse, kar premore, odpeljali so ji ravnokar na novi dom, ostala je le še sama, da prebije zadnjo noč pri svoji ljubi materi in da se poslovijo od svojih prijateljic. Te jo obišejo, pomagajo ji priravnati poročno obleko, pletó ji kite, bodré jo in spominjajo, kako je srečna ter dajejo pogum, a vse se vrši nekako tiho, mirno, otožno. Solze igrajo dekletom v očeh, videčim, da je prišel čas ločitve od njihove prijateljice, solze se utrinjajo nevesti, čuteči, da je zadnjikrat v krogu svojih zvestih tovarišic od mladih nog, da jutri že mora zapustiti vse, kar je tako ljubila: svoj dom, roditelje in prijateljice. Mirno preteče večer in kmalu se razidejo k počitku.

Skoraj povsod je šega, da si nevesta in ženin dajeta podarke. Tudi na Gorenjskem je ta običaj, ki je zanimiv bolj zaradi predmetov, katere določuje za podarek. Ženin mora kupiti nevesti lepe čevlje in nogavice, nevesta ženinu pa srajco, zavratno in žepno ruto, in vse to mora vsak od njiju imeti na sebi na poročni dan. Razven tega mora nevesta, prišedši na novi dom, v denarji obdariti vse, kar jih je pri hiši.

Napočil je dan svatbe. Ta dan mora biti ponedeljek ali ponedelja. Pri ženinu se zbirajo svatje od njegove strani, pri nevesti od njene. Sorodniki prihajajo kmalu od vseh strani; a sosedov, ki so tako blizu, teh ni — oni potrebujejo posebne česti, in dokler se tej ne zadovolji, ne pridejo. Sam ženin se mora odpraviti od hiše do hiše ter vsakega posebej še jedenkrat lepo povabiti. Pa tudi to še dostikrat ne zadostuje. Nekateri se obotavljajo

toliko časa, da jih mora še drug počestiti s svojim vabilom, potem šele odrinejo.

Ko so se zbrali vsi svatje pri ženinu, okrepcajo se nekoliko z vinom, ženin se poslovi od vseh svojih domačih in potem hajdi po nevesto.

Vozovi se uvrsté v gotov red. V prvem je oče starejšina z ženinom, v drugem drug z družico, za njimi nasledujejo sorodniki po bližnjem sorodstva in napósled sosedje. Pred vsemi spredaj so godci. Tako urejena se spusti v dir vsa vrsta voz, kolikor moči hitro, prav kakor bi bila kaka dirka, proti nevestinemu domu. In res, še čez teden in tudi več, pogovarjajo se še, kako je ta ali óni konj bežal, kako je pustil tega in ónega za seboj in dobro se zdi gospodarju, ako sliši hvaliti svojega konja in rad se pobaha z njim tudi sam.

Pridirjavši do nevestine vasi, godci stopijo z voza, postavijo se pred svatovske vozove, zagodejo kako brezkončno koračnico ter korakajo počasi skozi vas. Polagoma se premika vrsta voz proti nevestinemu domu; oglušilna godba in strel iz samokresov vzbudi ves ta kraj. Vse, kar leze in gre, prisopiha k cesti, da si ogleda svate.

Pridejo do nevestinega doma. Tu je vse drugače kakor pri sosedih: žive duše ni ne pred hišo ne pri oknu, hišna vrata so zaprta, kakor bi ne bilo nikogar doma. Zdajci stopi oče starejšina k vratom in potrka; od znotraj se začuje osoren glas: kdo je, česa hočete? Starejšina prične na to razlagati, da so jako pošteni ljudje, ki so prišli po opravku, da želé o neki stvari pomeniti se z njimi, da se jim lahko odpre brez najmanjše nevarnosti, da jim ničesar ne bodo vzeli i. t. d. Od znotraj se vsemu temu ne daje najmanjše vere, marveč obsipljejo jih s sumničanjem in zmerjanjem, da so se Bog si ga védi od kod priklatili, da so brž ko ne sleparji, malopridneži, cigani ali Bog zna kaki klateži, da se jim ne more odpreti drugače, da dajo kake poroke o svoji poštenosti. Starejšina prične ponujati poroke, a ponuja jim take, ki so v vsem kraji na najslabšem glásu in ki so znani sploh za potepuhe, malovredneže, sleparje in lopove, kar napravlja dovolj smeha, posebno, če jih zna dobro opisavati. Da take poroke odbijajo, je umevno. Po dolgem, večkrat celo po četrť do pol ure trajajočem enakem parlamentiranju, pri katerem se vrsté dovtipi za dovtipi in se razvija vsa zgovornost našega kmeta, oče starejšina zakriči resno: „No, tedaj vam bom pa dal poroke, katerim morate odpreti: Boga očeta, Boga Sina in Boga svetega duha.“ — „Tem pa že, tem!“ začuje se od znotraj, in hišna vrata se odpró ter pusté svatom svoboden vstop v hišo. Takoj pri durjih pozdravi nevesta ženina s starešino in ju spremi notri. — Če se oče starejšina ne čuti zmožnega za ostroumno pregovarjanje,

prevzame ta nalog kdo drug, ali pa godci, katerim nikoli ne zmanjka dovtipov.

Nevestini svatje so že zbrani v hiši. Njim se pridružijo sedaj ženinovi in vsi skupno sédejo h kosilu, katero navadno traja par ur. Med kosilom nevesta pripne vsakemu svatu za klobuk suh šopek, ovije očetu starejšini in drugu okoli klobuka suho kito, a ženinu prišije na mesto šopa, katerega je že doma pustil, nepredeno, razpuščeno, raznobojno svilo, ali pa bel svilen trak. Tudi vozniki dobe po šopku in še celó konjem se pripno na komate. Za tem se odpravi nevesta v svojo izbico napravljat v poročno oblačilo, pri čemer ji pomagata družica in teta.

Ni še gotova ona s toaleto, a že je prišel čas, odriniti k poroki. No, predno se to zgodi, zvršiti se mora še običajna ceremonija: ženin in nevesta poklekmeta pred roditelja, ona dasta jima svoj blagoslov ter ju pokropita z blagoslovljeno vodo.

Nevesti je prišel čas ločitve, težke ločitve od svojega rojstvenega doma, od roditeljev. Milo ji je pri srci in solze, zaznamenujoče notranjo bol, utrinjajo se ji po otožnem lici, ko strastno objema ljubo svojo mater in se poslavlja od vseh domačih. Kar ne more se nikakor ločiti od svojega doma in s težavo jo spravijo na voz tolažeči ženin in sorodniki.

Vozovi se uvrste zopet v gotov red. V prvem sedi ženin s starejšino, v drugem nevesta s teto, v tretjem drug z družico, za njimi sorodniki in napósled sosedje. Tudi na to jemljó ozir, kateri prostor kdo na vozu zavzima. Na desni strani morajo sedeti: starejšina ženinu, teta nevesti, družica drugu. Da tako opazujejo etiketo in na to polagajo važnost, bi ni ne mislil ne, a videl sem, ko je nevesta sédla teti na desno, da je takoj prišel oče starejšina in jo opozoril, naj se presede. Sploh se opazujejo točno vse običajne podrobnosti in nevedni se poučujejo, kako imajo storiti to in to.

Ko so vsi posedli na vozove in je vse v redu, godci zopet zaropočejo svojo brezkončno koračnico in polagoma, kakor so prišli po nevesto, dvigne se skozi vas dolgi, večkrat nad dvajset voz broječi vlak. Prišedši iz vasi, sedejo godci na voz in prične se zopet dirka.

Kaj lepo in prijetno je gledati tako dolgi red krasno opravljenih voz z nališpanimi svati drdrati po ravni poljski cesti; posebno krasno je pa videti to po zimi, kadar je sanenec utrjen in vlada na okrog splošna tišina. Toliko voz in vse tako lepo ubrano in očiščeno! Konjska sprema se lesketa na solnci, da ti jemlje pogled, a oprava svatov prekosi vsako pričakovanje. Vse je novo na njih, posebno na ženskih. Ni ga praznika v letu in tudi nobenega družega tacega slučaja v življenji ne, da bi se naš kmet tako nalepotičil, kakor za ženitovanje. V njihovo pohvalo se mora priznati, da se ravno za to slavnost poslužujejo

narodne obleke in se pri tem držé vedno starejše noše. Pri ženitovanji se pokazujejo še zadnje iskricke kake izumirajoče noše, kajti stari običaji spominjajo jih tudi na pretekle čase in vse, kar je ž njimi v zvezi, jim je drago.

Veselo pridrdra svatovski vlak do ženinove vasi in v redu, kakor so se peljali, napotijo se, stopivši z voz, v cerkev, kjer se vrši poroka s sv. mašo. Da je cerkev polna radovédnih gledalcev obojega spola, razume se ob sebi. Tu se opazuje najlože natanko, kako je napravljena nevesta in kakšna je, kaka je družica, teta i. t. d.

Po dovršeni poroki in sv. maši je darovanje (ofer), katerega se morajo vsi svatje udeležiti; nekaj se daje v cerkveno púšico, nekaj pa na prtič na oltar za „gospoda“, ki je s tem obilo odškodovan za svoj dolgi post, kajti malokdaj pridejo z nevesto dosti pred poldnevom v cerkev.

Po končanem cerkvenem obredu se odpravijo svatje na ženinov dom. Spredej korakajo godci. V prvem paru sta sedaj starejšina s teto, potem prideta ženin z nevesto, za njima drug z družico in za tema vsi drugi svatje.

Prišedši k ženinovemu domu, najdejo hišo od vseh strani zaprto in zdaj se prične ista pesem, kakor pred nevestinim domom, toliko časa, da jim dajo poroka Boga očeta, Boga Sina in Boga svetega Duha, na kar se vrata odpró in svatje z ženinom in nevesto vred gredó v hišo. Tu se mude oni le malo časa; odlože si vrhnjo obleko in potem gredó na „pod“, kamor so godci zavili takoj pri prihodu. Sedaj se prične ples. Prvi ples zaplešeta in plešeta sama oče starejšina s teto. Ker sta to navadno že dva priletna človeka, ali vsaj daleč za tistimi leti, ko se človeku ljubi skakati, gledati ju je pri tem zvrševanju njihove dolžnosti jako zanimivo. Drugi ples plešeta, tudi sama, ženin in nevesta, tretjega ravno tako drug in družica, naslednih še le se smejo udeležiti vsi svatje brez izjeme. Če kdo od navedenih treh parov ne zna plesati sam, mora za to najeti družega, kajti plesati se morajo vsi plesi, kakor veleva običaj. Pri plesu se mora skazovati posebno drug; čim več pleše, tem lepše je in tem točneje izpolnjuje nalog svoj.

Kmalu po prvih treh plesih dotični trije pari zapusté pod in gredó h kosilu, pripravljenem posebej zánje, v tem ko drugi svatje ostanejo na plesišči. Pri tem posebnem kosilu je zanimivo to, da ženinu in nevesti ne dajo žlic. Če je ženinu ta običaj znan in ne pozabi nánj, kar se pa pri premnozih družih važnejših skrbeh kaj lahko dogodi, pripravi si sam žlici in stvar je pri kraju. Če pa na to pozabi, napravlja stvar dovolj smeha; silijo in ponujajo jima, naj jesta, a ne moreta, kajti žlic ne prinese jima nihče, morata si jih napósled poiskati sama. Bržkone hočejo

s tem spominjati nevesto, da mora prinesiti k hiši vse do najmanjše stvarce, česar treba pri gospodinjstvu.

V tem pa se razvija ples na podu jako živahno. Ne gledé na letni čas pleše se vedno na odprtem podu, kar je v toplem času jako prijetno, a bi se v zimskem času, v katerem ravno je največ ženitovanj, razvajenemu meščanu zdelo jako nerodno in in tudi nezdravo. Toda naši fantje in dekleta so trdi kakor hrastova grča, mraz jim še le dobro dé in vrté se kakor vrtalke, ne da bi se naveličali. Večkrat godcem zamirajo prsti, da ne morejo dalje, a plesalci, ti se ne utrudijo. Ples traja toliko časa, da „poderó pod“: ob podno steno od zvonaj zabobna kdo nekolikokrati s kakim betom in to je znamenje, da ples mora nehati in svatje iti k obedu ali kakor pravijo k „južini“.

Pri obedu opazujejo tudi poseben red pri sédanji. Za glavno mizo v kot séde oče starejšina s teto, njima na desno ženin z nevesto, na levo drug z družico in potem, kakor ravno pride, sorodniki. Sosedje sedé vkupej pri posebni mizi. Tudi za voznike, katere pa pri ti priliki veličajo s „trabantí“ ali „paži“ — dokaz samosvestne mogočnosti in gospodstva na ta dan — pripravijo pri stranski mizi obed.

Naj ne pozabim omeniti kot važno osebo pri obedu „hišnega očeta“. Hišni oče, običajno kdo iz sorodništva ali kak dober znanec in hišni prijatelj, skrbi za red pri obedu; on pazi na to, da se jedila redno prinašajo na mizo, da imajo svatje vedno dovolj vina, da se ne vrine kje kak nered, ki bi utegnil izzvati nezadovoljnost.

Obed sam natančneje opisovati, zdi se mi nepotrebno, omenjam le, da se h koncu toliko potic, cvrtja, in slanine nakopiči po mizah, da se kar šibé in človeku nehoté prihaja na misel svetopisemski bogataš pri gostiji. Vina, se zna, je vedno na voljo in reči se mora, da, kakor tudi je sicer varčen naš kmet, pri ti priliki ne štedi; kajti to mora biti, če hoče ostati zvest starim šegam, in da je ženitovanje, kakor pravijo „kreditno“.

Med obedom godejo godci, če se jih namreč ne naveličajo poslušati, ter uganjajo burke in s tem vzdržujejo dobro voljo in napravljajo smeh.

Tekom popoldneva pripeljejo tudi nevestino mater, starejšinino ženo in pogácarico s pogačo, ki jo je preskrbela teta. Po vsako imenovanih mora iti z vozom kdo izmed svatov. Pogácarici gredó naproti godci, tako da pripeljejo z vso čestjo pogačo, katero potem spravijo do določenega časa. Spraviti jo morajo pa dobro, kajti po nji prežé muhasti sosodje, da bi jo izmaknili.

Neposredno za obedom, ki traja noter v noč, nasleduje večerja, po večerji pa se prične ples na podu. K temu plesu imajo pristop tudi nesvatje in tu pridejo fantje iz domače in sosednih vasij „zaplečevat“. Znano je, da se ravno pri ti priliki kaj radi

dogajajo neredi, kajti vse okolnosti: noč, ples, fantje iz raznih vasij, ki imajo morebiti že kako staro piko drug na družega, — dekleta, vino — vse to je za kako ravsanje kakor nalašč pripravno in očetu starejšini treba obračati vso pozornost na to, da se vsaka nevarna iskrica takoj zaduši. Najbolje bi pač bilo, da bi se vsem nesvatom zabranil vstop k plesu; to je pa jako težko, kajti s tem bi se rušil stari običaj. —

Paznemu opazovalcu plesa gotovo ne uide okolnost, da se toalete ženskih vsak hip izpreminjajo, in kdor jih lično dobro ne pozna, menil bi, da vedno prihajajo nove plesalke na plesišče. Vsaka svatinja vzame s seboj vsaj še dve praznični obleki, v kateri se potem preoblači. V tem se pa odlikuje posebno nevesta. Ona hoče razkazati pri ti priliki vse obleke svoje, katerih število navadno ni majhno, in čim večkrat se ona pokaže v drugi opravi, tem lepše je.

Omeniti mi je tudi, da je pri plesu zakonski četi postavljena meja. Razven družega plesa, ki sta ga plesala samá, ne moreta potem ves čas plesati vkupej, kajti prvici — do polnoči namreč — ne sme nevesta nič več plesati, a ženin kolikor mu drago, drugi dan pleše nevesta pa ženin ne sme. Plesa se udeležujejo po možnosti vsi svatje od kraja, mlado in staro. Da se med plesom v hiši miza ne sprazni in posebno, da je tam dovolj vinske kapljice, razume se ob sebi. Kačar se kdo naveliča plesati, posedi malo in se okreпча. Spati to noč se ne spodobi nikomu, posebno pa ne prvim funkcionarjem.

Jelo se je daniti. Zaplečevalci so se razšli, svatje so trudni, godci že ne morejo več gibati in plesu je konec. Godci jo udarijo s poda po vasi, za njimi udere trop „trabantov in pažev“ ter tudi kaj svatov. Ker gósti že tako ne morejo več, skazujejo se s svojo drugo stranjo, z burkami. Gredó namreč od hiše do hiše ter raztresajo svoje več ali menj dovtipne šale. Najrajši predstavljajo cigane, ki povsod radi védežujejo, napovedujejo srečo, lažejo, prosijo — in kradejo. Gospodinje morajo biti pred našimi godci — cigani pazno na straži, sicer jim zmanjka takoj česa iz kuhinje ali omare. Toda vkljub vsi paznosti gospodinj, posreči se godcem vendar le vedno nabrati dovolj raznovrstne jestvine, s katero se bahaje vrnejo in uganjajo burke, konečno kje prav pred hišo zakurijo, kuhajo in pekó, prav kakor cigani. — V tem je pripravljeno kosilo in gostija se prične znova.

Menili bi, da drugi dan mora biti vse klaverno in mrtvo vsled prečute noči, temu pa ni tako. Zabava in razveseljevanje je ta dan živahnejša nego prejšnji, kajti svatje od obeh stranij so se do dobra spoznali in jeziki so se razvozlati do cela. Godci se trudijo na vse pretege s svojimi burkami, a svatje, posebno pa sosedje, ti jim pomagajo. Kot pomenljivo burko ne morem zamolčati naslednje. Sosedje pri svoji mizi napravijo skrivaj

zibelko, ali vsaj zibelki podobno orodje, obesijo jo, kadar je najbolj mirno in tiho, na vrvi na strop ter jo jamejo zibati nevesti na vidu, dražeč jo, češ: sedaj boš pa morala zibati! Na nevesto napravlja pogled na zibel ne mal vtis, bodi si, da se spominja prešlega zlatega deviškega življenja, bodi si, da jo navdaje skrb na prihodnost; prijeten jej ta prizor ni, in zato svatje iz sorodništva vselej takoj planejo po zibeli in jo razderó. Toda sosede to šalo kaj radi ponavljajo. — Da ne zmanjka tako hitro gradiva, pripravljajo se godci v razne šeme, zna se, ne preelegantne, ker vse jim dojde prav, kár jim pade v roke. Najrajši pa predstavljajo vinskega trgovca ali kupca in staro babo. Kot vinski kupci pokušajo vino pri svatih in se ga na ta način lepo nasrkajo, kot stare babe izvablajo s ponašanjem raznovrstnih nadležnih in smešnih svojstev teh nezavidljivih bitij največ smeha. Zdaj in zdaj se pa tudi malo zapleše.

Tako mine kosilo, mine dopoludne in prične se zopet „južina“. Znova se polni miza z raznovrstnimi jedmi in gostje posezajo po njih z občudovanja vredno slastjo. No, sedaj se je pridružilo svatom že dosti mladih glav, ki so bile tudi povabljene „na ženitovanje“ če tudi ne „v svate“, in hočejo deležne biti ženitovanjskega veselja vsaj nekoliko.

Proti koncu južine, ko se solnce že nagiblje k zahodu, prinesó godci v hišo pogačo. Pogača je velik, ped in še več visok, iz pšenične moke pečen hleb, vrhu katerega je nasajenih vse gosto triogelnih zastavic od raznobojnega popirja in šumečega zlata, med katerimi in posebno ob kraji so natakneni popirnati možiceljni in punčice, ter stoji na sredi velik šop iz suhih cvetic. Pogača je zadnja jed pri gostiji; ko jo razrežejo, je gostije konec in svatje se razidejo. Zategadelj imajo veliko ceremonij ž njo, predno jo razkosajo.

Ko jo prinesó v hišo, ponudijo jo najprej očetu starejšini na prodaj. Cenijo jo jako drago in trgovati prično zánjo, kakor na semnji za vole. Jeden prigovarja, drugi odgovarja, jeden hvali, drugi graja. Godcem ne poide nikoli beseda in starejšina mora paziti, da se ne zagovori in ne privoli, v ponujano ceno, ker potem bi bilo šale konec. Dobro zánj je to, da samó on ponujano ceno sme sprejeti, med tem ko godec njemu obljubljeni sedaj še ne sme. Za starejšino jo ponujajo drugim svatom, ker se pa z nikomur ne morejo zjediniti o kupu, poberó jo ter odnesó na vas. Nosilec pogače, našemljen, naprej, za njimi godci in za temi cela jata radovednih vaških pobalinov. Tako se vlečejo od hiše do hiše ter prodajejo pogačo in zabavajo vso vas. Da je ne prodajo, razume se samó ob sebi, oni jo le pod tem izgovorom — kažejo. Napósled se vrnejo k svatom in tu se prične zopet isto trgovanje in se konča ravno tako brezvspešno. Godci gredó s pogačo zopet na vas in čez nekoliko časa nazaj. Sedaj prično godci

zmanjševati svoje zahteve in konečno jo kupi oče starejšina navadno za kozarec vina in nekoliko batin nosilcu. Batine nosilec mora tudi v istini prejeti, in to vpričo vse svatov, no da mu te ne prouročajo prevelikih bolečin, za to je skrbel že poprej.

Pogača je plačana ter ponosno stoji na mizi pred očetom starejšino, čakaje svoje usode. Starejšina jo premeri z očmi in kmalu uvidi, da mu treba za razrezanje velicega, ostrega noža. Takoj ga zahteva od hišnega očeta. Sedaj prično iskati in prinašati razna, nožu podobna orodja, katera pa starejšina mora zametavati zaradi raznih nedostatkov, ki se pokažejo, katere pa prinašalci poskušajo odpraviti. Takoj privlečejo kak star kolóvrat, ki jim služi namesto brusa, da brusijo na njem zaradi skrhanosti zavržene stvari, zakurijo v veži ali pred hišo kako metlo, da varé v ognji, kar je krivo, da bi zravnali itd. in napravljajo enakih burk vse polno, samó da zavlečejo rezanje pogače — konec gostije. Na vse zadnje, ko so že pošli vsi viri za šale, prinese hišni oče zaželeni pravi nož.

Pogača se mora razrezati na dve polovini; jedna se razdeli med svate, drugo dobi teta. Ko oče starejšina z nekako resnostjo in važnostjo primakne k sebi pogačo in jo jame premerjati in razrezavati, prenehajo vse burke, vse nekako utihne in prav ves drug duh zavlada med svati, tisti duh, ki navdaja prijatelje pred ločitvijo. Posebno mogočen vtis napravlja ta trenutek na nevesto. Dosedaj je bila ona še vedno, četudi ne več na rodnem domu, vsaj med najbližnjimi sorodniki, a sedaj je prišla ura ločitve tudi od teh, in solze se jej jamejo utrinjati po lici. Vse se pogovarja samo, kedaj se bodo zopet videli, kako so se zabavali.

Pogača je razkosana in razdeljena med svate, a ne jé je nihče, vsakdo jo spravi, da jo ponese domóv. Razven pogače razrežejo tudi še kolače in potice ter jih razdele med svate za „potnico“.

Sorodniki se odpravljajo takoj, poslavljajo se od ženina in neveste ter med seboj. Vsacega svata spremijo do voza godci, za kar se jim on mora tudi skazati hvaležnega. Sosedje, ti pa še vedno sedé pri svoji mizi, kakor bi jim ne bilo še dovolj gostovanja; toda njim se v istini nikamor ne mudí, oni so doma in ni se jim treba kakor drugim izpostavljati nevarnosti po poti kje preobrniti se, ali pa v hudi zimi na pol zmrzniti. Da bi gostovanje vsaj nekoliko še podaljšali, ponuja jim priliko običaj. Če se jim namreč posreči dobiti nevesto v svojo sredo, mora jo potem ženin odkupiti z vinom in zabava traja še nekoliko časa. Zategadelj pa mora ženin zeló paziti nánjo, da se nikakor ne gane od njega, da more tako vsak napad takoj odbiti. Če se pa sosedom ne posreči dobiti neveste med se, morajo tudi oni takoj za sorodniki odriniti in šele potem nastane v hiši blaženi mir

ter prepriča ženinu in nevesti po tolikem hrupu in vrišu ko-
nečno oddahniti se in odkrivati drug drugemu lepo na tihem srčne
svoje občutke. —

B) V tržaški okolici.

(Spisal D. M. Obalovič.)

Ob času, ko je bil Trst še malo mesto, bila je okolica njegova vsa narodno-slovenska. Večina okoličanov znala ni takrat niti italijansko govoriti. A razven tega so imeli okoličani svoje prave narodne običaje in prekrasno narodno nošo. Ko se je pa začelo mesto Trst razširjati, razširjal se je ž njim tudi italijanski živelj, kateri je začel, žalibog! vedno bolj prodirati v okolico. Nekdanje okoličanske vasi, katere so stale blizu mesta, postale so zdaj predmestja. V njih gospodarijo večinoma lahoni. Po okolici se stavijo italijanski razredi, katere pa obiskuje veliko število nelaških okoličanskih otrok! Ni čuda tedaj, da se polagoma v okolici zmanjšavajo narodne šege, narodni običaji in prekrasna narodna noša. Moški spol je skoraj popolnoma opustil narodno nošo. Le ženski spol se še trdno drži prave svoje narodne noše. Moška narodna obleka se bo pa v kakih 30 letih težko kje dobila v tržaški okolici. Z lastnimi očmi namreč vidim, kako domači možje dan na dan opuščajo narodno obleko, katero so nosili od mladih nog. Iz tega se dovolj vidi, da v resnici propada pravi narodni živelj v tržaški okolici. Toda sedaj mi ni namen opisovati političnega stanja tržaških okoličanov. Omeniti mi je le običajev, katere tamošnji Slovenci imajo pri ženitovanji in kateri se vedno bolj opuščavajo. Začnimo najprej pri snubljenji.

Ako kateremu mladeniču dopada kaka deklica, začjenja navadno zvečer zahajati na nje dom. Če vidi, da deklica ni proti njemu nejevoljna, sme se na njeno ljubezen zanašati. Boljši dokaz deklíčine ljubezni pa je, da redno prihajajočemu mladeniču zgodaj hiše ne zapira. Domači fantje, kateri nimajo še nobene izvoljenke, zahajajo navadno v raznovrstne hiše. Pri vasovanji je ogenj poglavitna reč. Mladenič pride namreč z nezapaljeno smodko v hišo in prve njegove besede so: „Dober večer! Daste malo ognja?“ Ko si pa smodko z ognjem zapali, séde blizu deklice ter se prične ž njo razgovarjati. Ako prišlec vidi, da je v hiši drugi mladenič, kateri se že pred z deklico ženi, vzame običajno svoj ogenj (to je zapali si smodko), vošči lahko noč ter précej gre iz hiše. Če se časih primeri (kar je pa redkokrat), da ognja ni na ognjišči, ponudi mladeniču gostoljubna deklica vode. Ko pa mladi na pr. šestnajstletni vasovalci pridejo k hiši, kjer se ženijo že odrasli fantje, rečejo jim poslednji: „Malo ognja, malo vode, dosti cestel!“ Na te besede mladi vasovalci brzo poberó svoja kopita. Mladoletnim vasovalcem mnogokrat ponujajo kruha

ali mleka, ako pridejo k hiši, da bi se ženili. Za vasovalce štejejo se navadno mladeniči, kateri so že dopolnili osemnajsto leto. Za prave ali odrasle fante štejejo se le mladeniči okoli štirindvajsetih let. Mladeniči navadno snubijo dolgo časa. Prigodilo se je že, da je mladenič po dvajsetletnem snubljenju zapustil svojega dekliča. Nekateri mladeniči se ženijo mnogo časa brez povprašanja dekličinih staršev, so li zadovoljni dati jim hčerico svojo. In poslednje je skoraj običajno. Če na pr. dekličina mati z ženinom ni zadovoljna, pové to v razgovoru svoji prijateljici. Potem pa to vest razglasijo poštene ženice, da gotovo pride mladeniču na uho. Ko pa mladenič zve, da ga dekličini starši ne marajo, opusti navadno za vselej dotično hišo, ter si gre druge neveste iskat, ako ni ljubezen med deklico in ženinom že ukoreninjena. Prigodi se, da se nad starši maščuje, ako mu deklice ne dajo. Mnogokrat se tudi pripeti, da se mora deklica proti svoji volji omožiti. Deklica bi morebiti rajši umrla, a kaj se hoče, ker njeni stariši tako hočejo. Pri ti priliki se popeva v narodni pesmi:

„Jo primejo za roko,
Jo peljejo v poroko,
Ne „nuca“ nič.“

Ako bi se mladenič s katero deklico rad ženil ter se ne upa naravnost v njeno hišo priti, pridruži se ji gredoči po cesti, in jej navadno reče: „Jaz bi rad govoril par besed s teboj.“ Ako deklici mladenič ni po volji, reče mu ona: „Dragi moj, jaz nimam prav nič govoriti s teboj.“ Če se pa nagovorjena mladeniču nasmehe, je to dokaz, da ji je mladenič po godu. Ko se mladenič in deklica zmenita, daruje mladenič deklici kaj za spomin ali svedočbo. Ako deklica potem mladeniča zapusti, verniti mu mora vse one reči, katere ji je on daroval v svedočbo svoje ljubezni. — Mladeniči hodijo navadno po trikrat v tednu vasovat, to je v ponedeljek ali torek, v soboto in nedeljo. Ženijo se navadno v starosti od 24 do 28 let; deklice običajno dve, tri leta prej. Nekdaj je bila v tržaški okolici navada, da domače deklice tujih (to je italijanskih) mladeničev niso jemale za svoje može. In da se je v onem času domače deklice s tujim mladeničem omožilo, niti pogledal je ne bi več nobeden domači človek; in da je deklica s človekom v dolzih hlačah le govorila, zmerjana je bila od domačih deklet. Domače deklice so se pa tudi močno varovale v dotiko priti s tujimi mladeniči. Da je človek le dolge hlače imel, bil je tujec ter ni imel pri domačem ljudstvu nobene veljave. Zdaj je vse drugače. Domače deklice se ženijo svobodno s tujimi mladeniči, a zmerjane niso radi tega od nikogar več. Iz tega se vidi, kako ginejo narodni običaji v tržaški okolici. — Ko župnik s prižnice prvokrat okliče zaročenca, prične zaročeno dekcle za rožo brati. Nekdaj so hodila za rožo nabirat le taka dekleta, katerim

je roža pristovala, to je neomadežane; zdaj se na to narodno pravo več ne gleda. Kadar gre zaročena deklica za rožo nabirat, mora najprej imeti nov jerbašček. V jerbasu, ki je pogrnen z belim prtom, nahaja se srednje velikosti okrožnik, poln slaščic in kaki trije kolači. Précej ko se v nedeljo konča sv. maša, napoti se srednje nališpano dekle po hišah za rožo nabirat. V hišo prišedša reče po navadnem pozdravu: „Prišla sem vprašat, če Vam je všeč vzeti par konfet (slaščic).“ „Domači ljudje si vzamejo navadno po dve, tri konfete ter deklici zato darujejo po 10 do 50 kr. — Premožnejše hiše darujejo več, navadno goldinar. Kjer deklici darujejo več nego navadno, skazati se mora tudi ona dobrohotna, ter jim daruje kolač. Na imenovani način si nabere dekle do 30 goldinarjev in več. Omenjeni denar ji služi, da si nakupi potrebno balo. Radi tega se redko vidijo premožnejše deklice, da bi za rožo nabirale; saj imajo roditelji dovolj denarja za balo.

Ako pride potem (po poroki) ženin na nevestin dom stanovat, ostane nakupljena bala doma v nevestini hiši. Če pa deklica (že omožena) pride na ženinov dom (kar je navadno), tedaj se mora nakupljena bala zvečer pred poročnim dnevom prepeljati na ženinov dom. Zato mora skrbeti največ ženin sam. V ta namen si izbere dva ali tri mladeniče izmed onih, katere je on povabil na svatovščino. Jednako število ljudij zbere navadno izmed onih, katere je nevesta povabila. Zvečer zelo pozno zberó te povabljeni prepeljevalci bale v nevestini hiši. Tu jih običajno pogosté, vina pa mnogo teče! Ko se malo okrepečajo, pričnó balo na voz nakladati. Ko znosijo balo na voz, odrinejo brzo proti ženinovemu domu. Med potjo ukajo, da se razlega po vasi, ter uganjajo razne burke. Jeden se postavi zadaj za voz, in s svojim kokodakanjem predstavlja kokoš ali petelina. Ko pridejo na ženinov dom, razložijo balo z voza ter spravijo v hišo. Tam jih navadno tudi malo pogosté. V tem, ko svatje, kateri so balo pripeljali, v hiši pijó, pusté jednega človeka zunaj, da straži voz, s katerim so pripeljali balo. Domači fantje namreč navadno vozú vzamejo kolo, skrijejo je in potem od njega zahtevajo odkupnine. — Pred malo leti so svatje pri prepeljevanji naše bale v Barkovljah pustili voz na dvorišči. Ko so domači fantje zapazili osamljeni voz, vzeli so mu jednó kolo ter je nesli v neko krémo. Tam so spili mnogo vina na ženinov račun. Običajno je, da mora ženin kolo odkupiti. Ko je potem voznik hotel vedeti, kje fantje hranijo kolo, ter je imeti, moral je prej ženin plačati za vino, katero so fantje popili. Z jednacimi šalami mine svatom večer pred poroko. — Drugi dan je neveste prva skrb, zgodaj vstati ter svojo toaleta pričeti. V vsem svojem življenji ni namreč nobena ženska lepše oblečena nego na poročni dan. Pri takih prilikah navadno po dve, tri domače žene nevesti pri toaleti pomagajo. Kakor povsod, ni ga tudi tukaj dneva v življenji pre-

ga tudi tukaj dneva v življenji prèproste ženske, da bi se ogle-
dalo več rabilo nego na dan poroke. — Gostje, katere je ženin
povabil, pričnejo se zbirati pred njegovo hišo, kjer tudi čakajo
na ženinovo toaleto. Pri ti priliki tudi popijejo nekoliko dobre po-
štene hišne kapljice. Ko so svatje zbrani ter ženin opravljen,
podajo se vsi skupaj na nevestin dom. Ljudstvo jim reče pri ti
priliki, da grejo po novico. — Na nevestinem domu čakajo že
po nevesti povabljeni svatje in navadno tudi godba. — Ko svatje
z ženinom pridejo po novico, najdejo hišne dveri navadno za-
tvorjene. Domači ljudje pravijo, da jim novice ne dajo, da jih
ne poznajo, i. t. d. Ženin pa vedno novice (neveste) zahteva.
Nato mu hišni ljudje pokažejo nevestino sorodnico. A te ženin
neče imeti. — Dalje ženinu pokažejo nevestino sestro. A tudi te
neče ženin poznati. Reče le, da po nevesti diši ter druge predstave
zahteva. Še le po dolgem prigovarjanji predstavijo ženinu pravo
nevesto. Otvorijo se potem hišne dveri, nevesta s svati stopi na
dvorišče. Précej ko se prikaže novica, začne godba gosti. Gostje
(svatje) ob takih prilikah nevesti zakričé: živena! Po navadnih
medsobnih, svatovskih pozdravih, pride deklica (nevestina sestra)
iz med povabljenih svatov rutice delit. Ako nevesta nima sestre,
nadomestuje jo sestričina pri takem poslu. Ako pa tudi sestričine
ni, prevzame ta posel bližnja sorodnica, in konečno vsako drugo
domače dekle ali tudi žena. — Ona deklica, katera ima rutice de-
liti, postavi se pred zbrane svate z malo, novo pletenico v rokah.
V pletenici je toliko rutice, kolikor je gostov na svatovščino po-
vabljenih. Na vsaki rutici je pripeta suha cvetlica (navadno na-
gelj). Sedaj prične deklica povabljenim svatom že omenjene rutice
deliti. Običajno je, da vsak svat deklici za to daruje desetico.
Nekateri darujejo tudi dve, tri, ali kakor se jim poljubi. — One
suhe cvetlice, katere so na ruticah pripete, postavijo si svatje na-
vadno na svojo obleko. Predno deklica razdeli rutice, začne po-
vabljenim svatom govoriti: „Hvaljen bodi Jezus Kristus (ali dober
dan), pošteni prijatelji! Razdelim Vam tukaj vsakemu jedno
rožico (z rutico),“ i. t. d., i. t. d. — Po takih in enakih govorih
se začne zajutrek. Po zajutreku, katerega se tudi godci udeležijo,
zagodejo poslednji navadno v čast novice. Zdaj se odpravijo vsi
proti cerkvi, to je k poroki. Med potjo svatje ukajo ter živio
kričé, tudi godba svira, in sicer, dokler svatje pridejo do cerkve.
Krasno je ob tacih prilikah videti posebno ženski spol ves v
prekrasni narodni noši. In če pri tem godba ponosni naš „Na-
prej“ zasvira, milo se stori človeku pri srci. Svatje med potjo
čakajočemu ljudstvu delijo slaščice. Da se tudi v tem malo po-
šalijo, spečejo si doma koruze, ter jo za slaščice vprašajočemu
ljudstvu dajejo. Vse jednako si pa nekteri svatje celo za več forin-
tov slaščic nakupijo in te potem med ljudstvo razdelé. Pri vsi
svatovščini je ženinov brat glavna osoba, in katerega u o č i n a

nazivljajo. Če ženin nima brata, vzame si drugega človeka za ujčina. Pred vsem mora v tem pa gledati na svoje sorodnike. — Nevesta podeli pa ujčinu dar v spomin. Tako na pr.: Lepo ovratnico (kravato), zlato zaponko ali kaj jednacega. Po vsem nevestinem sprevodu (to je od njene hiše do cerkve), nosi ujčin v rokah veliko majoliko vina ter iz nje ljudem po cesti daje piti. Majolika (katera je navadno opletena s cveticami) mora biti zmerom polna, in to dobrega, domačega vina. Ako vina v majoliki zmanjka, napolnijo jo z vinom, katerega kupijo po krčmah, ob poti stoječih. Ko svatje pridejo do cerkvé (kjer se ima vršiti poroka), zagode jim godba poslednjikrat pred poroko. Svatje gredo potem v cerkev k svečanosti, godeci pa v bližnjo krémo. — Omeniti mi je pri tem tudi, da je bila nekdanj stara navada opoludne se poročati. Zdaj je pa, kakor pride; mnogokrat že o 7. uri zjutraj. — Po končanem cerkvenem opravilu gredo svatje navadno plesat. K tacemu plesu pridejo lahko tudi drugi ljudje. Zato morajo po 20 do 30 kr. platiti za vsakega. Pri plesu ostavijo si običajno svatje praznično obleko ter se v bolj navadno oblečejo. Ko godeci prvokrat zagode, plešejo le svatje, z novico (nevesto) pa ujčin. Še le potem sme nevesta z ženinom plesati. Pri vsaki svatovščini mora namreč ujčin prvokrat z nevesto plesati. Svatje navadno dolgo časa plešejo. In mnogokrat celó od poludne do večera. Po končanem plesu se vrnejo svatje na ženinov dom, kjer se še le začinja prava večerja. Ko svatje pridejo pred ženinovo hišo, najdejo običajno zatvorjene dveri. Domači ljudje jim pravijo, da novice nečejo, da je ne poznajo i. t. d. Po ženinovem prigovarjanji jim vendar dveri otvorijo, da smejo slobodno stopiti v hišo. Običajno je, da ujčin nevesto materi (t. j. ženinovi) izroči. Pri tem se ujčin malo pošali ter navadno reče: „Tukaj, mati, sem Vam pripeljal kravico. Imela bode do 12 bokalov mleka.“ Nekateri rečejo tudi 9 ali kakor se jim poljubi. Dalje ji reče ženin: „Ne stojte reči h . . . č vzemi tega, ki jo je sem Vam pripeljal. Reči morate h . . . č vzemi tega, ki jo je vzel“ (t. j. ženina). Tudi drugi svatje mater malo podražijo ter se z novico šalijo.

Po mnogo jednacij šalah in govorih sédejo svatje okoli napravljene mize. Miza je bogato opravljena in naložena. Hišna mati si zbere v ta namen vaško kuharico, in navadno še katero drugo žensko v pomoč. Z belim predpasnikom se vrti in suče kuharica okoli domačega ognjišča. Pri tem pa ne pozabi čestokrat pogledavati na bližnji stolec ali mizo, kjer se zanjo zmerom nahaja poln polič. Vsejedno ima obilo posla. Raznovrstnih dragih in domačih jedil mora biti na obilo. Poleg tega še mnogo domačih in tujih slaščic, potic, štrukljev i. t. d. — Precej pri pojedini začno si svatje napivati. Napivajo si na razne načine. Čestokrat zaori tudi pri prvem trkanji kupic:

„Kol'kor kapljic
Tol'ko, let“ . . .

Navada je, da najprej napijejo novici. Najbližnji svat vstane ter s čašo v rokah zaori: „Na zdravje naše novice!“ Gromoviti „živio“ in silovito trkanje kupic se razlega potem po sobani. Omeniti mi je pri tem tudi, da se k svatovščini povabi mnogo ljudstva. Mnogokrat 70 do 80 ljudij. Se ve, da je to zdaj le v spominu. Vendar ni temu dolgo časa, ko se je v tržaški okolici (Kontovelju) vršila poroka, pri kateri je bilo do 70 povabljenih ljudij. Za navadne svatovščine so si izposojevali hišni očetje do 800 gld. Ni, čuda torej, ako je radi tega šlo marsikateremu gospodarju premoženje rakovo pot ali pa na boben. Ko svatje odzdravijo nevesti, napijejo ženinu, ujetinu i. t. d. Pri vsaki napolitnici zagrmi gromoviti živio, da se razlega daleč okoli. Tudi hišnega očeta in hišno mater pri svatovščini česté, ter jim mnogokrat napivajo. Isti dan pravijo jim le: „Vélíki oče“ in „Vélíka mati“. Sploh je pa le „novica“ pri svatovščini največ česčena. Vedno ji napivajo, in pogostoma se sliši kričati: „Žívio naša novica!“ Nevesti v čast pojejo tudi razne narodne pesmi. Tako se sliši n. pr. pri svatovščini popevati:

„Dajte, dajte v bogajme
Naši novice, kar ji gre.
Naši novice židan trak,
Stari babi štrik za vrat.“

Nekateri svatje se med svatovščino (pozno zvečer) na razne načine ošemijo. Časih se ošemi tudi hišna kuharica ter začne potem med svati daril (novcev) záse nabirati. Na vsaki svatovščini se sploh za kuharico nabira. Ko je domača kuharica zvečer že vse jedi (katere je imela v svojem programu) poslala na mizo, prinese na zadnje še veliko „torto“. — V torti je zabodena mala zastavica. — Tedaj se prične za „torto“ igrati. Torte prav za prav nobeden z igro ne dobi, ampak tisti, „kdor več dá“. Vsak izmed povabljenih svatov namreč ženinu (ali kateremu drugemu svatu) podá svoto denarja. Navadno 1 do 10 forintov — ali kakor je kdo zmožen. Ko so že vsi svatje „za torto“ dali — imenuje se tisti, kateri je dal največ — kajti on je tudi torto dobil. Njemu na čast zagodejo pri ti priliki godci in sam si pripnè zastavico (katera je bila v torti zabodena) na svoje persi. Svatje potem še dotičniku na razne načine napivajo ter mu „živio“ kričé. — Na jednake načine gosté se in veselé svatje skoraj do ranega jutra.

Drugi dan se napravi svatom zajutrek. Potem gredó oni malo na sprehod — navadno v mesto (Trst). Ko se svatje od tam vrnejo, sedejo novič k bogato opravljeni mizi, pri kateri se zopet gosté do zore. — Tretji dan se gosté le ženin in nevesta, ter njiju starši. — Prvo nedeljo po poroki si privoščita nova zaročenca boljše nego nedeljsko-navadno kosilo. K temu se nikdo ne povabi — kvečemu njiju starši. — Pri svatovskih obi-

čajih v tržaški okolici je vredno posebno omeniti stari narodni običaj — š e š k a n j e. Tropa vaščanov, največ mladeničev, zbere se pozno zvečer — ter hodi okoli svatovščin šeškat. Šeškanje ni nič drugega, nego da imenovani vaščani (šeškarji) pojedó, kar je svatom ostalo. Ko pridejo v hišo, pozdravijo najprej kuharico — katera jim da brz kak prigrizljaj. Ako so šeškarji s svati dobro znani, gredo celó v svatovsko sobo ter tam s svati jedo in pijo. — Ko se šeškarji pri jedni hiši (svatovščini) okrepcajo, gredo k drugi — i k tretji, dokler jih vinjenih spanec ne premaga. —

Šeškanje ni zdaj skoraj niti običajno več v tržaški okolici. Kakor se polagoma narodni, stari običaji izgublajo, izgublja se i to. Vendar se pa zmerom okoličani po svatovščinah povprašujejo: „Ali si šel ti šeškat?“ — V šeškanji se vadijo sedaj večinoma mladi momki.

Sploh se je v tržaški okolici v teku petindvajsetih let mnogo izpremenilo. Skoraj popolnoma se je izgubila krasna narodna noša in stari narodni običaji. V starih časih so celó kite nosili stari okoličani. In kdor je kito nosil, tega je spoštovala vsa vas. In da je videl tujec v onih časih našega starega okoličana, imel bi ga morebiti za pravega Kitajca!

Ona „kitonosna doba“ bila je zlata za nas. Naš narod v okolici je bil nepokvarjen, da, — samostojen! Peval je junaško naše pesmi, sovražil tujstvo in posebno renegatstvo. Narod je bil pobožen, bogaboječ, in iz njegovih ust nì se slišalo one grozne italijanske kletvinje, katera se zdaj sliši v okolici pri vsaki besedi. Toda! Človek živi ob upanji. Tako moramo i mi upati, da ni v tržaški okolici še vse izgubljeno.

Slovenske národne vraže in prazne vére,

priméjane drugim slovanskim in neslovanskim.

(Spisal J. Navratil.)

Čitatelju.

Vraža ni vsaka prazna vera, nego samo óna, katera je verskega značaja, to je, katera sega kolikor toliko v vero (v verske nauke); zato pišemo: „vraže in prazne vere“, a ne: „vraže ali prazne vere.“ — Na priliko: „Če preteče komu zajec pot, znači to nesrečo“, — to je vraža; ako pa veruje kdo, da piči slepec (slepič) desetkrat huje od gada, to je samo prazna vera (ali kriva misel brez verskega značaja).

Vendar ne tajimo, da je včasih težko ločiti vražo od prazne vere, zato ker je večkrat ta poblojena z óno.

Namesto *vraže* čita se res tudi v znanstvenih knjigah nove dobe samo „*praznoverje*“, zlasti se pa za *vražni a, o*, govori in piše zdaj po navadi — *praznoverni, a, o*, tako tudi *praznoverec* ali *praznovernik*, a ne „*vražnik*.“

Zato ne štej niti nam v greh, če se udamo v silo — občni ali pa novi rabi.

Učenjakom, kateri so premišljevali vraže in trdili, da izhajajo do malega iz poganstva, t. j. da niso nič drugega, nego nekdanje poganske (nekrščanske) vere ostanki, — pritrjujemo tudi mi.

Naši poganski predniki, kateri so se pred desetimi veki, — a tako i drugi narodi, kateri so se še poprej ali pa pozneje preverili (pokristijanili), — niso se mogli — ni pet ni šest — povse iznebiti stare poganske „národne“ vere, katere so bili vajeni od mladih nog. — Prenesli so tedaj iz stare vere *novó* (krščansko), mnogokaj nekrščanskega, in tako je stara (národna) vera postala potlej . . . vraža.

Da izhajajo sedanje vraže do malega res iz poganstva ali poganske vere, kaže nam prestar cerkven govor sv. Eligija, ki je umrl uže l. 659 ter govoril tedaj kristijanom še pred več nego 1226 leti tako, kakor se čita tudi v Grim. „D. Myth.“ 4. izd. na str. 401 i. d.: Prečitaj iz dolgega (latinskega) govora samo nekoliko vrstic, pa sodi sam!

(Liber 2. cap. 16.) „Ante omnia autem illud denuntio atque contester, ut nullas Paganorum sacrilegas consuetudines, observatis, non *caraios* (caragios*) non *divinos* non *sortilegos*, non *praecantatores*, nec pro ulla causa aut infirmitate eos consulere vel interrogare praesumatis, quia qui facit hoc malum statim perdit baptismi sacramentum. Similiter et *auguria* vel sternutationes nolite observare, nec in itinere positi aliquas *aviculas cantantes* attendatis, sed sive iter seu quodcunque operis arripitis, signate vos in nomine Christi, et symbolum et orationem dominicam cum fide et devotione dicite, et nihil vobis nocere poterit inimicus. Nullus christianus observet, *qua die domum exeat*, vel qua die revertatur, quia omnes dies deus fecit; nullus ad inchoandum opus diem vel lunam attendat“ — — — —. „Nullus sibi proponat *fatum* vel *fortunam*, aut genesin, quod vulgo *nascentia* dicitur, ut dicat, 'qualem nascentia attulit, taliter erit', quia deus omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire“ itd. — — — —

Ne nahajajo li se te ali take vraže še dan današnji med priprostim ljudstvom krščanskim? Treba pa vedeti, da so imeli **poganski narodi poleg** svoje poganske vere tudi še dosti vraž (praznoverja).

Čitaje, — kako je učen pogan, namreč grški pisatelj Teofrast, — vsaj 300 let pred Kr. rojstvom v svojih izvrstnih spisih: „*Ἡθροὶ γαρρικτῆρες*“ popisal praznoverca poganskega, — misliš res, da ti popisuje kdo kakega sedanjega praznovernika; samo grških boginj imena in molitve oziroma žrtve „bogom“ ali „boginjam“ namenjene, spominjajo te, da je govorjenje o poganskem, a ne krščanskem praznovercu.

Nekatere izmed ónih vraž, s katerimi pita Teofrast svojega praznoverca, kanimo — primerjaje vražo vraži — porabiti pozneje na pravem mestu, da se uveriš, kako so si v rodu z našimi sedanjimi, in kako so pribajale take vraže nekdanj od naroda do naroda.

Pa utegne kdo vprašati: „A čemu se nabirajo in razglašajo zdaj take stvari (morda poreče kdo tudi: „take . . . neumnosti“)?

Učenjakom (veščakom) ni treba dopovedati tega; drugim bodi pa povedano v razjasnilo, da smo se poprijeli tega — ne baš prelahkega posla po vzgledu več slovanskih in neslovanskih učenjakov, *prvič* zato, ker so vraže in prazne vere človečjega roda prva zgodovina, najstarše ustno poročilo iz one predavne dobe, ko so bili narodi še nevedna deca brez potrebnega izkustva, ne znajoč prirodnih moči, ne znajoč pravih vzrokov različnim prirodnim pojavom (dežju, toči, blisku, gromu, streli itd. itd.); *drugič* zato, ker dokazujejo i vraže, kako smo si rod z drugimi velikimi

* Glej Ducange pod besedo: „caragus“; (cararius).

narodi evropskimi; *tretjič* zato, ker se nahaja v vražah in praznih verah še mnogo starih in bajeslovnih ali bogoslovnih ostan-
kov; pa tudi zato, da bodo imeli vsi narodni učitelji naši v rokah pri-
praven pomoček, ter ž njim lahko zatirali škodljive vraže in prazne
vere med mladim zarodom slovenskim; kajti jalovi bodo
mnogoteri nauki v šoli, v cerkvi in v knjigi, dokler se ne iztrebijo
izmed ljudstva neke stare vraže, katere se drže kakor klošč starih
ljudi ter so na potu vsakemu napredku.

Ta namen, (da se iztrebijo škodljive vraže), utegne se pa
doseči tem poprej, ker primerjamo domače domačim in tujim,
zato da se bode videlo, kako so si nekatere vraže po bistvu v
rodu, po rabi ali načinu, oziroma po nasledkih pa včasih po-
vse navskriž.

Isto znamenje pomenja v tem kraju srečo, (dekličem vdajo,
možitev), v ónem pa . . . nesrečo (dekličem nevdajo, nemoži-
tev); isti dan (n. pr. petek) je temu ljudstvu **nesrečen**, ónemu
(oziroma tudi istemu ljudstvu po drugih krajih) pa **srečen** dan.

V nadi smo si, da izpregledajo po takih primerih i — slepci.
(Preganjali smo vraže in prazne vére uže l. 1848, 1849 in 1850
v svojem „Vedežu“, pa ne na ta način.)

Potrebno znanstveno razjasnjevanje t. j. razlaganje mnogih
vraž in praznih vér s pravimi prirodznanskimi i drugimi razum-
nimi uzroki, — kajti samo smeš éč jih, ne opraviš ničesar — pre-
puščamo gg. narodnim učiteljem! Tako ne bodedo razlagali ni po-
stanka v sem vražam in praznim veram, ampak samo ‚najvažnejšim‘;
vendar obilneje nego n. pr. Adolf Wuttke, katerega smo se držali
najbolj gledé razporeda, in to iz posebnih uzrokov prve izdaje
njegove jako čislane in uže davno razprodane knjige o nemških
narodnih vražah sedanje dobe. (Zarad kratkosti značimo prvo iz-
dajo (Hamb. 1860) samo z rimsko številko I., drugo (Berl. 1869)
pa samo z rimsko številko II; arabska številka za njima znači te
ali óne izdaje stran). Da je naše delo po bistvu in po primer-
jalnem načinu povse samostojno, kažejo ti uže prvi listi.

Dodati mislimo tudi posebno zbirko „praznih vér“, zlasti o
živalih.

Trditi smemo brez straha, da so z besedami našega jezika vred,
i mnoge vraže . . . indoevropske, a pojedine celó svetovne.

Nekatere so pa med različnimi evropskimi narodi nastale
stopram za krščanske dobe.

Slišali bodedo, kako so mnogo vraž zatrosili med nevedno
ljudstvo nekđaj tudi . . . ‚zaslepljeni učenjaki‘ ali uprav neved-
neži, — sosebnopredniki našim sedanjim razsvetljenim — z d r a v-
nikom, ki pitajo zdaj praznovérnega kmeta preradi . . . z bedakom,
ne vedoč, da je pobral on nekatero neumno vražo baš od njihovih
— praznovernih prednikov. Dokazov za to trditev ne mislim ostati
dolžan. Pridejo na vrsto — na svojem mestu.

Ker so Germani (Nemci) in Romani (Lahi ali Talijani) Slovencem in drugim Slovanom uže toliko sto let sosedje ali mejaši, ni čuda, da se je sosed od sosedja, mejaš od mejaša — navzel kakor kake besede, tako tudi kake vraže.

Beseda „črv“ (Wurm) za pomen: „kača“ po slovenskih zagovorih, kaže, da so bili oni zagovori poslovenjeni po nemških.*) Tako svedoči tudi to, če je v kakem nemškem zagovoru „slog“ (Reim), v istovetnem slovanskem ga pa ni, da je slovanska beseda preložena z nemške.***) Težko in pretežko, dà nemogoče je razsoditi o sedobi natanko, kdo je kaj pobral pri kom; ali če pomisliš, da so se bili Nemci mnogo poprej pokristijanili nego Slovenci in drugi Slovani, veruj, da smo iz početka več tako znanih cerkvenih vraž prejeli od nemških sosedov. Da smo kesneje zalivali sod z domačo kapljo, razumeva se samo sabo.

Ako pa premisliš še to, da so po mnogih, zdaj nemških krajih in deželah nekdaj živeli Slovani (zmisli se samo bivših Slovanov Polabskih, uže povse ponemčenih, dalje Serbov-Lužičanov, katerih je tudi uže mnogo potujčenih, kakor i Slovencev,***)) ako, velim, premisliš vse to, pritegneš tudi ti, da se med tem in drugimi ponemčenimi Slovani brez dvojbe nahaja več takih „nemških“ vraž, katere so bile iz prva — slovanske. Tako se je, vem da, i med poslovenjenimi nemškimi na Slovenskem ohranila kakšna nemška vraža, ki jo prištevamo zdaj slovenskim.

Resnici je podobna i ta misel, da so se evropske pripovedke (oziroma vraže) pomnožile o križarskih vojskah kolikor toliko z onimi, ki so jih priobčevali križarji, vrnivši se domov iz jutrove dežele.†)

Da so nekatero vražo zatrosili med slovensko ljudstvo cigani, uveril sem se sam, ujevši jedno „cigansko“ (zatroseno po neki Ciganici v okolici Celjski).

To je prvi poskus, da se znanstveno sestavijo vse naše narodne vraže in prazne vére. S tem pa nečemo reči, da se v naši zbirki nahajajo vse slovenske vraže in pr. v., dasi jih smo marljivo nabirali ter obilo nabrali po velikem delu vse (politično razkosane) „slovenske dežele“ — nekaj sami, nekaj po vrlih znancih in prijateljih. Hvala jim na posebni ljubavi.

Imena, ali vsaj početne pismenke ónih, kateri so nam priobčili večjih ali manjih zbirek, čitajo se pri dotičnih podatkih; do-

*) Glej „Letopis“ 1882—83 na str. 338 in 339.

**) Primeri pri Grohm. (202 in 203) češke besede: „At' stoji [zloděj nebo zlodějka t. j. tat ali tatica] jako štok (sic!) a hledi jako kozel“ — tém nemškim: „Sie sollen stehen wie ein Stock und schauen wie ein Bock.“

****) Gl. „Kopit. Spomin“ 1880 na str. 152.

†) Prim. pisateljjev predgovor knjigi: Fr. L. F. v. Dobeneck: „Des deutschen Mittelalters Volksglaube und Heroensagen.“ Izdal Jean Paul (Richter) Berlin 1815.

daje se skoraj vsaki vraži, tudi „domovnica“, t. j. kraj, da se zna od kod je.

Ako je katera brez nje, znači to, da je nam znana iz rojstvenega kraja, oziroma iz njene okolice,* ali pa da je sploh znana. Kder nismo izrčno imenovali kakega svedoka, ali poročevalca (prostaka), ondi se čita praviloma vsaj ime dotičnemu kraju ali deželi — z dodatkom: „Po ustnem poročilu“ (skrajšano: „Po ustn. por.“)

Mnogo vraž in pr. v. nabrali smo tudi med „Dunajskimi Slovenci“, t. j. med slovenskimi dijaki, pa tudi pri . . . slovenskih kostanjarjih in pomorančarjih, ki prihajajo in odhajajo, kakor žrjavi, kedar jim je doba. Jako so nam pri tem poslu ugajale knjige in novine, po katerih so se razglašale take zbirke tudi pri nas.

Navajali jih bodemo po hvale vrednem vzgledu drugih (slovenskih in neslovenskih) pisateljev te vrste zdušno in natanko.

Nekoliko drugih **slovanskih**, dozdaj še nenatisnenih vraž, nabrali smo med različnimi znanci in prijatelji **slovanskimi** na Dunaji.

Nakanili smo bili iz prva razglašati Slovincem samo slovenske vraže . . . pa smo se premislili kesneje ter poprijeli „primerjalnega načina“, ki obveljuje čim dalje tem bolj, ter se nadamo, da bode zanimal i Slovence, ker zvedo na ta način, koliko imajo po širokem svetu bratov, ne samo po krvi,“ nego i „po vraži“, — in od kod se je pritepla nekatera vraža — k nam.

Uveriš se pa dragi čitatelj, primerjaje vraže vražam (domače tujim, a tuje domačim), tudi o tem, kake globoko zakorenjenene in žilave so premnoge vraže.

Če tudi utegne, kar smo uže omenili, naš „primerjalni način“ pripomoči, da izpregledajo i . . . slepci, pa s temi besedami vendar nismo hoteli reči, da se iztrebijo zdaj vse vraže izmed slovenskega ljudstva — kakor bi pihnil.

Zlasti se stari ljudje ne morejo „odkrižati“ starim zakorenjenim vražam.

Nasprotovala bode torej šoli še več let domača hiša z mogočnim roditeljskim vplivom. Vendar smo se uverili sami, da se košati nekatera vraža v istem kraju, — v isti vasi samo še po nekaterih hišah ali morda v jedni sami hiši. Kakšen starec ali starka jo še pámeti in čisla; mladina je pa več ne zna, ali vsaj ne veruje več va-njo. Zato je mogoče, da so kako „našo“ vražo . . . zagreblji uže z onim vérnikom ali privržencem njenim, po katerem smo jo zvedeli stoprav pred nekoliko leti ali morda še za mladih nog. Izmislili se nismo — tako nam poštenja! — nijedne.

O tej priliki se pa ne moremo vztrpeti, da ne bi opozorili gg. narodnih učiteljev, a oni naj opozarjajo mladi zarod slovenski,

*) Konst. pl. Wurzbach blagovolil je zapisati v svoj „Biogr Lexik.“ da sem menda štajarski Slovenec ter se rodil okoli 1830. l. — Brez zamere bodi povedano, da sem se rodil v Metliki na Kranjskem 5. marca 1825.

kako zviti so mnogi praznoverci: kedar jim neče namreč kdo verovati „praznih kvant“ o čarovnicah, duhovih, strašilih zakladih itd. itd., — pravijo, ter se celó pridušajo: „To je prava Božja resnica, — to sem videl sam se svojimi očmi, ali slišal na svoja ušesa, — ali pa: to so mi pravili pokojni oča (ali mati),*“ ki so doživeli to sami.“ Včasih se „pozávajo“ (sklicujejo) na kakega poštenega soseda, včasih na več poštenih svedokov ali prič, itd. itd. — samo zato, da bi se jim verovala . . . debela laž.

Posrečilo nam se je na Dunaju l. 1884. po skrbnem popraševanju na laž postaviti takega možica, ki je bil pripravljen prisegati celó na „mašne bukve“, — z istim svedokom, na katerega se je bil l. 1882. pozval glede neke prazne vere o kačah. (Na drobno mislimo o tej dogodbi poročati v dotičnem predelu).

Da bi se pa dosegel naš namen, t. j. da bi se tem hitreje iztrebljale škodljive vraže in prazne vere, ki so neizrečeno na poti pravi národni omiki, morali bi gg. národni učitelji zlasti šolsko mladino o vsaki priliki opozarjati na nje (vselej s potrebnjim razjasnilom).

A zato jim treba znati vse take (škodljive) národne vraže in prazne vere. — Komur je tedaj znana katera taka, prosimo naj jo blagovoli priobčiti v izvirnem jeziku (po napisnici ali kakor mu drago) na ravnost nam,**) da se razglasi po tej zbirki.

Še nekaj: Ta zbirka utegne dopovedati s pripravnimi primeri vsakemu čitatelju i to: Glede na zgodovino in razširjenost sedanjih narodnih vraž . . . nima nijeden narod pravice . . . smešiti zarad njih kakega drugega naroda; — nego „vsak naj pometa pred svojim pragom“.

One „rasvetljenjake“, kateri hočejo pa zarad takih „neumnosti“ po sili smešiti siromaka prostaka, treba opomniti, naj se zmislijo nekih „učenjakov“ (res da pravih, „praznovercev“), ki so verovali ne samo v stari, nego i v novi dobi še v nauk, da bi se s tako zvanim „modrijanskem kamenom“ (lapis philosophorum, Stein der Weisen) — misliti si pa moraš namesto kamena — nekako tekočino — dalo iz vsake proste kovine napraviti zlato, ali pa srebro iz „rdečo“ tekočino zlato, — z „belo“ pa srebro.

S tem izmišljenim, a ne še izumljenim kamenom, t. j. nekakim „vesoljnim topilom“ (menstruum universale, allgem. Auflösungs-mittel), dala bi se — tako so trdili stare dobe učenjaki — pregnati tudi vsaka bolezen, dalo pomladiti se telo in podaljšati življenje.

Treba tù v misel vzeti tudi ono razsvetljeno gospôdo, ki veruje celó o sêdobi, da se vračajo ter prikazujejo (mrtvih ljudí) „duhi“ po veččakah ali umetnikih poklicani, — na ta svet in da od-

*) To ni vselej neresnično; mnogokrat je pa izmišljeno.

***) Napisu naj se dodajo samo te besede: „Oberster Gerichtshof, Wien.“

govarjajo — molčé s kakim znakom ali pa pismeno — na dotična umetnikovo vprašanje.

Vsi pámetimo še jako dobro, kako je bil tak umetnik (duhovnjak, ‚spiritist‘) ki je bil lani iz dalnjih dežel povabljen na Dunaj, zato da je pred zbrano véliko gospódo Dunajsko v neki hiši ‚duhe klical‘ z onega sveta, tukaj pa poklicani duh (11/2 1884) zasačen bil v samih . . . **nogovicah**. (Bil je slepar Mr. Bastian sam.)

Vse Dunajske novine poročale so potlej o tem, po dveh preimenitnih velikaših na duhovit način razodetem sleparstvu, — a vendar se niso dali prevériti nekateri v ‚duhove‘ zatelebani in zaslepljeni ‚učenjaki‘.

Zato še enkrat: „Vsak pometaj pred svojim pragom“, — pa bode čisto povsod!

Na Dunaju, maja meseca 1885.

Pisatelj.

Prvi del.

Vraža *) po svojem bistvu.

Vraža se opira na usodo (osodo) — ali pa na čaro (čaranje).

A. Vraža pa usoda.

Neznabožcem ali poganom bila je usoda neka „nadbožanstvena“ moč ali oblast, kateri so bila podvržena celó njihova božanstva (njihovi „bogovi“ ali maliki).

Dasi je krščanska vera usodo nadomestila s premodro božjo voljo, ter nekdanjo národno (pogansko) „vero v usodo“ . . . iztrebila do malega, — vendar ni ta národna vera izginila dozdej povse izmed krščanskih narodov.

Kedar kdo utone, ali se ubije ali umre kakorkoli, neprirodno, — pravijo „priprosti ljudje“, zlasti „ženske glave“ med Slovenci vendar še zdaj, da mu je bilo . . . „sojeno“ — „namenjeno“ tako, ali da mu je bila —, (menda) sojena taka smrt. — (Sploh.)

Po ustnem poročilu pravijo tudi naši bratje Srbi in Hrvatje o takih prilikah po gostem: „tako mu je sudjeno“; „sudjeno mu bilo“; **Čehi** (z **Moravci** vred): „to mu bylo souzeno“; „co komu souzeno, tomu neujde“ (češko-mor. pregovor); **Poljaki**: „tak mu bylo przyznaczone“ (sojeno) ali . . . „przyznaczenie“: — **Rusini**: „suženo jemu bylo; isto tako **Talijani** (Lahi): „gli era destinato“, ali: „il destino“; **Francozi**: „c' est son sort“, ali: „il devait“ . . . Tako bi nam odgovarjali na naše vprašanje menda i vsi drugi „krščeniki“ — prostaki.

Čujmo samo še to, kar pravijo **Litovci**: „tai buwo jo likkims“ (to mu je bilo sojeno); a **Lotvinci**: „tas jau bija winnam

*) „Vráža“, iz osnove „vrag“ in priponke „-ja“: vrag-ja [kakor nsl. *teža* iz *teg-ja*, *béza* (concursum) iz *bég-ja*], v staroslovenščini = mantela (*μαντήλα*), divinatio, Weissagung; strus. „*vorozá*“, incantatio, Zauberei. Mikl. lex. 74. — Po Murku: „*vráz*“ (ž), vraži, tudi *vráza* (ž), der *Aberglaube*, die *Wahrsagerei*, die *Schwarzkunst*. — Zdaj nam rabi beseda „vráza“ (zaničljivo „babja vera“) po navadi samo za prvi pomen izmed zadnjih treh nemških. Pri Murku čitamo tudi (nenárodno) besedo: „*prevéra*“, zu viel, zu grosser Glaube, Aberglaube [= *Ueberglaube*, po lat. „superstitio“; — pisatelj].

liktz“ (to mu je bilo namenjeno, ‚bestimmt, geordnet‘). Grim., D. Myth., 4. izd. II. 719 v opomnji.

Da je **srbski** narod veroval nekdanj usodo, priča nam poleg navedenega izreka prezanimljiva srbska pripovedka: „Usud“, t. j. poosebljena usoda. Prim. Vukove „Srpske narodne pripovijetke“ 1853 (13) str. 89—99.

Isto svedoči stara srbska narodna pesem, v kateri se jemljó v misel „knjige staroslavne“, v katerih je, „od vekomaj“ zapisano vse, kar se bode godilo; iz teh knjig čital je in prerokoval stari Jug Bogdan še pred Lazarjevo svatbo, kako se bode godilo poslednje dni [srbskega carstva]:

„Jug izvadi knjige staroslavne, *)
Te kazuje pošljednje vrijeme:
Vidite li, moja bračo krasna!
Vidite li, kako knjiga kaže,
Nastanuće pošljednje vrijeme,
Nestanuće ovce i všenice,
I v polju čele i cvijeta. . . itd.

„Milica je Lazu sudjenica,
Na njemu će ostanuti carstvo“.

Vuk „Srps. nar. pjes. II, u Beču 1845 v 32. pesmi: „Ženidba kneza Lazara“ str. 183 (vr. 64—67); 184 (vr. 104—111) in 185 (vr. 150—158).

Isto tako nam kaže narodna pesem: „Smrt Marka Kraljevića“ starosrbsko vero, da je človeku sojeno, kedaj in kako mu bode umreti: Ondi II. 441.

Živo te spominja srbskega „Usuda“ ruska narodna pripovedka: „Marko Bogatin pa Vasilj Nesrečnik“ v zbirki A. I. Afanasjeva; tako tudi ruska narodna pripovedka: „Sreča pa Nesreča“.

Tako vero, kakoršno imajo priprosti Slovenci ponevedoma v usodo (kedar kdo utone, ali se ubije itd.), slišal sem uže večkrat tudi na Dunaju med priprostimi **Nemci** (in **Nemkami**, da celó med takimi, katere se prištevajo „izobraženemu svetu.“ **)

Še dan danes veruje nemško ljudstvo po vzhodni pruski in po saksonski deželi, da je bilo tatom, ubijalcem („morilcem“) in drugim hudodelcem sojeno tako („dass es ihre Bestimmung gewesen sei“), da so morali delati tako, ter da niso mogli drugače I.; 8. — Prim. tudi Grim. „D. Myth.“ 4. izd. II. 714—719 in III. 259—267, kder se korenito razpravlja ta stvar — ne samo glede starih (in poznejših) Germanov, nego i gledé starih Grkov, Rimljanov in drugih (tudi sedanjih) narodov.

*) Zovejo se tudi ‚starostavne‘. Vuk rječn. 713. — Kdo ne misli nehoté na ‚Sembiljske (Sibiljske) knjige‘?

***) „Es war ihm halt so bestimmt“ — pravi o takih prilikah po domače Dunajčan ali Dunajčanka. — „Was bescheeret ist, entläuft nicht“, čita se pri sredovečnem (mhd.) nemškem pesniku: Schweinichen, 3, 249.

Iz vsega tega vidiš, da je bila vera v usodo, kakoršna je pri Turkih in drugih Muhamedovcih, nekdanj, — dasi ne do kraja taka — tudi pri poganskih Germanih, Grkih, Rimljanih, — Slovanih, Litovcih in Lotvincih. —

Vendar stari Slovani niso tako trdno (,blind‘) verovali v usodo kakor n. pr. Turki; kajti pri Slovanih se je usoda dala tudi predrugačiti z molitvami in žrtvami (daritvami). Prim. Krek: „Einführung in die slav. Lit.-Gesch.“. 111.

I. Usodne dobe (usodni časi).

Gledé na usodo so nekateri časi srečni, nekateri pa nesrečni.

Pravijo jim „usodne dobe“ ali usodni časi (Schicksalszeiten).

Kdor jih zna in verno pazi na-njè, „lahko si izbere . . . sam svojo usodo“, t. j. nakloni si srečo in se ubrani nesreči. (Včasih si utegne pomoči tudi . . . z „večno pratiko“.)

K usodnim dobam šteje priprosto ljudstvo zlasti pojedine dneve (v tednu, v mesecu in v letu), ki so „srečni“ (ugodni, dobri), ali pa „nesrečni“ (neugodni, slabi), tako da mora biti dete, katero se rodi tega ali ónega dne — srečno ali pa nesrečno, „vse žive dni“, — da se srečno ali pa nesrečno izvrši vsako delo, katero se začne ‚srečnega‘ ali pa ‚nesrečnega dne‘.

Nesrečnega dne se ne sme človek tudi nikamor upotiti (na pot odpraviti se), ne sme se niti seliti, niti ‚zadati se, t. j. nastopiti nove službe‘.

„Srečni“ in „nesrečni“ dnevi pa niso povsod isti. Tudi uzroki temu razločku so različni. Vendar izhajajo iz poganskih časov glavnih uzroki, ki jih je nekoliko prestvaril krščanski vpliv.

Dnevi v tednu.

Nedélja (staroslovenski недѣля: nedělja, iz ‚ne dēlati‘). To nam kaže očito, da je nedélja krščanskega (kristijanskega) postanka; kajti samo kristijanu velja prepoved, da ne sme dēlati ta dan, oziroma zapoved, da mu ga je posvečevati. Zato so tudi vraže „o nedélji“ cerkvenega ali krščanskega svojstva.

Nekod pravijo Slovenci: „Srečno ono dete, katero se rodi v nedéljo“ (Krčevine pri Ormožu na Štaj.; Žabnica na Gorenjskem. Poved. A. Tk. in Fr. K—t.). Ista vera je v slovansko-nemški vasi „Jaroměřice“ na Moravskem in v njenem obližji. (Poved. K. P.).

Nemci verujejo, da bivajo „srečni“ nedeljski otroci *) ali kakor jim pravijo Nemci nekod „Solnčevi otroci**”, ki vidijo tudi duhove, strahove in zakopane zaklade.

*) „Sonntagskinder sind Glückskinder“ I. 10; (II. 57).

**) „Sonnenkinder“. Mor. Busch, „Deutscher Volksglaube“, Leipz. 1877; 13.

Po tem sodimo, da je nemška vraža predkrščanska, in da so se je nekateri štajerski Slovenci in nekateri Moravci kedaj navzeli od nemških deželanov ali sosedov (naj se tudi med temi zdaj morda ne sliši več); ta opomnja velja tudi Žabničanom. Če se niso te vere navzeli od nekdanjih nemških sosedov, pa so jo podedovali po svojih nemških prednikih; kajti Valvasor svedoči, da je bila Žabnica (Safnitz) nemška naselbina in za njegove dobe še na pol nemška. — Nismo mogli te vere zaslediti pri drugih Slovencih, niti pri drugih Slovanih — ni čitajoč, ni poprašujoč. *) **Serbi-Lužičani** pravijo samo to, da vidi oni, kdor se je rodil v nedeljo, lahko strahove („Gespenster“), a srečno óno dete, katero se narodí sveto noč (in der Christnacht). Veckenst. 435 in 436.

„Kdor si v nedeljo reže nohte, ta ima nesrečo ves teden“. D. Tk. (= D. Trstenjak) „Glasn.“ 1860. 110. — Tudi ta vraža je menda nemške gore list. Prim. pri Busch-u, 13.

Kdor gré v nedeljo rib lovit, lahko mu se pripetí, da namesto ribe kačo vloví. (Mart. vrh. Tušek. „Gl.“ 1858, II. zv. 80.)

Lovci, kateri hodijo ob nedeljah na lov, morajo po smrti brez glave, s puško na rami, v temnih nočeh plaziti za divjačino. Zato se sliši po noči često žvižganje in kako psi lajajo „včasí celó kak strel dolino preleti“. (Škarnjice blizu Dobja na Štaj. „Kres“ 1882. 268); „Črtice“ 91.

Da ta vzraža ni vzrasla na domačem, nego na tujem (nemškem) svetu, uveriš se, čim prečitaš pri Wuttke-ju II. 16 in 17 (§. 16) spisek pod napisom: „Wodans Mythe“ oziroma: „Wilder Jäger“ (divji lovec) itd. — Po jako razširjeni nemški véri je namreč „divji lovec“ — duh imenitnega moža, ki je hodil celó ob nedeljah in praznikih v lov, a zato mu je zdaj hoditi v lov do sodnega dne. Po gostem ga spremljajo „ognjeni psi“, in druga strašila ali duhovi, zlasti pa nekdanji grešni lovci (ki so gazili ljudem strn ali setve) — včasih brez glave.

Srbi so „od pamtiveka“ posvečevali „sveto“ („svetlo“) nedeljo, sosebno pa „mlado nedeljo“; vendar so hodili nekđaj srbski velikaši „v lov“ brez straha baš ob nedeljah, ter se vračali domóv brez ikake nesreče, pa i brez sreče, to je s praznimi rokami. V pesmi: „Ženidba kneza Lazara“ veli car Stepan:

Danas petak, a sutra subota
Preko sutra svijetla nedjelja,
Poći ćemo u lov u planinu.“ —

(Vuk: II. 182, vr. 49—50). Dalje čitaš ondi ob istem lovu na str. 183 (vr. 86—88) tako:

*) Jako nam pa bode drago, ako nam kdo po pravici posvedoči ali razglasi, da te vere ni zdaj več ni v tem, niti v ónem kraju slovenskem v njej dni hiši. — Za tiskanja pravila sta nam veleč. g. N-k. in V. K., da je ta vera tudi med Slovenci okoli Celja. (Konjice in Medlog; v tém kraju sluje posebno „nedeljski sin“.)

„Otidoše u lov u planinu,
 Lov loviše po gori zelenoj,
 Ni dobiše, ni šta izgubiše.“ —

Ohranila se je pa prekrasna národna pesem*), ki nam pripoveduje, kako je Marku Kraljeviću zato, ker je bil prešel v lov neko nedeljo, slučajno v mlado nedeljo na sv. Jurija dan, rano brez molitve in ne umivši se, jezdecemu pod konja iznenadi priletela strahovita „zmija“ (kača), ovila se Marku okolo života, ter ga hotela ujesti, a kako duhovito ga je rešila njegova „ljuba“ (= žena), . . . posestrivši „zmijo krilašico“ (od šest krila i četiri glave), ker po srbskem národnem običaju največji sovražnik, ako ga pobratiš („pobratimiš“), — največja sovražnica, ako jo posestriš („posestrimiš“), mora se ti izpremeniti pri tej priči v prijatelja — prijateljico. —

Naposled 'zmija' izpregovori iz zelene trave, da ona ni 'zmija krilašica', nego „mlada nedjelica“, ter podučí soprogo Markovo (Andjelijo) takó:

„Andjelijo, o ljubo Markova, . . .
 Svetuj, ljubo, svog junaka Marka,
 Da nerani u lov u nedjelju,
 Pre neg s' um'je i Bogu pomoli. —
 Da me nisi, ljubo, posestrila,
 Ja bih bila Marka pogubila.“ —

Nemcem je nedelja — srečen dan tudi za poroke (I. 10; II. 57). — Jako radi se ob nedeljah poročajo i Slovenci, da bi jo pa za to kde imenovali „srečen dan za poroke“, tega nisem mogel zvedeti do zdaj.

Isto velja o **Poljakih**, ki se n. pr. na Poznanjskem (Posen) po navadi poročajo v nedeljo, ter nosijo tudi otroke krščevat samo ob nedeljah. Kolb. IX. str. 171 in 167.

Nohti se po stari nemški vraži ne smejo rezati v nedeljo. (Wolf, Zeitschr. für D. Myth. 1200; prim. I. 10; Busch 13.)

Kdor zbolí v nedeljo, — umreti mu je po nemški vraži, ki se čuje v Marki (I. 10), oziroma na Braniborskem (Busch 13). Kdo vé, ni li ta vraža, (ki se sliši med Serbi-Lužičani; Veckenst. 435) bila iz prvine slovanska. Vemo, da so nekđaj ondod živeli Slovani, ki so sezidali tudi slovansko mesto „Branibor“ (Brandenburg), **) a ponemčili se s časom, vendar ne še povse.

*) Pogrešamo je v vseh Vukovih zbirkah in izdajah njegovih srpsk. nar. pj. Nahaja se pa v Iv. Filipovičevi zbirki: „Kraljević Marko u narodnih pjesmah“. U Zag. 1880, str. 214—218; malo drugače v braće Jovanovića zbirki: „Kraljević Marko“. Po najnovejši (še nenatisnjeni) varijanti bosanski, — v kateri Marko uže . . . puško nosi, — pripetila se je pa Marku óna nesreča samo zato, ker je šel v mlado nedeljo pred solncem (prije sunca) v lov. Priobčil nam pisatelj K. Gröber na Dunaju l. 1885.

**) „Unter dem Namen *Brannibor* (sic.) schon als Wendenstadt bedeutend, hernach lange Zeit die erste Stadt der Mark und Bischofsitz“ — piše nemški prof. Dr. H. A. Daniel v svoji knjigi: „Lehrbuch der Geographie für höhere Unterrichtsanstalten.“ (Halle 1872 na str. 381.)

Kakor bodemo videli pozneje, imajo **Čehi** za vsak dan, kedar kdo zbolí, posebno vražo, — njihovi nemški sosedje (deželani) pa nijedne. Prim. str. 150—151 Grohmann, ki je ondi ponemčil, (preložil na nemški jezik) češke vraže te bire.

Češka vraža pravi: Kdor zbolí v nedeljo, pa mu ne odleže deveti dan, ta umre. (O. Frh. v. Reinsberg-Düringsfeld: „Fest-Kalend. aus Böhmen“. Prag 1864 na str. XV.)

Ista vraža (o nedelji) pripisuje se v Ččm. 1853. 476 ponedeljku, zato se pa pogreša ondi taka vraža za nedeljo.

Muhamedovcem je (vsaj po jutrovi deželi) nedelja nesrečen dan. (Busch. 17.)

Arapom in **Turkom** je nedelja nesrečen dan zato, ker je naslednjo noč umrl „prorok“ Muhamed. Busch 18 (2 razst.).

Ponedeljek (skrajšan: pondeljek, stsl. **ПОНЕДЕЛЬНИКЪ**: poneděl'niku), t. j. prvi dan po nedelji.

Večini Slovencev je ponedeljek navaden dan, nekaterim pa kot delavnik najsrečnejši, ali najbolji dan za posebna dela: za ral, setev, košnjo itd., a koroškim Slovincem posebno za poroke. (Poved. O. R.) Zakaj? Tega zdaj ne vé več živa duša. Morda zato, ker je ponedeljek prvi dan po svetem dnevu? — Temu ne pritruje vse slovensko ljudstvo; kajti štajerskim Slovincem je ponedeljek [vsaj nekod] nesrečen dan. Primeri „Črtice“ 221. — Tudi drugi **Slovani** ga prištevajo nesrečnim dnevom.

Poljakom in **Rusinom** je ponedeljek sploh nesrečen dan.

Neki Rusin pravil mi je (1882), da njegov ded ni hotel v ponedeljek („ponedilok“) začenjati nikakega važnega dela: oranja, sejanja, žetve, košnje itd. — Zlasti žetev in potovanje začenjati v ponedeljek („poniedzialek“) zabranjuje ljudem i **poljska** vraža, ki prištevava ponedeljek tudi onim nesrečnim dnevom, ko ni dobro bolniku niti začeti zdraviti se, ni zdravil zavživati. (Kolb. „Lud.“ III, 93 in VII, 174.)

Češka vraža (po „Ččm.“ 1853. 476): — Kdor zbolí v ponedeljek, pa mu ne odleže („nelepši se“) deveti dan, ta umre; — po Reinsb.-Düringsf. (l. c.) pa: Kdor oboli v ponedeljek, ostane bolán največ devet dni, ali pa umre.

Slovak veli: „V ponedeljek ni dobro začeti prve rali.“ Dobš. 59. — Ako mu pa v ponedeljek ženska pride prva v hišo, misli, da bode pri gospodarstvu srečen teden. Dobš. 47.

V ponedeljek ne dajo Slovaki (sosedu) ognja iz hiše, nekod zato, da ne bi bil ves teden nesrečen („nešt'astlivý“), nekod pa zato, da se jim ne bi godilo zlo („aby zle nevodilo“) sa jim.“ Dobš. 47. — Ista vraža je nekod tudi pri Nemcih. Busch 14. (Primeri tu na 130 strani.)

Za svatbe pa ponedeljek Slovakom ni nesrečen dan, zato ker začenjajo svatovati baš v ponedeljek (Dobš. 15), kakor koroški Slovenci — vsaj v Pokrčah. (Povedal Osv. R. iz Pokrč.)

Bolgar odhaja na daljne ali važne pote najrajši ob ponedeljkih in sredah. (Povedal l. 1885 Bolgar Ivan Nestorov iz Kolofera v južni Bolgariji pod Balkanom.)

Srbom v Srbiji je pa ponedeljek (sè sredo in četrtkom vred) srečen dan, a to sóseb ponedeljek za kakega važnega dela početek n. pr. ako hoče kdo hišo zidati („kuću graditi“) itd. (Poved. neki srb. trgovec iz gornjega Milanovca l. 1885.)

Nemcem je ponedeljek nekod (Westf., Lauenb.) sploh nesrečen dan.*) Ni svetovati se ne sme ob ponedeljkih po nemški (tirolski) Busch vraži. l. 60. — Ugoden je ponedeljek na Nemškem samo — tatom. Busch. 14. Nemški ponedeljek znači namreč „Mesečev ali Lunin dan“.

V rodu si je pa mesec z nočjo ali temo (ki ugaja tatom), zlasti pa z izpremenljivostjo in nestanovitnostjo.

Iz istega uzroka, iz katerega nečejo Slovaki v ponedeljek dajati ognja iz hiše, nečejo Nemci nekod istega dne posojevati ničesar, posebno ne mnogo novcev („ker bi se iznebili sicer sreče na ves teden“. Busch. 14).

Po treh svedokov verjetnih ustnih poročilih je ponedeljek *nesrečen* dan (za važnih opravil početek) tudi ruskim **Nemcem** po baltijskomorskih „oblastih“ (Ostsee-Provinzen), sóseb v Rigi; a isto tako i pravim **Rusom** po vélikem ruskem „carstvu“, (zlasti v Smolensku, Moskvi in Petrogradu, — pa i po Kavkazu in **Litovcem** po Litvi), — povsod . . . iz neznanega nam do zdaj uzroka. Nijeden Rus (prostak) neče začeti v ponedeljek staviti ali zidati si hiše; a nekod, n. pr. v Smolensku neče ti ruski „mužik“ (kmet) ali „izvoščik“ (vozač) za novo hišo, ki jo staviš, (ob *ponedeljkih* privažati gradiva . . . za nikake novce. — Tatarji Muhomedovci) po Kavkazu nimajo te vraže. — Prim. tudi rusko vražo o sredi in o petku.

Muhamedovcem po jutrovi deželi oziroma **Arapom** in **Turkom** je ponedeljek — srečen („dober“) dan. Busch. 18.

Vtorek (zdaj po navadi „torek“; da se je s časom obrusil v kaže nam stsl. *вторникъ*: *вторникъ* = drugi dan (po nedelji) iz stsl. *вторый*: *второй*, to je: drugi).

„Torek“ je nesrečen dan mnogim štajerskim Slovencem. Temu je kriva menda národna vera v strahovito „Torko“ ali „Torkljo“, ki ima po nekih krajih zdaj ob torkih svoj dan. B. R. — V Pesniški

*) „Der Montag ist ein Unglückstag, weil das an ihm Begonnene wie der Mond nicht wochenalt wird.“ I. 10. Am Montag darf [daher] nichts unternommen werden, was dauernd sein soll“. Ni „otroci ponedeljski“ (Montagskinder) ne živé dolgo („sterben einen schnellen Tod“. Bavar.) II. 57.

dolini (na Štajerskem) pravijo, da je bil torek nekaj posvečen „boginji Torklji“. Prim. „Novice“ 1857. 107; dr. Jos. Pajek: „Črtice“ 239.*)

Prostoslav Kretanovč, ki je hotel potujoč po Štajerskem „obiskati“ dva sloveča gospoda, pa ni zatekel nobenega doma, piše šaljivo: „Če ni bil tisti dan torek, (pa) sem najbrže srečal zjutraj kako . . . babo.“ („Sloven. Nar.“ 6. aprila 1882.)

Prim. tudi štajersko-slovensko vražo: „Kateri hlapec ali dekla nastopi službo v torek (ali pa v petek), ne dosluži leta.“ (Stavešnici pri Radgoni: „Črtice“ 221.)

Nekod je Slovincem torek (sè sredo in petkom vred) „slab dan“ samo za kako posebno opravilo; n. p. za sečnjo (drevja); v Dutovljah (zapisal L. Žvab); hrvatskim Slovincem („Kajkavcem“) za perilo (pranje) — v Podstenah; po ust. por.

Porokam torek ne ugaja. V torek se ženijo samo konjedirci (pri Strugah; povedal nek Stružanec); — „konjedirci in beriči“ pa v Kranji. (Zap. L. Žvab.)

Slovakom ugaja baš torek za poroke; kajti poročajo se po navadi ob torkih, dasi začenjajo svatovati uže v ponedeljek (večer). Dobš. 15 (4) in 17 (5).

Otroci, kateri se rodé v torek, niso . . . pametni. V Mali prištavi (na Notranjskem) pravijo namreč neumnemu človeku, „da je prišel v torek na svet.“ Zap. L. Žvab.

Tudi nekaterim **Srbom** v Bosni in Srbiji je torek (s petkom vred) nesrečen dan za važna dela: „U utorak (útornik) neide ni vuk kroz šumu ali trnje, jer se boji, da ne izgubi dlaku“ (sic). Pravila sta mi to (l. 1884) v Beči neki Bošnjak in neki srbski trgovec iz gornjega Milanovca (v Srbiji). Na „Prosari-planini“ in drugod je pa Bošnjakom sám torek nesrečen dan v tednu; zato veli druga bosanska poslovice: „Nesretan je, kô da se urodio u utorak.“ (Poved. l. 1885 stotnik in pisatelj C. Gröber, ki je živel tudi v Bosni ter nabiral ondod národne pesmi in drugo „národno blago.) V Nišu in okoli njega nečejo v torek začenjati nikakega dela rekši: „Tko je počeo u utornik, nije dobro prošao da petka.“ (Poved. neki Nišan.)

V **Dalmaciji** nečejo „mornarji“ *potovati* v torek kakor ni v petek. (Otok Hvar. Povedal A. B-i.)

Čeh: Kdor v torek oboli, a ne ozdravi se tretji dan („třetího dne“), umre še isti teden. Ččm. 476.

Serbi Lužičani pravijo: „Ako se kdo ženi ali moží v torek (ali pa v petek), bode mi zakon srečen.“ (Veckenst. 435.)

Nemcem je pa torek srečen dan za sôdna opravila, zlasti za pogodbe, poroke in svatbe (I. 10; II. 58). Tako tudi Nemcem

*) Torklja pride še na vrsto v II. delu; gl. tudi p. b. „sobota“ na str. 140. Da je pri Slovincih dobila ime po torku, tej misli pritrjuje tudi slavni naš Miklošič.

na Češkem sploh za ženitev ali možitev najbolji dan; zdaj pravijo da „zato, ker je torek sv. Ane dan“. (Grohm. 117.)

Ugaja torek po nemški vraži nekod tudi „novim službam“, zato se ondod zlasti posli radi „zadajejo“ (hodijo v nove službe) ta dan, ker si tolmačijo „Dienstag“ = **Dienst-tag**.“ Nekdaj so se nemški posli ob torkih in petkih samo *selili* (zadavali pa ne). Web. „Demokr.“ III. 195. — Sicer pa pravijo i Tirolci, da torku ni nič kaj upati, zato ker letajo tega dne ... čarovnice na svoj ples. Busch. 14. — Stara Dunajčanka, trda Nemka, svarila je nekega prebolevšega znanca mojega, naj ne hodi prvič po bolezni iz hiše v torek, ker je *nesrečen* dan. — „Težko, da bi kdo, t. j. kateri Nемеc v torek ali v petek izpremenil navado svojemu življenji.“*)

Kočevarjem je torek (s petkom vred) zdaj nesrečen dan samo za potovanje, t. j. da se neče nijeden prostak odpraviti daleč na pot. (Priobčila mi l. 1884. mlada Kočevarja, jeden iz Mlake (Moos) pri Kočah, jeden pa iz novih Lazov, Hinterberg.)

Lahom je torek (s petkom vred) neugoden dan za svatovanje in za potovanje: „Nè di venere, nè di marte non si sposa nè si parte.“ („Ueber Land u. Meer.“ 1884—85, str. 730.)

Muhamedovci po jutrovi deželi, zlasti **Arap** i in **Turki** prištevajo torek nesrečnim dnevom, zato ker so bili nekđaj tega dne pomorjeni mnogi „slavni mučeniki“ za Muhamedovo vero. (Busch, 18.) — **Židom** je pa torek posebno „dober dan“ za vsako podjetje in za potovanje, zato ker se v sv. pismu óne besede, ki se čitajo po vsakega dneva stvaritvi: „in Bog je videl, da je dobro,“ pri torku nahajajo — dva krat. (Priobčil mi vseučilišne knjižnice Dunajske dobrotoljec dr. Frankfurter.)

Sréda (stsl. срѣда: srěda) tako „krščena“ zato, ker je srednji dan v tednu, t. j. na sredi med nedeljo in soboto.

Sreda je, kar smo uže slišali, Slovencem nekod neugoden dan za „sečnjo (drevja)“ gl. v torek!

V Ratju (pri Hinjah na Kr.) pa pravijo, da v sredo (kakor v petek) ni dobro upotiti se kam.

Slovakom je nekod sreda (s petkom vred) nesrečen dan za potovanja in vsakega dela početek.**)

V istem smislu je sreda (s ponedeljkom vred) brez znaneга nam uzroka *nesrečen* dan tudi **Rusom** in **Litovcem**. (Povedal letos neki znanec, Rus, ki je živel na Kavkazu, v Petrogradu, Moskvi in Litvi, pa mi ni znal povedati omenjenega uzroka, zato ker ga ni zvedel nikdar sam.) Vse znane nam do zdaj bajeslovne

*) „Nicht leicht wird Dienstags oder Freitags eine Veränderung in der Lebensordnung vorgenommen werden. Web. „Demokr.“ III 216. (Ni tako davno, da so bile te besede prvič razglašene.)

**) „Z domu nevyhadzaj do cesty, prace [děla] ne začínaj vo stred u a v piatok; to nedobre.“ Dobš. 48. —

ruske in druge knjige molče tudi povse o tem. Morebiti, da se zve ta vzrok gledé srede in ponedeljka pri Rusih . . . baš vsled tega razglasa. —

Po **ruskih** narodnih pripovedkah je posebljena Sreda — čudna prikazen, ki nas spominja zlobne Torke ali Torklje. (Iz Hudjakova veliko-ruskih pripovedek („skazok“) str. 106. A. Afanasjev: „Poetičeskija vozzrenija Slavjan na prirodu.“ Mosk. 1865 do 69; I. 242. Prim. tudi Grim., „D. Myth.“ 114—5.)

„Kdor je na sredi, ima zlato jab'ko*) v skledi“ — veli belokranjski pregovor. Vendar se ne upam trditi, da ugaja sreda zato ali pa iz kakega drugega praznovérskega uzroka za poroke Slovincem, seosebno Dolenjcem, ki se po navadi jako radi poročajo ob sredah. Če se ne varam, godi se ondod tako po stari zapovedi ali naredbi, bodi se cerkveni ali pa posvetni, s katero se je prikrajšal nekoliko čas potratnemu svatovanju, ki se je vršilo nekaj od ponedeljka do sobote večera, tedaj po ves teden. Zanimljiva utegne biti pa opomnja, da je v neki dolenjski župi, kder so se poprej poročali ter začenjali svatovati tudi ob sredah, stoprav v novi dobi dotični gospod župnik (zato ker so svatovali in „mrsili“ potlej tudi še „v petek“) naredil tako, da se poročajo njegovi župljani zdaj v ponedeljek ter svatujejo samo do petka, t. j. do polnoči med četrtkom in petkom. Jako bi se tedaj motil vsak, kdor bi kedaj hotel dopovedati učenemu ali neučenemu svetu, da ugaja tem ljudem . . . zlasti ponedeljek za poreke.

V Istri je vera, da samo na „kvatrno sredo“ ni dobro lužiti. (Isto velja pa tudi o kvatrnem petku in kvatrni soboti.) — Ni na drevje plaziti („na stabla pojti“) ni dobro te dni. (Zapis. J. Volčič.)

Čeh veli: „Kdor zboli v sredo, pa ni mogel še spati sedmi dan („a neměl-li spani dne sedmého“), umre tretji dan po tem.“ Ččm. 476., — ali pa: Kdor oboli v sredo in dobro spi sedmi dan, temu odleže, da prebolí tretji dan, ali mu je pa huje ter umre sedmi dan. (Reinsb.-Düringsf. str. XV.)

Bolgarom in **Srbom** (tém v Srbiji), je sreda (kakor ponedeljek) *srečen* dan — Bolgarom sóseb za *potovanje*. I. Nestorov, pravil mi je (1885), da je on kot dijak odhajal z doma v dalnja domača in druga mesta n. pr. v Zagreb, a potem v Beč samo ob ponedeljkih in sredah (po svojih roditeljev želji).

Serbom-Lužicanom je sreda (sè soboto vred) neugodna za možitve ali ženitve, za potovanje in pšenično setev. (Veckenst. 435.)

Tudi **Nemcem** je **sreda**, nekaj Vodanov dan („Wodans Tag“), nekod nesrečen dan, zlasti viharen, — ugoden čarovnicam, ki letajo zvečer na svoj shod.*)

*) Belokr. „jab'ka (ž.) kakor srb. hrv. jabuka“ = jabolka, jabolko stl. jabloko.“

**) „Am Abend fahren die Hexen, die Sturmeswesen, aus.“ II. 58.

V sredo — pravijo Nemci, da je Judež izdal svojega Gospoda; zato se ne sme ta dan nič gnojiti nič sejati, in nič važnega začeti. II. 58. Tirolci pa mislijo, da je sreda *nesrečen* dan zato, ker se je Judež obesil v sredo. M. Busch (15), ki pripisuje pravi uzrok cerkvenemu vplivu, zato ker je bil ta dan (pri starih Germanih) v poganski dobi posvečen namreč maliku Vodanu. — Opozarjamo na to, da sta ponedeljek in sreda *nesrečna dneva* tudi **Rusom** in **Litovcem**, da pa rusko-litovskega uzroka tej národni véri nismo mogli še zaslediti do današnjega dne. Prim. na str. 130 in na str. 132.

Muhomedovci se neizrečeno bojé poslednje sredo „Safar“-meseca. V Kahiri (Kairo) ne upa se tega dne živa duša iz hiše, rekši, da imajo „besi“ (hudobni duhi) posebno moč do človeka. Busch, 19.

Četrtek (stsl. *чѣтврѣтъкъ*; *četrvrtkŭ*) = četri dan [po nedelji]. Četrtek je Slovencu — navaden dan, — nič srečen, niti nesrečen; nič posebnega se ne pravi, — nič „vražjega“ ne veruje med Slovenci o njem.

Maloruske žene nečejo lužiti v četrtek („v četverg babi ne zoljâtŭ“), rekši, da je . . . greh. Dragom. 22.*)

Srbkinje pa mislijo, da se ne sme presti „u oči“ četrtrka [t. j. óni večer pred četrtkom]. — Čitaj o tém smešno pripovedko pri Vuku, „rječn.“, na str. 823 pod besedo: „četrtrin“. Prim. tudi v tem spisu p. b. „sreda“: v Istri itd.

Srbom v Srbiji (vsaj v gornj. Milanovcu) je pa četrtek srečen dan. Prim. „Ponedeljek Srbom“ str. 130.

Češka narodna véra: Kdor zboli v četrtek, pa se ne ozdravi deveti dan, — umre. Ččm. 476.

Silo imeniten bil je starim, poganskim Germanom (Nemcem) ta dan, posvečen njihovemu bogu ali maliku Gromovniku, ki mu je bilo ime Thunar ali st.-v.-n. Donar = Donner; od tod nemški**) „Donnerstag“: četrtek. Čuje se o njem med Nemci res še mnogo vraž iz stare poganske dobe. — Ne sme se po nemški vraži tega dne začenjati nikako „važno delo“, nekod zlasti ne svatovanje;***) ob četrtkih ne opravlja nemško ljudstvo nekod (kakor ob sópraznikih) mnogo domačih in gospodarskih opravil — menda [ponevedoma] v spomin nekdanjemu poganskemu prazniku. Prim. II. 58—59 in I. 11.

*) Mih. Dragomanov: „Maloruskija narodnja predanja i razkazy itd.“ Ki[j]ev, 1876.

**) Na tanko: nvn. („novo-visoko-nemški“).

***) „— besonders in Gegenden, wo slawische Elemente (sic) einwirken, da wird am Donnerstag keine Hochzeit gehalten, sonst... donnert's in der Ehe.“ Tako sósebnó pri severnih Nemcih. — Po južno-nemških krajih je pa baš nasprotna vera: „Donnerstagheirat — Glücksheirat“. II. 58—59.

Kriva je pa nekih učenjakov misel, da je bil četrtek pri starih Slovanih posvečen bogu Perunu. (Rázloge nasprotni misli zvmemo malo kesneje, ko bode govorjenje o postanku imena „teden“ in pojedinim dnevom v njem.)

Mahomedovcem po jutrovi deželi je četrtek (poleg petka) najbolji dan: „blaženi dan“. Busch, 18.

Petek (stsl. **пѣтекъ**: **petekъ** = peti dan **po** nedelji).

Po hrv. Slovencev národní veri je pa Kristus svojega trpljenja dan za ‚vuspomenu‘ (spomin) svojih ran na „križnem drvu“ krstil „petek“. Mat. Valj. „Kres“, 1884. 613.

Petek je nakaterim narodom evropskim nesrečen, nekaterim pa srečen dan.

Slovincem je petek sploh „nesrečen dan“. Ob petkih se ne upoti nihče rad na dalnje pote; nikdo ne pričénja rad važnih ali težavnih opravil. Tako po Dolenjskem. *) L. P. „Glasn.“ 1862. 240.

Potrujejo nam pismena in ustna poročila, da se ista vera nahaja tudi po Gorenjskem po „suhi Kráji“ ali Notranjskem, med Slovenci po Štajerskem, po Koroškem, po Goriškem oziroma po slovenskem primorju . . .

„Petek — nesrečen dan“ . . . povsod znano, piše nam L. Žvab, ki je živel v Dutovljah (na Krasu), v Kranju, v „beli Ljubljani“, zdaj v Trstu. — Za Gorjansko (na Krasu) potrdil tudi K. Štrekelj; za Trboje (na Gorenjsk.) S. Knific; za Ipavo Ž. Sežun.

Belokranjski pregovor: „Petek — slab začetek“ (Metl.) znan je tudi v Dutovljah in po vsem Krasu. (Zapis. L. Žvab.) Če si pa začel kako delo, n. pr. setev, uže poprej, delaj brez skrbi tudi v petek naprej. (Neki Semičar.)

„Kdor se v petek smeje, v nedeljo se joče“ (Mala Pristava na Notranjskem. Zapis. L. Žvab.) — ali:

„Kdor se v petek veseli, — tega v nedeljo žalost obhaja.“ (Na Dolenjsk. L. P. „Glasn.“ 1862.) ali pa: „Kdor se v petek veseli, ta v nedeljo žaluje; kdor pa v petek žaluje, ta se v nedeljo veseli.“ (Tržič. P. Pk.)

V petek ni dobro striči las, ker rastó . . . prehitro potém. (Dutovlje. Zapis. L. Žvab.) — Za nekaj je pa petek vsaj nekaterim Slovincem vendar srečen ali „dober“ dan: „Kdor si reže o petkih nohte, dobi trdne zobé.“ Na Dol. „Glasn.“ 1862. 367; ali ga nikdar zobje ne bolé. („Glasn.“ 1860. 110.)

V petek popoldne se mora pokazati solnce, če je še tako oblačno. (Pri Strugah blizu Ribnice.) Ta vraža je pač „krščanska“, ki nas spominja prvega, vélikega petka“.

Srbo-Hrvati po Slavoniji, po nekdanji „gornji vojaški krajini“, **) po Bosni in Hercegovini verujo tudi v nesrečni petek.—

*) „Dolenjsko“ in „Gorenjsko“ (brez kakega pristavka) znači v tem spisu, óno: kranjsko-dolensko, to pa: kranjsko-gorenjsko stran.

*) Lika, „Otočac“, Ogulin in „Slunj“ (Sluin).

Tako se bojé ondod tega dne, po Hervatskem pa samo pravoslavni, t. j. Srbi,*) da se ne upajo delati uže v četrtek večer („u oči petka“). Poved. častnik Vukotinović v Beču (1882**) in dr. K-ić iz Slavonije l. 1885.

Tudi **Srbom** v nekdanji srbski **Vojvodini** je petek nesrečen dan, sósebno za dela in potovanje (Ustn. por.)

Srbi v Nišu in po njegovi okolici nečejo v petek nikakega dela *počenjati*, pa ni *nadaljevati* nečejo v petek kakega poprej početega, a do petka ne dovršenega posla. Moj svedok trdi, da velja to o vsi stari Srbiji.

V Starem Vlahu ne vprenzajo („ne hvataju“) volov v petek, misleč, da bodo potlej „goveda“ krvomočna („... goveda krvomute“). Milićević „Glasn. srps.“ 1873. zv. **37**; 115.

Razun tega praznuje narod skoro po vsi Srbiji na leto po **dvanaest** posebno imenitnih **petkov**, „narodnih svetkov“, ki jih je po „Glasniku srpsk.“ 1867, zv. **22**. 90—93 priobčil Milićević sè zanimljivo bajko vred o tem, kako je kristijanom razodel te petke, (ki so jih bili židi zapisane oteli nekemu ujetemu apostolu), židovskega ga modrijana sin, hoté pokristijaniti se, in kako je zato oča... zaklal njega in sebe! —

V isti Srbiji je pa petek nekod... sploh srečen dan, ki ugaja vsakemu „započetku“, tako da je nastala ondod uže davno národna poslovice: „Petak—lep za početak“. (Poved. l. 1885 neki trgovec iz gornjega Milanovca.) Pogrešamo te narodne poslovice v obeh Vukovih zbirkah, tako tudi v Milićevićevem spisu: „Život Srba seljaka“ v „Glasniku srps.“ zv. **22** (1867) in **37** (1873)...

Čehom in **Moravcem** (po ust. por.) je petek, kakor Slovencem sploh nesrečen dan.

Čeh veli: „V pátek započaté dlo se nedaži — jde naz pátek.“ Čm. 1853; 491.

„Kdo v pátek se směje, v neděli pláče;“ ali: „Kdo se směje v pátek, plakati bude v neděli.“ (Čelak. 497.)

Po ustnem poročilu je ta pregovor, ki se veže z našim in poljskim, znan i na **Moravskem**. — **Čeh**: „Kdo rozstúně se (obolí) v pátek, a ne zlepši se (ne popravi se) za týden, umře ve čtrnácti dnech.“ Čm. 476.

Tudi mnogim **Slovakom** je petek (kakor sredo gl. str. 132) sploh nesrečen dan. Dobš. 48. Zato se Slovaki ne selijo v petek (niti v sredo); Dobš. 47. Zato jim velja pri gospodarstvu i to pravilo: „Co v *piatok* uliahlo sa, neprisadzuj; neschovaš“ (kar se je v petek izleglo, ne pripuščaj; ne ohraniš). Dobš. 60.

*) „Hrvati (= hrv. Slovenci) ne znajo za nesrečni petek.“ Povedal neki „Kajkavec“ iz Podsten. Zagrebčan (prostak) pa veruje vendar še va-nj. Povedal Iv. pl H.

**) Stotnik K. Gröber slišal je v Bosni na Prosari-planini, kder je živel najdalje, samo za torek, da je nesrečen dan, — nikdar pa za petek, ki je Turkom... svetek. (Zato lahko, da je to vražo nekod zatrl poprejšnji „turski strah“.)

Nekod pa ne drže nič na dni („ne dajú nic na dni“) in pravijo: „My pracujemo (delamo) na svatieho Môjžiša (Možeža), t. j. . . . kedy môžeme (a kedy čo načim) = kedar moremo (in kedar je treba).“ Dobš. 48.

Potrdila mi je to neka Slovakinja od „sv. Jurja“ na Ogrskem (šest ur od Požuna), rekši, da pri njih ne véruje živ krst v nesrečne dni, bodi si ponedeljek, torek, sreda — ali petek itd.

Bolgar se v petek ne upoti rad na pot; za druge posle mu pa petek ni nesrečen dan. (Poved. I. Nestorov.)

Rusom je petek sploh nesrečen dan, kajti ruska poslovice veli: „Kto v^o pjátnicu délo načínajet^o, u togo ono budet^o pjatit^osja; t. j. kdor v petek delo začénja, temu pojde rakovim pótem.“*) Dalj. „Poslov.“ 111 31. (Afan. I.; 231.)

Po mnogih krajih ruskih ženske ob petkih ne predejo, ne lužijo („ne varjati šeloka“**), ne peró perila („ne stírjajut^o bélja), ne izgrebajo iz peči pepela, a moški ne orjejo, niti ne vlačijo („ne pašut^o i ne boronjat^o“), zato ker mislijo [zdaj], da je jako velik gréh („boljšoj gréh“) opravljati taka dela ob petkih; pa tudi zato ne, da ne zaprašé matere Petke („matušku Pjaticu“***) in da jej ne zametó s pazdirjem in prahom očí, ker hodi tačas po izbah (Afan. I. 233—234).

Malorusi ne znajo sicer ni srečnega niti nesrečnega petka; vendar čislajo več pojedinih (ugodnih) petkov, rekši, da se človeku kateri se postí ob onih petkih, ni bati tega ali ónega zla. Vseh ónih **dvanajst petkov** navaja Dragomanov v svoji knjigi n. pr.: „Kdor se postí prvi petek („vélikega posta“), ne bode béd en (nadložen); kdor se postí drugi petek, (pred „Vélikim dnem“, t. j. pred Veliko nočjo), ni mu se bati nagle smrti itd. itd.

Tudi med štaj. Slovenci je znana „kriva véra“, da se udeleži posebnih milosti božjih vsak, kdor se postí „**dvanajst določenih petkov**“ med sv. Matijem in božičnimi prazniki. (Slo mšek, „Drobt.“ 1846, 56; prim. „Črtice“ 147.) — Dokazano je z ónimi besedami, da je bila ta kriva véra (vraža) pred **1200** leti tudi . . . nemška.

Ni mi treba menda praviti, da so si vsi ti „dvanajsteri petki“ rod med sabo in z „vélikimi petki“ srbskimi, premda se zdaj med sabo „strinjajo“ . . . samo po številu in postu.

Poljakom je pa petek nekod sploh srečen dan. To priča poljski pregovor: „Piątek — dobry początek“ (petek — dober početek). Tako po ustnem poročilu znanih mi Poljakov n. pr. iz Tarnopola, Czortkowa (ob Podolji) i. dr.

*) „Pjatit^osja: umikati se: zurückweichen. Prim. 1. česki pregovor o petku.

**) Šelok^o ali po izr. šolok^o = lug.

***) Gl. dalje pod napisom: „Ozir na teden“.

Vendar treba vedeti, da so mnogi Poljaki ta poljski pregovor pobrali samo v šoli . . . iz slovnice (izmed raznih primerov poljske govornice), da tedaj poljska véra v „srečni petek“ ne sega tako daleč kakor ta pregovor.

Pravil mi je znanec (Poljak iz „Rzeszowa“), da navzlic navedenemu pregovoru, ki ga je znal iz poljske slovnice tudi on — veruje v njegovem rojstvenem kraju in okoli tega vse v „nesrečni petek“, in da tudi njegova mati, ki se je rodila v Varšavi, ni hotela pri gospodinjstvu ob petkih začenjati nikakega važnega dela, ni seliti se, ni potovati, niti najemati nove dekcle.

Tudi po mnogih drugih krajih je Poljakom petek nesrečen dan („feralny dzien“) posebno za žetev in za potovanje: „Nie rozpoczynać żniw (ne začenjati žetve w dnie feralne, t. j. Poniedzialek i Piątek, podobnie jak nie wyjeżdżać w drogę w te dnie“ (ne odpravljati se na pot). V Kujavah — povsod. (Kolb. III. 93.)

„Kto się śmieje w piątek, zapłacze w niedzielę“ — pravijo i Poljaki. Tako tudi po vsi Galiciji: „Kto w Piątek tańcuje, a w Sobotę śpięwa, ten niech się w Niedzielę nieszczęścia spodzięwa“ (naj se nada, t. j. pričakuje v nedeljo nesreče!)

Serbom-Lužičanom je (s torkom vred) i petek srečen dan za ženitve ali svatbe. Morebiti, da so se ti bratje naši, ki živé sredi Nemcev, te vere navzeli od nemških sosedov? Čitaj dalje!

Nemcem je petek isto tako, kakor Srbom in Poljakom nekoč srečen, nekoč pa nesrečen, — oziroma: nekoč najsrečnejši, a nekoč najnesrečnejši dan.

Prvo misel, da je petek srečen ali najsrečnejši dan pripisujejo nemški učenjaki poganskemu vplivu ali „poročilu“,*) t. j. spominu na ljubeznjivo boginjo Freijo (Venero starogermansko, po kateri je nemški petek dobil ime „Freitag“ = Freija-tag: Frejin dan); drugo misel, prvi nasprotno, tolmačijo pa s „poročilom krščanskim“ o vélikem petku.

Kodar se je tedaj ohranilo poročilo o ljubeznivi boginji Freiji, ondod je petek Nemcem najsrečnejši dan, pripraven zlasti za svatbe in dobro se odseda — pravijo — vsako delo, v petek začeto; otroci, ki se narodé v petek, pa krsté v nedeljo, — srečni bódejo kakor óni, kateri se rodé v nedeljo. — V petek treba zapreči in žeti začeti, ob petkih (zlasti kedar mesec raste), morajo se po nemški vraži rezati tudi nohti, zato da . . . ne bolé človeka potém zobjé.

Ta nemška vraža, s katero se strinja i slovenska, str. 135) sluje po nemškem „sploh“. II. 59; **) sebosno pa po Sileziji [pruski], po Braniborskem in Tirolskem, Busch, 157. —

*) „Der verhängnissvollste Wochentag ist der Freitag; je nachdem aber die heidnische oder die christliche Ueberlieferung überwiegt, gilt er als der glücklichste oder aber seltener, als der unglücklichste Tag.“ II. 59 (I. 11).

**) Od baltijskega morja, [ob katerem so stanovali nekđaj Polabski Slovani], celo v Tirole; „Von der Ostsee bis nach Tirol hinauf“, veli Busch, 16).

Tudi lase naj si strižejo Nemci le ob petkih; tako jim vé-
léva ali vsaj priporoča domača vraža (II. 59; Busch, 16); Slovencu
pa ne ugaja — kakor smo čitali na str. 135 — za ta posel petek,
zato ker rastó potém pre hitro.

Po drugih nemških deželah (zlasti po katoličanskih, kodar
se misli, ali se je vsaj mislilo nekđaj na „trpljenja dan“) — ondod
je pa petek naj nesrečnejši dan za vsako važno delo, za poto-
vanje, selitev in za nove službe I. 11; II. 59.

Na Dunaju neče v petek „zadati se“, t. j. v novo službo
priti nijeden hlapec, nijedna dekla. To velja tudi o mnogih drugih
boljih (gosposkih) služabnikih in služabnicah, ki se štejejo med „omi-
kane“ ali „izobražene“. — Pa da hoče služabnik ali služabnica
res tudi priti tega dné v novo službo, odgovorila bi takemu poslu
gospodar Dunajčan in gospodinja Dunajčanka, da . . . tega dne . . .
ne, kajti je . . . *petek*.

Posebno se pa bojé na Dunaju . . . „nesrečnega petka“ žen-
ske, in to ne samo prostakinje, nego tudi premnoge „izobražene
gospe“. Te vrste Nemcem in Nemkam je petek nesrečen dan tudi
za poroke. — Nesrečno bode tudi dete, katero se rodi v petek. *)

Po koroško-nemški vraži ne sme se v petek prati v potoku,
sicer . . . nastane povodenj. (Iz istih virov: I. 11 in II. 59.**)

„Kdor se v petek smeje, joče se v nedeljo“ — ta pregovor
čuje se nemški tudi po Tirolskem (Busch, 16.) Prim. franc.: „Tel
qui rit vendredi, dimanche pleurera.“ Čel. 494; angl. „He that sings
on Friday, shall weep on Sunday.“ (Ondi.)

Da je petek **Francozom**, celó Parižanom nesrečen dan, zlasti
za potovanje, dokazal je Fr. Sarcey v svoji „Revue“ l. 1884. s
tem, da zaslužijo v Parizu vse železnice z izvoščiki in dostavniki
(„omnibus“) vred ob petkih po stanoviti navadi manje nego ob
drugih dneh.

Trdo se držé iste vraže tudi **Romunci**. (J. Slavici, 65.)

Muhamedovcem (Turkom i. dr.) je poleg „blaženega četrтка“
petek — njihov svetek — najugodnejši dan; zato mu pravijo
„izvrstnik“. (Busch, 18.)

Opomnja. Katerega koli prostaka Slovana, ali drugega pri-
prostega človeka sem vprašal, je li mu znan uzrok, zakaj mislijo
ljudje, da je petek . . . **nesrečen** dan, ali zakaj je nekaterim . . .
srečen dan, — razun jednega Slovenca, ni mi znal povedati nijeden
uzroka niti temu, niti onemu. — Oboje je stara národna vera, ki
prehaja od očeta na sina, od matere na hčer. Sin veruje očetu,

*) Nahaja se ta vraža tudi v nekđanji nemški naselbini, Žabnici.
(Poved. Fr. K-t. po materinih besedah: „Kateri otroci se rodé v nedeljo, so
srečni; kateri pa v petek, so nesrečni“. Prim. pod bes. „nedelja“.)

***) Prve polovice te nemške vraže navzeli so se tudi koroški Slovenci.
(V Pokrčah. Poved. O. R.)

hči materi, ne vprašaje **zakaj**; tako prehaja od roda na rod, a živa duša ne vpraša . . . **zakaj**?

Tako radovedni so samo pojedini učenjaki, ki premišljujejo take „pojave“ ter jim ugibljejo uzroke.

Slišali smo, kaj je po nemških učenjakov mislih krivo nemški vraži ali „národní veri“ v srečni in nesrečni petek.

Po naši pusti pameti, dal bi se vse vzlic ostankom nekdanje poganske vere v boginjo Frejo uzrok tudi *srečnemu* petku razlagati s krščanskim poročilom, namreč z veselim spominom na srečno rešitev („odrešenje“). Res ovršavajo protestanti veliki petek kot vesel praznik.

S tem veselim, pa zatemnelim spominom smel bi se morda tolmačiti tudi uzrok *srečnemu* petku pri nekaterih Srbih in Poljaki, kateri niso (n. pr. ob meji Podoljski) v nikaki dotiki z Nemci.

Pri vseh onih kristijanih, kateri so se iz prvine na veliki petek spominjali „trpljenja in smrti“, obveljala je tedaj vera v „nesrečni petek“,*) — pri onih, kateri so mislili na srečno rešitev, zakorenila se je pa vera v „srečni petek“.

Ne dá se „srečni petek“ tolmačiti z *neravnim* ali *lih* številom, t. j. „neparom (5), češ, da znači po slovanskem bajeslovju *neravno* ali *liho* število („nepar“) s r e č o; r a v n o ali s o d v o („par“) pa . . . nesrečo (kakor dokazuje z drugimi besedami J. A. Voraček v „Slovansk. Sborn.“ 1884 str. 572).

Ta misel ne more obveljati zato, ker bi dosledno morali biti vsi *lihi* dnevi v tednu . . . srečni, kakor so n. pr. nekaterim Slovincem (Semičarjem) vsi *lihi* („neravni“) dnevi v mesecu . . . [za potovanje] srečni, — sodvi („ravni“) pa nesrečni. Tako mi je povedal in (po dvakratnem vprašanju, da ne bi bilo kako zmote) dopovedal l. 1884. na Dunaju . . . Semičar, G—č; rekši: „n. pr. 19, 21, 23. itd. . . so srečni („dobri“); . . . 20, 22, 24. itd. . . pa nesrečni („slabi“) dnevi za potovanje“.

Sobota (stsl. сѡбота: sáбота, izr. sombota). Da ta beseda ni postala na ravnost iz hebrejske, kakor se misli sploh, povedano je na strani 142.

O tem dnevu nisem mogel dozdej iztakniti druge vraže slovenske nego to, ki jo je priobčil dr. Jos. Pajek po svojih „Črticah“ duševnega žitka štajerskih Slovincov“, kako strašno je kaznovala (žrla) nekdanj Torklja take predice, katere so dolgo predle „ob sobotah na večer“; str. 238.

Pri **Malorusih** krojači ne šivajo v soboto večer, nego samo do večera, misleč, da je greh. (Dragom. 22.)

*) Zato ker je v petek „Bog“ umrl, tedaj petek „prav za prav velik praznik“ — rekel je omenjeni Slovenec (prostak) Ant. M. od Dobrépolj.

Srbom v Srbiji je sobota sploh nesrečen dan — vsaj okoli gornjega Milanovca. (Povedal mi neki trgovec iz Milanovca l. 1885.)

Serbi-Lužičani¹ pravijo: V soboto (kakor v sredo) človek ne sme ženiti se ali možiti, niti odpraviti se nikamor na pot. Tudi se ob sobotah ne sme sejati rž. — Proso sejati treba pa po njihovi veri baš v soboto. (Veckenst. 435.)

Češka vraža: Kdor oboli v soboto in drugi dan še boleha („stáně“), umre v treh dneh; ako mu pa tretji dan odleže, in dobro spi, ozdravi se, predno mine štirinajsti dan. Reinsberg-Düringsfeld XVI. uči malo drugače: „Če se začne bolezen v soboto in traje ves teden, umre človek tri dni pozneje; ako mu pa itd.“ kakor zgoraj.

Nemška vr. šteje soboto med nesrečne dneve. V soboto večer se ne sme presti, drugače se izpridi preja še tisto noč, ali jo kdo ukrade, ali si pa sprede človek . . . „vrv za vrat“ itd. . . .*)

[Štaj.-slovenska vraža prepoveduje isto tako, da se ne sme presti v soboto večer, samo da nepokorne predice izročča v kazen . . . strahoviti Torklji, ki je po bistvu brez dvojbe istovetna z nemško Harke (Harke²). Prim. I. 238 (§ 423 a), Grim. „D. M. I. 210 in v „Glasn.“ 1864. na str. 353--354 spisek: „O torki.“]

Sobota je po nemški narodni veri „starega Boga dan“, nedelja s ponedeljkom vred pa „novega“.**)

Po tirolski veri je sobota posvečena Materi Božji, ter mora ta dan solnce kolikor toliko posijati njej na čast. (Busch, 17.) Nekod pravijo Nemci: . . . zato da si posuši Mati Božja . . . srajco (II. 60), — ali kakor pravijo drugod: tančico, t. j. „pajčolan“; (Sám slišal l. 1884. v Neu-Purkersdorfu blizu Dunaja.)

Muhamedovcem je sobota (kakor premnogim krščanom petek) nesrečen dan „za pót“, pa tudi „za kúp“ itd.; zlasti nečejo ob sobotah kupovati hiš, — pa ni striči si lás, niti rezati nohtov (kakor ni mnogi Nemci in nekateri Slovenci ob nedeljah). Prim. Busch 19.

Ozir na teden in njegove dni.

Beseda „teden“ (ki je pogrešamo v stari slovenščini), postala je kesneje iz stsl. „tū dny“ (ta dan). Ko se je namreč po preteklih 7 dnevih vrnil zopet prvi dan (nedelja), rekali so naši predniki, da je zopet „te den“.***) Tako je nastal pojem „teden“; †) še poprej pa je bila iz istega uzroka za pojem „teden“ začela rabiti starim Slovincem beseda „nedělja“. Res velé tednu še dan

*) „Galgenstrick“. II. 60.

**) „Der Samstag gehört dem alten Herrgott, der Sonntag (und Montag) dem jungen“. II. 60.

****) Tako pravijo štajerski Slovenci še dandanes za „ta dan“.

†) Prim. hrv. tjedan, tajedan, tajdan, č. týden (stari roditnik: „tého dne“ poleg novega: (týdne); polj. tydzień (rod. tegodnia in tygodnia, po novem tudi „tydnia“).

danes Rusi nedelja, Srbi nedelja ali nedjelja, Bolgari nedelb ali sedmica; pa i Slovencem rabila je v Trubarjevi dobi nedelja („nedela“) poleg besede ‚teden‘ (keden ali ‚kedem‘) za ta pomen.*)

Delitev časa na „tedne“ po 7 dni znana je od nekdanj Kitajcem, Semitom in Peruvianom. Naučil se je menda človek tega merila najprej v jutrovi deželi . . . od meseca, ki potrebuje za svoje 4 dobe . . . za vsako po *sedem dni*.

Dognano je, da je došel teden ‚od Egipta‘ po „Aleksandrijcih“ Grkom in Rimljanom še pred krščanstvom, in da so ga iz Rima dobili Germani (Nemci) tudi še pred krščansko vero — v 4. ali 5. veku po Kr. Zato so po Rimskem vzgledu nadeli dnevom v tednu iz prva samo poganska, t. j. nekrščanska imena, ki jim rabijo do malega (razun srede in sobote) še dan danes, samo da zvoné zdaj v književnem jeziku ali „novo-visoko-nemški“ malo drugače nego „staro-visoko-nemški“ itd. Da vidimo!

Latinski 1. dies Solis (nemški zdaj: Sonntag); 2. dies Lunae (Montag = Mond-tag); 3. dies Martis (Diens-tag iz Dies-tag, švab. „Zies-tag“, a ta iz Ziewes-tag po germanskem vojnem bogu: „Zio“ = Mars); 4. dies Mercurii (Mittwoch), nekdanj menda st. v. n. „Wuotanes tac“? st-saks. Wōdanesdag = Wōdans-tag, (Vōdanov dan);**) 5. dies Jovis (Donnerstag = ‚Tag des Donner‘, ki je bil starim Germanom tudi ‚Gromovnik‘ kakor Rimljanom Jupiter ali Jov); 6. dies Veneris (Freitag = Frejin dan, ‚Tag der Freija‘, ki je bila Germanom — kakor Rimljanom Venera — boginja ljubezni); 7. dies Saturni, kesneje: dies sabbati, od hebr. besede „sabbath“ (posrednje iz njenega grškega lica); st. v. n. : ‚sambaz-tag‘ = Samstag; (Angleži pravijo poleg ‚Sabbath‘ tudi še zdaj ‚Saturday‘).

Treba pa vedeti, da je pri Rimljanih teden starejši od teh bajeslovnih ali zvezdoslovnih imén, kesneje uvedenih, ki so se — po glasoslovnih pravilih nekoliko izpremenjena — ohranila tudi v romanskih jezikih (v laškem, francoskem, španjskem itd.), razun 1. in 7. dneva, ki sta bila prekrščena po cerkveno-latinskih imenih: ‚Dominica‘ pa ‚Sabbatum‘. Prim. „Slovan. Sborn“. 1884 str. 566.

Slovenci smo teden prejeli stoprav s krščansko vero, in to, prvi izmed vseh Slovanov, v nekdanji Panoniji. Zato naši dnevi v tednu nimajo ‚poganskih imen‘; krstili so jih (do malega)

*) Prim. Mikl: „Die christl. Term.“ in „Lexic. palaeosl.-gr. lat.“ 425. Isto tako židovski *sabbath* znači poleg prvotn. pomena (počitka dan) tudi *teden*.

**) Angleži pravijo sredi še zdaj „Wednesday“ (po starem: „Wodnesday“). Da je bil pa Wuotan (Wodan) starim Germanom to, kar Rimljanom Merkurij, pričata Tacit in Pavel-Diakon. Tacit pravi, da so Germani častili „Merkurja“, najbolj ter mu žrtvovali ob posebnih dnevih celó. . . Ijudi. (Germ. c. 9.) Pavel Diakon pa potrjuje (19) izréno, da je bil Germanom ‚Wodan‘ ali ‚Gwodan‘ to, kar Rimljanom Merkurij. (Prim. Grim. „D. Myth.“ 4. izd. I. 99—100. 102—104.)

po številih, — bodi si po načinu cerkveno-latinskem,* ali pa po grškem, vendar so jih redili ali vrstili malo drugače; kajti Grkom, — ki so se držali hebrejskega načina in reda, v krščanski dobi pa krstili prvi dan, t. j. nedeljo κυριακή = Dominica, Gospodov dan, je po hebrejski matici ponedeljek δευτέρα = drugi (dan); torek τρίτη = tretji; sreda τετάρτη = četrti; četrtek πεντάς = peti; petek παρασκευή, (čitaj *novogrški*: paraskevė = pripravlanje, pripravlanja dan**); sobota σάββατον.

V novi grščini čitamo poleg navedenih cerkvenih imén tudi ta po Rimljanskem kroju skrojena imena: ή της Σελήνης ήμέρα, dies Lunae; ή του Άρεως ήμέρα, d. Martis; ή του Έρμου ήμ., d. Mercurii; ή του Διός ήμ., d. Jovis; ή της Αφροδίτης ήμ., d. Veneris; ή του Κρόνου ήμ., d. Saturni; za „nedeljo“ rabi pa tudi posvetnim piscem cerkveno ime: κυριακή.

Po tem vidimo, da so se Grki do malega držali starozá-konskih imen, in svetopisemskega reda, da se pa slovenska imena ne strinjajo nì z imenstvom grškim, nì z latinskim. (Tu si mislimo samo cerkveno-latinska imena; kajti ogibali so se krščanske vere oznanovalci kakor živega ognja . . . poganskih imen. Gledé na ime ‚sreda‘, in na staroslovensko lice sobota (sabota = sombota; iz st. v. n., ‚sambaz‘, a ne na ravnost iz hebr. ‚sabbáth‘, niti iz grško-lat. lica σάββατον, sabbatum), moraš pa, če premisliš do dobra vse okolnosti, — vsakakor pritegniti slavnemu Miklošiču, ki trdi z bistroumnim Kopitarjem, da so bili dobili Slovenci teden v Panoniji s krščanstvom vred uže po prvih (zgodovinskih) oznanovalcih, in da so od njih prejeli s časom ‚teden‘ z vsemi drugimi imeni vred vsi drugi bratje slovanski***); samo Polabski Slovani krstili so četrtek — posnemaje nemški način, po bivšem domačem Gromovniku ‚perendan‘ = stsl. peruny dny, t. j. Perunov dan (Donnars- ali Donners-tag). — Motijo se tedaj vsi óni, kateri mislijo, da je bilo to jedino pogansko ime Polabskim Slovanom ostalo . . . iz poganske dobe; kajti da so dobili vsi Slovani teden in, njegovovih dni imena ‚stoprav s krščanstvom, to nam kažejo uprav ta imena, ki se strinjajo vsem — tako razkosanim Slovanom.

Živo spominjaje se še starega domačega Gromovnika Peruna, ‚krstili‘ so Polabski preverjeni Slovani — kakor smo rekli — posnemaje nemški način, četrtek ‚perendan‘; a petku so vzdeli

*) ‚feria secunda‘; ‚tertia‘, ‚quarta‘ itd.

**) ‚Rüsttag‘ (Vorbereitungstag), zato ker so se židi tega dne pripravljali za svojo soboto (K. Schenkl). — Židi sami pravijo pa petku ‚šiši besabbáth‘, izr. besabát (= šesti dan v tednu) ali pa tudi ‚ereb sabbáth‘ = Sabbathabend (kakor velé Nemci soboti tudi ‚Sonabend‘).

****) Prim. Mikl. ‚Die christl. Terminologie der slav. Sprachen‘. (Denkschriften XXIV. 1—58.)

ime: „skôpy dan“ (skópi dan*). — Tako se je n. pr. tudi Nemcem staro pogansko ime sredi... („Wuotanes tac“?) s časom izprevrгло v „Mittwoche“ (f.), a naposled v „Mittwoch“ (m.), isto tako pogansko ime soboti v sedanji „Samstag“; ostala jim pa druga poganska imena.

Če šteješ ponedeljek za prvi dan tednu, zato ker znači torek ali vtorek („victory“) drugi dan, — ondaj res ni ‚sreda‘ = srednji dan v tednu; ako pa računaš po cerkvenem načinu nedeljo za prvi dan, a ponedeljek za prvi **po** nedelji, torek za drugi dan **po** nedelji (tedaj tretji v tednu), — ondaj je sreda tudi pri nas in drugih Slovanih po tem računu uprav na sredi tedna.

Ker je pa za razlago narodnih vraž važno, da se vé, kateri dan je kateremu narodu prvi dan v tednu itd., bodi povedano še to, da se po Stulli-jevi svedočbi ‚ponedeljnik‘ zove [nekod] tudi ‚prvi‘ — in da M. Busch navedeno nemško vražo (po kateri nečejo Altenburški Nemci v ponedeljek posojevati ničesar drugim ljudem, ‚ker bi se iznebili sicer sreče na vês teden‘) — razjasnuje uprav s tem: ker je ponedeljek ljudstvu [nemškemu] ‚večinoma‘ prvi, a ne drugi dan v tednu.

Zbog različne štetve tedenskih dni ne more biti pa jedinstva ni gledé uzrokov takim vražam, katere so zavisne od lihih ali pa od sodveh števil.

Zábi se s časom — kakor mnogim drugim, tako i takim vražam pravi uzrok, — a stare zakorenjene vraže ostanejo med ljudstvom tudi... brez znanega mu uzroka... ali vsaj brez pravega (starega), ki se je umaknil morda kakemu novemu.

V srbskih in bolgarskih pesmih nahaja se često posebljena „sveta Nedelja“, — tako tudi „sveta Petka“, tedaj obé kot svetnici, in se pri Srbih in Bulgarih tudi časté kot svetnici.

„Svi se sveci redom posadili:

Navrh stola Gromovnik Ilija,

Nasred stola Sava i Marija,

Po dnu stola Petka i Nedjelja“.

Vuk: „Srps. nar. pjesme. II. (1845), str. 100.

„Da svetkuju petku i nedjelju“.

— — — — —

„Ne svetkuju petku i nedjelju

Ni Iliju, koji gromom bije.“ — Ondi str. 206.

. [„Nemanjići stari]

Sagrađiše visoke Dečane,

— — — — —

U Prizrenu crkvu svetu Petku.“**) — Ondi str. 199. vr. 43.

*) „Stsl. skapyj dne“. Po Mikl: ... „etwa der karge Tag, wegen der faste“. Ondi str. 20.

**) Žumberska cerkev ‚sv. Petke‘ v župi Sošički pol ure nad Radovico, dobro poldrugo uro od Metlike, je zdaj na pol porušena (brez krova in oltarja) ... Vendar se jej Žumberčani še zdaj zagovarjajo kakor sv. Antonu za krmače in drugo blago. Žumberska cerkev ‚sv. Nedelje‘ v Radatovičih stoji blizu kranjske meje (Bušinje vasi), péšice malo uro od Malih Lešč, dve uri od Metlike.

„Zaspala svéta Nedelja
Na svéta Petka skuto'i.“ itd. (Bolg.) Milad. str. 34.

„Zborъ sa sabra i zaigra
Na ličenъ denъ, na Velikdenъ,
Na hubava Sveta Petka,
Sveta Petka i Nedelja.“ — (Bolg.) Čolak str. 280.

Srbi mislijo še dan danes, da je sv. Petka — sv. Nedelji ‚majka‘. To razlagajo nekateri tako: ‚boginja Zora‘ — mati Solncu. Prim. Afanasjeva „Poetičeskija vozrženija“ . . . I. 242.

Poleg sv. Petke („Pjatnice“) posebljuje se v maloruski, tako zvani „Šaloputski molitvi“ tudi ponedeljek in sreda.*)

Ponedeljek imenuje se v njej — kakor kakšen sv. Peter . . . ‚Božji ključar‘, ki pa po morju brvi poklada in jetnike (ujetnike) iz jetništva rešuje:

„Svjatij Ponedilocku
Božij Gospodnij ključniku (sic)
Ščo po morjam kladki kladeš
A nevoljnika z nevolji vizvola(j)eš
Primi dušu raba Božogo . . .
Da ponesi na nebesa:
Tam' svjata (sic) Pjatnicja **)
Naša prečistaja (sic) matinka,
A Pravaja Sereda
I usja [vsa] naša pravedna ridnja ***)“ — itd. (Dragom. 36.)

Opomnja. Namesto „Pravaja ali Prava Sereda“ (sreda) pravijo Malorusi tudi „Pereplavna“ (preplavna) sreda. — „Perepolovenije“ zove se ruski namreč svetek, kedar se začénjajo deca kópati. †) — Razlikuje se tedaj Šaloputska (dobra) Sreda, deci pomočnica, od (zle) Srede velikoruske, uže na str. 133 omenjene, ki predicam, ako jo kličejo na pomoč, sicer pomaga, t. j. doprede in celó dotkè, potlej jih pa — zadavi.

Ne jemljó se pa v tej Šaloputski molitvi v misel drugi 4 dnevi: nedelja, torek, četrtek in sobota.

V očenašu Šaloputskem posebljen je pa s ponedeljkom „ključnikom“ (sic) tudi četrtek („Suvertočka“ kot svetnica, ki pomaga ljudem v nebesa).

. . . . „Suvertočko“ ne sutobrasnaja, uhopi i ponesi nas na nebesa . . .“

(To je — s priobčeno češko vražo o četrtku — vse, kar sem mogel iztakniti o tem dnevu v slovanskem bajeslovju.)

*) Šaloputi (Malorusi) živé po južno-ruskim krajih.

***) Malorusi izrekajo Pjatnicja; tako ПЯТНИЦА je tudi v Dragom. knjigi; a ne Pjatnica“ (velikoruski), kakor čitaš v tej molitvi poleg 5 drugih tiskovnih grehov v „Slovansk. Sborniku“ 1884. str. 569.

****) T. j. rodnja (rodbina).

†) P. Ivaščenko: Zapiski jugo-zapadnago otděla imper. rus. geogr. obščestva. II. (1874), 94.

Zanimljiva je ‚svete Pjatrice‘ (sv. Petke) maloruska slavnost, ki jo je 1875 l. videl A. J. Lonačevskij v Krinici (= Studencu), kraju kakih 10 ‚verst‘ od mesta Lubna, ter po njegovem popisu priobčil tudi J. A. Voráček v svojem mičnem spisu: „Slovanský týden“ v „Slovansk. Sborn.“, III. 1884. na str. 570–71. Ondi je popisano tudi bolgarsko praznovanje sv. Petke (2 dni pred sv. Jurijem), ki je podobno našemu „proščanju“, samo da plešejo mladi Bolgari v Slivnu, v Plodivu . . . z nališpanimi bolgarskimi ‚momami‘ (dekliči) narodno ‚horo‘.

O maloruski slavnosti bodi povedano na kratko samo toliko: Prevelika množica ljudstva, s posodicami v rokah, zbira se v logu okoli čudovitega studenca, katerega postanek in zdravilna moč se pripisuje sveti „Pjatricji“; nekateri postavljajo tudi prižgane sveče studencu na zagrajo, zvečer pa polegajo razdelivši se na skupine, ob gorah okoli studenca — moški posebe, a ženske posebe — pod drevje; devajo potem lučice na drevje ter popevajo v zborih do kakih najstih, t. j. dokler lučice ne pogasnejo. — Nekateri odhajajo potlej domov; drugi pa ostajajo spéc pod drevjem ali pri vozovih čez noč.

Drugega dne ustanejo za rana, umijejo se najprej sè studenčnico, a potem opravljajo stoprav prepobožne in žive svoje molitve, mnogi klečeč, priklanjaje se in šepetaje.

Zlasti po maloruske slavnosti posebnih običajih, ki se zdé g. Voráčku jako stari in poganski („velmi starého, pohanskeho původu“), dalje po tem, ker je bil v romanskem in germanskem tednu petek posvečen . . . ženskemu božanstvu, — sodi on, da so stari poganski Slovani, — ako ne boginje tega imena, — brez dvojbe čistili in klicali kako drugo boginjo („bylost ženskou“).

Ta misel pa ne more obveljati, prvič zato ne, ker so brez dvojbe Slovani, in to ruski Slovani poslednji, prejeli teden, a z njim vred petek, . . . stopram s krščanstvom; drugič zato ne, ker ruska ‚Pjatnica‘, (malorus. tudi ‚Pjatinka - matinka‘) bolg. in srb. ‚Petka‘ ni nič drugega, nego da se je moški *petek* izprevrgel v žensko petko po grškem imenu temu dnevu (pa s končnico slovansko): „paraskevgij“ (f.) gen. paraskevgije = παρασκευή, dies Veneris, ki se nahaja poleg imena petek m. v stari slovenščini (Clouz. Sup.), v srbščini pa „paraskevija“ ali „paraskeva“ samo za pomen: „sv. Paraskeva“ ali „sveta Petka“, kakor so si jo podomačili južni Slovani.*

Da je temu res tako, svedoči nam srbski izrek: „Ubila te sveta Petka Paraskevija!“ Gl. Vuk. rječn. na str. 488: Para-

* Sv. Paraskeva ali sv. Petka, grško-vzhodne cerkve svetnica, bila je rodom Srbkinja, ter se praznuje v Srbiji njen svetek 14. oktobra po starem (26. oktobra po novem) računu. Njej na čast postijo se v Srbiji ves teden. „Slovník nauč.“ VI. 296.

skéva, Paraskèviija (die heil. Paraskewe, S. Parasceve), in na str. 496: Petka.

Ondi čitaš tudi srbski izrek: „Naudila *“) mu „mlada petka“, t. j. naškodil mu je mladi petek (der Freitag nach dem Neumonde). Po srbski narodni veri spada tedaj sosebnno „mladi petek“ med nesrečne dobe.

Srečne in nesrečne dnevne dobe, oziroma ure.

„Srečna ura, kedar si se rodil!“ — ali pa: „nesrečna ura, kedar se je rodil ta človek!“ . . . take izreke slišal sem za mladih nog po gostem med Belimi Kranjci. . . Ondod (okoli Metlike) in drugod po Slovenskem, t. j. po nekaterih krajih krajnjskih, štajerskih, koroških, goriških, (tudi po Me(d)jumurji in okoli Varaždina) veruje priprosto ljudstvo še dandanašnji v Rojenice ali Sojenice, ki sodijo, vsako dete uže ob njegovem rojstvu, kaj bode [iz njega], in kako mu bode umreti naposled, ter so jako podobne grškim Moiram (*μοῖραι*), rimskim Parkam (Parcae) in severnim Nornam (Nornen, -ir). Na drobno bodemo govorili o njih v II. delu. Tukaj samo še toliko, da jim pravijo Bolgari „orisnici“, „urisnici“ ali „naročnici“. Afan. III. 343 **, in da se jako trudijo noseče Bele Kranjce v Železnikih, na Radovici . . . „da ne bi porodile ob uri, za katero se pripoveda „od Rojenic“, da je nesrečna“. (Sezual brat Anton stoprav 24/4. 1885 v Metliki.)

Za setev je „dober“ nekod samo *dopoldanski* čas, — neugoden tedaj *popoldanski*. (Podstene pri Banjiloki.)

Jako vkorenjena je pri **Srbih in Hrvatih** vera v srečno in nesrečno uro — ali, kakor velé Srbi: „dobri i zli čas“, ki znači po Vuku uprav „trenotek“ (Augenblick, punctum temporis).

Isti Vuk piše v svojem „rječniku“ na str. 125. p. l.: „Dobri čas“ tako: „Kao što se u narodu našem misli za dobru i zlu sreću, tako se može kazati i za dobri i zli čas (pa što se počne u dobri čas), ono dobro bude, a što se počne u zli [čas], ono bude zlo.“

„Po gdjekojijem se mjestima ovo već zaboravilo, jer n. pr. u Srbiji, kad ko na polasku reče: „s Bogom ostaj!“ — odgovori mu se ili: „s Bogom pošao!“, ili: u dobri čas pošao! kao i kad se što zlo dogodi, što se kaže: „u zao čas!“ ili „u z'o čas!“ — „Ali u Crnoj gori i po njezinem okolinama upravo se kaže (n. pr. kad se napija, ali kad se djevojici daje dobra molitva) dobri čas, kao što se i u protivnijem dogodjajima govori „zli čas“. — Prim. tudi Daničićev „rječn.“ pod besedo „čas“ na str. 901—902.

*) Namesto: nahudila (iz „na“ in hud, a, o).

***) Po Miklošiču izhaja prvo in drugo ime iz grškega *ὄρσις* (constituere, določiti), tretje pa iz domačega korena: „na“ in „rok (rek)“.

Srbski narod govori še dan današnji: „dobra sreča“ in „zla sreča“ (= „fortuna secunda et adversa“). Prim. ondi; *) a srečo [dobro in zlo] daje. . . Usod (srb. „Usud“). Ja sam tvojega brata sreča. „Ja sam tvoja sreča.“ Meni je Usud tebi dao. Vuk. „Srps. nar. prip.“ 1853. br. 13, str. 90 in 91.

„Srbski dobri čas“, a seособno kot začetek kakemu važnemu delu ali kaki imenitni zgodbi, nahajamo še zdaj pri Germanih in Romanih.

Nemci pravijo še dan danes: „zu glücklicher, guter stunde geboren werden“. Grim. „D. Myth.“ 4. izd. II. 716 (1. op.).

V **starošpanjskem** Cidu čita se često: „el que en buen ora. . . en buen punto nascio.“ — Tako je nastal iz pojma o „dobrem času“, t. j. o dobri uri kakega početka (franc. „à la bonne heure“) tudi **francoska** beseda bonheur (m.) = sreča (sploh). Gl. ondi.

Po nekaterih **švicarskih** krajih mislijo ljudje, da bode nesrečno ono dete, katero se narodi „ob dvanajstih“ („in der zwölften Stunde“. Kant. Zürich. Vernal. 395).

Serbi Lužičani velj: „O poldne se ne sme delati na polju.“ (Veckenst. 434.)

Srečni in nesrečni dnevi v mesecu in v letu.

Slišali smo uže (gl. str. 140), da so nekaterim Slovencem lihi (neravni) dnevi v mesecu: 1, 3, 5, . . . (za potovanje) ugodni ali „dobri“; sodvi (ravni): 2, 4, 6, . . . pa neugodni.

V vsem letu je **sto** nesrečnih dni, kateri so, to se pa ne vé. (Povedal neki Semičar l. 1884.)

Nekod je pa ta vera, da so za gospodarska opravila, n. pr. za setev itd. srečni ali „dobri“ oni dnevi, pri katerih je „v pratiki“ (koledarju) „devica“, nesrečni pa oni, pri katerih je . . . „škorpijon“. (Poved. neki dečko iz Podstén pri Banjelóki.) Lahko se uveriš iz vsake pratike, — iz vsakega koledarja — da se ne strinjata ta praznoverska računa gledé nesrečnih dni; kajti škorpijona vidiš (navprek) vsako leto samo pri kakih 30 dneh.***) To število pride tudi na dan če razdeliš 365 ali gladko 360 dni med 12 nebeških znamenj. Ker velja to tudi za „devico“ zato bi po tem računu bilo v vsem letu (gladko) samo po 30 srečnih, a po 30 nesrečnih dni, ki so tedaj slovenskemu

*) Iz tega je razvidno, da je beseda „sreča“ (stsl. s^{re}šta ali s^{re}šta, occursus; prim. stsl. s^{re}ti, obviám fieri) iz početka značila vse (dobro in zlo), kar se je komu primerilo ali pripetilo, in se strinja tudi s skr. s^{ri}. Bopp. 356.

**) V pratiki za prestopno leto 1880 samo pri 28tih, za l. 1884 pri 33tih, za l. 1885 pa pri 32tih dneh. Čeh (prostak) veruje v 43 nesrečnih dni v letu. (Čem 1853. 492.) Ker se četrtna teh nesrečnih dni strinja skoro povse z nemškimi (gl. str. 149), zato sodimo, da so se zatrosili nekđaj po nemški „stoletni pratiki“ (ki se je pralagala tudi na češki jeziki). Prim. I. 12; 1. op.

kmetu nekod ‚dies fasti‘ in ‚nefasti‘ (srečni in nesrečni dnevi); pa samo za gospodarstvo, a ne za tožbe, niti za potovanje. *)

Po Tirolskem in po nekaterih bavarskih krajih veruje ljudstvo v **28** nesrečnih ali ‚zátornih‘ dni („Schwendtage“**), med njimi je tudi novo leto, sv. 3 kraljev dan, sv. Florijan in sv. Nikolaj (Miklavž).

Vrhu tega se pa Tirolci in severni Nemci boje še **31** nesrečnih, tako zvanih zavrženih dni („verworfenne Tage“).

Med temi jih je pet, ki so posebno nesrečni: 3. marca; 17. avgusta pa 1. 2. in 30. septembra meseca.

Premda se nemško število **31** jako ujema sè slovenskim, — pa nista ta računa vendar v nikaki zvezi; kajti v prvem mesecu je po nemški vraži sedem nesrečnih dni, a ‚škorpijon‘ pride v enem mesecu na vrsto samo po 2, 3 ali 4krat.

Švabom***) so pa najnesrečnejši ti trije dnevi: 1. aprila, zato ker se je kakor pravijo, tega dne rodil Judež ‚rjavac, veleizdajavec („der rothe Judas, der Erzverräther“); 1. avgusta, zato ker je bil po švabskem poročilu tega dne hudič pahnen v peklenski brezen, in 1. septembra meseca, zato ker je bila neki ‚tega‘ dne pokončana Sodoma in Gomora; po češki vraži pa 1. decembra „Čm.“ 1853. 492.)

Švabi znajo vsaj uzrok, zakaj so ti trije dnevi najnesrečnejši v letu; drugi Nemci pa ne vedó, zakaj so jim óni (poprej omenjeni) dnevi nesrečni, oziroma ‚zátorni‘ in „zavrženi.“

Belijo si glave in ugibljejo nemški učenjaki, da so ti dnevi utegnili biti za poganške dóbe ‚usodni dnevi‘. (M. Busch, ki je na str. 20 in 21. na drobno naštel vse óne nesrečne dni.)

Pravijo pa **Nemci**, da človek, kateri se naródi takega dne, ne živi dolgo, ali ga pa tare siromaščina in nadloga. Zakonski ljudje, kateri so se poročali takega dne, ne bodo si zvesti ter se ‚razkrušijo‘ skoro po poroki.

Kdor se kam upoti takega dne, doleti ga na potu nesreča (kvar). Ob takih dneh ne začenjaj človek (Nemec) ničesar zidati, ne odstavljaj nikakega živinčeta, katero si namenil za rejo, ne sej niti ne sadi! — Kdor se na kakšen ‚zátoren dan‘ rani o neki **uri**, ki je pa ljudem neznan, — ne more mu se zaceliti (rana). Kdor se začne ‚pravdati‘ na tak ali pa na ‚zavržen‘ dan, — za-pravda . . (Ondi.)

*) ‚Dies fasti‘ bili so Rimljanom uprav óni dnevi, kedar se je smelo sóditi (oziroma tožiti); ‚dies nefasti‘ pa, kedar se ni smelo sóditi; nefastus, a, um, znači pa tudi sploh nesrečen, čna, o (unglücklich, Unglück bringend).

**) Tako pravijo nesrečnim dnevom tudi v Alzaciji (Elsass). Prim. Schmeller-Fromm. II. 637 p. b ‚schwenden‘ — ‚schwinden oder abnehmen machen,‘ verschwinden machen, zu Grunde richten, vernichten itd.

***), ‚Švabam‘ ‚rekel bi Hrvat ali Srb.

„Dvanajstere noči“ ali „sveti večeri“ (tudi „volčje noči“).

K usodnim dobam spadajo tudi zlasti tako zvane *dvanajstere noči* (Zwölfnächte, „die Zwölfen“), Slovincem in drugim Slovanom po tem imenu neznane, štejejo se po navadi od božiča do sv. 3 kraljev.

Po nekaterih (nemških) krajih zovejo tako onih 12 dni ali noči pred božičem, nekod ónih 12 dni po novem letu itd.

Tej razliki je nekoliko kriv tudi novi (Gregorijev) koledar. Navadni račun se strinja sè starocerkvenim. V tej dobi, (ki so jo Grki imenovali „dodekahemerón“, dvanajsteri dnevi), niso se namreč smeli grško-latinske cerkve kristijani postiti, zato ker so to 12-dnevno dobo slavili (praznovali) kakor kakšen svetek.*)

Temu navzlic kaže vse, da izhaja to slavje do malega iz poganskih časov. Prim. I. 13 in II. 61.

„Dvanajstere noči“ bivale so pri poganskih Germanih v óni dobi, ko so praznovali zimski solnčni kres (Winter-Sonnenwende) a za tega svoje dvanajstdnevno *Julovo* („Jul-Fest“) ter mislili in verovali, da v tej (dobi bogovi obhajajo svet, a posebno njihov glasoviti bog Vodan. Njegovo častje omenjalo se je uže v XII. veku po vsi Nemčiji, — samo po čisto slovanskih krajih ne. II. 16.)

Ta doba ugajala je zato Germanom, in jim ugaja še dan danes, se posebno za usodno vedeževanje in za „čaranje“.

Vsak dan (izmed teh dvanajsterih) določuje ali napoveduje vreme za ves mesec drugega leta.

Ta vera je nekd tudi med **Slovinci**, samo da pazijo Slovinci (ki ne znajo dvanajsterih noči) na vreme onih 12 dni pred božičem t. j. od sv. Lucije (13. decembra) do božičnega večera ter prerokujejo po njih vremenu — vreme za vseh 12 mesecev drugega leta. (Črni vrh. A. Domicélj.)

V tej dobi, a sosebn po noči razsaja, pravijo Nemci, tudi ponočni ali divji lovec („der wilde Jäger“). Nemški učenjaki trdijo, da je ta „divji lovec“ istoveten ž njihovim Vodanom t. j. da se je ta poganski bog v bajki s časom izprevrgel v „divjega lovca“; nemško ljudstvo pa veli, da je to duh nekakega imenitnega moža, ki je tudi ob nedeljah in praznikih hodil v lov ter mora zato hoditi zdaj lovit do sodnega dne.

Strahovitih stvari čitamo v nemških bajkah o divjem lovecu in o „divjem lovu“ („wilde Jagd“, ki ima v nemščini še več drugih imen).

Ponočni lovec — pravijo nemške bajke — nosi širok klobuk in drvi s svojimi psi (po gostem ognjenimi) in z drugimi živalimi (rdečimi, večkrat tronogatimi); spremljajo ga tudi različni duhi,

*) I. 13. čitaš v I. opazki: „Bestimmt schon bei Ephraem Syrus im vier-ten Jahrhundert als Festzeit; dies wurde bestätigt durch das Concil. „Turon“ II. im Jahre 567. Augusti Handbuch der christl. Archäol. I. 542, III. 471.“

(posebno uboge duše nekrščnih otrok), ali pa nekdanji lovci, ki so za živih dni gazili ljudem po njivah žito, tudi čarovnice in druga bitja, ki so včasih brez glave, ali pa vlačijo svoja čreva za sabo, največ jezdiijo (večkrat tudi na kozlih in petelinih) po zraku.

Za tega (tačas) pa se sliši velik krik, pokanje z biči, konjsko rezgetanje in pasje lajanje.

Ponočni lovec sili ljudi, katere sreča, da mu se morajo pridružiti, več milj dalje jih pa telebi z visočine ob tla, ali pa jim zavije vrat ter jih raztrga, — meče na tla tudi konjskih beder (s podkóvami), ali pa tudi mrtvaškege mesa — kos za kosom itd. itd.

Tudi **Slovenci** (štajerski in gorenjski) pripovedajo si o „divjem ali ponočnem lovecu“ dosti zanimljivega. Čitaj v „Črticah“ na strani 91—92.

Uže pod besedo „nedelja“ (str. 127) opozorili smo čitatelje, da so se štajerski Slovenci po vsi priliki te vére v „ponočnega lovca“ navzeli od Nemcev, s katerimi živé v jedni deželi skupaj.

Dobro je znana tudi Gorenjcem, „divja jaga“, to je „velika tropa psov, ki v eno mér tekó. „Za njimi pa teče šepast mož, s sekiro v roki.“ On pse vlada in jim zaukaže, kam morajo teči ali koga raztrgati. Kdor se psom ubrani, tistega mož s sekiro poseka. Kdor „divjo jago“ sreča, (ta) se mora prekrižati in na stran stopiti, ter se ne geniti, dokler ne odhrumijo mémo, pa se mu nič ne zgodi. Pa joj njemu, ki bi začel kričati, ali hotel celó pot zabraniti psom! Razstrgali bi ga na drobne kose.“ (V. Raič. „Pomladansko cvetje“ 1871. 203.)

Koroškim Slovincem je ponočni lovec: „ponočni mož“; ki je strašno velik, da kar goro prekorači; mnogo psov ima za seboj in ga daleč slišijo, kedar kliče pse. Divji lov pa je njim „ponočna jaga“, a ne „divja“ (Pokrče O. R.)

Po **nemški** vraži treba obesiti na hišo, da jej ne naškodi divji lov, volovskih glav z rogovi vred. Od tod navada, da devajo zlasti lovci na svoje hiše radi še dan danes živalskih glav in rogov ali „rogovil“ rekši „zarad lepšega“ . . . ne vedóč pravega uzroka.

Res, da tuja beseda „jager“ oziroma „jaga“ sama po sebi ni še še dovolj dokaza za to, da je tudi vsa ta bajka, oziroma vraža o divjem (ponočnem) lovecu, in o divjem lovu — tuja, kajti priprosto ljudstvo pobralo je po nepotrebem že mnogo tujih besed, popustivši dobre domače vrstnice.

Če pa premislimo, kako zeló je ta slovenska bajka podobna po bistvu germanski ali nemški; če premislimo, da razun Gorenjcev, štajerskih in koroških Slovencev (ki so jim Nemci bližnji sosedje), drugi Slovenci — drugi južni Slovani — in drugi

Slovani sploh*) — ne znajo niti „divjega (ponočnega) lovca,“ ali niti „divjega ponočnega lova“**), če premislimo vse to: sili nas misel, da so štajerski Slovenci in Gorenjci pobrali to bajko pri nemških sosedih.

Wuttke izvaja početek divjemu lovu iz razsajanja viharjev (,aus dem Toben der Stürme'). Prim. II. 17.

Dobeneck pa misli, da je divji lov***) pri Nemcih [zatrošen] ostanek rimske vere v lovsko boginjo Diano, ki je po noči divjala po gajih in po gozdih.

Bodi resnična ta misel, ali pa óna, — po naši pusti pameti navzeli so se omenjeni Slovenci vere v „divjo jago“ in „ponočnega jagra“ na ravnost od Nemcev, ter jo prestvarili s časom po svoje.

Tako so si štaj. Slovenci na jugo-vzhodnem podnožju Pohorja tujega Vodana ali ponočnega lovca prestvarili v hudobnega duha „Šenta“, a „dvanajstere noči“ v „volčje noči“ — zakaj, priobčil je D. Tk. v „Glasniku“ 1859, II. zvez. 50 in se čita tudi v „Črticah“ na str. 226.

Spomina je vredno, da se prikazujejo posebno ob teh 12 nočéh i (nemški) *volčji pastirji* („Währwölfe“), t. j. ljudje, ki se izpreminjajo radi ali neradi v požrešne volkóve s tako zvanim *volčjim jermenom* („Wolfsriemen“) ali *čarovnim pasom* („Zaubergürtel“) . . . I. 118, in da je volk po germanski bajki *Vodanova* žival („das Thier Wutans“). M. Busch 216.

Po Gorenjski bajki teka za tropo psov šepast mož, s sekiro v rokah. Da je ta šepasti mož tako zvan „šepasti hudič“ vidi se iz omenjene štaj.-slovenske bajke o Šentu, ki tudi šepa (šanta, štaj. „planta“ ali „šentáva“) in ima sekiro v roki, — kakor oni šepasti mož . . . na Gorenjskem.

Vendar se ime „Šent“ znanstveno ne sme izvajati iz „šentovati“ ali „šentávati“, nego je res ista tuja beseda, kakor v imenih „Šent-Jakob, Šent-Peter itd. iz sred.-vis. nem. „sente“ poleg „sancte“, „sante“, „sande“, „sant“, a vse te oblike kakor tudi starofriz. „sent“ in sedanji nemški „sankt“ iz latinskega „sanctus“ (svet), Weig. II. 522. Zastran svetega in nesvetega pomena besede „Šent“ primeri sakrament (= sv. zakrament in — kletev).

Nemci pravijo svojemu „divjemu lovcu“ t. j. Vodanu po različnih krajih tudi: Wode, Wodejäger, Waldjäger (a iz tega je postal menda „wilder Jäger“, skrajšan Waud, Wau itd. — Iz imena

*) Razun Serbov-Lužičanov, ki soz Nemci še tesneje zvezani nego Slovenci. S temi vred mu pravijo sicer samo ponočni lovec (Nachtjäger“, a ne „wilder Jäger“ itd.); bistveno se pa strinjajo njihove bajke o njem tudi — z nemškimi i. Prim. Veckenst. Graz, 1880; 35 (1), 38 (10) itd.

**) Grohm. piše na 3. strani svoje knjige: „Der Aberglaube aus Böhmen und Mähren.“ (Prag, 1864): „Der Glaube an den wilden Jäger ist in allen deutschen Gegenden verbreitet, in slavischen fehlt er gänzlich.“

***) „Das wüthende Heer“, isto, kar „wilde Jagd“ (Dobeneck) I, 56.

„Wau (Wau-Wau)“ postal je naš „bav“ (bav-bav), s katerim neumni ljudje otroke strašijo.

Vzel je pa Vodan s časom na se krščansko obliko, ter postal Nemcem: „St. Niklas und Knecht (hlapec) Ruprecht“, *) **Bartl** ali Krampus; II. 19), to je sv. Miklavž in „parkelj“ (***) — Ta „tujka“ svedoči, od kod se je priselil ta „parkelj“, ****) ki pohaja na Miklavžev večer (5. decembra) z Miklavžem, kot škofom napravljenim, vse hiše ter straši „rožljaje“ z verigami in pobira óne otroke, kateri so hudobni, in óne, kateri nečejo pred Miklavžem moliti ali pa ne znajo, dasi bi uže lahko znali.

Do malega ista navada, kakor pri nas je namreč i pri Nemcih. Tudi pri njih hodi o Miklavževem Miklavž po hišah, in to v dolg, bel plašč ogrnen in s škofovo kapo pokrit, zato da deca poklekujejo in molijo pred njim.

Tako deco daruje potler z orehi in jabolki, hudobne pa tepe s a m sè šibo ali jih pa vtika (tudi sam) v vrečo. Drugod kaznuje takó take otroke pri Nemcih samo hlapec Ruprecht (= Bartl, Krampus, tudi Rumpanz, Klaubauf, Teufel). Prim „Pr.“ 7/12 1884.

Pri nas „nosi“ Miklavž po noči; drugi dan (6. dec.) za rana nahajajo pridni otroci v nastavljenih kapicah ali klobukih, tudi na pladnikih, nekod celó v nastavljenih čizmicah ali škornjicah †) . . . jabolk in orehov, (nekod tudi suhih češpelj, strdí ali meda, potice itd.; Črtice 104), pa i po kakšen novc v jabolko zaboden. Vsako dete dobi za nametek tudi šibo — v svarilo, ako ne bode pridno; — hudobni otroci dobivajo pa samó „brezovo šibo“ nekod v re po zabodeno; Črtice 104). Vse kar čitaš ondi o šibi, velja tudi za kranjske Slovence.

Po večjih slovenskih mestih jemlje Miklavž sabo tudi po enega ali po dva angela.

Nokod jezdari sv. Miklavž na svoj večer med Slovenci celó na „belem konju“. — Fr. Hubad (pri Šum. „Die Slovenen“: „Völk. Oesterr.- Ung.“ X. 104).

Skoraj povse tako biva to óni večer pred sv. Miklavžem tudi po **Češkem** in **Moravskem**, samo da ondož daje Miklavž („Mikuláš“) pridni deci jabolk ali orehov po molitvi, in to po mnogih krajih s a m, vrhu tega jim „naloži“ še po noči — Črt („čert“) nosi vrečo sabo, pa le za strah, a ne pobira dece va-njo. V Česk. Trebovi (Třebové) spremlja Miklavža namesto „črta“ — „s m rt“ (mož v belo oblečen) — brez kake vreče; kajti otroci so tako pametni, da se skrivajo. Zlim otrokom zabode česko-moravski

*) Iz stnem „Hruodperaht“, t j. „Ruhmespracht“, pridevek (Beiname) bogu Wuotanu. Busch. 25.

**) Koroški Slovenci mu pravijo „špic-parkelj“ (O. R. iz Pokré.).

***) Pomni: parkelj, rod. parkelj-na (a ne: parkelj, — klja: die Klaue).

†) „Der Schuh ist ein frühes Rechtssymbol für Auffassung von Gut, Adoption u. dgl. piše Grimm. Rechtsalterth.“ 156. 379.

Miklavž, tako kakor štaj.-slovenski sem pa tam tudi samo ‚brezovko‘ v repo . . . ali pa v kako podzemljico. (Po ustnih poročilih različnih Čehov in Moravcev.) V vsakem kraju je kaj posebnega, bistvo pa ostaja. Poglavitni dári so povsod jabolka pa orehi, a šiba (po navadi ‚brezovka‘) — za kazen. Iz prva je pa bila taka šiba menda tudi dar; kajti breza, oziroma ‚brezova metla‘ ali ‚brezova šiba‘ bila so in so še bajila, sosebno soper čare. M. Busch-u (23) znači šiba Vodanovo sulico.

Pri **Slovakih** delí Miklavž („Mikulaš“) pridni deci kar iz rok v roke na Miklavžev večer, (dobivši poprej óne dare skrivaj za razdelitev sam . . . od hišne matere). — Po ustn. por. g. Kluch-a iz Zniova. Čitaj tudi pri Dobšinskem str. 178 in 179. Ondi se omenja tudi „Lucka“ (Lucija), ki opravlja nekod Miklavžev posel, kakor pri nemških Korošcih Perhta. Gl. niže! Prim. tudi Grohm. 2. in „Črtice“, 93.

Dobro pаметimo, da je l. 1842 tudi v Novem mestu (na Kranjskem) v neki ‚gosposki hiši‘ na sv. Miklavža večer pridnim otrokom poleg jabolk in orehov . . . tudi sladkih smokev in drugih (na kmetih nenavadnih) sladkarij delil Miklavž iz rok v roke — sam.

Pri **Poljaki** delí Miklavž („Mikolaj“) pridnim otrokom na Miklavžev večer sam po angelu, ki ga spremlja z vragom („dya-blém“) vred; — kodar pa ne pohaja hiš zvečer, ondod deva otrokom darove po noči pod vzglavje.

Pri avstro-ogrskih **Srbih** ne pohaja ‚sv. otac Nikola, hiš zvečer, nego prinaša („prinosi“) vrlí deci samo po noči . . . (Povedal V. B. iz bivše srbske Vojvodine.) Pri Srbih v Srbiji ni tega običaja, kakor ni pri Rusih, niti Malorusih; — pri **Romuncih** na Sedmograškem pa biva — do malega povse tako kakor pri Nemcih. Prim. W. Schmidt: „Das Jahr u. seine Tage in Meinung u. Brauch der Romänen Siebenbürgen.“ Hermanst. 1866; 1. — Tudi nam je znana lepa ‚legenda o sv. Miklavžu‘, kako je v prvi polovici IV. veka v Miri (Myra) po noči na skrivnem daroval tri uboge device iz preblagega namena itd. Vendar se nam dozdeva, da ni postal sedanji običaj vsled tega dejanja; nego da je, — gledé na to, da izhaja najstarše ime Miklavževemu odličnemu hlapcu ali tovarišu, (ki ga legenda ne jemlje v misel), iz grmansko-poganskega imena, in da kolovrati o Miklavževem po Koroškem (po nemški Glinski dolini, ‚Glanthal‘) še zdaj Pehtra-baba („die Percht“ = ‚Perhta‘ ali ‚Berhta‘, starogermanska boginja), ter daruje (nevidna) tudi pridne otroke . . .; prim. A. Schlossarjevo razpravo v „Pr.“ 7/12 1884, — da je, velimo, gledé na vse to, naš sedanji običaj nastal iz kakega poprejšnjega germansko-poganskega, ki mu je pa kesneje modra církev omislila drugo . . . krščansko lice. Primeri tudi to, kar piše M. Busch (25): „Der ‚Schimmelreiter‘ . . . bei den

Kirmsen . . . Norddeutschlands und Schlesiens . . . ist . . . der alte ‚Himmelsriese‘ Wuotan auf seinem weissen ‚Sonnenrosse‘ . . . In dem h. Martin und . . . Nicolaus . . . verbergen sich . . . ehemalige Götter.“

Vrnimo se zopet k **dvanajsterim nočém!**

Rusi pravijo dvanajsterim nočém ali večerom od božiča do sv. 3 kraljev *sveti večeri* („svatye večera“) ali na kratko: *svetki* („svjatki“), ki so tedaj nepretrgan *narodni zimski praznik*. (Iv. Snegirev: „Ruskie prostonarodnie prazdniki i suevěrnye obrjady.“ Mosk. II. [1838], I Prim. tudi „Slovanský Sborn.“ 1885, str. 44.) — Ruski kmetje („poseljane“) mislijo, da hodi ob teh sv. večerih z neba *novorojeni Bog*, in da potuje po svetu; zato se šteje onday vsako delo v velik greh. (Afan. III. 740.)

Vse kaže, da so „sveti večeri“ ruski navzlic temu krščanskemu imenu iz istega vira, kakor „dvanajstere noči“ germanske, kajti i na Ruskem se je pri narodnem praznovanju teh sijajnih praznikov poleg mrvice krščanskih obredov ohranilo mnogo poganskih.

K takim obredom spada brez dvojbe i *vedeževanje*, po katerem bi ljudje (a zlasti neomožene ženske in neoženjeni moški) radi zvedeli svojo bodočnost, t. j. bodočo usodo.

Spominjali se bodemo različnih načinov takega vedeževanja pod napisom: „badnik“ (badnjak, sv. večer), „božič“, „staro leto“, „novo leto“ . . .

Povse neznan je pa Rusom „divji lovec“, ki je vsekako germanska posebnost.

Bádnik ali sv. večer. — Božič.

Bádnik (= sv. večer) je belokranjska beseda za ‚bednik‘ (izr. bǎdnik) = srbohrv. ‚badnjak‘, ‚badnji dan‘ (uprav lat. vigilia *) od stsl. „bǎděti“ ali čuti (vigilare), kar se je pa v poganski dobi godilo t. j. čulo ta večer iz drugega uzroka nego zdaj.

Srbom je „badnjak“**) zdaj samo glavnja, „što se u oči božiča [božični večer] loži na vatru.“ Vuk rječn. — **Hrvatom** znači pa badnjak tudi to, kar ‚badnji dan‘. Dan. rječn. 147; Ilić Luka, „Narodni slavonski običaji“ (u Zagr. 1846), 100.

Božič, ki ga ni najti v „staroslovenski knjigi“ (pogrešamo ga vsaj v Miklošičevem obilem staroslovenskem slovniku), nastal je po ‚zmanjšavi‘ iz imena ‚Bog‘, — hrv. ali srb. ‚božić‘, ki je bil Hrvatom in Srbom iz prva uprav „mali ali mladi bog nezna-božački“. Dan. rječn. 576. Dalje čitaš ondi:

*) Bolg., ‚bǎdni večer‘ Afan. III. 736.

**) Bolg., bǎdnik.

„U narodu se priča, da su Srbi imali neke zasebne *kućanske* [domaće] božiče.*) Milićević, slave 11. — V krščanski dobi preneslo se je ime „božič“ na dete „Isus“ (Jezus**), pa i na Kristovo rojstvo. Mikl. Monum. serb. 23.***)

Res da se nahaja „božič“ po Daničićevi svedočbi v knjigi sto-prav od 16. veka; a sodèč po njegovih prvih gori navedenih besedah mislimo, da je to ime tudi Slovincem rabilo bajè uže za poganske dobe, namreč za pomen: „domači božič“ (malik) = „kućanski božič“.

Ne moremo pa tega trditi za druge Slovane, katerim ta beseda zdaj ne rabi.

Bolgari, Slovincem in Srbo-Hrvatom po jeziku najbližji, pravijo božiču zdaj „kračun“ ali „koleda“, **Rusi** po domače (po starem) „koročun“ †) = „karačun“ (v Psovsku sobótky), Srbi-Lužičani: „gody“; Čehi: „vánoce“ (hodý, „světlé“ ali štědrovicové svátky“); Slovaki: vjanoce in „kračun“. Primeri rum. „krěčun“ (krěčun), madž.: „karatsony“. Han. „B. kal.“ 42. i dr.

Gledé korenike imenu „kračun“ . . . ne strinjajo se učenjakom misli. Nekateri jo izvajajo iz „kratek“, misleč na „kratke ali krače dneve“, a ne na dolge noči, ki nastajajo o božiču (gl. Mikl. lex. 310); K. J. Erben iz „krak“ („od krěti, creare) itd. (Čm. 1857, 411 — 412); J. J. Hanuš iz korena „kar“ = rezati, darovati (obětovati). „Bajesl. kalend.“ 1860. 43. ††); Matzenauer zadnji iz korena „krak“: „jiti [iti], kračeti [koračiti], ire, gradi srb. krakati (gradi), . . . kračun tedi původně přihod (prihod) adventus, „Advent“.

Dokazuje se pa z verjetnimi dokazi, da so stari Slovani v predkrščanski dobi o božiču, in to uže óni večer pred njim (nabádnik) praznovali zimski véliki národní svetek: *zimski solněni kres*, †††) to je čas, ko **počenja dan rasti**, — a létni véliki svetek: *létni solněni kres*, ††††) t. j. **početek krajšim dnem**, o našem navadnem kresu ali Ivanju. Prim. „B. kal.“ str. 7.

Živo nas spominjajo res nekatere božične in kresne navade oziroma vraže — nekdanjih poganskih običajev, ki so se ohranili, četudi kolikor toliko izpremenjeni, do današnjega dne.

*) Hausgötzen (Schutzgottheiten des Hauses = Lares et Penates.

**) Dan. ondi. Tedaj je božič v tem zmislu to, kar Nemcem „Christkindlein“. Prim. Vuk srps. nar. pj. I. 115. 116 in 117.

***) Govori se med Jugoslovani tudi o „treh božičih“. — Kristovega rojstva dan je prvi božič, novo leto — drugi, sv. 3 kralji — tretji. „Mali božič“ zove se pri Srbih osmi dan po božiču, t. j. „mlado ali novo leto“. (= Vasiljev dan).

†) Znači uprav „eiunium nativitatis domini“ (Mikl. lex. 310 p. b. kračun) = štaj-slov. „sv. post“, t. j. „badni dan“.

††) Miklošič molči v lex. 310. o zadnjem dvojem izvajanju ter omenja samo prvo, rekši: . . . „Derivant a kratokv propter brevitate[m] dierum.“

†††) Winter-Sonnenwende.

††††) Sommer-Sonnenwende.

Krščanska cérkev bila je namreč tako modra, da je zatirajoč stare poganske bogove (malike), na vse moč vendar odjenjávala novim krščanom ter jim puščala iz prvine stare narodne običaje, kolikor se je le dalo.

Sosebno slavni papež Gregor Véliki ukazal je bil še pred kakimi 600 leti po Kr. r., naj se poganski prazniki s časom pre-
vračajo v krščanske svetke, da pa treba óne kolikor toliko posne-
mati, zato da so se preverjenci laglje privajali nóve vere. *)

Tako je bil stari zimski solnčni kres (vsaj pri nas in pri Srbo-Hrvatih) s časom prekrščen v národni božič ali božic, da si je to ime poganskega postanka, kar smo menda uže dopovedali.

Premda je pa med sedanjimi božičnimi vražami brez dvojbe mnogo poganskih, vendar niso vse poganske, nego jih je priraslo dosti v poznejši (krščanski) dobi; kajti živa domišljava človeku — ne miruje.

Na badnik hodijo dékle v Metliki in po njeni okolici (vsaj no nekaterih hišah) o mraku na dvorišče po drva za v kuhinjo, pa katera prinese v naročaju naglo si naloženih drv (polén) „na par“, ona se vdá — še óno leto. Prim. „Črtice“, 13. Pri Serbih-Lužičanih je ta običaj na staro leto. Veckenst 439.

Na sv. večer *lijejo* (Iijó) ali vli v a j o — kakor med štajerskimi Slovenci, **) tako i po mnogih drugih krajih slovenskih, dekleta ***
raztopljen svinec v mrzlo vodo, ter prerokujejo po svinčenih podobah, „kakega stanú“ bóde radovedne vlivalké žénin. (Po različnih poročilih biva tako po vsem Gorenjskem, Vipavskem, Notranjskem (A. Št.), Koroškem pri Slovencih (O. R.) . . .

Ta običaj, ki ga pogašamo na Dolenjskem med Belimi Kranjci, Srbi in Rusi, nahaja se tudi pri slovanskih **Moravcih** (v Trebiču in po okolici; poved. K. P.); pri naših **Rusinih** in **Poljaki**h v Galiciji, samo da se pri poslednjih dveh narodih ne ovršava na badnik, nego oni večer pred sv. Andrejem, in da vlivajo rusinska in poljska dekleta „po kmetih“ namesto svinca v mrzlo vodo tudi raztopljen vosk, po mestih pa z voskom vred tudi svinec. (Levov, Złoczow, Rzeszow itd. po prijateljskih poročilih.)

Slovenci rabijo nekod namesto svinca tudi jajca: v Mali Pristavi „na Notranjskem“ „zlivajo“ na sv. večer (predno gredó k polnočnici) jajca v kozarec vode; zjutraj gledajo podobe in „pre-
rokujo“ iz njih (Zapisal Žvab).

*) Prim. „Biblioth. d. Unterh. u. d. Wiss.“ 1884. V. 200. Osw. Heim: „Neujahrsgebräuche“.

**) „Črtice“ 11.

***) Vendar nekod tudi dečáki („fantje“) in za šalo tudi mladi gospodje. „Ljubljanski Zvon“ 1885, str. 100.

Tudi **slavonske** devojke vlivajo iz istega namena v vodo raztopljen **svinec** ali pa **jajca** (Ilić 101); tako tudi **česko-slovenske**.*) Mednyánsky Sammlungen abergläub. Mär. br. 50.

Srbske devojke vlivajo nekod sam jajčji beljak, in to oni večer pred Ivanjem (kresni večer), pa stopram na Ivanj dan v jutro ugibljejo, bodo li se skoro vdavale (Vuk, rječn. 216); nekod pa n. pr. v nekdanji 'Srbski Vojvodini' pa samo „olovo“ = svinec, in to z Nemci vred — na svoje staro leto. (Poved. V. B.)

Ista navada in narodna vera ali vraža je do malega tudi po vseh **nemških** deželah, — pa ne na badni dan, nego oni večer pred sv. Andrejem, pred sv. Tomažem ali pa na staro leto. Nemcem, a zlasti radovednim Nemkam, in to: ne samo prostakinjam, nego tudi gospodičnam in gospam rabi za vlivanje svinec, cink ali pa jajca; vendar največ svinec.

Razlagajo si nevdane ženske svinčene in druge podobe tako, kakor pri nas; žene (oziroma gospe) in moški (oziroma gospodje) tolmačijo si pa podobe vsak po svoje gledé na svojo bodočnost. Nekateri razlagajo takim podobam pomen — po njihovi senci, ki se vidi pri luči na steni. —

Vsi **Slovinci** (kranjski, **) štajerski, koroški, goriški . . . tudi 'hrvatski' ali 'Kajkavci' (***) verujejo, da govori živina na badnik („sv. večer ali to noč“) zlasti o polnoči, ter se pogovarja „o bodočih zgodbah v domači hiši“, oziroma tudi o svoji bodočnosti. Po navadi mislijo Slovenci pri tem na vole in krave, po Štajerskem in Koroškem, — menda . . . zaradi ravnopravnosti tudi na konje. — **Hrvatski Slovenci** pa velé, da govore na badnjak o polnoči vse štirinogate „živine“ i „znado, kaj se bude dogodilo v buduće“. (M. Valj. ondi.)

Neki Semičar mi je pravil (1884), da govori živina vsa k dan o polnoči, samo da je ne slišimo.

Kdor hoče slišati in vedeti, kaj govori živina to noč, mora imeti sabo praprotovo seme, ki cvetè in zorí na Ivanovo noč, ter iti poslušat (skrivaj) v hlev ali pa nad hlev. †) Nekod pa ni trebá za to praprotovega ali stelnega semena, nego samo . . . zdravih ušes. (Metl.) Prim. str. 159 pod besedo: **Poljaki**; dalje „Kres“ 1881, str. 241—242, in razpravo o kresu, kedar pride na vrsto.

Ta národna vera je (brez praprotovega semena) tudi med **Hrvati** oziroma **Slavenci**, ki mislijo, da se razgovarja živina

*) Slovak bi rekel na ravnost „slovenske“; kajti prilog „slováški a, ó, jim ne rabi. Da ne bode dvoumja, pišemo „česko-slovenski“ (skrajšano „č.-sloven.“)

**) Gorenjci, Notranjci in Dolenjci z Belimi Kranjci vred.

**) Vsaj v Varaždinu . . . M. Valjavec, „Slov. Glasn.“ 1859, str. 86

†) Prim. „Črtice“ 11. — Poročali so nam: za Gorenjsko in Kras gg. Žvab (Kranj, Dutovlje); za Koroško O. R. Pokrče); za različne dolenjské kraje česar nismo vedeli poprej sami, različni prostaki iz Ribniške okoljice, Velikih Lašč, Strug, Semiča itd. itd.; za Notranjsko pa A. Št. na Dunaju.

(„marva“) za polnočnice, in to, samo med povzdigovanjem ... tudi človeku „razumljivo“. L. Ilič 100. — Med **Srbi** menda ni te narodne vere; pogrešam je vsaj pri Miličeviću („Glasn. srps.“; zv. 22 in 37); pri Vrčeviću v „Srbad.“ 1876 ...

Po **česki** narodni véri govoré na sveti večer („štědrý večer“) o polnoči vsa goveda (z vso prirodo vred); ali gorjé ónemu, kdor se predrzne poslušati jih; ne ujde nesreči Čěm. 1854. 550.

Moravci se strinjajo z Belimi Kranjci. (Trebič. — Povedal K. P.) Prim. še niže — poljsko narodno vero.

Pri **Slovakih** govoré na sveti večer konji. (E. Černý. „Slovenska čitanka“. 1864. I. 12.)

Po véri **Serbov-Lužičanov** govoré „sv. noč“, živali; pa samo tak človek, kateri se je rodil v nedeljo, umé njih govorico. Veckenst. 437.

Poljaki pravijo, da kedar gospodar na badnik („w wilię Bożego Narodzenia“) po večerji živino, a seobno vole, nakrmi z ostanki od večerje („szczątkami zebranymi po uczie z wieczerzy“), nadrobivši vmes hleba in soli, potlej govoré voli o polnoči — po človečje, ter prerokujejo, kako se bode njihovemu gospodarju godilo drugo leto. Osk. Kolberg: „Lud, jego zwyczaje“ itd. Kraków 1883. XVI. (Lubelskie) 101.

Med istimi **Poljaki** pripoveduje se (kakor med **Slovenci**), kako se je bil radoveden gospodar na badnik po večerji skril v hlev — oziroma po poljski pripovedki — v jasla, naslušal, ter slišal, da mu prerokujeta vola — smrt. — Poljski „vol“ govori v granesih (verzih):

„Leż gospodarzu w żłobie,*
a wkrótce będzie po tobie“ (a v kratkem bóde po tebi).

Res je, pravijo, da je ta gospodar umrl ne dolgo potém. (Kolb. XVI. 101.)

Ta pripovedka sluje tudi pri **Malorusih**, samo da pravijo oni, da se razgovarja živina „na novo leto“, t. j. po noči pred novim letom. Dragom. 3.

Jako je tej pripovedki podobna ta šaljivo-žalostna pripovedka **moravska**:

Povedal je bil namreč gospodar pred družino, da pojde na badnik poslušat v hlev, kaj bode govorila živina. Zmenita se nagajiva hlapca ter skrijeta pod jasla.

Ko prileze praznovérski gospodar v hlev, veli hlapec hlapcu z izpremenjenim, debelim glasom: „Čemu si pa klavern nocoj?“ — „A kako ne bi bil klavern“, odgovori mu óni — „voziti nama bode letos gospodarja vùn na ... (zdaj izreče ime mestnemu pokopališču)“. Tako pretresejo te volovske besede ubogega gospo-

*) V jasliah.

darja, da hudo zbolí od prevelikega straha in umre res na naglem. (Povedal K. P. iz Trebiča.)

Francozi po nekaterih krajih verujejo, da se razgovarjajo na badnik pred polnočjo in popolnoči do poldne konji, krave, voli, biki in osli, — pa brez prerokovanja. Še poprej nehajo govoriti, ako ima človek, kateri jih streže, kák smrten greh na sebi. — V Šampanji (Champagne) pa ní te vére. (Po ustn. por. Prim. tudi Grim. III. 485.)

Tudi po **južno-nemški** (tirolski in koroški veri) znajo ,krave' na sv. večer govoriti in to od 11tih do polnoči. I. 15. Tako i po dolnji Avstriji voli, krave in konji. Nekod pravijo, da se razgovarjajo v isti dobi vse živali. (Pressbaum. Po ustn. por.) Znana je ondi tudi šaljiva pripovedka, podobna nekoliko mora vski. Posnemaje ,konjski' glas, očitala sta zvita hlapca, skrita pod jasli poslušajočemu gospodarju skopost (pri družinski in živinski hrani), rekši, da se utegne poboljšati; pa sta se na žalost — prevarila. Druga dolnje-avstrijska pripovedka (Busch, 30) podobnejša je slovenski, nego tej. Pri severnih **Nemcih** se pa pomenjajo goveda in konji na staro leto, t. j. o polnoči med stari in novim letom, tudi óno noč pred sv. 3 kralji. I. 14.

Po tem takem se **Kočevarji**, ki imajo sem pa tam (vsaj stari ljudje, a posebno ženske glave) tudi še to vero, ne morejo izgovarjati, da so se je nalezli od kranjsko-slovenskih sosedov. (Črni potok. Po ustn. por.) Še jedenkrat bodi povedano, da tudi naš mladi zarod, ki mora hoditi v šolo, nima več toliko vraž in praznih vér, kakor so jih imeli in jih še imajo stari ljudje, a zlasti ženske glave.

Slavni Valvasor pripoveduje v svojem slovečem delu „Die Ehre des Hertzogth. Crain“ 1689 II.; 7 knj., 476 str.) o znameniti vraži, praznoverski navadi, ki se je vršila na badnik še za njegove dobe na Kranjskem. V Istri („Histerreich“ zdaj „Istrien“), ki je spadala nekdanj k deželi kranjski, bila je namreč ondaj taka navada, da je prinesel na badnik vsak gospodar domov velik panj, ter ga vrgel v hižo na ogenj; kajti v Istri — veli V. — imajo po sobah povsod ognjišča („Kamine“), a ne peči. O večerji dajali so tlečemu panju vsake jedi po žlico ali po kosček, opominjaje ga, naj samo jé.

Sodil je Valvasor (ter se menda ni varal), da je ta navada ostanek nekdanjemu poganstvu, ko so naši predniki žrtvovali (darovali) še domačim malikom.*

Na vso moč — pripoveduje Valv. na dalje — zatirala je naša duhovščina to malikovavsko navado, grajaje jo hudo v cerkvi, ter jo tudi zatrla — nekoliko. Mnogi kristijani se pa vendar niso

*) Ueberbleibsel des heidnischen „Hausgötzenopfers“, veli Valvasor, ki nam pa ni priobčil, kako so Istrani zvali ta kranjski „panj“ (Klotz) ondaj v izvornem jeziku.

dali prevériti povse, nego ostali trdovratni, izgovarjaje se, da ne bi imeli vse drago leto ni „zvezde“ ni „sreče“,*) ako bi popustili staro navado.

Naj se je pa s časom ta prvotna navada zatrla v Istri (zahman smo vsaj popraševali po njej znancev in prijateljev, kateri so živeli v Istri), ohranil se ji je vendar sled do današnjega dne.

„Glava“ (= glavnja) ali „cok“ (= „čok“) pravijo zdaj Istrani v Pazinu božičnemu panju, ki ga še zdaj palijo vso božično noč, a ne dajó mu več pokušati nikake jedi. (Povedal D. Nemanič 17/1. 1885 na Dunaju.)

Še vedno devajo tudi **goriški Slovenci** na sv. večer tak panj ali čok po imenu „božič“ na ogenj, ter ga zažigajo namesto navadnega „vzglavnika“. — Sedeč okoli ognjišča, molijo Boga, prepevajo svete in posvetne pesmi, ter ponujajo „božiču“ vina iz majolike, a na to ga tudi polivajo ž njim („Arkiv“ 1854. 280.), pa ne vedó več, zakaj.

Ista navada s čokom „božičem“ je na sv. večer tudi še na Krasu (vsaj na Goranskem); vendar mu tam ne ponujajo zdaj vina, nego ga samo polivajo ž njim. Če pa „božič“ (ki gori vso noč na ognjišču), pregori do drugega dne tako, da mu se vidi zgoraj „luknja“, pomenja to, da se omoži dekla pred letom. (Povedal K. Štrekelj.)

Srbi velé takemu panju „badnjak“, ki mora biti usekan iz suróvega „cerovega“ lesa. Mnogi Srbi sekajo „badnjake“ pred solncem, a predno jih posekajo, posujejo jih sè žitom ter pozdravijo vsakega, rekši: „Dobro jutro i čestit ti badnji dan“.

Onega, kateri prinese „badnjak“ (zvečer, kedar se uže zmračí) v hišo, posuje pa „domaćica“ sè žitom „u kome je preko dan stajao (stal) prvi iver od badnjaka.“

V Risnu (v Dalm.**) ovenčajo Srbi badnjake z „lovoriko“. — V Crmnici (v Črni gori) nazdravi jim óni, kateri jih prinese v hišo, z majoliko vina, in napivši se sam, „napoji“ tudi njih, t. j. polije jih z vinom. (Vuk, „rječn.“ 11—12 in p. b. „poladžajnik“ 533.) Nekateri domačin črnogorski polije badnjak potém, ko se na ognjišču (ali v peči) razgori, z vinom in oljem ter vrže v ogenj „prgišč“ moke in soli . . . Afan. (III. 735.)

Potém se (v Srbiji „u Paračinskoj“) badnjak dene na ogenj tako, da mu deblji kraj prilično premaši „preko vatre“ (ognja) . . . „A koji prvi ugleda, kad taj kraj badnjaka pregovori i padne, obećaju mu dati ovcu ili jagnje.“ (M. Dj. Milićević: „Život Srba seljaka“. „Glasn. srps.“ XXII. (1867. 122.)

V Črni gori tli badnjak „v peči“ do novega leta. (Vès ta čas ne jemljó jestvin sè stola.) Vsak gost, kateri pride o božičnih praznikih v sobo, privzdigne badnjak proti zadnji strani, a

*) „Weder Stern noch Glück“ — piše Valv.

**) „Na mesta“, tudi v Črni gori. Afan III. 735.

dokler letajo iskre, govori: „Toliko bodi našemu domačinu dece, krav, ovác, ali novcev“ . . . Afan. III. 736. — Prim. tudi „Srbad.“ 1876, str. 12 (V. Vrč.), ki pa govori samo o tako zvanem „polazniku“, t. j. naprošenem gostu, ki pride na božič prvi v hišo. (Malo drugače ovršava ta običaj „z iskrami“ bolgarski hišni gospodar. Afan. III. 737.)

Tudi **Hrvati** palijo „na badnjak“ — „badnjake“ ter polivajo tak silo velik panj z vinom, predno ga porinejo v peč. (Staré, „Kroaten“ gl. „Völker Oesterr. Ung.“ 10. zvez. II. 125.)

Da mečejo badnjake na ogenj i **Hrvati** („katoliki“) po Dalmaciji, svedoči Vuk n. n. m.

Ohranil se je ta starodavni običaj tudi pri **Jugoslovanih** na **Laškem** (v južni Italiji). Ondi mora hišni oča na bádnik zapaliti toliko glavno, kolikoršno more vzdigniti, in to veliko poleno, (ki mu pravijo tudi „badnjak“), mora goreti dotle, dokler ne zgori do kraja. — Istega večera zažigajo omenjeni Slovani butarice smrečja pred hišami svojih glavarjev („principalov“), nevest in prijateljev, ki jih pa morajo zato pogostiti in napojiti. (V Makušev . . . „o Slavjânahъ Malizkago grafstva vъ južnoj Italii.“*) Akad. naukъ XVIII. 1870. — J. Baudouin de Courtenay. „Slovanský Sbornik“ 1884, str. 20.

Pri **Bolgarih** mora „búdnik“ neprenehoma tleti od bádника do sv. 3. kraljev. Po nekaterih bolg. krajih pogasé na bádnik po vsi vasi stari ogenj, ter si napravijo iz suhega lesa nov ogenj, ki mu pravijo: božji ali sveti (= živi) ogenj, ter zažigajo ž njim drva na domačih ognjiščih. Afan. III. 737.

Znamenito je, da se páli „božič“ ali „badnjak“ o božiču še dan danes tudi pri nekaterih **Nemcih** n. pr. Meklenborcih (Mecklenburger), ki mu pravijo „jul-block“, pri **Angležih**, ki ga zovejo „yule-clog“ (Han. „B. kal.“ 20), „Christmas-lop“ pa v Londri, kder ga zažigajo na sam božič, in to pred vsemi domačimi ljudmi [kakor Srbi]. „N. fr. Pr.“ 2¹/₁₂ 1882, str. 2. — L. 1585 (tedaj pred 300 leti) zažigali so Angleži „yule log“ slovesno z „lanjskim ogórkom“ (ostankom), na sam bádnik Nič dobrega pa ni značilo, ako se je kdo dotikal goreče glavne, predno so odvečerjali. Dr. R. Rost: „Frey“ 1866., str. 297. — Primeri temu i to **jugoslovansko** vero: „Pošto se badnjak na vatru, u večé, naloži, ne smije ga nikakova ženska ruka taknuti u kući, niti uljesti [priti] koji u kuću . . ., pa ni niko muški prije polaznika, da ne bi izkobilâ muške“, t. j. da bi se v oni hiši rodili („radjali“) sami dečki („djetići“), a ne deklice („djevojke“). „Srbad.“ 1876. 12 (gl. tudi 13).

Francozi velé badnjaku „souché de noël“, t. j. božični panj. Grim. „D. Myth.“ 4. izd. (1878) III. 485.

*) V treh vaseh, ki se jim veli: Acquaviva Collecroce, San Felice Slavo pa Monte Mitro — okolo „Termoli“ ob jadranskem morju, v okraju (distretto) Larinskem.

Ondi čitamo v izvirnem jeziku te zanimljive vrstice: „Le 24. decembre, vers les six heures du soir, chaque famille met à son feu une énorme bûche [poleno, čok], appelée, souche de Noël. (On défend aux enfans de s'y asseoir, parsqne, leur dit on, ils y attraperaient la gale [garje, srab]). Notez, qu'il est d'usage dans presque tout le pais, de mettre le bois au foyer dans toute sa longueur, qui est d'environ 4 pieds et de l'y faire brûler par un bout.“ Prim. tam tudi na 486. strani, br. 28. — Vse to nam je potrdil neki Francoz iz Šampanje (Champagne) — razun onih besed v oklepu (—). Tako se godí tudi slovenskim in drugim vražam. Tù se kateri kaj pristríže, a tam pritakne; jedro pa vendar ostane.

Stari **Skandinavci** imenovali so zimski solnčni kres jol ali joli ter ga slavili z jul-blokom'.

Stari **Germani** kurili so o tej dobi po gorah in hribih kres, ali so pa takali ž njih goreča (lesena ali iz šibja spletena) kolšca — podobne solncu; metali tudi goreča kolesca k višku.

Ta poganski običaj ovršavajo Nemci nekod n. pr. v Švajci*) še zdaj, samo da so ga prenesli na pustni večer.**)

Razvidno je iz vsega tega, da so si vsi ti prestari običaji rod, in da izhajajo iz predkrščanske dobe, ko so — ne samo naši pradedi, nego i drugi narodi evropski, oziroma indoevropski, zažigajoč velike panje ali glavnje itd., praznovali zimski solnčni kres o božiču“, ko se je po narodni bajki rodilo solnce.

Srbi mislijo še dan danes, „da se **sunce radja** (rodi) o božiču. (Gl. Vukov posmrtni spis: „Život i običaji naroda srpskog.“ str. 6.)

Jako se pa motijo óni, kateri sodijo s Hanušem po besedah srbske národne pesmi koledniške:

„Za staroga za badnjaka,
za mladoga za božiča —,“

da je bil ‚Badnjak‘ tedaj kakšen bog, najbrže Perun. „B. kal.“ 21. „Badnjak“ ni drugega, nego skrajšek iz in za „badnji dan“ ali „badnji panj“, kakor je n. pr. srb. ‚bezbožnik‘ ali ‚bezbožnjak‘ skrajšek iz dveh besed („bezbožni čovjek“).

Da se je ‚badnjak‘ s časom v srbski národni pesmi izprevrigel v nekakega boga, pripetilo mu se je tako, kakor ‚koledi‘, ki jo je ruska narodna pesem izpremenila v božico ali boginjo, ter premamila celó letopisce in zgodovinarje, dasi ni ‚koleda‘ po mišlih novih učenjakov nič drugega, nego . . . latinska beseda ‚kalendae‘. Prim. Krek „Einleitung in die slav. Literaturgesch.“ 311; M. Zabylin, „Slovanský Sborník“ 1885, str. 45.

*) V vasi Matt (v kantonu Glaruškem). Busch, 43.

***) Kočevarji mečejo goreča kolesca k višku še po starem o kresu. (Po ustn. por.)

Kakor se je nekatera ‚sveta beseda‘ s časom izprevrgla . . v grdo kletev,* — tako se tedaj mrtva (obredna) stvar ali tako (obredno) dejanje, ‚naopako‘ izpremeni včasih celó — v božanstvo, kedar zábi preprosto ljudstvo kaki besedi pravi koren ali pomen.

Dozdeva se nam, da znači v navedeni srbski koledí ‚stari badnjak‘ (namreč po krivih mislih pevčevih**) starega boga, v katerega so verovali Slovani tudi za poganstva; — ‚mladi božíc‘ je pa = novi bog, t. j. ‚dete Isus‘ = božji sin.

Tej misli naši pritrjuje, kakor je bilo uže povedano, tudi učeni Daničić; velimo: ‚pritrjuje‘; kajti sodili smo tako, še predno smo čitali ta ‚nazor‘ v njegovem ‚rječniku‘.

Jako lepo pripadajo temu zmyslu tudi naslednje besede v isti srbski pesmi:

„Božíc baje po svem svetu“,

t. j. ‚nóvi ali mali Bog‘ = sin božji čara (dela čudeže) po vsem svetu, namreč: z nóvo vero. Primeri temu srbski izrek: „Bože i Božíc“***) . . . in nemško národno vero, uže na str. . . v opomnji navedeno: „Der *Samstag* gehört dem *alten* Herrgott, der *Sonntag* dem *jungen*“ †).

Da pa izhaja — kakor ime božíc, tako i ‚badnjak‘ = ‚badnji dan‘ iz poganske dobe, utegne posvedočiti ‚narodno bdenje‘ ponočno, ki biva o božícni dobi ††) pri vseh naših jugoslovan-skih bratih (Bolgarih, Srbih in Hrvatih) še dan današnji — zdaj res da stoprav „u oči bogojavljenja“ (óni večer pred sv. 3. kralji, tretjim božícem); pa preradi se menjajo taki bajeslovni ali praznovérski dnevi, t. j. da prehajajo običaji na druge dneve . . . večkrat zbog novega ‚koledarja‘, kar smo uže slišali. Pa vselej to ne pripada. — Poslušajmo!

„Što ljudi naši sad misle, da u oči ovoga blagdana otvara se nebo, te neki po ljutoj januarskoj zimi noćuju na polju, nebi [li] to vidili i očima ugrabili, — a neki prije sunca u jutru kupaju se u mrzloj vodi; ono je preostatak velikoga narodnega bdenja, gde se očekivalo jarko sunce . . .“ (Tako piše prof. N. Nodilo v „Nar. listu“ 1885, br. 7.) — Prim. tudi Ilić, 108; Milić. „Glasn. srps.“ 22, 128; Vuk: „Živ. i obiç.“ — Vrç. „Srbad.“ 1876, str. 33.

*) Komur ne zadoščujeta ‚šent‘ pa ‚sakrament‘, óni naj premišluje tuje (laške, francozke, madžarske) kletve. ‚Sakrament‘ rabi za kletev tudi Nemcem, ki so ublazili to kletev s časom v ‚saprment‘, ‚saprment‘, ‚saprлот‘, ‚sakrlot‘. . . . Vse to so pobrali tudi Slovenci.

**) Zmisli se tega, kar smo malo poprej povedali o ‚boginji Koledí‘ v ruski narodni pesmi. Tako so tudi Istrani za Valvazorja, palč božícni panj ali ‚cok‘ in pitaje ga z različnimi jestvinami, mislili menda res na kakega poprejšnjega malika.

***) Pri tako zvanem ‚sjakanju‘. Vuk, „Život i obiçaji naroda srpskoga.“ 1867, 5; „rječn.“ 35.

†) Ni dvojbe, da je ta ‚mladi Bog‘ = Kristus ali ‚Krist‘; (vsak čitatelj vé, zakaj praznujemo kristijani namesto sobote — nedeljo.)

††) Mislimo tù na vse ‚tri božícé‘ ali: na dobo ‚svetih (12) večerov.“

Vse kaže, da se je starim Slovanom iz prva v dobi ónih (12) „svetih večerov“ po dvakrat na leto odpiralo nebo, ter zato i po dvakrat bivalo „narodno bdenje“, in to: 1. s početka óne dobe, to je: o (prvem) božiču, a 2. koncem iste 12dnevne dobe, to je: o bogojavljenju ali o naših sv. 3. kraljih. — S časom so si pa nekateri narodiči — bodi si po kakem mogočnem vplivu ali pa ne — izbrali in ustanovili samo prvo — a nekateri samo poslednjo noč te 12dnevne dobe za omenjeno národno slavnost.*) Mnogi kranjski in štaj. Slovenci verujejo, da se odpira nebo „božično noč“ o polnoči, oziroma po polnoči. („Vedež“ 1849, I. polov., str. 192.; „Kres“, str. 241; „Črtice“, 14); — nekateri štaj. Slovenci pričakujejo pa tega čudeža — s Hrvati, Srbi in Bolgari vred o „sv. 3. kraljih“. („Črtice“, 73; Karav. pri Afan. III. 741; prim. tudi tu niže p. b.: „**Bolgari**“, ki se tudi zastran „polnočne dobe“ strinjajo z ónimi „nekaterimi“ štaj. Slovenci.

Da ovršavajo „pravoslavni“ to „narodno bdenje“ samo o (prvem) božiču, a katoličani samo o sv. 3. kraljih, ondaj bi se smelo reči, da je tej razliki kriv nóvi koledar, ki je preskočil 12 dni, tako, da so pravoslavni toliko dni zaostali za katoličani. V tém slučaju biva pa to (do malega) baš narobe. —

„**Beli Kranjci**“ hodijo [nekod] na bádnik pred polnočnico izpod streh,“ zato da bi videli, kedaj se nebesa odpró; kajti kdor bi to videl, česar bi poželed, vse bi dobil. („Kres“ ondi.)

L. 1849. slišal sem v béli Ljubljani praviti to pripovedko, ki sem jo znal uže poprej od mladih nog: Bila je uboga žena, ki je tudi to slišala in gledala z okna ter molila glavo skozi okno, čakaje, kedaj se odpre nebo. — Ko se je to zgodilo, hotela je naglo reči: „Bog mi daj debelo kravo“, pa se ji zareče v naglici, in veli: „Bog mi daj debelo . . . glavo. Pri tej priči ji naraste glava, kakor škač. Treba je bilo lep kos zida odbiti oknu, da je mogla ž njo v sobico nazaj. Kolika nesreča namesto sreče! — Do smrti jo je nosila debelo „bučo“. Prim. „Vedež“, 1849, I. polov., str. 192.

Znamenito je, da se pripoveduje ta prečudna „zgodba“ malo drugače tudi pri vseh drugih Jugoslovanih; samo da se je „pri njih“ nesreča „z debelo glavo“ pripetila ono noč pred sv. 3. kralji (pred „bogojavljenjem“), in to nekemu spohotnemu možu. **Hrvat** (Slavonec) je na naglem hotel reči: „daj mi Bože čabar [čeber] blaga“; pa izblekne v naglici: „daj mi Bože čabar glavu!“ L. (Ilić, 108) . . . **Srbin** hoče reči brzo: „daj mi Bože blaga punu mericu“ [vaganico, mernik]; pa mu se zareče ter veli: „daj mi

*) Da so tudi stari, uže prevérjeni Nemci ob „dvanajsterih nočeh“ po svoji nekdanji poganski navadi po dvakrat na leto prečuli vso noč, in to: 1. o božiču, a 2. po novem letu. — svedoči (29) M. Busch, ki zove to: „das Verwachen der Christ- und Neujahrsnacht“. — Zdaj se jim odpira nebo samo še o novem letu.

Bože glavu kao mericu!⁴ — ‚Res‘ je temu mahom narasla glava kakor (srbska) ‚merica‘, ónemu pa kakor (hrvatski) ‚čeber‘. Vsak je moral nositi svojo do smrti — kakor spohotna Slovenka svojo ‚debelo bučo‘. (Prim. „Glasn. srps.“, 22; 128.)

Bolgari, — ki pravijo, da se je to pripetilo óno noč baš o **polnoči**, in da česar pravičen („praveden“) človek zaželi, kedar se odpre nebo, da to tudi dobi, — pripovedajo isto tako, da je gledal óno noč z okna ubog, pa pošten mož, ki bi se bil rad obogatil na naglem. Ko se je pa odprlo nebo, zaplete mu se jezik, in namesto: „daj mi Bože šinik zlato“^{*} (vaganico ali mernik zlata), reče naglo: „daj mi Bože šinik glava!“^{**} Zgodilo se je res in njemu tako, kakor ubogi slovenski ženi itd. (Povedal Bolg. I. Nestorov l. 1885.)

Starim **Čehom** odpiralo se je nebo po štirikrat na leto: o **božiču**, na vzpomlad („na jaře“), o kresu ali Ivanju in o sv. Mihalu, pa ne vsakemu, nego samó vérniku, kateri se je poprej postil in tako nastal vreden te sreče. Han. „B. kal.“ 63. Sedanji Čehi ne znajo te vere. Prim. dalje: **Slovaki**.

Niti **Moravcem** se ne odpira več nebo na sv. večer, nego zakladi („poklady“), ter ostajajo odprti, dokler ne mine polnočnica. Treba si torej naglo nagrabiti novcev, pa ondaj pête brusiti brez zamude; kajti po polnočnici zapró se zopet vsi zakladi, in če zamudiš pravi čas, zgrne se zemlja nad tabo in te zasuje živega v grob. (Povedal K. P. iz Trebiča.)

Slovaki („v Zvoleni“) pravijo, kedar koli vidijo severni žar („žar severnou“), da je nebo odprto, in kdor bi tam pod-nj stopil [„po den“^{***} stanul“], da bi ga potegnilo k višku („že by zhuru byl vytažen“). Han. „B. kal.“ 193.

Ista vera je med **Čehi**. Čém. 1854; 547. — Tudi kedar se bliska, mislijo prostaki, da odpira Bog kako okno ali vrata nebeška. Čém. 1853; 490.

Nemcem se odpira nebo zdaj nekod samo še na staro leto o polnoči. Če stopi človek v isti dobi na razpotje, vidi vse, kar se bode godilo v nóvem letu. I. 14; Busch 34.

Kdor vzame k polnočnici sabo tri zrna pisanega ‚graha‘, t. j. fažola, in tronogat stolec iz deveterega lesa, ter se posadi na-nj pred cerkvena vrata, vidi in spozna vse čarovnice. Metl. Prim. „Vedež“ 1850, str. 384.

Tù ni določena doba, kedaj se mora ta stolec delati in dodelati.

Štajerski Slovenci v Pavlovcih določili so pa tako: „Če si kdo začne na god sv. Lucije pred svitom stolec delati in to delo do božiča ob jutrih pred svitom nadaljuje, pa si stolec k ‚polnoči‘ zanese in med sv. mašo na njem kleči, vidi med po-

^{*}) ^{**}) Bolgari ne sklanjajo imen.

^{***}) To je „poden“ nsl. pod-nj.

vzdigovanjem vse copernice, vse imajo namreč proti vratom obrnene obraze. Vendar mora paziti, da iz cerkve hitro pod kap uide, da ga copernice ne dobé, ki bi ga sicer na drobni prah raznesle.“ („Črtice“ 93.)

Ista vraža, ki smo jo zaradi lagljega priméranja nalašč ponovili — vso, sliši se (s tako določenim poglavitnim časom za izdelávanje tega preimenitnega stolca) tudi po mnogih kranjsko-slovenskih krajih, povsod kolikor toliko drugače, a bistvo ostaja isto.

Štejejo pa povsod od sv. Lucije (13. decemb.) do božiča oziroma do sv. večera (24. decemb.) *dvanaest* dni.

V Črnem vrhu (pri Idriji) velé, da treba **po** sv. Luciji, t. j. po začetku tega dela še 11 dni pridevati, in to vsak dan po kosček drugega lesa; vendar ondi ni treba človeku za to vstajati pred svitom, niti mu se je bati, da bi ga, ako ne pobegne . . . hitro pod kap, čarovnice raznesle „na solnčni prah“ (kakor pravimo kranjski Slovenci). Zapisal A. Domicelj.

Po Kompoljski veri mora biti ves les za tak stolček „on“ (t. j. moškega spola) n. pr. hrast gaber itd.), a ne „ona“ (t. j. ne ženskega spola; n. pr. breza, bukev itd.). Po ustn. por.

V Banji lóki (na Kranjskem blizu hrvatske meje) treba za tak stolec samo *trojega* lesa: orehovega, črešnjevvega pa jelóvega. Oni, kdor ga zdeluje, ne sme izpregovoriti ni besedice. — Mojega svedoka stric, delal je tak stolec pred kakimi 15 leti (če računaš namreč od l. 1883 nazaj). Dan za dnevom hodile so . . . čarovnice popraševat, čemu ga dela. On pa ni „črnil“, ter videl potlej res . . . pri polnočnici s tistega stolca vse čarovnice, ki so se obračale pri povzdigovanju nazaj. Silile so do njega, pa mu niso mogle do živega, zato ker se ni mahnil s stolca, ter . . . poznal potem vse. (Po ustn. por. l. 1883.)

Leto poprej pravil mi je neki kostonjar iz Strug (blizu Ribnice), da je bil i njegov brat (mizar) napravil tak stolček in ga res tudi rabil t. j. pokleknul na-nj pri polnočnici med povzdigovanjem; ali malo da se mu ni od strahú pripetilo nekaj „strašno neprijetnega“, ker je videl, kako so lazile čarovnice . . . kar po steni. — „Če se pa vrže“ — dodal je mož — v cerkvi v posvečeno vodo drobtin od „župnika“, *) ne more nobena čarovnica iz cérkve, dokler jih ne pobere cerkovnik.“

Tako (kakor pri štajerskih in kranjskih Slovencih) dela se v isti namen „stolec na tri noge“ . . . 12 dni pred božičem i med **hrvatskimi Slovenci** v Dobri (onkraj Kolpe), in to iz deveterega

*) Božičniku, poprtniku ali poprtnjaku pravijo nekateri Slovenci ob južni in zapadni kočevski meji celó do Planine „župnik“, ribniški „župnik“, (prim. koč: „sipling“, iz „sip“ = sieb, tedaj „ein siebgrosses Brot“. Schröer, Sitz. - Ber. der k. Ak. d. Wiss. 65; (1875) 477 p. b. „sipling“; (§ = ž). Priprosti Kočevjarji izrekajo tudi „schüpling“ ali „žüpling“; na Črnem potoku (Schwarzenbach) pa „Schplitzen“.

esa („deveterih drv“). — Vsa drva pa morajo biti „moška“, a nijedno „žensko“ vmes, kar uči z drugimi besedami tudi kranjsko-slovenska (Kompoljska) véra.

Ali predno poklekneš na ta stolec pri polnočnici, moraš zakuriti pred „cerkvo“, ter po polnočnici hititi (zalučiti) ga mahom v pripravljeni ogenj. Ondaj nimajo čarovnice nikake moči do tebe; drugače bi te raztrgale „na cempere“.

Mojega poročevalca o č a zdelaval je uže tak stolec, zaželevši poznati vse čarovnice svojega kraja, — pa je prišla nekakova . . . zapreka vmes, da ga ni dodelal za časa. —

V R a t j u (pri Žužemb) pa trdijo, da mora óni, kdor hoče videti čarovnice na sv. večer v cerkvi, k polnočnici sabo vzeti butaro „luči“, natesane iz v s a k e g a lesa, ter sestti na njo. (Po ustn. por.)

V S e m i č u spozna čarovnice pri polnočnici lahko vsak, kdor vrže v cerkvi v blagoslovljeno vodo tri kamenčke, ki jih je pobral na „razkrižju“, ter jih vzame potém zopet v roke ali k sebi (zato ker obračajo čarovnice o povzdigovanju glavo k vratom). Po ustn. por.

Prim. štaj-sloven. vražo: „Kdor k polnočnicam prvi v cerkev pride, vidi vse coprnice, če v večno luč krajcar dene“. Črtice 11.

V Kostelu (na Kranjsk.) „dejo“, da se mora človek v isti namen obleči ves „napak“, ter stati pri polnočnici pred oltarjem (brez kakega „stolca“), a pred povzdigovanjem naj se obrne, pa ugleda vse čarovnice, ker obračajo pred povzdigovanjem oltarju hrbet. (Po ustn. por.)

O čudotvornem „stolcu“ iz *deveterega* lesa napravljenem, pri-poveda si i **hrvatski** narod — vsaj v Slavoniji. Na njem človek pri polnočnici s e d i ali pa s t o j i. Da čarovnice ne raztrgajo takega predržneža, mora vzeti dosti pšenice sabo, ter jo na povratku raztresati po potu. Dokler pobirajo čarovnice pšenično zrnje, odnese on srečno péte. Ilič 93.

Tudi na **Moravskem**, in to „moravskim Vlahom“ *) znan je óni „stolec“. Kdor hoče vedeti, katere žene so čarovnice („bosorkyně“), početi ga mora delati isto tako o sv. Luciji ter dodelati ga uprav „na božjega rojstva“ dan.

Vrhu tega mora si pa dobaviti iz mrtvaške rakve kos deske, iz katere je izpala hrga („krkoška“, č. suk), sestti za oltar na „stolec“ ter gledati skozi „luknjo v deski“ po cerkvi.

Katera ženska je čarovnica, ima vsaka golido ali kablico („hrstek“) na glavi. (F. Bartoš „Osvěta“ 1880. I. 455.)

V glavnem strinja se, zlasti z jedno slovensko vražo, tudi **češka**, ki uči tako:

*) Njihov jezik ima v sebi mnogo j u g o s l o v a n s k i h besed, predma so jim po Miklošiču bili pradedi . . . R o m u n c i. Popisal jih je vrlo in zanimljivo Bartoš, „Osvěta“ 1880 I. str. 369 i. d.

Kdor o polnočnici (jitřní) sedi ali kleči na stolcu, iz deveterega lesa (na stoličce z devatera drvívi sestavené), spozna vse čarovnice, katere so v cérkvi; stojé namreč z hrbtom (zády) obrnene k oltarju. Čm. 1854. 550; Han., B. kal. 41.

Znan je ta čudodelni stolček iz deveterega lesa tudi Nemcem po Solnogradskem in Tirolskem (Čm. 1854; ondi), pa i po gorjenji Avstriji in v Kočevju. (Po ustn. por.)

Povsod se nareja in postavlja iz istega znanega nam namena; samo način je nekoliko različen. Tu ga postavljajo pri polnočnici pred vrata ali z a vrata, a tam na božični dan pri rani maši — za oltar (kakor moravski Vlahi).

Zdi se nam, da se je ta čudotvorni stolec nekaj iz Nemčije selil in preselil v slovanske dežele; kajti med tako zvanim deveterim lesom („neunerlei Holz“), iz katerega so nekdanji Nemci delali tudi živi ogenj (Nothfeuer), nahaja se zgoli tak les, ki je v staronemškem bajeslovju značil ali pomenjal kaj posebnega („bedeutsame Bäume“); n. pr. bezeg („Hollunder“, sambucus nigra), črni glóg („Kreuzdorn“, lat. rhamnus cathartica), tisa („Eibenbaum“, taxus) itd. In še dan danes rabi deveteri les po mnogih nemških krajih prostakom za bajilo (pomoček), s katerim se čuvajo zlih čar, pa tudi oddeljujejo ž njim. (Prim. I. 96—97).

S časom so nekateri Slovenci pomnožili prvotni deveteri les — na dvanajsteri, nekateri zmanjšali na troji les, ter izumili . . . premodro, da mora biti ta les . . . zgoli on, a ne ona; kajti mož je . . . močnejši od ženske; tedaj tudi stolec iz samega moškega lesa — močnejše bajilo. — Drugi pa izmodrovali in razglašali nauk, da ne bi ta stolec . . . kar nič koristil, ako bi bil samo kos ženskega lesa vmes!!

Videli smo, da ta novi nauk ni padel — na kamenit svet.

Kakor prerokujejo štajerski Slovenci po 12 dnevih od sv. Lucije do božiča — vreme za vse leto t. j. za vseh 12 mesecev drugega leta z 12 platiči ali polovicami iz šest lukov*) razpolavljenimi in nekoliko s soljo potrošenimi (dalje gl. v „Črt.“ 11), — tako si prerokuje nekod tudi kranjski Slovenec, in sicer brez čebule itd. . . vreme za novo leto. Kakoršno vreme je namreč ónih 12 dni od sv. Lucije do božiča, tako vreme bóde vseh 12 mesecev novega leta. — Dvanajsteri dnevi pomenjajo tedaj „mesece“. (Črni vrh pri Idr. Priobčil A. Domicelj.)

Taka vera je tudi pri Slavoncih, ki velé ónim 12 dnevom „brojanice“. Ilič, 104.

Skoraj na isti način, kakor štajerski Slovenci, prerokujejo si vreme za novo leto tudi Serbi v gornji Lužici (Oberlausitz), toda na „staro leto“. I. 49.

*) T. j. čebul, a ne bukev, kakor se čita zbog tiskovnega greha v „Črticah“ na 11. str.

Taka navada je na bádnik tudi pri severnih **Nemcih** (I. 49), pri Nemcih na Českem, in nekod tudi pri južnih Nemcih oziroma v dolenji Avstriji (v Mödling-u blizu Dunaja. Vernaleken *) 340; (prim. Busch 31).

Če gre človek na sv. večer na razpotje; če naredi ‚ris‘ z leskovo palico, ki je bila blagoslovljena na cvetno nedeljo; če poklekne potlej sredi risa in zavižga, pride hudič, pa če ga vpraša človek za kakšen zaklad, pové mu zanj. Ali tisti človek mora imeti seboj ‚črne bukve‘ ter mu brati iz njih.**) Dokler pa bere, sliši strašno grmenje in treskanje, ter vidi okoli sebe grozovitnih reči. Ako se ne da zastrašiti, in prebere iz bukev vse, — dobi zaklad; če se pa da zastrašiti ter skoči iz risa, — vzame ga hudič. (I g. Po ustn. por.)

Nekoliko drugače si to pripovedujejo štajerski Slovenci. Prim. „Črtice“ 12—13. Po **Nemškem** se vzdigujejo o tej dobi pogrezneni z akla di sami ob sebi . . . a po noči cvetó t. j. goré s plamenom I. 16. — Taka vera je tudi pri Romuncih na Sedmogradskem. (W. Schmidt: „Das Jahr u. seine Tage“ . . . in pri **Francozih**: „La veille de Noël pendent la généalogie qui se chante à la messe de minuit, tous les trésors cachés s’ouvrent.“ Grim. ‚D. Myth.‘ 485 (4).

Serbi-Luž. imajo pa to posebno vero: da cvetó óno noč pred božičem cvetice pod snegom. Veckenst. 437. — Ista vera je tudi nekod med Slovenci. (Fr. Hubad pri Šum. „Die Slovenen“ X. 95.)

„Ako bi kdo na bádnjak o polnoči, kedar se sv. maša služi, med povzdigovanjem tripot obletal cerkev ‚na okolo‘, videl bi na vratih številke napisane, óne naj v loterijo postavi, pa bode dobil.“ (Varaždin. M. Valj. „Glasn.“ 1859 I. 86.)

„Če je na sv. večer človek sam kde pod milim nebom in če strel čuje v zraku, znači to Slovincem (Belim Kranjcem), da bode vojska, a če čuje, da režejo („žagajo“) deske in skoblajo pod nebom, napoveduje to hudo bolezen in mnogo smrt.“ (L. Gojko, „Kres“, 1881, str. 241.) Prim. „Ark.“ 1863. 315.

Na Igu blizu Ljubljane hodijo ljudje na sv. večer v družini pod milo nebo („na gmajno“) molit, in če se jim zdi, da slišijo streljanje v zraku ali pa grmenje, mislijo tudi, da bode vojska. (Po ustn. por.) Malo drugače Fr. Hubad pri Šum. 96.

Primeri tem vražam **nemško** vražo pri Buschu, ki piše na 30. strani, da hodijo nekateri (Nemci) na božično noč poslušat na razpotja in k menjikom,***) in če se jim dozdeva, da slišijo,

*) „Alpensagen, Volksüberlieferungen aus der Schweiz, Voralberg, Kärnt., Steierm. u. Oesterr.“ Wien 1858.

**) Iz ‚črnih bukev‘ se bere tedaj lahko tudi v temi. Kdor pa ne zna brati, mora se poprej naučiti, ako hoče namreč zaklad dobiti.

***) Tako i ‚hrvatski Slovenci‘ okoli Skrada, pa na ‚staro leto‘.

kako žvenkečejo meči ali rezgečejo konji, ondaj prerokujejo, da bode vzpomladi v novem letu vojska.

Serbi-Lužičani: Ako greš prvi božični dan na kako njivo (,Saatfeld') in tam poslušaj, slišal bodeš, kaj se bode godilo v prihodnje. (Veckenst. 437.)

Maloruske (podoljske) deklice tekajo na badnik poslušat pred sosedova vrata, ter si prerokujejo [bodočnost] iz ulovljenih besed. (Lucija grofica Stadnicka. „Slovansky Sbornik“ 1883 str. 433.) Drugod hodijo poslušat pod okna.

Če hoče kdo ,znati', bode li kdo umrl v kateri hiši, naj gre ves ,naopak' (narobe) oblečen k oknu, kedar se vrši polnočnica, pa naj pogleda skozi okno ,naopak' t. j. ,nazaj čez glavo', pa bode videl, če bode komu umreti v óni hiši, — rakev (,trugo'). Tako hrv. Slovenci v Dobri. (Po ust. por.)

Drugače se to pripoveduje med štaj. **Slovenci**, ki so ustanovili tudi znak za možitev. (Prim. „Črtice“, 11.)

Moravska: Na kmetih okoli Trebiča hodijo na sv. večer gledat od zunaj skozi okno v sobo, kdo izmed domačih ljudi je bled, a kdo ne. Kdor je bled, ónemu bode umreti pred letom; drugi ostanejo živi. (Poved. K. P.)

V istem mestu polagajo predno, odhajajo k polnočnicam (zdaj k rani maši), na dvojce razkalana polena (,polinka') na gorko krušno peč (,na pekarnu') za vsakega človeka v hiši po jedno polovico t. j. po jeden platič, in to tako, da je skorja zgoraj, ,gola' stran pa zdolaj. Čigar polence (,polinko') leži narobe, kedar pridejo iz cérkve, óni bo pred letom mrtev.

Prim. temu . . . način sè žlicami*) pri **Srbih**. Milić. „Srps. Glasn.“ 22. (1867). 123.

Slavonska: Čim začno Slavonci na ,badnji večer' večerjati, ,upuhne' (upíše, prižge) gospodar tako zvano ,trojstvo', t. j. tri tanke voščene svečice.

Troje izmed družine izbere si vsako po svečico in verno pazi, katera komu najprej ugasne, ónemu bode isto leto umreti. Ilić, 95. **)

Slovenska: Če ugasne na sv. večer brez uzroka luč, gotovo bode to leto mrlič v hiši. (Zapisal A. Hudovernik). Isto tako: Komur se na sv. večer, kedar pride duhoven v hišo, (***) vidi na steni senca brez glave, ónemu bode umreti pred letom. (Črni

*) Kašike = žlice.

**) „Jedinstvo“ t. j. debelo svečo, v krpo zamotano, utrne gospodar sam s prsti. Vse te sveče, blagoslovljene o posebnem času (,na svétlo Marínje') v cerkvi stojé o setvi v ,bisagah' med semenom; [zato, da bi ga obilo pomnožil božji blagoslov. Pis.]

***)) Nekod po Kranjskem hodijo (kakor za Valvasorja) duhovni še zdaj po hišah kropit in kadiť: 1. na sv. večer, 2. óni večer pred novim letom in 3. pred sv. kralji. Prim. „Vedež“ 1848; str. 204. — Po Dolenjskem opravljajo to ljudje (menda povsod) sami. —

vrh. Zapisal A. Domicelj.) Prim. „Črtice“ 12: „Ako se komu na sv. večer, kedar luč v hišo prinesejo, od glave nič senca na steni ne vidi, bo prihodnje leto umrl“.

Srbska: „Kad se u večer[r] stanu [začnó] moliti Bogu, onda zapale božičnu voštanu sveću, pored „žiže“ ili lojane sveće, pa starešina [gospodar] a i ostali glede, kojemu se od čeljadi [družine] ne vidi senka, prema toj božičnoj sveći i za ono drže, da će te godine umreti“. (Milić. „Glasn. srps.“) 22. 123.

„Još se u oči Božića rastopi masti u tiganju (ponjvi), pa se svi ukućani nad njom ogledaju, i na kome ne bude glave, drži se, da će te godine umreti.“ (Ondi.)

„Če sv. večer vrata na senici ali kde drugde loputajo ali cvrlikajo, znači to, da bóde mrlič v hiši, predno mine leto dnij.“ (Bel. Kr. L. Gojko. „Kres“ 1881, str. 241.) — Meklenoborški **Nemci** (ponemčeni **Slovani**) velé: Kdor v „dvanajsterih nočéh“ jako zaloputne vrata, bati mu se je, da trešči drugo leto strela va-nj. Busch, 27.

Na sv. večer izvira iz studencev srebro in zlato. Ako prideš o pravem času pred polnočnico k studencu, lahko postaneš srečen. Pravijo, da je bil nekđaj tako srečen neki mož, ki je prišel o pravem času „na studenec“ vode pit; ko pa zajme, bila je kupica — polna zlata in srebra. (Okoli Zatičine. Zapisal A. Hudovernik.) Prim. Grohm. „Sagenb.“ 1. 262: Verwandlg. des Wassers in Silber.

Istega večera se voda v potokih izpremeni v najboljšo vino. (Dobje na Štaj. „Kres“ 1882 str. 269); pa ostane izpremenjena samo nekoliko trenutkov. (Na Dolenjskem „Glasn.“ 1863, 146.)

Neznana je — žalibog! — ubogim Slovincem prava doba, da bi se napili zahpane sladke kaplje ter napolnili sode ž njo.

Pa tolažimo se s tem, da niti **Nemci** niso na boljem. Kaj jim pomaga, da vedó, da se vrši to božično noč baš o polnoči, a njihova véra pravi: „gorjé pa ónemu, kdor bi si zajel tega vina; — bilo bi mu na nesrečo!“ I. 15. Prim. gledé nemške vraže še malo dalje.

Tudi **moravsko-vlaška** vera uči tako, da se uprav o polnoči (isti trenotek, ko se je rodil Izveličar) odpre nebo, a „na zemlji“ se vsa voda izpremeni v vino. Uvériti se pa o tem, t. j. kušati ga, te sreče bivajo deležni samo prepobožni ljudje. Grohm. 44 (279). Prim. Grim. „D. Myth.“ 551.

Po **maloruski** národni veri se voda izpreminja v vino na osvetek sv. 3 kraljev *) Dragom. 144. — To velja tudi za **Nemce** v česk. kraljestvu. Grohm. 44 (280).

Po **češki** veri biva to o polnoči pred sv. Filipom in Jakopom; pa samo óni, kdor ima praproto cvet, natoči si lahko vina, kolikor hoče, iz vodnjakov, ali si ga pa zajme iz rek; kajti to

*) Mrus: „bagatij večir“, rus: „kanun krščenija“ ali „bogojavljénija“.

uro se vsa voda izpremeni v vino. „Kvėty“ 1846; str. 523; prim. Grohm. 44. (281).

Kakor so po Valvasorjevem poročilu na Gorenjskem pred 200 leti hodile na sv. večer zvedljive deklīne*) gledat v studence, misleč, da se jim prikaže v vodi namenjenega žėniha (žėnina) podoba,**) — tako se godi to po Gorenjskem še dan danes.

Zato poje miločutni pesnik:

„Čula je ko je še dete bila,
Kaj nocoj se čuda vse godí,
Dobro vé in ni še pozabila,
Kaj zvedó dekleta o polnoči
Vsaka onega zagleda v vodi,
Ki ji v zakon rad roko bi dal,
Ki odmenjen ji je po osodi,
In kedaj si bode jo izbral.“

(Gr. Krek:***) „Na sveti večer o polnoči.“ 1863; 9.)

Ta vera je nekod tudi po Dolenjskem, vsaj v Zatičini. (Zapisal A. Hudovernik.)

Da je znana i goriškim Slovencem, utegne potrditi mlajši rahločutni pesnik, ki popeva:

„Pod góro gre dekletce mlado,
Ko svet obhaja sveto noč
Spoznalo bi v potoku rado,
Kaj višja jej namenja moč.“

(S. Gregorčič †) „Poezije“ 1882 in 1885.)

Za Valvasorja ni smelo radovedno deklė pri studencu nĩ k višku pogledati, nĩ izpregovoriti, in to, po njegovih mislih zato ne, ker bi utegnilo tako deklė o taki priliki izreči . . . bo žje ime, ki pa preseda hudiču, snovaču in pomagaču pri vseh čarah (?!?)

(Sedanji razsvetljeni učenjaki razlagajo ‚molk‘ pri mnogoterem ‚čaranju‘ — povse drugače. Ta razlaga pride na vrsto v razdelku B, kder bomo govorili o tako zvanem dejanskem čaranju.)

Drugačen način slovenskih deklet (kako si prerokujejo to ‚s črevljem‘) zvemo v razpravi o **starem letu**.

Srbske devojke vedežujejo v ta namen po navadi óni večer pred mladim petkom in pred mlado nedeljo („u ói mlada petka i nedjelje“) itd. Prim. „Devojačka vračanja u Srijemu, šta treba raditi, da se sudjenik u snu vidi.“ Vuk: „Život i obič.“

*) Valvasor piše nemški: ‚Mägde‘ [= dekle, ‚dečve‘].

***) Prim. Valv. „Die Ehre des Hertzogth. Crain“ 1689. II. 7. knj., 476. (S. podobo).

****) Rojen v Četeni na Gorenjskem (1840).

†) Rojen v Vrsnu na levem bregu Soče (1844).

323—327. Na poseben način vedežuje pa drugde domačin o božiču za najstaršo devojko pri hiši z ,ražnjem'. (V. Vrčević „Srba-dija 1876, str. 12 (4).

Pri **Poljaki**h (na Poznanjskem, Posen) hodijo na badnik („w wilię Bożego Narodzenia“) po večerji dečaki in deklice na ulice v vasi in lučajo star črevelj z nogo na višek in prerokujejo po tem, da pride namenjenik ali namenjenica („narzeczony lub narzczona“) z óne strani, na katero pade črevelj s prednjo stranjo. Kolb. IX (1875), 116. Deklice imajo pa še drugih náčinov, po katerih zvedó tudi to, bode li namenjenik lepe ravne rasti, ali pa — grbast. (Prim. ondi!)

Ruske oziroma **maloruske** deklice hodijo o tej dobi zvečer ali pa po noči iz hiše ter vprašajo stoječ pri vratih mimo hodečih moških, v Podolji ruskem pa prvega moškega, katerega srečajo, kako mu je ime misleč, da bode tako ime tudi njihovemu ženihu — in da bode tudi tako — lep. Nekod kličejo . . . sè zobnjakom *) na glavi. („Slov. Sborn.“ 1885 str. 49—50 in 1883 str. 433.)

Česka deklica zakoplje na sv. večer po večerji ribje kosti pod kako drvo ter pazi, kdo pojde prvi mimo ali okoli tega drevesa. Kakoršnega stana je človek, takega (stana) bode i njen ženih. (Han. „B. kal.“ 32; 4. odst., kder se čita uprav pred tém náčinom še drugačen.)

Štaj. **Slovenci** pravijo: „Kdor [hiteč od ,polnočke' domov] s potem pade, bo prihodnje leto umrl.“ „Črtice“ 11.

Skandinavci (Švedci) dirjajo pa na božič vjutró od ,vélike maše' proti domu na vso moč, misleč, da bóde srečen óni, kateri priteče prvi v domačo vas, ter ondi strelí. Zlasti si mislijo, da pospravi on drugo leto tudi prvi svojo letino. („Freya“ 1866, str. 298.)

„Ko pridejo [štaj. Slovenci] od ,polnočke' domov, zbudijo vso živino, tudi kokoši in svinje. Potem dadé konjem in govedom jesti, in pred kravjim hlevom z ,blagoslovljenim' smodnikom ustrelíjo, da nimajo *copernice* moči do krav“. „Črtice“ 11.

Tudi kranjski Slovenci dajó živini nekod (n. pr. v Ponikvah in Strugah pri Ribnici) po polnoči, v „Hrvačah“ pri Ribnici **) uže o polnoči, — in to brez streljanja — detelje.

Na moje vprašanje, zakaj, odrezal se je ,Hrvačan' tako: „Zato da se ne bi živina, ki se pogovarja to noč, . . . tožila, da strada.“

Stružanec mi je pa odgovoril, da pravijo nekateri [vrnivši se iz cerkve in pokladaje živini]: „Naj ima tudi živina del sv. maše.“

*) Zobnjak (r. ,belená', po domače tudi ,sv. Apolonije trava' (hyoscyamus niger ,schwarzes Bilsenkraut').

**) Moj svedok izgovarjal je razločno ,Hrvačé'; Pet. Kozler piše ,Horvačé' [Krobatsch].

Po mnogih slovenskih krajih, ne samo kranjske dežele (po Dolenjskem celó do hrvatske meje), nego tudi po Koroškem (v Pokrčah, povedal O. R.); po Goriškem i. dr. dajo živini o božičnih praznikih *božičnika* ali *drugega belega božičnega kruha*, nekod pekó pa živini z božičnim kruhom vred, poseben hlebec. V Ločniku blizu Gorice pravijo takemu, o božiču iz vsakoterega žita umešenemu, *testu* tudi *božič*. „Arkiv“ 1854. 280.

Kodar načenjajo božičnik (poprtnik ali župnik) uže na božič,*) ondi ga dadó živini pokusiti uže istega dne zjutraj, kodar pa stoji na mizi vse tri božične praznike (tri božiče, t. j. na božič, novo leto in sv. 3. kralje) ter ga načenjajo stoprav na sv. 3 kraljev dan, ondod ga dajo živini pokušati še le tega dne.**)

Drugi (n. pr. Semičarji) dajo živini božičnega kruha po trikrat: 1. na božič, ali na „sveto rojstvo“; 2. na novo leto; 3. na sv. 3 kraljev dan. (Poved. G.)

Ob istih dnevih dajo tudi v Dutovljah na Krasu živini ónega njej namenjenega posebnega hlebca. (Po zapisku Žva-
bovem.)

Koroški Slovenci v Pokrčah (kder ne pekó božičnika), dajo živini [tudi konjem] navadnega *belega kruha* in *posvečene soli*, pa ne o božiču, ampak na novo leto in na sv. 3 kralje. (Pokrče. Povedal O. R.) V ta namen nosijo sol na novega leta in sv. 3 kraljev dan poprej nalašč v cerkev, kder se posvečuje po stari navadi. Kateri pa imajo še *lanjske* posvečene soli, dajo živini kruha ž njo vred uže óni večer poprej.

Čemu ali zakaj se pa daje živini o tej dobi božičnika, *božičnega* ali *drugega kruha* (nekod, kakor smo slišali malo poprej tudi soli), — tega ne zna zdaj več živ krst. —

„Stara navada“ — to ti je navadni odgovor, če povprašuješ po uzroku.

Pa glej prve *bele vrane*, ki je priletela z Dolenjskega k nam! Neki Dolenjec nam je povedal, da v njegovem kraju ljudje živini dajejo božičnega kruha, (nekod velikonočnega) zato, *da se živina potlej bolje redi*.

Ta navada je tudi v Kranju na Gorenjskem. Zapisal Žvab.

Nekateri modrujejo tako: „*Ker se o božiču vse veseli, naj se veseli tudi živina, ter dobi o tolikih prazniki kaj boljšega!*“ „Res, jako lepa misel! Vemo, da se je mnogim čitateljem prikupila na prvi mah! — Nam pa ne ugaja, da povemo po pravici, ni ta ni óna.

Po naših mislih izhaja i ta navada iz ónih časov (pogan-
skih), ko je bil ubogi nevedni človek v vednem strahu, da ne

*) Tako se je godilo vsaj v naši domači hiši.

**) V Kopoljah in Ponikvah (na Kranjsk.) načenjajo božični kruh, uže na božič in pekó župnik za sv. 3 kralje posebej; v Vélikih Laščah stoji pa župnik, vse tri božične praznike na mizi. Načenjajo ga tedaj še le na sv. 3 kraljev dan, ter dajo živini po kosček.

bi zlobni ,besi' (hudi duhi) in v kesneji dobi zle čarovnice naškodile njemu, njegovi družini, njegovi živini, in njegovemu imetku sploh.

Zato so menda sóseb o svojem vélikem prazniku, zimskem solnčnem kresu, toje o božiču, odganjaje sovražne bése in čarovnice, z navadnim ali pa tudi smradljivim kadilom kadili*) in z blagoslovljeno vodo**) kropili po hišah in po hlevih itd., ter rabili še drugih ,bajil' soper bése in čarovnice.

Med taka bajila spada tudi **kruh** in **sol**; obojemu se je nekđaj pripisovala ter se še dan danes pripisuje čudotvorna moč.

V popisu **srbskih** običajev, kakor jih je popisal Miličević, čitamo v „Glasniku srpsk.“ 22, 125: „Česnica***) se iznese vruća na ručak, po gornjoj kori namaže se medom, pa se na nju sune jedna kašika **sol**i. — To se posle izreže i ostavi.“ — Srbi mislijo namreč, da je ta sol koristna za ,marvu' (živino) i lekovita za „boles[t]nike“ t. j. da ima bajevno ali čudotvorno moč. —

Nekoliko dalje (na str. 140) pripoveduje nam ista knjiga tako:

„Polazeći na noćne sastanke momci uzmu za pojas [pás] po glavicu bela luka, po koru **hleba**, koju pospu **solju**; jer se drži (misli), da u te vesele dane svaka nečista sila dobije oblast.“

Tu je sicer govorjenje o ,beli nedelji'; ali bajevna moč navedenih bajil [česna, kruha in soli] soper vsako nečisto silo, ni navezana na belo nedeljo, nego velja o vsaki priliki.

Kako krepko bajilo je kruh (,dar božji') českemu narodu, kaže nam ta českonárodna vera:

„Če kaj najdeš, pljuni na to trikrat, predno vzdigneš, sicer bi utegnila biti stvar začarana in ti naškoditi na zdravju. — Samo **hleb** smeš brez straha (,směle') pobrati in jesti, kajti do božjega dara (,nad darem božím') nima moči ni hudobni duh (,zlý duch'), niti njegova drhal (,soudruhové jeho'). Ččm. 1854 534.

Vsak vidi, da je tu v mislih navaden (neblagoslovljen, neposvečen) hleb ali kruh.

Čehi dajó živini, in to uže na sv. večer božičnega **kruha** s **soljo** potrošenega (ki mu pravijo „vánocní pletenice“), ter kadé z navadnim **kadilom** samo po hlevih — tudi . . . brez znanega uzroka.

Nijedno izmed tega trojega ni blagoslovljeno. (Iz. Čes. Třebove po ust. por.)

*) Nekateri Srbi (v Srbiji) kadé, da jim ne bi ,nahudile' čarovnice (,veštice'), sobo, sežigaje zdaj na žrjavici . . . staro obučo, kar strašno smrdi. „Glasn. srps.“ 22; 140—141.

**) Da je blagoslovljena voda rabila tudi poganom, svedoči Teofrast, popisujoč svojega praznovérca v omenjenem spisu (str. 118).

***) To je ,čestnica', božičen kruh, na poseben bajevan način mešen in v žrjavici pečen. Ž njim se tudi vedežuje. Prim. ondi na str. 124.

Temu priterjuje tudi nov znanec K. H. iz Budějovic (Budweis), kder dajó živini o božiču orehove ‚pletenice‘ (Strützel mit Nüssen gefüllt) in kruha sè soljo. — Vsega trojega pa vržejo tudi v vodnjak, zato da voda ne usáhne to leto.

Na **Nemškem** devajo nekod detetu pred krstom v plenice **kruha** in **soli**, zato, da ne bi imele čarovnice do njega moči (I. 197 §. 346).

Če vtakne mati hčerki v obleko drobet kruha in soli ne more je nikdo uročiti („schützt ihre Tochter vor dem bösen Blick“). Grohm. 156.

Nekod pripisujejo **Nemci kruhu** še zdaj večjo bajevno moč nego **soli**:

Priprosta Nemka iz Heinfelda (v dolnji Avstriji) pravila mi je, da tam dajó živini na sv. večer na vadnega belega **kruha**, **soli**, po 3 mačice in po 3 šipke ali srbovke („Hetschepetsch“), baš zato, da ne bi mogle živini naškoditi . . . čarovnice.

Menil sem, da se pripisuje čudotvorna moč najbrže ‚mačicam‘, na cvetno nedeljo v cerkvi blagoslovljenim in potlej shranjenim.

Na moje vprašanje, katera izmed teh stvari je pri tem poglavitna, odgovorila mi je pa ženica pri tej priči: „**kruh**“; — „soli pridevajo samo zato, da bi živina rajši použila vse skupaj.“

(V Gablitz-u pri Dunaju dajó pa živini, „zato da se ji ne bi kaj zgodilo“, — na sv. večer kruha v posvečeno vodo pomočenega in sè soljo potrošenega; po hlevih s tako vodo tudi kropé in z navadnim kadihom kadé. V obližji: v Dombachu, v Purkersdorfu, v Pressbaumu . . . pa po hlevih samo še kadé, a ne kropé ter ne dajó živini na sv. večer nikakega kruha — morda uže kakih 100 let; za ljudi se pa peče po teh krajih o božiču tak krhljak (Klötzenbrot‘), kakor n. pr. po slovenskem Štaj., Prim. „Črtice“ 16. *)

Da pripisuje priprosto **moravsko-vlaško** ljudstvo navadnemu (neblagoslovljenemu) **kruhu** bajevno moč, dokazuje nam ta vraža: Pri moravskih Vlahih se mora živina na badni dan (na štédry den‘) postiti z ljudmi vred; samo krave dobivajo na tešče (na hladno‘) po kosek ‚osuha‘ t. j. ‚presnega, nekvašenega hleba‘ [‚proste pogače‘, rekel bi Beli Kranjec], zato, da jim ne bi prihodnje leto škodile . . . čarovnice, niti prijemale se jih bolezní (‚upece‘ č. choroby). „Osvéta“ 1880. I. 453.

*) Nismo mogli zvedeti, da tudi kranjske Slovenke o božiču kde pekó ali da so pekle kedaj ‚krhljak‘ — ali pa tako zvani ‚kuc-kruh‘, ki ga pekó še štaj. Slovenke o božiču. Gl. „Črtice“ 12, a zlasti 13, kder pa treba v 34. vrsti namesto ‚Valjavec‘ — čitati: Davorin Trstenjak. — Je li ta ‚bajevni kruh‘ znan i ogerskim Slovincem? — Prim. tudi Mikl. lex. 325 (kucija, kutija).

Naj pripisuje zdaj katero koli ljudstvo n. pr. božičnemu kruhu posebno ali bajevno moč samo zato, ker je ta kruh na mizi stal na sveti večer; na božič, ali oziroma vse tri božične svetke . . . ter se mu zdi zbog tega „tako rekoč“ blagoslovljen ali posvečen; — temu navzlic trdimo z dokazi, da se je iz prvine pripisovala taka moč kruhu ‚samemu na sebi‘ — tako tudi soli, ki se še dan danes v mnogih krščanskih cerkvah ne posvečuje, kakor se to godi na pr. na sv. 3 kralje nekod po Nemškem; („Illustr. Welt“ XXIII. str. 218), — na Štefanovo tudi na dolnjem Štajerskem („Črtice“, 233), o novem letu in sv. 3 kraljih na Koroškem (gl. na str. 175) in drugod.

‚Blagoslovljenega ali posvečenega kruha‘, ‚posvečene soli‘ itd. (razun posvečene vode), začela je tedaj vraža zahtevati za bajila stoprav v poznejši — krščanski dobi. Tako ima pri štajerskih Slovencih četveroperesna detelja bajevno moč osédobi samo tedaj, „ako so jo komu mašnik blagoslovili.“ — Pri vseh drugih Slovencih in drugih narodih ima taka detelja bajevno moč tudi — brez mašnikovega blagoslova. Ta vraža je vsakako starejša od óne (štaj.).

Mislimo, da je zdaj uže dosti veljavnih dokazov za našo trditev.

Tu naj vpletemo še to, da pogrešamo omenjene navade (da bi se dajalo o božiču, o novem letu ali o sv. 3 kraljih živini kakega kruha in soli) pri vseh „pravoslavnihi“ (Rusih, Malorusih, Srbih . . .), pa tudi pri Rusinih, Poljakihi, Hrvatih, Francozih . . . Z dotičnih knjig molkom strinjajo se tudi ustmena poročila. — Zatrta se je ta navada tudi pri mnogih dol.-avstr. Nemcihi zlasti okoli Dunaja stoprav v novi dobi; v ‚rajhu‘ živo-tari menda samo še med . . . Švabi, pri katerih se posvečuje (pa samo o sv. 3 kraljih) tudi kruh in sol za ljudi in živino. („Illustr. Welt“ XXIII., str. 216.)

Koračimo dalje! — Nekateri Slovenci po Kranjskem devajo na sv. večer poleg božičnika na mizo tudi opravo (obleko) . . . in posej (otrób*), ki se potlej spravijo in kedar zbolí kako svinjče primeša se jih prgišče (pest) oblojam, ali se jih pa da nekoliko povžiti domači svinji, kedar ima mlade, zato da ne more nič naškoditi mleku. (Semič. Po ustn. por.)

Prim. „Črtice“ 12, kder se čita, da položi štaj. Slovenka poleg ‚stalnika‘ [božičnika] v bel prt zavitega, molek in velik pisker ‚pšeničnih otrobov,‘ in da so ti otrobi baje dobri ‚za bolečine v zobeh in soper grizo‘.

*) Beli Kranjci velé: ‚otrobe‘ [ž. mn.] otrob; tako tudi ‚prgišče‘ (ž.) a ne prgišče.

Kočevarji devajo na bádnik k božičniku na mizo vsakoterega žita, ključe, žlice, nože . . . in jarem in to, jarem zato, da se voli redijo in da ne cepajo. Za druge naštete stvari moj svedok (mlad dečko) ni znal uzroka; samo za nož je rekel: Kdor ima sabo tak nož, ni mu se treba bati nikake čarovnice. (Mlaka = Moos, blizu Kočevskega mesta — na jug.)

Kdor bi se na badnik ali kesneje, dokler je božičnik na mizi, naslonil s komolcem na mizo ali pa celó sédel na njo, izhitili bi mu se po komolcu ali pa po . . . životu tvori (Metl.).

Če božičnega dne kak stranski človek prvi pride v hišo (pravijo mu „gost“), mora vsaj na nekoliko časa sesti, zato da je potlej dosta piščancev pri hiši. (Bel. Kr. — L. Gojko. „Kres“ 1881, str. 241.)

Hrvati velé takemu gostu „polražaj“ tudi „poležaj“ (sic). ki mora (vsaj v Slavoniji) stopiti najprej v kuhinjo in sesti k ognjišču. Gospodinja mu prinese v rešetu „žitka“, ki ga da on živadi! Nekod posujejo tudi „poležaja“ sè žitkom. (Ilić 100.)

Srbi pravijo takemu gostu (nalašč naprošenemu) „polaznik“, „polražajnik“, tudi „polražajnik“, ki mu pa, posajaje ga, izpodmikajo „stolico“, da séde na tla, ako se da . . . prevariti. Ogrinjajo ga s „ponjavom“ (debelo odejo, Bettdecke), zato da bi se delala tako debela smetena po mleku. Čit. dalje v „Glasn. srps.“ 22, 126.

Hrvatski Slovenci na božič ne vidijo radi, če pride v jutro najprej ženska v „hižo“; kajti če pride moški, ondaj bode tisto leto dosta „pipličev“ (piščancev); ako pa pride ženska, ondaj ne bode „pipličev“, nego sekire rade „zvaljujejo“, t. j. krhajo se tako, da se izvali (odleti) kósec ostrine. (Dobra. Po ustn. por.)

Angležem značilo je še l. 1585. nesrečo (ogenj itd), če je na božič kakšna ženska prva stopila na hišni prag, srečo in blagoslov pa, če je stopil nanj (prvi) kakšen mož. („Frey“ 1866, str. 297.)

Naj priobčimo kot zvršetek božičnim vražam še nekoliko starih slovanskih in tujih praznoverskih običajev, kakoršnih pa, kolikor je nam znano — ni po Slovenskem; če se je pa kaj takega vendar ohranilo v kakem slovenskem kotu, — pride morda vsled tega na dan tako, kakor so prišli „ponavljevalni glagoli“ stopram po naši razglašeni dvojbi — pred 25 leti. „Glasn.“ 1860, str. 44.

Rusi, Rusini, Bolgari, Hrvati, Srbi in Slovaki*) razstljajo na božični večer slame ali sena v sobi . . . po mizi ali pa po tleh ter imajo pri tem posebne praznoverske običaje.

Rusi na Ukraj[i]ni in v „béloruskih krajih razstljajo snop slame po tleh (v prednjem kotu), a sena po mizi — pod prt. Pri večerji potezajo po nekoliko bilek sena izpod prta ter pre-rokujejo po njihovi dolžini, kako visok bode lan; ali pa izpulijo

*) Tudi **Potjaki**. Prim. Kolb. XVI. 101—102; Szujski, 35; B. kal. 15.

iz snopa slamko: če je ‚s polnim klasom‘, bode drugo leto rodovitno, če pa ‚s praznim‘, — nerodovitno. (Afan. III. 743. *)

Do malega tak običaj imajo **Hrvati v Slavoniji**.

Čim se na ‚badnjak‘ zmračí, nosijo v sobo same slame ter jo razprostirajo ‚po stolu‘ (mizi) — ‚pod stolnjak‘ (prt), ali pa pod ‚vrečo‘.

Kateri izvleče pri ‚obedu‘ izpod ‚stolnjaka‘ ali pa izpod vreče najdaljo slamko (‚slanjku‘), oni bode najdalje živel. (Ilić med 94. in 101. str.)

Srbi imajo drugačen običaj: „U oči Božića, pošto se badnjaci unesu u kuću i nalože na vatru, uzme domaćica slame i kvočući (a za njom djeca pijučući) prostre po sobi ili po kući, ako nema sobe.“ (Vuk: „Život i obiĉ. 3.) — V Srbiji biva vse tako, samo da se ‚unosi‘ slama zvečer še pred ‚badnjakom‘ (panjem). „Glasn. srps.“ XXII. 122.

„Veĉeraju na vreći, a ne na trpezi (mizi)“. — Vuk piše ondi (4) tako: „Na Božić se obiĉno ruĉa s vreće (prostre se prazna vreća mjesto ĉaršave ili po ĉaršavi) i ‚sofra‘ (miza) se ne diže (niti se kuća ĉisti) za tri dana.“ Prim. „Glasn. srps.“ XXII. 123 in 127.

V ‚Boci‘ (Boki) pa jedó s ‚slamnice‘ od badnjega dné do maloga Božića. Vuk ondi, 5. — Uzrokov nam ne pravi.

„U Gruži (v Srbiji) ono uže (povreslo), v kom je doneta slama, da se pospe po kući u oči Božića ne dreše, nego slamu izvuku iz njega, a njega ra[z]šire, oko vreće, na kojoj veĉeraju pa sutra mame kokoši u njega i nahrane, da bi one dobro nosile jaja i ne raznosile ih po mahali.“ („Gl. srps.“ 22, 123.) Drugod pa: od božitnje (sic) slame gdekoji nose na njive, da bi bolje rodile. Gdje-koji udaraju rogom od božitnjega peĉiva [peĉenke] voćku nerotkinju** govoreći: „Ja tebe rogom, a ti mene rodom.“ *** Vuk ondi.

Nekateri Srbi se po trikrat zagroze drevesu sè sekíro (‚sje-kírom‘), t. j. jeden zamahne, a drugi ali žena mu reĉe: „ne si-jeci rodi[t]će!“ Tako trikrat zapored; a nato veli, da bóde rodilo. — Vuk ondi 5—6. Vrĉ. „Srbad.“ 1876, str. 12 (6).

Morasvki Vlahi se pa drevesu ne groze, nego ga . . . lepo prosijo. Čim namreĉ (uhožnejša) gospodinja umesi testo za bo-žični kruh, gré na vrt in boža drevo z obema rokama, (katerih se drži še testo), in pravi: „Stromeĉku, obrod‘, obrod‘!“ (Kulda 102; Bartoš „Osvĉta 1880, I. 454.)

Meklenoborški **Nemci** pa nerodovitno drevo celó darujejo, vtikaje mu (na staro leto) v razpoko kakšen novec. (Busch, 108.)

*) Nekoliko drugaĉe biva to pri Rusinih in Poljakih v Galiciji. „B. kal.“ 15.

**) Fonetično t za d: (nerodovitno sadno drevo).

***) T. j.: a ti [obdaruj] mene z rodovitnostjo.

Bolgarka natrese na bádnik (búdnik⁴) pred večerjo po sobi čiste slame, pogrne mizo z belim prtom ter dene na vse 4 ogle po nekoliko bilek slame in po toliko glavíc česna, kolikor je družine v hiši, na sredino pa pest pšenice, s kadilom pomešane. V nekaterih krajih puščajo slamo (kakor Srbi) po tri dni na tleh; potlej jo skrbno zberó ter podlagajo perotnini, da bi se bolje redila. G. Czirbusz. „Die süd.-ung. Bulg.“ („Völk. Oesterr.-Ung.“ XI. 1884; 372—373.)

Poljaki (na Poznanjskem) jemljó lepe slame k polnočnicam („na jutrznie⁴) in k rani maši [„na pastoralka⁴“]. S to slamo obvezujejo potém sadno drevje v sadonosnikih („drzewa owocowe w sadach⁴“), zato da bi bolje rodilo.

Tako obvezujejo po večerji, sè senom iz snopa, prinesenega v hišo pred večerjo, drevesa na vrtu („w ogrodzie⁴) . . ., zato, da se ne bi gosenice zalegle na njih. (Kolb. IX, 115—116); — na Lubelskem pa obvezujejo tudi s povresli („powrosłami ze slomy⁴) iz prvega (navadnega) uzroka. (Kolb. XVI 102*).

Slovaki (v Trenčinski in Turčanski stolici) puščajo lepo, dolgo slamo po goli mizi razstlano in pogrmeno s prtom — vse božične praznike na njej. — Potem jo odnesó ter obvezujejo ž njo sadno drevje „zato da bi jim obrodilo.“ („Mednyánski Horm. Taschenb.“ 1829. Prim. Ilić 103.)

Tudi **Nemci** obvezujejo ob tako zvanih „dvanajsterih nočeh“ oziroma o božiču ali pa na staro leto skoraj povsod („fast all-gemein⁴) sadno drevje sè slamo ali s povresli (Strohseile) I. 14; Busch, 108. — To potrjuje R. Schulz s tem, da pripisujejo germanski narodi slami še zdaj veliko važnost, a Skandinavci (Švedi) oplodno in celilno ali zdravilno moč, ter potresajo zato o božiču (Juel-fest) vse sobe ž njo. Na Nemškem so — piše isti pisatelj — potresali nekđaj sè slamo celó tla po cerkvah, dokler ni bila ta . . . ,poganska navada⁴ prepovedana.

Serbi-Lužičani stresajo sadno drevje o polnoči, kedar se zvoní k polnočnici tudi samo zato, da bi jim lepo obrodilo. Han. „B. kal.“ 31. — Obvezujejo ga iz istega uzroka tudi sè slamo. Veckenst. 437.

Čehi, „tresejo“ sadno drevje na sv. večer, kakor bi ga hoteli prebuditi iz zimskega spanja. Potlej vodijo roditelji deco — pred solncem na vrte, in kličejo tako: „Stromečku [drevesce] vstávej, ovoce (sadje) dávej, dnes je štědrý den.“

*) Drugi božični dan hodijo v Kujávah („Kujawy⁴) gospodarji, opasani s povresli v cerkev. Vračaje se domóv narejajo iz njih „drobna“ povreslica („powroselka⁴) ter obvezujejo drevje iz prvega in drugega uzroka. (Kolb. III. 92.)

Ponavljaje to pesmico, mečejo roditelji na drvo jabolka, a deca pobirajo*) vesela te dare, pojoč pri tem: „Stromeček vstával, ovoce dával, že je štédry den.“ Han. „B. kal.“ 31, kder razlaga to tako, da hočejo deca navzočo Morano [smrt, zimo] v drevesih prebuditi v bodočo Živo [= vzpomlad].

Znamenito je, da so hodili nekda j tudi **Nemci** (v Turingiji) o božični dobi, t. j. o „dvanajstarih nočeh“ sadnih dreves stresat (aufrütteln) ter budít, govoreč: „Bäumchen, schlaf nicht, Frau Holle [= Erdgöttin itd.] kommt.“ Busch. 23 in 29.

Po stevni **Nemčiji** in po **Sileziji** zdaj celó streljajo v dreve (med veje), in to na staro leto po noči, zato da bi sadje obrodilo v novem letu. I. 14.

Slišali smo (na str. 174), zakaj štaj. **Slovenci**, kedar pridejo od polnočnice domóv, pred kravjim hlevom, in to z „blagoslovljenim“ smodnikom ustrelijo.

Tud **Srbi** streljajo o božiču, pa z navadnim (neblagoslovljenim) smodnikom na sam „božíc, 1. u jutru rano, kad ustanu“; 2. „prije nego sjeđu za ručak (obed), izbace po nekoliko puške“. Pa **Vuk** („Život i obič.“ 4) ni dodal uzroka. Prim. „Gl. srps.“ 22. 124.

Da se strelja vélikemu svetku božiču na čast in slavo, kakor si misli zdaj morda i narod, to brez dvojbe ni prvotni uzrok. Učenjaki trdijo, da so pogani z velikim ropotom (pokanjem z biči itd.) preganjali „bése“ (zle duhe), misleč, da se ga bojé. (Prim. Fr. Hubad „Letop.“ 1878 na str. 14, zlasti 2. opombo.)

Pokanje z biči, ki se ni zatrló še povse**), izpremenilo se je v streljanje še le v krščanski dobi, poté ko je bilo namreč izumljeno mnogo silnejše „ropotalo“ — strelni prah ali smodnik, ki je rabil potlej, ter rabi še dan danes, (pójáčan s cerkvenim blagoslovom), tudi po nekaterih slovenskih krajih — zlasti soper čarovnice, ki so po praznoverskem nauku zlemu dubu vérne služabnice in družabnice. „Česar se pa bojí zli duh, — tega se bojí gotovo tudi njegova drhal.“ — tako se menda modrovali nevedni ljudje v oni mračni dobi. — „Quod erat demonstrandum.“ Prim. tudi Fr. Hub. pri Šum. „Die Slovenen“ (X. 96).

Dodatki.

Na stran **130** (4. razst.): Da je **ponedeljek** ruskemu národu res nesrečen dan, potrjuje tudi Afanasjev III, 252 (3. op.). „Vb poneděljniki ne dolžno, načinati dëla i vyëžžati na dorogu“

*) Beli Kranjci rabijo (s Hrvati in Srbi vred) glagol za imenovalnik „deca“ zmérom v množini; neki Slovenci pa le v jednini. — Oboje je pravilno. Prim.: „Gospoda se šeta“ in „gospoda se šetajo“; „družina dela in — delajo“. To o tej priliki samo zato, ker je nekdo pred nekoliko leti razglasil pravilo, ki zameta našo staro národno rabo, pa po krivici. Kriva (nenárodna) raba je pa „decam“ (pravo: „deci“) kaj dati itd. — Pis.

**) „Črtice“ 64.

[hoditi na pót]. „Posej v^o ponedeljnik^o, budeš^o bezhlébnik^o“ — pravijo kmetje „Rjázanjske gubernije.“ — A zaka^j pravi ruski národ, da je ponedeljek nesrečen dan, tega nam ni priobčil nì Afanasjev. —

Na str. 133. (1. razst.): Da je pa ruskemu národu i **sreda nesrečen** dan, o tem molči Afan I. 242, ponavlja je ondi samo pripovedko o (zlobni) „Sredi“ iz Hudjakova veliko-ruskih pripovedek.

Na str. 178. (5. razst.): Po drugem ustnem por. dévajo nekateri Semičarji k božičniku tudi pšenice, ključ^e in nož, — pšenice (menda) zato, da bi obrodila v novem letu, a nož zato, ker pravijo, da kdor ima sabo ták nož, da mu ne more naškoditi nobena moč. Za ključ^e mi pa moj poročevalec ni znal povedati nikakega uzroka.

(Dalje drugo leto.)

Popravki:

Čitaj na str. 118. (v opazki): . . . caragus, carajus [= sortilegus];

125. v 3. vrsti: . . v usodo;

Na str. 131. 27 ostalo je: „v Beči“ namesto: v Beču . . . in še nekoliko takih „slučajev.“

133. 30: spánf;

— 135 7: ПАТЕНЪ, petzka;

142 (v 2. op.): . . častili Merkurja najbolj, ter mu itd.;

152. 3: štajerski in koroški Slovenci in Gorenjci;

156. 13: kračun, kolad^o ali koleda;

156. 28: (na badnik);

166 (v 1 op.): Bolgari ne sklanjajo imen *popolnoma*;

170. 6 (od zdol.): mejnikom;

171 (v 2. op.): . . . v c^erkvi, — stojé itd.

Namesto: „česki, a, o“ čitaj povsod dosledno: češki, a, o (po domačem preglasju).

Iz važnega uzroka priporočamo starejšo (tudi srbo-hrvatsko) rabo, da bode *jedinost* večja v pisavi *slovenski* in *jugoslovanski* sploh.

Pisatelj.

Topografiški opis Ljubljane

in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa
v minulih stoletjih.

Po arhivaličnih virih spisal Ivan Vrhovec.

Predgovor.

Godovina Ljubljane je doslej še jako malo poznana. Valvasor je še danes skoraj jedini, še precéj zanesljivi vir za njeno zgodovino (Dolničarja treba je deti poprej še na kritično rešeto). To je tem bolj čudno, ker je ljubljanski arhiv med vsemi, ki se tičejo domače zgodovine, najbolj, kaj bi dejal, jedini pristopen. Morebiti ne bode odveč podati iz tega arhiva nekatere zanimive drobnosti o Ljubljani in njenem zastopu. Pri sestavi tega članka sem se oziral skoraj samó na listine, nahajajoče se v ljubljanskem mestnem arhivu ter le tu pa tam segel po virih že tiskanih. O nekaterih v ta članek spadajočih stvareh se ne nahaja v arhivu nikakih dat; zlasti čudno se mi je dozdevalo, da nisem naletel niti na jedno, reformacije se tikajočo listino. Bržkone so pobrali z magistrata, ko je postala Ljubljana spet katoliška, vse v reformacijski dobi nastale akte ter jih ali sežgali ali pak jih odnesli, Bog ve kam.

Sicer pak je tudi v družih ozirih arhiv zeló nepopoln. Opravičiti mi je najpoprej izraz „arhiv“, ki ga rabim zavoljo kratkosti. G. Peter pl. Radics, komur se je naročila l. 1866. ureditev starih magistratskih aktov, dela razloček med njimi, ter imenuje arhiv le one izvirne listine, ki se shranjujejo posebej, in kojih je le malo številca, samó 69. V prvi vrsti so to na prgament in papir pisane mestne svoboščine in nekatere zlasti za ekonomat važne izvirne listine iz XIV. (13 komadov), XV. (23), XVI. (21) XVII. (3) in XVIII. stoletja (9 komadov). Od teh se je ponatisnilo do leta 1866. le 27 komadov, toda še ti ne vsi po originalih. Najstarejša listina nosi letno štev. 1320, najmlajša 1792.

Mnogo bogatejši ko arhiv je tako zvana stara registratura, ki se shranjuje v stranski sobi nove registrature v

drugem nadstropji. V ti registraturi se nahajajo časih v desetkratnem in dvajsetkratnem prepisu ne le vse v „arhivu“ spravljene listine, ampak še tudi mnogo drugih, kojih velika večina ni dosedaj še nikjer omenjena. V originalu se nahajajo nekatere listine iz 15. stoletja in mnogo drugih iz naslednjih. V obče pak so akti, tikajoči se 15. 16. in 17. stoletja, jako ubogi; še le z 18. stoletjem postajajo popolnejši, po večjem koncepti iz magistrata pošiljanih aktov (Kanzleistücke). Kam so se pogubile listine pred 18. stoletjem, je neznano; pogubile so se bržkone že v časih naših očetov, zaradi česar jih je cesar dostikrat prav ostro okaral, a kakor vidimo brezvspešno. Da so se ohranile listine pred 18. stoletjem zahvaljevati se imamo le srečnemu slučaju, da se je o početku 18. stoletja jelo mesto zapletati z deželo (Landschaft) v jako dolgotrajne pravde ter o ti priliki prepisavalo po sedaj izgubljenih izvirknih.

Iskanje po teh aktih je jako zamudno. Sicer je Radics, kolikor mu je pripuščal kratko odmerjeni čas, „staro registraturo“, ali kakor jo jaz rajši imenujem „arhiv“ pregledal, ter na zavitke fascikulov s kratkimi besedami označil obseg, toda med posamezne akte pomešane so listine, tikajoče se popolnoma druge tvarine in druge dobe, kakor obeta fascikulov napis, ali debeli šešitek aktov, v katerem se nahajajo. Ker arhiv nima registra, služi preiskovalcu jedino pregled, ki ga je objavil Radics v „Mittheilungen des histor. Vereines für Krain“. 1866 p. 29—37, kjer je tvarina razdeljena po posameznih strokah, a žal, da je v njem marsikateri važen fascikul izpuščen. Vsakako pak mu mora biti vsak hvaležen zanj.

Iz teh aktov ljubljanskega arhiva dá se jasen obraz življenja v Ljubljani posneti le za zadnja dva ali tri decenije minulega in za prva tekočega stoletja; od tega časapak je tvarina tem pomanjkljivejša, čim delj segaš nazaj v minula stoletja.

Pač čutim, da bode našel pazljivi čitatelj v tem članku, zlasti pri opisu Ljubljane mnogo presledkov, ki bi se bili dali morebiti zamašiti s tvarino, katera se gotovo nahaja v bogati obilici v deželnem arhivu, ki pak je skoraj do dobra nepristopen. Le vsled posebne prijaznosti deželnega tajnika g. Pfeiferja se mi je posrečilo dobiti nekoliko deželnozborskih zapisnikov v roke, ki pa so seveda za ljubljansko zgodovino le majhne veljave.)

Obzidanje in utrditev Ljubljane.

Le ma, ki objema početek naše, nekdanj tako bogate, živahne in daleč čez kranjske meje sloveče Ljubljane, se pri sedanjem stanu virov ne dá razgnati. Okoli leta 1000. bila je neki že precéj obljudeno mesto, če smemo Valvazorju verjeti, ki pravi, da je pobrala kuga v Ljubljani in njeni okolici l. 1006. nad 17.000 ljudij. *) Neki s trgovino obogateli meščan Peter Baldaviz je ustanovil leta 1073. blizu tedanje Ljubljane, tam kjer stoji sedaj gimnazija, na čast sv. Filipu cerkvico, ki pak se je v naslednjih letih razrušila. **) L. 1092. je bila Ljubljana že popolnoma urejena občina ter imela že svojega sodnika in svoj mestni svet (Richter und Rath). Poroča se namreč, da je osnoval sodnik in svet ljubljanski čolnarjem v zabavo dirko s čolni na Ljubljanici ter obljubil trojna darila: jeden tovor vipavskega vina, tri lakti sukna in par nogovic. ***) Ker pak se ne dá dognati, koliko se sme tem poročilom zaupati, popustiti jih moramo na stran, ravno tako kakor ono sicer zelo verjetno historično kombinacijo, ki jo je najprej Richter objavil in Dimitz sprejel, da si je Ljubljana opomogla po bitki na Leškem polji. Nikakor pak se ne dá dvojiti, da segajo početki Ljubljane v oni čas nazaj, ko se je odmenil v vojaškem oziru tako ugoden, na kržišči treh cestá ležeči ljubljanski grad za taborišče in trdnjavo. Na jednak način je nastalo mnogo srednjeveških mest.

Ljubljanski grad, nedvojbeno najstarejši del Ljubljane, utrdili so že ali koroški vojvodi, ali pak morebiti celó frankovski mejni groje. Če pogledamo, kako so vzrastala mesta sicer po srednji Evropi, opazili bomo, da se je okoli cesarskih gradov (Pfalzen), škofovskih stolic, cesarskih in knežjih pristav naseljevalo obilo ministerijalov, cesarskih hlapcev in prostih ljudij, ki so vabili že zaradi varnosti vedno več novih priseltnikov tjakaj. Tudi v Ljubljano je prišlo za grajskim poveljnikom, komur se je izročil grad v varstvo in obrambo, bržkone obilo ministerijalov,

*) Valvasor XI, 709.

**) ibid. 691.

***) ibid. 685.

ki so se naselili v grajskem vzožji. Le-to pak so te dozdeve, ki se ne da do podpreti z nikakimi dokazi. Pred polovico 11. stoletja se celó obstanek Ljubljane po virih ne dá dokazati. Ne ve se tudi, kdaj je Ljubljana udobila mestne pravice. Najstarejša v ljubljanskem arhivu shranjena listina kneza koroškega in kralja češkega, Henrika, iz leta 1320, kaže nam Ljubljano že kot pravo mesto, kateremu na čelu vodi sodnik in svet mestne zadeve. Prav v srci dežele ležeče mesto, od koder so šle ceste že od starodavnih časov na vse vetrove, postati je moralo najvažnejši kraj na Kranjskem. Deželni knezi so se prizadevali privabiti s podeljevanjem pravic in svoboščin vedno več naselnikov na ta važni kraj. Ugodna leža gradu in obzidano mesto je mikalo zaradi varnosti marsikoga, ustanoviti si tu svoj dom. V mnogih listinah se poudarja naravnost, da se je dala Ljubljančanom ta in ona pravica zlasti z ozirom na to, da se jim tem potem pripomore k utrditvi mesta in popravljenju njegovega ozidja.

Ravno najstarejša gori omenjena listina se bavi s tem predmetom, kajti ž njo zaukazuje koroški vojvoda, da morajo vsi, naj so meščani ali nemeščani, prostaki ali plemiči, ki so se v Ljubljani ukupili, jednaka bremena nositi ter vsi jednako se udeleževati pri zgradbi ozidja in čuvanji mesta. To povelje je zadevalo celó tiste, ki so se sicer s pismi mogli skazati, da so jih knezi oprostili kedaj vseh mestnih bremen. To povelje sta obnovila njegova naslednika Oton I. 1336. in Albreht I. 1367.*)

Mesto pak je bilo takrat še seveda zeló majhno, stisneno med Ljubljanico in grad. Obsegalo je le Stari trg in nekoliko postranskih ulic. Kako daleč se je raztezalo še konec 15. stoletja, dokazati se dá skoraj naťanko.

V to nam služijo tri poročila, kojih dve nam je ohranil Valvasor. 1. Leta 1297. so pričeli Ljubljančani zidati staro mestno hišo na Starem trgu, tam, kjer je stala pozneje tako zvana kruharna: Brodkammer.**)

2. Še dve sto let pred Valvasorjem, torej konec 15. stoletja segalo je mesto le do gorenjega (sedaj Hradeckega) mostu.***)

3. Tretje poročilo posnemamo iz ukaza Friderika IV. od leta 1416.†)

Ko je povzdignil cesar Friderik II. Kranjsko I. 1231. za vojvodino ††) in je postala Ljubljana bržkone nje stolno mesto,

*) Klun, Diplomatarium Carniolicum, dodatek k „Mittheil. des hist. Ver. f. Krain.“ 1855 p. 13 in 17. Že tiskanih listin ne bodem navajal po fascikulah, v katerih se nahajajo, ampak po tisku.

**) Valvasor, I. c. 671.

***) ibid. 669.

†) Klun, Diplom. Carn. 24.

††) Valvasor, VIII. p. 223. „Ad decus praeterea regni tui praesentis privilegii autoritate permittimus ut de Provincia Carnioliae Ducatum facias.“

vspela se je naglo, zlasti odkar je postala stolica vicedomov in deželnih glavarjev v drugi polovici 13. stoletja. Sicer ne vemo, kdaj je ustanovil deželni knez ta dva urada, a vrsta vicedomov se dá slediti od l. 1255., deželnih glavarjev pak od l. 1261. *) Zadnjim se je odločil ljubljanski grad za stanovališče in tudi v Ljubljano došli knezi so stanovali dostikrat na gradu n. pr. Ulrik koroški l. 1260. **) S tema najimenitnejšima uradnikoma se je naselilo v mesto mnogo nižjih uradnikov in pomožnega osebstva, zlasti pak so jeli plemiči pritiskati v Ljubljano; ko so minuli hudi časi medvlade in minule prejšnje nevarnosti, popustilo je plemstvo svoje ponosne gradove ter se naselilo v mestu. Z obilnimi svoboščinami oblagodarjeni plemški stan je hotel sicer uživati prijetnosti mestne, nikakor pak ni maral udeleževati se z meščani vred mestnih bremen. Ravno zato pak je izdal vojvoda Henrik l. 1320. ono povelje, da v mestih gledé bremen jenja vsak razloček. Kdor si je kupil, naj je bil tudi plemič, v mestu hišo, (dolžan je bil ravno tako kakor meščan, pripomoči k utrditvi mesta in k mestnim stražam. Toda plemiči so se ti neprijetnosti kolikor moči izogibali, zato se je moral ukaz pozneje večkrat ponoviti. ***)

Napočili pak so resnejši časi; leteče turške čete so se jele prikazovati že na mejah kranjskih in so l. 1416. neki pridrle celó do Polhovega Gradca. To je opozorilo Kranjce, zlasti pak Ljubljančane, biti opreznim ter Ljubljano kolikor se dá utrditi. Meščani so se lotili dela takoj, plemiči pak, ki tudi sicer z meščani niso imeli radi kaj opraviti, branili so se priskočiti jim na pomoč, sklicuje se na svoje svoboščine. Zavoljo tega je zaukazal l. 1416. vojvoda Ernst deželnemu glavarju Urhu Schenku z Ostrovice †), naj pozove vse plemenitaške posestnike hiš v Ljubljani, da utrdijo svoje hiše; tudi naj pomagajo pri zgradbi in utrdnji mestnega zidovja.

Ob jednem pak je po Urhu Schenku dal razglasiti jednako povelje vsem v deželi stanujočim svobodnim posestnikom, bodisi katerega stanu koli, da pomagajo pri utrditvi Ljubljane z dovažanjem apna in kamenja ter pri tem nikakor ne pozabijo nemških vitezov, ampak napravijo mestno ozidje tudi na tem kraji. ††) #

Iz teh treh opazek se dá obseg Ljubljane l. 1416 skoro natančno določiti.

Vsa nemška srednjeveška mesta (in o Ljubljani se nikakor ne dá dvojiti, da je nemškega izvira) zidana so vsa po jednem in istem kopitu. Vselej se je zidala mestna hiša sredi mesta

*) Klun, Archiv II. p. 82 in 95. in Kosina „Reihenfolge der Landvicedome“ 1869.

**) Valvasor, ibid. 670.

***) Richter, Geschichte der Stadt Laibach, v Klunovem: „Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain“ I. p. 215.

†) Klun., Diplom. Carn. p. 23.

††) Klun. Dipl. Carn. št. 25 str. 24.

ali bolje rečeno mesto je rastlo okoli mestne hiše in njenega precéj prostornega mestnega trga. Jedni konec najstarejše Ljubljane nam je določil Valvasor prav natanko, rekši, da se je Ljubljana še 200 let pred njim raztezala le do Čevljarskega mostu. Tu na tem kraju, kjer se je Ljubljanica najbolj približala gradu in kjer se je najlože in z ne velikim trudom dalo mesto utrditi, iskati nam je najskrajnejšega in najsevernejšega dela mesta. Takrat je šlo od Čevljarskega mostu mestno ozidje gori k trdnjavi na gradu. Ostanke njegovi so se zaznavali še o Valvasorjevem času.*)

O tem torej, da se je mesto nehalo pri Čevljarskem mostu (ako trdi sicer Valvasor pravo), ni dvojiti.

Ravno tako gotovo pak se dá odkazati najjužnejši del mesta. Južneje ko do tako zvanih Karlovških vrat (ki jih Valvasor navaja pri naštevanju mestnih vrat ter še dostavlja, da je to celó staro zidanje) se mesto do konca 18. stoletja, ko se mu je podrló obzidje ni nikoli raztezalo. Tu pri Karlovških vratih se je nehalo mesto proti jugu; Karlovška vrata pak so stala pod zvonarjem, ko se ima stopiti v ulice sv. Florijana. Od teh vrat je držale mestno ozidje v ravni črti na jedno stran doli k Ljubljani na drugo pak gori po rebri ljubljanskega gradu, vrhu katerega se je nahajala stara trdnjava, od katere so se do danes ohranile le še podrtije, tako zvaní „Stari Grad“. Od „Starega Gradu“ pa do sedanjega je bil brzkone presledek ali vsaj je bilo téme hribe le za najhujšo silo nekoliko zavarovano. Od sedanjega gradu je šlo ozidje naravnost doli k Čevljarskemu mostu, ki je bil poslednji del tedanje mestne utrdbe. Na polu pota med Karlovškimi in zgornjimi vrati pri Čevljarskem mostu (ako so se sploh nahajala tu vrata) stati je morala po srednjeveški navadi zidanja mest mestna hiša in pred njo glavni mestni trg. Po najstarejši Ljubljani nam ni treba dolgo iskati tega prostora, najti je kaj lahko v sedanjem najširšem delu Starega trga, tam, kjer se stekajo tri ceste. Ta za majhno, srednjeveško mesto pač prostorni kraj je bil glavni, mestni trg; tam pak kjer stoji sedaj poslopje deželnega sodišča, nahajal se je pač najstarejši ljubljanski rotovž, ki se je pričel zidati l. 1279. ter stal tu do leta 1484. To leto pak se je opustil ter prestavil na kraj, kjer ga nahajamo še danes.**)

Sicer se dá doslej navedenemu težko oporekati, a za svojo trditev hočem navesti še jeden slučaj. Srednjeveškega rotovža brez prostornega glavnega trga pred njim, sredi trga pak mestnega vodnjaka, si skoraj misliti ne moremo; nahajamo ga tudi v

*) Valvasor, XI. p. 669.

**) Valvasor, XI. 710.

Ljubljani. Stal je na trgu pred sedanjem *Dimitz in dvojem* e. kr. deželnim sodiščem; tu se je izbral zanj lahko prav ugoden prostorček, kjer je bil veliko mēnj na poti, kakor n. pr. sedanji mestni vodnjak. Pred deželnem sodiščem se nahaja namreč kraj, kjer bōde v deževnih letinah, kljub ravno tu jako živahnemu prometu, časih med tlakom zanikrna trava iz tal. Dasi prihajajo vozovi od treh strani, vendar se kolesa slučajno tega prostorčka redkeje dotikajo. Na tem kraju postavljeni mestni vodnjak je delal prometu le malo napotja. Ko so rotovž prestavili, opustil se je le-ta vodnjak ter bil n. pr. še l. 1771. suh; vodo so napeljali z nova vanj še le, ko so podrli jezuitski kolegij na Starem trgu.*)

Tudi pred novim letom 1484 zidanim rotovžem so si omislili Ljubljančani vodnjak takoj ali vsaj kmalu pozneje. Vsaj leta 1569. je bil že toliko star, da so morali razpalo leseno kadunjo pri njem popravljati.**)

Za rotovž najsposobnejši prostor najstarejše Ljubljane vodi nas s svojo ugodno ležo sam na kraj, kjer ga nam je iskati, drugi slučaji nas pa zagotavljajo, da smo našli pravi prostor.

O leži starega rotovža pak je Dimitz***) drugega mnenja. Naslanjajoč se na poročilo Valvazorjevo, da je stal tam, kjer o njegovem času kruharna, odmenil mu je Dimitz drug prostor, in sicer tisti, na katerem stoji sedaj (Weberjeva ali Ničmanova) hiša s števil. 4 na Starem Trgu. Ker se ne dá nikakor dvojiti, da je sezala stara Ljubljana še konec 15. stoletja le do čevljarskega mostu, stal bi bil po Dimitzevi trditvi rotovž v najskrajnejšem kotičku stare Ljubljane, prav na konci in vrhu tega na najožejšem kraju mesta, tam, kjer se najbolj približavata Ljubljanica in grad. Za rotovž bi se po ti razlagi Dimitzevi v vsi tedanji Ljubljani ne bil mogel najti neugodnejši prostor. Če je stal rotovž tu, čemu se je pak rabil in pridržal prostorni trg pred sedanjim deželnim sodiščem? V majhnih obzidanih mestih je bil prostor zelo drag in porabila se je vsaka ped zemlje z najskrblivejšo varčnostjo.

Tudi ta slučaj kaže torej, da se je stari rotovž nahajal drugje.

A pri tem preziramo Valvasorja, ki odločno zatrjuje, da se je nahajal na mestu kruharne o njegovem času.

O leži starega rotovža bi ne bilo najmanjše dvojbe, ko bi nam Valvasor tudi povedal, kje se je nahajala kruharna, kar pa ni storil. Da je stala konec minulega stoletja res tam, kamor jo

*) Mestni arhiv fasc 234 — 243.

**) Mestni arhiv. Gerichtsprotokol gemainer Stadt Laybach de Anno 1569.

**) Dimitz. „Gesch. v. Krain I. 301. „Das Laibacher Rathhaus, welches seit 1297 am alten Markte an der Stelle des jetzigen Hauses 4. 167 bestanden hatte.“

postavlja Dimitz, to je gotovo*); a če je stala tam tudi o Valvasorjevem času, to je drugo vprašanje. Tesnost tega kraja in skrajni kotichek mesta napotujeta me na misel, da se je kruharna po izdaji Valvasorjeve „Ehre des Herzogthum Krains“ predstavila na drug kraj, kakor se je to zgodilo tudi z nekaterimi drugimi prostori, n. pr. z igriščem, ki o Valvasorjevem času tudi ni stalo tam, kakor konec minulega stoletja, ampak je bilo del sedanjega uršulinskega samostana, komur se je prodalo okoli l. 1711**) Stanovi so kupili zatem za igrišče neko drugo hišo, pa jo l. 1734. že tudi opustili ter kupili neko „Patidenkh“ — hišo od necega Daniela Erberga. A tudi to so do leta 1781. premenili v deželno stanovsko žitnico (Getraidekasten***). Ravno tako se je zgodilo n. pr. z lesarno (Holzkammer), ki se je nahajala do l. 1734. na Bregu, potem pak se predstavila na Žabjak.†) Jednako so se preminjala tudi druga poslopja, verjeti smemo, da tudi rotovž.

Med gradom in Ljublanico ležeče mesto je najstarejši del sedanje Ljubljane.

Že zelo zgodaj pak se je pričela Ljubljana razširjati in vzrastel je onstran Ljublanice nov mestni del, v katerem so se naseljevali najrajši plemiči, ki so hoteli sicer živeti blizu mesta, sicer pak nič z meščani opraviti ne imeti. Okoli prostornega trga, ki se je zaradi razlike imenoval „Novi trg“, jele so rasti posebno hiše plemičev. Ta „Novi trg“, kakor se je imenovala vsa Ljubljana na levem bregu Ljublanice od Zoisovega grabna pa do sedanjega deželnega dvorca do konca 18. stoletja, bil je pravi „quartier aristocratique“ in je ostal deloma do danes. V tem delu mesta so se nahajale hiše plemičev v tako obilem številu, da sta se n. pr. v 16. stoletji za Stari in Veliki trg imenovala po dva davkarja, na „Novem trgu“ pak, kjer so plemiči plačevali davke z malimi izjemami v deželno blagajnico, shajal je lahko jeden sam davkar.

Novi Trg se je privzel že zgodaj k mestu, že leta 1200.††) Potegnilo se je okoli njega mestno zidovje, ki pak je bilo jako slabo, zato je izdal vojvoda Ernst l. 1416. ukaz, da se tudi Novemu Trgu poskrbi boljše ozidje. O ti priliki se mi zdi potrebno popraviti neko pomoto Richterjevo, ki trdi, da se je mnogo go-

*) Rathsprotokoll 1785. „Dem Stadtcamrer wird aufgetragen, dass er die Fenster in der auf der Schusterbrücke gemachten Brodkammer fertigen lasse.“

**) Hoff, Gemälde v. Krain I. 105.

***) Mestni arhiv fasc. 2.

†) Mestni arhiv. „Verzeichniss der bei der landesfürstl. Hauptstadt Laibach aufkündlich angelegten, durch mich Ludwig v. Raditsch, Doctorn u. Sindicum allda in gegenwärtig Buch eingetragenen Capitalien sammt Beisatz der durch den Stadtmagistrat allda pro publico erkauften und zum Theil aus dem Grunde erbauten direct oder indirect Nutzen abwerfenden Stücke u. Gülten.“

††) Valvasor, XI. p 665.

sposkih hiš in med njimi tudi nemška komenda nahajala do l. 1416. zunaj mestnega ozidja ter se mu privzela še le to leto.*) Komenda je bila znotraj mestnega zidovja, odkar je stala, kar sledi iz poročila ljubljanskega komendatorja, poslanega l. 1499. velikiemu mojstru!**) Od nekedaj že so se nahajala tudi vrata, držeča na sedanji Križevniški trg, ki pak so se o preteči nevarnosti zazidala. To zidovje pak je moralo biti jako slabo in morebiti ravno na tem kraji najšibkejše, ker poudarja vojvoda Ernst, zlasti nemških vitezov ne pozabiti.

Vsled tega povelja se je jela Ljubljana utrjevati na vseh koncih in krajih. Seveda se je s tem v naglici in tako rekoč v pričo sovražnika zgrajenim ozidjem odvrnila le najhujša nevarnost, a le malo desetletij zatem je moralo prestatl svojo preskušnjo in prebilo jo je jako srečno. Ko je oblegal celjski grof l. 1442. Ljubljano, bojujoč se s Friderikom IV., moral je od oblege odjenjati, ne da bi kaj opravil. A kmalu so prišle večje nevarnosti. Med hudimi boji Friderikovimi z Madjari zaradi jerobstva Lavoslava Postuma prodrali so zmagovalci Turki vedno dalje, zato je ukazal Friderik IV. l. 1448. iz Maribora vsem v ljubljanski okolici stanujočim biti vedno pripravljenim, kadar jih bo pozval priti v Ljubljano s sekirami, lopatami in drugim zidarskim orodjem popravljat in gradit mestno ozidje, da se bodo v preteči nevarnosti mogli zateči v Ljubljano s svojim blagom ter najti tu zavetja.***)

Lehko je umeti, da so Ljubljančani tako težavno, zamudno in drago delo odlašali kar najdalje; ker pak so pritiskali Turki vedno huje, ni se smelo delj muditi z utrjevanjem mesta. V postu l. 1475. došlo je od cesarja Friderika v Ljubljano novo povelje do vseh plemičev, višjih duhovnikov in grajskih oskrbnikov po kmetih in drugih veljakov, naj pošljejo po zahtevi deželnega glavarja Žige pl. Sebiach svoje ljudi v Ljubljano pomagat mesto gradit in utrjat.†)

A dasi se je gibalo na tisoče rok, ostalo je še mnogo dela za prihodnji čas.

Dve sto let pred Valvasorjem, torej okoli l. 1475., sezala je Ljubljana le do čevljarskega mostu. L. 1416. se je mnogo hiš,

*) Richter, Gesch. der Stadt Laibach.

**) „Mittheil. 1863. p. 36. „Item so haben die burger von Laibach mit sambt irm Witzttumb dem hauscomentor daselbs in meinem abwesen einen grossen gewalt und Frefl than an ainem Thor, das von abegym so dasselbs deutschhaws erbawt ist worden zu desselben haws notdurft gebraucht und offen gehalten hat, daz ich in dem bestimbtm Kriegslewften von vermeidung merers Wachtens und Hütens zugeslossen gehalten untzt ytzt das nagstvergangen Jar hat der hauscomentor das aus notdurft und meinem bevelche widerumb aufgeschlossen und New Tor und Brucken in mass als wie es vor gewesen ist, machen und zurichten lassen.“

***) Klun, Dipl. Carn. p. 30. št. 39.

†) ibid. p. 42. št. 56.

toda ne komenda, ki je bila že od nekedaj z ozidjem objeta, potegnilo v mestno ograjo, tako da je l. 1416. tekel mestni zid tako-le okoli Ljubljane. Pričenši pri Karlovških vratih je držal v ravni črti po Pruljah k vodi, kjer se je končal pri sedanji Marijini kopeli; tu se je zasukal ob Ljubljani ter pri sedanjem Šentjakobskem mostu preskočil čez Ljubljanico na ogel Zoisove hiše; ob njenem vrtu je šel dalje v ravni črti do sedanje Emonske ceste, kjer se je znova zasukal ter se v ravni črti raztezal do ogla deželnega dvorca; tu se je poslednjič ulomil ter se končal pri Ljubljani. Ljubljanico preskočivši je prestrigel tik Čevljarskega mostu najožji del Vélicege trga ter se vspel v ravni črti proti gradu. Pri Čevljarskem mostu je bil za mestna vrata zavoljo ožine kraja jako ugoden prostor in bržkone so se nahajala l. 1416. tu tudi mestna vrata, kajti če se Valvasor ni motil, bil je sedanji Véliki trg oni čas zunaj mesta. Leta 1475. pak se je to provizorično zidanje utrdilo s stolpi, bastijoni, jarki itd. Valvasor loči jako natančno povešanje mesta l. 1416. in poznejše utrjenje mestnega ozidja l. 1475., ko pravi, „da je postala Ljubljana l. 1416 imenitno, véliko mesto“ (ravno s privzetjem precejšnjega dela Novega trga v mesto), „ker se je obzidala s kamenitim ozidjem, in se vsled povelja Friderika IV. l. 1475 utrdila. Tako se je Ljubljana pripravila za obrambo proti plenaželnemu Turku in celó ujeti Turki so morali pomagati pri utrditvi, dokler se ni napósled Ljubljana l. 1520 pričela prav dobro utrjevati z zidovjem, stolpi, bastijoni in jarki.*“

Torej celó do leta 1520. je bila Ljubljana le za silo utrjena, Véliki trg in vsa Ljubljana od Čevljarskega mostu pak do sedanjega cesar Josipovega trga je bila l. 1416. gotovo, leta 1475. morebiti še zunaj mesta ter le tu pa tam obzidana; obzidan n. pr. bil je že v najstarejši dobi frančiškanski samostan. Tudi ta del mesta obzidati in utrditi se je zdelo zlasti potrebno, ko se je l. 1484. prestavil rotovž tjakaj, kjer stoji še danes. Morebiti ravno zavoljo rotovža se je napravil pred sedanjim frančiškanskim mostom močen stolp, ki naj bi odbijal napade od te strani, mestni zid od Čevljarskega mostu pa do Špitalskega sezidal se je še. le l. 1534.; dotlej glavni trg ni bil zavarovan, vkljub temu, da se je nahajal tu rotovž.***) Mimo rotovža pak se je nahajalo v tem najnovejšem delu mesta še mnogo družih važnih poslopij, katera so se morala kar najhitreje zavarovati, ki v prvi vrsti meščanski špital tik mostu, dobrodelna ustanova, ki je vsled bogatih milodarov postala obširna skupina večjih in manjših hiš.

*) Valvasor, XI. p. 665. „Im Jahre 1416 ist dieses Laybach zu einer ansehnlichen Stadt erwachsen, in dem es mit stärkern Mauern eingefangen worden, welche jedannoch auf Befehl Keyser Friedrichs noch mehrers im Jahr 1475 befestigt . . . worden.“

**) Valvasor, XI. p. 671.

Le malo korakov od tod oddaljeno je bilo jedno najstarejših zidanj ljubljanskih, cerkev sv. Miklavža, o kateri se pripoveduje, da je stala tu že v sedmem stoletji. Pozneje je večkrat pogorela, prezidala se, povejšala ter se leta 1462. odločila za stolico vsega ljubljanskega škofijstva. In zopet ne daleč od nje je stal frančiškanski samostan s frančiškansko cerkvijo, tam, kjer nahajamo sedaj gimnazijo.

Ves ta najnovejši del mesta se je moral utrditi. Koliko se je storilo v tem oziru l. 1416. in 1475. se ne dá več dognati. Leta 1519. so popravili frančiškanski stolp pri tem samostanu; l. 1534., kakor se je že omenilo, potegnil se je zid od Čevljarskega mostu do Špitalskega in še le l. 1536. dal ga je napraviti škof na svoje stroške za škofijo. Storil je deloma to na svojo korist, deloma pa iz hvaležnosti do meščanov, ki so oprostili tri hiše, katere je predelal v škofovsko palačo, vseh mestnih bremen ter jih brezpogojno izročili v cerkveno last in jurisdikcijo.

Ljubljancanom so opešale namreč med tem časom moči vsled dražega in trudapolnega dela pri utrditvi mesta. Do leta 1520. je bilo mesto le za silo utrjeno, a da postane močno, kakor se je spodobilo stolnemu mestu Kranjske, bilo je mari meščanom, cesarju in plemičem, kateri so dovolili v pomoč zgradbi mestnega zidovja mimo tlake še 4500 gld., ki so se izplačali iz deželne blagajnice.*) Cesar sam je obljubil iz svojih katedralnih dohodkov 400 gld. letnih doneskov za vzdrževanje in popraviljanje mestnega ozidja; pozneje je skrčil cesar Maksimilijan te doneske le na 200 goldinarjev**), a zato pak dovolil Ljubljancanom pobirati mostarino od vsega v Ljubljano pripeljanega ali prinešenega blaga.***)

Leta 1520. se je nahajalo torej mestno zidovje še na mnogih krajih le za silo utrjeno, v naslednjih letih pak se je na najšibkejših krajih zboljšalo in popravilo. Najbolj potrebno se je zdelo ozidje podkrepiti proti Krakovemu. Leta 1521. so sezidali stolp pri sv. Lovrenci, med sedanjim Šentjakovskim mostom in oglom Zoisove hiše; vrhu tega so podzidali in utrdili ves mestni zid ob sedanjem Grabnu in Emonski ulici tja do nemških vrat. Na Grabnu se je sezidal za obrambo ondotnega zidovja, nekako nasproti sedanje ljudske šole, močen stolp. *In stolp sem še videl.*

Leta 1525. so se popravila leto poprej zgorela nemška vrata ter se prestavila od tod cesarska orožnica (Zeughaus) na grad, kjer je ostala do konca minulega stoletja ter se zvala cesarski stolp za smodnik.

Tudi vicedomska vrata so potrebovala poprave. Odkar se je mesto razširilo, postajala so vedno važnejša, ker tod skozi so prihajali v mesto trgovci z Gorenjskega in tujci inozemski, zlasti

*) Valvasor, XI. Iz njega so posnete vse date gledé zidovja, če ni kak drug vir naveden.

**) Magistratski akti fasc. 22.

**) Mestni arhiv fasc. 213.

iz Nemčije. Skozi ta vrata so prijezdili vselej deželni knezi, s svojim spremstvom v mesto. *) Vrata so bila prizidana k vice-domskemu poslopju. V obrambo tega važnega in sovražnemu napadu najbolj pristopnega kraja se je sezidal l. 1529. velik bastijon od lepega rezanega kamena.

Ker meščani vkljub obilim žrtvam in vkljub vsemu trudu niso mogli biti obzidanju tako velicega mesta kos, prosili so znova pomoči od dežele. Za popolnitev pričetega dela so zaukazali na prošnjo meščanov stanovci l. 1531., da morajo vsi kmetje po vsi Kranjski priti vsak po tri dni tlako delat; le zeló oddaljenim se je v olajšanje izpremenila v denar, in sicer je moral vsakdo plačati po 4 krajcarje na dan.

Z ljudmi in novci preskrbljeno meščanstvo se je prijelo dela z vso odločnostjo zlasti na glavnem trgu, kjer so se napravile imenovane utrditve; toda kdaj se je zgradil še ostali zid od ško-fije do ogla frančiškanskega samostana, ne vemo; gotovo pak je bil sredi 16. stoletja dogotovljen ne le ta, ampak tudi oni mestni zid v sedanjih Vodnikovih ulicah, ki je držal ob samostanu in po cesarja Josipa trgu mimo ledence navpik po hribu proti gradu, stoječem nad mestom. Ta del mestnega ozidja se je ohranil deloma do danes.

Med tem pak se je zidalo tudi na družih krajih Ljubljane. L. 1536. sezidala so se vodna vrata na Žabjaku na kraji sedanjega merosodnega urada. Vodna vrata so bila vélik, širok stolp. L. 1538. se je poglobočil mestni jarek za sedanjo Zoisovo hišo, in se še bolj utrdil zid ob tem jarku, dasi tudi so že l. 1521. prvo utrditev zboljšali. Napad od te strani se je zdel zlasti nevaren, zato tudi stolp med Šentjakovskim mostom in oglom Zoisove hiše ni več zadostoval. L. 1540. so ga še bolj utrdili.

Najlože se je odlašalo z utrditvijo najstarejšega kraja Ljubljane, Gradu. Od karlovških vrat je držal najstarejši mestni zid po hribski rebri gori k zeló stari trdnjavi, meščanski bastijon imenovani. Ker se ni več zdela dovolj močna, sezidala se je l. 1543. znova, l. 1579. in 1580. pak se je od bastijona do grajskega nad Ljubljano čepečega poslopja sezidal na robu ravninice vrhu hriba poslednji kos mestnega ozidja ter se izkopal pod njim na rebri, obrnjeni proti vshodu globok jarek.**)

Tem potem se je zaklenila Ljubljana od vseh strani z močnim zidovjem, s stolpi in z jarki. Ker se je zdela dovolj utrjena, odpovedala je tudi dežela, ki je mestu doslej pri zidanji pomagala, kakor je vedela in znala, nadaljno svojo pomoč. Leta 1553. odbila je prvokrat prošnjo meščanov, ko so prosili pomoči za zidanje dveh vicedomskih stolpov, vendar pak se je zavezala plačevati za vzdrževanja mestnih trdnjav po 600 gld. na leto, kar spričuje sodni protokol ljubljanski iz leta 1569.***)

*) Mestni arhiv, fasc. 213.

***) Ta popis je posnet po Valvasorji.

****) „Gerichtsprotokoll de Anno 1569.“

Tudi cesar je odtegnil odslej mestu svojo pomoč. Friderik IV. je odločil za mestno ozidje po 400 gld. na leto iz viceodomske blagajnice; cesar Maksimiljan je odščipnil od te svote polovico, zato pak Ljubljančanom dovolil pač več kot 200 gld. vredno mostarino, pozneje pak se je tudi onih 200 gld. pozabilo. V neki prošnji do Ferdinanda II. (brez datuma) tožili so ljubljanski mestni očetje: „Vaša knežja prevzvišnost uvidi naj iz priloženega verjetnega prepisa, kako je njegova cesarska visokost, Maksimiljan, blažene spomina to mesto preskrbel in oblagodaril s cesarsko in knežjo milostjo, dovolivši mu 200 ranjšev, ki naj bi se iz tukajšnega mitninskega urada plačevali in preskrbovali, kar je milostno potrdil pozneje tudi cesar Ferdinand (I.). A nekoliko časa sem se zaradi teh in onih zadržkov ne plačuje nič, vsled česar se začenja rušiti in posipati poprej pričeto in deloma že tudi zgotovljeno zidovje.“ K sklepu prosi magistrat, naj zaukaže deželni knez, da se prične onih 200 gld. zopet izplačevati. *)

Konec 16. stoletja je doseglo mesto ono razširnost, kakor jo je imelo dve sto let pozneje o času, ko se je izdal ukaz naj se mestno zidovje podre. Dasi tudi so se v poznejšem času mestnega ozidja dotikajoča se predmestja zelo povečala, zlasti kapucinsko predmestje, o katerem je Valvasor dejal, da je postalo širno, mestu podobno predmestje s štirimi samostani, **) vendar se ni moglo ljubljansko meščanstvo več toliko vspeti, da bi tudi še to ali ono predmestje potegnulo v mestni obseg. Prišli so namreč za meščane hudi časi, reformacija in za njo vedno bolj rastoči absolutizem. Reformacija je marsikaterega meščana hudo zadela, najnesrečnejša njena posledica pak je bila, da se je meščanstvu podvezalo ono prosto gibanje, ki je toliko pripomoglo k samosvestju in ponosu njegovemu. Z odvzeto prostostjo pak so otemnele tudi vse meščanske kreposti, pogum, poštenost in požrtvovalnost. Meščan ni več iskal svoje slave v vročem boji proti pretečemu sovražniku, vsa njegova pozornost se je obrnila nakopičevanju bogastva. Mestno zidovje se je zanemarjalo bolj in bolj, zlasti odkar so pojenjale turške vihre, in že o Valvasorjevem času so bila najmočnejša in od lepega rezanega kamena zgrajena viceodomska vrata skoraj podrtija. Skoraj se zdi, da se je malomarnost meščanstva tako zelo polastila, da je morala dežela sama obračati razpadu mestnih trdnjav pozornost svojo. V deželnem zboru se je sklenilo l. 1658. mestni jarek poglobočiti. Ker pa je skrb za fortifikacije pripadala zgolj meščanstvu, uprlo se je meščanstvo, boječe se posledic, ki bi mogle nastati iz tacega sklepa, celó proti taki le njemu koristni nameri. ***)

*) Magistratski akti, fasc. 213.

**) Valvasor, XI.

***) „Gerichtspröt. 1658.“ fasc. 147.

Zanemarjenje mestnega ozidja je postalo toliko, da so se nahajala mestna vrata, stolpi, jarki in bastijoni v zadnjih dveh desetletjih minulega stoletja v najslabšem stanju;*) saj pak tudi ni bilo drugače mogoče, kajti magistrat je zračunal, da je potrošil zadnjih deset let, ko je stalo še zidovje, povprek le po 77 gld. na leto za vse poprave tikajoče se ozidja.

Ker so se mestne trdnjave na vseh konceh in krajih rušile in bi bilo popraviljanje požrlo grozne svote, zaradi lepšanja mesta, v prvi vrsti pak zaradi prepričanja, da so mestne trdnjave zavoljo bolj in bolj dovršene vojaške tehnike postale nepotrebne, izdala je višja oblast proti koncu minulega stoletja ukaz, naj se poderó vse mestne fortifikacije, imenujoče se kakorkoli.

Zanimalo bode morebiti koga, ogledati se po Ljubljani, kako lice je imela o času, ko se je pri podiranju mestnih fortifikacij kadilo na vseh konceh mesta; godilo se je to zadnji dve desetletji minulega stoletja. Pri tem sprehodu po stari Ljubljani naleteli bomo še na marsikateri znan predmet, katerega je Valvasor tako natanko popisal, a srečali bodemo marsikako zidanje, katero je Valvasor ali izpustil, ali pak je nastalo še le po izdaji njegove „Slave vojvodine Kranjske“.

II.

Ljubljana pred sto leti.**)

Leta 1783. je sklenil okrožni urad (Kreisamt), varuh in nadzornik magistratov, naj se poderó vse ljubljanske trdnjave. Mestnega zastopa, vprašanega, kaj misli o tem, postalo je skoraj nekako groza; dasi tudi je uvaževal razloge okrožnega urada ter mu pritrđil, da bode Ljubljani podrtje na veliko korist v sanitarnem oziru in mnogo pripomoglo njeni lepoti, vendar se je mestni odbor le z nekako boječnostjo lotil sigurnost obetajočega ozidja. Strah pred Turkom je tičal Ljubljančanom še v vseh udih; hladne krvi niso mogli gledati, kako se jim razruši mestno zidovje, ono zidovje, ki so je zgradili njih pradedje s toliko trudom in toliko stroški. Ukaz okrožnega urada se jim je zdel res koristen in dober, toda dali so višji oblasti vendar v preudarek, kaj, ko bi kaka leteča četa Turkov prilomastila do Ljubljane, ali nastal majhen vriš v deželi sami, ali bi hotela vkrasti se v Ljubljano jata potepuhov? V odprtem mestu bi ne bilo težko meščane opleniti, mesto požgati ter izprazniti blagajnice visokega erara.

V obče pak le-ti pomisleki niso bili resni in obveljala je v kljub dolgotrajnim razpravam zapoved okrožnega urada. Mestne trdnjave so se morale podreti.

*) Arhiv, fasc. 2.

***) Kjer ne navajam družih virov, služili so mi pri tem poglavji faskikli mestnega arhiva št. 2, 7 in 47.

Sicer bi bilo umestno udeleževati se podiranja teh dragocenih stavb v kronologičnem redu, toda, ker smo povabili svoje čestite čitatelje na sprehod po mestu ter obljubili površno podobo Ljubljane konec minulega stoletja, kaže nam najbolj upeljati jih v mesto skozi najstarejša

Karlovška vrata.

Tod skozi so prihajali v mesto Dolenjci od danes pred sto leti že preko novega zidanega mostu čez Gruberjev prekop. Njihova pot jih je vodila dalje mimo nekaterih nizkih lesenih hišic karlovškega predmestja. Že od daleč so se ugledala široka in močna karlovška vrata.

Idimo tudi mi to pot, toda predno stopimo v mesto, oziroma se nekoliko v stran. Skoraj tik vrat ugledamo na rebri grada naslonjeno malo zvonarno. Pred sto leti je bil že neki Samassa njen lastnik; ob zvonarni teče na jedno stran zid gori k že večkrat omenjenemu meščanskemu bastijonu, na drugo, desno pak doli k Ljubljani. V ta mestni zid so vdrela karlovška vrata, na onem kraju, kjer se pričenjajo ozke Florijanske ulice. Le-ta mestna vrata so bila veliko poslopje z močnim in debelim zidovjem, in to, kar velja o karlovških vratih, velja tudi ob vseh drugih. Nad vrati sta imela dva mestna služabnika svoje stanovanje. Jeden njiju je vrata zapiral, vratar (Thorsperrer), drugi pak jih je stražil. Soba stražarjeva (Thorwartl) je bila nad vrati, toda že zvonaj, vratarjeva pak znotraj mesta. Vrh tega je bilo nad karlovškimi vrati tudi še stanovanje mestnega sodskega sluga, ravno tako nad vicedomskimi in špitalskimi vrati. Vrh vicedomskih vrat je stala kapelica in ječa za mestne zločince, nad špitalskimi vrati pak so stanovali celó onemogli ali obubožani stari meščanje.

Med vsemi mestnimi vrati so bila karlovška najgrša; zgradila so se v času, ko meščani niso imeli prilike ozirati se na to, so li prijetna za pogled ali ne. Konec minulega stoletja se jim je videlo vrhu tega še dobro, da se dolga vrsta let ni zastoj poskušala nad njimi. Povelje, naj se poderó, izdalo se je 20. decembra l. 1790., ker se je bilo bati vsak hip, da se sesujejo na kup. Ozidje na levi strani teh vrat podirati pak se je pričelo že nekoliko let popreje in že leta 1785. se je porabil jeden del za zidanje pokopališkega zidu pri sv. Krištofu. Vspored z zidom so tekle Pasje ulice, kjer so sukali vrvarji svoje vrvi. Ko se je podrlo mestno zidovje, izgubili so ti ljudje za svoj posel veliko vreden prostor, kajti za 80 sežnjev dolge vrvi v tesnem mestu ni bilo lahko dobiti ugodnega kraja.

Ko se je podrlo mestno ozidje, izginile bi naj ž njim vred tudi Pasje ulice in vrvarjem se je reklo iskati si za svoje roko-

delstvo drugega kraja. Vrvárjem je bilo to jako neprijetno in prosili so, naj se jim puste Pasje ulice; po noči jih bodo pridno zapirali, ustreglo se bode s tem njim samim, ker jim ne bode treba vsak dan sproti pospravljati vrvárskega orodja, ustreglo pa tudi lastnikom tu nahajajočih se vrtov, ki so dosedaj toliko trpeli pred krajo (12. avg. 1790). Poudarjali so, da so se v teh ulicah nahajali vrvárji, kar svet pomni, da pa se ni čulo nikdar o kaki kraji, bodi si, da bi bilo prešlo kaj orodja bodi si dodelanega ali nedodelanega blaga.

Do Karlovških vrat dospevši opazimo takoj na prvi pogled, da je jel okoli njih veti drugačen, mlad čas. Globoki jarek preko ceste in pred vrati se je ravno kar zasul, leseni most, ki je vodil v mesto, je izginil. Izginile pak so do leta 1785. že tudi vse za obrambo vrat namenjene trdnjave, stolpi in bastijoni, deloma že tudi nekoliko mestnega ozidja pri vratih. Pač so vrata še stala, a nihče ni več mislil na to, da bi se pri njih odbijal na mesto pritiskajoči sovražnik. Vrata in mestni zid sta imela odslej le še opravljati tisti posel, kakor ga opravlja na priliko zid okoli vrtov. Samó sodrgi naj bi se vhajanje v mesto nekoliko otežilo Ljubljančani tedanjega časa si popolnoma odprte Ljubljane kar misliti niso mogli. Že leta 1783. se je odločil okrožni urad podreti vsako zidanje, ki se je prištevalo k trdnjavam, pričel s stolpi, potem pak hotel odstraniti tudi vrata in ozidje. Ves prestrašen je opominjal magistrat, naj se to nikar ne zgodi; vrata naj se samó razširijo in popravijo, kajti, ko bi se podrla, ne bo trajalo dolgo, da bo prišla vrsta tudi na ozidje in Ljubljana bode postala kar odprto mesto (31. marcija 1783).

Ni se nam treba preveč čuditi tesnosrčnosti magistratovi, tudi mi bi ne bili sodili drugače, kajti prehod iz mesta, od vseh strani z največjo skrbljivostjo zaprtega, v čisto odprto mesto, bil je vendar le prehiter. Teh mislij je bil tudi okrožni urad in nekoliko let so se mestna vrata z vso pridnostjo popravljala, podirali pak samó nepotrebni, na pol že razpadli in zato nevarni stolpi, dokler se ni spoznalo, da so vrata z ozidjem vred res popolnoma nepotrebna.

Karlovska vrata je doletela ta usoda l. 1790. Vrnimo se zopet k njim. Ko se jim bližamo, opazi nas čuvaj nad vrati že od daleč ter se pripravlja, da nas sprejme. Vstop v mesto nam ni dovoljen ob vsaki uri in kadar bi se nam morebiti ljubilo; kajti vrata so se zapirala po leti ob devetih, po zimi pak ob osmih. Kadar so se zaloputnila in je zaškripala zarjavela ključavnica, bilo je mesto za vsacega zaprto in kdor je ta trenutek zamudil, ostati je moral zunaj mesta, kajti vratarji so bili vestni ljudje, ki so prisezali vsacega novega leta dan pri živem Bogu, da bodo opravljali svoj posel z največjo vestnostjo. O zelo nevarnih časih, ko

se je pričakoval kak napad, morali so vratarji prinašati celó mestne ključe vsak večer gospodu županu. *)

A tudi pri odprtih vratih ni prišel nihče v mesto, da si ga vratar in čuvaj nista pogledala od nog do glave, kajti leta 1562. se je naročilo vratarjem dobro paziti na vsacega tujca, od hiše do hiše pak se je razglašala županova naredba, da se mora vsak tujec takoj pri prihodu v mesto naznaniti županu. Ostro je bilo tujcu prepovedano vsako orožje, bodi si kakeršno koli, izvzimši one, ki so bili podložniki sosednih kronovin. **)

Pogodivši se z vratarjem stopimo v mesto skozi temna, razpokana, in deloma celó nevarna vrata, ki so l. 1792. na kup zgrmela. Prvi vtis, ki ga Ljubljana napravlja, ni prijeten; ne le da se je zbirala okoli teh vrat vsa ljubljanska sodrga in so tu po noči marsikoga okrali in pretepli, so tudi ulice, v prvi vrsti Florijanske ulice, zeló nečedne in temne. Ob obeh straneh ozkih ulic se dvigajo in delajo ulice temne visoke in ozke hiše, ki imajo zavoljo druzega prostora le po troje oken v jednom nadstropji. Še dan danes se opazuje ta posebnost po vseh starih delih Ljubljane, zlasti pri sv. Florijanu in na Starem trgu, sicer pak tudi na glavnem. Stare hiše ljubljanske imajo tako dosledno le po troje oken v fronti, kakor bi bil v stari Ljubljani stavbeni red tak način zidanja ukazoval. —

Zrak v mestu je zaduhel in izprijen, in pritok boljšega zraka je bil tudi jeden tistih uzrokov, zaradi česar se je zidovje pričelo podirati.

Prvo javno poslopje, ki je srečamo na svojem sprehodu po Ljubljani, je

Cerkev sv. Florijana,

živ spomin na oni čas, ko je trepetal ljubljanski meščan med svojimi lesenimi stenami in pod streho, krito z deskami v vednem strahu pred ognjem. Zlasti veliko grozo je prebil v tem oziru najstarejši del mesta okoli sv. Florijana in sv. Jakoba. Kjer stoji sedaj cerkev sv. Florijana, nahajala se je pred 200 leti shramba za seno. Veliki požar 19. septembra 1660. uničil je tu 20 hiš. Groza in trepet tu stanujočih meščanov sta bili tem večja, ker je pretilo neko mogočno, le streljaj od ognja oddaljeno poslopje na gradu, da izpremeni vsak trenutek mesto v kup razvalin. To je bila ona orožnica, ki je stala nekdam pri Nemških vratih in se leta 1525. prestavila na grad. Imenovali pak so jo, ker se je nahajalo v nji vedno po 500—1000 centov smodnika, tudi c. kr. stolp za smodnik.

A groza še ni priklopela do vrha; kajti med požarom nastane hud piš ter raznaša ogorke po prestrašenem mestu. Ves, po več-

*) Gerichtsprotokoll 1593.

**) Mestni arhiv f. 264.

razkladati svojo moč in res so že Ljubljančani jeden pot doživeli zaradi teh stolpov nepopisljivo grozo. Dne 28. aprila l. 1686. treščilo je namreč v véliki cesarski smodniški stolp. Izginil je, kakor bi ga bilo od tal popihalo, komaj se je zaznalo, kje je stal. Na Starem Trgu je ostala skoraj malokatera hiša nepoškodovana; silni zrakovni pritisk jej presukaval peči, utiral šipe v oknih in metal ljudi po tleh. V početku je menil vsakdo, da je tik njega treščilo, a gosti dim po mestu in smodnikov duh ga je poučil kmalu, pri čem je. Tisti, ki so tekli po katastrofi na grad, našli so gozd v kljub precēj močnemu dežju goreč, kajti puh je raztrosil različno v stolpu shranjeno netivo po vejah.

Po gozdu na Gradu je bilo videti, kakor bi se bilo razljutilo nad njim kako veliko jezero; puh je podrł vsa mlada drevesca in grmovje k tlom, močno drevje je pak ali ulomil ali pak izruval iz tal ter je pometal po več sežnjev od njihovega stališča stráni. Po mestu so največ trpele hiše okoli sv. Jakoba in sv. Florijana.

Gorje mestu, ko bi bil dosegel ogenj tudi druga dva, le za streljaj od cesarskega oddaljena stolpa. Deželni je začel že goreti, a nekoliko predrznih meščanov se osrči, zleze na streho ter uduši ogenj. *)

Že takrat se je želelo in poudarjalo, kam naj bi se prestavila ta nevarna poslopja, a vse ugibanje ni pomagalo nič, kajti v obzidanem mestu se je mogel spravljati smodnik le znotraj zidovja, sicer bi se ravno o priliki, ko bi ga bilo najbolj potreba, ne moglo do njega. Po požaru l. 1774. pak so se meščanje resno lotili potisniti nevarne stolpe ven kam iz mesta; zavezali so se, da radi pripomorejo s prostovoljnimi doneski, vendar pak je napočilo preje 19. stoletje, predno so se izpolnile njihove želje. **)

Tik cesarskega stolpa za smodnik je stala

Cerkvica sv. Rozalije. *Ustanovljena 140. 141*

Ker je Valvasor, ki je opisal celó manjše kapelice, ne omenja, zidana je bila bržkone po izdavi njegovega dela. Tudi ta cerkvica je pogorela l. 1774. in ker je niso hoteli več popraviti, podrli so jo leta 1786. ***) Ona lepa podoba v desnem oltarji Florijanske cerkve se je nahajala poprej bržkone v cerkvi sv. Rozalije.

Ravna taka usoda, kakor cerkev sv. Florijana, zadela je l. 1774.

Cerkev sv. Jakoba.

Že v najstarejši dobi mesta ljubljanskega se je nahajala tu cerkev; ker je stala v najstarejšem delu mesta, smatram jo za naj-

*) Valvasor, XI. p. 730.

**) Mestni arhiv fasc. 5 in 264.

***) *ibid.* fasc. 60—66.

starejšo mestno cerkev. O njenem početku celó Valvasor ne ve ničesa. Najstarejša letna številka, ki jo glede te cerkve imenuje, je 1494. To leto se je oddala cerkev oo. avguštincom. †) Da je bila že ta stara cerkev posvečena sv. Jakobu, posnemam iz sodnih protokolov mesta ljubljanskega iz let 1527—1530: „Lucas Minischitsch hat dem peter Fayglin sein Haws in der rosengassen gelegen am Egkh in den gasslen, als man zu sand jacobs kirchen gehen will, aufgeschlagen.“ Cerkvica pak je bila majhna; zato so jo l. 1597. v Ljubljano poklicani jezuitje podrli ter sedanjo novo sezidali. Temeljni kamen je uložil l. 1613. tedanji ljubljanski škof Tomaž Hren ter jo posvetil l. 1615. Ob enem so sezidali tudi velik kolegij, kjer so se nahajale latinske šestrazredne šole do l. 1788. Dežela je pomagala jezuitom z doneskom 2000 gld. *) Za novo cerkev in širni jezuitski kolegij je trebalo obilo prostora, zato so kupili jezuiti 30 hiš in jih podrli. S tem pak je izgubil magistrat, ker se je morala dati cerkvi in kolegiju immuniteta, davek, ki bi ga bilo nosilo onih trideset hiš. Cesar Ferdinand je dal mestnemu odboru, ki se je zaradi tega pritožil, na izbor, ali se mu davek odpiše ali pak se mostarina, ki jo je dovolil cesar Maksimilijan, poviša za polovico. Mesto si je izvolilo drugo. **)

Tretje poslopje, ki so je jezuiti zidali, bilo je

Semenišče za dečke.

Od prvega početka so si prizadevali jezuitje potrebnih duhovskih močij vzgojati si takoj v Ljubljani ter jih ne klicati od drugod v deželo. Mnogo ubogih fantičev je bilo pripravljenih ustopiti v jezuitski red, toda jezuitom je manjkalo potrebnih novcev za njihovo vzdrževanje; zato so živeli gojenci iz početka le ob milodarih in stanovali pri meščanih. v bližini kolegija. A s srečnimi spekulacijami so si priborili hišo, ki so jo priredili za semenišče l. 1600. Iz početka je stanovalo tu le 10 dijakov, a meščani so delili jezuitom tako obile darove, da so mogli l. 1630. sezidati novo širno poslopje, v katerem je bilo prostora za 200 gojencev. ***) Vsa ta tri poslopja so pogorela leta 1774. z večino Starega trga vred. Požar je razsajal tako zeló, da so se v zvonikih raztopili celó zvonovi. Leto dnij je stala cerkev podrtiji podobna ter se še le naslednje leto vsled prizadevanja tedanjega deželnega glavarja Josipa Marije grofa Turjaškega za silo pokrila. Ko so razpustili jezuitski red, imela je Št. jakobska cerkev le jednega kaplana. bivšega jezuita, deset let. Leta 1784. pak je obiskal cesar Josip II.

†) Valv. I. c. 689.

*) Valvasor, XI.

**) Mestni arhiv fasc. 213.

***) Historia Seminarii labacensis, manuskript v licejski knjižnici.

to cerkev, ter zaukazal, naj se nastavijo tu župnik in štirje kaplani. Cerkev se je znova popravila in omislili se novi zvonovi, zlasti vsled izdatne pripomoči Rozalije Kariševke in Marije Rosenkranzevke, kojih vsaka je podarila v ta namen po 1000 gld.*)

Pred jezuitskim kolegijem pozdravi nas lep, neumorno in vsestransko delavnost Valvasorjevo oznanujoči spomenik

Marijina soha.

gl. Geneve 908 O njeni napravi pripoveduje Valvasor sam tako-le: To delo je dežela napravila na svoje stroške in se je pričelo z njegovim z delovanjem l. 1680 . . . Vse pak je narejeno od lepega, raznovrstno obdelanega in zglajenega marmorja. Soha je napravljena od pisanega, dragega marmorja v jednom kosu. Stojalo in soha sta izdelana po mojem načrtu . . . Gori na sohi pa se ponaša od jednega kosa vlita podoba Matere božje, ki sem jo dal po svoji iznajdbi, obraziti in uliti ter imel ž njo mnogo dela, (so . . . ich dabei stetigst verblieb). Za obrazenje sem rabil umetniga Volka Weisskirchna, solnograškega kiparja, za litje pa ljubljanskega zvonarja Kristofa Schlagsa. Dogotovila se je potem tu v Ljubljani v zvonarni pred Karloškimi vrati 16. decembra v polnoči med 11. in 12 uro l. 1681. srečno in brez hibe, s kroglo vred od jednega kosa, ki je 8 čevljev visok. V naslednjem letu jo je postavil 27. marcija l. 1682. Marcello Genevese, komur je dežela to delo naročila.**)

Valvasor bi bil, da mu njegova skromnost tega ni brnila, lahko dostavil, da mu dežela ni Bog ve s kako radovoljnostjo in veseljem stregla v roko. Ker so nam tudi najmanjše, na našega slavnega kronista nanašajoče se drobnosti važne, navesti hočem tu nekoliko kratkih opazk, ki sem jih nabral v deželnozborskih protokolih iz leta 1680.—1682. Leta 1680 objavil je deželni glavar v zboru: „Ker se je približal čas za pripravljanje sohe naše ljube Gospé, zato pričakuje (namreč Valvasor) milostnega povelja (so erwartet er des gnädigsten Befehls)***) V neki drugi seji: „Valvasor prosi za odlok, ali naj prične z delom sohe naše ljube Gospé.“†) Stolni prošt je menil: „Ta teden bode prišel model iz Benetek, o čemer naj se odborniki (die Verordneten) ž njim posvetujejo.“ Glavarjev namestnik pak je menil, naj se stanovi Valvasorju zahvalijo za soho, to je, da se nečejo o tem, vsaj za sedaj ne, posvetovati. Grof Gallenberg je celó dejal, naj bi se dalo Valvasorju razumeti, naj to delo opusti, ker ga stanovi ne zmorejo.††) Vse je kazalo na to, da Valvasor svoje namere

*) Mittheilungen 1858. p. 72.

**) Valvasor.

***) Landtagsprotokolle Bd. 29, f. 219.

†) ibid. Bd. 30. fol. 161.

††) ibid. Bd. 30. fol. 166.

ne bo mogel dognati, kajti koncem leta 1680. so odložili stanovi njegovo ponudbo, ter priporočali, naj se postavi pred jezuitskim kolegijem lesena soha, dokler se ne bo vlila bronasta; a za trud njegov naj se Valvasorju podari 1500 gld. ter se mu odpiše zaostali davek.*) Tu je treba dostaviti, da se Valvasorju ta milost ni morebiti skazala z ozirom na njegove zasluge, ampak da je bila takrat na Kranjskem navada, da so si v deželnem zboru plemiči delili drug drugemu darove in da ga ni bilo morebiti na Kranjskem plemiča, kateremu bi se jedenkrat ali drugikrat ne bilo odpisalo nekoliko tisočakov zaostalega davka.

V seji 8. julija 1682. se je pak izrekla Valvasorju v deželnem zboru zaslužena hvala. Drugi namestnik glavarjev je dejal: „G. Valvasor je vlil soho s posebno slavo, ki vzbuja začudenje vseh tujcev in preseza druge kipe. To delo bode hvalilo svojega mojstra mnogo stoletij. Zaradi tega se mu dosedaj še ni nič storilo, kakor da se mu je plačala tvarina; podarilo naj bi se mu 600 gld. in na mirenski zaostanek izgotovila pobotnica za 900 gld. Baron Lewenberg je dodejal, naj se onih 2000 gld. Valvasorju popolnoma povrne in se mu jih polagoma odpiše od zaostanka.“ Naposled se je sklenilo podariti mu 600 gld., 900 goldinarjev nakazati mu na Mirno in odpisati mu ves zaostanek do leta 1682.**)

Od Marijine sohe in jezuitskega kolegija podajmo se mimo visokih ali ozkih hiš v Žabjih ulicah k mogočnemu stolpu na Žabjaku, ki so ga zvali:

Vodna vrata (Wasserthor).

Tu so pobirali v prejšnjih časih mestni uradniki, pozneje pak mestni najemniki pristojbino od vseh po Ljubljanci prihajajočih čolnov, ki so se tu ustavljali in priklepali. Sicer pak je bil ta stolp namenjen tudi za obrambo proti sovražnemu napadu na mesto po vodi doli. Leta 1787. se je dal podreti. Pri tem bi se bilo mesto kmalu zapelo v dolgotrajno tožbo. Na dražbi je kupil neki Klejn ta stolp za 1050 gold., dasi tudi je bilo gradivo, kamenje, opeka in les mnogo več vredno. Dražba bi se morebiti sicer ne bila potrdila, a magistrat je imel nekoliko tako silnih upnikov, da je moral skrbeti za to, da jih kar najhitreje zadovolji. Ker pak je menilo generalno poveljstvo sezidati na tem kraji vojaškim potrebam služeče poslopje, odkupilo je Klejnu Vodna vrata misleč, da so prešla tudi tla, kjer so stala, v njegovo last. Da se izogne dragi tožbi, zadovoljil se je magistrat z izrekom razsodne komisije, da naj vrne magistrat generalnemu

*) Landtagsprotokolle Bd. 219.

**) ibid. Bd. 30. folio 357.

poveljstvu 500 goldinarjev, zato pak bode svet, kjer so stala Vodna vrata, ostal magistratova lastnina.*)

Tu pri Vodnih vratih je bilo tudi pristanišče drvarjev in lesotržcev. K Vodnim vratom je bila prizidana

Mestna shramba za les (Holzkammer).

Mesto, ki je v prejšnjih časih jedino imelo pravico v mestu z lesom trgovati, nakupilo je, ko je bil les po ceni, kar ga je bilo treba za mestne zgradbe, zlasti mostove; les se je spravil v lesovnico ter se tu posušil. Kadar je cena poskočila, ali se je magistratu zdelo, da ga ne bo več potreboval, prodajal ga je meščanom. Do leta 1734. je bila lesovnica na Bregu, a ker se ta kraj za trgovstvo in skladišče ni več zdel ugoden, prestavili so jo semkaj ter jo s stroški 500 gld. znova sezidali.***) Pred lesovnico je bilo lesovišče, kraj za prodajo lesa; za trije lesomerci pazili so na to, da se pri prodaji lesa ni prepičlo merilo.***)

Od vodnih vrat se je vlekla v podobi dolgo potegnenege latinskega S^{na} po Ljubljanci doli

Pregraja (der Rechen im Laibachflusse)

tja do ogla Zoisove hiše tik sedanjega Šentjakobskega mosta. Ta pregraja je izpolnjevala dvojen posel; zadrževati je imela v vodo pali les in ladje, ki so se morebiti odklenile ali odtrgale, deloma pak je služila tudi mestni obrambi. V tem oziru seveda ni bila posebne vrednosti, in resen napad težko da bi mogla le količkaj časa odbijati; kajti sestavljena je bila od slabih, le malo čevljev v tla zabitih in med seboj slabo zvezanih kolov. Manjše pregraje so se nahajale še sicer po Ljubljanci, n. pr. pred mlinom na oglu frančiškanskega samostana, zlasti mnogo pak po Šempeterskem predmestju.

Leta 1776. bi se imela ta pregraja podreti in brodarskemu ravnatelju abéju Gruberju se je izročilo nadzorovanje tega dela. A magistrat, ki je zaradi tega, ker se mu je očitalo vsako od višje oblasti zaukazano, a potem ponesrečeno podjetje, češ, da bi bil moral on, kot mestna oblast in mestnih razmer bolj vešč, stvar prej bolje premisliti, postal zelo previden, izrekel se je odločno proti odpravi pregraje, češ, da bi bilo to za mostove zelo

*) Mestni arhiv, fasc. 47.

**) Verzeichniss der bei der landesfürstl. Hauptstadt Laibach aufkündlich angelegten, durch mich Ludwig v. Radics, Doctorn u. Stadtsyndicum allda gegenwärtig zusammengetragenen Kapitalien, sammt dem Beisatz, der durch den Magistrat allda pro publico erkaufften und zum Theil aus dem Grunde erbauten directe oder indirecte Nutzen abwerfenden Stücke und Gültlen.

***) Mestni arhiv, fasc. 264.

nevarno; po Ljubljani plavajoči les bi jih utegnil zelo poškodovati: Toda abé Gruber je zavrnil mestne očete, reki, če ni mogel led in niso mogli veliki hlodi šibke pregraje podreti, kaj bi se bilo bati še le mostnim kozam, ki so vendar dobro med seboj zvezane. Pregrajini koli so se tresli pred vsako ledeno ploščo in vendar so se je ubranili, kaj še li mostovi, ki sprejemajo udarce z ozko in ne široko stranjo. Ali se niso dostikrat odtrgali na Bregu čolni, ter se pred mostne koze tako počez vlegli, da jih je bilo treba sesekati? Mostovom se vendar ni ničesa zgodilo. Sicer pak je smešno pri tako pohlevno tekoči vodi bati se kake nesreče. Po odpravi pregraje bo voda le še tem pohlevneje tekla, kajti vsled pregraje se voda napenja in umljivo je samó ob sebi, da teče napeta voda, premagavši oviro, mnogo urneje, ker teče z višjega kraja. Ker se bo napetje vode odpravilo, moralo bi se mesto temveč še zahvaliti, da se mu odstrani pregraja.

Napósled se iznebi Gruber magistrata rekoč: Druzih razlogov nečem navajati. Že iz teh bo spoznal slavni magistrat dovolj svoj neopravičeni strah in da ni potreba mnogo dokazov, zlasti, ko se je stvar razmotrivala več let in od mnogih, ter se napósled od višje oblasti odobrila in izvesti zaukazala.

Da bi se magistratu ne moglo čisto nič očitati, predlagal je, naj se podere tudi pregraja pred frančiškanskim mlinom, ako se že zdi potrebno odpraviti pregrajo pred vodnimi vrati.

Abé Gruber je odgovoril na to zelo energično: Kar pak se tiče odprave pri frančiškanskem samostanu, pomilovati moram magistrat zavoljo njegove majhne skušnje; kajti, če navajam razloge, ne zdi se magistratu potreba, jih tudi uvaževati. Dovolj je, da ima Ljubljana od Vrhniko pa do Ljubljane 18'' strmeča, od pesknatega grebena pred pregrajo pa do frančiškanov pak 3' = 36''. Iz tega sledi, da ni spodnji nasip s zgornim napetjem v nikaki zvezi, in ko bi se ta nasip (pri frančiškanih) tudi odstranil, bi voda pri pesknatem grebenu pred ograjo zavoljo tega ne bila ne za las menj napeta.

Meseca oktobra ali novembra l. 1776. se je pregraja izruvala in ker je slučajno zid, na katerega je bil naslonjen Čevljarski most, jel kazati nekoliko razpok, pripisoval je magistrat to slučajju, da ni v Ljubljani več pregraje.

Abé Gruber je odgovoril: Če ima slavni magistrat o vodnih stavbah res toliko razuma, videl bi bil že lahko pred nekaterimi leti, da bo slabi odtok vode pri Čevljarskem mostu neškarpani in od slabega kamenja brez vezi skup zlepljeni zid, na katerem sloni most, izpodmlél in ga napósled vrgel v vodo. Razpoke so kazale kaj takega že več let. In dasi tudi po izruvani pregraji ni bilo nobene večje povodnji, vendar se je predrznilo reči: izruvana pregraja je uzrok, ko je postal vodni tok vsled tega vendar mnogo pohlevnejši. Poškodovani zid pak se je zopet tako malo-

Blizu vodnjaka je l. 1785. stala na kraji nekdanjega jezuit-skega kolegija

Normalka in anatomska dvorana,

v sedanjem redutnem poslopju zidal jo je l. 1773. abé Gruber*); oba zavoda sta se nahajala v enem in istem poslopju. Anatomska stolico je imela Ljubljana že l. 1759.; prej se ne dá zaslediti, to leto pak je prosil neki Philippus Jacobus Prezl (tudi Brezl) „Chirurgiae magister“, naj se mu od kaže kje prostor za kirurška predavanja, bodi si v meščanskem špitalu, bodi si kje drugje; na svojem domu ne more predavati, sicer si bo odgnal vse ljudi. Predavati je hotel po trikrat na teden, v ponedeljek, torek in četrtek izvzímši praznike od 2—3. popoldne. Zlasti bábice naj bi bile primorane obiskavati ta pouk, in magistrat naj bi jim zapretil kazen od 1—2 goldinarjev. Dalje je zahteval, naj bi se prisilili k udeleževanju tudi brivski pomagači in učenci.

Kje se je odkazal Prezlu prostor za predavanja, ne vemo, pač pak so se prisilile bábice in se prisilili brivski učenci obiskovati ta predavanja; bábice so zajemale dotlej svoje znanje samó iz skušnje. Zanje sta bili odločeni po dve uri na teden ob sredah in sobotah od 2—3. popoldne in sicer od oktobra do majnika. Nekatere so se izgovarjale, da so že izpitane, a tudi tem se je ukazalo, da se morajo še jedenkrat k skušnji oglasiti ali pri doktorji Prezlu, ali pak pri Haymanu. Ker ljudstvo šol takrat ni bilo va-jeno, obiskovala so se predavanja vedno jako neredno in Prezl je moral marsikaterikrat poklicati magistratovo silo na pomoč. Zlasti brivci so se upirali novi naredbi, kajti kdor je imel le po dva po-magača, moral je poslati po jednega k predavanju, učence pak vse.**)

Leta 1785. je bila izročena anatomska dvorana slovečemu prirodoznancu Hacquetu.

Podajmo se od tod dalje po Starem trgu proti Čevljarskem mostu. Javnih poslopj tu ni, izvzímši neko oficirsko hišo, ki je bila last magistratova, zato pak je bilo ob sejmih tu tem živeje, kajti Stari trg je bil trgovski del mesta. Po vsem Starem trgu so imeli razstavljene svoje štante žebjarji, železninarji, usnarji, jermenarji itd.; že sicer je bilo in je še zdaj na tem trgu ozko, a ta obilica štantov ob sejméh in tržnih dneh je pot tod skozi skoraj do dobra zaprla. Kdor se tu ni znal varovati, bil je v največji nevarnosti, da ga povozijo. Ko so prihajali vozovi, morali so se pešci umikati in skrivati za štante, sode in razno tu nakopičeno šaro, da so se vozovi odpeljali mimo. Vrhu tega so tod še živino gonili.***) Kdor je imel v tem delu mesta opraviti, moral je iti po jedini ti poti po mestu na odločeni kraj, kajti Šentjakob-

*) Mittheilungen 1848. p. 85.

**) Mestni arhiv fasc. 70—72.

***) ibid. fasc. 48—51.

Tranče so se glasili v jednomer stoki in kriki jetnikov, nad katerimi so se zvrševale vsak teden prisojene jim kazni. Vrh tega je šla pod Trančo jedna najbolj obiskovanih ulic. Pod temnim obokom se niso le prerivali ljudje ves dan sem in tja, ampak nahajali so se tu, kolikor je to dopuščal tesni kraj, male kramarske kočice, štiri mestne prodajalnice z raznovrstnim blagom, Ribji trg za morske ribe, za maslo, sadje itd. Tudi Ljubljančani so jeli čutiti, kako nepriličen je ta kraj postal za Trančo*), ter so bili pripravljene magistratu priskočiti z radovoljnimi doneski na pomoč. Med drugimi meščani nahajamo tudi barona Žigo Zoisa udeleženega z 85 gld.***) Da se ta ječarna odpravi, želeli je bilo tem bolj, ker se je bilo bati, da se vsak čas podre. Leta 1788. se je izrazila komisija inženierjev, poslana na pregled, da za Trančo ni niti jeden trenotek porok. Ker pak je bila že delj časa dognana stvar, da se Tranča podrè, požurili so se, da se to zgodi kar najhitreje ter razpisali dražbo za mesec april 1. 1788. A dasi je bila Tranča jako nizko cenjena (zahtevalo se je le 20 gld. zavjo; za to ceno bi bilo vse gradivo onega, kdor bi jo kupil), vendar ni bilo prvokrat nobenega kupca k dražbi. Razpisati se je morala drugič in to pot se prodala za 71 gld. 40 kr., seveda jo je moral kupec podreti na svoje stroške.***)) Mesto si je nakopalo s tem sicer res obilo stroškov na glavo, kajti zidati je moralo novo ječarno in poiskati za sodnega slugo, ki je dosedaj bival na Tranči, novo stanovanje, a na drugo stran je gledé prijetnosti in lepote mnogo pridobilo.

Izpod Tranče stopivši pridemo na

Čevljarski most. 11131

Most se je nahajal na tem kraju, odkar stoji Ljubljana ter je starejši kakor Špitalski most, ki je pač stal že v štirinajstem stoletji. Po tem mostu so prihajali vladarji avstrijski, Ljubljano obiskujoči, v mesto; glavni tok tujcev z Gorenjskega, Laškega in Nemčije se je vsipal po tem mostu v Ljubljano. Za cesarja Maksimilijana so se nahajale še na mostu in pri mostu mesnice, ki so razprostirale jako neprijeten duh okoli sebe. Cesar Maksimilijan je ponudil Ljubljančanom odškodnino, ako prestavijo te mesnice na kak drug prostor, kar se je tudi zgodilo, da ne bode več v Ljubljano prihajajoča gospôda tako neprijetno iznenadena. Na most so pa postavili namesto mesnic kramarske lope drugo pri drugi po obeh straneh mostu, ki že sicer ni bil širok. Ob sejneh je nastajala tu grozna gneča. †) Most je bil lesen;

*) Hoff, Gemälde v. Krain p. 96.

**) Mestni arhiv fasc. 7.

***)) ibid. fasc. 47.

†) ibid. fasc. 10.

I 1811 1814 1816 1818 1820 1822 1824 1826 1828 1830 1832 1834 1836 1838 1840 1842 1844 1846 1848 1850 1852 1854 1856 1858 1860 1862 1864 1866 1868 1870 1872 1874 1876 1878 1880 1882 1884 1886 1888 1890 1892 1894 1896 1898 1900 1902 1904 1906 1908 1910 1912 1914 1916 1918 1920 1922 1924 1926 1928 1930 1932 1934 1936 1938 1940 1942 1944 1946 1948 1950 1952 1954 1956 1958 1960 1962 1964 1966 1968 1970 1972 1974 1976 1978 1980 1982 1984 1986 1988 1990 1992 1994 1996 1998 2000 2002 2004 2006 2008 2010 2012 2014 2016 2018 2020 2022 2024 2026 2028 2030 2032 2034 2036 2038 2040 2042 2044 2046 2048 2050 2052 2054 2056 2058 2060 2062 2064 2066 2068 2070 2072 2074 2076 2078 2080 2082 2084 2086 2088 2090 2092 2094 2096 2098 2100 2102 2104 2106 2108 2110 2112 2114 2116 2118 2120 2122 2124 2126 2128 2130 2132 2134 2136 2138 2140 2142 2144 2146 2148 2150 2152 2154 2156 2158 2160 2162 2164 2166 2168 2170 2172 2174 2176 2178 2180 2182 2184 2186 2188 2190 2192 2194 2196 2198 2200 2202 2204 2206 2208 2210 2212 2214 2216 2218 2220 2222 2224 2226 2228 2230 2232 2234 2236 2238 2240 2242 2244 2246 2248 2250 2252 2254 2256 2258 2260 2262 2264 2266 2268 2270 2272 2274 2276 2278 2280 2282 2284 2286 2288 2290 2292 2294 2296 2298 2300 2302 2304 2306 2308 2310 2312 2314 2316 2318 2320 2322 2324 2326 2328 2330 2332 2334 2336 2338 2340 2342 2344 2346 2348 2350 2352 2354 2356 2358 2360 2362 2364 2366 2368 2370 2372 2374 2376 2378 2380 2382 2384 2386 2388 2390 2392 2394 2396 2398 2400 2402 2404 2406 2408 2410 2412 2414 2416 2418 2420 2422 2424 2426 2428 2430 2432 2434 2436 2438 2440 2442 2444 2446 2448 2450 2452 2454 2456 2458 2460 2462 2464 2466 2468 2470 2472 2474 2476 2478 2480 2482 2484 2486 2488 2490 2492 2494 2496 2498 2500 2502 2504 2506 2508 2510 2512 2514 2516 2518 2520 2522 2524 2526 2528 2530 2532 2534 2536 2538 2540 2542 2544 2546 2548 2550 2552 2554 2556 2558 2560 2562 2564 2566 2568 2570 2572 2574 2576 2578 2580 2582 2584 2586 2588 2590 2592 2594 2596 2598 2600 2602 2604 2606 2608 2610 2612 2614 2616 2618 2620 2622 2624 2626 2628 2630 2632 2634 2636 2638 2640 2642 2644 2646 2648 2650 2652 2654 2656 2658 2660 2662 2664 2666 2668 2670 2672 2674 2676 2678 2680 2682 2684 2686 2688 2690 2692 2694 2696 2698 2700 2702 2704 2706 2708 2710 2712 2714 2716 2718 2720 2722 2724 2726 2728 2730 2732 2734 2736 2738 2740 2742 2744 2746 2748 2750 2752 2754 2756 2758 2760 2762 2764 2766 2768 2770 2772 2774 2776 2778 2780 2782 2784 2786 2788 2790 2792 2794 2796 2798 2800 2802 2804 2806 2808 2810 2812 2814 2816 2818 2820 2822 2824 2826 2828 2830 2832 2834 2836 2838 2840 2842 2844 2846 2848 2850 2852 2854 2856 2858 2860 2862 2864 2866 2868 2870 2872 2874 2876 2878 2880 2882 2884 2886 2888 2890 2892 2894 2896 2898 2900 2902 2904 2906 2908 2910 2912 2914 2916 2918 2920 2922 2924 2926 2928 2930 2932 2934 2936 2938 2940 2942 2944 2946 2948 2950 2952 2954 2956 2958 2960 2962 2964 2966 2968 2970 2972 2974 2976 2978 2980 2982 2984 2986 2988 2990 2992 2994 2996 2998 3000 3002 3004 3006 3008 3010 3012 3014 3016 3018 3020 3022 3024 3026 3028 3030 3032 3034 3036 3038 3040 3042 3044 3046 3048 3050 3052 3054 3056 3058 3060 3062 3064 3066 3068 3070 3072 3074 3076 3078 3080 3082 3084 3086 3088 3090 3092 3094 3096 3098 3100 3102 3104 3106 3108 3110 3112 3114 3116 3118 3120 3122 3124 3126 3128 3130 3132 3134 3136 3138 3140 3142 3144 3146 3148 3150 3152 3154 3156 3158 3160 3162 3164 3166 3168 3170 3172 3174 3176 3178 3180 3182 3184 3186 3188 3190 3192 3194 3196 3198 3200 3202 3204 3206 3208 3210 3212 3214 3216 3218 3220 3222 3224 3226 3228 3230 3232 3234 3236 3238 3240 3242 3244 3246 3248 3250 3252 3254 3256 3258 3260 3262 3264 3266 3268 3270 3272 3274 3276 3278 3280 3282 3284 3286 3288 3290 3292 3294 3296 3298 3300 3302 3304 3306 3308 3310 3312 3314 3316 3318 3320 3322 3324 3326 3328 3330 3332 3334 3336 3338 3340 3342 3344 3346 3348 3350 3352 3354 3356 3358 3360 3362 3364 3366 3368 3370 3372 3374 3376 3378 3380 3382 3384 3386 3388 3390 3392 3394 3396 3398 3400 3402 3404 3406 3408 3410 3412 3414 3416 3418 3420 3422 3424 3426 3428 3430 3432 3434 3436 3438 3440 3442 3444 3446 3448 3450 3452 3454 3456 3458 3460 3462 3464 3466 3468 3470 3472 3474 3476 3478 3480 3482 3484 3486 3488 3490 3492 3494 3496 3498 3500 3502 3504 3506 3508 3510 3512 3514 3516 3518 3520 3522 3524 3526 3528 3530 3532 3534 3536 3538 3540 3542 3544 3546 3548 3550 3552 3554 3556 3558 3560 3562 3564 3566 3568 3570 3572 3574 3576 3578 3580 3582 3584 3586 3588 3590 3592 3594 3596 3598 3600 3602 3604 3606 3608 3610 3612 3614 3616 3618 3620 3622 3624 3626 3628 3630 3632 3634 3636 3638 3640 3642 3644 3646 3648 3650 3652 3654 3656 3658 3660 3662 3664 3666 3668 3670 3672 3674 3676 3678 3680 3682 3684 3686 3688 3690 3692 3694 3696 3698 3700 3702 3704 3706 3708 3710 3712 3714 3716 3718 3720 3722 3724 3726 3728 3730 3732 3734 3736 3738 3740 3742 3744 3746 3748 3750 3752 3754 3756 3758 3760 3762 3764 3766 3768 3770 3772 3774 3776 3778 3780 3782 3784 3786 3788 3790 3792 3794 3796 3798 3800 3802 3804 3806 3808 3810 3812 3814 3816 3818 3820 3822 3824 3826 3828 3830 3832 3834 3836 3838 3840 3842 3844 3846 3848 3850 3852 3854 3856 3858 3860 3862 3864 3866 3868 3870 3872 3874 3876 3878 3880 3882 3884 3886 3888 3890 3892 3894 3896 3898 3900 3902 3904 3906 3908 3910 3912 3914 3916 3918 3920 3922 3924 3926 3928 3930 3932 3934 3936 3938 3940 3942 3944 3946 3948 3950 3952 3954 3956 3958 3960 3962 3964 3966 3968 3970 3972 3974 3976 3978 3980 3982 3984 3986 3988 3990 3992 3994 3996 3998 4000 4002 4004 4006 4008 4010 4012 4014 4016 4018 4020 4022 4024 4026 4028 4030 4032 4034 4036 4038 4040 4042 4044 4046 4048 4050 4052 4054 4056 4058 4060 4062 4064 4066 4068 4070 4072 4074 4076 4078 4080 4082 4084 4086 4088 4090 4092 4094 4096 4098 4100 4102 4104 4106 4108 4110 4112 4114 4116 4118 4120 4122 4124 4126 4128 4130 4132 4134 4136 4138 4140 4142 4144 4146 4148 4150 4152 4154 4156 4158 4160 4162 4164 4166 4168 4170 4172 4174 4176 4178 4180 4182 4184 4186 4188 4190 4192 4194 4196 4198 4200 4202 4204 4206 4208 4210 4212 4214 4216 4218 4220 4222 4224 4226 4228 4230 4232 4234 4236 4238 4240 4242 4244 4246 4248 4250 4252 4254 4256 4258 4260 4262 4264 4266 4268 4270 4272 4274 4276 4278 4280 4282 4284 4286 4288 4290 4292 4294 4296 4298 4300 4302 4304 4306 4308 4310 4312 4314 4316 4318 4320 4322 4324 4326 4328 4330 4332 4334 4336 4338 4340 4342 4344 4346 4348 4350 4352 4354 4356 4358 4360 4362 4364 4366 4368 4370 4372 4374 4376 4378 4380 4382 4384 4386 4388 4390 4392 4394 4396 4398 4400 4402 4404 4406 4408 4410 4412 4414 4416 4418 4420 4422 4424 4426 4428 4430 4432 4434 4436 4438 4440 4442 4444 4446 4448 4450 4452 4454 4456 4458 4460 4462 4464 4466 4468 4470 4472 4474 4476 4478 4480 4482 4484 4486 4488 4490 4492 4494 4496 4498 4500 4502 4504 4506 4508 4510 4512 4514 4516 4518 4520 4522 4524 4526 4528 4530 4532 4534 4536 4538 4540 4542 4544 4546 4548 4550 4552 4554 4556 4558 4560 4562 4564 4566 4568 4570 4572 4574 4576 4578 4580 4582 4584 4586 4588 4590 4592 4594 4596 4598 4600 4602 4604 4606 4608 4610 4612 4614 4616 4618 4620 4622 4624 4626 4628 4630 4632 4634 4636 4638 4640 4642 4644 4646 4648 4650 4652 4654 4656 4658 4660 4662 4664 4666 4668 4670 4672 4674 4676 4678 4680 4682 4684 4686 4688 4690 4692 4694 4696 4698 4700 4702 4704 4706 4708 4710 4712 4714 4716 4718 4720 4722 4724 4726 4728 4730 4732 4734 4736 4738 4740 4742 4744 4746 4748 4750 4752 4754 4756 4758 4760 4762 4764 4766 4768 4770 4772 4774 4776 4778 4780 4782 4784 4786 4788 4790 4792 4794 4796 4798 4800 4802 4804 4806 4808 4810 4812 4814 4816 4818 4820 4822 4824 4826 4828 4830 4832 4834 4836 4838 4840 4842 4844 4846 4848 4850 4852 4854 4856 4858 4860 4862 4864 4866 4868 4870 4872 4874 4876 4878 4880 4882 4884 4886 4888 4890 4892 4894 4896 4898 4900 4902 4904 4906 4908 4910 4912 4914 4916 4918 4920 4922 4924 4926 4928 4930 4932 4934 4936 4938 4940 4942 4944 4946 4948 4950 4952 4954 4956 4958 4960 4962 4964 4966 4968 4970 4972 4974 4976 4978 4980 4982 4984 4986 4988 4990 4992 4994 4996 4998 5000 5002 5004 5006 5008 5010 5012 5014 5016 5018 5020 5022 5024 5026 5028 5030 5032 5034 5036 5038 5040 5042 5044 5046 5048 5050 5052 5054 5056 5058 5060 5062 5064 5066 5068 5070 5072 5074 5076 5078 5080 5082 5084 5086 5088 5090 5092 5094 5096 5098 5100 5102 5104 5106 5108 5110 5112 5114 5116 5118 5120 5122 5124 5126 5128 5130 5132 5134 5136 5138 5140 5142 5144 5146 5148 5150 5152 5154 5156 5158 5160 5162 5164 5166 5168 5170 5172 5174 5176 5178 5180 5182 5184 5186 5188 5190 5192 5194 5196 5198 5200 5202 5204 5206 5208 5210 5212 5214 5216 5218 5220 5222 5224 5226 5228 5230 5232 5234 5236 5238 5240 5242 5244 5246 5248 5250 5252 5254 5256 5258 5260 5262 5264 5266 5268 5270 5272 5274 5276 5278 5280 5282 5284 5286 5288 5290 5292 5294 5296 5298 5300 5302 5304 5306 5308 5310 5312 5314 5316 5318 5320 5322 5324 5326 5328 5330 5332 5334 5336 5338 5340 5342 5344 5346 5348 5350 5352 5354 5356 5358 5360 5362 5364 5366 5368 5370 5372 5374 5376 5378 5380 5382 5384 5386 5388 5390 5392 5394 5396 5398 5400 5402 5404 5406 5408 5410 5412 5414 5416 5418 5420 5422 5424 5426 5428 5430 5432 5434 5436 5438 5440 5442 5444 5446 5448 5450 5452 5454 5456 5458 5460 5462 5464 5466 5468 5470 5472 5474 5476 5478 5480 5482 5484 5486 5488 5490 5492 5494 5496 5498 5500 5502 5504 5506 5508 5510 5512 5514 5516 5518 5520 5522 5524 5526 5528 5530 5532 5534 5536 5538 5540 5542 5544 5546 5548 5550 5552 5554 5556 5558 5560 5562 5564 5566 5568 5570 5572 5574 5576 5578 5580 5582 5584 5586 5588 5590 5592 5594 5596 5598 5600 5602 5604 5606 5608 5610 5612 5614 5616 5618 5620 5622 5624 5626 5628 5630 5632 5634 5636 5638 5640 5642 5644 5646 5648 5650 5652 5654 5656 5658 5660 5662 5664 5666 5668 5670 5672 5674 5676 5678 5680 5682 5684 5686 5688 5690 5692 5694 5696 5698 5700 5702 5704 5706 5708 5710 5712 5714 5716 5718 5720 5722 5724 5726 5728 5730 5732 5734 5736 5738 5740 5742 5744 5746 5748 5750 5752 5754 5756 5758 5760 5762 5764 5766 5768 5770 5772 5774 5776 5778 5780 5782 5784 5786 5788 5790 5792 5794 5796 5798 5800 5802 5804 5806 5808 5810 5812 5814 5816 5818 5820 5822 5824 5826 5828 5830 5832 5834 5836 5838 5840 5842 5844 5846 5848 5850 5852 5854 5856 5858 5860 5862 5864 5866 5868 5870 5872 5874 5876 5878 5880 5882 5884 5886 5888 5890 5892 5894 5896 5898 5900 5902 5904 5906 5908 5910 5912 5914 5916 5918 5920 5922 5924 5926 5928 5930 5932 5934 5936 5938 5940 5942 5944 5946 5948 5950 5952 5954 5956 5958 5960 5962 5964 5966 5968 5970 5972 5974 5976 5978 5980 5982 5984 5986 5988 5990 5992 5994 5996 5998 6000 6002 6004 6006 6008 6010 6012 6014 6016 6018 6020 6022 6024 6026 6028 6030 6032 6034 6036 6038 6040 6042 6044 6046 6048 6050 6052 6054 6056 6058 6060 6062 6064 6066 6068 6070 6072 6074 6076 6078 6080 6082 6084 6086 6088 6090 6092 6094 6096 6098 6100 6102 6104 6106 6108 6110 6112 6114 6116 6118 6120 6122 6124 6126 6128 6130 6132 6134 6136 6138 6140 6142 6144 6146 6148 6150 6152 6154 6156 6158 6160 6162 6164 6166 6168 6170 6172 6174 6176 6178 6180 6182 6184 6186 6188 6190 6192 6194 6196 6198 6200 6202 6204 6206 6208 6210 6212 6214 6216 6218 6220 6222 6224 6226 6228 6230 6232 6234 6236 6238 6240 6242 6244 6246 6

leta 1789. pak je že razpravljajl magistrat, da bi se napravil zidan most, kar pak se zaradi velike suše v mestni blagajnici ni moglo zgoditi. *)

Ker smo se namenili obiskati najprej Ljubljano na desnem bregu Ljubljaniice, vrnimo se pod Trančo na Véliki trg pravi „quartier bourgeois“. Vrsta hiš je ostala od Valvasorjevih časov, pak celo do danes ravno ista, le da so bile hiše pač mnogo manjše, zlasti v postranskih ulicah. L. 1535. je ponudil neko za neko hišo, „in dem Gassl am plaz“ 300 gld. ter jo tudi za to ceno dobil. V jedni ozkih postranskih ulic se je nahajalo l. 1565. jedino poslopje, ki ga lahko prištevamo javnim, vojaška stražarna, sicer pak nisem zasledil na Vélikem trgu nobenega javnega poslopja, če se namreč ne jemlje ozir na dve ali tri hiše, ki so bile lastnina magistratova. Jedino javno poslopje na Vélikem trgu je

Rotovž ali mestna svetovalnica,

ponos meščanov in dika mesta. L. 1484. se je opustil stari rotovž na Starem trgu ter se sezidal na sedanjem prostoru nov. Bodi si pa, da meščanje niso bili ž njim zadovoljni, bodi si, da se je že kmalu začel podirati, skratka, že leta 1547. sklenil je mestni zastop v seji 15. novembra naj se napravi „model“ (načrt) za nov rotovž, prične naj se kamenje lomiti in obsekavati. Naročili so celó že okna za rotovž in se pogajali z nekim loškim kamnosekom. **) Kamenje pak so lomili takoj za rotovžem, kar dokazuje, da je stal rotovž takrat še osamljen. Ker pak so se pričeli bati, da bi utegnila nastati kaka nesreča, ako bi se kopalo predaleč v hrib, zato se je prepovedalo leta 1548. stavbinskemu mojstru Eisnerju še nadalje kamenje lomiti. Magistrat si je pridržal pravico, da sme zase lomiti kamenje ter meščanom prepovedal hoditi tu sem pónje. ***)

Toda bodi si, da je v mestnem zboru razpravljalo o zidanji novega rotovža, bodi si le o večji popravi — leta 1484. sezidano

*) ibid fasc. 7.

**) Gerichtsprotocoll de Anno 1547. „15. nov. 1547. Anheut haben meine Herrn beschlossen (tako imenuje zapisnikar mestne očete odbornike, h katerim pak je tudi sam spadal), man solle das modell zum Rathhause fürderlich machen und alsdann die Steine dazu erfordern und die Sache mit ihnen zu berathen, dass die Steine darzu geschnitten und gemacht werden.“ — „An heut (2. Jänner 1548) haben meine Herrn beschlossen, man solle die Steine zum Rathhaus bestellen u. schneiden lassen.“ Iz naslednje opazke pak se dá sklepati, da so morebiti le tu pa tam na rotovži kaj popravili: „Auch haben meine Herrn beschlossen, man solle die Thüren und Fenster zum Rathhaus andingen, mit dem Steinmetzen von Lack fertigen. Eodem (die) haben meine Herrn abermals beschlossen, mit den Steinmetzen von Lack die... Steine zum Fenster bestellen und andingen sollen.“

***) Gerichtsprotocoll de Anno 1548.

poslopje stalo je še skoraj dve sto let nespremenjeno. Kdo ga je sezidal ne vemo, znano pak je ime slikarjevo, ki je olepšal zunanje stene z lepimi fresco-slikami. Neka brošura, ki je izšla l. 1680. pri Bapt. Mayru, tiskarju Valvasorjeve „Ehre des Herzogthums Krain“, in koje prepis se nahaja v knjižnici tukajšnjega semenišča, *) popisuje stari rotovž natančneje, kakor Valvasor. Po tem popisu je bil stari rotovž na Velikem trgu 12 korakov dolg, slonel je na dveh debelih stebrih (Postamenten) ter imel 4 okna. Na „carnisi“ bilo je videti dvanajst Šembilij, med dvema oknoma „pravica“ v krasni obleki na prestolu sedeča. Na strani je stalo nekoliko svetovalcev. Na obeh straneh so se nahajale podobe, tikajoče se sodstva, n. pr. Salomonova sodba, na drugi strani podoba „Camosteja(?)“, ki veleva krivičnega sodnika odreti, z njegovo kožo prevleči stol, na katerega mora sedeti njegov sin ter soditi. Na drugi strani so bile naslikane štiri kreposti; zmernost, razumnost, srčnost in modrost. V mestni dvorani naslikana je bila poslednja sodba in mesto Ljubljana.

Te slike je izgotovil sloveč slikar Antonio Gerici.

Imenovana, leta 1680. izšla brošurica, imela je namen, mestni zastop opozoriti, naj se nikar ne prenegli. Nov načrt je bil že to leto zgotovljen in sicer ga je izdelal sloveč holandski kapucin. Neimenovanemu pisatelju imenovane brošurice pak ta načrt že zavoljo tega ni bil po godu, ker je bil napravljen v staronemškem zlogu; njemu je ugajal veliko bolj novi, laški način zidanja, ter je priporočal, naj se rotovž sezida rajši v tem zlogu. Po njegovih mislih bi moral biti impozantno poslopje, vreden stolnega mesta Kranjske, sicer je bolje, da se sploh z delom ne prične in gledati se ne sme na to, če bode trajalo zidanje več let. Novi rotovž naj bi bil umetniški dovršeno poslopje. Od starega rotovža svetoval je pridržati le stara dva kipa, Adama in Evo, vdelana vsak v jeden ogel mestne hiše. Ob Evi je šla govornica, da jo mora poljubiti vsakdo, kdor Ljubljane še videl ni, a pride prvokrat v mesto. *) Toda ni se sprejel ta načrt, ki ga na drobno opisuje neimenovani arhitekt, kajti podreti bi se moralo še par hiš, ako bi se hotel sezidati tako velikanski rotovž, kar pak mestno imetje ni dopuščalo. A tudi načrt slovečega kapucina se ni sprejel, ampak izdelal se je nov; sploh pak se je stvar zavlekla do leta 1716. To leto se je rotovž podrl in l. 1717. in 1718. sezidalo po načrtu stavbinskega mojstra Mačka sedanje poslopje. Če se omenjeni

*) Curia Labacensis Urbis Metropolis Duc Carnioliae, das ist eine ausführliche Beschreibung und Auslegung aller merkwürdigen Gemahl und sinureichen Sinnbilder, welche in das neu zu erbauende Rathaus der Fürstlichen Hauptstadt Laibach kommen sollen. Angegeben und verfasst durch einen treu gesinnten Patrioten cum facultate superiorum Laibach 1680. J. Bapt. Mayr.

**) Morebiti ve kdo, kam sta prešla ta dva stara kipa; zeleti bi bilo, da se poiščeta in se jima odkaže v našem muzeji dostojen prostor.

Ko je obel in magistral C. 1714 in 1718 kegnik in njegov rotovž, sta pravzaprav Luigi Bombacci in Luka Mulec izdelavo vsake kamna kipi, obel in magistral. V mestni dvorani spraznjeni leta 1898, jima je obranjen v omenjeni hiši in ploči, izdelava belgijskega varnarja. To dvojino sta razpisala v letih 1714 in 1718. Iba je županoval Jakob Herfendler magistral Luigi Bombacci in Luka Mulec (1714-1718).

kapucin ni zval Martenuzi, naročila sta se za njim celó še dva načrta, kajti leta 1752. je pobijal magistrat zahteve Robbove, ki je terjal plačilo tudi za načrt vodnjaka pred rotovžem plačilo, tako-le: Der Magistrat hat vor Jahren das Rathhaus gebaut, der Martinuzi, der Baumeister das Modell gemacht, dagegen dieses wegen der Schneckenstiegen verworfen und durch den alten Matschek h, Baumeister, ein neuer Abriss und hierüber das Modell gemacht worden und demselben dafür kein kreuzer besonders, wohl aber dem Martinuzi sein Modell, weil er das Gebäu nicht geführt mit einem Dutzend Ducaten bezahlt worden ist. *)

Bil pak je že prav skrajni čas, da se je stari rotovž podrl, kajti postal je že tako nevaren, da si je marsikdo pomišljal iti vanj. Novo poslopje je stalo 8000 gld., seveda ni všteta v tem vrednost opeke, ki jo je dal magistrat iz opekarne svoje. **)

Novi rotovž se je zdel meščanom jako ponosna zgradba in magistrat samohvalno marsikaterikrat poudarja njegovo lepoto. Toda do konca minulega stoletja ga je zob časa že precéj oglodal. L. 1787. se je jel posedati strop v zgornji dvorani ter žugal, da se udre. Podprli so ga za silo ter se požurili s popravo. ***) S početka je molel v prvem nadstropji iz rotovža lep in velik kamenit balkon, tako zvan „Pranger“; kamen sam je tehtal 50 centov. †) Na tem balkonu so se razglašale in tudi izvrševale manjše in večje kriminalne obsodbe. Vedno pak so se k smrti obsojenim po stari navadi o tržnih dneh prebirale njihove pregrehe in se oddajali obsojenci tu gori rablju. Težki kamen pak se je do leta 1798. že tako razpokal, da se ga je najrajši umikal, kdor je to védel. Okrožni urad je ukazal torej, naj se ta nevarni kamen odpravi, zlasti, ker se je zbirala pod njim o tržnih dneh velika gneča. Mestni zbor je temu na vso moč in pač po pravici oporekal, češ, da bo izgubil rotovž s tem pravo lice. Če se stvar že drugače ne more rešiti, naj se nadomesti kamniti balkon vsaj z železnim, ki ne bode stal toliko. A okrožni urad, ki je z magistratom postopal tolikokrat sila brezobzirno, ostal je pri svojem prvem povelji. Ker pak je bil magistrat prepričan, da se bo rotovž s tem zelo pokvaril, obrnil se je do meščanov, zlasti do bogatih trgovcev, za prostovoljne doneske, ti pak niso imeli razuma za magistratov ukus; vsled tega se je moral kamen odpraviti ter je odpravljen do denašnjega dne. ††) — *iznova varijeta za zgradbo 7. Aprila 1891*

Baš isti čas je ukazal okrožni urad, naj se odstranijo tudi z m a j i konec strešnih cevij, češ, da so nekusni, da kazé poslopje in zapeljujejo tudi druge meščane k posnemanju, kar nikakor ni

*) Mestni arhiv; fasc. miscellanea.

**) Verzeichniss der aufkündlich bei der Stadt angelegten Capitalien usw.

***) Mestni arhiv fasc. 7.

†) ibid.

††) ibid. fasc 2.

hvale vredno. *) Tudi zvonik na rotovži ni obdržal svoje prvotne oblike, ampak se je predelal, ker se je bilo bati, da se podrè. Magistrat je tudi želel, da bi se dale napraviti na rotovži lesene oknice, kar bi dosti pripomoglo k njegovemu olupšanju, zlasti, ker so se že celó vse hiše po mestu ž njimi preskrbele. Poprej so se nahajala v véliki sodni sobi na rotovži pač zagrinjala, da so se ubranjevali mestni očetje solnca in vročine, a ob francoski okupaciji l. 1795. so se deloma raztrgala, deloma raznesla. Se je pak li magistratu želja izpolnila že takrat ali ne, ne vemo, vsaj računni ne omenjajo teh stroškov. **)

Pri spisu notranjih prostorov rotovških se hočemo naslanjati na popis, ki ga je poslal okrožnemu uradu magistrat sam. „Prvo nadstropje ima na trg samo jedno dvorano, zadaj proti gradu pak jedno samó sobo v Čavljevo dvorišče. (Čavljeva hiša je bila zvezana namreč z rotovžem). V ti temni sobi se predstavljajo predpustom igrokazi nižje vrste. Zraven je soba, kjer se shaja in zboruje občina (Gemeinde). V drugem nadstropji je tudi le jedna dvorana na trg, kjer se nahaja blagajniški urad (Stadt-cammereramt) in mestna blagajnica, in se shranjujejo mestni računi. Zadaj na dvorišči je par drvarnic za nekatero, pri popravljani tlaka potrebno orodje. V sosedni hiši je arhiv in registratura.“ ***)

Ravno ta čas, ko se v duhu sprehajamo po Ljubljani pred sto leti, pripravil je okrožni urad mestne očete v veliko zadrego; slabo gospodarstvo je prouzročilo namreč mestu jako veliko dolgov in višja oblast se je morala sama zató pobriniti, da se izkoplje mesto iz njih. Zaukazala je torej prodati vse mestno premično in nepremično imetje, ter je bila pri tem neizprosljiva. Ko bi bilo le mogoče, prodala bi bila celó rotovž, ker pak se to vendar le ni moglo storiti, prizadevala se je rotovške prostore napraviti kar največ plodonosne ter je velela narediti na rotovži prostor za vojaško stražarno. Leta 1565. se je nahajala le ta v jedni postranskih ulic Vélikega trga, †) od leta 1750. pri Nemških vratih, ††) že leta 1776. pak se je namerjalo prestaviti jo zopet na Veliki trg, o priliki, ko je cesarica imela priti v Ljubljano. Ker pak so meščani imeli vojake onih časov tem rajši, čim bolj so bili od njih oddaljeni, skušali so to namero preprečiti, kar se jim je tudi posrečilo, opomnivši okrožni urad, da bi se morala stražarna baš o ti priliki na Nemški trg prestaviti, ko bi se že ne nahajala tam, kajti cesarica se je odločila ostati pri grafu Tur-

*) Mestni arhiv fasc. 7.

***) *ibid* fasc. 2.

****) Mestni arhiv f. 47.

†) Gerichtsprotocoll de Anno 1565.

††) Mestni arhiv f. 7.

jaškem. Bolj ugodnega kraja za stražarno torej pač ni. S tem razlogom se je magistrat to pot vojakov res ubranil, *) a leta 1790. je ponovil okrožni urad zahtevo svojo. Tudi sedaj se je upiral magistrat na vse kriplje ter dal višjemu uradu premisliti, kako neugoden je za vojaško stražarno ravno rotovž. S trga pa do nje bi morali iti vojaki trikrat po stopnicah, kar bi bilo zánje, zlasti ko bi se klicali k puškam, zelo neprijetno. Kam pak naj bi naslanjali svoje orožje, ker je toliko in tako velikih stebrov. Videlo bi se, kakor bi (za njimi skrivali svoje puške. **) Tem razlogom si okrožni urad vendar ni mogel zamašiti ušes, odjenjal je od svoje zahteve, ter le magistratu naročil, naj se torej pobrine za kak drug kraj, da se prestavi tja straža. Stvar se je zavlekla še precéj let, kajti še le leta 1796. se je posrečilo najti zanjo prostor med gimnazijo in zdanjo Mahrovo hišo, kjer je ostala do naših dnij.

Stopimo iz rotovža ter pojdemo dalje. Takoj pred njim se oveselé naše oči najlepšega umotvora, kar jih ima Ljubljana na javnih krajih. V prvi polovici minulega stoletja je dobila Ljubljana krasen spomenik,

Mestni vodnjak.

To mojstersko delo je ustvaril italijanski arhitekt Francesco Robba. Omenili smo že, da je stal pred rotovžem že prej vodnjak z lesenim ali celó morebiti kamenitim koritom, ki pak mestnim očetom ni več ugajal. Namesto, da bi ga popravljali v jednomer, sklenili so dati izdelati nov, kamenit in dragocen vodnjak ter se spustili zaradi tega z Robbo v dogovor. Leta 1743. sta sklenila Robba in mestni blagajnik Ranilovič naslednjo pogodbo:

„Danes sta sklenila gospod Franc Ranilovič, prvi mestni blagajnik (Oberstattkammrer) na jedni, in gospod Francesco Robba, meščanski kamenosek in kipar na drugi strani naslednjo pogodbo s pridržkom, da jo odobri magistrat:

Prvič se zavezuje gospod Robba na ravno istem kraji pred rotovžem, kjer stoji sedaj stari vodnjak, postaviti novega in sicer vodojem od grôbega marmorja, od kakeršnega je narejena krogla za vzgled, tri podobe z njih znamenji v popolni človeški velikosti po 5 čevljev visoke, postamente od genoveškega marmorja, potem tako zvano, brez krogle na vrhu in brez postamenta 20' visoko „gullio“ od rudečega domačega marmorja, vse po predloženem načrtu in določeni meri, s postamentom vred vse 35' visoko in 18' široko, tudi kamenite stopnice in nove ogelne kamene; vse pak se razume, da naj je od trdega kamena, celó fundament v zemlji in izbokani vodojem; kroglo nad gulijo po načrtu kakor tudi 3 vodne kanone mora preskrbeti gospod blagajnik sam, Robba pak dati navod.

*) ibid. fasc. 1—3.

**) ibid. fasc. 47.

Drugič obljubuje imenovani gospod blagajnik dati za novi po načrtu izdelani vodnjak, vrhu starega kakeršen stoji sedaj, gosp. Robbi dve tisoč štiristo gold. nemške veljave in sicer na račun te izgovorjene svote 2400 gold. pri sklenitvi te pogodbe proti pobotnici 600 gold.
 drugi obrok 5. januarja l. 1744. z 450 "
 tretji obrok 5. julija l. 1744. z 450 "
 četrti obrok 5. januarja l. 1745. z 450 "
 in poslednji obrok po popolnoma končanem delu . . . 450 "
 Gospod Robba pak je dolžan v primeri s temi obroki skazati se z dovršenim delom.

Tretjič je dolžan gospod Robba preskrbeti sam na svoje stroške vse za to delo potrebne zidarje, delavce, apno, železo, svinec, vsakovrstne odre, vrvi, skratka vse, kar je potrebno.

Četrtič, zato, da bo gosp. Robba napeljal vodo v vodnjak in postavil vodne cevi, obljubi v magistratovem imenu gospod mestni blagajnik, preskrbeti gospodu Robbi v pripoznanje in plačilo o prihodnjem sv. Jakobu jedno izpraznjenih treh mest v svetu štiriindvajsetih, zato pa bode ta zgotovil prevzeto delo s posebno pridnostjo in o dogovorjenem času.

Napósled naj se bode ta pogodba predložila, ne le magistratu v odobrenje, ampak dala, da se bode strogo po nji ravnalo, potrditi sl. deželnemu vicedomstvu.

Vse to zvesto in brez varanja, tudi s poročtvom „Landschadenbund-a“ za Kranjsko. Od te pogodbe sta se napravila dva jednako se glaseča izvoda in se vsaki stranki dal po jeden.

V Ljubljani 4. julija 1743.

L. S. Franc Jakob Ranilouitsch,
 prvi mestni blagajnik.

Francesco Robba,
 scultore et architetto.*)

*) Prvo točko te pogodbe skoro ni mogoče natanjko prevesti v slovenščino. Zaradi tega sem se ognil nekaterim prevelikim nevkretnostim, ki se nahajajo v izvirniku. Tu slove ta točka tako-le:

„Erstlichen obliegt sich ersagter Herr Robba an eben den Ort und Platz vor dem Rathhaus, wo aniezio der alte Brun stehet von Grund aus einen neuen Brun aufzurichten und zwar den Kasten von groben Marmelstein wie die extradirte Kugel vor das Muster ausweiset die drei in Vollkommener und proportionierter Lebensgrösse von 5 Schuh höhe bestehende Figuren mit ihren Signis und postamentum von genueser Marmorstein, dan die so nennende von 20 werck Schuech ohne der Kugel in rothen Landt Marmel, alles nach dem errichteten Model und maas in die Höhe mit dem postament zusamben 35 und breite 18 werkh Schuech sambt denen steinernen Staffeln und an Orth derselben stehenden Neyen Ekh Steinner, alles von harten Stein zu versteinen, wie auch das in der erden hirzu erforderliche Fundament und den von harten Stein gewölbten wasser-Kasten zu verfertigen, die ober der gullia nach dem Model sein sollende Kugel und das darzue gehörige Lauberg, wie auch die Drey Wasser Kanonen ist er Herr ober Stadt Camrer selbst zu verschaffen: er Herr Robba aber anzugeben schuldig.“ (Mestni arhiv fasc. misc.)

To pogodbo je odobril in potrdil magistrat 8. julija 1843. Podpisani so nekateri svetovalci notranjega in zunanjega sveta: Jurij Ambrož Kappus, župan, Ivan Krstnik Valusius, mestni sodnik, Franc Gamba, prvi špitalski mojster, Andrej Žiga Fedrer, drugi špitalski mojster, Josip Anton Andtinger, drugi blagajnik, Franc Josip Pilgramb, Franc Karol Tombschitsch pl. Tenau, Adam Friderik Richard, Boštjan Bonaventura pl. Frankhi, Karol Josip Penitsch, Ivan Kroschkonitsch Ivan Zlatoust Sudar, Friderik Weitenhiller, Peter Lianni in Makso Anton Serini.

Robba bi bil moral zgotoviti vodnjak tekom dveh let, toda še leto 1749. našlo ga je pri delu. Magistrat ga je v jednomer drezal, naj se požuri in ker je želel, da se vodnjak kar najhitreje dodela, sklenil je na prošnjo Robbe, plačati mu iz mestne blagajnice sto goldinarjev proti temu, da bode s štirinajstimi delavci do jeseni z delom gotov; teh štirinajst delavcev bo plačeval magistrat toliko časa, da bo vodnjak dodelan. Vrhu tega pak naj se povrne Robbi onih 230 gld. 41 kr., ki jih je ta potrošil za vodnjak iz svojega (2. majnika 1749).

Ker se je ladja, obložena z marmorjem, naročenim v Benetkah blizu Trsta potopila, naročil je magistrat marmor celó na svoj račun, ter se skazal Robbi zelo darežljivega.

Robba je bil sier izvrsten mojster, a slab podjetnik. Vodnjak, katerega se je zavezal zgotoviti za 2400 gld., napravil mu je vsled računa, odobrenega po magistratu. 4826 gld. stroškov. Robba ni samo ničesa zaslužil, ampak vtaknil v delo celó vse svoje imetje; magistratu je bilo vsled tega pa samemu v korist, da je podpiral Robba z onima sklepoma, sicer bi se bilo delo še dalje zavleklo.

Napósled je bil vodnjak dodelan in Robba se je obrnil do magistrata s prošnjo za odškodnino, sklicujoč se na vodnjak, češ, da je mojstersko delo ter v čast magistratu in meščanom. Sicer je veljal vodnjak 4826 gld., a Robba ga je cenil na 12.000 gld. Magistrat mu je že popreje obljubil, da se bo odškodoval Robba čez pogojeno svoto, zato je opomnil svetovalce danih obljub, zanašajoč se na to, da gotovo ne žele, da bi postal Robba na stare dni berač. Pogodbo je sklenil, obtožuje se sam, prav lehkomišeljno o času, ko se mu je godilo bolje. Sicer pak je le-ta že sama po sebi neveljavna, ker je vodnjak za polovico več vreden, kakor se je pogodil zanj. Tudi magistrat je to spoznal ter sklepal že o ti stvari. Začo prosi Robba naj se mu ne povrnejo samó njegovi stroški, ampak se tudi za njegovo delo kaj plača, da ne bode namesto plačila trpel kazen in mu ne bo treba obžalovati, da se je naučil kiparske umetnosti. Magistrat si pač ne bode hotel nakopati na vest očitanja, da je poginil pri delu, namenjenem v večem spomin, njegov mojster ter postal nesposoben lotiti se še kakega drugega dela. (11. svečana 1752).

Posebna preiskovalna komisija, ki jo je odposlal magistrat iz svoje srede, poročala je, da je vodnjak res več vreden, kakor

se je dotlej Robbi izplačalo, in da je pri tem veliko izgubil, kajti zadolžil se je najmenj za 2000 gld. Če se mu ne bo na ta ali oni način pomagalo, nesposoben bo prevzeti še kako drugo delo. Le ob visoko cenitev se je spotikala ter iz tega uzroka ni hotela predlagati magistratu kake svote; vendar pak je menila, naj se Robbi da 1200 gld. odškodnine, v letnih obrokih po 300 gld., da ne bi se zaplel magistrat v kako dolgotrajno in drago pravdo, pri kateri bi utegnil biti obsojen celó v večjo svoto, kakor jo Robba zahteva (13. marcija 1752.)

Toda magistrat ni bil pri volji plačati Robbi, razven že deloma povrnjenih stroškov, še kaj več, kajti do takrat je prejel Robba od magistrata že 4826 gld. a bil je še vedno na škodi. Robba se je obrnil torej do reprezentacije in kamore, rekoč, da je prejel od magistrata res že 4826 gld., da pak je dodal vrhu tega iz svojega najmenj še 2000 gld. Za svoje delo pak si v ti svoti ni uračunil niti noveca; 2000 gld. je potrosil za kiparske pomočnike; on, mojster pa za svoje devetletno delo ni dobil nič družega, nego zahvalo. Obrnil se je že večkrat do magistrata, naj mu povrne tudi še onih 2000 gld., ki jih je potrošil za kiparske pomočnike, a magistrat neče o tem ničesa vedeti. Svojega devetletnega dela ne zahteva imeti popolnoma, ampak le polovico poplačanega, torej le za štiri leta in pol, ter računi delo svoje le po 1 gld. 25 kr. na dan, torej ravno toliko, kolikor je plačeval svojim pomočnikom, dasi tudi je delal tri leta nepretrgoma po leti in po zimi, v mrazu in vročini, kakor ga je vsakdo lahko videl. Najmenj tri leta pak je rabil za pripravljanje in obdelovanje tvarine. Za potovanja, na katera je moral v ti stvari hoditi, tudi ne računi ničesa, vkljub temu ima pravico za svoje $4\frac{1}{2}$ letno delo po le 1 gld. 25 kr. na dan zahtevati 1836 gld., dasi tudi bi se zanj kot umetnika spodobila svota večja kot 3000 gld.

Višja oblast naj bi torej magistratu ukazala vodnjak po nepristranskih možeh ceniti, da se bode pokazalo, kako opravičena je zahteva 1836 goldinarjev (13. aprila 1752.)

Toda reprezentacija in kamora je vrnila Robbi prošnjo z odlokom: „Der Supplicant wirdet mit seinem Petito an die Gehörde angewiesen.“

Vsled tega se je obrnil Robba še jedenkrat do magistrata ter predlagal, naj se skliče o njegovi zadevi razsodništvo, čegar izreku naj bi se obe stranki brez ugovora podklonili.

Boječ se drage pravde je privolil magistrat v Robbov predlog ter velel Robbi poiskati si dva razsodnika. Mojster je imel zlasti med plemstvom mnogo prijateljev; zato je naprosil Franca Karola grofa Hohenwartha in gosp. pl. Stemberga. Mimogrede naj se tu opomni, da se je umetnost v Ljubljani jako čislala in gojila, bolj kó v poznejših in denašnjih dneh. Neki sovremenik Robbov, slikar, pridobil si je v Ljubljani 20.000 gld. imetja; pred kratkim

časom pak je v naših dneh genijalen slikar umrl v glavnem našem mestu skoraj od lakote!

Za svoja sodnika je naprosil magistrat barona Karola Valvasorja in Antona Nepomuka Tauffrerja. Le-ti razsodniki so se sešli 8. avgusta l. 1752. Med tem časom pak je Robba s svojimi zahtevami zopet poskočil za 973 gld. ter zahteval sedaj 2809 gld. Sodniki so se zato razšli, ne da bi se bilo kaj dognalo, in magistrat je od Robbe zahteval, naj utemelji svojo novo zahtevo 973 gld., kar je Robba tudi storil ter si uračunal

1. za načrt	150 gld.
2. za trojno popotovanje v Benetke, kjer si je naročil marmor	100 "
3. za razširjavo vodnjakovega stojala	500 "
4. za tri plošče	110 "
5. za popravo razpočenega kamena	11 "
6. per il Cupolino e Balla	15 "
7. per lastra d' intrare (stopnice k vodnjaku)	12 "
8. per andare in bosco (za hojo v gozd)	75 "
	973 gld.

A magistrat je pobijal vseh teh osem svot ter mojstra prvič opomnil, da si mora vsak stavbarski mojster, ki hoče dognati kako večje, zlasti za javnost namenjeno delo, napraviti načrt, da se lahko vsak sam prepriča, kakšno bo; zato pak pač ne sme zahtevati nagrade. Ko je magistrat pred leti (l. 1717. in 1718) zidal rotovž, naročil je pri nekem Martenuziji načrt, a ker se ta ni odobrilo, pozval se je drug mojster Maček in se temu tudi zidanje rotovža oddalo. Za načrt ni dobil Maček nikake odškodnine, pač pak je dobil Martenuzi dvanajst cekinov, ker se načrt njegov ni sprejel. Ravno tako je ravnal magistrat pri drugih podjetjih, ko je zidal n. pr. veliko Šempetersko vojašnico, malo vojašnico na Žabjaku, oficirsko hišo na Poljanah, na Starem trgu, gostilno pri „divjem moži“ itd. Za vsako teh zidanj napravil se je načrt, a nagrade ni plačal zanj magistrat nikake. Če je sindicus Radič Robbi v tem oziru kaj obljubil, vedeti bi bil moral, da je veljalo to le za ta slučaj, če se načrt ne sprejme.

Drugič je magistrat res naročil Robbi skrbeti za marmor, a iz tega ne sledi, da bi moral te stroške povrniti, kajti Robba bi ga bil naročil lahko tudi pismeno. Ko je izdeloval Robba ona dva angelja pri stranskem oltarju v Šenklavški cerkvi, se mu za naročilo marmorja tudi ni nič plačalo.

Tretjič. Ob odškodnini za razširjenje stojala vodnjakovega v pogodbi ni niti besedice najti, natančno pak je v nji določena širjava in globočina vodnjakova.

Četrtič. Robba je obdelal tri plošče, na katerih naj bi se nahajala letna številka, a ker bi imela na njih stati težka pira-

mida, zbal se je magistrat, da bi utegnila biti pretežka, da bi je plošče ne mogle nositi in da bi se piramida kdaj prevrnila. Da se temu ogne, naročil je magistrat na svoje stroške jeden sam velik kamen, na katerem stoji sedaj piramida. Imenovane plošče je Robba torej po nepotrebnem obdelal, zato je zahteval zanje 110 gld. odškodnine, a magistrat ga je zavrnil, češ, da si je z nakupom novega kamena napravil stroške, Robbi v korist.

Petič. Da se je jeden kamen razpočil in ga je Robba moral popraviti, je njegova krivda, zakaj pak ga ni bolje shranil, kajti bila je to njegova in ne magistratova skrb.

Šestič. Za kroglo ne more Robba ničesa zahtevati, ker je v pogodbi izrecno omenjena.

Sedmič. Ravno to velja o stopnicah k vodnjaku, ki so del njegov in je v pogodbi rečeno, da mora Robba vse na svoje stroške preskrbeti, kar je pri vodnjaku potreba.

Osmič. Za to, da je hodil v gozd po potrebni les, ne more ničesa zahtevati, ker je dolžnost vsacega stavbarja delati vse za njegovo delo potrebne korake. „Vprašati hočemo g. Robbo“, dejal je magistrat. „koliko stokrat se je podal v uršulinsko ali avguštinsko*) cerkev, ko je delal tam velika dva oltarja. Za ta pota ni dobil niti novca odškodnine.“

A tudi ko bi bile vse te zahteve utemeljene, povrnile so se mu že zdavna, kajti, ko se je ladja z marmorjem potopila, naročil si je magistrat novega kamena za . . . 352 gld. 45 kr.

Ker je Robba tožil, da se je marmor podražil, izplačal mu je prvi blagajnik 22 cekinov . . . 97 „ 6 „

Ako bi se cenilo vse blago, ki ga je dal magistrat Robbi iz proste volje, znašala bi ta svota več ko 1000 gld a magistrat računi za apno, kamenje, žeblje, železne vezi, deske, stebre itd. le polovico 524 „ — „

973 gld. 51 kr.

Iz vsega tega sledi, da se je Robbi vse to, kar sedaj zahteva, že davno povrnilo.

Dne 22. avgusta 1752. so se sešli razsojevalci v drugič, ter so razsodili, da se Robbi plača razven tega, kar je že doslej dobil, v treh četrtletnih obrokih še 1848 gld. 20 kr., da pak je s tem Robba jedenkrat za vselej odpravljen.

Ker sta se magistrat in Robba zavezala z razsodbo sodnikov se zadovoljiti, ostalo je tudi pri tem. Stroški za vodnjak znašali so po tem takem v vsem 6674 gld. 20 kr.*)

Ozrši se še jeden pot na lepi vodnjak, poglejmo si mimo leta 1536. sezidano in l. 1778. nekoliko predelane škofovske palače,

*) Mestni arhiv fasc. Miscellanea.

Cerkev sv. Nikolaja,

kamor je leta 1780. dal napraviti škof Herberstein mostovž iz škofije. *) Že v sedmem stoletji se je nahajala tu neki cerkvice, katero so pozneje večkrat razrušili, povečali in z nova sezidali. Vendar se zove še leta 1462. o priliki, ko se je ustanovilo ljubljansko škofijstvo, le kapelica. Bila je sicer podružnica Šempeterske cerkve, vendar se dá že leta 1283. dokazati pri nji vikar. Pogorela je večkrat, n. pr. l. 1361. in 1386.; l. 1469. pak so jo Turki razsuli. Ko je postala stolica ljubljanskega škofijstva, umaknili so se v njeni bližini bivajoči ribiči preko Ljubljance v Šempetersko predmestje, da so naredili prostor za nove hiše gospodov kanonikov. L. 1469. od Turkov razsuto cerkev so znova sezidali; do l. 1512. je stanoval škof neki v zasebni hiši, kajti še le tega leta je dal napraviti škof Krištof iz Ravbarjeve ustanove škofijo, ki pak je bila pač premajhna, zato se je povečala in znova sezidala (l. 1536.) ter sta se k Ravbarjevi ustanovi prikupili še dve hiši. Konec 17. stoletja je jela cerkev zopet tako razpadati, da so jo morali l. 1701. do tal podreti in l. 1702—1703. novo zidati. L. 1705. jo je okrasil sloveči Quaglia s slikami in ko se je dodelal l. 1706. drugi stolp, v kterega se je obesil po baronu Codelliji ustanovljeni 64 centov težki zvon, blagoslovila se je l. 1707. Kuplo pak so dozidali še le l. 1841. **) semenišče pa se je pričelo zidati v početku 18. stoletja.

Takoj tik Šenklaške cerkve stala sta

Frančiškanski samostan in cerkev Matere božje,

in sicer je bila sedanja gimnazija samostan, cerkvice Matere božje pak je stala ne sedanjem Valvasorjevem trgu, prizidana k samostanu na onem kraji, kjer se nahajata sedaj velika kostanja. Na tem kraji je stala cerkvice sv. Filipa že od l. 1073. ustanovljena po bogatem ljubljanskem trgovcu Petru Baldavizu. Tekom let pa je razpala in leta 1403. so uložili kamen za novo cerkev Jezusovega vnebohoda, ki se je 1412. leta dozidala ter se dala o. franciškanom, kojih pobožnost, strogost in disciplina pak Ljubljančane ni zadovoljevala. Ker so se tudi dohodki vedno bolj krčili in v samostanu časih ni živelo več ko po štirje ali pa po pet redovnikov, obrnil se je tedanji deželni glavar Viljem Turjaški do cesarja ter prosil, naj se samostan prepusti franciškanom de observantia. Ker je cesar v to privolil, dal je Turjaški cerkev in samostan na svoje stroške popraviti. Ko se je pak v drugi polovici 16. stoletja jelo širiti luteranstvo po Ljubljani bolj in bolj in so usahnili viri, po katerih so tekli franciškanom dohodki ker niso hoteli protestantje več deliti milodarov, praznil se je samostan tako zeló, da

*) Mittheil. 1848. p. 85.

**) Valvasor, Ehre des Herzogthums Krain. Catalogus diöcesis Lab., in „Mittheil.“ v. J. 1848. p. 85.

je bilo leta 1596., komaj par bratov v njem, zato se je odda samostan ravno to leto v Ljubljano poklicanim jezuitom, ki pak niso ostali dolgo tu, ampak se preselili v cesarsko bólnico pri sv. Jakobu; bólnica pa se je prestavila v frančiškanski samostan. Ko je Ljubljana postala zopet katoliška, preselili so se v samostan zopet frančiškani *) ter ostali v njem do l. 1785., ko so jih namreč prestavili v sedanji frančiškanski samostan.***) L. 1788. se je predelal samostan v šolsko poslopje, ki pak je bilo zaradi visocega mestnega zidovja, ovirajočega pritok zdravega zraka, zelo nezdravo; vsaj Linhart, sloveči kranjski zgodovinar in tedanji šolski nadzornik, opisuje ga tako. Ljubljaničo za šolo imenuje bolj močvirju ko vodi podobno.***)

K samostanu prizidana so bila skoraj najmočnejša mestna vrata, tako zvana

Franciškanska vrata.

Od poljanske strani pogledana, bila so podobna majhni trdnjavi s prekopom, stolpi in dvojnimi zidom na kraji sedanje Mahrove hiše. Vrata in k njim pripadajoče utrditve so sezale od glavne stražarne pak skoraj do sedanje gostilne „pri zvezdi.“ Vse zidovje pri teh vratih je bilo narejeno od rezanega kamena. Tudi jeden stolpov in sicer bliže mesta stoječi je bil spodaj od rezanega kamena; vrata so bila dve nadstropji visoka ter so imela le majhna okna; med njimi je stal v prvem nadstropji železen, oborožen mož s sulico. †) Na dvojnem zidu, držetem od teh vrat proti vodi, med Mahrovo hišo in gimnazijo, stali so še v početku 18. stoletja mestni topi. Ker pak se je pozneje spoznalo, da so čisto nepotrebni, odpravili so jih in tisti prostor porabili za konjski hlev in podstrešje za voze. ††) Ne daleč od tam, toda že zunaj mesta, je stal kip Kristovega krvavega potu; o postu je prihajalo semkaj mnogo romarjev; ker pak je cesar Josip II. romanje prepovedal, moral se je ta kip odstraniti. †††)

Pod mestnim zidom se je nahajal globok jarek, preko katerega pak v mesto ni držal, kakor pri družih vratih samó jeden, ampak dva mosta. Ta jarek ni bila mestna lastnina, kar se dá posneti iz dogovarjanja mestnega magistrata z neko gospó Huebenfeldt l. 1790. Magistrat je iskal namreč prostora za novo kriminalno poslopje; najugodnejši se mu je zdel zato mestni jarek pri nekdanjih, a takrat že podrtih frančiškanskih vratih. Gospá Huebenfeldtova je hotela jarek, ki je bil torej njena lastnina, prepustiti le proti odškodnini 350 gld., kar pak se je zdelo magi-

*) Valvasor, XI.

**) Catalogus diöc. lab.

***) Mestni arhiv fasc. 2.

†) Hoff, Gemälde v. Krain I. p. 96.

††) Mestni arhiv fasc. 2.

†††) Mestni arhiv fasc. 47.

stratu preveč, kajti v jarku je raslo le sadno drevje, ki so je cenili strokovnjaki na 62 gld. Temu nasproti pak je navajal magistrat gospé Huebenfeldtovi koristi za njeno blizu mestnega zidovja ležeče imetje, ko se bo mestni jarek zasul, mesto zvezalo s Poljanami in se v tem kraji napravile šole, zaradi česar bodo tudi stanovanja poskočila. *) Kak vspeli je imelo magistratovo pogajanje, ne vemo.

Frančiškanska vrata, stolpi in zidovje je postalo do leta 1785. tako slabo, da se ni nihče več upal po vrteh blizu mestnega zidovja delati. Opomni naj se, da so sezali vrtovi v mestnem jarku od mestne strani prav do zidu in da je bil sedanji cesar Josipov trg skupina vrtov in njiv **) Frančiškanska vrata so postala tako nevarna, da celó vojaki, kojim se pač ne more očitati bojzljivost, niso hoteli več skozi vrata hoditi. Imeli so namreč na Poljanah oficirsko hišo; Šempeterska vojašnica, nekdanj le pritlična, je bila takrat že tudi za jedno nadstropje povišana. ***) Dne 12. aprila 1785. je dobil magistrat povelje podreti to nevarno zidovje. Dasi tudi je le-ta v svojem odgovoru poudarjal in uvaževal korist, ki jo dobi mesto, ako odstrani zidovja, v zdravstvenem in estetiškem oziru, moral se je vendar izreči proti podrtju ter ostati pri tem toliko časa, da si poišče kak kraj za mestne konje, ki mu jih je bilo pri mestnih opravilih neizogibno potreba. Toda okrožni urad se ni dosti brigal za magistratove ugovore ter ponovil l. 1787. svoj ukaz. Deloma so ovirali tudi frančiškani odstranjenje mestnega zidovja, sklicujé se na neko pismo, s katerim jim je podaril leta 1701. cesar jeden del mestnega zidu, ki ga je magistrat menil na dražbi prodati. Le iz posebnega spoštovanja do magistrata niso hoteli, dejali so frančiškani, dotlej oglasiti se s svojo pravico, sedaj pak so prisiljeni k temu, ker jim hoče magistrat prodati njihovo imetje. A mestni očetje so pobijali njihovo zahtevo, češ, da ne verjamejo, da bi imeli frančiškani do magistrata toliko čeznaravnega spoštovanja, da bi celih sedemdeset let molčali. A ker so še to leto frančiškane prestavili v sedanjo cerkev, odpala je ta ovira. †)

Napósled se je razpisala dražba. Z ozirom na to, da bo podrtje Frančiškanskih vrat k lepšanju mesta mnogo pripomoglo, ponudil je magistrat podjetniku mestne jetnike pri podiranji v porabo proti plačilu 3 krajcarjev za dan in osebo. — Magistratu je bilo ležeče na tem, da se neokretna trdnjava odstrani prej ko prej, kajti Ljubljana bi dobila s tem jeden najlepših prostorov, sedanji cesar Josipov trg v zvezi z Valvasorjevim. Tu sem je nameraval magistrat že delj časa prestaviti

*) Mestni arhiv fasc. 47.

**) ibid. fasc. 2.

***) †) ibid. fasc. 47.

Kramarske lope in mesnice,

ki so bile dotlej za škofijo. Magistrat je čutil dobro, da je ta kraj zelo neugoden zanje, in trgovci so ostajali res le mrmrajoči in prisiljeni tam. Zaradi tesnobe in obilih, tu nakopičenih lop, kjer se ni prodajalo samó ob sejmeih, ampak največ vse leto, bil je ta kraj glede požara sila nevaren. Lope so bile na prav majhen prostorček skup stisnene, le na jedni strani je péljala ozka ulica mimo šenklaške cerkve do njih; leseno je bilo tu vse od tal pa do strehe, a do vode se ni moglo nikjer; naj bi bilo začelo tu goreti, kakor bi trenil, bila bi škofija, semenišče, meščanski špital in mesnice v ognji. *) Na tem malem prostoru se je nahajalo 66 navadnih in 16 kramarskih lop; vrhu tega je bilo spravljenih tu 75 štantov, ki so se ob sejmeih postavljali na različnih krajih mesta; vrhu tega pak še obilo mesnic. Že l. 1747. je želel okrožni urad, naj bi se prestavile na kak priličnejši kraj, a magistratu je bilo takrat to nemogoče. Nemogoče mu je bilo tudi pozneje; ko je prišel nadškof Mihajl de Brigido v Ljubljano, poskusil je takoj znebiti se te nevarne sosesčine ter ponudil magistratu 400 gld. odškodnine, če prestavi lope. Ker pak bi bilo prestavljenje po magistratovem proračunu stalo 3273 gld., morala se je stvar popustiti, dokler se ni razširila Ljubljana na tem nje-nem najnevarnejšem kraji ter si l. 1789. in 1790. pridobila sedanji cesar Josipov in Valvasorjev trg. Še le sedaj so se mogle lope prestaviti na trg pred licealnim poslopjem. **)

Ta ozki prostor za škofijo mejil je na jedno stran

Meščanski špital,

dobrodelen zavod, ki je postal tekom stoletij velika skupina hiš. Ta špital, ki je bil bólnica, pobožna hiša za onemogle in najdenica ob jednem, ustanovila je leta 1345. ogerska kraljica Elizabeta, hči poljskega kralja Vladislava I. in soproga kralja Karola Roberta Anžovina, potujoča skozi Ljubljano v Neapolj. Sezidati je dala kapelico, ki pak je pogorela že leta 1386. Od tega časa pa do leta 1564. so listi špitalske zgodovine prazni. To leto je razsajala grozna kuga v Ljubljani; večina prebivalcev se je umaknila iz Ljubljane; to ugodno priliko so porabili luteranski plemiči in meščani, osvojili si to cerkveno ter opravljali v nji službo božjo in pridigovali nemški in slovenski, kar je bilo sicer že tudi prej tu navadno. ***) To je bila ista kapelica, v kateri je pahnil škof Tomaž Kren luteranskega kaplana z lece.

Vsled obilih milih darov v blagu in gotovini, ustanovljenih maš, beneficijev itd. postal je meščanski špital jedna najbogatejših ustanov. S početka mala hiša postal je tekom stoletij velikan-

*) **) Mestni magistrat fasc. 47.

***) Gerichtsprotoc. 1547.

ska poslopje. Zadnja hišica se je prikupila k špitalu leta 1757. za 4000 gld. iz tega, kar se je pri ustanovi prihranilo. Cesarica Marija Terezija pak je ukazala l. 1771 vse špitalsko imetje, izvzímši poslopja in ustanovljene desetine prodati; skupilo se je 51.250 gld.; od teh se jih je 44.100 naložilo plodonosno deloma pri deželnem glavarstvu, deloma pri zasebnikih, s 7150 gld. pak so se plačali dolgovi.

Leta 1773. so se jele hiše popravljati in razširjevati in prezidavati v jedno poslopje, ker dotedaj niso bile še med seboj zvezane v celoto. Te hiše in hišice so bile tako zване „Patidekenhäuser“ (Pachtgedinghäuser); zavoljo hrabrosti, s katero so odbili Ljubljančanje leta 1442. oblego celjskega grofa od Ljubljane, podelil je cesar Friderik tedanjim meščanom zanje in njihove potomce oproščenje vseh hišnih davkov, le v znamenje podložnosti se je moralo od tacih hiš plačevati po jeden krajcar na leto davka, ki se je do leta 1580. plačeval o polnoči 30. septembra. Meščani so prihajali na rotovž v slovesnem sprevodu. *)

Prezidavanje špitala je stalo skoraj 20.000 gld. (19.479 gld. 13 kr.); tudi cesarica je pripomogla z 2000 gld. iz svojega. **)

Omenilo se je že, da je bila v špitalu bólnica, hiša v katero so se sprejemali onemogli ali obubožani meščani, ki si niso mogli več kruha služiti, vdove in sirote, in najdenci, za katere je plačeval špital dojke. ***)

Ko so prišli v drugi polovici minulega stoletja usmiljeni bratje v Ljubljano in se jim je odkazal samostan diskalceatov, ločili so razne v meščanskem špitalu zahajajoče se zavode. Tu je ostalo le sirotišče in hiša za uboge, bólnica in blaznica pak sta se izročili usmiljenim bratom. Le najdenci so se, dokler se ni napravila porodnica, sprejemali še v špital in se dajali dojiti najetim dojkam toliko časa, da so se mogli oddati na deželo. V špitalu ostali ubogi so se preskrbovali z obleko in hrano; ko pak se je ustanovil fond za uboge, napravila se je v špitalu l. 1789. porodnica, ubogi pak so morali špital zapustiti. Kot odškodnino so dobivali po 7 krajcarjev na dan, s katerimi naj bi si bili preskrbovali hrano in stanovanje. †)

Sicer se menim ozirati v tem članku na topografijo Ljubljane le do francoske okupacije, vendar pak hočem tu dostaviti, da se je razpustil leta 1811. konvent usmiljenih bratov; zaradi ugodne leže je bil špital za trgovska podjetja veliko vreden, zato

*) **) Klun Dipl. Carn p. 14 & 15.

***) Gerichtsprotocoll de Anno 1593: „Anheut ist die Verordnung beschehen, dass man wegen des Khindts, so etwo von der Muetter auf der Gassen für geworfen worden, mit einem Weib, das selbe zu sich nemben und underholten welle, wie man kann und mag, handeln solle“. (Seja 12. novembra.)

†) Lippich, Topographie der Stadt Laibach p. 268.

se je izpremenil špital v popolnoma zasebno hišo, s tem pak se tudi povišalo število ustanov za uboge.*)

To veliko poslopje se je tiščalo Špitalskih vrat.

Špitalska vrata

konec Špitalskih ulic pred mostom so bila dve nadstropji visoka in višja ko špital. Ulice so zapirala popolnoma ter se naslanjala na jedno stran na špital, na drugo na hišo meščana Dežmana. Že sicer močnim vratom prizidan je bil v obrambo štirioglat stolp. Nad vrati je stanoval vratar in nekoliko ubogih, za katere v špitalu ni bilo prostora.***) Morebiti so bila vrata v zvezi s špitalom. Vhod v špitalske ulice pak je bil zelo ozek, dve nadstropji visoki stolp je molel čez vse hiše Špitalskih ulic, ki so bile že sicer ozke in zavoljo tega tudi jako temne. Na Špitalska vrata so se nabijali različni magistratovi razglasi. Neokretni stolp so odstranili že leta 1786. sicer bi se jim bil podrl sam, kajti zid je bil tu pa tam že tako zelo razpokan, da se je v nekatere razpoke porinila lehka vsa pest. Najbližjega soseda Dežmana je podrtje špitalskih vrat jako hudo zadelo. Magistrat, ki je želel Špitalske ulice kar največ razširiti in jih narediti svetlejšje, našel je v arhivu neko listino iz leta 1610., vsled katere se je tedanji lastnik vrat tiščee se hiše Berlin zavezal záse in za svoje naslednike, da bo podrl hišo svojo, kadar bo magistrat to zahteval. Dežman je bil njegov naslednik. Po dolgotrajnih razpravah se je dognalo med magistratom in Dežmanom, da mora le-ta polovico svoje hiše podreti proti mali odškodnini, zlasti zato, ker so ob jednem nameravali napraviti vozno cesto ob Ljubljani na sedanjem Francovem nasipu.***)

Z odstranjenjem stolpa in vrat so pridobile Špitalske ulice jako mnogo, kajti prej so bile vedno mokre, blatne in temne, ker ni mogla vanje niti svetloba niti zrak. Vrh tega so se nahajale v njih, vkljub njih ožini ob hišah na levi in desni kramarske lope; čuditi se je, kako so mogli vozovi skozi. Po teh lopah so prodajali platnarji, pasarji, iglarji, vrvarji, jermenarji itd. Plak popravljati so mogli le po noči. †)

Ker za mestnim zidom iz Špitalskih ulic ob Ljubljani ni prostora za naš sprehod, podajmo se po velikem trgu pod Trančo in preko Čevljarskega mostu na

Novi trg,

tako se je namreč zvala vsa onkraj Ljubljaniče ležeča Ljubljana. Tu na Čevljarskem mostu si lahko privoščimo malo duška in svojim nogam počitka, ako nas je hoja po mestu utrudila, kajti

*) Klun Dipl. Carn. p. 16.

**) Mestni arhiv fasc. 47.

***)) Mestni arhiv fasc. 47.

†) ibid fasc. 103—107.

v mali lopi tik mostu si naročimo lahko stolonoše (Sessel-träger); za sedem krajcarjev si privoščimo to veselje, ako mesta ne zapustimo; če pak jim rečemo nesti nas iz mesta v predmestja, dodati je ti svoti še pet krajcarjev. Da nas stolonoše ne bodo osleparili in terjali više pristojbine, kakor jim pripada, tega obvarovala nas bo magistratovo strogost. Kočije so bile o Valvasorjevem času tako nenavadna stvar, da se mu je zdelo vredno omeniti te čudne prikazni, rekši, da so pričeli nekateri bogatini prevažati se po mestu v kočijah. A taka vožnja po mestu je bila pač bolj pokori, ko veselju podobna; še le zunaj mesta je bil tlak vožnji za zabavo ugoden. Ljubljančani so si pomagali s stolonošami, toda na to misel so prišli še-le leta 1735., kako pak se je dal razvajeni meščan poprej transportovati z jednega kraja na drug, ne vemo; morebiti pak se razvajenih v mestu nahajalo ni. Zavodu stolonoš je bila le kratka vrsta let odmenjena; v 18. stoletju so se pričeli in tudi jenjali; proti koncu stoletja so jim požrli „fiakarji“ kruh izpred zob.*) Zadnji trije stolonoše so popustili ta posel l. 1799.

Čevljarski most zapustivši se ozrimo mimogredé v temne in starodavne Židovske ulice, ki so bile tolikokrat prizorišče krvavih preteпов med kristjani in židi. Ker so na svojem konci z visokim mestnim zidom zagrajene, podajmo se po Židovski stezi v Gosposke ulice, ki so na oglu sedanjega deželnega dvorca (Burg) pregrajene z velikimi mestnimi vrati, ki so se zvala

Vicedomska vrata,

po vicedomskem poslopju (ki je sedaj deželni dvorec,) kojega so se tiščala. Tudi ta vrata so bila višja, ko najvišja poslopja v bližnji, ob jednem pa tako ozka, da so težki vozovi med njimi obtičali, ker se je naloženo blago uprlo v zidovje. Prestajalo ni drugzega kakor blago razložiti. Vsled tega pak je bil prehod za pešce časih zaprt po več ur. Tudi pri teh vratih se ni pogrešalo močnih trdnjav in stolpov, od katerih je držal mestni zid po sedanjem dvornem trgu doli k Ljubljanici, končujoč se z mogočnim stolpom. Ker je bil ta zid ravno tako visok, kakor vrata, bile so vse ulice in hiše v bližini jako temne. Od zunaj pogledana so napravljala vicedomska vrata s svojimi ponosnimi stolpi prijeten vtis, okrašena so bila z marmornatimi stebri in vrhu vrat je stal v črni dolbini od belega kamena izrezan kip cesarja Karola VI., ki se nahaja sedaj pred mestno dvorano na rotovži v prvem nadstropju.**)

V vicedomskem stolpu sta bili dve ječi, jedna pri tleh pod stanovanjem vratarjevim, druga v prvem nadstropju za poštene

*) ibid. fasc. 7. Ta izraz se nahaja v aktih. Pozneje so se zvali Lohnkutscher.

**) Hoff, Gemälde I. 94.

*Napljeno je poleg cel dogajanje na stolpu Karola VI. ki je bil v
 1799. leta v Karolu Borom. ki je bil v prvem nadstropju v. Hof
 2. 11. 15. 1. 55*

meščane, ki so se pregrešili le v malih rečeh, ter se zavoljo tega niso mogle smatrati „malefičnimi osebami.“*) Po poročilu mestnega ranocelnika iz leta 1785. se je prišlo do ječe po trideset stopnicah, do katerih pak ni mogel niti zrak niti svetloba. Ječa je bila le toliko visoka, da se je mogel človek skloniti, okna le poldrugi čevljev visoka in 6 palcev široka; na notranjo stran so se pač malo razširila, toda ravno zavoljo tega je potiskal izprijeni ječarični zrak zunanega nazaj, zaradi česar je bilo tako zaduhlo v ječi, da se je moglo komaj sopsti. Ko je ranocelnik ječo pregledoval, nahajali so se v nji le 4 obsojenci, a še za te je bil prostor premajhen; kadar so plegli, sezale so noge jednega izmed njih na stopnice. Na peč tudi po zimi o najhujšem mrazu niso mogli misliti, vsled tega je bila ta sicer le za preiskavanje namenjena ječa huda kaznilnica. Kdor se je moral delj časa tu zadrževati, bil je bolj mrliču ko živemu človeku podoben. **)

Dné 3. junija l. 1791. se je ukazalo ta vrata podreti ter lepe Gosposke ulice odpreti; pri tem pak se je magistratu zlasti zabičilo zahtev lepote ne iz nemar pustiti, ampak poslopja, kojih se je podrto zidovje tiščalo, ometati in očediti. Kako močno so bila Vicedomska vrata utrjena in kako velik je bil stolp vicedomski, posname se deloma že iz tega, da se je dobilo iz njegove leta in leta zanemarjene strehe še 11.400 komadov rabljive strešne opeke, iz stolpa pak 82° rezanega kamena.***)

Tik vicedomskih vrat je stalo

Vicedomsko poslopje,

v katerem se je nahajal do leta 1747. vicedomski urad, vrhovna oblast za vse kameralne dohodke in pristojbine in višja instanca za vse, trga in mesta na Kranjskem tikajoče se stvari. Leta 1361. se je nahajalo poslopje za vicedomski urad blizu šenklavske cerkve, leta 1511. pak že na tem kraji ter se je razsulo o priliki groznega potresa v tem letu. †) Kdaj se je semkaj prestavilo, ni znano. Ko se je l. 1747. vicedomski urad odpravil, preselila se je semkaj bankalna direkcija.

Po Gosposkih ulicah proti jugu hodimo po večjem mimo hiš plemenitih posestnikov, ker pak nas zanimajo le javna poslopja, zasukajmo se s svojo pozornostjo k velikemu poslopiju na jednom najlepših trgov ljubljanskih, t. j. k deželni hiši.

Deželna hiša = *Contovž*

je imela za vse nemeščane v deželi isti pomen, kakor rotovž za meščane v Ljubljani. Bila je shajališče kranjske gospóde k dolgotrajnim deželnim zborom. Tudi tu so se vršila redna sodna za-

*) Valvasor XI. p. 672.

) *) ibid. fasc. 47.

†) Mittheilungen 1848 p. 85.

sedanja; nahajali so se tu vsi deželni uradi in bila je tu spravljena deželna blagajnica.

Prva deželna hiša se je sezidala na tem kraji l. 1467., ki pak se je o velicem potresu 26. marcija 1511. l. na kup sesela. O tem potresu so trpele zlasti hiše na Novem trgu, podrlo pak se je tudi po kmetih mnogo gradov. Predno pak se je novo poslopje dozidalo, zadela ga je še jedenkrat nesreča. Dne 4. maja l. 1524. je nastal na Novem trgu velik požar, ki je upepelil poleg mnogo ondodnih hiš tudi za deželno hišo pripravljeni les. So li stanovi sezidali si potem vendar le potrebno poslopje, se ne ve; a l. 1587. so kupili tri za razširjenje deželne hiše potrebne zasebne hiše, ktere je odpustil mestni zbor za vselej iz svoje jurisdikcije ter odpisal od njih davek, desetino, tlako itd. Kmalu pak je postala tudi ta povekšana deželna hiša pretesna, kajti dostikrat se je sešlo, kar se dá posneti iz deželnozborskih zapisnikov po 200 in po več udov k deželnemu zboru. Skoraj neumljivo je, kako se je moglo toliko gospôde shajati v tako mali dvorani. Leta 1620. so prikupili stanovi še jedno hišo ter sezidali denašnje deželno hišo, ki se je pozneje le deloma prezidala. Sliko njeno vidiš na prvi strani četrte Valvasorjeve knjige. V gosposke ulice je ohranilo poslopje, izvzimiši okna pri tleh, ki so se nekoliko povekšala, svojo podobo do danes, façada na Novi trg pak se je l. 1774. popolnoma prezidala.

V deželni hiši se je nahajala o Valvasorjem času nasproti velike deželnozborske dvorane, v kateri so se vršile tudi odborove in sodne seje, kapelica sv. Ahacija*), ki pak se je pozneje odpravila. Leta 1737. pak jo je dal Franc Karol grof Hohenwarth zopet napraviti, ker so mu stanovi dovolili porabo ulic med njegovo in deželno hišo. Zabičilo pak se mu je kapelico prirediti, kakor se spodobi za tak prostor in ne napraviti sten morebiti lesenih, ampak zidane z obokom. (Na njenem mestu se nahaja sedaj uložni protokol in ekspedit c. kr. deželne vlade.) Ker je povekšana deželna hiša imela več prostorov, kakor jih je potrebovala, dali so se nekateri v najem. Z letom 1756. pak je zahtevala reprezentacija in kamora te prostore, da si uredi v njih sodno pisarno in urad zemljiške knjige. Stanovi so v to zahtevo radi privolili, pripravili in prezidali so potrebne prostore na svoje stroške ter odpovedali najemnikom v. to svrhu v najem dane prodajalnice v deželni hiši.

Dve desetletji pozneje pak je bilo treba deželno hišo do dobra popraviti, ako so hoteli, da se ne podre. Segnil je strop v svetovalnici in prednji dvorani, streha je postala trhla in stolp nad vrati se je že tudi nagibal. Le deloma popraviti poslopje koristilo bi bilo malo; veljalo pak toliko, ko novo poslopje, zato se je sklenilo leta 1773. sezidati rajši novo poslopje, kjer bode prostor tudi za deželno knjigovodstvo, blagajnico, stanovanje za deželnega glavarja, glavnega blagajnika in druge deželne uradnike; toda

*) Valvasor XI. 671.

ker se je zdel cesarici proračun previsok, velela je le poslopje do dobra popraviti ter prepovedala še kedaj ponoviti predlog gledé novega zidanja (7. majnika 1749).

Ta do dobra popravljena deželna hiša kaže danes tako lice; le l. 1782. se je še malo, a nebitveno popravila. *)

Lepše in dragocenejše, ko celo deželna hiša zidala se je pak takoj onkraj ceste in deželni hiši nasproti l. 1642.

Turjaškega palača. *1671/1741*

Tu si je dajalo najvišje plemstvo kranjsko rendezvous. Ta palača je bila najponosnejše poslopje stare Ljubljane. Natančnejji popis poglej v Valvasorjevi četrti knjigi.

Ti palači soseda je bila hiša nemških vitezov ali

Nemška komenda. *Križančiči*

Že v najstarejši dobi Ljubljane se je nahajala tu nemška hiša in cerkev, ki je prištevati najstarejšim v Ljubljani. (Ker je imela komenda izvzimiš krvave sodbe (Blutbann) svoje sodišče ter bila popolnoma samostalna, nahaja se v ljubljankem arhivu le malo nje tikajočih se listin.) Že pred nemškim redom se je nahajala neki na tem kraji v podobi križa zidana cerkev tempeljnikov, ki so prišli leta 1167. v Ljubljano, a jo pregnani po oglejskih patrijarhskih morali zapustiti že leta 1200.***) Da so se nahajali nemški vitezi že l. 1262. tu, dá se dokazati, a kdaj se je začela zidati nemška cerkev, je celó Valvasorju neznano. *1744. zidala*

Komenda se je tiščala Nemških vrat. Tudi *Rovnja (Gondan 153)*

Nemška vrata

so bila ozka, kakor vsa druga; težko in visoko obloženi vozovi so se prerili le s sila skozi nje. Leta 1789. je obtičal v njih s pavolo obložen voz; niti nazaj niti naprej ga ni bilo mogoče spraviti, ker se je uprl zgoraj v obok vrat. Zapičil se je tako, da se pavola, ž njega celó razložiti ni dala. Z velikim trudom so ga morali izvleči izmed vrat, ki so bila zaradi tega več ko dve uri popolnoma zaprta. Kaj tacega se je pač večkrat prigodilo, zato je bilo želeti, da se vrata kmalu podro, kar se je magistratu naročilo 28. julija 1789. Dve oviri pak sta bili pri tem napoti; na jedni strani je bila namreč k vratom prizidana komendska klet, na drugi vojaška stražnica. Magistrat se je želel najprej s tema strankama sporazumeti, da se ne bi zapel v dolgotrajno, pravdo kakor se je to zgodilo pri podiranji Špitalskih vrat. S komendo se je pogodil kmalu, teže pak z vojaškim poveljstvom, ki je zahtevalo, naj mu magistrat sezida novo stražnico. Napósled jo je prestavil h gimnaziji. Tudi o ti priliki je poskusil magistrat pro-

*) Mittheilungen 1858 str. 61 in 62.

***) Richter Gesch. d. Stadt Laibach p. 187.

dati vrata na javni dražbi, a k prvi (10. aprila l. 1790) ni bilo nikogar, na drugi pak so se prodala le za 20 gld. Podjetnik je moral odstraniti vrhu vrat samó stebre, tiščeče se komende in Turjaške palače, pustiti pak mestni zid, ki se je pri palači ohranil deloma še do danes*)

Potem kratkem sprehodu po stari Ljubljani bi nam kazalo podati se skozi Nemška vrata v predmestja, toda ta sprehod si prihranimo za drugo priliko**) ter se požurimo, da pridemo v zavetje predno se stori noč, kajti ko zaide solnce in ni meseca izza gorá, je v mestu temno ko v kozjem rogu. Pač so se nahajale po mestu svetilnice na hišah in zdi se mi, da je bilo hišnikom ukazano napraviti si svetilnice, ki pak so se užigale le, kadar je v bližnji gorelo. Še le leta 1791. pak se je spomnil ne magistrat ampak okrožni urad, da bi utegnilo Ljubljani hasniti, ko bi se po noči razsvetlila po vzgledu družih mest. Sicer smo poudarjali že večkrat a k sklepu hočemo ponoviti vendar le še, da je imel magistrat pač razum za vse koristne naprave, da pak mu njegova blagajnica tega ni dovoljevala. Tudi o ti priliki je odobral ukaz okrožnega urada v vsem obsegu, ter le vprašal: odkod naj vzame potrebni denar. Predlagal je, naj se vstop k veseliam v redutno dvorano poviša na šest novcev, kdor bo imel gostilno delj odprto, kakor je po mestnem redu dovoljeno, plača naj še jedenkrat toliko ko dosedaj, za razsvetljavo naj se uporabljajo oni trije goldinarji, ki jih mora vsak med meščane sprejeti plačevati toliko časa, da bodo mestni streli zopet imeli parado; k razsvetljevalnemu fondu naj se dalje donajajo vse kazni, ki jih bodo oni plačevali, ki se bodo v gostilnah zasačili čez dovoljeni čas; sicer pak naj bi se naložil na vsak iz dežele prodani funt masla in teletine po jeden krajcar; tudi pristojbina za štante o sejmeih bi se vsaj za četrt krajcarja povišala.

V naslednjem letu sta se te stvari oba urada prav resno lotila; na novega leta dan 1793. leta naj bi se z razsvetljavo pričelo. Kar se magistrata tiče, dejal je, da se ne more udeležiti niti z jednim krajcarjem, kajti svetilnici pred rotovžem staneta ga že 30 goldinarjev na leto, kar je zanj velika svota. Da pak bi ta stvar vsaj v tek prišla, dovolili so stanovi 218 gld. in tudi nekateri hišniki so se izrazili, da hoté kaj pripomoči. Svetilnic ni manjkalo, kajti v ti zadevi odposlana komisija je poročala, da jih je našla na 214 hišah, 185 pak jih je bilo brez njih. Naročilo se je 272 novih svetilnic in trgovec Merl je prevzel vse skrbi, tikajoče se razsvetljave. Število svetilnic bi bilo pač zadostovalo, kajti v Špitalskih ulicah n. pr. gorelo jih je 8, na Velikem trgu 41, na

*) Mestni arhiv fasc. 47.

**) Da se razprava ne raztegne preširoko, opisal je g. pisatelj samó notranje mesto, kolikor je bilo obzidanega; predmestja ljubljanska nam hoče opisati drugo leto, a jed me.

Čevljarskem mostu 7, v Gosposkih ulicah 18 itd. a ugasnile so, predno so ljudje pospali, čemur je bilo slabo olje uzrok, ki ga je trgovec Merl vlival v svetilnice, kajti celó one svetilnice, ki so jih prižigali hišniki sami, tudi niso delj gorele. Vrhu tega si niti dve svetilnici nista bili podobni, vsaka se je drugače nalivala, vsaka drugače prižigala.

Nedostatnost te razsvetljave je čutil vsakdo in ker si niso vedeli drugače pomagati, obrnili so se do meščanov, naj pripomorejo s prostovoljnimi doneski. A Ljubljančane so iznenadovale take prošnje baš o tem času dan za dnem, vendar so obljubovali nekateri po 10 gld. letnih doneskov, večina pak o tem ni hotela ničesa vedeti, ter svetovala magistratu, naj si razsvetli mesto na svoje stroške, ako je hoče imeti razsvetljeno. Zanimivi so uzroki, na katere so se nekateri hišniki opirali. Posestnik hiše s številko 358 je dejal, da neče zavoljo tega ničesa obljubiti, ker je razsvetljava nepotrebna, kajti odkar stoji Ljubljana, ni se še slišalo, da bi bila razsvetljena razven, če je prišel cesar vanjo, torej razsvetljave tudi sedaj ne potrebuje. Hišniki na Starem trgu so se izrazili odločno in jednoglasno proti kakemu donesku ter se postavili na popolnoma praktično stališče, ter vprašali, komu je treba svetlega mesta. Plemstvo ga ne pogreša, kajti ono si dá, če gre v redut, samó svetiti; meščani tudi ne, kajti priden in pošten meščan hodi spat, kadar se stori noč in ni vaje potikati se po cestah. Razsvetljava bi koristila torej samó ponočnjakom, obiskovalcem redut in plesov, gostilen in kavaren, za te pak se pač nihče ne bo žrtvoval. Neki meščan na Starem trgu hš. št. 177 pak je obljubil donesek takoj, ko se mu bo pričela penzija redno izplačevati, na katero mora sedaj mesece in mesece čakati.

Okrožni urad je spoznal, da se z lepa mesto ne bo dalo razsvetliti, zato si je pomagal s silo in naložil se je na vse hiše davek, na nekatere celó sila ogromen. Knez Turjaški n. pr. plačevati je moral po 30, semenišče celó po 35 gld., 5 do 10 goldinarjek pak so zahtevali skoraj od vsacega hišnika. Ker pa so se meščani proti temu ustavljali na vso moč, zavlekla se je stvar tako, da je bila n. pr. l. 1798. Ljubljana po noči še vedno tako temna, kakor nekdanj in še le to leto se je doguala z veliko silo razsvetljava. Nek najemnik jo je prevzel za 2050 gl. Da pak se je vedel ravnati, kdaj je treba svetilnice prižigati in kdaj ugašati, določilo se mu je, da morajo goreti od 15. septembra pa do 15. aprila po dvaindvajset dnij v meseci do polunoči, in le onih 15 dnij v predpustu, ko so bili v reduti plesi, vso noč; kdaj pak so se morale svetilnice prižigati, naznanilo se je z posebnim znamenjem z grada doli. Od 15. aprila pa do 15. septembra pak je ostala Ljubljana še nadalje nerazsvetljena.*)

*) Mestni arhiv fasc. 99.

III.

Mestni zastop ljubljanski.*)

Ljubljana je imela, če smemo Valvasorju verjeti, že jako zgodaj svoj zastop, s vèt imenovan, kajti že leta 1092. napravil je svèt ljubljanski čolnarjem regato na Ljubljanici. Kako pak je bil ta svèt sestavljen, kako daleč je sezala njegova moč, koliko udov je imel itd., je do dobra neznano. Stalno uravnava je pač zadobil še le z ustanovljenjem vicedomata.

Vicedom je bil namestnik deželnega kneza in le temu odgovoren. Nadzoroval in upravljal je vse knežje imetje v deželi, bodi si posestva, gozde, poslopja, bodi si raznovrstne pristojbine, mitarino, mostarino itd. Ker so se smatrali trgi in mesta za zasebno imovino knezovo, bil je vicedom torej tudi tem predstojnik in gospod, vrhu tega pak tudi onemu malemu in vedno bolj pojemajočemu številcu svobodno rojenih kmetov, ki niso službovali nobenemu gospodu iz plemstva. Vicedom je miril in pobotaval meščane po trgih in mestih; le-ti so imeli sicer svoje od vicedoma popolnoma neodvisno sodišče, toda meščan, komur se je zdelo, da se mu ni zgodila pravica, smel se je pritožiti pri vicedomu. Samó po sebi se razume, da je potrjeval tudi v imeni svojega gospoda in kneza po meščanih voljene sodnike (pozneje tudi župane).

Kdaj in kateri knez je prvi izročil svojo imovino na Kranjskem vicedomu v oskrbovanje, ni zagotovljeno, pač pak se dá zasledovati od l. 1255. nepretrgana vrsta vicedomov, ki so se jemali za opravljanje te važne službe iz plemenitih rodov kranjskih.**) Prvi je bil neki „Weigand von Stein“. Le malo let zatem pak se nam imenuje prvi dozdej znani mestni sodnik ljubljanski Procel (l. 1269.***)) Ta čas pak so se shajali mestni očetje že k rednim sejam, kajti že l. 1297. sezidala si je Ljubljana na Starem trgu prvi svoj rotovž. Reče se torej lahko vkljub pomanjkljivosti virov z vso odločnostjo, da je bil ljubljanski mestni zastop konec 13. stoletja popolnoma uravnan.

Veljava in pomen mestnega sveta sta rastla z velikostjo in vedno večjo važnostjo mesta, zlasti odkar je postalo središče vseh deželnih in knežjih uradov. Takoj od prvega početka so mu stregli avstrijski knezi v roke ter ga ob vsaki priliki obsipali z dobrotami in svoboščinami, uvažajoči, da bode blagostanje Ljubljane tudi nji-

*) Ako ne navajam družih virov, služili so mi pri sestavi zgodovine ljubljanskega mestnega zastopa v mestnem arhivu nahajajoči se fascikuli št. 31 (magistr.) 102 in 264.

**)) Vrsto vicedomov nahajaš pri Valvasorji IV. v Klunu Arhiv II. p. 95 Hoff Gemälde von Krain I., p. 118 in Kosini, Reihenfolge der Landvicedome. 1869.

***)) Dimitz. Geschichte v. Krain I., p. 196.

hovi blagajnici hodilo v prid. Že svoja korist jim je svetovala podpirati meščanstvo ter je braniti napadov ošabnega plemstva. V prepirih meščanstva z deželnim glavarstvom ali sicer v slučajih, v katerih se je razsodba prepuščala deželnemu knezu, razsodil je le-ta največkrat v meščanskem zmislu. Tem potem so si vzgojili Habsburžani udano in požrtvovalno meščanstvo, ki se je z veseljem oprijelo vsake prilike, v kateri naj bi knezu dokazalo, da je vredno milostij, s katerimi ga je blagodaril.

Leta 1370. pak še le zvemo, da se je sestavljal mestni zastop iz 12 prisežnih mož, ki so volili mestne sodnike, katere so knezi potrjevali v njih dostojanstvu.*) Prosta volitev je bila pač jedna najdragocenejših svoboščin meščanov, katero bi jim bili deželni glavarji pač radi odvzeli in si tudi Ljubljančane podklonili pod svojo deželno oblast, kakor se jim je posrečilo pri nekaterih mestih n. pr. pri Loži. Le malo let za tem, ko sta potrdila vojvodi Albreht in Leopold I. 1370. Ljubljančanom njih stare svoboščine, morali so se že meščani boriti proti deželnemu glavarju za najvažnejšo pravico, prosto volitev mestnega sodnika. Tedanji deželni glavar Konrad pl. Kreigh jim je namreč prepovedal izvolitev njegovo za toliko časa, dokler ne bodo prinesli ženitovanjskega darila za nevesto vojvode Leopolda, a le-ta je prepovedal I. 1383. deželnemu glavarju kratiti Ljubljančanom njih pravice. Ljubljančanom pak je velel izvoliti si takoj sodnika, brez katerega so bili že delj časa (Als Ir daher etwo lang on ainen Richter gewesen seit), ter ga predstaviti vicedomu, ki ga bo potrdil v njegovem imeni. Volitev sodnika pak je bila že takrat zelo stara navada.**)

Da se je vojvoda Leopold tako krepko potegnil za meščane, bila je tem večja milost, ker so Ljubljančani deželnemu glavarju že prisegli (wie sie dir gelobt haben), da ne bodo izvolili nobenega mestnega sodnika brez njegove volje in vednosti.***)

Še jedno celo stoletje je bil ljubljanski mestni zastop tako sestavljen, namreč iz sodnika in 12 prisežnih mož; leta 1472. pak je zaukazal Friderik IV. deželnem glavarju in cesarskemu svetovalcu Žigi pl. Sebrichu in vicedomu Juriju Rainerju, naj bode imel odslej ljubljanski mestni zastop po 100 udov.†) Le-ta se je delil v tri dele, v notranji svèt, v zunanji svet in občino (Gemain, Gemeine, Gemeinde) in sicer je sedelo v notranjem svetu poleg sodnika, predstojnika vsega zastopa, po 11 svetovalcev, v zunanjem po 24; družih 64 udov pak je pripadalo občini.

*) Klun. Dipl. Carn. p. 17. št. 8.

**) Klun. Dipl. Carn. p. 19. št. 12. Also empfohlen wir Euch und schaffen auch ernstlich, dass Ir unverzogenlich zu ein andern Zeit vnnnd ainen Bidermann under ewch zu ainem Richter welet, vnnnd sezet, als das von alter herkommen ist."

***) Klun l. c. p. 19. št. 13.

†) ibid. l. c. p. 41. št. 54.

Ta svoboščina se je potem večkrat potrdila, tako n. pr. leta 1521. 1566. (1. oktobra), 18. marcija 1600., 23. novembra 1637. in leta 1660. *)

Vsako leto se je vršilo na sv. Jakoba dan preminjevanje mestnega sveta, katero so z latinskim izrazom zvali mutacijo. Sicer nismo poučeni o mutaciji, kako se je vršila takoj prva leta po ti novi organizaciji, pač pa se je ohranil v sodnih zapisnikih ljubljanskega mesta: Gerichtsprotocolle gemainer (tudi landesfürstlicher) Hauptstadt Laybach, kojih se je ohranilo 66 (najstarejši iz l. 1521.) skoraj natančen popis kako se je vršila ta mutacija v prvi polovici 16. stoletja. V dolgotrajni pravdi, s katero se bomo bavili v naslednjih listih, pak je zatrjevala občina, da se je tako mutiralo že od leta 1472. **)

Vsacega sv. Jakoba dan se je sešel na rotovži ves mestni zastop, notranji in zunanji svet in občina. Najprej so se nadomestili umrli udje zastopovi in sicer je privzel najprej notranji svet iz zunanjega sveta toliko udov, kolikor mu jih je tekom leta umrlo; zunanji svet je nadomestil primankljaj iz občine, občina pak iz skupine meščanov in sicer vsi potom volitve z absolutno večino. Mestni zastop je postal na ta način polnoštevilen, ter imel zopet po 100 udov.

Zatem se je vršila mutacija. Zunanji svet je imel namreč pravico vzeti po svoji prosti volji tri svetovalce iz notranjega sveta k sebi, ki se mu niso zdeli sposobni, da sedé še nadalje v notranjem svetu. V tem trenutku je štel torej zunanji svet po 29 udov; od teh jih je imela občina vsled stare pravice poklicati k sebi 8; med njimi so smeli biti tudi taki, ki jih je zunanji svet ravno kar vzel iz notranjega sveta. Na ta način so lahko kacega „notranjega svetovalca“ (to je tehničen izraz dosledno nahajajoč se v aktih, zato ga bomo rabili tudi mi) takoj potisnili v občino, kar se je prigodilo včasih celó sodnikom in županom. Ko se je to zgodilo, poiskal si je zunanji svet v občini osem udov, ki jih je poklical v svoj gremij, med njimi pak se ni smel nabajati noben že nazaj potisnjeni; ravno tako je postopal notranji svet s svojimi tremi svetovalci, ki jih je vzel iz zunanjega sveta. Prigodilo se je torej tudi lahko, da je prišel ud občine ali celó meščan iz skupine prebivalstva takoj v notranji svet.

To so zvali mutacijo, preminjevanje.

Po dovršeni mutaciji se je vršila volitev sodnikova. Zdi se mi, da je njegovo dostojanstvo vsaj v prvem času presežalo celó županovo. In k ti misli so me napotili naslednji razlogi: Prvič podpira to misel že starost te službe, kajti župana je dal Ljubljčanom še le cesar Maksimilijan 29. februarja l. 1504. Drugič ni pri volitvi županovi, ki se je vršila na svete Marjete dan, prišlo

*) Mestni arhiv fasc. 264.

**) ibid.

nikdar do razprtij med volilci, pač pa mnogokrat pri volitvi sodnikov, kar znači, da se županstvu ni prisojala taka važnost, kakor sodništvu. Tretjič ni imelo sicer nobeno drugo kranjsko mesto župana, ampak le sodnika; shajalo se je torej tudi brez njega, bil je menj potreben, torej njegova služba tudi menj važna. Četrtič bi se morebiti navelo, da so tudi v nekaterih starejših sodnih protokolih tu pa tam navedeni sodniki na prvem, župani pak še le na drugem mestu. Sicer pa to ni odločevalno in mogoče je, da je mestni pisar to le v naglici zapisal. Važno pak je napósled, da ni smel župan zvršiti nobenega imenitnega posla brez sodnika. Pozneje pa so se bivši sodniki navadno volili za župane.

Sv. Jakoba dan je ostal bivši, le za jedno leto voljeni sodnik vsled stare navade doma. Da ga privedeta na rotovž, izvolila sta se dva najodličnejša svetovalca ter šla ponj. V slovesnem sprevodu sta ga pripeljala na rotovž, kjer je oddal sreberno sodno žezlo, zahvalivši se za izkazano mu čast. Vrhu tega je prosil, naj se mu spregleda in prizanese, ako ni opravljal svoje častne službe tako, kakor bi bil želel zbor; njegovi pregreški naj se pripisujejo le njegovi nerazumnosti, ne pak zlobnosti.

Na to je povzel župan besedo ter se zahvalil v imeni vsega zastopa za njegovo službovanje. Sodnik se je zatem priporočil ter odšel zopet domov, spremljan od imenovanih dveh odličnih meščanov. Sedaj še le je predlagal notranji svet dva kandidata; navada je zahtevala, da je bil jeden njiju ravno kar odišli bivši sodnik. Pri izvolitvi sodnikov ni imel notranji svet dalje nobenega vpliva več, volila sta ga le zunanji svet in le občina, gremij 64. mož, ki sta ali bivšega sodnika potrdila še za prihodnje leto, ali pak njegovega protikandidata. Če pak njima ni ugajal niti ta, niti oni, imela sta pravico zahtevati druga dva kandidata, in sicer to trikrat, napósled pak je morala izvoliti jednega izmed tretjih predlaganih. Nekoč, namreč l. 1605. pak se občina celó s tretjim predlogom ni zadovoljila ter zahtevala kandidata iz svoje skupine. V to svrhu je odposlala k notranjemu svetu dva pooblaščenca, Luko Petikha in Jurija Vungera, toda notranji svet se je proti takemu kračenju svojih pravic odločno po robu postavil, sklicujé se na stare navade in svoboščine. Pooblaščenca sta se vrnila, ne da bi kaj opravila. Ko pak je prišlo do glasovanja, hotelo jih 25 ni glasovati, ampak ponovilo je prejšnjo zahtevo. Nastali so burni trenutki. Notranji svet je očital občini njeno postopanje, zval je upor, one pak, ki niso hoteli glasovati, upornike, ter jim žugal, da jih naznani vicedomu. Zapovedal je znova lotiti se volitve, mestnemu pisarju pak vse upornike zabeležiti, kajti brez sodnika se zastop ne sme podati domov. Občina je mrmrala, napósled pa izvolila vendar jednega po notranjem svetu ji predlaganega.

Izvoljenega sodnika je predstavil mestni pisar po stari navadi zbranemu zastopu Prigodilo pak se je n. pr. l. 1606., da izvoljeni sodnik Hans Khumberg ni hotel te častne službe prevzeti, izgovarjal se na vse strani ter odišel domov. Odposlala sta se dva svetovalca na njegov dom ter mu žugala s kaznijo sto cekinov v zlatu, ako se ne bi hotel ž njima povrniti na rotovž ter prevzeti namenjenega dostojanstva. Rad ali nerad je moral iti ž njima, priseči kot sodnik tor prevzeti srebrno sodno žezlo.

Novega sodnika je spremil ves zastop v slovesnem sprevedu na dom; Ljubljančanom pak se je ta važni trenutek naznanjal z grada doli z zvonjenjem v tako zvanem nad mestom čepečem piskárskem stolpu. (Pfeiferthurm.)

Na jednak način se je vršila volitev županova, pri kateri pa ni prišlo, kakor se je že omenilo, vsaj kolikor se dá to posneti po sodnih zapisnikih, nikdar do take razburjenosti. Sv. Marjete dan je oddal župan ob jednom s svojim dostojanstvom tudi sreberne ključe mestnih vrat.

Tudi tretji in četrti izmed najvažnejših uradnikov, oba blagajnika volila sta se po navadi ta dan, in sicer si je volil prvega notranji, drugega vnanji svet.

Zeló učenim tem gospodom ni trebalo biti, celó znanje branja in pisanja se ni zahtevalo od njih. Leta 1595. voljeni župan Trevisan ni umel o ti umnosti do malega nič.*) Celó nemščine niso bili morali biti ti gospodje večči, dasi se je v vseh sejah obravnavalo le nemški. Nek Durlacher, ki je bil več let sodnik, ni znal nemški**), dasi se je, če se ne motim, zdelo znanje nemščine veliko bolj potrebno, ko branje in pisanje. Ko je izraževal vicedom l. 1598. svoje mnenje o predloženem kandidatskem imeniku, spotikal se je le nad tem, da so se vanj sprejeli tudi nemeščanje in nemščine nevešči ljudje. Brez dvojbe pak so se nahajali v njem tudi taki, ki niso znali niti brati niti pisati, kajti ko se mu je kmalu zatem predložil tak imenik, nabajali so se v njem pri nekaterih kandidatih, kot posebno priporočilni dostavki: zna brati in pisati (glej naslednje liste).

V seji po sv. Jakobu prisezali so novi udje, katerim se je od leta 1614. dalje prečital sklep, vsled katerega se je vsacemu sveto-

*) Mittheilungen 1867. p. 92.

**) *ibid.* p. 82. Vicedom, ki je pač poznal razmere, poročal je 26. julija l. 1593. nadvojvodi: *Zudem ist allhie als in der Hauptstadt Niclas Durlach (v sodniških protokolih navadno Durlacher zvan) welcher auch nit teutsch kann, dem Statrichteramt und gemeinen Wesen, daran wohl ein Mehreres gelegen, nit ein sonder mehr Jahr nacheinander wohl vorgestanden* Klun, Archiv II. u. III. p. 112. navel ga je kot sodnika samó za leto 1588. — Oziraje se na ravno kar navedeni citat, opomnim, da je napačno soditi po imenih na narodnost, kar je storil nekje Bidermann dokazujé, da je bila Ljubljana nemška (o čemer pač nihče dvojil ne bo) naslanjajoč se na imena v davkarskih knjigah vpisanih davkoplachevalcev.

valcu, bodisi notranjemu, bodisi zunanjemu zažugalo, da ga izobčijo, ko bi izinil le najmanjšo besedico o tem, kar se je sklepalo v sejah. Zatem se je določilo, kateri štiri in dva jseteraki (tudi ta izraz je navaden), svetovalci zunanjega sveta, se bodo morali udeleževati sej, kateri prvi, kateri drugi teden.

Zunanji svet se je razdelil namreč v dve polovici po 12 udov kateri so se morali, menjevaje se teden za tednom, udeleževati sej, zlasti sodnih; dvanajsterak (ud notranjega sveta) pak ni smel izpustiti nobene seje; sicer so se svetovalci notranjega sveta lahko opravičili in osvobodili razven župana, sodnika in mestnega pisarja, ki so morali biti vselej navzočni. Ker pak je bila Ljubljana v srednjem veku, ki ga raztegnemo po vsi pravici do konca 18. stoletja, zgolj trgovsko mesto, prigodilo se je mnogokrat, da je jeden ali drugi teh uradnikov odpotoval po trgovskih opravkih, naznaniti je moral to zboru, ter imenoval namestnika (Amtsverwalter). Ta dan so se razdelili nekateri posli, toda ne najvažnejši, h katererim prištevamo mimo župana in sodnika tudi špitalska mojstra (Spitalmeister, Ober- und Unterspitalmeister), in mestna blagajnika (Ober- und Unterstadtkammerer), in mestnega pisarja.

Kadar so se ti, na novega leta dan iz sredine sveta izvoljeni uradniki domov spremljevali, izkazovala se jim je tista čast, kakor županu in sodniku z zvonenjem v piskárskem stolpu. Prvi špitalski mojster in prvi blagajnik se je izvolil vselej iz notranjega, druga dva pak iz zunanjega sveta; pisar pak je bil lahko ud notranjega ali zunanjega sveta.

V seji po sv. Jakobu so se imenovali najpreje po 4 pregledovalci mesa (Fleischbeschauer), potem po 4 nadzorniki pekov (Brodwäger, Brodaufseher) po 4 nadzorniki zadrug (Zunftkommisäre), in po 8 pregledovalcev dimnikov, kar je bilo zaradi obilnih lesenih poslopij v mestu do konca 18. stoletja pač zelo potrebno. Celó za predmestja, za katera se mestni zastop sicer ni dosti brigal, imenovala sta se po dva. Zaradi pobiranja davkov se je razdelilo mesto v tri dele: Veliki trg (am Platz), v Stari in Novi trg. V vsakem teh delov sta pobirala po dva davkarja davek izvzimši Novi trg, kjer je vsaj v 16. stoletji za ta posel zadostoval tudi po jeden. Davek se jim je prinašal bržkone domov, kajti celó mestna blagajnika sta imala shranjeni blagajnici ne na rotovži, ampak doma. Za pregledovanje računov se je sestavila v seji po sv. Jakobu posebna komisija iz župana, mestnega sodnika, pisarja in nekaterih udov obeh svetov. Po pač patriarhaličnih nazorih minulih stoletij je preteklo po pet in celó po več let, predno je predložil blagajnik svoje račune mestnemu zastopu v pregled in odobrenje.

Kakor o sv. Marjeti in sv. Jakobu, moral se je tudi na novega leta dan zbrati ves magistrat, oba sveta z občino vred. Najprej je želel župan vsem dostojanstvenikom srečno novo

leto. Po navadi, a ne vselej so odložili ta dan špitalski mojstri in blagajniki svoje službe, ter se ali znova potrdili, ali pak na njih mesto volili drugi. Vsacega novega leta dan pak so se oddajale nižje mestne službe, jemali so se v službo mestni vratarji in čuvaji pri peterih mestnih vratih, in sicer pri vsacih po dva: po jeden vratar (Thorsperrer) in po jeden čuvaj (Thorwartl), vseh skupaj torej po deset. Ti ljudje niso bili udje mestnega zastopa ampak so se plačevali iz blagajnice, ravno tako mestni stražarji (Scharwächter), kojih število je poskakovalo med 8 in 12. Le-té je opominjal župan, naj živé med seboj zložno in prijateljski, naj prihajajo k svojim opravkom zgodaj in trezni, ter naj pri merjenji žita ne deró prodajalcev s preobilim podrzanjem mere. Le-ti sluge se namreč niso plačevali, ampak so se jim pustile merice žita, ki jih je imel magistrat pravico terjati od vsakega na trg privedenega vagana. Navadno pak se stražarji s tem niso zadovoljevali, ampak si prisvajali tudi to, kar se je pri podrzanju vagana posulo po tleh.

Vrhu teh pak je imelo mesto še več družih starih pravic, vsled katerih so mu pripadale majhne pristojbine od vsacega centa soli, vsake lakti platna in vsega na mestni tehtnici tehtanega trgovskega blaga. Te pristojbine so se dajale, ker se magistrat ni maral ž njimi ukvarjati, na novega leta dan v najem in sicer ne po javni dražbi, ampak kakor se je zastopu zljubilo. Kdor se mu je znal bolje prikupiti, tisti je dobil pristojbino v najem, naj je tudi kdo drug ponujal več. Leta 1568. n. pr. oddala se je pristojbina od soli za 65 gld., l. 1606. za 200 gld. od vinske mere l. 1568. za 11 gld., l. 1594. za 30 gld. itd.

Konečno so se določila še darila za razne mestne poslovniške, znašajoča jeden do tri goldinarje. V naslednji seji so prisegli vsi sluge in najemniki, da se bodo vseskozi pošteno obnašali.

Iz sodnih protokolov sem nabral nekoliko drobnostij, ki bodo morebiti koga zanimale, ker so karakteristične za tedanje življenje v Ljubljani. V seji 6. februarija l. 1568. se je naročilo mestnemu sodniku skrbeti za to, da ne bodo prodajali maslarji masla draže, ko po 6 kr. funt, kdor pak se bo vendar le predrznil, tistega naj kaznuje. Ne dolgo zatem je res nekoga zasačil, ter ga kaznoval za deset cekinov. Kaznovanec se je sicer pritožil ter prosil milejše obsodbe, toda mestni očetje so ga zavrnilili, naj se pobota s sodnikom.

V ravno isti seji je dobil le-ta nalog zabraniti mesarjem, naj bi ne napihovali klobas, ob jednom pak tudi prepovedati branjevcem na trgu nakupovanje volovskih jezikov pred določeno uro. Dalje je moral paziti na to, da se funt sveč ni prodajal draže nego po 8 krajcarjev, par kopunov pak po 20 kr. Pekom se je strogo prepovedalo peči kruh po noči, ali celó ob nedeljah

in praznikih. Mesarji niso smeli pol teleta nikomur prodati, o komer se je lahko mislilo, da je speča iz mesta na tuje. Dné 12. avgusta 1569. l. se je sklenilo sodniku beračev (Betellrichter) pisati, naj bode pridnejši in naj izterjava zaostale davke marljiveje, ker ima po 8 gld. letne plače, vrhu tega pak še po 4 krajcarje na teden. Dné 19. avgusta istega leta se je sklenilo paziti na to, da se ženitovanja in druge veselice ne praznujejo več takó razkošno, krstinja (Kindsmahl) pak naj se zavoljo tako slabih in hudih časov popolnoma odpravi. Čuvaji pri mestnih vratih naj vsakega tujca pri vhodu v mesto ogovoré, in ta naj se jim skáže, kdo je. Iz tega sledi, da so morali čuvaji pač vse meščane poznati. *)

V sejah mestnega sveta so se reševale tudi pritožbe občine ali štiriinšestdesetakov, ki so se v zvezi z udi zunanjega sveta jeli celó pogosto oglašati konec 17. in v pričetku 18. stoletja. L. 1699. n. pr. so predložili magistratu devet pritožeb. Tožili so med drugim imovite someščane trgovce, da dovažajo iz tujine razno blago proti privilegiju cesarja Maksimilijana I. (od 4. avg. l. 1513.), kateri prepoveduje dovažati iz Norimberga blago, ki se lahko zdeluje v Ljubljani. Pritožili so se zaradi gospodov „kavalirjev“ (plemenitažev) in deželnih uradnikov, ki pretepajo uboge meščane, zdaj tega, zdaj onega, kakor bi te reve ne imele nobene gosposke. Za meščana, dejali so, neče se nihče potegniti; druge gosposke vložé takoj tožbo, če se komu njih podložnikov le skrivljen prst pokaže. Leta 1700. so prosili, naj se berači in ne v zadruga sprejeti rokodelci (Sterzer) ne puščajo v mesto. L. 1702. so zahtevali, naj se skážejo najemniki pristojbine za sol (Salzgefälle) z računi, da se bo vedelo, kako se ž njo ravná, in če ne bi se dal dobiti iz nje boljši dobiček. Odpravijo naj se prekupci, katere podpirajo celó gospodje notranji svetovalci. Prišlo je celó tako daleč, da obetajo advokatje meščanom zaušnice v pričo sodišča. Magistrat naj toži advokata, ki je med pravdo pretepal, Ignacija Moosa in njegovo soprogo. Dalje so se pritožili, da strelišče popolnoma razpade, ako ga magistrat ne dá skoraj popraviti. Magistrat je delal občini tudi v tem krivico, da si je mestne njive, ki so bile namenjene v užitek udom občine, pridržal záse ali jih dal takim, ki niso imeli pravice do njih itd. **)

Take in jednake tožbe je ponavljala občina leto za letom, odkar se je sprla z magistratom.

Gledé mestnih stvarij je bil magistrat v vsem popolnoma avtonomna gosposka; habsburški knezi niso niti jedenkrat posegli v njene pravice. Prvikrat se je zgodilo to v burnih časih reformacije. Nova vera si je pridobila vrhu plemstva zlasti v mestih veliko prijateljev. V Brucku, kjer so se sešli l. 1578. poslanci pe-

*) Te drobnosti so nabrane po različnih mestnih sodnih zapisnikih v mestnem arhivu.

**) fasc. 264.

terih avstrijskih dednih dežel, moral je habsburški knez slovesno obljubiti, da ne bo delal niti meščanom, niti komu drugemu ovir gledé vere ter zaradi tega nikogar preganjal; temu nasproti pak so mu poslanci dovolili prosto „dispozicijo v verskih stvarih“ po vseh dednih deželah, izvzimiši štiri mesta: Gradec, Judenburg, Celovec in Ljubljana, kjer je postalo število protestantov toliko, da se mimo njih ni moglo preiti na dnevni red. To izvzeto stališče Ljubljane, ki je značilo deloma knežjo nemogočnost, zmagati nad protestanti, ob jednom pak tudi neodločnost, novi veri nasprotovati z vsemi mogočimi sredstvi, množilo je samosvestje meščanov in opozicijo proti vladi. Ljubljana je postala zbirališče novovercev, izgnanih iz drugih dežel avstrijskih, če tudi so pripadali drugi nego avgsburški konfesiji. Celó prekršče valci (Wiedertäufer), ki so jim še protestantje skazovali malo simpatij, sprejemali so se v Ljubljani med meščane, n. pr. Andre Vino iz Trsta, kateremu je ukazal avstrijski knez meščanstvo odpovedati ter ga izgnati iz vseh avstrijskih dežel (1583).*) To pot se je prigodilo prvokrat, da je posegel deželni knez v meščanske pravice, kajti podeljevanje in odpovedovanje meščanskih pravic je spadalo v magistratovo oblast.

Kmalu je šel knez jeden korak dalje, zapovedavši, da se smejo v mestni svet voliti le katoličani, za kar pak se Ljubljančani niso dosti menili, temveč celó katoličane iz notranjega v zunanji svét potisnili.***) A knez zaradi tega ni odjenjal, ampak ponovil to prepoved l. 1586 ***) A dasi je došel ta ukaz malo pred sv. Jakobom, izvolili so si Ljubljančanje kljub temu sodnikom protestanta Leberwursta. †) Knez ga je ukazal odstaviti ter voliti katoličana Curtonija. Da ne bi se magistrat pri knezu vendar le preveč zameril, udal se je na videz ter volil res Curtonija sodnikom, naslednja tri leta celó županom, ††) na skrivnem pak je stregel protestantom na vso moč v roke, kajti polagoma so se vsi katoličani iz obeh svetov ven potisnili. Komaj je zatisnil oči nadvojvoda Karol, odstavili so Ljubljančanje katoliškega sodnika ter izvolili zopet protestanta, nekega „zopernega Bergamaška“ Aleksandrinja. †††) Ko se je vsled tega oglasil vicedom s svojim ukorom, obljubili so o prihodnjem sv. Jakobu voliti zopet katoličana, naj jim torej dotlej Aleksandrinja potrdi. ††††) A dokazali so takoj, da jim do tega ni bila resna misel; volili so zopet Aleksandrinja, županom pa protestanta Stettnerja. Kljub

*) Mittheilungen 1867. str. 65.

*) Valvasor, VIII. 667.

***) Mittheilungen 1867. p. 66

†) ibid.

††) Klun, Archiv II. & III. p. 112.

†††) Mittheilungen 1867. p. 80. štev. 98.

††††) ibid. štev. 101.

ponavljanim ukazom knezovim izpale so volitve l. 1592. zopet v protestantovskem zmislu, vrhu tega pak sta se še dva svetovalca iz notranjega sveta porinila v zunanji. *) Knez je ukazal svojemu vicedomu Ljubljančane zaradi te predrznosti pred se pozvati, jih pokarati ter jim v knezovem imeni zaukazati volitev katoliškega župana, sodnika in pisarja. Vicedom je storil tako. Magistrat je obljubil ubogati, dostavil pak je, da je treba v to svrhu sklicati občino. Magistrat jo je poznal ter upal, da mu ne bo težko pregovoriti je, da pokliče k sebi iz zunanjega sveta katoličane, ravno isto bode pak zunanji svet v notranjem poskrbel. Nova volitev pak se je dolgo zavlekla, tako da je moral vicedom opozoriti Ljubljančane na njihovo obljubo. Izvolili so pri volitvi ta opozor slušajoči, res jednega katolika županom, jednega sodnikom, a za posel pisarjev ni bilo mōči dobiti sposobnega človeka, kajti pisarju je trebalo znati navade in vse mestne zadeve. Prosili so, naj bi vicedom v tem zmislu knezu poročal ter prosil, da se dosedanji protestantovski pisar Renkh potrdi. **) To se je sicer zgodilo, a knez je dostavil, naj se vicedom takoj pobrine za kakega katoličana. ***) Vicedom se je res ozrl po njem, a dobiti ga ni mogel. Njegovo poročilo v ti stvari za katoličane ni posebno laskavo. Spomnil se je dveh oseb, ki bi bile o družih časih morebiti sposobne; a toliko energije, kakor bi je morale imeti ono kritično dobo, jima ni zaupal. Po sposobnega človeka je moral iti celó v Reko, po nekega Mišmo, mitničarja v onem mestu. Renkha so odstavili in Mišma je nastopil svojo službo, a prikupiti se ni mogel niti svetu niti občinstvu. Renkh je bil v resnici še vedno pisar, ostal je v mestnem svetu in vse stranke so prihajale s svojimi tožbami samó k njemu. Mišma je tožil, da mu Renkh prestreže vsak košček kruha pred usti. Mestni svet je pokazal Mišmi svojo antipatijo prav očitno, ko v neki stvári ni poslal njega v Gradec — prej in pozneje so se pošiljali vedno le mestni pisarji k vladi kot pooblaščenci magistratovi — ampak Renkha. †)

Mestni gospodje so postopali lahko tem samosvestneje, ker jih je dežela (Landschaft) podpirala na vso moč; že omenjenega Aleksandrinija so namreč l. 1593. na knezovo povelje iz verskih oziróv zaprli ter ga v železji odvedli v Rim. Proti tako očitnemu žaljenji pacifikacije v Brucku so se oglasila vsa mesta in vsi trgi na Kranjskem ter prosili zbrani deželni zbor upreti se proti takemu postopanju. In, dasiravno so bila mesta z deželo takrat zamotana v dolgotrajno pravdo zaradi trgovstva po kmetih (Gayhandel) in se je izrekla na ti in oni strani marsikaka trpka beseda,

*) *ibid.* p. 81. štev. 104—106.

**) *Mittheilungen* 1867. p. 81. štev. 108.

***) *ibid.* p. 82. štev. 109.

†) *ibid.* p. 84. štev. 121.

vendar so stanovi pozabili o tacem važnem trenutku vso mržnjo ter sklenili, seje deželnega zbora za toliko časa ustaviti in knezu nobene pomoči ne dovoliti, predno ne dá Aleksandriniju prostosti.

To je bil tako odločen sklep, da malo takih.

Knez si ni mogel pomagati drugače, izpustiti je moral Aleksandrinija.*)

S silo se torej ni dalo nič opraviti, poskusilo se je zato z nekim sredstvom, ki je vselej izdatno, z obrekovanjem. Na dvor so jele prihajati vedno pogosteje denuncijacije gledé čudnega gospodarstva z ljubljanskim mestnim denarjem.***) Graški vladi so bile te denuncijacije jako všeč; takoj je porabila ugodno priliko ter imenovala preiskovalno komisijo. Da se ji je ukazalo zlasti protestantom čvrsto na roke pogledati, umljivo je samó po sebi. Najbolje je poprijela najinteligentnejšega človeka v zboru, mestnega pisarja Renkha, ki je užival največje spoštovanje. Njemu se je očitalo v denarnih stvareh največ sleparij. Za morálo tedanjih naših prednikov ni posebno laskavo, da je bila ta katoliška, nalašč proti protestantom postavljena komisija prisiljena izjaviti se, da tudi tedanji katoliški sodnik Steklina ni imel čistih rok, ampak je škodoval stranke s tem, da je zavlačeval njih pravde.***) Renkha je dal knez takoj odstaviti, sodniku pak je svetoval samó postopati pravičneje. A Ljubljančanom ni bilo za knezovo povelje gledé Renkha čisto nič mari in ravno tako nič mari za neko drugo isti dan izdano povelje, s katerim je zažugal knez z ostro kaznijo volitev samó katoliških blagajnikov, špitalskih mojstrov in cerkvenih ključarjev (Kirchenprobst). Še več! Ne samó zmenili se niso svetovalci za knezovo povelje, marveč poudarjali to celó na jako ilojalen način. Na videz so kazali, kakor bi jim bilo mnogo do knezovega povelja, in izvolili so res katoličane v zbor, toda samó nesposobne, protestanta pak samó jednega in še tega so naredili le za drugega špitalskega mojstra. Knez bi bil moral biti torej ž njimi zadovoljen, a če se gre stvári bolj do živega, vidi se ji takoj, da so hoteli protestantje knezu živo dokazati, da so njegova povelja neizvršiva. Županom so izvolili katoličana Trevisana, ki ni znal ni brati ni pisati, drugim blagajnikom pak nekega Ambroža Scheidta, ki pak so ga morali zaradi njegove nesposobnosti takoj odstaviti. Zanimivo bi bilo vedeti, koliko sposobnosti je imel še le ta človek, ko so se Ljubljančanje zadovoljili celó z županom, neveščim branja in pisanja! Scheidta pak še za menj važen posel niso mogli porabiti. Godilo se je to l. 1595. †)

*) Mittheilungen 1867. p. 84.

**) ibid. p. 88 št. 135.

***) ibid. p. 88 št. 130.

†) Mittheilungen 1867 p. 92. št. 155.

Celó vicedom pl. Rabatta, ki ga pač ne moremo kot verskega, od kneza samega postavljenega katoliškega komisarija dolžiti, da je bil s protestanti sporazumljen, menil je še l. 1598. torej o času, ko je katoliška protireformacija od dné do dné bila zmagovitejša, da bi bilo dobro, ko bi se mogel magistrat nadomestiti s katoličani, toda to je nemogoče zaradi pričetih obilih pupilarnih in družih pravn, ki jim novi, predlagani (katoliški) svetovalci brez škode za občni blagor, ako jih protestantje ne poučé poprej, nikakor ne moreje biti kos; zato naj bi se popustili za ta čas še 4 protestantje v notranjem in 6 v zunanjem zboru, da se katoličani polagoma priučé. Zlasti se je potegoval vicedom in si želel protestanta Čavleta (Tschaule, v nekaterih listinah tudi Meschoulle) pridržati zaradi njegove spretnosti in sposobnosti v mestnem zboru, in da bi se njegovi želji tem raje ustreglo, dostavil je, da je upati od njega, da postane celó katolik. *)

Pomanjkanje sposobnih katoličanov je bilo toliko, da je knez, sestavlja ime njihov moral, če ni hotel, da bi bil le premršav, privzeti celó nemeščane in nemeščine nevešče vanj, na kar ga je moral vicedom opomniti. **)

Toda vsi napori ljubljanskega mestnega sveta so bili nasproti energičnemu pritisku knezovemu ničevi. Leta 1596. je prevzel namreč nadvojvoda Ferdinand vlado avstrijskih dežel. Magistratov upor ni imel družega vspeha, kakor da se je k večjemu lahko ponašal s tem, da je bil on med vsemi magistrati v deželi tisti, ki se je knezu najpozneje uklonil. Dné 18. julija 1598. sta dobila vicedom in deželnega glavarja namestnik (Landesverwalter) povelje, ljubljanski magistrat brezpogojno nadomestiti s katoličani. Novimi svetovalci voljeni smejo biti le katoličani, kar pak sedi protestantov v notranjem ali zunanjem svetu, potisne naj jih vicedom ven, kakor ve in zna. Najvažnejši pak je bil dostavek, da se odslej ne sme noben protestant več sprejeti med meščane. ***) To je bilo tem bolj odločilno, ker so se meščanje v onem in tudi še v poznejšem času veliko urneje menjavali, kakor sedaj; od vseh vetrov sveta v Ljubljano došli tujci ostali so v nji le toliko časa, da so si natlačili žepe, potem pa so se vrnili po večjem v svojo domovino. Zato nahajamo tisti čas tako malo starih meščanskih rodovin. Zaradi navedenega povelja Ljubljančani torej novih protestantov in nove pomoči niso mogli več pričakovati; njihovo število se je krčilo od dné do dne; kolikor jih ni pomrlo ali odpotovalo iz dežele, spreobračati so se jeli polagoma h katoliški veri. Vrhu tega se je tudi pacifikacija v Brucku popolnoma pozabila. Ukazi, nasprotujoči ji, prihajali so v Ljubljano

*) ibid. p. 96

**) ibid. 96. št. 170.

***) ibid. 96. šte. 171.

jeden za drugim in od dné do dné pogosteje. Oktobra 1598. leta se je izdal oni znani ukaz, s katerim se je vsem pridigarjem in učiteljem velelo Ljubljano zapustiti, predno bó solnce zašlo. *) Ljubljanske meščane zapirati in jim nalagati kazni po sto cekinov in več pričeli so že zdavna. **) Kljub najstrožjim ukazom pak se protestantizem v Ljubljani vendar ni tako urno iztrebil, kakor sta knez in škof Hren želela, dasi tudi je bil magistrat že ves katoliški. To je dokazal s svojim protestom l. 1599. Meseca marta ga je povabil namreč deželni zbor k posvetovanju o važnih protestantovskih stvareh, toda magistrat ni odposlal iz svoje srede nikogar. Protestantovski meščani so morali, ako so hoteli biti zastopani pomagati si drugače ter so izvolili 6 pooblaščenecv iz skupine meščanov. Magistrat se je slovesno zavaroval proti temu, da bi bili to ljudje njegovega mišljenja. ***) Vendar se pak zdi, da je bil protestantovski živelj še zelo močen, kajti to leto voljeni župan Andrej Kren se je branil prevzeti to častno službo; knez sam mu je moral zaukazati, naj jo prevzame vsaj začasno, da mu dobé naslednika in namestnika. †) V mestnem zboru je sedelo pač mnogo katoličanov, kojih srca pak so bila še vsa protestantovska. Le-ti so poskusili l. 1599. na sv. Jakoba dan poslednjikrat, vedno bolj zmagujoči protiformaciji postaviti se v bran. V občé so se držali pri volitvi predloženega jim imenika katoliških meščanov, mimo tega pak so vendar izvolili še jedenkrat in s tem poslednjikrat tri protestante v zunanji svét. Magistrat, poročajoč vicedomu o ti volitvi, izrekel se je odločno proti temu postopanju, priporočal pak je vendar izvoljene tri protestante, naj bi se zaradi svoje spretnosti in sposobnosti potrdili. A dnevi protestantizma so bili šteti. Vicedom ni Ljubljančanom izrekel le svojega ukora, ampak jim ukazal protestante takoj odstavit in na njih mesto izvoliti katoličane. ††)

Leta 1600. zaznamuje uničenje vseh tolikokrat potrjenih svoboščin gledé proste volitve v mestni zbor. Po udušenem protestantizmu pak so avstrijski knezi skazovali Ljubljančanom zopet vso svojo milost skoraj jedno stoletje, dokler jim niso mestni očetje dali sami povoda utikati se znova v mestne stvari ter jim odvzeti stare pravice.

Vsak pazljivi čitatelj bode pripoznal, da je bila organizacija v tri dele razdeljenega mestnega zastopa zelo nesrečna, zlasti ker se je v občini, v kateri so se nahajali skoraj sami rokodelci, dajal prevelik vpliv gledé sestave zastopa. Kdor je hotel kdaj postati notranji svetovalec, skrbeti je moral za to, da ga je občina spre-

*) ibid. 97. štev. 174.

**) ibid. 103. štev. 146.

***) ibid. 103. štev. 192.

†) ibid. 104. štev. 197.

††) ibid. 104. štev. 199.

jela v svojo sredo Med štiriinšestdesetake sprejeti je bil sicer zagotovljen, da ga iz občine ne morejo več bacniti, toda v zunanji svet tudi ni mogel, ako se ni znal z zunanjimi svetovalci spraviti v prijateljsko zvezo, ter jih pridobiti záse, da so ga na sv. Jakoba dan sprejeli v število onih osmih občanov, katere so smeli vsako leto sprejeti v svojo sredo. Z občino pak se tudi že v zunanjem svetu nahajajoči ni smel skrhati, sicer se mu je konec leta pripetilo, da ga je občina poklicala nazaj med štiriinšestdesetake. Zunanji gospod svetovalec torej se je moral znati sukati in viti, da se ni zameril niti občini niti svojim kolegom zunanjega sveta, kajti ta dva gremija sta si podajala, vedno prijateljsko roko, če se je trebalo znositi nad kakim svetovalcem, ki ga nista marala.

A slavohlepni meščan, ki je nameraval postati kdaj župan ali sodnik, ali vsaj notranji svetovalec, moral si je pridobiti záse še tretji gremij, notranje svetovalce, da so ga o priliki poklicali med se, sicer je bilo vse njegovo prizadevanje ničevno. Oni, ki se niso marali po takih potih zvijati, dospeli so redkokdaj do svojega smotra in konca, in prigodilo se je nejedenkrate, da se je bivši notranji svetovalec potisnil tekom jednega sv. Jakoba dne takoj v občino.

Da se je ti neprijetnosti izognil in ostal v prijateljstvu zlasti z občino, bila je slavohlepnemu meščanu odprta samó jedna pot: podkupljivo st. Kdor ni mogel ali ni hotel vabiti gospodov štiriindvajsetakov k bogatim obedom, odpovedati se je moral upanju postati kdaj češčen ud mestnega zastopa. Ščasoma je postalo to postopanje tako razvpito, da je dospelo celó do cesarsarjevih ušes, ki je vsled tega z odlokom dne 7. decembra 1628. l. zaukazal, naj se mutacija v notranjem svetu odslé odpravi. Ker pak je želel to notranji svét, torej najvažnejši del mestnega zastopa sam, ne smatramo tega slučaja za kračenje meščanskih pravic.

Mutacija zunanjega sveta pak je trajala še dalje. Na nado-meščenje mestnega zastopa in volitve svetovalcev je imel zunanji svét, s komer pak se je občina v vsem strinjala, največ vpliva. Podkupljivost je cvela, kakor poprej nikoli ne, dokler se niso oglasili pri cesarji v svojih upanjih varani denuncijantje, kateri so mu vso stvar natančno opisali. Vsled tega je dobil vicedom 5. novembra l. 1691. od cesarja naslednje pisanje: „Od verodostojne strani se nam je poročilo, kake homatije nastajajo pri volitvi mestnega sodnika, nadomeščenji občine in mutacije zunanjega sveta. Na sposobnost oseb ne gleda občina kar nič, ampak le na samovoljstvo, lastno korist in prijateljstvo, zaradi česar se sprejemajo [v občino večidel le branja in pisanja nevešči ljudje, nasprotno pak se sposobne osebe puščajo v nemar ter ne morejo dospeti do mestnih dostojanstev. Zato se jako pogrešajo sposobni

možje, občni blagor pa trpi pri tem škodo. Ti nedostatki so nastali iz tega, da se shajajo v občini nahajajoči se rokodelci nekoliko tednov pred sv. Jakobom, napravljajo gostije ter zbirajo glasove za tiste, ki so kaj dali („so etwas spendirten“). Na ta način preglasujejo one, katerim je občni blagor v skrbi. Vrhu tega se je uvedla slaba navada, da kliče občina vsako leto po osem udov iz zunanega sveta k sebi, da ne bi prišli v notranji svet, zato mora le-ta nadomestiti izpraznjene službe z nesposobnimi.

Ker pak se take nepravilike ne smejo dovoljevati, ukazuje se ti milostno, da izgotoviš poročilo in svoje mnenje pošlješ naši notranji avstrijski vladi, zaslišavši o ti stvari notranji in zunanji svet, zlasti pak občino, po kaki poti si je pridobila to moč.“

Vicedom je storil tako ter zahteval 28. februarija l. 1692, od župana odgovor na ta cesarski odlok. Župan je odgovoril 10. aprila i. l.:

„Z dolžnim spoštovanjem smo prejeli milostni odlok z dne 28. februarija 1692. leta, s katerim se nam ukazuje . . . obširno poročati zaradi volitve mestnega sodnika, mutacije zunanjega sveta in nadomeščanja občine ter se izraziti o godečih se nepravilnostih in nedostatkih. Vaši grofovski milosti *) je sicer že dovolj znano, da nastajajo vsako leto na sv. Jakoba dan o navadni volitvi mestnega sodnika, mutaciji zunanjega sveta in nadomeščanju občine prepiri in nejedinstvo in da občina dela marsikaj nezakonitega, zaradi česar smo se pri Vaši grofovski milosti že večkrat pritožili; dasi je poslala Vaša grofovska milost zunanjemu svetu in občini obilo ostrih ukorov, se brigajo nekateri gospodje zanje le jako malo; ne izpolnjuječi svojih dolžnostij glasujejo le kakor se jim ljubi, ali iz prijateljstva ali sovraštva; poprej pak se po šest ali sedem tednov pred svetim Jakobom shajajo po vrteh in svojih hišah, (kar je Vaši milosti in vsemu mestu, več ko treba znano), napravljajo gostije ter zbirajo glasove za tiste, ki kaj dajo, naj so sposobni ali ne. Zato se godi, da se pušča mnogo dobrih in sposobnejših meščanov na strani, a sprejemajo se nesposobni celó branja in pisanja neveščih v občino; iz zunanjega sveta kliče občina k sebi zgolj iz sovraštva in mržnje take, ki bi se lahko porabili za marsikatero mestno službo. Tako se godi vsako leto. O prejšnjih letih hočemo molčati, ker je to Vaši grofovski milosti že sicer dobro znano, temveč omeniti le minulo leto (1691) v katerem je sprejela občina v svojo sredo krojača Kristofa Zajca (Seiz) in čevljarja Primoža Hrvata (Crabath), ki oba ne znata niti brati niti pisati, izpustila pak druge sposobne in izšolane (gestudirte) meščane, n. pr. Joakima in Ignacija pl. Graffhaidna, brata, trgovca in sinovca bivšega notranjega svetov-

*) Tedanji vicedom je bil Adam Urzin grof Blagay.

valca; ravno tako Ivana Baltazarja Gaianzela, ki je tudi sin notranjega svetovalca, Matijo Križaja (Krischey) in Antona Janežiča in več takih, ki so zelo izkušeni ljudje in bi se pri mestnih službah lahko porabili . . . Občinski rokodelci so jo priveli dotlej, da je sedaj v občini, ki šteje 64 udov, 42 rokodolcev, med njimi pak, kakor dokazuje priloženi izkaz, le malo branja in pisanja večjih, ki niso za noben posel sposobni. Koliko pak je takih, ki ne znajo družega, kakor le svoje ime podpisati. Kje naj se porabijo taki ljudje, ko se potrebujejo vendar pri vseh poslih izkušeni in učeni. Več ko res je, da nam manjka sposobnih ljudij; to pak pouzročujejo rokodelci v občini, ki ne sprejmo med se nobenega, kdor ni rokodelec in ker jih je dve tretjini, imajo vselej večino ter preglasujejo druge. Dasi tudi pri oddajanji glasov pošiljamo k njim mestnega pisarja in dva komisarja, ki jim živo v srce prigovarjajo, naj se ozirajo na dobre ljudi, vendar se ne brigajo za to, ampak odgovarjajo, da so ravno tako meščani, kakor drugi, da imajo svojo prosto volitev, da se ne dadó v ničemer motiti in da ni treba, da bi bilo tako, kakor želi notranji svet ali njegova odposlana komisarja, ampak kakor oni hočejo. Zato se bojé dobri ljudje vpisovati se med meščane, ker ima ravno občina večino. Ko se je pred štirimi leti pri volitvi sodnika predlagal zunanjemu svetu in občini bivši sodnik mimo še jednega družega, kakor veleva to stari običaj, niso ju hoteli sprejeti, ampak zahtevali so dva druga, čemur je notranji svet tudi ustregel. A tudi za ta dva niso marali, ampak da bi prevladali ter mesto vodili po svojem, predlagali so sodnikom jednega iz svoje srede. Notranji svet je bil zavoljo tega prisiljen raziti se, ne da bi zvršil volitve; in ko se jim je žugalo z naznanilom, sešli so se drug dan vsled povelja Vaše grofovske milosti sicer res k novi volitvi, a tudi sedaj so še zavrgli prvi predlog, konečno pak vendar izvolili mestnega sodnika. Oni pak, ki se je izvolil dan poprej, se je odpustil.

Dalje je znano, da jemlje občina vsako leto po osem udov zunanjega sveta k sebi in sicer najbolj sposobnih, o katerih čuti, da jih meni notranji svet poklicati v sredo svojo; občina se košati da nadomestuje ona notranji svet; in če vidi, da bi prišel kdo rad v notranji svet, reče takoj: ta in oni bi prišel rad v notranji svet, a ne bo se zgodilo, kakor bi notranji svet želel; zato mora tak sposoben mož nazaj v občino. Vsled tega se prigaja, da dvignejo koga, ki je opravljal v zunanjem svetu razne posle že po dvajset ali trideset let, k sebi v občino, kar se je prigodilo pred šestimi leti n. pr. Francu Lau-u, ki je bil v zunanjem svetu že leta 1665. in še l. 1674. drugi špitalski mojster pa se je vendar nazaj potisnil v občino. Jednak slučaj je doživel Mihajlo Majer, ki je bil notranji svetnik že nad trideset let in pred petnajstimi leti drugi blagajnik, in vendar so ga izbacnili.

Ker sme torej občina po osem sposobnih mož klicati k sebi iz notranjega sveta, ostajajo v njem sami neizkušeni rokodelci . . . Kaj naj izbira notranji svet? Nič! Da, časih se pogovore celó udje občine in zunanjega sveta, da dvignejo tega in onega samó, da napravijo prostor onemu, kogar žele dalje spečati. Ker torej ni nihče gotov, doklej bode v zunanjem svetu, ga tudi ne veseli zboljšati sebe in svojo sposobnost. Vrhú tega pak nima občina za tako postopanje nobenega privilegija, naslanjati se more samó na star običaj. Pred šestdesetimi leti se je tudi v notranjem svetu volilni red prestrojil; tudi tu so se jemali po trije notranji svetovalci iz sveta, in časih se je potisnil bivši župan, sodnik in ta ali oni uradnik notranjega sveta dostikrat celó takoj v občino. Zato se je iz mrznje obrnil že marsikdo od meščanstva strani ter stopil v deželno službo. Štiriindvajsetaki prihajajo, hoteč v ti ali oni stvari pomagati svojim dobrim prijateljem, v polnem številu na rotovž, ter preglasujejo s svojimi glasovi notranji svet; svetovalo bi se, zunanji svet skrcíti na dvanajst oseb; v zunanjem svetu in občini bi se mnogo lože izbirali kandidatje, ko bi se to zgodilo.“

Tako župan. Zahteval ni torej ničesa družega, kakor da se število zunanjih svetovalcev skrcí; želel je vrhu tega le še tudi ukor za občino. Dalje sezajočih izprememb, zdi se, župan sam ni nameraval. Tu pak mu je tedanji mestni pisar, neki Lenart Vobeš (Wobesch) ob jednom zunanji svetovalec. zeló neprijetno zasolil. Če je bil vsak mestni pisar ud zunanjega sveta, ne moremo z odločnostjo zatrdjevati, mogoče, da so se za ta posel jemali tudi notranji svetovalci; gotovo je le, da je bil Vobeš jeden štiriindvajsetakov. V ti službi se je moral bati vsacega sv. Jakoba dné, da ga izbacne občina iz zunanjega sveta ter ga pokliče k sebi, ako se ji je tekom leta zameril; zameriti pak se je bilo kaj lehkó zlasti mestnemu pisarju, ki je sestavljal in izpečaval vse po magistratu izdane listine, bodisi katerega obsega koli. V njegovo področje so spadali deloma advokatski, notarski in koncipistovski posli v denšnjem pomenu besede. V minulem stoletju se je zval syndicus. Njegov delokrog je bil torej zeló obširen; nevarnost, da se zameri ti ali oni koteriji, zeló velika. Lenart Vobeš pak je moral biti zvita glavica; spoznal je ugodno priliko, to nevarnost odstraniti za vselej. Ravnokar navedeno poročilo za vicedoma je sestavil bržkone on, a župan mu je naročil tudi posebno poročilo, ki naj bi se bilo poslalo avstrijski vladi v Gradec, vrhu tega ga je pak mesto v neki drugi stvari kot pooblaščenca poslalo v Gradec. To je bilo zánj, kakor nalašč. Pri tedanjem vicedomu grofu Blagaju je veljal Vobeš vse, in ta ga je znal pridobiti za svoje namere. Brez vednosti magistratove in vendar v njegovem imeni je odposlal vladi na skrivnem poročilo nasprotno glaseče se onemu, katero je sestavil vsled županovega naročila za vicedoma. V tem

poročilu je zahteval Vobeš odpravo mutacije v zunanjem svetu; njegovi udje naj bi bili neodstavljeni. Pri tem ga je podpiral vicedom, in 9. julija 1692. leta je došel občini iz Gradca cesarski odlok sledečega obsega. *)

„Ker se je naznanilo vladi, koliko nerednosti in nepostavnosti se vsako leto dogaja pri volitvah, in ker ne kaže, da bi trpeli take razvade, marveč nam pristojna in je naša očetovska dolžnost, najti in zaukazati sredstvo, kako bi se to zaprečilo in odpravilo, zato se nam je zdelo dobro, . . . izdati za vas naslednje merilo za izvolitev sodnika, mutacijo zunanjega sveta in nadomeščevanje občine, po katerem se vam bo ravnati ne le o prihodnjem sv. Jakobu, ampak za vse večne čase, dokler ne bomo določili kaj družega.

Prvič, naj ima veljavo privilegij, vsled katerega naj sestavlja notranji in zunanji svet z občino vred iz 101 moža; kar pak se tiče

Drugič, nadomeščevanja odmrlih svetovalcev, hočemo vam dovoliti tudi še za prihodnost, toda s tem razločkom, da imata v tem notranji in zunanji svet pravico predlaganja in sicer naj se predlagata namesto jedne osebe dve, kojih jedno naj imenuje notranji, jedno zunanji svet, občina pak naj voli.

Tretjič, odpravljamo pak ob jednem dose danjo mutacijo zunanjega sveta, zaradi katere se sklicujete na stare navade, ki pak se smejo z večjo pravico imenovati tekom časa uvedene, občni blaginji škodljive razvade. Zunanji svet naj torej vsled tega odloka ostaja do konca življenja nepremeljiv razven, če se kdo ne nosi dobro ali se sam odpove, in sicer naj velja to že za njegove sedanje ude, tako, da se odslej ne menjuje nihče več do smrti, razven če se sam odpove, ali mu odpovedo drugi. **)

Četrtrič, dasi smo bili prošeni skrčiti zunanji svet jednako notranjemu na dvanajst udov, ostane naj za sedaj vendar pri starem številu štiriindvanajst oseb. Ker so, kakor se sliši, umrli letos nekateri udje zunanjega sveta, dovoljuje se

Petič, zunanjemu svetu nadomestiti izpraznjena mesta z jednim ali drugim sposobnim iz vaše srede.

*) Ker se ponavljajo v tem odloku stvari, ki so se že ponavljale v v tem kar smo dosedaj naveli, izpustili bomo že znane reči ter se ozirali le na to, kar prinaša odlok novega.

**) Mestni arhiv fasc. 264. Mithin solch äusserer Rath, gleich dem Innern, in Eines Jeden Pershon, so lang selber sich woll haltet, oder selbst resignirt, in Crafftdises ad dies vitae perpetuirt und insolches beraith auch auf die Jezige glider selbigen, mittelst verstanden haben, so dass von nunan ansz selbigen weithers kheiner mehr mutiert werden, sondern wie gemelt, bisz Zu dessen absterben oder aigner freywilliger und angenombner Resignation darinen verbleiben solle.“ — Krhki slog 17. stoletja je uplival tudi na moje slovensk dikcijo; č. čitatelj naj mi spregleda to ali ono neokrtnost v jeziku.

Šestič, če umrje kak notranji svetovalec, naj notranji svet nadomesti tako izpraznjeno mesto s sposobnim udom zunanjega sveta, kakor je bilo doslej navadno.

Sedmič. Gledé izvolitve mestnega sodnika ostane naj pri starem običaji, da predlaga namreč notranji svet vsakega sv. Jakoba dné dva iz svoje srede; izmed njiju naj izvolita zunanji svet in vi, občina, jednega sodnikom; če pak bi zunanjem svetu ali vam ta prvi predlog ne ugajal, smete zahtevati družega; notranji svet naj torej predlaga dva nova, in če se tudi s tem predlogom ne zadovoljite, zahtevati smete predlog še v tretje, kar pak se brez tehtnih uzrokov skoraj ne sme dogájati. Iz tretjič predlaganih morate izvoliti sodnika prav gotovo, sicer je notranjemu svetu dopuščeno izvoliti ga samemu, ter ga vam predstaviti.

Osmič in zadnjič, ostane tudi lahko pri starem običaji, da naznanjata zunanji svet in vi v mestnih stvareh, kaj in kje bi bilo treba zboljšanja ter da smeta vsako leto predlagati dve meščanski hčeri in jednega dijaka, sina meščanskega, kojim se imajo podeliti ustanove.“

K sklepu zabičuje odlok še jedenkrat, naj se odpravijo vsi dosedanji neredi. Podpisani so: Ivan Filip grof Inzaghi, Lorenc Hueber, Vit grof Strassoldo, (namestnikov namestnik, Statthalter-amtsverwalter) in Rok Valerijan pl. Langersperg, kancelar.

Najvažnejša izprememba prouzročena s tem cesarskim odlokem je, da se je odpravila mutacija, sicer pa je po večjem ostalo pri starem, razven, da je imel pri nadomeščevanji umrlih svetovalcev odslej tudi zunanji svet pravico predlaganja, kar prej ni bilo navadno, in da je smela občina klicati le take k sebi, katere ji je predlagal skupni svet.

Ta cesarski odlok je župana sila iznenadil, še bolj pak občino, koji so se z jednim mahom presekale vse spletke. Tudi notranjemu svetu se je odvzelo s tem mnogo vpliva, kajti odslej ni mogel zunanjih svetovalcev, katere je hotel kaznovati, nič več s pomočjo občine pehati nazaj. Sicer pak ni nikjer govora, da bi se bil bratil notranji svet kedaj z občino, zato mu tudi mi tega nečemo očitati ter le reči, da se ne dá dognati, čemu mu je bila mutacija zunanjega sveta toliko zeló mari; gotovo pak je, da je cesarski odlok župana in notranji svet toliko razburil in ga storil tako vrtoglavega, da je v svojih pomislekih, s katerimi se je prizadeval cesarja pregovoriti k preklicu tega odloka, čisto pozabil, kar je le malo mesecev poprej poudarjal. Poprej je skušal občino z vso silo počrniti, a sedaj, ko je postal tudi zunanji svet nepremeljiv, potegnil se je z vso odločnostjo za njo. Čisto nasprotno svojemu poročilu pred par meseci odobral je župan sedaj, da se nahajajo v občini rokodelci, kajti meščanstvo, poudarjal je župan, sestavlja se iz dveh razredov prebival-

stva, iz trgovcev in rokodelcev. Trgovci, inteligentnejši del, zastopani so v notranjem in zunanjem svetu, deloma tudi v občini; umestno je torej, da se tudi rokodelci zastopajo, kajti med zadrugami nastajajo časih prepiri, ki jih morejo reševati le rokodelci, kot veščaki, ne pak trgovci. A tudi to na stran puščaje se ne more reči, da je rokodelec, zato ker je rokodelec, nesposoben za mestni posel; izkušnja je pokazala baš nasprotno; treba je le iti štirideset ali petdeset let nazaj, pak se bode spoznalo, da so se rokodelci nahajali v zunanjem in notranjem svetu, da, volili so se celó za župane in sodnike. Da so rokodelci dajali gostije, župan ni mogel tajiti, ker je bilo le preznano: dostavil pa je, da se to že dolgo ni zgodilo, ter da ne more razumeti, v katerem interesu naj bi jih občina dajala, ko ima voliti samó sodnika; pa še ta volitev je omejena, ker sme voliti le jednega tistih dveh, ki ju je predlagal notranji svét. Z vso odločnostjo pak se obrača proti zunanjemu svetu, in mu očita marsikatero nerednost. Kar svet pomni, prihajati je smela k sejám le polovica zunanjega sveta, torej dvanajst udov, toda le-ti se za ta hvalevredni običaj kaj malo brigajo, če se imajo jemati njihove ali njihovih prijateljev koristi v poštev, kar se je n. pr. pred kratkim zgodilo o priliki, ko je necega meščana sin prosil pri mestu za „titulus mensae“. V jednom prejšnjih let se je sklenilo, za voljo slabega stanja mestne blagajnice nekoliko časa z deljenjem takih milostij prenehati in vsled tega sklepa je zavrnil tudi notranji svét prosilca, naj počaka. Ko pak bi se bila imela ta stvar obravnavati v zunanjem svetu prišli so štiriindvajsetaki v popolnem številu na rotovž, preglasovali zaradi velicega števila notranji svét ter ustregli prošnji jednoglasno. Če bo res ostalo pri dosmrtnosti zunanjega sveta, sedeli bodo v kratkem le nesposobniki v njem. In s tem se je začelo takoj prvo leto, kajti zunanji svét je prevzel vsled podeljene mu milosti necega popolnoma nesposobnega človeka v svojo sredo, necega Marburga, ki ne zná družega, ko svoje ime zapisati. Ker je notranji svét pri dopolnitvi omejen na zunanji svét, sedeli bodo kmalu tudi v notranjem zgolj nesposobneži. Župan prosi torej volitev Marburga razveljaviti, zunanjemu svetu volilno pravico odvzeti in notranjemu svetu podeliti milost, da si izbere o priliki, ko ne bi bilo v zunanjem svetu nobenega sposobnega človeka, potrebnega kolego takoj iz meščanstva (18. julija 1693.)

S tem poslednjim stavkom je povedal župan jasno dovolj, da je cesarski odlok zvezal tudi notranjemu svetu roke in onemogočil vsako spletko in homatijo.

Še bolj ko župan se je zagrizla pa občina v zunanji svét; dasi je do zadnjega časa se strinjala ž njim v vsem, ni mogla sedaj najti dovolj ostrih besedij, da ga dovolj počrni. Tekom dvajsetih let je ponavljala skoraj vsako leto svoje pritožbe

in prošnje, naj se zunanjemu svetu odvzame dosmrtnost. Očitala mu je, da je tekom tega malega časa, odkar je nepremeljiv, dokazal dovolj, da mu je samó lastna korist na mari. Zunanji svèt je jel postopati tako ošabno, da ga skoraj več prestajati ni; meni se že celó boljšega ko notranji. K sejam ne prihaja nikoli, ali pa samó takrat, kadar mu veleva to lastni dobiček. Ko se kacemu nesposobnežu posreči priti v zunanji svèt, napne vse žile, da pridejo tudi drugi za njim. Sedaj še le se dajó gostije, kar prej ni bilo nikomur na mari, ker vsak nesposobni je vedel, da bo moral k letu zopet iz sveta. Sedaj dajó pa ravno najnesposobnejši gostije, ker bi sicer nikakor ne mogli priti v svèt; dajó jih le bogatini, ker jim ni za nič skrbeti in imajo časa dovolj; revnejši pak, dasi tudi sposobni, morajo zaostajati. Da se nahajajo sedaj skoraj samó nesposobniki v svetu, ni občine krivda, ker ona ne ve, bode li meščan, ki ga k sebi pokliče, sposoben ali ne, to se pokaže še le tekom leta. Prej se je tak bacnil zopet v občino, sedaj pak je to nemogoče.

Če bi bila nepremeljivost res tako dobra, zakaj pak se ne vpelje tudi v drugih mestih, n. pr. v Kranji, kjer je ostala celó mutacija notranjega svèta, ki se je v Ljubljani odpravila že l. 1628. *) Če bi se ostalo pri mutaciji, imela bi občina ta dobiček, da bi zvedela, kaj se je v minulemu letu sklepalo v sejah bodisi v prid bodisi v škodo mestu.**) Vedela bi se po tem ravnati ter se pobrniti, da se zló odstrani, dobro pak pospešuje. Po novi uravnavi sme občina le predlagane meščane k sebi sprejemati, predlagati pak jih smeta notranji in zunanji svèt; a pokazalo se je, da sta predlagala celó nesposobne, niti branja niti pisanja vešče, zato ker so kaj dali. Gostija ima sedaj skoraj že gotovo ceno, ter ne sme veljati pod 30–50 goldinarjev. Izjavili so se že zunanji svetovalci, da veljajo toliko ko notranji, in da, kdor hoče priti v svèt, mora čvrsto mazati. Prej so se sprejemali posli zaradi časti, sedaj pak si dajó svetovalci

*) Ob organizaciji ljubljanskega magistrata govorim obširneje deloma tudi zato, ker je vzgled za vsa druga mesta na Kranjskem. O Kranji vemo gotovo, da se je sprejela tam ljubljanska uprava. Vicedom sam piše v svojem poročilu do nadvojvode. 9. julija 1580. l. „Die Craiburger haben die Ordnung Derer von Laibach über Erwählung der Stadtrichter und anderer Stadtämter angenommen und halten sich an dieselbe, es entscheidet die Mehrheit der Stimmen“ (Mittheil. 1867. str. 61).

**) Magistratni akti v fascikulu brez štev. „Laibach am Rathhause 11. Juni 1709. Es ist beschlossen worden, dass derjenige, er mag in dem Innern oder äussern Rathe sitzen, welcher aus dem Rathe viel oder wenig, entweder direct oder indirect, es sei wem immer, niemand ausgenommen darunter auch innere Rathsbefreundete, welche bei der Session nicht gewesen oder sonst in ihrer Causa abgetreten, verstanden werden ausgesagt und ausgeschwätzt, und so gestalten wider das abgelegte Jurament gehandelt, aus dem Rathe ganz unverschont excludiert werde.“ — Ker pak so svetovalci že od nekdanj prisegli, smemo skoraj sklepati, da so bile seje, bržkone že od nekdanj tajne, gotovo pa že od l. 1614.

dobro plačevati. Koliko jih je, ki uživajo občinske njive, ne da bi bili zato mazali? Kdo je dohil kak opravke pri mestu, ne da bi mazal? Vsled mazanja je prišlo tako daleč, da sedé n. pr. v notranjem svetu samó sorodniki, očetje, zetje, svaki itd. *)

Toda vsem tem lamentacijam notranjega sveta in občine nasproti si je mašila vlada ušesa, ter le 18. julija l. 1693. dovolila notranjemu svetu, če bi res v zunanjem svetu ne bilo mogoče najti sposobnega človeka, izbrati si koga iz meščanstva; a popisati ji mora prej vse njegove lastnosti, ona pak se bo ravnala, kakor se bo nji potrebno zdelo. Občina je poslala v ti zadevi celó nekega Zupana v Gradec, potrošila je nad 800 gld., a cesar se ni dal pregovoriti, da bi bil preklical.

Jeden dober sad pak je pač rodil ta dolgotrajni prepir, razkril je namreč, ker so se ovajali vsi trije gremiji drug drugega, nezaslišano in neopravičeno gospodarstvo ljubljanskega magistrata. Da si je magistrat s tem jako škodoval, pokazalo je postopanje tedanjega vicedomovega namestnika. (Vicedomamts-verwalter). Ko se je približeval navadni čas volitev, ukazal je le-ta, Anton baron Löwenberg, 7. julija. l. 1695. jeden teden pred županovo volitvijo, sklicujé se na cesarski odlok l. 1692., ki priporoča sposobne kandidate, voliti dva od njega priporočana kandidata in sicer jednega županom, jednega notranjimi svetovalci. To je bila nezakonitost, katere bi se Löwenberg gotovo ne upal storiti, ko ne se bi bil magistrat samega sebe tako onečedil. Opiraje se pak na svoje stare pravice, prezrl je magistrat ta ukaz popolnoma, vsled česar mu je vicedomov namestnik zažugal, da ga naznani pri cesarji. A magistrat se kljub temu ni dal preplašati, ampak je volil županom ne priporočenega Graffenhueberja, ampak znova Eder pl. Edenburga, ki je hotel z ozirom na nezaslišano nepostavnost Löwenbergovo odložiti vse mestne posle (bil je namreč župan že od leta 1688.) ter izstopiti celó iz meščanske zveze. Še le, ko se mu je z kaznijo zažugalo, sprejel je namenjeno mu čast. Da pak se je Löwenbergovi želji vsaj delemo ustreglo, izvolili so svetovalci priporočenega Graffenhueberja, bivšega mestnega sodnika, znova, kljub temu, da ni imel še svojih računov v redu, kar bi se sicer ne bilo zgodilo; z nekim cesarskim ukazom prepovedalo se je namreč take voliti.

Ko se je bližal drugi volilni dan, dan sv. Jakoba, zahteval je Löwenberg, naj odda magistrat v notranjem svetu izpraznjeno mesto nekemu Kristofu Bittorferju, češ, da je posebno sposoben. Zažugal mu je zopet, če tega ne stori, da ga za toži pri cesarji. A magistrat se ni maral ravnati po vicedomskih ukazih, ter si je izvolil nekega Ivana pl. Graffhaydna, „dobro učenega, štirih potrebovanih jezikov veččega, v pisanem pravu zeló izurjenega

*) Vsi, tu sem spadajoči akti nahajajo se v mestnem arhivu fasc. 264, 102, 32 in 11—22 magistr. aktov.

moža.“ Doslej v zunanjem svetu sedeč je dajal tako razumne svete, da se ga je veselil ves notranji svēt. Vrhu tega je bil ta Graffhayden, sin starega zaslužnega notranjega svetovalca, in bil za mestne službe pač sposobnejši kakor trmasti in neubogljivi Bittorfer. Več ko jedno leto ga ni bilo videti na rotovži, dasi so se mu seje, kakor se spodobi, vselej napovedale in so ga vrhu tega še dobri prijatelji opominjali, naj pride; ko se mu je naročil posel davkarja, zavrgel ga je zasmehujé; celó k prisegi ni maral priti. Razne prepire ki jih je imel s zunanjem svetom in sosedi, je magistrat celó zamolčal!

Glede Graffhueberja ni delal vicedomski namestnik dalje nikah težav več, pak se je gorko potegnil za Bittorferja. Najedenkrat pozove Löwenberg 27. julija l. 1695. ves magistrat k sebi v vicedomsko poslopje; magistrat, vsaj oficijalno ne vedoč, kaj je uzrok pozvanja, ubogal je, kakor je zahtevala to njegova dolžnost. O čem se bo govorilo, vedel je magistrat pač, ker je vicedomski pisar nekemu magistratnemu slugi izblebetal, da se bo moral magistrat zagovarjati in se ravnati po željah Löwenbergovih.

Vicedomski namestnik je poklical gospode svetovalce k sebi osebo za osebo. V tem bi magistratu ne bilo potreba ubogati, kajti poklican je bil kot korporacija; toda podal se je, da ne bi dal niti najmanjšega povoda za kazen. Najprej se je pozval k Löwenburgu župan, naj se izjavi, komu je dal svoj glas pri volitvi svetovalcev. A z ozirom na svojo prisego, da ne bo izdal niti najmanjše stvari, ki se vršé v sejah, branil se je izpolniti Löwenburgovo zahtevo. Ker se ni dalo iz njega nič izvabiti, odpeljati ga je dal vicedomski namestnik po svojem tajniku dr. Luki Perku na nedostojen kraj (salva venia, dostavil je magistrat v svoji pritožbi do cesarja). Potem so se pozivali drugi svetovalci, drug za drugim, naj izpovedó, kako so glasovali. Tudi ti niso hoteli odgovarjati, ampak dejali so vicedomskemu namestniku naravnost in brez strahu, da nima do tacega postopanja nobene pravice. S tem so ga spravili v hudo jezo. Löwenberg se je spozabil tako zeló, da se je zatekel k podli laži. Oštevati je jel svetovalce, češ, da hočejo biti boljši, kakor njih župan, ki je vse razodel. V sobi je bil navzočen celó nek deželni svetovalec *) in še drug uradnik, ki sta potrdila laž gospoda svojega. V tako past ujeti, podali so se svetovalci ter tudi povedali, za kaj niso za Bittorferja glasovali. Zatem jih je Löwenberg dal odpeljati vse na nedostojni kraj, imenujoč jih bedake in debeloglavce.

Magistrat se je čutil v dno svoje duše razžaljenega, ter se pritožil pri cesarji izreki upanje, da Njegovo veličanstvo pač ne bode dovolilo, da bi se obkladali pošteni, sloveči, celó možje plemenitega stanu (n. pr. Gabriel Eder pl. Edenburg) s takimi pridevki. Ovadil

*) Landrath, vicedomski uradnik.

je dalje, da je Löwenberg razveljavil županovo volitev. Kaj tacega se doslej ni predrznil nihče storiti, izvzimiši necega Ottavija Bonizelly,* ki je tudi zahteval, naj ima on pravico predlagati notranje svetovalce. Dokler je bil zunanji svet v svojih članovih premenljiv, prigodile so se pač časih razprtije, a cesar nikdar ni dovolil, da bi se bil mešal v nje vicedom s svojim vplivom.

Vsled te pritožbe je zaukazal cesar vicedomu, naj se opraviči. V svojem poročilu je napadel vicedomski namestnik zlasti župana, češ, da se vedno ustavlja vsem razumnim in koristnim ukazom vicedomskim, da razburja z raznimi spletkami mesto, da tem lože „v motnem lovi“ ter da se je pri tem precèj obogatel.** Dolžil ga je dalje, da ni hotel necega dekreta pred prisego Grafenhueberjevo svetu predložiti in prečitati, vkljub temu, da je protestoval zunanji svet.

Župana je to natolcevanje sila razjarilo; ni si mogel kaj, razodeti cesarju, odkod Löwenbergovo sovraštvo proti njemu. Löwenberg mu je bil namreč dolžan že mnogo mnogo let precejšno svoto in ker je župan ni mogel drugače izterjati od njega, ga je tožil. Hinc ille lacrimae! Vrh tega ga je nahujskal še dr. Luka Perko, ki je po vsi sili hotel postati mestni pisar.***) Očitanje, da se upira proti vsem „koristnim ukazom vicedomskim“, zavrnil je z izjavo, da je njegova dolžnost mestne pravice braniti. Zlasti pak ga je speklo očitanje, da dela nemir v mestu, da „lovi v motnem“. „Tisočkrat sem rajši mrtev, kakor da bi tako očitanje pustil običati na sebi, štirinšestdesetletnem, po vseh trgovskih in drugih imenitnih mestih in oblasteh znanem moži, vsled česar vlagam Vaši rimski cesarosti najponižnejšo prošnjo, kličeč najmilostnejšo cesarsko pravico na pomoč. Da me je vsemogočni Bog, ki sem mu dolžan večno zahvalo, oblagodaril z malim imetjem, zaradi tega naj me gospod Löwenberg ne zavida; naj se spominja, da sem se od zgodnje mladosti kot trgovec trudil za košček kruha in si ga tudi pridobil; živel sem varčno, imel Boga pred očmi ter se trudil obdržati si zaupanje, ki ga kdo drugi nima. Gospod Löwenberg mi nikdar ne bo mogel dokazati, da sem se okoristil z mestnimi pristojbinami, ki jih kot župan pač nimam v svojem oskrbovanji in tudi sicer ničesa storiti ne morem. Ravno nasprotno bo moral pripoznati notranji svet, če bo hotel govoriti resnico, da sem kot „trihinštridesetletni meščan, tridesetletni notranji svetovalec, štiriletni blagajnik,“ za katerega so me v moji odsotnosti od Ljubljane jednoglasno volili, posodil mestu 8000 gld. iz svojega žepa, ker je bilo

*) Hoff, Gemälde I. p. 119 in po njem Klun Archiv imenuje ga: Octavius Graf v. Panizohl 1626.

**) „Damit er desto leichter im Trüben fischen könne, massen er sich dabei ziemlich bereichert und begraset hat.“

***) Ta opazka dokazuje, da je bil mestni pisar celó imenitnejša oseba ko deželni svetovalec, Perko bi se sicer ne potezal toliko za to mesto ter leliko pozabil, da ga magistrat ni maral.

zarubljeno. Storil sem pa to takoj, ko so me izvolili blagajnikom in predno sem prejel le jeden krajcar mestnih pristojbin. Odtod je izvajal gospod Löwenberg svoje neopravičeno natolcevanje. Mesto mi je še danes 6000 gld. dolžno. Vrhu tega sem bil sedem let mestni sodnik in sem osmo leto župan,*) a niti jeden me ni obdolžil nepoštenja ali me celó tožil zaradi tega. Vaša cesarost razvidi naj po tem, da izvira neopravičeno natolcevanje iz samega sovraštva („ex pura passione“) v prvi vrsti zato, ker sem si dal Löwenbergov precejšnji dolg (iz uljudnosti in diskrecije čakal sem ga, ker mi ja plačeval obresti, dolgih 20 let) osigurati z obligacijo „Landschadenbunda“ in ta dolg, če nisem hotel, da mi, ko bi umrl, splava po vodi, začel iskati po sodni poti.“

Löwenbergu se je naročilo opravičiti se tekom štirinajstih dni; ako pak tega ne stori, naloži se mu s tem večni molk (perpetuum silentium). Pri tem je bržkone tudi ostalo, vsaj v aktih se o ti stvari ne nahaja nobena listina.**)

Ta cesarska sodba je tem pravičnejša, ker je imel cesar uzrokov dovolj biti z magistratom nezadovoljen. Gotovo je, da tudi vicedomski namestnik ni niti najmanjše znane mu stvarce zamolčal. Prišlo je marsikaj na dan, o čemer je magistrat želel, da bi se za vselej zamolčalo. Vsled tega je l. 1696. naročil cesar vicedomu to stvar preiskavati, sklical je celó komisijo v Gradec, kamor so se odposlali poslanci vseh treh magistratovih gremijev. Filip grof Inzaghi in njegov namestnik Žiga Herberstein sta predsedovala zasedanju, v katerem so se preresetovali magistratovi grehi. Zapisnikov teh sej sicer nimamo, pač pak se dá po uradnih instrukcijah, katere so se vsled njih izdale za vsacega magistratovega uradnika posebej, posneti, kako nezaslišano je magistrat gospodaril in da res ni čudno, če si je nakopal na glavo cesarjevo nejevoljo. Dne 10. julija l. 1697. je došel magistratu naslednji odlok:

„Spominjate se, da so nam v minulem 1696. letu prihajale razne tožbe od zunanjega sveta in občine ljubljanske zaradi zeló slabega in samopašnega gospodarstva z ondotnimi mestnimi pristojbinami in dohodki, in da se je vsled tega ukazalo vicedomu in v njegovi odsotnosti njegovemu namestniku baronu pl. Stroblhoffu stvar preiskati, zatem pak se je osnovala celó v Gradci komisija naših svetovalcev Filipa grofa Inzaghija in Žige Herbersteina in da se je stanje te stvari po zaslišanji pooblaščenecv notranjega in zunanjega sveta in občine žadosti spoznalo. In ker smo iz poročil naših odposlanih zaupnih mož z nejevoljo morali čuti, da ste se sila pregrešili (dass ihr . . . excediert), v obili meri in mnogih stvareh, davčnih, špitalskih in pupilarnih računih, kakor tudi v

*) Vrsta županov in mestnih sodnikov, kakor jo navaja Klun Archiv II. p. 107—119 je gledé Ederja deloma napačna, kajti kot sodnik je naveden do leta 1695. devetkrat, kot župan pak le sedemkrat.

**) V. Mestni arhiv fasc. 31. (magistratski akti).

mitarinah, poslopijih in slabem shranjevanji pismenih svojih dokumentov in privilegijev, da ste se ozirali pri nadomeščevanju uradov le na visoka priporočila in sorodstvo, dostikrat celó na starost (senium), ne pa na sposobnost tekmovalcev, torej v občni prid storjeni sklep iz leta 1675. čisto iz nemar spustili, kaznjivo in samovlastno se ga ognili, zaradi česar so nastale razvade in neredi — to uvažujé in z ozirom na tako obile izgrede imeli bi uzrok postopati proti vam strogo, ter iskati za storjeno nam škodo odškodnino pri vas, notranjih svetovalcih vsakem posebej, kdor je dal k temu kak povod. Kljub temu pa hočemo soditi z milostjo namesto s strogostjo ter vam za prihodnje dati merilo, kako se vam je vesti sebi in mestu v korist.“*)

Da se bodo védeli Ljubljančanje v prihodnje ravnati, izdal je cesar jako občirno instrukcijo za notranji svét (kayserliche allergnädigste Instruction De Däto Grätz den 10. July 1697.) razvrščeno v 9 točk, kojih pa ne bomo navedli v širnem slogu 17. veka, ampak le po obsegu.

1. Izvolita naj se dva davkarja iz notranjega, dva iz zunanjega sveta; le-ta morata biti večča ne le branja in pisanja, ampak izurjena tudi v računstvu. V knjige naj vpisujejo računski uradniki ne le vseh svot, ampak tudi čas kdaj, in osebe, od katerih so jih prejeli. Z računom pak naj se skažejo vsako leto konec aprila. O ti priliki naj izročijo še ostali denar mestnim blagajnikom v prisotnosti dveh zaupnih mož. Davkarska blagajnica naj se nahaja odslej vedno na rotovži ter bodi zaprta z dvema ključema; jednega naj imata davkarja notranjega, jednega zunanjega sveta. Konec leta naj predložé račune magistratu, odložé brez kacega opravičevanja, pridržka ali protesta službo svojo ter čakajo, jih bode li magistrat potrdil, ali pa volil na njih mesto druge. Zopet se poudarja gledati samó na sposobnost in izbirati tako, kakor ve vsakdo v svoji vesti, da se bo mogel pred Bogom opravičevati. Plače se je dovolilo notranjim davkarjem po 40 gld. zunanjim po 30 gld. Zaostali davek od leta 1691. sém naj se posebej uračuna in posebej vknjižuje. Strogo se prepoveduje notranjemu svetu zgotoviti kak dekret, o katerem se v sejah ni posvetovalo, tacih zlasti celó nobeden ne, s katerimi bi se davkarjem računi spregledali, kar se je prej tolikokrat zgodilo; nič čuda, da so bili zaostanki tako veliki, nič čuda, da so mestne očete sumničili, da ne ravnajo pošteno, ampak za lastni žep. Prej se je plačevalo le na lepe besede, brez ozira na kak dekret, zato naj odslej davkar plačuje deželi davke sam, ter odšteva tam prirasle obresti.**)

2. Jako veliko imetje meščanskega špitala sta oskrbovala doslej špitalska oskrbnika (Spitalmeister), prav kakor se je njima

*) Mestni arhiv. fasc. 102.

**) Mesto je imelo namreč naložene pri deželi (Landschaft) velike svote

zdelo. Magistrat naj sestavi torej za nja instrukcijo ter jo predloži vicedomu, da bode vedel le-tá špitalska mojstra in druge tam službujoče osebe nižje vrste prijeti in jih pozvati na odgovor, kadar ne bi bilo vse in redu.

Z Leopoldom Krtom pak, ki že od leta 1689. ni položil nobenega računa, mora magistrat takoj z vso resnobo napraviti račun, da ne bi trpel škode dobri namen, s katerim se špitalu toliko daruje. Za vsak primanjkljaj je magistrat odgovoren.

Dalje se je ukazal natančen popis vseh starih ustanov, ki jih je špital kdaj prejel in koliko revnim osebam so dohodki ustanove odločeni. Obresti, davki in druge špitalske pristojbine naj se pridno pobirajo. Troški, ki bodo nastajali vsled tega, naj se pridno zabeležujejo in se izkazujejo s pobotnicami. Zlasti skrbeti je za to, da ne premine špitalu nobena starih pravic.

Vsako leto naj se špital nekolikokrat preišče, če se špitalarji pravično preskrbujejo. Špitalski oskrbniki naj polagajo svoje račune o pravem času.

3. Tudi za blagajnike, ki prejemale in izdajajo mnogo denarja, sestavi naj se instrukcija. Sicer je imel magistrat že poprej instrukcije zanje, a nihče se jim ni hotel podvreči. O svetem Filipu in Jakobu naj odloži blagajnik svoj posel ter se zahteva od njega račun, bodi si že, da se je volil mesto njega kdo drug, ali pa se potrdil on sam. Potrjenemu ali novemu blagajniku naj se vroči mestni denar, ki naj se kar nahitreje porabi v mestno korist ali pak se naloži na obresti, da se ž njimi plačujo mestni dolgovi. Za dvomljive dolžnike je odgovoren magistrat.

Gabriel Eder je posodil, ko je bil l. 1677. blagajnik, mestu ali bolje rečeno bratovščini Corporis Christi 8000 gld., vrnilo se mu jih je le 2000. Ostali dolg pak je vknjižil Eder za leto 1673., potisnil torej posojilo za nekoliko let nazaj, kar ni imelo z računi bratovščine čisto nobene zveze. To pak je storil brez magistratove vednosti ter si tem potem povračilo vpisal v svoje blagajniške račune. Umestno bi bilo, da bi se to početje, ker se je osleparil ž njim magistrat, razglasilo za neveljavno, toda ker je prevzel v tem oziru magistrat vso odgovornost, da je k temu neredu molčal, spregleda cesar Ederju to napako zavoljo njegovih obilnih zaslug za mesto, priporoča pak mu tudi nadalje posvečevati mestu vse moči svoje. K sklepu mu ukazuje še odjenjati od sovraštva proti registratorju Trelizu (ki je brzkone njegovo početje objavil) in odstopiti od tožbe, ki jo je napel proti njemu.

4. Tudi gledé mitarine ni imel župan Eder popolnoma čistih rok ter razlagal stare privilegije, kakor je ravno bolje kazalo. Ko so ga cesarski komisariji zaradi tega prijeli, dejal je, da se ne vé tega spominjati. Tudi zaradi tega ga cesar kara. Mesto je imelo staro pravico od vsega v mesto privedenega blagá pobirati mostarino, tehtarino (Waggerechtigkeit) in od platna mersko pristojbino

(Leinwandmassgebühr). Pobirati bi se morali ti dohodki od vseh, meščanov in nemeščanov; ker so bili pak notranji svetovalci vsi trgovci, spregledali so te pristojbine vsem meščanom in dosledno torej tudi samim sebi. Tem potem se je seveda mestna blagajnica zelo oškodila. Najteže se je bilo na javnem trgu odtegniti pristojbini za merjenje platna, zato so trgovali meščani s platnom le zunaj mesta. Tudi to se jim je odslej prepovedalo ter ukazalo pristojbine pobirati od vseh brez razločka.

5. Jenjajo naj odslej vsi prepiri v mestnem zastopu, volijo se vánj tudi netrgovci in taki, ki niso s svetovalci v sorodu. Trgovstvo in obrt bode naj vsem dovoljena in ne samó trgovcem.

V 6. in 7. točki se priporoča dve stvari dognati, ki pak sta mi sicer neznani.*)

8. Priporoča se knežje privilegije skrbneje shranjevati. V to svrhu se je prizidala k rotovžu hiša, kjer naj bo odslej spravljen arhiv. Tu naj se odkáže priseženemu registratorju, ob enem arhivarju stanovanje, da bode blizu aktov ter v vsaki priliki pri rokah. Razven prostega stanovanja plačuje naj se mu po 200 gld. kranjske veljave. Za postranska dela, ki niso njegova dolžnost, odškoduje naj se primerno.

9. Zabičuje se, ravnati se natančno po sicer nam neznanem, denarne stvari se tikajočem sklepu od l. 1675. Dalje se še prepoveduje vsacemu opravljati več ko po jedno službo ob enem ter si tem potom dvojno plačo izsiliti.

K sklepu pak jemlje cesar registratorja Treliza in necega Hardta, koja je odposlal magistrat v Gradec kot pooblaščenca, v svoje varstvo, kajti ravno ona dva sta bila tista, ki sta, pač proti nameram magistratovim, s svojo ovadbo in svojim pritiskom pruzročila to instrukcijo.

Obravnave, ki so se vršile v Gradci, poučile so pač cesarja, da ne sme ljubljanskega zastopa izpustiti izpred očíj! V naslednjih treh decenijah so prihajali leto za letom odloki iz Gradca, poučujoči magistrat, kako se mu je vesti. Leta 1700. so se sešli zopet magistratovi pooblaščenca v Gradci s cesarskimi komisariji; l. 1703. je ponovil vicedom deloma instrukcijo od 10. julija l. 1697. Nova je v tem vicedomskem dekretu le druga polovica. V deveti točki

*) fasc. 102: „Sechstens, dass Gebeyweeszen anlangent, werdet Jhr den von Euch in sachen gemachten Magistrats Schlusz Gehorsamst nachzukommen, auch wegen der Lachenhaimbischen Behausung die Strittsach dermallens zu einen ende Zubringen wissen, Vnd zumahlen Wür

Sibendstens vernomben, dass der so genandte äbzugbrüeff, welchen ain vnd andere, auss Euern gremio würcklichen gesehen, durch nachlessige Verwahrlosung verlohren worden, alss ist disser Begangene Vnfueg Euch nicht Vnbillich zuerhöben Mit gnedigsten Befelch, dass Ihr derentwillen aine ordentliche Inquisition abführen und zu Habhaftwerdung desselfen mit nachtruckh dringen vnd dem Eruolge eheistens Hinterbringen sollt.“ — „Abzugsgeld“ imenovala se je svota, ki jo je moral meščan plačati, stopivši iz meščanske zveze.

priporoča ravnati z jetniki na Tranči bolj človeško, ker mnogo jih uide ali pogine zavoljo slabega ravnanja, ali ker so predolgo zaprti. Zločinci naj se izprašujejo ne le o tržnih, ampak če treba tudi o družih dneh; sodba pak se naj zvršuje vselej o tržnih dneh po stari navadi.

10. Pazi naj se, da peki in mesarji ne bodo sleparili; prvi naj se kaznujejo s potapljanjem v vodo, ti pa s križem.

11. Sodijo naj se vsi jednako, ubožci in bogatini. Meščanske stvari naj se rešujejo vsacih 14 dnij po starem mestnem pravu.

12. Prekupci naj se kaznujejo.

13. Priporoča se večje spoštovanje gledé cesarskih in vice-domskih ukazov, kajti ravno od tod so izvirale vse razprtije in nerednosti.

14. Tožbe naj se rešujejo urneje in pazi naj se na to, da bode arhiv v redu. Registrator naj v njem nobenemu tujcu ničesa ne poišče ter ne nosi aktov s seboj domóv.

15. Strelišče naj se popravi in

16. Računi blagajnikov, ki neki niso v redu, naj se še jedenkrat pregledajo.

Kljub temu in drugim obilim opominom se je pa zdelo še dvajset let po prvem ukazu potrebno izdati leta 1718. novo merilo za župana in druge mestne uradnike; na prvo, le občno držano povelje od l. 1697. se ni oziral nihče. Te nove instrukcije so jako natančne ter skoraj za vsak slučaj zadostne. Ker nam odpirajo jasen pogled v magistratovo gospodarstvo istega časa, hočemo jih obširno navesti.

Navodilo županu.

1. Župan naj varuje svojo čast ter naj ne uporablja svojega vpliva pri glasovanji, ki naj je popolnoma neodvisno.

2. Takozvani „Ordinari Rechten“ naj so vsakih 14 dnij. Prošnje in odloki kake višje oblasti naj se ne pusté ležati, ampak naj se urno predložé magistratu in vročijo strankam.

3. Če bo izostal kak svetovalec od sej, naj ga župan prvi-krat opomni na njegovo dolžnost, drugič pak se z vsem svetom posvetuje, kako ga je kaznovati.

4. Svetovalcu, ki je napravil v kaki seji prepír, zaukaže naj župan takoj odstopiti ter se posvetuje z vsem magistratom o kazni, ki jo je zaslužil.

5. Župan naj zabranjuje vse škodljivo sovraštvó in natolcevanje.

6. Došle odloke naj odpira vpričo magistrata, ali če je sila in ni móci magistrata takoj sklicati, vsaj vpričo sodnika, pisarja in dveh ali treh svetovalcev. V prvi seji zatem naj se odloki in listine prečitajo vsemu magistratu; brez njegove vednosti se ne sme storiti ničesa.

7. K vsaki seji mora župan povabiti zunanje svetovalce po redu svetovalske tabele, ne pak kakor se njemu ljubi. Poleg drugega špitalskega mojstra in drugega blagajnika, ki morata biti po starem pravu navzočna pri vsaki seji, naj župan ne trpi v seji nobenega nepovabljenega. V važnih stvareh naj se skliče ves svet. Pri vsaki sodni seji mora biti navzočnih dvanajst zunanjih svetovalcev in sicer šest mladih in šest starih. Kogar zadene vrsta, ne sme od seje nikakor izostati.

8. Zastopnikom in pooblaščencom zunanjega sveta in občine naj dovoli župan shod, kadar ga želé. Uradnikov naj ne ovira v njih poslovanji ter jih ne sili storiti kaj, kar je proti njih prisegi.

9. Županu je zlasti skrbeti zato, da pokladajo vsi oni uradniki vsako leto račune, ki imajo le količkaj ž njimi opraviti.

10. Če meni župan odpotovati, izprositi si mora odpusta pri notranjem svetu (notranji svetovalec pak pri županu), ter imenovati namestnika; na starejše se je v takem slučaju ozirati v prvi vrsti.

11. Župan, ki se pregreši proti tem točkam, kaznuje se.

12. Vse seje, izvzimišči mestnega sodstva in krvavega sodstva na Tranči, vršiti se morajo na rotóvži.

13. Brez magistratove vednosti se ne sme izdati noben dekret, vzeti se nič na posodo, odtegniti noben mestni dohodek, ne deliti darovi ter se ne davki popuščati, ampak skrbeti, da se mestni dolgovi poplačujejo.

14. 15. in 16. točka je deloma ponovitev prejšnjih ukazov.

Kako naivne pojme so imeli naši predniki o denarnem gospodarstvu, poučuje nas isto leto izdano navodilo za blagajnika, kajti treba je bilo ukazati, da se mora blagajnica prinesiti iz blagajnikove hiše na rotóvž. Več ko jednega goldinarja ne sme noben uradnik brez magistratovega dovoljenja izplačati. Odslej so se oddale tudi mestne opekarne blagajniku v oskrbovanje, a prepovedalo se mu je prodajati opeko na upanje. Les za mestne zgradbe sme kupovati prvi blagajnik le v navzočnosti drugega. Najmenj po jedenkrat v tednu mora pobrati denar iz pušic pri mestnih vratih ter ne sme s tem denarjem ničesa plačati, dokler se ni preštel in vknjižil. Dosedaj je bila skoraj neverjetna navada, da je mostarinar pristojbine ne samó meščanom, ampak celó tujcem, le zapisoval, torej kreditoval, kar se je sedaj odpravilo. Pristojbine od soli je oddajal dosedaj magistrat v najem ne tistemu, ki je več ponudil zánjo, ampak, kdor mu je bolje dopadal. Poprej so si prislepárili blagajniki marsikak stoták s tem, da so prejemale plačila v nemški, vknjiževali jih pak v kranjski veljavi. Pri nakupovanji gradiva za razne mestne potrebe so dobivali blagajniki provizije, ki so si jih seveda uštevali prodajalci v ceno. Pri mestnih vratih so jemali vratarji morebiti celó vsled opomina blagajnikov tudi slab denar (Kärbel od. geringes Gelt). Tega denarja blagaj-

niki niso v poštev jemali, kakor bi ga ne bilo notri, dejali ga na stran, ter si ga delili z družimi uradniki. Da pak je ta denar prišel od druge strani vendar le v blagajnico, razume se po sebi; vsega tega pa magistrat ni videl ali ne videti hotel. Mostove, mestna poslopja, tlak, ozidje itd., dajali so blagajniki popravljati, kadar se jim je zljubilo, dajali delavcem delo tudi, dokler se jim je zljubilo, ter zaračunjevali seveda ravno tako. Stari ne več rabljivi les so dobivali blagajniki za kurjavo, ker se je nahajala blagajnica v njih hiši; a rabljiv in nerabljiv les sta zelo relativna pojma. Vsega tega je bilo sedaj konec. Tudi za potrebni les se je poskrbelo s to instrukcijo; blagajniku se je ukazalo vsako leto mestni log (Stadtwald) znova s hrastovino nasaditi. Veščaki pravijo, da bi se mestni log tudi danes hvaležnega skazal, ko bi se tako ravnalo ž njim.

Najzanimivejša je naslednja točka te instrukcije, ki odpravlja dosedanje izredne dohodke štirih blagajniških uradnikov, obeh blagajnikov, drugega špitalskega oskrbnika in registratorja. Le-ti so dobivali skupno tedenski poboljšek in darila, ki so se zvala „Kirchtags-Suppen und Kuchelsregalien“; registratorju se je plačal vrhu tega vsak sejm po jeden tolar. Vsi ti priboljški so stali magistrat 135 gld. 29 kr. (dež. veljave) na leto. Vrhu tega se je o posebnih prilikah gostovalo v samostanih na mestne stroške. Tudi to se je odpravilo izvzimiš gostije, ko se je pregledovala ljubljanska okolica in se razdeljevalo seno na Dolgem bregu in Malem grabnu, kar se je godilo po trikrat na leto. Toda ti stroški so se določili k večjemu na 30 gld. nemške veljave. Za odškodnino se je dovolilo prvemu blagajniku, ki je imel dosedaj 75 gld. letne plače še 50 gld. ter se mu pustil dosedanji užitek vrta „Pissang“ (Pisanek?) pri Spodnji njivi in pri Zgornji opekarni, pašnik na gradu, mestni zid za lesarno in otava na Malem grabnu. *) Drugi blagajnik je imel dosedaj po 25 gld. letne plače, za odškodnino primaknilo se mu jih je še 25 gld. kranjske veljave, drugemu špitalskemu mojstru in registratorju pak po 30 gld.

Ravno to leto se je izpremenil deloma volilni red obeh blagajnikov tako, da ju je volil ves magistrat skupno. **)

*) Mestni arhiv. fasc. 102. „Instruction der Herrn Statt Camer Beamten disser Landesfürstl. Hauptstatt Laybach. Vier vnd Zwainzigstens Vnd Letztlichen Sollen die denen Vier Cammer beambten als ober: vnd Vnter Camrer vnter Spittalmaistern vnd Statt Registratoren Conjunctim gebührende accidentien als die wohentliche gebühr, Kürchtags Suppen Vnd Kuchels regalien, wie auch die den Statt Registratoren bis dato Gerachte Fünff Kürchtagstaller, so sich Jährlich auff 135 fl. 29 kr. Landtswehrgung zusamben erstrekhen, nicht weniger die in Clöstern a Conto der Statt Cassa haltende Mallzeiten (außer der bey der Jährlichen Gemein bereittung Vnd aufs Theilung defs Grafses in Langen Vnd Kleinen graben Gewöhnlichen Speifs vnd Trankh Vncosten darfür Vor alle dreymall mehrers nicht dan 30 fl. T. w. pafsirt sein solle) hiemit vollständig Cassirt Vnd aufgehobt.“

**) fasc. 102. Aeconomische Reductions Instruction.

Sicer pak je magistrat sam predlagal odpravo nekaterih nedostatkov. Taksa za vsprejem naj bi se povišala ter ravnala po imetji prosilca. Odpravili naj bi se koledarji, ki so se doslej darovali o novem letu notranjim svetovalcem, odpravila tudi darila v denarji za mestne slugе. Celó s svojimi člani je imel notranji svét križe in težave. Prvi blagajnik neki Matija Križaj je položil sicer svoj račun že pred štirimi leti, a ostale gotovine ni oddal svojemu nasledniku, zaradi česar ga je magistrat prestavil iz notranjega v zunanji svét. Da se odpre vsakemu meščanu pot do najvišjega dostojanstva v mestu, predlagal je magistrat, naj bi se ne smel noben župan in sodnik voliti čez tri leta, še menj pak blagajnik, davkar ali špitalski mojster. Kdor bi se pa kako pregrešil, odstavljal naj bi se celó pred letom. Štirikrat v letu sklicala naj bi se seja, v kateri naj bi se ne razpravljalo ničesa družega nego to, če se izpolnjujejo vestno vse instrukcije, zlasti cesarski odlok od 10. julija l. 1697. V občę pak je želel magistrat, naj se vsakdo, kdor bi li količkaj iztrosil iz mestnih sej, takoj izbacne iz sveta.

Odgovor na te svoje predloge od leta 1718. dobil je magistrat še le leta 1721. Nekateri so se mu potrdili, drugi pa skratka odbili, n. pr. oni gledé izbacnenja iz mestnega sveta. Zeló nevarno je bilo v tem oziru magistratu puščati prosto voljo, kdaj in koga naj izbacne. Bati se je bilo, da se povrnejo stari neredi, ki so se s tolikim trudom odpravili. Zato se je cesar strinjal s predlogom, da se svetovalci, ki so se pregrešili na ta ali óni način, izbacnejo iz sveta, toda magistrat bi imel samó pravico naznanjenja, odločilno besedo pak je pridržal cesar vicedomu samemu.

S púšicami pri mestnih vratih se je doslej pač preveč sleparilo; zato je cesar ukazal, naj se odpravijo ter se tu sëm noter devani dohodki dadó v najem po vzgledu drugih mestnih pristojbin.

Taksa za meščansko pravico naj se sicer poviša, vendar se pa pri tem ne dere nihče. Zlasti vestno in premišljeno izbrani so izrazi gledé gospodarstva z denarjem. *)

Na podlagi te uprave, v kateri so se pak napovedovali že časi bodočega absolutizma, vodile so se mestne stvari še par decenij. L. 1747. pak je zadel magistrat hud udarec. Preustrojila se je namreč dosedanja organizacija avstrijskih dežel ter so se povsod odpravili vicedomi. Mesto potrpežljivega, za blaginjo meščanovo potegujočega se vicedoma je dobil ljubljanski magistrat brezobzirnega in strogega nadzornika: okrožni urad (Kreisamt), ki je bil podrejen višji oblasti — deželnemu guberniju.

Dné 13. majnika l. 1750. se je izdal za vsa mesta na Kranjskem nov statut, ki jih je dejal vse v jeden koš. Nekdanja hegemonija Ljubljane je bila s tem uničena. Na prvi pogled izpremembe niso

*) Vsi tu navajani akti nahajajo se . fasc. 102 ljublj. arhiva.

velike, kajti magistrat se je sestavljal tudi po tem novem določilu iz dvanajst notranjih in štiriindvajset zunanjih svetovalcev, novo je bilo le, da so se volili župan, mestni sodnik, prvi in drugi blagajnik, špitalska mojstra, prvi davkarji, mestni oskrbnik, udje kriminalnega sodstva, prvi predstojniki zadrug, pupilarnega in policijskega oddelka, torej najvažnejši uradniki odslej za tri leta. Predstojniki zadrug so reševali prepire, nastale med rokodelci, policijski komisariji pak nadzorovali trg in ravnanje trgovcev. Od leta 1721. pa do 1750. se je ugnezdilo v postopanju magistratovem zopet nekoliko razvad, če se sicer niso podedovale še iz prejšnjih časov, kajti cesarica je morala prepovedati „zakotna sodišča“, v katerih so sodili sodniki brez magistratove vednosti na svojih doméh; pri teh sodiščih se je bogato jelo in pilo in se tožbe reševale z domačimi prijatelji. Strogo se je torej prepovedalo, da bi se take seje vršile in sodbe razglašale drugje ko na rotovži. Pri njih navzočnih pa mora biti najmenj po 4—6 svetovalcev. Tudi popoludne se ne sme soditi, ampak le dopoludne od 8. ure dalje. Sodniki niso bili v minulih stoletjih vselej branja in pisanja večji, kaj še li prava; zato je cesarica ukazala, da se mora preskrbeti vsako mesto z mestnim pisarjem, ki je že nekoliko let praktikoval pri kakem advokatu v Ljubljani. Nič ni pomagalo, da se je tolikrat prepovedalo blagajnikom imeti mestne blagajnice na svojih doméh; l. 1750. morala je cesarica ta ukaz zopet ponoviti. Da ne bi se izdajal denar po nepotrebnem, storil se je sodnik odgovornega ter moral vsako izdajo poprej v javni seji predlagati. Odpravile so se vse gostije na mestne stroške in tudi óne, ki jih je dovolil še cesar Karol VI. l. 1721. in ustavila vsa darila, izvzemši podpore za res potrebne.

Da pak se ne bode odslej več toliko potrpele, kakor doslej, čutil je magistrat lahko iz stavkov: Vsak mestni magistrat naj je sestavljen iz najsposobnejših in najvestnejših meščanov... če se bi pak jemale védoma in iz privatnih razlogov nesposobne osebe, odstavila jih bo cesarska reprezentacija in kamora ex officio in njih mesto dopolnila s sposobnimi. Ko pak ti se iz zlobnosti to ponavljalo, vzela bo celó prsto volitev, in vse mestne službe oddajala bo reprezentacija in kamora.*)

Pri stari sestavi magistrata ostalo je le v Ljubljani, drugim mestom pak, ki so se v prejšnjih stoletjih organizovala po ljubljanskem načrtu, omejilo se je število svetovalcev in sicer se je dovolilo Kranju in Rudolfovem mu mimo sodnika po 8 notranjih in po 16 zunanjih, vsem drugim pak le po 6 in po 12 svetovalcev.

*) fasc. 102. „Instruction für alle Städte des Herzogthums Krain in Generali, worauf nach Vollendeter Landes-Rectification und hiernach ausgemessenen Anlagen die particular - Systemata für jegliche Stadt quoad Oeconomicum folgen sollen.“

To izpremembo je utemeljevala cesarica s tem, da v majhnih mestih ni treba toliko svetovalcev kakor v Ljubljani, vrhu tega pak sposobnih tudi ni nikjer odveč. Bolje je torej manj svetovalcev, ki pak naj se bolje plačujejo.

Kmalu je začel ljubljanski magistrat spoznavati, da so zapihale vse drugačne sape, kakor so vele od dvora sem v prejšnjih časih. Leta 1752. ga je osupnil ukaz, naj se prodá vsa mestna lastnina, njive, polja, gozdi, poslopja itd., mestne pristojbine pa se dajo v najem, kajti vlada hoče sama, ker je magistrat nesposoben, skrbeti zato, da se poplačajo obili dolgovi, ki so narasli vsled slabega gospodarstva, sicer pojde mesto popolnoma po zlu. Štiri leta se je upiral magistrat temu povelju na vse kriplje ter navel sto in sto protirazlogov; toda zastonj, leta 1756. se je ukaz ponovil dvakrat, dné 18. februarija in 16. decembra, vsled česar se je 26., 27., 28. januarija l. 1757. prodalo nekoliko mestnih zemljišč na javni dražbi. *)

Dné 24. decembra 1753. je moral popustiti magistrat proti letnim 3000 gld. bankalni direkciji tako zvani „Brückenpfennig“, mostarino, ki mu je prinašala jako velike dohodke. **) Od leta do leta je izguboval magistrat vedno več svoje veljave ter se leta 1785. popolnoma prestrojil. Po ti sestavi je štel jednega župana, štiri svetovalce, jednega tajnika, jednega ekspeditorja, jednega takatorja in registratorja, jednega računskega uradnika, jednega protokolista, jednega kontrolorja, jednega blagajničarja in jednega kontrolorja cenitvenega urada. ***)

Magistratova veljava je bila proti koncu minulega stoletja popolnoma uničena; največ je pripomogel k temu okrožni urad ki je nadzoroval magistrat z najstrogejšo vestnostjo ter prišel pri tem do spoznanja, da je magistrat za vodstvo mestnih stvari popolnoma nesposoben. Zato je prevzel okrožni urad indirektno vso skrb za mesto. Prišlo je tako daleč, da ni smel magistrat nikdar izdati več ko deset goldinarjev, ako si ni izprosil od okrožnega urada dovoljenja. †) Prositi je moral, da sme n. pr. kupiti nova pregrinjala za okna na rotovži; celó strešnih cevij ni smel popraviti iz svojega nagiba. ††) Odloki, ki jih je dobival magistrat od svoje višje oblasti, bili so pisani z jako strogimi in osornimi, skoraj razžaljivimi besedami. Dné 13. avgusta l. 1789. se mu je odpisalo n. pr.: Magistrat bi bil storil pametno, ko bi bil skazoval bankalni administraciji, oblasti višjega reda, več spoštovanja, in ker ima kurtoazija na prihodnji avangement do-

*) Mestni arhiv fasc. 47. Te zelo zanimive stvari natančneje razmotrivati nam pretesni prostor ne dovoljuje.

**) ibid. fasc. 76.

***) Hoff, Gemälde von Krain I. p. 124.

†) fasc. 8.

††) fasc. 47.

stikrat velik vpliv, opozarja se magistrat za vse prihodnje slučaje na pobleavno pravilo uljudnosti. *)

Okrožni urad je kazal magistratu ob vsaki priliki vse svoje zaničevanje in zašel celó tako daleč, da mu je delal očitno krivico. Kot ilustracija naj služi k sklepu le-ta dogodek.

Dné 13. junija 1785. leta se je poročilo magistratu, da je raztrgalo nekoliko zidarjev tlak na Starem trgu poleg ondotnega mestnega vodnjaka in normalné šole, in da se zidarji pripravljajo napeljati vodo iz vodnjaka v šolo. Ob jednom se je dejalo, da se dela to za slovečega Hacqueta, stanujočega v šolskem poslopji. Vodnjak pa je bil mestna last, in vendar se magistratu ni nič poročilo o tem. To čudno postopanje ga je jako iznenadilo. Opravičena je bila njegova misel, da se takó važna izprememba brez njegove vednosti ne more zvršiti. Župan pošlje v okrožni urad vprašat, kaj naj to pomeni, in ali se je morebiti delo pričelo vsled povelja okrožnega urada. Grof Barbo mu odgovori, da se pri okrožnem uradu o tem ne ve nič. Nato pošlje mestni sodnik dvakrat na kraj dela ter ukaže v magistratovem imeni z delom prejenjati; a že popoldne se je naznanilo znova, da se kljub temu delo nadaljuje; zato se je odposlal mestni stražnik delavce zapret. Slučajno je prišel tja tudi Hacquet in neki Jenčič, ki je delo vodil. „Gospod Hacquet se je izrazil nasproti stražniku s temi zeló nedostojnimi besedami, ki jih le prisiljeni in ne brez zarudenja ponavljamo: „... na magistrat.“ **) Te besede je ponavljal večkrat ter stražniku dejal, naj jih pové magistratu. Jenčič je rekel: „Magistrat je o sel, če hoče to delo ustavljati,“ delavcem pak sta ukazala, naj nadaljujejo, kar so pričeli.

To je bilo magistratu vendar preveč; odposlal je vojaško silo, ter dal delavce zapreti. Jenčič je prišel takoj na rotovž, kjer je imel magistrat ravno sejo, in se nosil tu sila nespodobno, žngal magistratu ter ponavljal svoje na Starem trgu rečene besede. Zatem je šel k okrožnemu uradu in stvar naznanil. Okrožni komisar de Coppinis je poklical župana, okaral ga v uradni kanceliji vpricho Jenčiča in vpricho vseh pisarjev, ne da bi ga dalje poslušal, tako glasno, da so ljudje v biši nasproti urada stoječi k oknom pridrli. Postopal je ž njim tako, kakor se z najnižjim slugo ne postopa, ter dejal med drugim: „Mi tu v okrožnem uradu ne vemo o nikakem magistratu.“

To razžaljenje je bilo pač preveliko, da bi mogel magistrat molčati. Obrnil se je najprej do „slavnega okrožnega urada, in sicer v prvi vrsti iz osebnega zaupanja do razumnega in pravičnega gospoda okrožnega glavarja,“ proseč ga, naj ukaže Hacquetu in Jenčiču, da prosita odpuščanja, okrožnemu komisarju

*) fasc. 47.

**) Besede magistratove.

pak, naj ne ravná z magistratom ali jednim njegovih udov nikdar več tako nespodobno.

Na to pritožbo je dobil magistrat sicer odlok, s katerim pa se nikakor ni mogel zadovoljiti. Okrožni urad je namreč le magistrat poučil, da voda ni namenjena Hacquetu, ampak anatomske dvorani. Odvod je predlagal okrožni urad sam ter mu je to dovolil tudi gubernij. Kakor v pomirjenju magistrata se je dostavilo, da se bodo vsi stroški plačali iz stanovske blagajnice.

Kako je pač magistrat tega časa v stran potisnen! Z njegovo lastjo postopa tuja oblast, kakor se nji ljubi. Še le vsled energičnih njegovih korakov se mu dá pojasnilo, pri čemer se pa okrožni urad ne more zdržati; dati mu brce. Okrožni urad je namreč odgovoril, da se bo v anatomske dvorani rabilo le malo vodé in še ta le po zimi ter se čudi, da se magistrat upira naredbi za občeno blaginjo; kajti izobraževanje v anatomske dvorani je vsled najvišjega povelja prvi pogoj za prihodnje nameščenje vseh ónih, ki se obračajo k ranocelníštvu, zlasti meščanskih sinov. Magistrat naj bi se spominjal, da se je napravila anatomska dvorana iz ljubezni do občene blaginje z velikimi stroški kranjskih stanov (Odlok 14. junija l. 1785).

O satisfakciji pak ni zinil okrožni urad niti besedice. Magistrat je odvrnil takoj, da se ima ta stvar, ker važnejša, najpreje obravnati, potem se ne bo nì trenutek premišljeval, izjaviti se, kakega mnenja je gledé odvoda.

S tem poudarkom svoje misli pak se je magistrat tako pregrešil, da je menil okrožni urad, da je treba odgovor obleči v resnejše besede. Odgovoril je magistratu, da okrožnemu uradu ni m a predpisavati zakonov, ampak le ubogati, ter zahteva, strogo in odločno izraziti se takoj gledé odvoda. Ako tega tekom štirinajstih dnij ne stori, moralo se bo proti njemu resneje postopati.

Kaj je mogel magistrat storiti drugzega nego udati se, ter pritrčiti k že pričetemu odvodu; zraven pak je imel vendar toliko heroiškega poguma, da se je obrnil do c. kr. gubernija, proseč še jedenkrat prav živo, naj se zaukaže satisfakcija. Poudarjal je, da pač zna ceniti zasluge Hacquetove, toda zasluge ne dajó še nikomur pravice do tacih nespodobnih besedij o njem. S samim preklicem se ne more zadovoljiti, kajti razžaljenje se je zgodilo javno, v navzočnosti občinstva z najsurovejšimi besedami, satisfakcija torej mora biti razžaljenju primerna. Na satisfakciji Jenčičevi mu ni toliko ležeče, ker ta človek je tako nesramnega značaja, da svoje zabavljanje tají, česar Hacquet vsaj ne dela.

Še le sedaj se je izdal pri guberniji odlok, naj se Jenčič, nezrel in nepremišljen človek, ostro pokara, ter se mu naloži v

popolno zbranim magistratu prositi odpuščanja, Hacquet pa mora magistratu dati pismeno satisfakcijo.

Temu povelju se je podklonil Hacquet z naslednjimi besedami: „Da die Beschwerde des hiesigen Magistrates an ein hohes Gubernium ergangen, dass ich wider ihr Gerichtsrecht gefehlt habe, mit einem unanständigen Ausdrücke gegen ihn mich bediente, und nun hoher Stelle anbefohlen worden, wo es gegründet sei, zu widerrufen, so habe ich auch keinen Anstand genommen, dessen Befehlen zu gehorchen, solches hier zu thun und den Magistrat für das jederzeit zu erkennen, als was er ist.“

Laibach 1. August 1785.

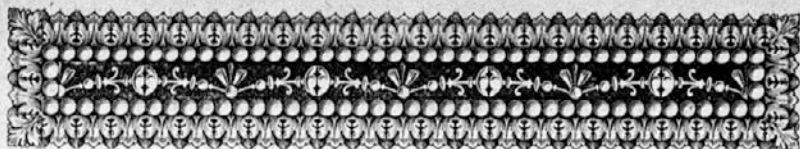
Dr. Hacquet,
professor publicus.“

Ta satisfakcija je bila skoraj novemu razžaljenju podobna; magistrat se ni mogel z njo zadovoljiti ter se obrnil do okrožnega urada za primerno zadoščenje. Se je li v tem oziru naročilo Hacquetu kaj novega, ni znano; bržkone je stvar zaspala in magistrat se je moral zadovoljiti s prvim zadoščenjem.

Kam so zbežali časi, ko so se ljubljanski gospodje svetovalci košatili kakor diktatorji večne Rome ali doži gospodarice Venecije v škrlatastih plaščih, ko so korakali pred županom in sodnikom belo in zeleno opravljeni sluge s srebrnimi ključi in srebrnim sodnim žezlom!

Sic transit gloria mundi.

Znamenitosti

v Tržiči na Gorenjskem iz francoske dôle.

Iz zapiskov Jakoba Peharca priobčuje Ivan Tomšič.

Opomnja.

 Januvarija meseca 1885. leta je preteklo trinajst let, kar je umrl Jakob Peharec, bivši ljudski učitelj v Tržiči na Gorenjskem. Priletnega možá so Tržičani spoštovali že zaradi njegove starosti, a še bolj, ker je znal mnogo zanimivega pripovedati iz življenja svojih mladih let. Posebno rad je pripovedoval o Francozih, ki so za francoske vojske po večkrat prišli v Tržič, in katerih se je Peharec dobro spominjal ves čas svojega življenja. — Jakob Peharec se je poročil v 20. dan junija 1788. leta in je umrl v 8. dan januarja 1872. leta. Že v njega mladih letih ga je veselilo, natančno si zapisavati vse, kar se je važnega dogajalo za njegovega življenja. In tako si je mož zapisal tudi dogodke v Tržiči za francoske okupacije na Kranjskem. Te dogodke je imel zapisane v posebnem zapisku, kateremu je dal naslov: „Denkwürdigkeiten in Neumarktl aus der französischen Zeit.“ — Boječ se, da bi se mu ti njegovi zapiski ne izgubili, ni nikomur rad dajal svoje beléznice, a meni, svojemu nasledniku v učiteljski službi, dal jo je, da bi jo prebral in mi tudi dovolil prepisati si jih, ako bi se mi kdaj primerno zdelo te njegove préproste zapiske iz francoske dôle na Kranjskem priobčiti v kakem časopisu. In tako sem hranil jaz prepis Peharčevih zapiskov, katere podajem tukaj slavnemu občinstvu v slovenskem prevodu takó, kakor si jih je ranjki Peharec zapisal v svojo beléznico. Ako bi se tedaj v tem mojem priobčilu našli bodi si kakeršni koli zgodovinski pomisleki ali kake druge nedostatnosti, nisem odgovoren jaz za to, nego vsak znaj, da stoji takó zapisano v zapisku Jakoba Peharca. Nù, bodi si temu kakor koli, izvestno bodo zanimale Peharčeve zgodovinske drobtinice vsacega, ki se briga za našo domačo zgodovino. Kvara bi bila, ako bi se izgubile in zatorej naj bodo zapisane v „Matičnem Letopisu“ takó, kakor jih je napisal pokojni Jakob Peharec v svojo beléznico, v kateri nam pripoveduje:

I. Prihod prvih Francozov v Trzič 1797. leta.

Bilo je peti teden v postu 1799. leta, da se je z bojišča na Laškem umaknil velik del avstrijsko-laške armade pod poveljstvom nadvojvode Karola, okoli 30.000 mož pešcev raznih polkov, skozi Trzič ter se je ušatoril na severni strani Trziča, na tako zvanem „Ljubelji“. Na oglu njive „Krevlja“ imenovane, ki je bila svojina Janeza Cemeta, po domače „Kranjčevega soldata“, ukazal je nadvojvoda Karol naravnost na cesto, „Presko“ imenovano, postaviti več topov. Trzičani, kadar so slišali tak ukaz, zelo so se prestrašili, ker niso znali, kaj bode iz tega. Na vso moč so pazili, kam sovražnik namerava in kam prodira. Vrhu tega so se še bali nenavadnega streljanja s topovi, in to tembolj, ker trg ni bil dosti varen, da bi ne bil morda navlašč razdejan. A ta strah je še pomnožila strašna naravna prikazen. V isti dan, ko so bili prišli Francozi v Trzič, čutiti je bilo ob pólnoči močen potres, ki je trajal nekoliko sekund. — K sreči je minula noč brez daljnega strahu in vojaki so zgodaj odrinili preko Ljubelja; a vendar se je izgubilo več konj za priprago. Zadnja straža se je dva dni pomikala. Trzičani so morali begoče vojake s potrebnim živežem preskrbeti. Nato so pretekli štirje dnevi mirno in tiho.

Potres.

Prihod Francozov v Trzič.

V istem času je bila v Trziči stara in lepa navada, da se je vsak petek v postu ob dveh popoldne bralo trpljenje našega gospoda Vzveličarja Jezu Krista; vrhu tega je bil še ogóvor in litanije. V cerkvi sv. Andreja so to pobožnost najprej opravljali in cerkev je bila vselej natlačena ljudij. Ker je bila cerkev sv. Andreja premajhna za toliko množino pobožnih ljudij, ukrenil je pozneje častitljivi gospod župnik Valentin Prešerin, da se ta pobožnost izpremeni v jutranjo sv. mašo z blagoslovom v farni cerkvi. Bilo je baš cvetni petek v praznik žalostne Matere božje, okoli treh popoldne, da se začuje med litanijami glasno bobnanje po trgu. V tem hipu je vse zapustilo cerkev in drlo tja, od koder se je slišal boben. Lep, ali pri vsem tem vendar le strašen prizor za osupéle gledalce, ki kaj tacega še nikoli videli niso. V pisani opravi (uniformi) je bilo videti prednjo stražo (avantgardo) Francozov, ki so v čelu (fronte) stopali naprej. V malo minutah so nepričakovani sovražniki zasedli ves prostor. Bilo jih je okoli 25—30.000 mož. Na istem prostoru, katerega so bili cesarski ostavili pred štirimi dnevi, ušatorili so se zdaj Francozi. Zapovednik jim je bil general Bernadotte, poznejši Švedski kralj. Ber-

je ukazal postaviti topove ne samó proti cesti, nego tudi naravnost proti trgu. Strah in osupélost Tržičanov je bila zdaj brez konca in kraja. Misel in skrb, kako bodo vse te vojake preredili, dala jim ni nobenega mirú. In kako bi jim tudi bilo mogoče za tako ogromno število vojakov pripraviti v malo urah potrebnega živeža, recimo: kruha, mesa, vina, krme za konje itd. v takó majhnem kraji, kakor je Tržič, da bi utésili nepovabljené goste? Kje naj bi vzeli potrebno število konj za priprégo? Izvestno, da se takim vprašanjem o vojskinih časih ne more in tudi ne dá lahko odgovarjati! Ali božja previdnost čuje nad nami! Na veliko srečo in tolažbo ubogih Tržičanov se je sklenilo v Ljubnem premirje. Ta armada se je vsled tega pomaknila popolnoma nazaj na Laško in Francozi niso nikogar nadlegovali.

Leta 1805. so Francozi pod poveljništvom generala ^{Francozi pri-}Massene, cesarsko armado na Ogersko podeč, ^{dejo drugi v}prodrli ^{Tržič 1805. l.}do glavnega mesta Ljubljane, katero so 14 dni oblegali. V Trziči se v tem času ni zgodilo nič posebnega. 500 ujetih Francozov so peljali naši skozi Tržič na Ogersko, katere so avstrijski konjiki pri Ulmu na skrajnem krilu ujeli, a ondu je general Mack predal trdnjavo in 30.000 (v Peharčevem zapisku stoji 80.000) Avstrijcev. Vso Italijo, kolikor je je bilo še avstrijske, morala je Avstrija odstopiti Francozom.

2. Dogodki od 1807—1809. leta.

Začetkom meseca marcija 1807. leta je bila deželna ^{Sestava in}bramba osnovana. Do 22. leta starosti so se ^{odhod tržiš-}uvrščevali ^{kih bram-}vojaški novinci v redno vojsko, kjer je primanjkovalo ^{bovcev.}vojakov. Starejše moštvo pa je bilo primorano, bodi si samec ali oženjen, stopiti v domobranstvo, ako ni hotel biti z vojaško silo k temu primoran. Ob nedeljah in praznicah so se véžbali deželni brambovci v potrebnih vojaških vednostih. Graščinska pristava jim je bila v mnogotere vaje. Koncem meseca julija je bil gospod Ignacij Jabornik (po domače stari „Štantman“) stotnikom imenovan drugi kompaniji. Ko je pa bil čas k odhodu, odpovedal se je Jabornik ti časti z izgovorom, da je že prestar za ta posel ter tudi nima potrebne vojaške izurjenosti. — Takój v začetku meseca avgusta so se vzdignili tržiški brambovci, 300 mož na številu, ter otišli proti Kranju, da bi se ondu združili z ónimi iz Kranja. Obema združenima brambama je zapovedoval stotnik pl. Hillmayer. Že sredi meseca marcija 1808. l. je prišlo povelje od generala Hillerja, da se mora ta združena bramba hitro podati na pot. — Pot

jim je bil odkazan preko Tržiča na Solnograško. Zdaj je bilo vrlim brambovcem ostaviti predrago domovino, ostaviti jim je bilo svoje žene, otroke in sorodnike ter slušajoč ukaz domovine, hiteti na odločeni jim kraj. Prebridka je bila ta ločitev! Tu se je poslavljaj očé od svojih otrok, ondu zopet krepki soprog od predrage mu soproge, prijatelj od prijatelja in znancev. Vsacemu se je oko solzilo pri tem bridkem slovesi. Ihtenje in glasen jok se je slišal med ropotanjem bobna, ki je opominjal brambovce na odhod. Iz sto in sto grl se je razlegalo po vsi širni dolini vpitje: „Ostanite zdravi! z Bogom predragi!“ To bridko in poslednje poslovilo je veljalo vsem ónim preljubim, ki so hrabre brambovce spremljevali do sv. Ane pod Ljubeljem. Hitreje in hitreje je bobnar bobnal, da bi opozarjal oborožence na urnejše korake. In naši hrabri brambovci so že imeli pot, ki se vije preko Ljubelja, daleč za seboj; že so stali pri visocih piramidah, ki ločita Kranjsko od sosednje nam Koroške: tû se ozró še jedenkrat in poslednjič na predrago jim domovino in — polagoma se izgubé v globoki dolini. Daljni pot jim je bil odmerjen po Rožni dolini na Beljak. Prišli so bili do Špitala na Gorenjem Koroškem. Ker so se pa Francozi že proti Pontablu pomikali, morali so se naši brambovci naglo umakniti, da bi ne bili zajeti pri Beljaku in takó so se vrnili preko Kórena zopet v domovino svojo. Pač je bila velika sreča za te možé, da jih niso zapodili v okôpe (šance) pred Trebižem, a namesto njih je 80 mož štajerske deželne brambe na tem kraji storilo žalostno smrt. Kranjska deželna bramba se je na ta način vsa razpršila, a tržiški jermenar Jožef Duller je šel kot bobnar (tambor) in še nekateri drugi brambovci s svojimi predstojniki tjà do Litije, ter so prišli čez 8 dnij po različnih stranskih potih zopet domóv. V tem tednu so se peš in na konjih pomikale dan na dan redne armade vsakovrstnih polkov preko Ljubelja skozi Tržič. Ker so se Francozi pomikali preko Kranjske gore in Jesenic, bežali so Avstrijci čez Goriče, Kamnik in Tuhinjsko dolino na Štajersko.

Dunajski
 mir.

Francozi so prišli v Ljubljano binkoštni vtorek 1809. leta in so preplavili vse avstrijske kronovine, razven nekaterih krajev Ogerske, dokler ni bil mir sklenjen na Dunaji (14. okt. 1809. l.) Tu je morala Avstrija Napoleonu odstopiti vso Kranjsko, Beljaško kresijo na Koroškem, grofijo Goriško s Furlanijo, avstrijsko Istro s Trstom in Hrvaško na desnem bregu Save tjà do Siska. Ljubelj je

mejil Kranjsko od Koroške, a Trojane (Šent-Ožbald) so bile meja proti Štajerskemu. Francozi so bili štiri leta gospodarji po teh pokrajinah.

Takój v začetku Frencozov na Kranjskem je strah^{Tihotapstvo.} žilo mejo na Ljubelji samó nekaj stražnikov. Pozneje pa, ^{Tihotapec} ko je Napoleon proglasil mejno zaprtijo vse Evrope 1809. l., ^{Ignacij Peharac iz Loma} ustanovile so se glavne mitnice in močne vojaške straže. Za prvega glavnega mitničarja ter ob jednem župana (po francosko: maire) je bil izvoljen gospod Daniel pl. Jabornik, a pristav mu je bil gospod Ignacij Ceme. Pri vsem tem je tihotapstvo zelo napredovalo, Ker se preko Ljubelja ni moglo tihotapiti, iznašli so si tihotapci stranski pot preko Zelenice, po katerem so tihotapili blagó s Koroškega tjá do Bégunj. Ali to ni trajalo dolgo, ker so tudi na tem poti postavili straže. Pod sv. Lucijo, jedno uro od Tržiča, ustrelili so francoski stražniki tihotapca Ignacija Peharca, ki je bil doma iz Loma pri Tržiči, jako čvrstega in korenjaškega moža, ker se ni hotel ustaviti na njihovo povelje.

Promet in trgovina o tem času sta bila zelo živahna.^{Dobri časi.} Vsako blagó brez izjeme se je lahko in hitro izpečalo, ker takrat ni bilo družega denarja, nego papirnat in bakren denar dunajske veljave; ta denar je stopil v svojo veljavo z začetkom leta 1801. Nikomur se niti sanjalo ni, da bode Avstrija napovedala krido. Ker je bil zaslužek sploh dober, zatorej se je v Tržiči tudi mnogo več „bržanke“ popilo, nego li poprej pod avstrijsko vlado. „Bržanka“ je bila pri Tržičanih zaradi svoje posebne dobrote jako priljubljeno vino. — Bilo je ob cerkvenem shodu pri sv. Katarini v Lomu (pol ure od Tržiča). Tukaj je imel gospod Franjo Mally krčmo, katero je vzel v najem od neke Gabrijelke, ki se je bila omožila na Koroško. Rečeni dan je bila krčma ljudij tako polna, da se je vse trlo. Prav dobro so ga podirali. Bilo je nekako okoli 10. ure zvečer, da je nastal v krčmi velik hrup. In kaj je bilo? V veži omenjene krčme je ležal francoski mitničar Jean (izreci Žan) preboden in smrtno ranjen na tleh. — V krčmi za mizo sedeč sta se jela pripraviti pijani Pavel Schlegel (po domače Pajek) in poleg njega sedeči, poprej imenovani Francoz Jean. V svoji razburjenosti je potegnil Schlegel, ki je bil mesar, nož iz nožnice, ter je ž njim pod mizo ob stegno ranil svojega nasprotnika. Vsi, ki so bili v krčmi, obdolžili so Schlegla, da je on umoril francoskega mitničarja. Takój so ga prijeli in to še toliko več, ker je bil umorjeni trd Francoz. Drugi dan so peljali dozdevnega morilca v mrtvácnico, da

Francoski
mitničar
Jean umor-
jen.

Schlegel u-
mora ob-
dolžen.

Schlegel k smrti obsojen, potem zopet spoznan za nedolžnega.

bi videl mrtvega človeka, katerega ni nihče drug umoril, nego on. Še tisti dan so odpeljali Schlegla v Ljubljano in ga izročili sodišču. Vsi, ki so bili rečeni dan v Mallyjevi krčmi z najemnikom vred, morali so ob svojih troških v Ljubljano, da se zaslišijo. Schlegel je zatrjeval, da on tega hudodelstva ni storil in da je nedolžen. Tudi nobena priča ni mogla pričati, da bi bil kriv. A vendar je naposled sodišče obsodilo Schlegla k smrti. Ko je pravi morilec slišal to smrtno obsodbo, pekla ga je vest, in pisal je iz svojega zavetišča na Koroškem na krvavo sodbo v Ljubljani ter razložil stvar, kakoršna je bila, omenivši, da je on umoril Francoza Jeana, a k smrti obsojeni Schlegel je nedolžen. Morilec je bil iz Škofje Loke domá in namješčen pri mitni straži poleg umorjenega Francoza. Osebnost sovraštvu je bilo krivo, da je Ločan umoril Francoza, ter po zvršenem hudodelstvu pobegnil preko meje na Koroško. Ob tem času ni bilo še nobene pogodbe med Avstrijo in Francosko, da bi si izročevale take hudodelnike. Zatorej je lahko vsak zločinec našel varnega zavetišča, ako je hotel, da se odtegne oblasti sovražne mu gospóske. Schlegel je bil izpuščen, ali v Tržič se ni povrnil nikoli več.

Izvrstni francoski zakoni za varnost življenja.

Vso hvalo je treba priznati francoskim zakonom za varnost življenja in premoženja. Ti zakoni so bili nagli, ostri in brez razločka stanú jako pravični. Roparjev in tatov je bila dežela tako zavarovana, kakor še nikoli poprej. In kako bi tudi ne, ker so bili francoski varstveni zakoni také izvrstni! Med Kranjem in Tržičem sta se menjavala vsak dan po dva žandarja na konjih. Te hitre in jako pripravne žandarje so imeli naši ljudje dolgo in dolgo v najboljšem spominu. Ljudje, katerim delo mrzí, ter taki, ki se ne morejo izpričati, s čim si kruha služijo, postopači in tatovi in drugi taki ne bodi jih treba, bili so v takem strahu pred francoskimi žandarji, da se je daleč in na široko le redko kdaj slišalo o kaki tatvini ali rópu, bodi si na še tako samotnem kraju. In če se je kaj takega tudi zgodilo, imela je ostra pravica zločinca kmalu v pesteh.

Tudi v pobiranju davka so bili Francozi jako pravični. Neposredni (direktni) davki niso bili nič večji, nego poprej pod avstrijsko vladó. Trije okrají: Tržič, Radovljica in Kranjska gora, imeli so samó jednega davkarja. Ta je bil neki Hahm, graščak Rodinjski (Rodain), velik suh človek. Časi je prišel sam v Tržič, da je pobral davke, ki so jih „fronke“ imenovali, a večinoma je bilo treba nositi „fronke“ k njemu na dóm t. j. v graščino Rodinjsko.

Državni položaj v Avstriji.

Koncem meseca oktobra 1809. l. je razglasila vlada, da imajo bankovci dunajske veljave samó do konca me-

seca decembra rečenega leta še svojo veljavo, potem se pa ne bodo več sprejemali pri nobeni blagajnici. Ob jednem se morajo s 1. dnem januarija 1810. l. vsi davki odrajtovati v gotovem denarji, ki ima žvenk. Kakor strela iz jasnega neba je zadela ta nepričakovana novica vsacega, kdor je imel kaj bankovcev v premoženji svojem. Da je bil strah še tem večji, nastal je ob jednem državni polom v Avstriji. Bilo je še nekaj tacih, kateri so imeli svoj prihranjeni denar v skrinji, ali to so bili le boljši in premóžnejši. Ker že popolnih deset let ni bilo videti „cvenka,“ zatorej priprost človek srebrá in zlatá niti videl ni, a da bi ga imel, na to še misliti ni bilo, kar v ti dôbi ni bilo družega denarja med ljudmi, nego sami bankovci in baktréni denar dunajske veljave. Vsaka beračica je imela po nekoliko tega denarja. Mnogo jih je šlo na Koroško in Štajersko s tem namenom, da bi papirnat denar zamenili bodi si s kakoršnim koli blagom. Ali tudi tem je pretila nevarnost, da vse izgubé, ako bi ne mogli blagá srečno spraviti preko dobro zavarovane meje. A kdor si tega ni upal storiti, izgubil je tri četrtine svojega premoženja ker je bil napósled 1 gold. dunajske veljave vreden samó 6 krajcarjev srebrá. Takó je plačal pripovedovalec tega dnevnika (gosp. Jakob Peharec) za 1 mernik prosene kaše na Pristavi poleg Tržiča krčmarju Muleju 30 gld. dunajske veljave. — Leta 1811. je prišla v Avstriji zakonita denarna cena (kurs), da ima 1 gld. srebrá veljati 2 1/2 gld. dunajske vred.; vendar ni imel ta kurs v Iliriji nobene veljave.

Živeža ni primanjkovalo, ali težko ga je bilo dobivati za papirnat denar, ker ni hotel nihče jemati bankovcev. To je bila strašna kriza, kakoršne bi si pripovedovalec teh vrstic (Jakob Peharec) ne želel nikoli več doživeti.

Nabiranje vojaških novincev se je pričelo koncem meseca januarija 1811. leta ter se je zelo strogo zvrševalo. Veliko število fantov, ki se je balo vojaščine, pobegnilo je na Koroško ali pa na Štajersko, posebno tacih, ki so bili ob dotičnih mejah domá. Tam so bili ti begunci z veseljem sprejeti in so uživali popolno svobodo.

Bilo je v 30. dan meseca marcija 1811. l. Ta dan je bil za Tržičane dan neizmerne nesreče. Nekako o pólu dveh po noči je začelo goretí v Klandrovi fužini „cajnarci“. Ogenj je nastal po nemarnosti necega delavca, ki se je zval na ime Sketelj. V četrť uri je bila vsa desna stran Tržiča v velikem plameni. Vsa človeška pomoč je bila zamán, in predno sta pretekli dve uri, bil je ves Tržič

Nabiranje vojaških novincev 1811. leta.

Požár v 30. dan marcija meseca 1811. leta.

do mosta na véliki cesti kakor v ognjenem morji. Jedina Vobijeva hiša, ki je bila zeló nizka, ostala je nepoškodovana. Stara graščina je bila stoprav tretji dan prah in pepel. V tem grozovitem požaru je zgorelo 75 ljudij, ki so vsi zapisani v mrtvaški knjigi tržiške župnije. Pogorelo je 145 hiš, 100 delarnic in 9 kosaric (tovaren za kosé). Več ljudij je zgorelo izvan hiše na ulicah; drugi so se poskrili v kleti, kjer so se ali zadušili, ali pa na opeklinah žalostno smrt storili.

60 oseb ote-
tili.

Ravno nasproti óne fužine, v kateri se je ogenj začel, imel je gosp. Matija Klander svojo žrebljarnico (kovačnico za žreblje). V ti žrebljarnici, na „Vodencah“ po imeni, delalo je 60 delavcev. In čudno! niti jeden teh delavcev ni bil od ognja poškodovan, nobenemu se ni zgodila niti najmanjša nesreča, vsi so jo bili popihali takój v začetku ognja nekaj v Kropo, nekaj pa v Kamno Gorico.

Proti 9. uri zjutraj je prišlo 6 francoskih žandarjev na konjih v Trzič zaradi zvršitve vojaškega novačenja. Ker je pa pogorel tudi spodnji most, po katerem se pride po véliki cesti v Trzič, niso mogli žandarji drugače v trg, nego da so jezdili preko njive Ignacija Cemeta, „Virje“ imenovane. Kadar so žandarji videli velikansko pogorišče, nobeden si ni upal stopiti raz konja, nego obrnili so se na konjih in zdirjali naravnost nazaj v Kranj, da bi poročali o prežalostnem stanju Trziča. Žandarji so imeli ukaz, da se iz tržiške županije vzame 16 mož kot dopolnitev ónih poprej k vojakom poklicanih, pa pobeglih vojaških novincev. Vsak, kdor je za vojaško rabo, bodi si neoženjen ali oženjen, mora se brez izjeme vzeti k vojakom.

Velikoduš-
nost Napo-
leonova.

Ko je francoski deželni poglavar slišal o strašni nesreči, ki je zadela ves Trzič in njegove prebivalce, oprostil je županstvo za to leto vojaškega novačenja. Na prošnjo guvernerja Marmonta v Parizu je dovolil Napoleon nesrečnim Trzičanom 100.000 frankov iz polkovnih blagajnic.

Ko je pa sedem tednov pozneje pogorel tudi spodnji del mesta Kranja, delili so poprej omenjeno, že privoljeno vsoto takó, da so dobili Trzičani 70.000, a mesto Kranj 30.000 frankov. Ves ta denar so dobili v Beljaku. Jarnej Mally in Urban Globočnik sta denarje prejela. To je bil velikodušen cesarski dar! Tudi je od več drugih mest prihajal denar, obleka in perilo, a iz kmetov žito, platno in hrana; vsi ti darovi so se razdelili med ponesrečene Trzičane. Po taki izdatni pomoči, posebno pa z obrtno pridnostjo in živahno trgovino si je Trzič kmalu opomogel in prišel do poprejšnjega blagostanja.

Ko so dunajski bankovci izginili iz prometa, izišel je ob enem tudi ukaz, da ga ni praznika v letu razven nedelje. Izjema je bil samó Napoleonov dan. Ta ukaz je bil žalosten udarec vsem katoličanom. Več duhovnikov, ki se niso dosti brigali za ta ukaz, ter so, kakor poprej, tudi o praznicah obhajali slovesno službo božjo, in tudi niso po danem zaukazu praznovali nedelje deseti dan, nego takó, kakor poprej, vsak osmi dan, bilo je priprtih, a drugi so pobegli preko deželnih mej.

Leta 1811. v 15. dan avgusta se je obhajal prvič Napoleonov praznik v 15. dan avgusta 1811. leta. Pred Klandrovo hišo so postavili dva po 8 sežnjev visoka mlaja, ki sta bila namazana s salom in z mjlom (žajfo). Vrhovi teh mlajev so se blesteli srebrnih tolarjev. Vsacemu, čegar srcé je zaželelo teh daróv, bilo je dopuščeno, da sme po nje iti vpričo vojaške straže. Mnogo jih je poskušalo k vrhu pripelzati, ali malokdo je bil te sreče deležen. Ne daleč od mlajev je stala miza bogato obložena s klobasami, svinjino in mrzlo pečenko; vse to je nadzoroval natakár. Vsakdo je smel jesti in piti, kolikor se mu je ljubilo. Ker je bil ta praznik na soboto, bilo je največ tacih, ki niso hoteli prelomiti cerkvene postne postave, in takó je le malokdo užival na mizi razpoloženih mesnih jedíj. Pred cerkvijo sv. Andreja je stala na velikem odru Venera, boginja lepóte. Te slovesnosti so se ponavljale vsako leto, in takó je šlo do 1813. leta.

Hipoma je nastala velika preplašenost med Francozi. Ni se bilo čuditi, da je prihajal strah od dné do dné večji. Cesar Franc, tást Napoleonov, sklenil je zavezo z Rusijo in Prusko ter napovedal vojsko Francozom. To se je zgodilo v 11. dan avgusta 1813. leta. Ko je pa bil Macdonald zmagan ob Kätzbachu na Sleškem in Vandamme ujet pri Kulmu na Češkem, izgubila je pogumi tudi vojska, ki je bila pod poveljništvom Evgenija, namestnega kralja Laškega, vzlasti ko so po bitki pri Lipsku odpadli tudi še nemški zavezniki Armada namestnega kralja laškega je bila mnogobrojna, a ime'la je, o'števši topništvo, konjištvo in gardo, večinoma le mlade laške vojake.

Avstrijski general Hiller je imel svoj glavni stan v Celovci. Ker do 20. dné avgusta ni še bilo nobenih francoskih vojakov v Trziči, da bi zasédli mejo na Ljubelji, dobila je straža na mitnici (20 mož na številu) povelje, naj zaséde Ljubelj. V tem pa so Avstrijci naredili okópe pri sv. Magdaleni v Ljubeljski dolini proti „Deutsch-Petru“. Kadar so zvedeli, da je meja na Ljubelji samó od mitničnih vojakov zasédena, šla je poldruga kompa-

Ukaz gledé službe božje.

Napoleonov praznik v 15. dan avgusta 1811. leta.

Zaveza treh vladarjev. Avstrija napové vojsko Francozom.

Avstrijci ni osvojé Ljubelj.

nija vojakov proti Ljubelju ter zapodila mejno stražo v 24. dan avgusta, niti da bi bila puška počila.

Avstrijski
strelci pride-
jo v Tržič.

Že v 26. dan avgusta proti 6. uri zvečer je prišlo pol kompanije avstrijskih strelcev v Tržič. Vstopili so se sredi trga v vrsto. V tem je avstrijski nadstrelce obiskal mitničarja, ki je bil somišljenik Francozov. Tržičani, veseli, da vidijo zopet priljubljene jim Avstrijce, prinesli so jim kruha, vina in drugih jedil. Število gledalcev se je takó namnožilo, da jih je bilo desetkrat več, nego strelcev. Nenadoma zagrmí močán, debel glas nadstrelčev z okna Jabornikove hiše: „Poberite se vi, francoski privrženci takó; ako ne, ukažem streljati na vas!“ (Pisalec tega dnevnika, Jakob Peharec, je slišal te besede na svoja ušesa.) Kakor bi pihnil, izgubili so se vsi radovedni gledalci, ki so bili malo poprej z največjim veseljem obstopili avstrijske strelce. V pólu ure so se strelci zopet nazaj pomaknili proti Ljubelju. Vendar so nekateri še ostali v dolini sv. Ane tù in tam. V 28. dan avgusta je prišlo iz Kranja 8 francoskih žandarjev na konjih, ki so jezdili do tako imenovane „rotarske kajže“ pod sv. Ano. Ako bi bili avstrijski strelci, ki so bili na tem kraju, pazili na nje, lahko bi bili ujeli vseh teh 8 žandarjev, ki so bili z blatom ometani ter so dirjali skozi Tržič. Od tega dné je bila vedno straža na Pristavi (Pristava je majhna vas, predno se pride v Tržič).

Hrana za av-
strijske in
francoske
straže v Tr-
žiči.

Tržič je moral napraviti v Holzapfelnovi hiši založišče vina, kruha in mesá. S tem so se začele v Tržiči nove nadloge; strah, skrbí in troški. Kadar so dobili francoski vojaki, ki so bili nastanjeni v Pristavi, zjutraj svojo menažo, zahvalili so se, rekoč: „Tržičani ste avstrijski privrženci!“ In kadar so popoludne ob 3. ali 4. uri prišli tudi avstrijski strelci v isto založišče po svojo hrano, odhajali so vselej z besedami: „Tržičani držé s Francozi!“ To zlo je trajalo že 8 dnij in nihče ni znal, na katero stran so obrne zmaga. — V tem času je prišlo 6 ulancev in 10 lovcev z Ljubelja v Tržič, ki so pri ti priči odvedli mitničarja (ob jednem župana), ker so ga sumničili zaradi dopisovanja z nekim francoskim generalom. Pismo so bili uhvatili, in pokazalo se je, da Avstriji ni prijazen. To se je zgodilo v 31. dan avgusta opóludne. Privezali so ga k dvema konjema in takó tirali preko Ljubelja v Gradec.

Avstrijski
vojaki vzamejo
mitničarja, ki je
bil tudi župan
tržički.

Avstrijci na-
predujejo.

Bilo je na angeljsko nedeljo zjutraj zgodaj ob dveh, da so prišle tri kompanije strelcev in dve četi ulancev v Tržič. V tem trenutku je moral biti ves trg razsvetljen, ker je bilo treba iskati ljudij, da bi nagromádili lesá na

glavno cesto proti Pristavi in takó tudi proti „malemu rovtu“ in proti vási Bistrici. Tù ni bilo nobenega prizanašanja. Sekira je podrla marsikak oreh, marsikatero hruško in jablano. V ponedeljek ob 8. uri zjutraj so cesto zopet potrebili. Umeje se, da so ti vojaki morali biti jako dobro pogostovani, kajti odhajajoč proti Kranju, šli so, kakor je cesta široka, strelci po trije, ulanci po dva skupaj v lepih vrstah pevajoč in jako dobre volje. V Naklem je pozvedel poveljnik ti armadi, da Francozi v zasédi za vislicami čakajo na nje („Das die Francozen hinter dem Galgen lauern auf sie“). Hitro je ukazal strelcem odriniti po stranskem poti v Predoslje. Ko so Francozi, bivši v zasédi, ugledali, da gredó avstrijski strelci na njé, hiteli so brzih nog preko Kranjskega polja v mesto Kranj. Ulandci so jo udrli za njimi in na pristavah ob cesti na Goriče ujeli 120 Francozov.

Med nekdanjim samostanom, katerega so bili 1750. l. izpremenili v nekak magazin, bila je v Kranji ob istem času mitnica z jednim nadstropjem — nasproti Majerjevi pošti pa je bilo colno bruno (Zollbaum). Na tem kraju so Francozi izkopali rôv, ki je bil seženj globok in ravno toliko širok. Za tem rôvom so postavili 3 topove s potrebnimi vojaki, da bi streljali na avstrijske vojake, prihajajoče po cesti, ki je bila med pristavami. Francozi so namreč hoteli avstrijske vojake v beg zapoditi, ali pa, če mogoče, popolnoma uničiti. Ali zamán! Hrabri ulanci so begajoče Francoze podili do poprej omenjenega rôva, in Francozi niso mogli topov rabiti, ker bi bili streljali na svoje ljudi. Bežali so Francozi preko Savskega mosta in ko so ga prestopili, podrli ga so ter šli na Gaštej, kjer so bili že poprej topove obrnili proti Kranju. — Neki strelec 2. kompanije, rodóm iz Kranja, bil je toliko pogumen, da si je upal iti med razpostavljene francoske topove, a to samó zaradi tega, da bi videl še jedenkrat svojo domačo hišo. Ko je šel po cesti proti Gašteju, pribučala je sovražna topova krogla in odtrgala nogo nesrečnemu vojaku. Dan pozneje so ga pokopali na pokopališči v Tržiči.

Hrabri ulanci so takó pridrli v mesto in ujeli vse óne Francoze, ki so se bili zakasnili. Vse te ujete Francoze, bilo jih je 150 mož, spremilo je še tisti dan kakih 500 Avstrijcev v Tržič. Zaloge od prejšnjega dné ni bilo v magazinu skoraj nič več, a vendar so morali vojaki dobiti potrebne hrane. Poveljnik ulancem je bil surov človek in jako nagle jeze. Komaj je stopil v sredo trga, zavpil je iz vsega grla: „Tržičani, privrženci Francozov!

Prepeljevanje ujetnikov v Tržič.

v jedni uri pripravite, da imajo moji ljudje dovolj jesti, ako ne, ukažem zapaliti vaše gnezdo na vseh štirih straneh.“ To rekši, vzeli so ulanci nemudoma štiri krave iz hlevov ter niso vprašali nikogar: daš ali ne daš? Nanesli so tudi vina in žganja v založišče ter iskali kruha po vseh hišah, kjer se ga je le dobiti dalo. Takó so Tržičani utésili lačne Avstrijce. — Drugi vtorek po tem so otišli avstrijski vojaki z ujetimi Francozi iz Tržiča, ali v dolini sv. Ane je ostalo še nekoliko strelcev, ki so dobivali hrano iz založišča v Trziči. To jako neprijetno stanje je trajalo do prihodnje nedelje četrte ure popoldne.

3000 Francozov pride v Trzič.

Ne da bi bil kdo mislil na to, začuje se zdajci od vasi Bistrice ropotanje vojaškega bobna. Od Bégunj pa do sv. Neže je bila le slaba steza. Cesto iz Bégunj v Trzič so napravili stoprav 1824. leta. Po ti slabi stezi je šlo 3000 Francozov naravnost proti Trziču. Kadar so dospeli v sredo trga, bobnalo je 10 tamborjev ob enem. To je bil tak ropot, da so ljudje mislili, vse se mora podreti. Po 8 mož vkupe so šli urnih korakov tjã do „Vanderhovca“ v gorenjem delu Tržiča.

Bitka pred njih straž.

Bilo je v Trziči 15 avstrijskih strelcev, ki so baš v istem času prišli po svojo menažo. Pred Skrlijevo hišo je stalo tudi 8 strelcev. Ko so ti ugledali prednjo francosko stražo, takój so ustrelili. Padlo je 6 mož. Francozi so se ustavili, nevedoč pri čem so. Napósled so se začeli vendar dalje pomikati, a dobili so še več krogelj pod nos z mosta pri Ljubelji (Klein-Loibl). Strelci so se umaknili do tako imenovanega „Čegeljša“. Jeden avstrijskih strelcev je bil pri tem boji smrtno ranjen. Kadar so ga Francozi dohiteli in ga slišali v francoskem jeziku vzdihovati, užalilo se jim je zeló, da ni mogel dalje govoriti. — Naprej iti Francozi vendar niso imeli poguma. Onih 6 mrtvih so tovariši pokopali na „Bréžicah“, *) a nadstrelcec je bil pokopan na pokopališči. Francoski poveljnik ti armadi je ukazal v 5. dan septembra, da se ima ta armada naprej pomakniti do „Žnidarja“ pod sv. Ano. Njegov glavni stan je bil v Gozatovem hlevu (nasproti Žnidarjevi hiši) cele tri dni.

Priprave za naskok Ljubljane.

V 8. dan septembra ob 10. uri predpóldne je prišel iz Ljubljane v Trzič Evgen, Napoleon pastorek, namestni kralj italijanski. Vso noč in še tudi drugo jutro je deževalo, kakor bi iz škafa lilo. Gardisti so sezuli svoje visoke čevlje in izlivali vodo, ki se jim je bila v čevlje

*) „Bréžice“ so takój nad Tržiško graščino. Vidi se še zdaj griček, kamor otroci radi hodijo in kažejo, da so tã Francozi pokopani.

nabrala. General Beloti je bil dobil odločno povelje, da mora Ljubelj vzeti. Evgen se je mudil le nekaj ur v Tržiči ter se potem takój vrnil v Ljubljano. Avstrijci so imeli 5 dni časa, da se pripravijo za naskok. Bili so pa tudi v velikih skrbeh zanj. Devet rid (Reiden), ki so bile na vrhu Ljubelja, zagradili (zasekali) so s stoletnim buk-vami, ki so ondu blizu rastle. Na najvišji ridi so naredili po 4 čevlje visoke zgradbe od železa in kamena, kar ga je ondu ležalo. V 9. dan so se Francozi pomaknili iz glavnega stanišča pri „Gozatu“ do „Opérovtove kajže“. Strelci so bili še vedno pri sv. Ani.

V 10. dan septembra je razdelil general Beloti svoje vojake na tri kolone in to takó: Prva kolona je šla k sv. Ani, druga na desno preko „Gradiškove kajže“, a tretja na levo proti „Zelenici“. Ob 1. uri popóldne je dal znamenje za naskok. Avstrijski strelci so se streljajoč umikali, dokler Francozi ne prestopijo ónih zasék, ki so bile blizu vrha na Ljubelji. Zdaj se je ustopilo (takó mi je povedal nekdo, ki je to videl na svoje oči) 100 strelcev na gorenjo rido v dveh vrstah, a 120 mož je stražilo vrh Ljubelja. Ko so prišli prvi Francozi na streljaj daleč, streljali sta prvi dve vrsti zaporedoma; kadar so v prvi vrsti nabijali puške, streljali so iz druge vrste. To so naredili avstrijski vojaki 16krat zaporedoma, morda tudi še večkrat. Poročnik (adjutant) Belotijev, ki je vodil središče, padel je prvi. Naskakajoči vojaki na desni strani so največ trpeli, ker so bili, kvišku stopajoč, izpostavljeni puškam avstrijskih strelcev, ki so prav dobro mérili. Kompanijo Francozov, ki je stala vrhu Zelenice, ujeli so avstrijski vojaki. Na Ljubelji ni bil nobeden izmed avstrijskih vojakov ranjen, ker so krogle naskakajočih Francozov letele nad njihovimi glavami. Z visoke gore „Stolec“ se je z daljnogledom prav dobro videla vsa ta bitka. Topov pri ti bitki niso rabili, ker jih niso imeli ne Francozi, ne Avstrijci. Tudi pokanja pušek ni bilo dosti slišati. Šestdeset vozov za pripravo se je moralo nabrati po okrajji Kranjskega mesta, ker je takó ukazal general Beloti. Vsi ti vozovi so morali priti o pólu treh popóldne do „Bégunjskega plaza“. Francozi, ki so se umikali, zagrebli so svoje mrtve vojake v grmovja, ker se zmagovalci zaradi slabe posadke na Ljubelji niso upali izza svojih zasék, da bi podili sovražnika dalje.

Naskok
Francozov
odbit v 10.
dan septem-
bra 1813. l.

Bilo je zeló žalostno, ko se je o pólu sedmi uri pripeljal prvi voz s 6 ranjenimi vojaki skozi trg. Vzdiho-vanje in ječanje je vsacega ganilo do solz. Kri je tekla curkoma po lestvicah z vozov. Pripeljalo se je vsega

Ranjenci pri-
dejo v Tržič.

skupaj 45 vóz, na vsakem vozu je bilo po 6 ranjencev. Nobeden teh ranjencev ni smel stopiti z voza; tudi se ni smelo nobenemu kaj podariti. Še tisto noč so ranjenci ostavili Trzič. Ona dva strelca, ki sta bila preiskala padlega Belotijevega adjutanta, dobila sta pri njem zlato žepno uro z verižico, demantne prstane in zavitek zlatov (Napoleondórov). General Beloti je dejal: „Mojega padlega adjutanta mi je bil izročil jako premožen posestnik; ne upam si nikoli več priti v te kraje, ker je tukaj izgubil svoje življenje.“ — Francozi prodirajoč s Tirolskega in oni iz Pontabla niso mogli zvršiti svojega namena, da bi bili prišli preko Beljaka v Celovec; zato je tukaj ukrenili na pot skozi Rožno dolino do Dravskega mosta. Tudi v Rožni dolini se jim ni nič bolje godilo, kakor pri Beljaku. Zato je šlo več tisoč mož preko Kórena za Savo, posedli so dolino in se zjediniili v Kranji z generalom Belotijem.

Opazka.

Francoze, ki so bili padli pri naskoku Ljubelja, pokopali so kar sèm ter tjà po grmovji. Čez dvajset let so našli po ondotnih krajih mnogo človeških kostij. Leta 1852. je našel kmet Jurij Meglič (Rotar), ki si je na vrtu hotel napraviti nov svinjak, komaj za poldrugi čevelj globoko, dva velika jerbasa človeških kostij. Dve močni kmetski dekli sta jih odnesli na tržiško pokopališče.

Dogodki na Savi.

Na Savi v ondotni graščini je bil francoski štab in tù je bil nastanjen francoski general. Vsi skupaj niso znali, kaj in kakó, da bi prišli na Koroško. Véliki fužinar in graščak Ruard, ki je bil Francozom zelo prijazen, ponudil jim je dva hlapca, da bi jim kazala pot po Medvedji dolini (Bärental) do vrha; po tem potu, dejal je, pridejo lahko v petih urah na Koroško. Tako se je tudi zgodilo. — Pri sv. Janezu v Rožni dolini so se Avstrijci utaborili. Nekoliko niže doli stoji trdno postavljeni grad grofa Garafinija. — 4000 Francozov je prišlo s Save po jako težavni stezi avstrijski vojski za hrbet. V gráu je bilo za posadko 80 mož. Ko so Avstrijci zapazili francoske vojake, hitro so se umaknili deloma čez most preko Drave pri Hollenburgu, katerega so prestopivši podrli, deloma so pa šli preko Borovelj in Gline v Treibach. Na tem precēj visocem kraji so se Avstrijci ustavili za trdno. Onih 80 mož, ki so ostali v Garafinijevem gráu za posadko, ni se hotela udati Francozom pod nobenim pogojem. Ker pa od strani dosepešni Francozi tudi nobenih topov niso imeli, zažgali so rečeni grad na vseh štirih stranéh. Od 80 strelcev, ki so bili v ti graščini za posadko, ni otel niti jeden življenja svojega.

Francozi so imeli ta načrt, da bi dosegli šest ur ^{Splošno pomikanje nazaj.} dolgo postransko cesto, gorovje, ki se razteza ob Dravi in pa Dravski most. Tudi bi bili radi vznemirili glavni stan Hillerjev v Celovci ter tako prisilili prestop preko Drave pri Hollenburškem mostu. Ali zajec jim je pretekel pot! V trdni nadi, da bodo brez zadržka zvršili ta svoj načrt, prišlo jih je 600—900 do Treibacha. Naši so pozdravili prišedši Francoze s trikratnim strelom iz topov, in avstrijski pešci so začeli vrstoma streljati nánje. Francozi so imeli 40 mrtvih, med katerimi je bil tudi major, četovodja in še 4 drugi častniki. Francozov se je polotil neznanški strah. Umaknili so se nazaj in zmagovalni Avstrijci so jih podili tjà, od koder so bili prišli. Na povratku je bilo ujetih 300 Francozov. Mala okolica od Kirschentheura, Podgorjan (Unterbergen) in Borovelj ni mogla prehraniti avstrijske armade, ki je štela nad 20.000 mož. Zato se je francoska armada pomikala nazaj preko Ljubelja. Mala avstrijska posadka na Ljubelji je bila primorana umakniti se proti severu na Jezero (Seeland), Rehberg in Slovensko Kapljo, da ni bila zajeta. Ker so Francozi našli Ljubeljsko dolino in ravno takó tudi vrh Ljubelja brez posadke, pomikala se je sestradana 14.000 mož broječa francoska armada v Trzič nazaj. Ali tudi tukaj niso mogli Francozi niti za gotove novice dobiti zadosti živeža, ker se vnanji trgovci z živežem po toliko strašnih dogodkih že osem dnij niso upali s konjem in vozom v Trzič. Ti sestradani vojaki so bili večinoma Italijani. Tékali so po vseh hišah in s povzdignenima rokama prosili kruha za dobro plačilo.

V 14. dan septembra je prišlo zopet 6000 mož v ^{Petnajst-dnevni šator Francozov v Trziči.} Trzič. 4000 teh vojakov se je ušatorilo na 5 krajih. Prvi teh krajev je bil na Ljubelji, drugi na Závratu, tretji na Bréžicah, četrti na farovškem polji in peti pri cerkvi sv. Jožefa. To cerkev so morali izprazniti in pustiti odprto. Vendar ni stopil nihče v cerkev, ker so Francozi o lepem vremeni bivali rajši v svojih zelenih šatorih. Ta obseda je trajala polnih 15 dnij. Trziške žene so oskrbovale jednako markatendaricam vseh pet taborov s kruhom, vinom in družimi potrebnimi stvarmi. To je nekaj neslo!

V 26. dan septembra ob 9. uri zjutraj je bilo videti ^{Francozi tiho otidejo.} 10—12 avstrijskih strelcev na „Kamniku“, da bi opazovali francoske šatore. Francozi so jih imeli za prednjo stražo kake večje armade. Takój je ukazal general Beloti, ki je bil iz Kranja v Trzič poslan, naj vojaki popusté vseh pet šatorov in mesto njih postavijo troje straž, izvimši pri cerkvi sv. Jožefa, kjer ni bilo nobene straže.

Na trgu pred hišo, ki je bila ta čas Štantmanova, a je zdaj svojina gospoda Jarneja Mallyja, stale so piramide, sestavljene iz samih pušek. Vse vojake so nastanili, po 50 mož v vsako vežo, da bi bili pripravljeni odbijati napad Avstrijcev. Tri dni ni smel nobeden človek iz hiše. V jutro četrtega dne je prišlo iz Ljubljane od namestnega kralja laškega povelje, vsled katerega se je posadka v Trziči vzdignila in pomikala nazaj preko Bistrice, Podbrezij tjã doli za Savo po Beljaški cesti. V pólu ure ni bilo videti niti jednega Francoza več v Trziči.

Francozi ot-
idejo iz
Kranja.

Dokler so Francozi zasédali Trzič, šlo je vsak dan po 4 do 5 vozov s priprego v Kranj, ker so bile ónostran Save pečì za kruh, in od tukaj so dobivali kruh za 4000 vojakov v Trziči. Slučajno se je pripetilo, da se je posadka v Kranji, 6000 mož na številu, z generalom Belotijem ob 12. uri po noči pomaknila preko Šenčurja v Mengiš. Vozovi za priprego so imeli vsak po jednega možã, ki je vozove spremljal. Kadar so ti vozovi dospeli k pečem za kruh, reklo se je možém, da naj počakajo. Ali čakali so dolgo, kajti še le ob 6. uri zjutraj so se smeli povrniti v Trzič. Ves pot od Kranja do Trziča niso srečali živega človeka. Prišli so s praznimi vozovi, a vendar s francosko stražo do hiše, ki se imenuje „pri Slugi“. Pri ti hiši so bili že avstrijski strelci na prednjih stražah in óni trije Francozi, ki so spremljali vozove, morali se se udati in puške položiti. Avstrijski strelec je razbil držalo jedne teh francoskih pušek ter poln sovraštva do Francozov, razdrobljene kosce daleč strani zagnal. Ujete Francoze so takój odpeljali preko Ljubelja. Od te ure ni bilo videti v Trziči nobenega oboroženega Francoza več.

General Be-
loti in 2000
vojakov uje-
tih pri Tr-
zinu.

Francoskim vojakom, ki so se bili nastanili v Kranji, Šenčurji, Cerkljah in Komendi, pošlal je namestni kralj laški povelje, da jih general Beloti zbere, in se v Mengiši združi z ónim oddelkom, ki prodira iz Ljubljane po Dunajski cesti, ter gre ž njimi do Brda ali saj do Bistriškega mosta Avstrijcem naproti. Teh je bilo 7000 mož, 2 batalijona graničarjev, 1 baterija in 3 eskadroni husarjev, ki so pridrli preko Bistriškega mosta (pri Viru) blizu Trzina. General Beloti jih je opazoval z orlovim očesom iz cerkvenega stolpa v Mengiši z daljnogledom. Topovi so začeli grmeti. Tudi s strelom iz pušek so pozdravljali dohajajoče vojake. V to prasko sta prišla dva batalijona štajerskih brambovcev čez Tuhinjsko dolino ravno o pravem času Francozom za hrbet. General Beloti je bil zajet z vsemi častniki svojega štaba. Vsi ti z 2000 mož vred so prišli Avstrijcem v pést. Belotiju niso

cvetele cvetice na Gorenjskem, pač pa koprive! Pri praski je padlo tri četrtine Francozov več nego Avstrijcev. Belotija je najbolj to jezilo, da so ga ujeli najbolj zaničevani avstrijski vojaki, to je deželna bramba. Ves pot do Celja ni izpregovoril iz same nejevolje niti besedice. Francozi, ki so bili še ostali pri Trzinu, bežali so, kolikor so mogli, preko Črnovškega mostú v Ljubljano. Tukaj so se držali še nekaj dnij na ljubljanskem grádu, in potlej otišli brez vsega počítka preko Vrhnike v Gorico, ker so se bali, da bi jih ne ujeli pri Postojini avstrijski vojaki, ki so se pomikali iz Sódražice proti tem krajem.

To je bil konec francoske vlade na Kranjskem.

Kakšno važnost imajo Pavla Dijakona knjige „De gestis Langobarderum“ za starejšo zgodovino Slovencev?

Spisal Simon Rutar.

I.

Slovenski narod ni tako srečen, da bi mogel svojo najstarejšo zgodovino zajemati iz svojih virov, katere bi bili zabeležili moške njegove krvi, ki so najbolje poznali narodovo usodo, njegovo razširjenost in njegov kulturno-zgodovinski razvitek. Vse, kar vemo o svoji starodavnosti, poročeno nam je od tujcev, ki niso imeli ne razuma, ne ljubezni do našega naroda, in ki torej niso mogli popolnoma objektivno poročati o njem, tudi ko bi jim bili vsi dogodki in vse notranje izpremembe v življenji Slovencev znani, kar se ve, da ni bilo mogoče. Treba je torej strogo paziti na pripovedanja omenjenih tujih pisateljev, ali niso ti morda kje — če tudi nevédoma — krivo ali celó napačno sodili o našem narodu in take neutemeljene predsodke zapustili denšnjemu učnemu svetu.

Med one tuje pisatelje, ki so nekoliko obširneje poročali o Slovencih in njih bivališčih v srednji Evropi, spada poleg Prokopija in Jordanisa*) tudi Pavel Dijakon (Paulus Diaconus), Warnefridov sin iz Furlanije. Ta zgodovinopisec pojasnuje nam vsaj nekoliko jeden najtemnejših oddelkov slovenske zgodovine, t. j. kako in kdaj so naši pradedje dospeli do najzapranejšje meje sedanje Slovenije, kako so to mejo še celó prekoračili in večkrat siloma poskušali naprej proti zapadu podreti ter posesti hladni Tirol in solčno Venecijo. Ali na obeh straneh so jim stavili močnejši sosedje tolike zapreke, da so se mogli le mirnim potem, kot koristni obdelovalci zemlje, med tuje narode uriniti in brez hrupa naseliti.

Pavel Dijakon se je rodil okoli l. 725., kakor se navadno misli v mestu Čedadu (Cividale), v stari rimski naselbini „Forum

*) Glej Matičin Letopis l. 1880., pg. 59—98.

Julii.“ Vendar je mogoče, da se je rodil tudi kje na deželi, sploh v Furlaniji, ker njegov grobni nadpis (zapisan od neznanega meniha iz Salerna) priča, da je Pavlovo rodovinsko premoženje ležalo „ob bregu Timave,“ ako to ni morda samo „licentia poetica,“ ki ima namen Pavlovo rojstveno mesto v klasično deželo postaviti.

Pavlov oče, Warnefrid, pripadal je jedni izmed onih plemenitih langobardskih rodovin, ki so bile l. 569. z Alboinom v Italijo prišle in se v Furlaniji naselile. Imel je poleg Pavla še starejšega sina Arichisa in jedno hčer, ki je pa šla že v svoji mladosti v samostan. Tudi našega Pavla je oče namenil za duhovenski stan, kar spričuje, da rodbinsko premoženje ni moglo biti posebno veliko. Da bi svoj namen dosegel, poslal je Warnefrid mladega Pavla v šolo v Čedad. Ta šola se je nahajala na dvoru čedadskih vojvod (takrat je bil Pemmo vojvoda) in tako je imel mladi dijak priliko seznaniti se tudi z dvorskimi šegami in viteškimi navadami. V Čedadu je bil Pavel za „dijakona“ oglejske cerkve posvečen; od tod njegov pridevek.

Iz Čedada je prišel Pavel Dijakon na visoko šolo v Pavijo (Ticinus), kjer je takrat na kraljevskem dvoru bival slavní učitelj Flavianus. V njegovi šoli se je naučil Pavel skoraj vseh tedaj poznanih vednostij in še celó grškega jezika (ali ne popolnoma). Tudi v Paviji je občeval Pavel z dvorom, kjer je takrat vladal kralj Ratchis. Temu se je bistrourni mladenič posebno prikupil, tako da ga je v vsem podpiral in zlasti za to skrbel, da se je Pavel popolnoma izobrazil. V tem času je stopil ta v duhovenski stan in postal sam za učitelja na kraljevskem dvoru. Kot tak se je pečal tudi s pesništvom, ali zlagal je skoraj jedino le priložnostne pesmi. Poslednji langobarski kralj Desiderij je bil izročil Pavlu svojo hčer Adelpergo v vzgojo in pouk. Tudi tej se je on tako prikupil, da ga je želela vse svoje življenje za učitelja imeti. Zato je moral Pavel ž njo iti v Benevent, ko se je bila Adelperga omožila z beneventskim vojvodo Arichisom. Tudi s tem se je Pavel kmalu sprijateljil in mu ostal zvesto udan do smrti.

V Beneventu je imel Pavel priliko seznaniti se z meniškim življenjem benediktincev v Montecassinu. To življenje je Pavlu zeló prijalo in ko je bil izkusil, kako goljufiga je sreča tega sveta, ko je videl, da je njegov narod padel v sužnost Frankov, sklenil je posnemati vzgled svojega starega dobrotnika Ratchisa, ki se je bil kroni odrekel in svetu odtegnil v montecassinski samostan. Tudi naš Pavel gre torej v samostan, ali katerega leta je to storil, ne more se povedati.

Langobardi (zlasti po Furlaniji) bili so se l. 776. vzdignili proti svojemu ukrotitelju Karlu Velikemu, ali zaman: bili so užugani in ostro kaznovani. Med puntarji se je nahajal tudi Pavlov

brat Arichis, katerega je ukazal razkačeni kralj na Nemško odpeljati in mu vse premoženje zapleniti, tako da je njegova vdova s štirimi otroki lakot stradala. Pavel Dijakon sklene kralja milosti prositi za svojega brata, spiše v samostanu elegijo, da bi ga Karol oslobodil in mu premoženje povrnil. Da bi ta žalostinka imela več vspeha, sklene Pavel osebno na kraljevski dvor potovati, spomladi l. 782. Karol je sprejel z veseljem tako znanega učenjaka in povabil ga, naj ostane na njegovem dvoru in naj poučuje tudi njegove duhovnike v vednostih in tujih jezikih. Obetal mu je časti, denarja in posestev, ako pri njem ostane, ali ob osloboditvi brata kralj s početka ni hotel ničesa slišati. Pavlu pa se je zelo tožilo po lepi Italiji in dolgo se je obotavljal, predno je sklenil kralju uslužiti. Napósled se je dal Karol vendar omeščati in izpustil je Pavlovega brata, kakor tudi še nekatere druge langobardske jetnike. Pavel se na to kralju pristrčno zahvali in mu razodene, da je sklenil na njegovem dvoru ostati. Karol je bil neizrečeno vesel tega sklepa in je poslal Pavlu zastavico, katero je moral kot dvorni učenjak rešiti. Kralj je neprestano občeval s temi učenjaki in jim dajal „naloge“. Tako mu je moral Pavel pisati grobne nadpise za ude kraljevske družine, potem sestavljati knjige pobožnega in zgodovinskega sêdržanja.

Ali Pavel se ni mogel nikakor privaditi meglenemu severu, nego hrepenel je neprestano po solnčnatem jugu, po svojem priljubljenem Montecassinu, in to hrepenenje svoje je razodeval v mnogih pismih, katere je pošiljal opatu in drugim duhovnim sobratom v omenjenem samostanu. V njih je izražal vedno svoje upanje, da se ga kralj napósled usmili in s svojega dvora odpusti. To se je tudi zgodilo l. 786. in bržkone je Pavel decembra meseca tistega leta v družbi s Karlom v Italijo odpotoval, ker poleti 787. nahajamo ga že v Beneventu. Zdi se, da se Pavel ni vrnil hitro v samostan Montecassino, nego da je ostal nekoliko časa na dvoru starega svojega prijatelja vojvode Arichisa. Ko je pa ta še istega leta umrl, poslovil se je naš zgodovinar za vselej od zunanjega sveta.

Poslednje dni svojega življenja je prebil Pavel v Montecassinu ter vadil se v ponižnosti in molčečnosti. Sklenil je bil, z nobenim človekom nič več ne govoriti, tako da mu je moral opat zapovedati, naj zopet govori in si ne naklada večje pokore, nego jo propisuje samostansko pravilo. Pavlova učenost je privabila v kratkem času mnogo ukaželjnih mladeničev v Montecassino, ki so želeli postati Pavlovi učenci, tako da je bil ta samostan v tistem času prava visoka šola znanosti. Tudi na književnem polju je deloval Pavel svoja poslednja leta še vedno neumorno, ker je pisal najvažnejše svoje delo, „zgodovino Langobardov“. Ali še predno je je mogel zgotoviti, pobrala ga je neizprosljiva smrt dné

13. aprila, bržkone l. 799. Pokopali so ga v samostanu zraven kapiteljske zbornice.

Pavel Dijakon je bil pravi učenjak svojega časa. Njegovi duhovni bratje so ga imenovali „knjižnega mogotca“ in celó kralji so občudovali njegovo učenost. Poleg družega se je pečal, kakor že omenjeno, tudi s pesništvom. L. 763. je zložil akrostihon o šesterih dobah sveta, v katerem opeva svojo učenko Adelpergo. Izmed hvalnih pesmij na različne svetnike je najbolj znana tista na sv. Ivana Krstitelja (patrona Langobardov), ki začenja z besedami „Ut queant laxis“. Ta pesem še poje še zdaj po vseh katoliških cerkvah in po začetnih slovkah te pesmi je nazval Guido iz Arezza svoje sekirice (note). Vendar ni gotovo, ali je ta pesem res Pavlova.

Bolj nego v pesništvu se je odlikoval Pavel Dijakon v zgodovinopisji. Že kot učitelj Adelpergin je imel priliko pečati se z zgodovino. Ker mu je ta potožila, da je Eutropova „rimska zgodovina“ tako kratka in da ne obsega ničesa o razširjeni krščanske vere, napisal je Pavel za njo posebno „rimsko zgodovino“ do l. 555. ter jo izročil Adelpergi (okoli l. 770). Namenjen je bil to knjigo pozneje do svojih časov nadaljevati, ali ta namen je zvršil v svoji starosti drugače. Pavlova „rimska zgodovina“ je služila skoraj tisoč let vsem srednjim šolam kot učna knjiga. Razven te spisal je Pavel tudi zgodovino meških (Metz) škofov, v kateri se nahaja mnogo važnega o pradedih Karla Vélikega in njegovi mnogobrojni družini, kakor tudi mali životopis sv. Gregorja Vélikega. O Pavlovi zgodovini Langobardov govorili bomo posebej.

Tudi kot pisatelj pobožnih knjig je Pavel Dijakon znan. Ne samó da je on spisal „razlaganje pravil sv. Benedikta“, za kar so ga bili njegovi duhovni sobratje naprosili, nego sestavil je tudi „zbirko homilij za popoldansko službo božjo“ v dveh zvezkih. Karol sam je bil naročil Pavlu, naj sestavi to zbirko, in potrdil jo je, naj se vedno rabi za prebiranje v katoliških cerkvah. Tudi ta njegova knjiga je ostala celih tisoč let v splošni rabi, ter nam potrjuje, kolik je bil vpliv Pavlov na cerkveno slovstvo.

II.

Kakor že rečeno, nameraval je Pavel svojo „rimsko zgodovino“ popolniti in do dogodkov svojega časa izpeljati. To svojo namero pa je izpremenil na stara leta ter sklenil namesto one dopolnitve napisati zgodovino svojega naroda, v katero je le o priliki vpletel važnejše dogodke sosednih narodov, zlasti Grkov in Frankov. V tem sklepu ga je potrdil kratek pregled langobardske zgodovine „De origine Langobardorum“, kateri je sestavil neznan pisatelj, tako da so učenjaki poprej mislili, da je to le izpisek iz Pavlove zgodovine. Ta medli pregled z mesom in žilami obdati ter mu življenje udahniti, to je bila Pavlova na-

mera. Tako je postalo najvažnejše njegovo delo „De gestis Langobardorum.“*) Pavel sicer ni mogel svojega dela dovršiti, kakor je želel, ker ga je smrt prehitela; ali zato njegova knjiga ni nič menj važna ne le za langobardsko, nego tudi za slovensko zgodovino.

Kakor smo že videli, bil je Pavel Dijakon pravi učenjak svojega časa. Čeravno je vedno ponižno in skromno živel, tako da se ni nikoli na površino silil, vendar so vsi, nizki in visoki, bližnji in daljni poznali njegovo učenost in znanje starih knjig. Zaradi te ponižne učenosti ga je vse spoštovalo in vsak bi ga bil rad imel v svoji družbi. Tudi v verskih vprašanjih se je zadržal Pavel neprisiljeno, brez kake napetosti, in se ni rad spuščal v dogmatične prepire svojega časa. Praktična morala je veljala njemu več, nego vsa mistiška špekulacija.

Kakor je bil Pavel v svojem življenju ponižen, tako skromen se nam prikazuje tudi v svojih spisih. Njegova pisava je preprosta, brez vsega lepotičja in brez visokega vzleta. Kar misli povedati, to pripoveduje kratko, jasno in točno. Tudi njegov jezik (latinski) je zadosti pravilen, ne prepoln barbarizmov čeravno je prav langobardska zgodovina gledé jezika najslabše pisana izmed vseh Pavlovih del. Sploh moremo reči, da spada Pavel Dijakon med najboljše pisatelje latinščine na početku srednjega veka.

Pavel Dijakon je bil tako omikan, kolikor je le mogoče bilo za tedanji čas. Grške in latinske klasike je poznal po svojem čitanji. Po svojem stanu in po značaji svojem je moral ljubiti resnico nad vse. Zatorej lahko vestno rečemo, da je Pavel zgodovinske dogodke lahko poznal in da je imel namero te dogodke tako poročiti, kakor jih je sam za verjetne imel, ali z drugo besedo, da se lahko zanašamo na Pavlovo pripovedovanje. Žal, da njegovi viri niso bili vselej čisti!

Zlasti kar se tiče starejše langobardske zgodovine, zajemal je namreč Pavel iz narodnih pesmij in pripovedij. Ob njegovem času je nemški narod še prepeval dejanja svojih slavnih prednikov in podjetnih kraljev. Sèdržaj teh pesmij in narodnih pripovedanj ohranil in zabeležil nam je Pavel Dijakon tako vestno in točno, da skoraj ni družega potreba, nego prestaviti jih iz latinščine na nemški jezik in hitro se nam prikažejo kot pristno narodno blago germansko. Da, morda nam je Pavel ohranil ravno nekatere tistih narodnih pripovedij, tičočih se langobardskega ljudstva, o katerih se nam pripoveduje, da jih je Karol Véliki zabe-

*) Pavlova zgodovina „De gestis Langobardorum“ je bila že mnogokrat ponatisnena, n. pr. od Lindembroga l. 1595, potem pa od Muratorija v zbirki „Scriptores rerum Italicarum“ l. pg. 405—511. Najkritičnejše pa je izdanje Waitzovo v „Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saeculorum VI.—IX.“ l. 1878 v Berlinu.

ležil, ali da so se nam poizgubile. Pavlova duša je bila zelo sprejemljiva za narodne pesmi in nobeden pisatelj njegovega časa bi ne bil mogel jasneje in ljubeznjiveje poročiti nam one pripovedi, ki so takrat še živele med Langobardi. In kakor je bil Pavel najboljši tolmač langobardskega tradicionalnega slovstva, tako se je narodna domišljija tudi njega, kmalu po njegovi smrti, polastila in ga vplela med bajne osebe svoje stvaritve. V salernski kroniki (iz l. 978) obdan je namreč naš Pavel že popolnoma z zarjo bajeslovnih oseb, kakor bi ne bil le sto, nego Bog ve koliko let poprej živel. Benediktinec, ki je omenjeno kroniko spisal, pripoveduje nam podrobno, kako je Pavel dvakrat in še celó tretjkrat Karlu po življenji stregel in razklada na tanko, kako ga je kralj za to prijel in po uzroku vprašal. Spremljevalci Karlovi, da so mu svetovali, naj dá Pavlu oči iztekniti, da ne bode mogel več zarotnih pisem proti kralju pisati. Karol pa jih je vprašal: „Ako to storimo, kje najdemo zopet tako izvrstnega pesnika in zgodovinarja?“ Na to da so spremljevalci Karlu svetovali, naj pošlje Pavla v progonstvo na samotni otok, kar je kralj tudi storil. — Vse to so, seveda, sam pripovedke in izrodki domišljije brez stalne podlage.

Razven narodnih pesmij in pripovedij je porabil Pavel Dijakon za svojo zgodovino vse starejše pisatelje. In tu spoznamo, da naš Pavel prav za prav ni samostalen zgodovinar, nego samó kompilator, kakoršna je bila večina zgodovinarjev srednjega veka. Lahko se dá dokazati, da je Pavel časih po cele strani in poglavja iz Bede, Gregorja Turskega, iz životopisov papežev i. t. d. kar od besede do besede prepisal in v svojo zgodovino vzprejel. V tem obziru se torej Pavel ne razlikuje mnogo od Jordanisa, ki je prepisal „celó izpoved, da prepisuje!“

Vendar Pavel ne prepisuje tako mehanično, nego primerja razna poročila med seboj ter se nazadnje odloči za najverjetnejše, ali pa skuša protivnosti zravnavati in pojasniti. Vidi se mu torej, da si povsodi prizadeva kritičnemu biti, ali žal, ne posreči se mu to vselej. Najbolj se pokazuje Pavlova zgodovinska slabost v kronologiji. Večino svojih poglavij začenja Pavel z besedami: „ob tem času“, „v tistih dneh“, „nekoliko let pozneje“ i. t. d. To so ravno posledice njegovega prepisovanja in prizadevanja, da bi različna poročila iz raznih knjig med seboj zvezal in v jedno celoto zveržil. Zato se navadno na te izraze ne smemo obzirati, ako hočemo natančneje določiti leto Pavlovega pripovedovanja, in zato je tudi prav težko reči, kedaj se je to ali ono zgodilo, kar nam Pavel poroča. Tudi nekoliko drugih, stvarnih pogrškov se je vrnilo v Pavlovo zgodovino; ali te smemo većinoma staviti na rovaš njegovih izvirov, iz katerih je on tudi pomote prepisal.*)

*) Primeri „Paulus Diakonus und die übrigen Geschichtsschreiber der Langobarden, übers. v. O. Abel, II. Aufl. v. R. Jacobi, Leipzig 1878, p. XXII.“

Res je, da ne smemo nikakor dvojiti o resnicoljubnosti Pavlovi. Čeravno je ljubil odkritosrčno svoj narod, vendar nam ne prikriva njegovih napak in ne olepšuje strankarsko, kar se ne dá opravičiti. Pri vsem tem se ne smemo popolnoma zanašati na Pavlovo pričanje, ker njegovi viri so bili kalni, ali pa nedostatni. Zlasti, kar se tiče njegovega pripovedovanja o Slovencih, treba nam je biti opreznim, ker ne moremo od Pavla zahtevati, da bi bil v etnografiji dobro poučen, ali pa da bi v Montecassinu natančno vedel, kaj se godi na meji Furlanije. Ker torej ni bil oči-videc in ni pisal istočasne zgodovine, zato moramo njegovemu pričanju pripisovati le relativno veljavo. Saj je izvestno tudi opazke o Slovencih le iz drugih, morda neresničnih virov posnel, kakor sploh gradivo vse knjige.

Obžalovati pa moramo, da Pavel ni mogel dovršiti svoje zgodovine, ker dogodki njegovega časa so mu bili gotovo bolj natanko znani, in ako bi jih bil zapisal, ustregel bi bil neizrečeno učenemu svetu. Pavel je bil v takem položaji nasproti frankovski državi, proti langobardskim kraljem in proti cerkvi, da je izvestno imel največ sposobnostij napisati nepristransko zgodovino zadnjih časov langobardske svobode. In ravno ko bi bil imel Pavel najlepšo priliko, pokazati se samostalnega, iz svoje izkušnje piščočega zgodovinarja, pretrgala mu je Parka življenjsko nit in njegovo delo je ostalo nedovršeno.

Ali kljubu temu je ostala Pavlova zgodovina zavoljo svoje mikavnosti in spretnega pripovedovanja prava „narodna knjiga“ skozi ves srednji vek. Zato se ne smemo čuditi, da se nam je ohranila ta knjiga v stointrinajstih prepisih! Nekateri so jo izpisali za svojo porabo, drugi so jo pa predelali in razširili. Tudi prestavljena je bila Pavlova zgodovina že večkrat. Najvažnejši italijanski prevod je oskrbel prof. Q. Viviani: „Storia dei fatti dei Langobardi“, v Vidmu 1826. Najpopolnejši pa je že omenjeni nemški prevod Abel-Jacobijev, prirejen poleg kritičnega izdanja Waitzovega, na katero se bodemo v tem spisu sklicevali.

III.

Novejše preiskave so dokazale, da so Langobardi najpoprej na jutsem poluotoku stanovali.*) Ni torej resnica, da bi se bili Langobardi iz Škandinavije v Nemčijo preselili, kakor nam zatrjuje že omenjeni spis „Origo gentis Langobardorum“.***) Druge stare pripovedi langobardske nam pričajo, da so Langobardi v najstarejših časih stanovali na obali vindeliškega veletoka, t. j. na obali baltiškega morja. Od tod so se preselili že

*) Primeri: R. Wiese, „Die älteste Geschichte der Langobarden“ (Jena 1877) r. 8—10.

***) Monumenta Germaniae, Leges IV. pg. 614 sq.

v prazgodovinski dobi na jug k reki Labi. Na levi strani doljenega toka te reke je našel Tiberij Langobarde l. 5 po Kr., ko je hotel Germane podvreči rimski oblasti. Tudi drugi rimski pisatelji (Strabo in Ptolomej) so nam zapustili slična poročila o bivališčih Langobardov in še v srednjem veku nahajamo ravno na tistem mestu nemško ljudstvo Bardi, okrajšano iz Lango-bardi, kakor tudi okrožje imenovano „Bardengau“. Še dandanes pa je znano mesto Bardewick blizu Lüneburga, torej ravno tam, kjer so nekdanj Langobardi stanovali.

Langobardi s početka niso bili močen, mnogoštevilen narod. Še le potem, ko so se srečno borili v bitkah s sosednjimi narodi, zlasti s Heruli, okrepčali so vrste svoje in začeli misliti, kako bi si mogli pribojevati boljših zemljišč. Kedaj so se začeli Langobardi proti jugu pomikati, ne more se za gotovo reči. Pallmann*) misli, da so se Langobardi že proti koncu II. stoletja, ob času splošnega gibanja severonemških ljudstev, v Šlezijo pomaknili in do podnožja Krkonoš dospeli. Po tem takem lahko verujemo, da so se Langobardi že l. 172. po Kr. skupno z Markomani proti cesarju Marku Aureliju ob Donavi vojskovali.

Drugi pa trdijo, da je večina Langobardov še do polovice IV. stoletja v svoji domovini ob Labi ostala in da se je še le okoli l. 400 proti jugu pomaknila. Izvestno je le toliko, da so Langobardi na svojem potovanju proti jugu in jugoiztoku prvokrat na Slované naleteli in da so morali z njimi krvave boje prebiti. Langobardske pripovedi namreč pričajo, da so se morali oni v deželah Antaib in Bantaib z Amakonkami in Bulgari bojevati.***) Končnica „aib“ ali „haib“ se izvaja od starovisokoneemske besede „eiba“ = gau, t. j. „okrožje, krajina“. Slovníčar Grimm misli, da tudi bant ničesa drugega ne pomenja, kakor nam priča deželno ime Brabant. „Antaib“ znači torej deželo „Antov, t. j. iztočnih Slovanov. Po Prokopijevem pripovedanju so stanovali Anti še le v porečji Dnjepra. Ne da se torej misliti, da bi bili Langobardi na svojem potovanju tako daleč proti iztoku prodrli. Zato je treba ves ta dogodek drugače tolmačiti.

Da so Langobardi na potovanju svojem proti jugoiztoku lahko zadeli na Slované, ne bode se nikdo čudil, kdor pomisli, da so ti skoraj stopinjo za stopinjo sledili Nemcem. Kakor hitro so se ti dalje pomaknili proti jugozapadu in celó proti jugoiztoku (k Črnemu morju), zavzeli so Slovani njih zemlje in tako silili vedno dalje proti jugozahodu. Pallmann je dokazal, da v III. in IV. stoletji niso več Nemci stanovali po severoiztočni Nemčiji, nego da so bili na njih mesto že Slovani stopili. Proti tem Slovanom so se morali braniti Langobardi v Šleziji. Slovanom je bilo lahko

*) Pallmann, „Geschichte der Völkerwanderung,“ II. 87.

**) „Paulus Diaconus, De gestis Langobardorum, lib. I. cap. 13.“

s trnoviških gričev naskakovati na Langobarde, ki so se mudili spodaj v nižinah ob reki Odri.

Da pa Pavel Dijakon vendar-le poroča, ka so bili Langobardi celó v deželo Antov prodrli, to prihaja od tod, ker je vsled Prokopovega poročila mislil, da Anti in Slovenci pomeni vse jedno, ali pa da je Prokopove ne popolnoma jasne besede tako razumel, kakor bi Anti na zapadu, a Sloveni na iztoku Dnjepra stanovali. Da pri ti prilike Pavel tudi Bolgare omenja, ki so se še le mnogo pozneje (l. 678.) na južno stran Dunava naselili, prihaja od tod, ka se Bolgari vedno spominjajo kot sosedje Antov. In ker so se Bolgari v VII. stoletji naselili v stari Moesiji in Thraciji, zato hočejo druge langobardske pripovedi znati, da je bilo to ljudstvo celó v Thracijo prodrlo. In v stari Thraciji so stanovali po mnenji Grkov Amaconke, zato so se morali Langobardi tudi ž njimi boriti. Taka potovanja v oddaljene, neznane dežele in bojevanje z najsurovejšimi in najhrabřejšimi ljudstvi je prineslo dotičniku mnogo slave in imenitnosti. Zato so izkušali tudi Langobardi svojo zgodovino spojiti s staroklasičnimi dogodki in pokazati zapadnemu svetu, zlasti svojim italijanskim podložnikom, da niso tako divje, neznano ljudstvo, kakor se je navadno mislilo.

Na vsem tem pripovedovanji je torej le toliko resničnega, da so izkušali Langobardi še na severni strani Krkonoš in Karpatov proti jugoiztoku prodreti, ali da so jim tu Slovenci pot zaprli in da so se morali vrniti. Kedaj so Langobardi Krkonoše prekoračili, ne ve se za stalno. Pallman slutí (l. c.), da se je to že okoli l. 377. zgodilo, in po tem takem bi bili tudi Langobardi Attilovi oblasti podložni, čegar država se je razprostirala na sever celó do Krkonoš. Ali izrecno se to nikjer ne omenja, morda zato ne, ker so bili Langobardi le bolj malo ljudstvo na severni strani Attilovega kraljestva.

Iz Šlezije so se bili pomaknili Langobardi počasi ob Moravi navzdoli ter naselili se v nižini blizu njenega izliva, t. j. po iztočni Avstriji in zapadni Ogerski. V ti nižini so poprej stanovali Rugiji, katere pa je bil Odoakar l. 487. potolkel in razkropil. Zato so posedli njih deželo Langobardi proti koncu V. stoletja. Ali Rugiji so se bili zopet zbrali in okrepčali ter premagali Langobarde in jih sebi podvrgli, kakor priča Prokopij. Da bi se rugijskemu nasilstvu umaknili, sklenili so Langobardi zopet naprej iti in zato so zapustili dolenje Pomoravje ter se preselili v véliko ogersko nižino med Dunav in Tiso. To nižino so imenovali Langobardi v svojem jeziku („sermone barbarico“) Feld, t. j. polje.*)

Ali tudi tukaj Langobardi niso dolgo ostali, nego preselili so se l. 526. na desni breg Dunava, v Pannonijo. Prokopij

*) „Paulus Diaconus lib. I. cap. 20.“

pripoveduje, da jih je sam cesar Justinijan pozval, naj se preselijo na to stran Dunava. Carigrajski dvor se je delal prijaznega Langobardom in jih začel dražiti na Gepide, ki so takrat v Dakiji in istočni Ogerski stanovali. Vsled vednega netenja se razplamti kmalu neugasljivo sovraštvo med sosednima germanskima narodoma. Carigrajska politika je dobro računala, da bode nevarnost za bizantinsko cesarstvo tem manjša, čim bolj se bodo nadležni sosede med seboj klali. Langobardski kralj Alboin je bil tako zaslepljen od sovraštva do Gepidov, da je pozval divje Avare ali Obre proti njim v pomoč.

Avari (poprej Warchuni imenovani) bili so mongolskega plemena in so prihruli okoli polovice VI. stoletja iz srednje Azije. Naselivši se v nižini med Črnim morjem in Hvalinskim jezerom ponudili so Justinijanu svojo službo proti neučljivim kavkaškimi rodovom. Ko so te ukrotili, podali so se naprej proti zapadu in razsajali nad onimi Slovenci, ki so živeli na severni strani Črnega morja. L. 562. prispejo do izliva Dunava, t. j. do meje bizantinskega cesarstva, in zahtevajo od Justinijana, naj jim odmeri nova bivališča. Cesar jim je sicer odločil dolenjo Pannonijo, ali vendar se jim ni posebno mudilo zasesti jo. Navajeni nemirnega, skitajočega življenja, udarjali so in plenili na vse strani. Prodrli so bili celó globoko v Nemčijo tja do Labe, dokler jih ni prisilil frankovski kralj Sigbert, da so se morali vrniti. Ko dospejo nazaj v ogersko nižino, pokliče jih Alboin na pomoč proti Gepidom. Obeča jim polovico vsega plena in gepidsko deželo za plačilo. Združeni Langobardi in Avari potolčejo in uničijo Gepide, avarski kan Bajan pa posede Dakijo ter ogersko nižino med Dunavom in Tiso. Tu so imeli Avari svoja utrjena bivališča, kakor prstan okrogle nasipe („hringe“), iz katerih so udarjali za plenom in ropom na vse strani, zlasti pa v bizantinsko cesarstvo.

Ob jednom z Avari so se bili priselili tudi Slovenci iz Valahije v ogersko nižino ter začeli širiti se ob Dunavu, Dravi in Savi navzgor. Kakor Gepidi, tako tudi Avari niso branili Slovincem širiti se po Dakiji in Pannoniji, ter dalje proti zapadu. In ne samó to, nego še celó pospeševali in morda tudi silili so Avari selitev Slovencev, saj se nam pripoveduje, da so Slovenci celó iz solunske okolice preselili v Pannonijo. Avari, kakor sploh nobeno nomadsko ljudstvo, gotovo niso bili mnogoštevilni, in spoznali so v Slovencih izvrstne vojake, ki so lahko podpolnjevali vedno manjšajoče se vrste nomadov. Tudi so se morali Slovenci Avarom prikupiti kot vzgledni poljedelci, ker oni sami se niso pečali z obdelovanjem zemlje, nego živeli so rajši od pridelkov sosednih narodov.*)

*) Primeri: Roesler, „Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der untern Donau. Sitzungsberichte der hist. phil. Classe der k. Akademie,“ Bd. LXXIII. pg. 77 sq.

IV.

Langobardi so se prevarili v avarskem prijateljstvu in z uničenjem Gepidov najbolj sami sebi škodovali. Njih novi sosedje so jim bili namreč veliko nevarnejši, nego poprej Gepidi. Nomadski Avari so planili lahko vsak čas na Langobarde in jim odvzeli ves živež. Zato se Langobardi niso dobro počutili v bližini Avarov in začeli misliti, kako bi se najlože odtegnili nadležnim sosedom. Ob tistem času opažamo pri vseh ljudstvih neko nestanovitnost, željo do potovanja in hrepenenje po lepših, solnčnejših jugozapadnih deželah. O takih deželah so slišali tudi Langobardi pripovedovati.

Že l. 552. je bil poslal namreč langobardski kralj Alboin 2500 izbranih vojakov Narsetu, bizantinskemu namestniku in vojskovodji v Italiji, kot pomoč zoper Gothe. Po slavno dokončani zmagi se povrnejo ti vojaki v domovino svojo in ne morejo zadosti prehvaliti prelepe solnčne Italije. To je vzbudilo pri Langobardih željo, zapustiti mrzlo Pannonijo in polastiti se hvaljene dežele. Pripoveduje se tudi, da, ko je Narses pri svojem cesarji v nemilost padel, povabil je iz maščevalnosti Alboina, naj pride s svojim ljudstvom v Italijo, kjer bode mnogo prijetneje stanoval. Alboin sklene to izvesti in prosi še Sase za pomoč, da bi lože osvojil Italijo. Ti mu pošljejo nad 20.000 mož z ženami in otroki, kateri so Langobarde spremljali v novo domovino. Pozneje pa so se nasitili langobardske nadvlade in se vrnilo skozi Galijo zopet v domovino svojo. *)

Kakor priča Pavel Dijakon, vzdignili so se Langobardi l. 568. dné 2. aprila t. j. tisti dan po veliki noči, in podali na pot, potem ko so dvainštirideset let prebivali v Pannoniji. Z njimi so šli razven Sasov tudi nekateri Gepidi, Bolgari, Sarmati, Pannonci, Noričani, Švabi i. t. d. O tem preseljevanji velja isto, kar piše Ennodius o selbi iztočnih Gothov: „Ves svet je potoval proti Ausoniji (Italiji); vozovi so služili mesto streh in v teh potujočih hišah je bilo vse zbrano, kar more hipni potrebi zadostiti. Voli so vlekli Cererina orodja in kamena za žito mleti. Matere so nosile otroke svoje ter pozabivši na to butaro in na svoj stan, delale so in pripravljale jedila svojim možem.“

Na ta način je lahko razumeti, da je potovanje silno dolgo trajalo. Izvestno je, da so se morali Langobardi večkrat ustaviti in si potrebne hrané poiskati, ali pa nadležne sovražnike odgnati, ki so radovedno opazovali tolike potujoče tolpe. Tako se je zgodilo, da so Langobardi še le maja meseca l. 569. prispeli v Italijo. Tako vsaj nam zatrjuje istočasni pisatelj „služabnik božji“ Secundus, opat v Tridentu. **)

*) Paulus Diaconus, lib. II. cap 6; lib. III. cap. 6.

**) Abel-Jacobi, „Paulus Diaconus etc. pg. 240.“

Ko je prišel Alboin s svojim ljudstvom do meje Taljanske, podal se je na visoko goro, ki se je ondu vzdigovala, da se naužije pogleda po lepi Italiji, kolikor daleč so mu oči nesle. „Zaradi tega“ — nadaljuje Pavel Dijakon — „imenuje se, kakor pravijo, ta gora od onega časa kraljeva gora. Na ravno ti gori živé bajè zobri (evropski turi), kar ni čudo; saj se ta gora steza celó do Pannonije, ki redi take živali.“ *)

Vpraša se zdaj, kje je ležala ta „kraljeva gora“ in po katerem potu so prišli Langobardi v Italijo? S temi vprašanji so si že mnogi učenjaki belili svoje glave. Stari letopisec Schönlebe n (Annal. Carn. III. pg. 312) mislil je na „kraljevi vrh“ pri Kraljevci (Buccari) v hrvatskem Primorju. Linhart. („Versuch einer Geschichte von Krain“ II. pg. 108) ne določuje potanje leže one gore, nego spoznava v nji „jeden del julijskih Alp“. Jireček („Entstehen der christl. Reiche im Gebiete des heutigen Oesterreich“ pg. 28); Czörnig („Görz und Gradisca“ I. pg. 186 nota 2) in Dimitz („Geschichte Krains bis 1813“, I. pg. 97) dokazujejo, da je kraljeva gora kranjski Nanos, češ, da leži najbliže prehajalni cesti, da se ž njega lep kos Italije vidi in da se more od njega Čedad v ravno tako kratkem času doseči, kakor po kateri drugi strani. Tako razlaganje je bilo prav po volji „irredentarskim“ zgodovinarjem in zemljopiscem, kajti prekrstili so hitro pošteni slovenski Nanos v Monte Rè, kakor se to lahko vidi na vseh novejših italijanskih kartah.

Vsi ti pisatelji so več al menj tuji, furlanske zgodovine ne vešči. Naravno je, da morajo najbolje poučeni biti domači zgodovinarji, ki najbolje poznajo krajevne razmere. Mogoče je tudi, da se ti oslanjajo na kako narodno tradicijo, ki se je lahko ohranila v dotični deželi, kjer se preporno mesto nahaja. Verovati nam bode torej v prvi vrsti goriškimi in furlanskimi zgodovinarjem, kateri imajo „kraljevo goro“ tako rekoč vsak dan pred očmi.

Že koroški zgodovinar Ankershofen („Gesch. Kärnten“ s II. pg. 23—24) iskal je „kraljevo goro“ na furlanski meji, ali podobnost imena ga je zapeljala, da se je odločil za koroški Kőnigsberg pri Rablji, s katerega se res lep razgled uživa, ali ne po Italiji. Temu nasproti so vsi furlanski pisatelji jedini v tem, da je Pavlov „Mons regis“ denašnji Matajór 1643 m visoka gora na južni strani Koborida, ravno na goriški-beneški meji. Tega mnenja je Pavlov prelagatelj prof. Viviani (o. c. pg. 74,

*) Paulus Diaconus II. cp. 8: „Igitur cum Alboin . . . ad extremos Italiae fines pervenisset, montem, qui in eisdem locis prominet, ascendit, indeque prout conspiceret potuit, partem Italiae contemplatus est. Qui mons propter hanc, ut fertur, causam ex eo tempore Mons regis appellatus est. Ferunt in hoc monte Bisontes feras enutriti, nec mirum, cum usque ad Pannoniam pertingat, quae horum animantium ferax est.“

nota 1), potem Ciconj*) („Il Matajùr è Monte del Rè“), čedadski kažipot za l. 1858., Dr. Bizzaro v Gorici**), Dr. Casasola***) i. t. d.

Vrhu tega pa je odločilna v tem prašanji tudi smer ceste, po kateri so Langobardi prišli v Italijo. Pavel Dijakon nam zatrjuje (l. II. cp. 9), da je Alboin, kakor hitro je prišel s „kraljeve gore“ in prekoračil italijansko mejo, stopil v okrožje mesta Forojuli (= Cividale = Čedad). To mesto pa je ležalo na jedni tistih cest, ki so iz Akvileje na vse strani vodile proti Dunavu, to je ob cesti iz Akvileje po Bolškem in čez Predêl v Beljak (Santiacum) in dalje na Gospesvetsko polje (Virunum). Ta cesta je najkrajša pot iz górenje Panonije, kjer so Langobardi stanovali, v Italijo, zlasti v nje severoiztočni del, na Furlansko. Že Ankershofen se je odločil za to cesto (o. c. pg. 25), trdeč, da je „vsaj jeden del Langobardov“ po nji v Italijo popotoval. Smets („Gesch. der öst. ungar. Monarchie“ pg. 52) pravi, „da so Langobardi iz Ptuja ali čez Gorenjsko do Trbiža in od tam čez Predêl v Italijo potovali, ali pa še verjetneje po stari rimski cesti čez Celje, skozi Koroško ob Dravi v Beljak, in potem čez Predêl na Furlansko. Prav istega mnenja je tudi Bizzaro, (l. c.), samó da nekako čudno sklepa, „ka so še le Slovenci to pot Alboinu pokazali.“

Pa tudi za cesto po Vipavski dolini se je odločilo že več pisateljev, n. pr. stari Cluverius (Italia antiq. I.), ki meni, da so Langobardi po isti poti v Italijo prišli, kakor Gothi, t. j. čez Hrušico. Ali ako bi bili Langobardi po vipavski cesti prispeli v Italijo, došli bi bili najprej v Akvilejo in ne v Čedad, kakor to Pavel Dijakon izrecno trdi. Akvileja je bila takrat imenitnejše mesto, nego Čedad, in furlanski vojvode bi si bili rajši prvo mesto izbrali za svojo prestolnico, nego drugo. Ali Langobardi takrat še niso mislili na Akvilejo, ki je bila utrjeno mesto in ni hotela tako hitro svojih vrat odpreti vsakemu pritepecu. Langobardi so še le pozneje naskočili na Akvilejo ter jo tudi premagali, oplenili in opustošili, da se ni nikdar več vzdignila iz svojih razvalin.

Ob vipavski cesti ni visokih gor na meji Italije, (kajti Nanos je gotovo preoddaljen), s katerih bi se videlo daleč okoli. Pavel sam nam zatrjuje, da je vhod v Italijo od jutranje strani, kjer meji s Pannonijo, „širok in popolnoma raven.“ †) Na ti strani torej

*) „Udine e sua provincia“ v delu: Cantù, Illustrazione del Lombardo-Veneto, Vol. V. pte II. pg. 248.

**) Sarcofago dissotterrato a Cividale“ pg. 14, n. 2.

***) „Ricordino storico della chiesa d' Aquileja“ (Udine 1873) l. 254 — 255.

†) Paulus Diaconus lib. II cap. 9: „Ab orientali vero parte, qua Pannoniae conjugitur, et largius patentem et planissimum habet ingressum.“

ne smemo iskati „kraljeve gore“, ker Pavlov opis jasno kaže, da je Alboin le na gorati strani italijansko mejo prekoračil. Ta gorata stran pa se nahaja le na severu in severovzhodu, kakor Pavel sam pripoveduje (l. c.): „Italija je proti večeru in ponoči od Alp tako zaprta, da se more v njo le skozi soteske in čez hrbte pogorij.“

Iz vsega tega je torej jasno, da so mogli Langobardi le po predelsko-nediški cesti priti v Italijo. To nam potrjuje tudi nadaljevalec Pavlove zgodovine, Andrej iz Bergama,* pišoč, da so Langobardi v okolici čedadski („per Foro-Julanorum terminum“) prišli v Italijo. Zato tudi ne more Nanos biti „kraljeva gora“, nego le jeden izmed tistih vrhov na goriško-beneški meji, ki leži z jedne ali z druge strani Nediže (Natisone), torej najbrže naš Matajór, kakor jednoglasno pričajo vsi furlanski zgodovinarji.

V.

S „kraljeve gore“ pride Alboin v mesto, ali bolje grad Forojuli (Čedad) in posede brez upora vso njegovo okolico. To mesto je bilo takrat stolno mesto Venecije in ž njo združene Istre, ker Akvileja je bila takrat zavoljo strahú pred Langobardi zapuščena in osamljena (Paulus D. II. 14). Alboin je spoznal veliko važnost Furlanije, kot ob najnevarnejši meji ležeče dežele, in zato je dolgo premišljal, komu bi izročil v varstvo to prvo posedeno pokrajino. Napósled je sklenil dati mesto z vso okolico svojemu strižčniku Gisulfu. Ta je bil skozi in skozi izvrsten mož ter že poprej Alboinov „maršal“ ali konjski nadzornik (v langobardskem jeziku „marpahis“). Ali Gisulf se je s početka branil, sprejeti ponujeno čast, in oblast, ter udal se je še le s pogojem, da si sme izmed Langobardov izbrati one rodovine („fare“ = zadruge, od todi nemški „baron“), katere so se mu zdele najsposobnejše za obrambo dežele. Alboin mu je moral dovoliti najplemenitejše langobardske družine, da so v Čedađu pri Gisulfu ostale in še le potem je sprejel ta vojvodstvo. Vrhu tega si je izprosil od kralja še pleme zlahtnih venetskih kobil, da bi imel za vsako potrebo naglo konjištvo. Konjereja je cvela že od nekdanj med Veneti, ker je ta narod konje rabil ne samó pri razvitem poljedelstvu, nego tudi še za jahanje in za različne igre v cirkusih.**)

Gisulf se je nosil zeló oprezno ob nastopu svojega vojvodstva. Vedel je, da želja po Italiji bi se mogla tudi še drugih ljudstev polastiti in za tak slučaj je hotel imeti pripravljene najhrabrejše vojake in najboljše konje. Ko je torej Alboin videl, da je položil v dobro roko brambo iztočne meje Italije, odpravil se je dalje proti reki Padu. Kakor Furlanije, tako se je polastil

*) Andree Bergamatis Chronicon, Pertz, Monum. Germaniae, SS. III. pg. 235. —

**) Czörnig, Görz-Gradisca I. pg. 135.

tudi vse gorenje Italije skoraj brez najmanjšega upora (P. D. II. 9) Že sam strah pred langobardskim imenom je prešnil vsakega, tako da ni skoraj nihče mislil na obrambo in odpor. Patrijarh Paulus se je umaknil iz golega straha pred langobardsko divjostjo na bolj utrjeni otok Grad (Grado) in vzel s seboj vse cerkvene zaklade. Jednako so bežali gorenje-italijanski prebivalci na lidske otoke ob izlivu Brente in ustanovili slavne Benetke. Tudi Ravenna in Genova sta služili kot pribežališče rimskim provincijalom. Samó Ticinus (denašnja Pavia) je zaprla Langobardom vrata in se jim resno ustavljala skozi tri leta in pol. Napósled premaga Alboin tudi to mesto in je izbere za svojo prestolnico.

Med tem so razširili Langobardi meje svoje oblasti celó do podnožja francoskih Alp in tu so se srečali z mogočnimi Franki, s katerimi so morali marsikatero hudo bitko prebiti. Preko Apenina so pridri Langobardi v srednjo Italijo, posedli Tuscijo ter utemeljili svoja vojvodstva v Spoletu in Beneventu. Da, celó v južno Italijo so skušali prodreti Langobardi in malo je manjkalo, da niso prihruli do najskrajnejšega rta apeninskega poluotoka. Grškemu cesarju ni v Italiji skoraj nič drugega ostalo, nego Marchat in Pentapolis (med Ravenna in Ancono); potem primorje od rečice Marte do mesta Amalfi, obsezajoče tudi vojvodstvi Rim in Napulj, in Kalabrija v najjužnejšem kotu Italije. Od začetka je spajala vojvodina Perugia grška posestva v gorenji Italiji z onimi v dolnji. Ali tudi to vojvodino so Langobardi premagali (P. D. IV. 8.) in gotovo bi si bili osvojili ves poluotok, da niso papeži proti njim Franke poklicali na pomoč.

25 Pridobljene dežele so razdelili Langobardi na 36 vojvodin, med katerimi so bile najmogočnejše pavijska, bergamska, brešanska, tridentinska, furlanska in v poznejših časih zlasti beneventska (P. D. II. 32). Po ustavi je bila langobardska država vojaško volilno kraljestvo. Že ta državna oblika sama po sebi priča, da so imeli vojvode glavno oblast in skoraj vso vlado v svojih rokah. Zato niso hoteli po Clephovi smrti nobenega kralja izbrati, nego vladali so sami neodvisno skozi deset let (575—585). In ko so si vendar pozneje Autharija za kralja izbrali, morali so mu odstopiti polovico svojega premoženja, da je mogel poplačati kraljevske troške in vzdržavati svoje spremstvo, svoje uradnike in svoje „ministeriales“. Le kadar je kak bolj mogočen kralj sedel na prestolu (n. pr. Luitprand), znal je bolj svoje vojvode brzdati in v pokorščini držati. A da se to ni prepogosto zgodilo, za to so že skrbeli vojvode sami, ki so imeli volilno pravico, birajoč le takega za kralja, od katerega so smeli pričakovati, da bo de najmenj brzdal njih samostalna gibanja.*)

*) Primeri: Abel, „Untergang des Langobardenreiches.“ pg. 12.

Langobardski vojvode so bili torej tako močni, da so se mnogokrat zoper kralja uprli; nasproti pa kralji tako slabotni, da si niso upali svojih vojvod ukrotiti, nego morali so tuje pomoči iskati, kakor n. pr. Gromuald zoper Lupa pri Avarih (P. D. V. 19.)

Ko so Langobardi prišli v Italijo, bili so sicer jako hrabri, ali tudi zelo surovi in okrutni. Pavel Dijakon sam pripoveduje (II. 32), da so Langobardi veliko imenitnih Romanov pomorili in njih premoženje zaplenili. Druge pa so naredili sa svoje robove in prisilili jih, da so morali tretji del svojih pridelkov novim gospodarjem dajati in od poprej slobodnih zemljišč Langobardom najemnino plačevati. Ali v Italiji je toplo podnebje in vpliv njih izobraženejših podložnikov tako deloval nanje, da so že v četrtem kolenu — kakor pripoveduje Gibbon — „z radovednostjo in strahom opazovali podobe svojih divjih pradedov.“ Ker Langobardi niso bili mnogoštevilni, ko so v Italijo prišli (nekateri jih cenijo na 400.000 glav, ali to je gotovo preveč), in ker so bili njim podložni Romani omikanejši od njih, zato so sprejeli običaje, vero (v Pannoniji so bili k arijanski veri pristopili, a v Italiji so sprejeli katoliško vero po prizadevanji kraljice Theodolinde) in še celó jezik svojih podložnikov, tako da sedaj jedino le še ime Lombardija (Langobardia) spominja na nekdanje nemške Langobarde.

Namen Langobardov v Italiji je bil, osnovati v ti zemlji mogočno državo in razširiti jo, kakor malo poprej iztočni Gothi, po vsem poluotoku. Zlasti kralja Authari (585—590) in Luitprand (712—744) sta hotela to namero zvršiti z vso silo. A temu podjetju so se protivili najpoprej Bizantinci, ki so imeli še dober kos Italije v svoji oblasti in ki so vedno upali tudi še ostalo nazaj dobiti; dalje Franki, ki niso mogli mogočnega soseda poleg sebe trpeti, ker bi jim bil lahko nevaren postal, in v poznejših časih zlasti še papeži, katerih moč je ravno v ti dobi narastati začejala in ki so malo pozneje z modro politiko postavili temelj svoji posvetni vladi. Papeži so bili kot vojvode bizantiski namestniki v Rimu, ali otresli so se v kratkem času vsake faktučne odvisnosti. Med tem, ko se carigrajski patrijarh ni mogel geniti iz cesarskih spon, prihajal je rimski papež vedno samostalnejši in njegova vojvodina je bila le še po imeni Bizantincem pokorna. Najpoprej se je zvezal papež z Langobardi proti Carigradu in zato je dobil od kralja Luitpranda lepo odškodnino ter postal mogočen vojvoda. Ko kralju ni bilo več potreba bati se Bizantincev, hotel je tudi papeža odstraniti in vzeti mu njegovo posvetno vlado. Ali papeževa moč je bila že prevelika. Zvezal se je najpoprej z vojvodom spoletskim in beneventskim, ki sta oba hrepenela po polni neodvisnosti od langobardskega kralja; in ko ju je Luitprand naposled srečno premagal, obrnil se je papež za pomoč do mogočnih frankovskih majordomov.

Franki so bili hitro pripravljene papežu pomagati proti mogočnemu sosedu, ki je bil tudi njim nevaren, in ta zveza je zavdala smrtno rano langobardskemu kraljestvu.

Iz tukaj razvitih političkih teženj langobardskih kraljev sledi, da so bile njih oči vedno le proti jugu in zapadu obrnene, nikdar pa ne proti iztoku, kjer niso imeli ničesar iskati. Langobardom ni bilo mari razširiti svojega gospostva zunaj Italije, imeli so dosti opraviti v nje prirodnih mejah. Da, niti Istre, ki se je vendar zmerom prištevala k Veneciji in bi bila torej morala naravno priti pod Langobarde, niso marali osvojiti. Kralj Authari je bil poslal okoli l. 590. vojsko v Istro, samó da bi jo oplenila in opustošila ter kralju mnogo denarja pridobila (P. D. III. 27). V ostalem pa je pripadala Istra Bizantincem še do l. 751. in Langobardi jih niso motili v tem posestvu.

Vsako napadanje in pridobivanje dežel na iztočni strani Italije je bilo torej protivno langobardski politiki. Na ti strani so Langobardi le svoje meje branili in protivili se tujim napadom. Tudi bogastvo dežele in mogoči plen ni mogel Langobardov vabiti, da bi prodirali v alpinske zemlje ob gorenji Soči, Savi in Dravi, ker te dežele so bile bolj opustošene, menj prijetne in se niso mogle nikakor meriti z italijanskim bogastvom in lepoto. Vrhu vsega pa so kmalu tostran italijanske meje stanovali divji in silni Avari, pred katerimi so Langobardi gotovo imeli strah.

VI.

Rekli smo že, da so se bili Slovenci v Sirmijo in spodnjo Pannonijo naselili, predno še so Langobardi odšli v Italijo. Od tam so se pomikali počasi ob Savi in Dravi ter njenih pritokih navzgor in tako prišli skoraj neopaženi do meje Italije. Kdaj se je to zgodilo, ne dá se točno določiti. Še leta 552. spominja Prokopij*) stare Karne in Noričane po sedanjem Koroškem. Ali je hotel ta pisatelj s tem sploh le prebivalce Karnije in Norika naznačiti, ali pa je mislil pri tem tudi na posebno narodnost, to se ne dá ugeniti.

Pa tudi ako so se bili v Noriku ohranili še do tistega časa stari prebivalci teh dežel, moramo si jih že jako redke misliti. Skozi Pannonijo in Norik so hruli vsi viharji ljudskega preseljevanja od severoiztoka in iztoka v Italijo. Skozi deroča ljudstva so vse pokončala, kar jim je pred noge prišlo. Če je kdo izmed starih prebivalcev in rimskih provincijalov odšel meču, pobegnili je gotovo v varnejše kraje, v Italijo in trdna mesta na obali; ali pa se je umaknil v više nepristopne kraje med gorami. A še ti zadnji ostanki so šli z Langobardi v Italijo (P. D. II. 26). Lango-

*) De bello Gothico I. 15.

bardi sami so mimogrede vse pokončali, kar so našli in kar je bilo ostalo prejšnjim ljudstvom.

Tako je ostala ob Savi in Dravi „tabula rasa“ in Slovenci so imeli prostor širiti se ob teh rekah. Ker so prišli iz velike sarmatske nižine in ker je bilo vse njih življenje ravnini privajeno, razumeli bodemo prav lahko, da so se najprej polastili ravnih krajev. Saj so jim le jedino ti obetali dovolj pogojev za njim priljubljeno poljedelstvo. Ko so pa druga plemena od zadaj začela pritiskati in ko se je ljudstvo s časom namnožilo, morali so seveda tudi Slovenci vedno više in više stopati in se napósled tudi s strmim svetom zadovoljiti.

Kedaj so Slovenci prispeli do mej Italije in kedaj so začeli tudi v njo siliti, tega ne moremo točno povedati. Znano je, da so se Slovenci že v letih 537., 540., 547., 555. in 556. bojevali v Italiji*), ali to so bili le plačniki od spodnjega Dunava, ki so služili za denar v vojski. O stalnih naselitvah Slovencev po Italiji se takrat še ne more govoriti.

Nekateri mislijo**), da so se Slovenci ob enem z Langobardi naselili po Furlaniji. Koliko je to res, ne more se dokazati. Gotovo pa se dá iz pričanja Pavla Dijakona posneti, da so Slovenci že ob tistem času združeni z Avari napadali Italijo. Pri vseh avarskih vojnih podjetjih moramo si tudi Slovence misliti, akoravno jih zgodovina izrecno ne omenja. Slovenci so bili popolnoma od Avarov odvisni, morali so zanje zemljo obdelovati, (ker sami se niso pečali s poljedelstvom), nasipe napravljati, ladje tesati i. t. d. Zlasti pa so jih morali v boj spremljati in se zanje boriti. Letopisci nam pripovedujejo***), da so Avari postavljali Slovence v prve vrste, sami so pa le bolj od zadaj stali. Še le ako niso mogli Slovenci sami sovražnika premagati, priskočili so jim Avari na pomoč. Zaradi tega dvojakega bojevanja so imenovali baje Slovence „Winidi bifulei“. Čez zimo so prihajali Avari k Slovincem ter njihovih žene in hčere so morale služiti avarski pohotnosti. Avari so terjali od Slovencev neprenesljive rabote, a po vrhu tega še davek.

Tako govorijo stari letopisi. Veliko tega je gotovo pretirana, kakor je že Šafařík opazil. Le óni Slovenci, ki so bivali bliže avarskih nasipov, občutili so živeje njih jarem. Vsa odvisnost Slovencev od Avarov ni bila tako stalna, urejena in povsodi jednaka, kakor mislijo nekateri pisatelji (n. pr. Muchar, o. c., IV. pg. 166—167). Niti stalnega davka niso Slovenci Avarom plačevali, kar pri njih demokratski ustavi tudi ni bilo lahko mogoče, nego Avari so prišli k Slovincem, kadar so

*) Muchar, Geschichte Steiermarks, IV. pg. 166. — Šafařík, Slav. Alterthümer II. pg. 312.

**) Bizzaro, Sarcofago dissotterrato etc. pg. 16.

***) Fredegar, Chronicon, cp. 48.

kaj potrebovali in odnesli s seboj, kar so našli, ali kar jim je ugajalo.

O podložnosti Slovencev velja prav tisto, kar piše Niebuhr*) o gospodstvu Skythov nad Mede: „Čeravno so Skythi Mede jako hudo potolkli, vendar je bila bržkone njih odvisnost prav majhna. Tako so tudi nemški kralji z Attilo, kateremu so bili podložni, bolj kot zavezniki, nego kot vazali v vojno hodili. Natora nomadskih ljudstev je, da si le prvi sad zmage osvojé: davek, pašnike in slobodo plena. Pri tako rahli odvisnosti se ne smemo čuditi, da je mogel Kyaxares kot skythski yazal vendar le svojo oblast širiti, kakor hitro se je bil oddahnil od prvega napada. Ako prebiramo zgodovino ruskih vélikih knezov pod mongolsko nadvlado, nahamo, da je gospodar dovolil svojim podložnikom delati vse, kar so hoteli, samó da so morali redno davek plačevati in da niso smeli nadlegovati mongolskih čed na pašnikih. Da, še to bi si prav lahko tolmačili, ako bi našli zapisano, da so se skythske čete z medijsko vojsko proti drugemu sovražniku združile. Kaj je mari perzijskemu šahu ali pa turškemu sultanu, če se Turkomani, Kurdi in Beduini med seboj bojujejo in če se jednemu ali drugemu malo več druhali pridruži? Tudi Madjarom je bilo vse jedno, ali so se nemški kralji morda kje bojevali, in za plačilo združile bi se bile ogerske čete ravno tako lahko s svojimi vazali, kakor tudi z njih nasprotniki.“

Vse to velja do pičice tudi o razmeri Avarov in Slovencev. Avarsko gospostvo je bilo le faktično, brez kakega pravnega naslova, in zato se je menjavalo pogostoma. Kadar so mogli Avari Slovence z veliko silo pritisniti, bilo jim je grozno; kadar so pa óni obrnili svojo pozornost na drugo stran, odleglo je tudi Slovencem in avarsko gospostvo je časih popolnoma ponehalo. Zato nahajamo Slovence v avarskih vrstah ne kot podložnike, nego kot zaveznike, čeravno mnogokrat le prisiljene. Kakor skythska nadvlada ni branila Kyaxaru Ninive napadati (l. 625), tako je bilo tudi Slovencem dopuščeno bojevati se na svojo roko proti Langobardom in ob času Samona (624–658) so se bili iznebili celo popolnoma avarskega jarma.“

Da so bili Slovenci in Avari najožji zavezniki v vojni, posneti moremo iz več mest Pavlove zgodovine. V IV. knjigi, v 10. poglavji pripoveduje nam, da je 2000 Bavarcev napadlo Slovence, ali da jih je kakan (t. j. avarski kralj) iznenadil in vse pomoril. Vodja Slovencem je bil torej sam avarski vladar. V 24. poglavji iste knjige poroča nam Pavel, da so Avari in Slovenci ob jednem Istro napadli in jo opustošili. In iz 28. poglavja IV. knjige vemo, da je avarski kakan poslal langobardskemu kralju Agilulfu Slovence v pomoč, ter da je ž njimi vred premagal in razdeljal mesto Cremono, 21. avgusta leta 604. Ne moremo torej

*) Niebuhr, Geschichte Assurs und Babels seit Phul, pg. 120.

več dvojniti, da, kadar so Avari napadali Italijo, bili so ž njimi tudi Slovenci, zato ker so jim bili najbolj pri roki in ker so se bili že do meje Italije pomaknili.

Nemogoče je natančno določiti dobo, v kateri so se Slovenci naselili po svoji denašnji domovini. Zgodovina nam podaja samo nekatera negativna poročila, iz katerih se navadno sklepa, da Slovenci pred l. 600. niso bili dosegli zapadne meje svojih denašnjih bivališč. Tako je bil l. 579. baje cerkveni zbor pod patrijarhom Elijo na otoku Gradu pod Akvilejo. V listinah o tem zboru, katere so pa zgodovinarji za neprave in potaknene spoznali, omenjajo se še škofije v Emoni (Ljubljani), Celeji (Celji) in Tiberniji („v Turji = Lurnfeld na gorenjem Koroškem). Ker pozneje ni več sledu o teh škofijah, razven o poslednji, ki se baje še l. 591. omenja, zato so nekateri zgodovinarji iz tega sklepali, da so one prenehale vsled navale Slovencev. Ali verjetno je, da so te škofije že poprej izginile, ker se je vsled preseljevanja narodov prebivalstvo zmanjšalo in škofje niso imeli več zadosti vernih ovčic.

Dalje se navaja proti slovenskemu naseljenju sinodalno pismo oglejske duhovščine od l. 591., ki Slovencev še nič ne omenja. Toda temu se ne smemo čuditi, če pomislimo, da takratna poročila le tedaj Slovence omenjajo, kadar se kje z velikim hrupom prikažejo*). V najslabšem primerljaju bi dokazalo molčanje sinodalnega pisma le to, da Slovenci takrat še niso bili blizu Akvileje.

Zgodovina omenja nam Slovence še le, ko so bili že najzapadnejšo mejo svojih sedanjih bivališč dosegli. L. 594. so bili začeli Slovenci že čez mejo bavarske vojvodine (ob izviru Drave) siliti. Vojvoda Tassilo je bil prisiljen napasti jih, planil je v njih deželo in odvezel jim mnogo plena (P. D. IV. 7).

Ravno ob tem času, ali morda še jedno leto poprej prikazali so se bili Avari na meji Italije in langobardski kralj Agilulf (590—615) moral jih je pomiriti, da ga niso dalje nadlegovali (P. D. IV. 4). S temi Avari v zvezi so bili gotovo tudi Slovenci in zato je mogoče, da so oni takrat prvokrat dospeli do italijanske meje.

Za gotovo vémo, da so Slovenci že l. 598. v Italijo prodreti skušali, ker tega leta vošči papež Gregor bizantinskemu namestniku v Italiji, eksarhu Kalliniku, srečo k zmagi nad Slovenci.**)

To prodiranje se je moglo goditi le na iztočni strani Italije, tam kjer je bil „vhod v njo raven in odprt“. Da so Slovenci res že takrat v Italijo silili, priča nam nadalje breve papeža Gregorja, julija meseca l. 600., v katerem obžaluje solinsko duhovščino zavoljo slovenskih napadov: „Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet, affligor vehementer et conturbor. Affligor in his, quoniam in vobis patior; conturbor, quia per Istriae

*) Fr. Bradaška, O najstarejši slovenski zgodovini, Matičin letopis 1870, pg. 261.

**) Ap. Mansi, Concil. collectio, X, pg. 117.

aditum iam Italiam intrare coeperunt.*) Pod tem »Istriae aditum« se razumevati mora denašnji Kras, ki je takrat še k Istri spadal, in zlasti na njegovi severni strani ležeča Vipavska dolina.**)

Proti koncu VI. stoletja so bili torej že dosegli Slovenci najzapadnejšo mejo denašnjih svojih bivališč. Izvestno je, da se iz Panonije do Italije niso razširili le v nekaterih letih (navadno se jemlje od l. 592—595), nego da se je to pomikanje počasi godilo in vsaj dve desetletji trajalo. Zato je zelo verjetno, da so se začeli Slovenci že hitro po odhodu Langobardov v Italijo za njimi pomikati in od njih zapuščene dežele posedati.

Pavel Dijakon nam o tem sicer ne omenja, ali iz njegove zgodovine se dá posneti, da so Slovenci že okoli l. 600. med Italijo in Panonijo stalno naseljeni bili. On nam pripoveduje (I. II. op. 37), kako čudovito se je povrnil njegov praded Lopichis (Leupichis) iz avarske sužnosti zopet v Furlanijo. Na svojim potovanje je bil onemogel popolnoma in od trudnosti zaspal. Ko se zopet prebudi in naprej sili, ugleda ga postarana žena, Slovenka, ki hitro spozna, da je tujec begunec in da potrebuje nagle pomoči, da ne pogine med potom. Usmilila se ga je torej, skrila svojim ljudem, da bi ga ne ubili, hranila ga skrivaj malo po malem in ko si je napósled opomogel, pokazala mu je še pot v Italijo. — Tudi za to drobtinco moramo biti hvaležni Pavlu, ker nam je s tem ohranil lep spomin slovenske usmiljenosti.

VII.

Pa ne le do mej Italije so bili prodrli Slovenci, nego skušali so tudi v njo naseliti se. Kakor sploh vsa ljudstva so hrepeneli še zlasti oni po solnčnatih ravninah italijanskih, ker so ravnine posebno ljubili. Ali na meji so stali bojevit Langobardi, vedno meč v rokah držoč in zmerom pripravljeni, vhod v Italijo zabraniti vsakemu tujemu pritepencu. To je bil uzrok bojov med Slovenci in Langobardi, katere nam Pavel opisuje. Uzrok tem bojem ni bilo hrepenenje za plenom, nego želja Slovencev, razžiriti svoja bivališča tudi po furlanski nižini. Slovincem se ni posrečilo, da bi bili dosegli to svojo namero, ker so bili Langobardi bolj krepki in bojaželjni, bolj oboroženi in v bojevanji bolj izurjeni. Ali kar Slovenci niso dosegli siloma, to se jim je posrečilo po mirni poti, kakor bomo videli pozneje.

→ Inicijativa vseh bojov, katere nam opisuje Pavel Dijakon med Slovenci in Langobardi, potekla je torej od prvih: oni so vedno napadali in Langobardi so bili vselej napadeni, izvzimiš jeditino dogodek ob času vojvode Ratchisa.

*) Jaffé, Regesta Nr 1320.

**) Tako razumeva to mesto tudi Phil. Jac. Rechfeld, »Würdigung der Horvath'schen Urgeschichte der Slaven,« Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1846 pg. 47. nota 40.

Langobardi so dobro poznali moč združenih Slavo-Avarov, in zato so skušali ž njimi v miru živeti in rajši kaj žrtvovati, samó da se odkupijo neprijateljske navale. Tudi Avari navadno niso bili protivni mirnim razmerom, in časih opažamo celó neko prijateljstvo med njimi in Langobardi. Imeli so namreč oboji jednega ter istega sovražnika, t. j. bizantinskega cesarja, in torej so vezale jednake koristi jednega, kakor družega. Langobardi so napadali Bizantince v Italiji, Avari ob dólnejem Dunavu, oboji zajedno pa s pomočjo Slovencev v Istri.

Iz tega lahko razumemo, zakaj so Langobardi in Avari tako pogostoma prijateljske zveze sklepali, kakor nam pripoveda Pavel Dijakon. Zlasti v prvem času slovenskega bivanja ob italijanski meji so vladale mirne razmere med Avari in Langobardi. Tako je n. pr. že okoli l. 599. avarski kakan poslal svoje poslanca h kralju Agilulfu v Milan in sklenil ž njim trajni mir (P. D. IV. 12). Ta sklep je bil obrnen skoraj izvestno proti Bizantincem, kar se lahko iz tega sklepa, da je Agilulf okoli l. 600. poslal avarskemu kakanu rokodelcev za tesanje ladij, „s katerimi je potem ta osvojil neki otok v Thraciji!“ (P. D. IV. 20). Kakor vemo iz drugih grških virov, morali so navadno Slovenci Avarom ladje tesati, da so mogli poslednji čez Dunav in Savo na bizantinsko cesarstvo navalivati (Theophylakt Simoc. VI. 3). Italijani pa so bili gotovo bolj večši v tem poslu in zato so jih Avari zahtevali od Agilulfa. Da bi bili Avari potem „otok“ v Thraciji osvojili, to je izvestno le Pavlova pomota in ne pomenja ničesa družega, nego da so bili oni celó v Thracijo prodrlí.

Še le čez dolgo časa se vrnejo Agilulfovi poslanci od kakanu nazaj*) in naznanijo kralju, da so z Avari sklenili „večni mir“. Z njimi je prišel tudi kakanov poslanec, ki je potem potoval dalje v Gallijo, da bi tudi frankovskega kralja pridobil za avarsko-langobardsko zvezo. Ta zveza je bila napérjena zopet proti Bizantincem, kakor se je to pokazalo kmalu potem. Ob istem času napadejo namreč Langobardi združeni z Avari in Slovenci bizantinsko Istro, opleni jo in opustošijo z mečem in ognjem (P. D. IV. 24).

Avarsko in langobardsko prijateljstvo se je skazalo na dalje tudi l. 604., ko je kakan poslal Slovence Agilulfu v pomoč, da se je mogel vspešno bojevati z bizantinsko vojsko v Italiji. Julija meseca obleže kralj Cremono in jo s pomočjo Slovencev 21. avgusta premaga ter popolnoma razruši. Kmalu potem so Bizantinci zato videli, da ne opravijo nič proti združenemu sovražniku in so bili primorani mir skleniti (P. D. IV. 28).

Toda avarsko prijateljstvo z Langobardi ni dolgo trajalo. Že značaj nomadskega ljudstva mora nas prepričati, da s tako

*) Po Muratoriju, „Annali d' Italia“ II. pg. 153, zgodilo se je to l. 600, po Abel-Jacobiju (o. c. pg. 82) pa l. 602.

nestanovitnimi ljudmi ni mogoča trajna zveza. To so tudi Langobardi uvideli in zato sklenili ločiti se od nestalnih zaveznikov. Agilulf pošlje svojega notarja Stabliciana k cesarju Phoki, da bi sklenil z njim trajni mir. Čez več časa se vrne Stablicianus nazaj in prinese bogate cesarske darove langobardskemu kralju (P. D. IV. 35).

Prijateljska zveza med Langobardi in Bizantinci je razdržila avarskega kavana in ta se sklene grozovito maščevati. L. 610. zbere svojo brezštevno vojsko, med katero je bilo premnogo Slovencev, in udere z njo na Furlansko. Tu se mu postavi v bran vojvoda Gisulf. Ne ve se, ali je bil ta Gisulf óni, ki je l. 569. z Alboinom v Italijo prišel in od njega prevzel vojvodstvo furlansko, ali pa jednakoimenski njegov sin in naslednik, zlasti ker nekateri viri govoré tudi o Gisulfu II. *) Na vsak način bi bil moral óni Gisulf, ki je bil že l. 569. „za vse sposoben mož“, l. 610. že vsaj sedemdeset let star biti, in torej za boj bržkone že popolnoma nesposoben.

Vojvoda Gisulf torej se je bil postavil s svojo vojsko Avarom v bran. Toda hrabrost Langobardov, ki so se, kakor si lahko mislimo, obupno bojevali, ni mogla nadomestiti njih majhnega števila. Avari obdajo Gisulfa od vseh strani in potolčejo ga ter z njim pokončajo malone vso njegovo vojsko („cum omnibus suis penc extinctus est“, P. D. IV. 37). Njegova soproga Romilda se zapre z ubežnimi Langobardi ter z ženami in otroki padlih junakov v trdnjavo Forojuli. Imela je že dva odrastla sinova Tasona in Kakona in dva še nedorastla (Rodualda in Grimualda), ter štiri hčere za možitev. Strah pred Avari je bil tako velik, da so vsi Langobardi popustili svoja neutrjena bivališča ter se pozaprli v gradove, med katerimi so bili najime-nitnejši Cormone (Kormin), Nemas (Nimis), Osopus (Osoppo, slov. Žovh), Artenia (Artegna), Reunia (Ragogna), Glemona (Gemona) in Ibligis (Iplis).

Ko so bili Avari vso Furlanijo poplavili ter vse z ognjem in mečem pokončali in si bogatega plena nabrali, začeli so oblegati Forojuli. Obleganje je trajalo dolgo, ker Langobardi so se držali hrabro in ker Avari niso bili baš večji v bojnih umetnostih. Ko kakan nekega dné jezdi okoli mesta, da bi videl, od katere strani bi se dalo najlaže naskočiti, zagleda ga Romilda raz mestnih zidov. Kakan je bil krepek, mlad mož in obudi v Romildinih prsih hrepenenje po spolnem združenji. Poročí mu torej, da je pripravljena izdati mu mesto z vsem, kar se nahaja v njem, ako jo vzame za ženo svojo. Kakan privoli na videz v to zahtevo, samó da bi si osvojil mesto. Tedaj dá Romilda vrata odpreti in Avari planejo v Čedad. Tu začno moriti in klati vse prebivalce

*) Dr Bizzaro, I Langobardi e la tomba di Gisolfo, pg. 35.

ter pleniti vse hiše. Kar je bilo kaj vrednega, vzeli so Avari zase, potem pa zažgó mesto in je izpremenijo v prah in pepel. Prebivalci so morali predati svoje orožje in postali so robovi Avarov. Ti jih odpeljejo potem s seboj proti Pannoniji z izgovorom, da jih nameravajo naseliti v tisti zemlji, iz katere so se bili proti Italiji podali. Ali ko dospó Avari do tako imenovanega „svetega polja“, sklenejo pomoriti vse odrastle Langobarde; otroke in žene pa si porazdelijo med seboj kot bojni plen. Samó Gisulfovim sinovom se je posrečilo uteči pred umorom in pred avarsko sužnostjo.

Tudi Romildi se je slabo godilo. Avarski kakan jo je imel čez noč za svojo ženo, potem jo je izročil svojim Avarom in napósed jo je dal na kol obesiti. Njene hčere pa so bile krepostnejše, nego mati in ohranile so svoje devištvo zvijačno. Privezale so si namreč na prsi zaklana piščeta in nosile jih tako nekaj časa seboj, dokler je začelo meso gniti in smrdeti. Zato se jih Avari niso dotaknili in one so se omožile pozneje z bogatimi knezi (P. D. IV. 37). —

Ta pripoved o Romildi in njenih hčerah je tako romantična in drugim jednakim zgodbam podobna, da je ne smemo imeti za historiško resnico. Pavel Dijakon je sprejemal najrajši pripovedke svojega naroda v langobardsko zgodovino, in zato tudi te ni smel izpustiti.*) Pomisliti je treba, da je morala Romilda že precèj priletna biti, ker je Gisulfu osmero otrok rodila, med katerimi sta štela starejša dva sina že vsak čez dvajset let, in tudi njene hčere so bile po Pavlovem pripovedovanji že za možitev sposobne. — Razven tega nam je znano, da so bile langobardske žene jako sramožljive. Zakonska nezvestoba in veleizdaja sta se kaznovali po zakoniku kralja Rotara s smrtjo. Zato si je težko misliti, da bi se bila Romilda tako daleč spozabila in tu se nam zdi Pavlovo pripovedovanje jako sumnjivo. — Ali poglejmo, kaj nam Pavel Dijakon nadalje poroča.

Gisulfovi sinovi so bili torej utekli avarski sužnosti in vrnili se zopet na Furlansko. Ker jim je bil oče poginil v boji proti Avarom, prevzela sta starejša dva sina, Taso in Kako, po njem očetovo vojvodino. O njih vladi ne omenja Pavel ničesa sebnega, samó to pristavlja, da sta ob svojem času zapovedovala tudi slovenski pokrajini Zella (Cagellia) do kraja Medaria (Meclaria): „Hi suo tempore Sclavorum regionem, quae Zella appellatur, usque ad locum, qui Medaria dicitur, possiderunt.“ Ti Slovenci so plačevali davek furlanskim vojvodom celó do časa vojvode Ratchisa (P. D. IV. 38).

*) Primeri: Gervinus, Nationalliteratur I. pg. 30.

VIII.

Sedaj smo prišli do jedne najvažnejših točkov v Pavlovi zgodovini. Prvikrat čujemo, da so Langobardi zapovedovali tudi neki slovenski pokrajini, katero različni rokopisi imenujejo sedaj „Zellia“, sedaj „Cagellia“ Pavel Dijakon nam nikoli poprej ničesa ne poroča, kedaj bili Langobardi to zemljo osvojili. Nekateri mislijo (Bradaška, o. c. pg. 257), da sta jo ista Taso in Kako premagala. Ali proti temu govori tekst Pavlove zgodovine. Iz nje zvedamo, da sta Gisulfova sina tudi nekaterim Slovincem zapovedovala, čeravno so bili Langobardi malo poprej do dobrega potolčeni od Avarov in ž njimi združenih Slovencev. Zato ni mogoče pomisliti, da bi si bili Langobardi takrat pokrajino „Zellia“ (Cagellio) osvojili in davkoplavevanju podvrgli.

Iz te okolnosti bi se dalo lahko soditi, da „Zellia“ ni mogla ležati izven prirodne meje furlanske vojvodine. Videli smo že, da langobardska politika ni mogla iskati nikakega dobička zunaj sedanjih mej Italije in da torej ni skušala pridobiti si dežel, ki niso pripadale naravnost k Italiji. Zato si ne moremo lahko misliti, da bi bili Langobardi že takrat osvojili katero izmed slovenskih pokrajin, in zatorej bi bilo misliti, da so se bili Slovenci že takrat naselili po sedanjem Furlanskem in da je njih „Zellia“ imenovano okrožje Langobardom davek plačevalo. — Toda pogledjmo malo natančneje, kje je utegnila ležati pokrajina „Zellia“.

O leži te pokrajine se je že mnogo pisalo in ugibalo. Najpoprej je treba opomniti, da razni rokopisi pišejo različno ime pokrajine in mesta, do katerega je sezala. Muratori bere Zellia, ambrozijanski rokopis v Milanu ima Cagellia in v Lindenbrogovi izdavi (Hamburg 1611) stoji Aglia. Zato meni Šafařík, da bi utegnilo pravo biti Cuglia, t. j. Julia, ki bi potem spominjalo na Julium Carnicum, današnji Zuglio v Karniji. Drugo ime se je bralo in tiskalo navadno povsodi Medaria, tako tudi v najnovejši Waitzovi izdavi Samó Abel je bil uvedel v prvi izdavi svojega prevoda Pavlove zgodovine (pg. 91) pisavi Cagellia in Meclaria, kar je pa Jacobi zopet opustil.

Iz tega se vidi, da ni znana prava oblika teh imen in zato je tudi težko ugibati, katere današnje kraje moramo v njih iskati. Morda je že Pavel Dijakon sam ti dve imeni napačno zapisal, ker ji je le po ustnem poročilu slišal in še le v svoji starosti, daleč od domovine s črkami zabeležil. Da so potem razni prepisovalci neznani te dve imeni le še bolj spacičili, to ni samó mogoče, nego še celó jako verjetno, kakor nam to potrjuje različna pisava v rokopisih. Vendar so skušali preiskovalci naših starin vsak po svoje tolmačiti omenjeni dve imeni.

Muratori (SS. I. pg. 467) razlaga Zella s „Ciliensis comitatus, vel Zemblin (Semlin).“ Tudi naš Valvasor*) je imel „Zellia-Agelia“ za Celje na dolinem Štajerskem. Tema dvema je sledilo mnogo geografov in zgodovinarjev, n. pr. Mannert**), Muchar (o. c. IV. pg. 157), Dimitz (Geschichte Krains pg. 97), Janisch***) i. t. d. Ti poslednji pisatelji, ki so našli „Zellio“ v Celji, razlagali so dosledno „Medaria“ z Mariborom (!).

Drugi (slovanski) pisatelji so iskali v „Zelliji“ zilsko dolino na Koroškem. Tega mnenja je Linhart (o. c. pg. 127—128), ki trdi, da se je zilska dolina v srednjem veku imenovala „Vallis Julia“, ali poitalijančeno „Vallegilia“. „Medaria“ pa je temu zgodovinarju vas Materija v Istri, kakih 20 km iztočno od Trsta.

Za zilsko dolino se je odločil nadalje Šafařik (o. c. II. pg. 315 in 335): „Medarijo“ pa išče on v Slovenski Matri („Matereium Winidorum, Windisch Matrey“) na Tirolskem. Po njegovem mnenju bi se bila raztezala pokrajina „Zellia“ od Zile in Bele tja do Slov. Matre. To mnenje je sprejel tudi prof. Pleteršnik †) in Bradaška (o. c.). Ravno tako išče tirolski zgodovinar Hormayr ††) „Medario“ v Matri; „Zellio“ pa bi rad postavil na obalo potoka Sila (Asilis) pri mestu Asolo (Asilium) izmed Treviža in Feltra. Toda čeravno znamo, da so se bili tudi v okolici Feltra naselili Slovenci, †††) vendar se nam zdi, da leži ono mesto že pregloboko na Beneškem, zunaj denašnje provincije videmske, torej tudi bržkone zunaj stare vojvodine furlanske.

Novo hipotezo je postavil Janull (Carinthia 1813, št. 27), kateri nahaja „Zellio“ v Zilski dolini in „Medario“ v Modrinji vasi (nemški „Möderndorf“), tudi v Zilski dolini, ravno tam, kjer je denašnji dan narodna meja med Nemci in Slovenci. Temu mnenju je pristopil tudi koroški zgodovinar Ankershofen (o. c. pg. 39), kateri pri tem še opominja na rimsko postajo „Ad Silanos“, ki je po njegovem mnenju stala Podkloštrum (Arnoldstein).

Popolnoma osamljen s svojim tolmačenjem je do sedaj Šafařikov tekmeč, nemški zgodovinar Zeuss. ††††) On sicer primerja „Zellio“ k imenu Celje, ali zaradi dalje se mu ne zdi to verjetno in zato misli, da je „Zellia“ le popačeno iz „Carniolia“. Da je to njegovo mnenje neutemeljeno, prepričali se bomo kmalu.

*) Ehre des Herzogthums Krain, V. 11 pg. 173; V. 14 pg. 213; X. 8.

**) Mannert, Geographie der Griechen und Römer III. pg. 502.

***) Historisch-topographisches Lexicon von Steiermark II. 191.

†) „Najstareja doba slovenske zgodovine“ v Gršakovi „Čitalnici“.

††) „Herzog Luitpold“ pg. 19.

†††) „Slavenreste in Tirol“, Slavische Blätter von Abel Lukšič

1865. I. 1 in 2.

††††) „Die Deutschen und die Nachbarstämme“, pg. 617.

Kakor je iz tega pregleda razvidno, ima večina zgodovinarjev „Zellio“ za Zilsko dolino, „Medario“ pa za Slov. Matro. Toda jeden sam pogled na zemljevid nas mora prepričati, da to ni popolnoma verjetno. O Zilski dolini sami se dá prav lahko misliti, da je nekdam pod Furlanijo spadala, ker leži blizu njene severne meje, ker drži iz Furlanije v Zilsko dolino prehod čez planino Plecken ali Monte Croce in ker se nam prikazuje ta dolina kot sama zase okrožena in omejena celota, ki bi zaslužila Pavlov pridevek „regio“ (okrožje). Ali mislimo si sedaj v zvezi z Zilsko dolino še Slov. Matro. Ta je vendar malo preoddaljena, ker vmes ležita dravska in bistriška dolina (Pusterthal), katere bi bil Pavel Dijakon tudi omeniti moral, zlasti ker je vedel za cesto čez planino Plecken in dalje v mesto Aguntum, sedanji Innichen (P. D. II. 13). Tu torej ne nahajamo nikake prirodne meje in ko bi bila langobardska oblast celô v gorenjo dravsko dolino sezala, ne moglo bi se razumeti, zakaj si niso Langobardi še več Slovencev na Koroškem podjarmili.

Da so pa bili ravno koroški in bližnji tirolski Slovenci, torej tudi oni v Matri, popolnoma slobodni, priča nam to, da so se že l. 612 vspesno bojevali z Bavarci. Tassilova listina z l. 770., ki določuje ondešnje meje, pravi, da so v bistriški dolini Bavarci s Slovenci mejili, a ne z Langobardi.

Dalja in razlika bi bila pa še večja, ko bi primerjali k zilski dolini Materijo v Istri. Vmes leži vsa goriška dežela in čeravno ni imela takrat še posebnega svojega imena, moral bi jo bil Pavel Dijakon vsaj ob kratkem imenovati, zlasti ker je dobro poznal nekatere v nji ležeče kraje (Kormin, Devin). Tudi bi v tem slučaju ne bila „Zellia“ glavni del óne Langobardom podložne pokrajine, nego ravno Goriško in tedaj bi jo bil moral Pavel Dijakon tudi drugače imenovati. Težko si je misliti, da bi bila dežela od Zile do Materije sezajoča lepo zaokrožena in imela prirodne meje. Pa svoji velikosti pa bi taka dežela zaslužila, da bi jo Pavel Dijakon imenoval „provincia, patria“, kakor on navadno večje pokrajine nazivlje, in ne samó „regio“.

Da bi mogli „Zellia“ in „Medaria“ dve dolenje-štajerski mesti pomeniti, to je le prazna kombinacija. Rekli smo že, da Langobardi niso gledali razširiti svoje oblasti zunaj Italije, ker so imeli v nji sami zadosti opraviti, in da niso marali niti Istre osvojiti. Po kaj bi po tem takem na dolenje Štajersko hodili in svoje moči trošili v ónih deželah, ki so bile že blizu avarskih selišč. Zato se nekateri pisatelji (med njimi zlasti Muchar l. c.) prav po nepotrebnem čudijo, kako so mogli slovenski zavezniki Avari dopustiti, da so si Langobardi jeden del Slovencev podvrgli in avarskemu gospodstvu odtegnili.

Nekateri starejši zgodovinarji niso dobro razumeli Pavlovih besedij in se tudi niso trudili poiskati njih pravega pomena v zvezi z naslednjimi dogodki. Ker so poznejši pisatelji večinoma posnemali in prepisovali starejše, zato se je razširilo in uko-reninilo mnenje, da so Langobardi tudi nad kranjskimi in spodnje-štajerskimi Slovenci gospodovali. Že Schönleben in Valvasor navajata dolgo vrsto furlanskih vojvod kot vladarjev Kranjske in zadnji celo misli (o. c. V. 11 pg. 173), da so Langobardi v Italijo gredoči pustili svoje posadke po kranjskih mestih! In celo najnovejša kranjska zgodovina Dimčeva trdi (o. c. pg. 97), ka je gotovo, da je sezala langobarska oblast tudi čez kranjske Slovence, opiraje se pri tem zlasti na Ratchisovo provalo v Karnijolo.

Proti temu krivemu mnenju se je boril z vso odločnostijo že vrli Linhart in dokazoval iz pisatelja samega, da to ni mogoče (o. c. II. pg. 111, 128—129 in 152—156). Le škoda, da so Slovenci njegovo zgodovino, ki ima kljubu svojim napakam in pomanjkljivostim še vedno mnogo izvrstnega, tako hitro pozabili.

Iz Pavlove zgodovine se jasno vidi, da je bila velika večina Slovencev od Langobardov neodvisna. Kako bi drugače mogli furlanski vojvode pri Slovencih podpore in pomoči iskati, ko bi bili ti njih podložniki? In kako bi se bili mogli Slovenci tolikokrat s furlanskimi Langobardi bojevati, in sicer na laških tleh, prav blizu Čedadu, ako bi bili tem pokorni? Pavel Dijakon vedno pripoveduje, da so Slovenci prišli in Furlanijo napadli kot samostalna moč; a nikoli ne omeni o kakem slovenskem uporu proti Langobardom in nikdar ne črhne niti besedice o tem, da bi si bili Forojulci uporne Slovence zopet podvrgli. Slovenci se torej z Langobardi niso bojevali kot njih uporniki, nego kot slobodno, neodvisno ljudstvo, samó da so v prvih časih vedno še Avari za njimi stali.

Nadalje se dá iz Pavlovega pripovedovanja za gotovo posneti, da je morala „Zellia“ prav blizu Furlanije ležati in da ni bila nikakor obširna zemlja.

Že zloglasni Muchar ni mogel zapreti ušes ti resnici in moral je sam pritrditi (o. c. pg. 157), da „po zvezi v pripovedovanji in po natornem razvitku soditi, morala je „Zellia“ prav blizu forojulske vojvodine ležati, da, morala, je popolnoma ž njo mejiti.“ Ravno tako trdi tudi Linhart (o. c. pg. 127), „da so podvrženi Slovenci stanovali najbliže forojulski vojvodini, v karnski planjavi.“

Da je bila „Zellia“ le majhna pokrajina, zatrjuje nam Pavel Dijakon sam s tem, da jo nazivlje regio, t. j. sploh krajina, manjši del jedne dežele. Glavni dve slovenski deželi: Carantania in Carnijola, bili sta Pavlu dobro znani in imenuje ju „Slavorum patria“. Ne dá se torej misliti, da bi bil Pavel katero teh dežel z „Zellio“ zamenjal ali celo katero omenjenih imen v

to-le popačil. Po njegovih mislih ni imela „Zellia“ nobene posebne važnosti, zato je ne omenja natančneje.

Kje je torej ležala „regio Zellia“? — Tudi pri reševanju tega vprašanja moramo poslušati v prvi vrsti furlanske zgodovinarje. Med njimi se je ohranila tradicija, da se je dolina na severni strani Furlanije vedno imenovala Zeglia ali Valle Giulia.*) Občno se misli, da to ime pomeni „Zilsko dolino“, moglo bi pa tudi značiti Kanalsko dolino med Pontablo in Trebižem, katero dolino laška „irridenta“ še vedno prišteva k Italiji in pri vsaki priliki tudi za njo zahteva.

Bodisi da „Zellia“ pomeni Zilsko ali Kanalsko dolino, v vsakem slučaju bi mogla „Medaria“ značiti sedanjo vas Medgorje ali Megvorje, nemški Maglern. Ta vas leži ravno tam, kjer se Zilica izliva v Zilo, ne daleč od Podkloštra. Zato je tukaj natorna meja jedne, kakor druge doline in blizu tam je tudi vas Vrata (Thörl), ki pomenja v vsakem slučaju „vrata“ ali „vhod“ v Italijo. Lahko je torej mogoče, da so Langobardi pri svojem odhodu v Italijo jedno izmed omenjenih dveh dolin — ali pa morda tudi obe — obdržali še záse in pri Medgorju svoje straže postavili, da bi te branile njih posest v Italiji pred vsakim nepoklicanim sovražnikom. Nad vasjo Medgorje se vzdiga okrogel hribček, katere je kakor navlašč ustvarjen za stražišče, ker se z njega ob enem čuvajo tri doline. Na hribčku stojé sedaj razvaline grada Strassfried.

IX.

Toda poglejmo dalje, kaj nam še poroča Pavlova zgodovina o Slovencih in njih napadih bližnjih dežel.

Ko sklenejo Langobardi l. 611. mir z Bizantinci, razsrdijo se Slovenci in napadejo bizantinsko Istro, opustošijo jo strašno („lacrimabiter“) ter pomorijo mnogo bizantinskih vojakov (P. D. IV. 41). Verjetno je, da so pri ti priliki Slovenci zasedli severni del Istre in se stalno naselili po tistih krajih, kjer jih še dandanašnji nahajamo.

Po smrti bavarskega vojvode Tassila séde na prestol njegov sin Garibald (612—640). Ta sklene zopet jedenkrat poskusiti srečo svojo proti Slovincem, ki so vedno bolj v njegovo državo silili. Ali ti otepó Garibalda pri Aguntu (Innichen) in opustošijo mejne kraje bavarske. Ali Bavarci se zopet osrčijo, zbero znova svoje vojne sile, odvzemo Slovincem nabrani plen in jih zapodé čez meje svoje dežele (P. D. IV. 39).

Odslej ne slišimo več nego sto let o nobenem boji med Bavarci in Slovenci. V tem se izcimi trdna in stalna meja med Bavarci in Slovenci, o kateri piše Tassilo II. l. 770. tako-le:

*) Ciconj, „Udine e sua provincia,“ pg. 289.

„A rivo Tesido (Taistenbach nad vasjo Wallsberg) usque ad terminos Slavorum, i. e. ad rivolum montis Anarad“ (med vasema Arras in Heinsfels pri Apfaltrersbachu, v jednaki črti z virom reke Zile).

Odslej molči Pavlova zgodovina o Slovencih petdeset let. Da bi bili Slovenci ves ta čas mirno živeli, ni ravno verjetno. Iz drugih virov*) nam je znano, da je bil v tem (624—658) osnoval Samo svojo mogočno državo, ki se je razprostirala od obal Jadranskega morja pa tja gori do podnožja Krkonoš. Zgodovinarji mislijo, da je bilo središče te Samove države na severni strani Dunava, in da so bili Slovenci le njegovi zavezniki proti Avarom in Frankom. Slovenci so morali torej svojo pozornost drugam obrniti in niso utegnili pečati se z Langobardi. Po Samovi smrti pa razpade tudi njegova mogočna država in Slovenci so začeli zopet na svojo roko proti Langobardom delovati.

Po smrti forjulskega vojvode Agona l. 662., postane Lupus njegov naslednik. Bil je to bojevit in podjeten vojvoda. Hitro v početku l. 663. napade Oglej in otok Grad, opleni ga in mu odnese mnogo umetnijskih zakladov. Teга Lupa postavi langobardski kralj Grimuald za svojega namestnika, ko se podá na potovanje v Benevent. Lupus je vladal v Paviji samooblastno in krivično. Zato se prestraši, ko zasliši da se je kralj vrnil, in zbeži v svojo furlansko vojvodino ter vzdigne punt proti kralju iz strahu pred kaznijo (P. D. V. 18).

Grimuald ni hotel, da bi se bratovska kri prelivala in zato pokliče avarskega kakana, naj pride s svojo vojsko v Furlanijo in naj kazni Lupa. Kakan je bil s tem zadovoljen in pridere z veliko vojsko v Furlanijo. Blizu kraja Flovius (Fluvius) se je boril Lupus s svojimi Forojulci tri dni proti kakanu. Prvi dan zmaga Lupus in le malo njegovih vojakov je bilo ranjenih. Drugi dan pade veliko število Forojulcev, a tudi mnogo Avarov je poginilo. Tretji dan pa uniči Lupus, akoravno je bil že premnogo vojniov izgubil, popolnoma avarsko vojsko in odvzame sovražniku bogat plen. Četrty dan pa navali toliko Avarov na Forojulce, da se niso mogli več braniti in da so le s težavo ubežali sovražnemu progonu (P. D. IV. 19).

Pri ti priliki pade tudi Lupus, a ostali Langobardi, ki so živi odnesli pete, iskali so varnosti za zidovi trdnih gradov. Kakor leta 610., poplavili so Avari tudi o ti priliki vso Furlanijo ter pokončali vasi in prebivalce z ognjem in mečem. Napósled jim pošlje kralj Grimuald poslanca s prošnjo, naj nehajo pustošiti deželo in naj se zopet vrnejo v domovino svojo. Toda Avari mu poročijo, da ne mislijo več Furlanije zapustiti, ker so jo z mečem v roci premagali (P. D. IV. 20).

*) *Fredegari Chronicon* in „*Anonymus Salisburgensis*“ de conversione Bojoariorum et Carantanorum.

Zato je uvidel Grimuald potrebo zbrati svojo vojsko in peljati jo na Avare. Sredi polja postavi svoj ostrog in zraven njega gostovalne šatore za avarske poslance. Ker je bil pa Grimuald zbral le majho vojsko, ukazal ji je, naj več dni zaporedoma v različni obleki in opravi koraka mimo avarskih poslancev, češ, da bodo ti mishili, da je kralj zbral brezštevilno vojsko. In res, poslanci so se dali preslepiti. Ko je Grimuald videl, da je njegova zvijača pomagala, tedaj se obrne proti avarskim poslancem in jim reče: „Z vso to vojsko, katero ste zdaj videli, napasti hočem précej kakana in njegove Avare, ako se takoj ne umaknejo iz Furlanije.“ Ko so poslanci to poročili svojemu vladarju, umakne se ta nemudoma z vso vojsko nazaj v ogersko nižino (P. D. IV. 21).

Vsak bistrejši opazovalec bode hitro uvidel, da se nahaja v tem Pavlovem pripovedovanji mnogo pretiranega. Gotovo je, da Grimuald ni poklical sam Avarov v deželo, da bi kaznili Lupa, ker je predobro poznal njih moč in njih strahovitost. Bržkone so bili Avari združeni s Slovenci sami od sebe v Furlanijo planili in kralj je porabil to priliko, ter jim izročil pokorjenje svojega upornega vojvode. Tudi je težko verovati, da bi bila ona bitka, če je bila tudi nenavadno dolga in trdovratna, bila trajala štiri dni. Nadalje je Grimualdova zvijača vendar le malo „préprosta“. Izvestno Avari niso zapustili Furlanije le iz samega straha pred Langobardi, nego še le na temelji sklenjenega mira, čegar pogoji nam pa niso znani. Vsekakor pa je gotovo, da so morali Langobardi Avarom ves plen préпустiti in vrhu tega še kakana bogato nadariti.

Sedaj pa pogledjmo, kje se nahaja mesto óne strašne bitke. Prof. Viviani omenja samo (o. c. pg. 32), da se kraj Flovius sedaj imenuje „Fiume“, a ne opisuje natančneje njegove leže. Linhart misli pri ti priliki (o. c. pg. 142) na rimski „Fluvius Frigidus“, t. j. današnji Hubelj pri Ajdovščini in meni torej, da so se Avari z Langobardi bili v vipavski dolini. Istega mnenja je tudi Abel v svoji opazki k Pavlovemu tekstu (str. 113). Trstenjak je skušal dokazati, da se je pripetila ona bitka v Reziji in da je to ime postalo vsled vpliva venetsko-italskega narečja iz „reka“ (po izpremambi glasnika *c* v *s* ali *z*.*). Starejši pisatelji pa so brez vsakega temelja iskali mesto óne bitke pri današnji Reki (Fiume) ob kvarnerskem zalivu. Ali ta kraj se še le kasno v srednjem veku spominja in sicer pod imenom Sv. Vid na reki (St. Veit am Pflaum—Fiume). Vrhu tega razvidi se iz Pavlovega pričanja čisto jasno, da se je óna bitka na furlanskih tleh odločevala, a ne v Istri.

In zares nahajamo v Furlaniji sami dve vasi z imenom Fiume grande in Fiume piccolo. Obe ležita blizu izvira reke „Fiume“,

*) Trstenjak, „Zora“ l. 1876, št. 109.

ravno pod železnično progo iz Vidma v Benetke. To reko spominja že listina Konrada II. iz l. 1028., torej le 364 let po zneje, nego se je dogodila ona velika bitka na tem mestu. Cesar Konrad podaruje namreč akvilejskemu patrijarhu Poponu velik gozd med Sočo, glavno cesto „ogersko“ imenovano (iz Codroipa v Pordenne) in Meduno, ter ob ti reki navzgor do tistega kraja, „ubi fluvius“ Flumen nascitur“.*) — Ni torej dvojbe, da so se ob ti reki Avari bili z Langobardi. Iz te okolnosti se pa tudi lahko vidi, kako globoko v Furlanijo bili so že Avari prodrli in da so bili morda še dalje namenjeni, da ni bil po sreči Grimuald nanje prišel.

Vojvodo Lupa je hotel naslediti sin Arnefrit, in sicer s pomočjo Slovencev. To se dá posneti iz naslednjih Pavlovih besedij, da se je namreč „Arnefrit zbal Grimualdove oblasti in pobegnil k Slovincem na Koroško“ (fugit ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod „corrupte“ vocitant Carantanum). Tu si je nabral slovensko vojsko in se podal z njo proti Furlaniji, da bi si pribojeval svoje vojvodstvo. Ali blizu grada Nemas napadli so ga Forojulci, potokli njegovo vojsko, njega samega pa ubili (P. D. V. 22).

Kakor vidimo iz górenjega citata, mislil je Pavel Dijakon, da so Slovenci pokvarili ime Carnuntum (kraj Petronella) in je izpremenili v „Carantanum“ (Koroško). Tu opazujemo manjše srednjega veka, izvajati krajevna imena od staroklasiških, ali pa razlagati jih iz latinskega jezika. Tako izvaja Pavel (VI. 23) tudi ime frankovskega kraljeviča Ansc hisa od trojanskega „Anchisesa“. Slično manjše opazili bodemo kasneje tudi pri drugih pisateljih srednjega veka.

Grad „Nemas“, kjer je bil Arnefrit ubit, je denašnji Nimis (slov. Néme) nad Tržizmom (Tricesimo) blizu reke Tera (Torrente Torre). Ta kraj ne leži ob nobedni glavni poti, ki so s Koroškega držale v Furlanijo, in zato si moramo misliti, da je langobardska vojska več časa Arnefrita zalazovala, a da se je ta vedno bolj nazaj umikal in skušal v gore zbežati, kjer bi se bil lahko še mnogo časa skrival. Ali sovražnik ga je prehitel, predno se je mogel rešiti.

X.

Po tem dogodku so se izpremenili odnošaji Slovencev proti Langobardom. Do sedaj so oni le v zvezi z Avari napadali Furlanijo, poslej pa so poskušali ta podjetja na svojo roko. Tudi so v poprejšnjih napadih iskali le bogat plen, dočim so Slovenci po l. 663. v Furlanijo prodirali z namenom, stalno ondu naseliti se. Po

*) Valentinelli, „Diplom. Portusnaonense“, „Fontes rerum austriacorum“ sv. XXIV.

gorah nad Čedadom so živeli slovenski pastirji, katerim je po zimi paše manjkalo. Zato so začeli proti zimi svoje čede v furlansko nižino goniti, kakor delajo slično še dandenašnji pastirji z Abruc. Ohranilo se nam je ustno poročilo, da so Tolminci ves celi srednji vek svoje čede ob zimskem času celó v oglejsko okolico na pašo gonili.

Da pa kaj tacega ni moglo Langobardom posebno po vseči biti, razume se ob sebi. Če so le mogli, napadli so Slovence, ki so morali v večjem številu svoje čede varovati, in vzeli jim njih blagó. Pa tudi tega, da bi se Slovenci po Furlaniji kot poljedelci selili, niso mogli Langobardi mirno gledati, ker so se bali, da bi se tako njih tlačani pomnožili in da bi iz tega kaka nesreča zapretila njih vrhovni oblasti. S tega stajališča nam je torej soditi naslednje dogodke, katere nam Pavel Dijakon dalje pripoveda.

Po Arnefritovi smrti je imenoval kralj dobrotljivega Vectara za vojvodo v Čedadu (med leti 663—670). Prigodilo se je, da je moral Vectari po svojih opravkih na kraljev dvor v Pavijo odpotovati. Ko Slovenci to zvedó, zberó vojsko svojo in sklenejo napasti mesto Forojuli. Po cesti čez Predil, ob górnji Soči in ob Nediži pridejo v okolico omenjenega mesta ter se ustavijo in utaboré pri kraji, ki se imenuje Broxas (sedanja vas Brišče, 11 kilometrov nad Čedadom). Toda vojvoda Vectari se je bil povrnil že tisti večer poprej zopet v Forojuli, a Slovenci o tem niso ničesa znali. Vojvoda sklene nemudoma na prisiljence udariti, ne da bi bil poprej zbral vse grofe svoje. Samó s petindvajsetimi možmi odjezdi Vectari po cesti za Nedižo navzgor. Ko pride do mosta, ki vodi pri Ažli (Azzida) čez to reko („pons Natisonis“) naleti tu na Slovence, ki so se bili v tem že do tega kraja pomaknili in tu utaborili. Slovenci so se med seboj posmehovali tako malemu številu nasprotnikov in med seboj ugrabili, da je bržkone oglejski patrijarh s svojimi duhovniki na nje prišel. Ali vojvoda stopi na most in sname čelado ter pokaže Slovencem svojo plešo, po kateri so ga spoznali. Sedaj se ti „po čudeži božjem“ tako preplašijo, da ne mislijo nič več na bitko, nego se spustijo v beg in skušajo samó svoje življenje oteti. Ali Vectari jo udari za njimi in jih na begu toliko pobije, da je izmed pet tisoč Slovencev le malokdo živ pete odnesel (P. D. V. 23).

Pavlovo pripovedanje je tu zopet jako neverjetno: njegov patrijotizem ga je zapeljal predaleč!*) Ze slovenska zmeta nad vojvodom je zeló čudna. Zdi se torej, kakor bi bili Slovenci vojvodo dobro poznali in ga le v šali patrijarhu primerjali, ker je s tako majhnim številom vojakov prišel. Morda so pa tudi patrijarhi skušali z mirno besedo Slovence odvrčati od napadov na Furlanijo, kakor n. pr. papež Leo Attilo? — A patrijarh

*) Bizzaro, I. Langobardi e la tomba, pg. 22; Viviani o. c. II. pg. 37.

Caliks je še le l. 737. preložil svoj sedež v Čedad, torej se je Pavlu tu neki anahronizem vrnil in vsa pripoved o čeladi je zelo dvomljiva (Bizzaro, l. c.).

Dalje ni nikakor mogoče, da bi bilo 25 langobardskih konjnikov 5000 Slovencev zapodilo v beg. Pavel sam čuti to nemogočnost in zato pravi, da je „Bog Slovence s takim strahom naudal, da so vsi zbežali.“ Tudi ni verjetno, da bi se bil Vectari podstopil, in ako je bil še bolj predrzen človek, le s petindvajsetimi možmi sovražniku nasproti iti. Zgodovinsko jedro vse Pavlove pripovedi bode torej, da je Vectari nenadoma udaril na Slovence, ki so se hoteli tudi po furlanski nižini razširiti, ter jih tako z manjšo silo zapodil nazaj v brda nad Čedadom.

Mesto teh dogodkov je popolnoma točno naznačeno, da se ne more o njem dvojiti. Že takrat torej so se bili razširili Slovenci do nediškega mosta pri Ažli, kakor Pavel na omenjenem mestu poroča: „pons Natisonis fluminis, qui ibidem est, ubi Sclavi residebant.“ Ta reka je delila tudi v srednjem veku Slovence od Furlanov, kakor poroča Marino Sanudo l. 1483. „Naxidona qual, ut dicitur, parte la Italia da Schiavonia.“*) In še dandanašnji je pri ónem mostu, ki leži uro od Čedada navzgor, meja med Slovenci in Furlani.

Za Vectarijem je vladal Furlanijo Landari, za tem Rodald in po tem Ado. Ko ta umre (okoli l. 700.), postavi kralj Ferdulfa za furlanskega vojvodo. Bil je to prevzet in napihnen človek. Njegovo hrepenenje po zmagi nad Slovenci je prouzročilo njemu samemu in Forojulcem mnogo škode. Podkupil je namreč sam nekatere Slovence, da bi poslali malo vojsko v Furlanijo. Tako se je tudi zgodilo. „Slovenski roparji napadejo langobardske pastirje in njih čede, ki so se pasle blizu slovenske meje, ter odpeljejo s seboj bogat plen.“ Langobardski župan (v njih jeziku „sculdahis“, t. j. „Schultheiss“ imenovan) ónega okraja, plemenit, srčen in krepak mož, zasledoval je roparje, ali jih ni mogel doseči. Ko se je na to vrnil, vprašal ga je vojvoda Ferdulf, ki mu je bil nasproti prijezdil, kaj se je roparjem zgodilo. Župan, ki se je imenoval Argait, odgovori, da so zbežali. Tedaj se zadere Ferdulf zaničljivo nanj: „Kako bi ti mogel svojo hrabrost pokazati, ker se imenuješ Argait od besede arga?***“ Ali hrabri župan mu odvrne: „Naj bi se midva ne ločila poprej s tega sveta, dokler se ne spozna, kdo izmed naju je „arga!“

Ne dolgo potem pridejo Slovenci, katere je bil Ferdulf podkupil, z veliko silo v Furlanijo. Utaborijo se na najvišjem vrhu

*) Itinerario per la terra ferma veneziana.

**) Nemški zgodovinarji tolmačijo to besedo z „der Furchtsame“ (bojazljiv), ali verjetnejše je, da je izposojena iz hebrejskega jezika in vsled metateze izpremenjena iz znane kletvice „raka“.

neke gore, tako da se ni moglo skoraj od nobene strani do njih priti. Zato je sklenil Ferdulf okolo gore iti, da bi po ravnejši poti do Slovencev prišel. Tedaj se obrne župan Argait k Ferdulfu in mu reče: „Spomni se, o vojvoda, da si me zmerjal nesposobnega in strašljivega moža, kar se v našem jeziku „arga“ imenuje. Naj torej zadene jeza božja tistega izmed naju, ki najzadnji Slovence napade!“ Pri teh besedah obrne Argait svojega konja naravnost po rebri strme gore, ki je peljalo do tabora Slovencev. Tedaj obide rudečica Ferdulfa in sramoval se je Slovence po zložnejši in lepši poti napasti, nego njegov župan. Tudi Ferdulfovi vojski se je zdelo sramotno, ne slediti svojem vojevodi in zato se je upotila tudi ona po strmini navzgor.

Slovenecem je bilo to zelo po godi in pričakovali so brez skrbi sovražnika. Začeli so valiti kamenje na Langobarde in podirati jih na tla, kakor snope. Ako se je kateremu vendar posrečilo, bliže priti, ubili so ga z mlatom in sekiro, tako da pravega orožja niti potrebovali niso. Še predno so mogli Langobardi priti do njih, popadali so že raz konje in pobili se. Tako je poginilo tu vse furlansko plemstvo, ž njim tudi vojvoda Ferdulf in župan Argait.

Samó jeden Langobard se je odlikoval pri ti priliki in zvršil junaško delo, namreč Munichis, oče poznejših vojvod Petra čedadskega in Ursa čenedskega. Ko je bil Munichis s konja vržen in mu je neki Slovenec že zvezal roke, izvil mu je še zvezanih rok kópje iz desnice in ž njim je probodel nasprotnika svojega. Nato se je zavalil s svojimi vezmi po strmem bregu navzdol in tako srečno odšel suznosti ter rešil svoje življenje (P. D. VI. 24).

Vsakdo lahko vidi, da je Pavel Dijakon tukaj dva dogodka spojil v jednega. Prvi dogodek je robež langobardskih čed od strani slovenskih pastirjev, katerih Argait ni mogel doteči in torej tudi ne kaznovati. Ta prigodba nam kaže, da so se pogostoma dogajali nemiri med slovenskimi in langobardskimi pastirji. Kakor so Slovenci po zimi svoje čede na laško stran gonili, tako so morebiti prihajali tudi Langobardom podložni Lahi po leti s svojim blagom v slovenske gore, kjer so rastle blagodišeče planinske trave. Skozi ves srednji vek nahajamo po tolminskih gorah obilno laških pastirjev z njih čedami. Ti so prvi začeli planine staviti in Slovence učiti sirarstva. Da je začetek naših planin italijanskega izvira, vidi se iz tega, da imajo mlekarke mere romanska imena (n. pr. libra, nafa = 20 liber) in tudi nekatere najstarejše planine se nazivljejo po italijanski (n. pr. Kašina pod Krnom od ital. „cascina“ = sirarija, pristava). Za vlade akvilejskih patrijarhov so gonili Lahi celó na Črno prst in še dalje na bohinjsko stran svoje čede v planine. Nekatere teh planin

so bile prava lastnina patrijarhov, od drugih so pa le dobivali navadno desetino.

Ves drug dogodek pa je uničenje langobardskega plemstva, katero je vojvoda Ferdulf zakrivil. Ali je bil ta res tako brezpametno prevzet, kakor Pavel Dijakon priča, bilo bi težko dokazati. Gotovo je le, da so se bili takrat Slovenci v večjem številu blizu Čedadu prikazali in da so, spomnivši se svojega poraza za vojvode Vectarja, ta pot mnogo previdneje ravnali, ne spuščajoč se v ravnino, kjer niso mogli ničesa opraviti proti dobro oboroženemu in v boji izurjenemu plemstvu furlanskemu. Poiskali so si torej rajši natorne trdnjave in se utaborili na strmi gori blizu Čedadu. Katera bi ta gora bila, nam Pavel Dijakon sicer ne omenja. Vendar, kdor pozna svet okoli Čedadu, pritrđi lmi bode, da se je mogla óna bitka dogoditi le na gori Špik, iztočno od Čedadu, ali pa še verjetneje na njenem zapadnem podaljšku, ki se zelo strmo spušča toli proti Nediži, kakor proti dvema postranskima dolinama pri Ažli in pri Pržizmu (Purgesimo). Na najskrajnjem nosu te panoge se vidijo z daleka razvaline staroslavne građa Gronumbergo (Grünburg), katerega so bili Langobardi ravno tako kakor njemu nasproti na drugi strani Nediže vzdigajoči se Urusperg (Auersperg) proti navalom Slovencev in v obrambo Čedadu sezidali.*

XI.

Nasledek óne slavne zmage na gori Špik je bil, da se Langobardi dolgo niso upali ničesa početi proti Slovincem. Ker je bilo vse langobardsko konjištvo uničeno, moral je Pemmo, drugi naslednik Ferdulfov na vojvodskem prestolu v Čedadu, skrbeti za nov narastaj. Zato je zbral na svojem dvoru vse sinove plemičev, ki so bili v óni bitki poginili, in dal jih je zajedno s svojimi otroki v viteških umetnostih vzgojiti, kakor bi mu bila tudi te rodila njegova žena (P. D. VI. 26).

Ko so bili ti plemiški sinovi že ponarasli in za boj sposobni, pride Pemmonu novica, da so Slovenci na Furlansko pridrli (okoli l. 725.) in se pri kraji Lauriana (Laurini) utaborili. Tedaj napade Pemmo z ónimi mladeniči „tretjikrat“ Slovence in jih krvavo potolče. Od langobardske strani ni padel nihče, razven starega Sigualda, ki je bil že v bitki pod Ferdulfom dva odrastla sina izgubil. Ta stavec je bil masčeval že dvakrat, kakor je sam želel, smrt svojih sinov nad Slovenci, in ni se dal od Langobardov pregovoriti, da bi ne šel tudi tretjikrat v bitko, rekoč da sedaj rad umrje, če mora tako biti. In res, poginil je sam on. Pemmo se je bal, da, ko bi nadaljeval boje s Slovenci, bi lahko še

*) Primeri: Zahn, „Friaulische Studien, Archiv für österreichische Geschichte“, zv LVII.

več svojcev izgubil in zato sklene mir ž njimi še na bojišči. Od tistega časa so se bali Slovenci vedno bolj furlanskega orožja (P. D. VI. 45).

Kar se najpoprej mesta te velike bitke tiče, opomniti je potreba, da ga išče večina pisateljev (tudi Linhart in Dimitz) v Istri, kjer se nahaja mesto Lovrana. Ali mi znamo, da je bila Istra še do leta 751. bizantinska in da Langobardi niso imeli nikakega uzroka braniti jo pred Slovenci, pač pa so jo ž njimi vred večkrat napadali. Pavlovo pripovedanje ne dopušča drugače misliti, nego da so bili Slovenci takrat v Furlanijo pridrli. Tu nam je torej iskati kraj „Lauriana“. Zato ima Viviani (o. c. II. pag. 118) pravo, ako trdi, da je to današnja vas Lavariano, 12 kilometrov južno od Vidma, ne daleč od glavne ceste, ki pelje iz Palmenove v Codroipo in dalje v Italijo. Da je ta vas res tako stara, priča nam listina Karla Velikega, ki je 17. junija 776. odvzel Lavariano njegovemu prejšnjemu posestniku Valdaudu, kateri je bil v zaročtu vojvode Rodgaunda zapleten, ter ga daroval akvilejskemu patrijarhu Pavlinu.*)

Ako pogledamo na zemljevidu ležo kraja Lavariano, uvideli bomo takoj, da leta 725. Slovenci niso mogli priti po Nedizi v Furlanijo, drugače bi jih bil Pemmo, ki je v Čedadu stoloval, že poprej opazil in napadel. Nego ta pot so prišli od iztoka, s sedanjega Goriškega, in udarili jo po stari cesti mimo Gradišča in Palmenove, po kateri so vsa ljudstva v Italijo drla in po kateri so tudi Madjari dve sto let pozneje v Italijo ropat hodili (zato so jo takrat imenovali „ogersko cesto“). Kakor nam smer te ceste kaže, Slovenci takrat niso bili namenjeni na Čedad, nego hoteli so ga na strani pustiti in po drugi poti v Italijo prodreti, ker jih je izkušnja izučila, da mimo Čedada ni bilo lahko zmuzniti se. Poiskali so torej zopet tisto cesto, po kateri so v VII. veku z Avari vred hodili v Italijo.

O bitki sami kraj Lauriana poroča nam Pavel zopet netočno in zmedeno. Iz vsega se dá spoznati, da ni bila le jedna sama bitka, nego tri. O prvih dveh nam pisatelj ničesa družega ne poroča, nego da se je v njih odlikoval Langobard Siguald in se maščeval nad Slovenci, kateri so bili obakrat potolčeni. Ali so se te dve bitke zgodile na istem mestu, kot tretja, in ob istem času, ne more se dognati. Verjetno je, da so Langobardi že nekoliko poprej, morebiti na meji Furlanije, Slovence napadli ali da jih niso mogli tako oslabiti, da bi ne bili silili dalje proti Italiji.

Nemogoče je, da bi bil pri teh napadih le jeden sam Langobard poginil. Zakaj bi se bil Pemmo zbal, nadaljevati boj s Slovenci, ako je imel še vso vojsko skupaj in ako je ž njo, če tudi je bila morebiti primeroma le majhna, tako lahko trikrat zapo-

*) Manzano, Annali del Friuli, I. pag. 232.

redoma Slovence potolkel? Slovenci gotovo še niso bili oslabljeni, ker niso bežali z bojišča, nego čakali, da je poprej Pemmo ž njimi mir sklenil. *) Tudi Dimitz potrjuje (o. c. pag. 106), da je morala hrabrost Slovencev Pemmonu imponovati, ker se je požuril ž njimi mir skleniti. Zato se Slovenci gotovo niso toliko zbalı langobardskega orožja, kakor nam zatrjuje Pavel Dijakon.

Ne dolgo potem se zgodi, da je Pemmo potreboval celó pomoči Slovencev. Dal je bil namreč zapreti akvilejskega patrijarha Caliksta in žugal mu celó življenje vzeti, ker je bil patrijarh prepodil iz Čedadu svojega pomočnega škofa („chorepiscopus“) Amatora, ki je takrat stoloval blizu kraljevega dvora v Čedadu. Ko je kralj Liutprand to zaslišal, razsrdil se je zeló in vzel Pemmonu vojvodstvo ter je izročil njegovemu sinu Ratchisu, l. 738. Obupan je hotel Pemmo k Slovincem pobeči, da bi se morda ž njih pomočjo nad kraljem maščeval. Ali Ratchis ga pregovori, naj ostane, in sprosi mu celó kraljevo milost (P. D. VI. 51).

„Ratchis je bil začel vojsko s Slovenci. Z veliko močjo je pridrl v njih deželo „Karniolo“, opustošil jo in poubil mnogo Slovencev. Ti so se hoteli za to maščevati in zato napadejo nenadoma Langobarde. Vojvoda ni utegnil vzeti sulice iz rok svojega orožnika, nego ubije s palico, katero je ravno v rokah držal, prvéga Slovenca, ki ga je hotel napasti“ (P. D. VI. 52).

Tu pretrga Pavel Dijakou svojo pripoved. Vidi se, da ni povedal vsega, kar bi bil moral, in da je torej to poglavje nepopolno. Ne ve se, ali so Langobardi nepričakovani napad odbili, ali pa so morali bežati. O končnem izidu Ratchisove vojne v „Karniolo“ ne zvedamo kar ničesa. Vsako ugibanje je tu zeló težavno.

Iz poprejšnje pripovedi Pavlove (lib. IV. cap. 38) vémo, da so Slovenci v okrožji „Zellia“ plačevali furlanskim vojvodom davek „do časov Ratchisa“. Uzrok Ratchisove vojne proti Slovincem bi moral torej biti, da so Slovenci njemu davek odpovedali. In res so zgodovinarji tega mnenja ter pišejo, da je Pemmonova nezgoda Slovence osrčila, odpovedati Langobardom davek. Ankershofen trdi (o. c. II. pag. 55), da Slovenci se tega davka niso z orožjem osvobodili, nego s tem, da so znali v korist svojo obrniti čudne razmere, ki so bile takrat v Furlaniji nastale.

Ker so Slovenci po Pavlovih besedah le „do časov Ratchisa“ davek plačevali, moramo iz tega sklepati, da pozneje ga niso več. Ratchis bi torej s svojo vojno ne bil ničesa opravil in moral je morebiti celó pred Slovenci nazaj v Furlanijo bežati. Mogoče je, da je Pavel nalašč pretrgal pripoved svojo, da bi mu ne bilo treba pričati o sramoti svojih rojakov; ali še verjetneje je, da so nje-

*, Primeri: Trdina, Zgodovina slov. naroda pag. 34—35.

govi prepisovalci, v prvi vrsti sami Langobardi, to maločastno poglavje okrajšali.

Zdaj pa nastane vprašanje: kje je ležala Pavlova „Karniola“ in kaj je obsežala? Po notranji zvezi dogodkov ob času Tasona in Kakkona s tu opisanimi za vlade Ratchisa, morali bi sklepati, da je „Karniola“ ista dežela kot „Zellia“. Ali zakaj rabi potem Pavel za isto stvar dvoje imen, ne da bi nam povedal, da obe pomenjata isto? „Karniola“ torej ne more biti „Zellia“. To poslednjo imenuje Pavel „okrožje“ (regio) prvo pa „patria“, torej večjo deželo („in Karniolam, Sclavorum patriam, cum suis ingressus“). Ta pridevek „patria“ je ostal stereotipen za Karniolo, ker rabi ga tudi Geographus Ravennas (pisal je okoli l. 886.) lib. IV. cap. 21: „patria Carnech“ in zopet: „Carnech patria“. Ta geograf nazivlje tudi Valerio (Pannonijo) „patria“ in v starejših spisih se Furlanija ni nikoli drugače imenovala, nego „patria del Friuli“. „Patria“ pomeni torej v pozni latinščini isto kar „provincia“. Že po različnem poznamenovanji je hotel torej Pavel ločiti „Karniolo“ od „Zellije“.

Kaj pravijo zgodovinarji in Pavlovi razlagalci k temu vprašanju? — Večina njih misli, da pomeni „Karniola“ sedanje Kranjsko v tem obsegu, kakor ga ima dandanes (primeri: Dimitz, o. c. pag. 97). To mnenje se opira deloma na podobnost imena in na trditev Forbigerja, *) da je stara Karnija obsežala tudi vse Kranjsko v današnjem pomenu, kar pa stoji v nasprotju s poročili najveljavnejših starih geografov. Iz teh se dá jasno posneti, da je sezala stara Karnija na iztok le do današnje goriško-kranjske meje, a da sedanje Kranjsko je pripadalo deloma k Noriku, deloma pa k Pannoniji.**)

Zato so drugi preiskovalci družega mnenja ob obsegu „Karniole“. Šafařík (o. c. II. 333) razlaga, da je ta morala ležati blizu prestolnice forojulskih vojvod in da je torej obsežala zapadni del današnje Kranjske ter bližnji kos Forojulskega. Zeuss piše (o. c. pag. 620), da so Langobardi imenovali „Karniolo“, kakor se zdi, oni del stare Karnije na iztočni strani julijskih Alp, katerega so bili Slovenci posedli. Linhart pa je mnenja (o. c. II. pag. 154), da Pavel Dijakon razumeva pod „Karniolo“ najpoprej ono deželo, ki leži tik Furlanije, in katera je Langobardom plačevala davek.

Kaj pa pomenja prav za prav ime „Karniola“? Po jezikoslovnih pravilih ta beseda ne more ničesa družega pomeniti, nego „malo Karnijo“. Mala Karnija mora torej ležati v obsegu stare Karnije, mora biti majhen del te Karnije. Ne sme se pa misliti

*) Forbiger, „Handbuch der alten Geographie III. pag. 582.“

**) Spruner, „Atlas antiquus“, karta VIII. in XI, ter Mommsen „Corpus Inscriptionum Latinarum“ tom. III. pars II. karta št. IV.

(kakor to Miklosich trdi,*) da sedanje ime Kranjsko izvira od „Karnia, Karniola.“ Krajine nahajamo po vsem slovanskem svetu in tudi denašnje Gorenjsko se je s početka tako imenovalo, ali pa z okrajšano moško obliko „Krajin, Kranj“ Pivčani in Tolminci rabijo še zdaj to krajšo obliko in pravijo „grem v Kranj“, t. j. „na Kranjsko“. To potrjujejo tudi najstarejše listine, ki nam izrecno zatrjujejo, da se je „Carniola“ v domačem jeziku („vulgo, volgari, vocabalo“), torej slovenski imenovala „Creina marcha“, ali „Chreine“ (Šumi, Urkunden- und Regestenbuch I. pag. 11, 12).

„Karniola“ torej ni slovensko, nego učeno ime. Linhart ima prav, ko trdi (o. c. II. pag. 155, 156), da so začeli v X. stoletju Kranjsko zaradi tega „Karniolo“ imenovati, ker so našli neko glasovno podobnost med to besedo in med domačimi „Krajina, Krajin, Kranj“, in ker jim takrat prvotni obseg stare Karnije (torej tudi „Karniole“) ni bil več znan. Kakor smo videli že glede imena Carantania = Carnuntum, bila je takrat med učenjaki neka manija narodna imena latiniti in primerjati jih staroklasiškim. Tako se je tudi ime „Karniola“ preneslo počasi na Kranjsko, oziraje se na Pavlovo pripovedanje o Ratchisovem upadu.

Pavlu Dijakonu pa „Karniola“ ni ničesa družega pomenjalo, ko de želo Slovencev sploh („Scavorum patria“), ki se je razprostirala na iztočni strani Furlanije in na jugu Karantanije. S tem pa še ni hotel reči, da je Ratchis prodril tudi na denašnje Kranjsko. Znano je, da se Tolminci še vedno imenujejo „Kranjce“ in svoj jezik „kranjski“. česar ne nahajamo nì pri Notranjcih, nì pri Dolenjcih. Mogoče je torej, da se mora Pavlova „Karniolo“ omejiti na gorenje Posočje in gorenje Posavje. Saj tudi Einhart („Vita Hludovici imperatoris“) piše l. 820.: „Carniolenses, qui circa Savum fluvium habitant et Foro-Julensibus penecontigui sunt.“

Ako je to tolmačenje pravo, potem je najdena tudi pot, po kateri je Ratchis na Slovence planil, namreč po starodavni cesti ob Nediži in gorenji Soči čez Predel. Hitro ónostran Predela pa je ležala „Zellia“, ki je poprej Forojulcem plačevala davek. Ratchis je hotel torej oni pot skozi „Karniolo“ in čez Predel, a ne čez Pontebo na „Zellijo“ udariti. Ali zdi se, da je bil že v „Karnioli“ (na Tolminskem ali Bolškem) potolčen in v Italijo nazaj potisnen, torej ni mogel do „Zellije“ priti in je zopet prisiliti k plačevanju davka.

Vestí o Ratchisovem napadu Slovencev v „Karnioli“ so zadnje, katere je napisal Pavel Dijakon o našem narodu. Le v zadnji vrsti svoje langobardske zgodovine (l. VI. cap. 58) omenja še, govoreč o kralji Luitprandu (†744), da si je ta vedno priza-

*) „Fremdwörter in slav. Sprachen“, Denkschriften der Wienerakademie Bd. XV. sub v. „Kranj“.

deval ohraniti mir s Franki in z Avari. Kakor vémo, moramo si pod tem imenom tudi Slovence misliti, in zato posnemamo iz teh besedij, da je hrepenel v miru živeti tudi s Slovenci, ka torej ni trpel, da bi bili forojulski vojvode dražili Slovence. Tukaj zopet vidimo, da Langobardi „zunaj Italije“ niso ničesar iskali!

XII.

Razven dogodkov, ki se tičejo zunanje usode slovenskega naroda, more se iz Pavla Dijakona tudi kaj malega posneti o njih notranjem življenji in kulturnem stanju VII. in VIII. veka. Res, da so to le male drobtinice in le megleni žarki, ki se nam od časa do časa prikazujejo, ali tudi za te malenkosti moramo biti hvaležni Pavlu, ker bi brez njega tega ni ne zvédeli iz naše preteklosti. Poberimo torej tudi te drobtinice, da se ne poizgubijo!

Znano je, da so bili Slovenci, ko so se naselili v svojo denašnjo domovino, še pagani. To nam potrjuje tudi Pavel Dijakon o priliki, ko poroča, kako je bil kraljevič Pectarit v deželo Scythov pobegnil (P. D. V. 2). Da ta dežela ni bila druga, nego denašnja ogerska nižina, pripoveduje Pavel hitro po tem, kjer razlaga, da je Pectarit živel na dvoru avarskega kakana. Ko se je povrnil v Italijo, hvalil se je, da je tudi med „pagani“ ohranil krščansko svoje mišljenje. Vsakdo bode pritrnil, da pod temi pagani moramo razumevati Avare, kakor tudi Slovence. — Ravno tako so bili tudi oni Slovenci, ki so l. 663. Furlanijo napadli, najbrže še pagani, ker so se norčevali iz patrijarha in njegovih „popov“. Drugače bi se bili bolj spoštljivo izražali o duhovščini vere svoje.

Še celó med Langobardi so se nahajali v VII. in celó na početku VIII. stoletja še pagani, toliko bolj torej med Slovenci. Kralj Luitprand je moral še l. 727. ostro prepovedati „moliti pod drevesom, katero kmetje „sveto drevo“ imenujejo, ali pa pri „studentih“.*) Znano je, da so Slovenci v Koboridu na Goriškem, torej ne daleč od Furlanske meje, molili še l. 1331. „neko drevo in studenec pod njim.“ Ta kriva vera je bila torej razširjena ne samó med Langobardi, nego tudi med Slovenci. Omenjenega leta se je pridigovala celó križarska vojska proti Koboridcem. Siloma so jim posekali drevo in zamašili sveti studenec.

Slovenski jezik je bil že takrat tudi po Furlaniji razširjen. Pripoved o Pavlovem dedu Lopichisu in njegovi čudni rešitvi iz avarske sužnosti, uriva nam misel, da je moral on tudi slovenski znati, ker se je razumel s Slovenko v Pannoniji. Saj drugače si ne moremo misliti, da bi ji bil mogel Lopichis razložiti, od kod je in kam želi. Tudi Slovenka mu ni sama s

*) Abel-Jacobi, „Paulus Diakonus und die übrigen Geschichtschreiber, pag. 248.“

prstom pokazala, kam naj gre, nego opisati mu je morala vsaj nekoliko pot, katere se mu je držati. Ako bi Lopichis ne bil znal slovenski, ne bil bi je razumel, ker da je ona, Slovenka, morebiti znala langobardski, tega vendar ne bode nihče trdil.

Neovrhljiv dokaz, da so na čedadskem dvoru slovenski razumeli, podaje nam Pavel v 44. poglavju IV. knjige. Tu zvedamo, da je Raduald, tretji sin ónega Gisulfa, ki je bil l. 610. od Avarov poginil, govoril slovenski. Ta Raduald in njegov najmlajši brat Grimuald sta bila pobegnila iz Furlanije v Benevent, ker je bil langobardski kralj forojulsko vojvodstvo izročil njih striju Grasulfu, mesto njima (P. D. IV. 39). Kmalu potem pridejo dalmatinski Slaveni z mnogimi ladjami na obalo apuljsko in jo opleniijo (l. 642). Tedanji beneventski vojvoda Ajo se vzdigne na nje, ali Slaveni pobijejo njega in njegovo vojsko. Ko je to Raduald začul, prihitel je k Slavenom in „nagovoril jih v njih lastnem jeziku.“ Slaveni so postali zaupljivejši, niso več tako strogo opravljali bojne službe. Tedaj jih napade Raduald, potolče in prisili, da so morali zapustiti apuljsko obalo (P. D. IV. 44).

Jasno je, da Raduald se ni naučil slovenski govoriti še le v dolnji Italiji, ker je premalo časa tam doli bival, nego znati je moral to že od doma, že iz Furlanije. Da je s Hrvati (ali Srbi) v koroško-slovenskem narečji govoril in da so ga ti vendarle razumeli, temu se ne smemo nikakor čuditi. Saj sta si še dandanes naš in hrvaški jezik tako podobna, da se Slovenec s Hrvatom brez težave razume; koliko bližji sta si bili ti narečji še le v VII. stoletji!

Znano je še iz poznejših časov, kako zeló je bil razširjen slovenski jezik po Furlaniji. Ohranil se nam je spomin, da je bil še l. 1475. slovenski jezik „domač jezik“ nižjega ljudstva v Vidmu, torej v stolnem mestu Furlanije, a plemstvo da je govorilo nemški.* Toisto nam potrjuje furlanski zgodovinar Nicoletti († 1596), pišoč, da so za akvilejskih patrijarhov po furlanskih vaseh več slovenski govorili, nego furlanski, ker ta jezik je bil takrat „še neomikan in zlodoneč“.

Da je bil slovenski jezik že ob času Langobardov tako zeló spoštovan, prihaja od todi, ker so bili Slovenci važen in mogočen faktor v tedanji zgodovini. Ta važnost in mogočnost vidi se najbolje iz Pavlove zgodovine. Kako bi se bili Slovenci drugače predrzniti mogli napadati tako bojevite, v orožji izurjene sosede, ki so zapovedavali vsi gorenji in srednji Italiji? Langobardi sami so se bolj bali Slovencev, nego Frankov, katerim tudi ni bilo posebno težko napadati Italije.

Pa ne samó bali so se Langobardi slovenske moči, nego znali so jo tudi ceniti in spoštovati. Najboljši dokaz temu

*) Kandlerjev list „L' Istria“, 13. novembra 1847.

je, da so Langobardi sami tolikrat pri Slovencih iskali pribežališča in pomoči. Že omenjeni langobardski kraljevič *Pectarit* je bil pobegnil v Scythijo k avarskemu kakanu (P. D. IV. 51; V. 2). Tu sicer še ne moremo trditi, da je ta langobardski velikaš pri Slovencih pomoči iskal; pač pa nam je to izrecno znano o furlanskem vojvodi *Arnefritu*, o katerem Pavel pripoveduje (V. 22), da je pri Korošcih zaslonbe iskal, in da je hotel ž njih pomočjo svoje dedno vojvodstvo zagotoviti si. Ravno tako vemo o vojvodi *Pemmonu*, da je nameraval k Slovencem pobegniti in se ž njih pomočjo protiviti kralju *Liutprandu* (P. D. VI. 51). Vsakdo vé, da se pri nejakem in nevpilnem sosedu ne more najti pomoči in zato se nikdo ne obrača do njega. Langobardski mogotci so torej sami neposredno priznali, koliko moč so imeli tedanji Slovenci.

Ne samó, da Pavel Dijakon ne govori nikoli z zaničevanjem o Slovencih, nego predstavlja jih nam zmerom kot jednakoredni in istoveljavni član v družbi narodov, kakor vsa ostala ljudstva. Zdi se, da je Pavel dobro védel, kako daleč je bilo že ob njegovem času razgranjeno slovansko pleme. Iz njegovega pripovedanja se more posneti, da so mu bili poleg Slovencev najbolj znani *Bolgari*. Ob Pavlovem času so bili Bolgari res jedna najmočnejših slovanskih panog in zato je lahko mogoče, da je Pavel Dijakon ta narod v svojo zgodovino nekoliko prezgodaj uvedel in da mu nekaterekrat služi ime „*Bolgar*“ mesto *Slovenec*, še predno so se bolgarski Slovenci s tem mongolskim imenom nazivali (t. j. pred l. 678). Kakor smo gori videli, prišli so bili Langobardi (po Pavlovem pričanju) na svojem potovanji k jugoiztoku celó v deželo „*Bolgarov*“, ali gotovo ne v denašnjo Bolgarijo na južni strani Dunava.

V tistem času, ko je Pavel Dijakon pisal in živel, razširili so bili Bolgari svojo oblast tudi na severno stran Dunava, čez Valahijo, Erdeljsko in južno Ogersko. Pavel sam piše (VI. 47), „da ima bolgarsko ljudstvo na severni strani Dunava svoje sedeže.“ To se je pa zgodilo še le potem, ko je bila oslabela avarska moč med Dunavo in Tiso, nikakor pa ne takrat, ko so Langobardi proti jugoiztoku prodirali. Pavlu so bile torej pred očmi etnografske razmere njegovega časa in zato je „anticipiral“ *Bolgare* v ogrski nižini. Odpustiti pa mu moramo to zgodovinsko pomoto, ker so Bolgari v resnici najbližnji sorodniki Slovencev in ker sta oba ta dva naroda ob Pavlovem času še jeden in isti jezik govorila, tako, da ni bilo lahko ločiti obeh.

Ako torej Pavel Dijakon v 29. poglavji V. knjige pripoveda, da je bolgarski vojvoda *Alzeko* zapustil svoj narod (ne vé se, iz katerega uzroka) in privélel vse svoje pleme z mirnim namenom v Italijo, da bi si izprosil od langobardskega kralja novih zemljišč, ne smemo misliti, da je ta *Alzeko* prišel iz denašnje

Bolgarije, nego iz ogrske nižine na severni strani Dunava. Po tem takem Alzeko prav za prav ni bil Bolgar, nego Slovenec. Kralj Grimuald ga je poslal k svojemu sinu v Benevent in ta mu je odločil obširna zemljišča, ki so bila takrat prazna in pusta, t. j. okoli Sepiana, Boviana in Isernije, v severnem delu vojvodine beneventske, med gorami Monte Meta in Monte Matese. Še ob Pavlovem času so govorili ti „Bolgari“ svoj jezik, čeravno so se bili že latinski naučili.

To poročilo o vojvodi Alzeku in njegovih „Bolgarih“ je zelo važno, ker nam priča, da so se Slovenci tudi po mirni poti in brez bojnega hrupa selili v Italijo. V poprejšnjih odstavkih smo videli, da Slovenci niso mogli z orožjem v roci v Italijo prodrati, ker so jim to branili močnejši in bojevitejši Langobardi. Kar pa niso mogli prisiliti, to so zlepa dosegli. Kakor na Goriško, tako so se tudi v Furlanijo Slovenci mirno naselili. Zato ne spominja nihče njih prihoda in nihče se ne pritožuje o njih okrutnosti, kakor nam je to n. pr. znano o Dalmaciji. Da bi bili Slovenci po Goriškem in Furlaniji razsajali in divjali, gotovo bi nam bile akvilejske listine o tem kak spomin zapustile, kakor nam govorijo n. pr. o prihodu Gothov in Langobardov.

Kar se Furlanije posebe tiče, izkušali so se Slovenci od dveh stranij v njo naseliti: po Nediži proti Čedadu in po „ogrski cesti“ mimo Palmenove in proti Taljamentu. Od zgoraj doli, torej po prvi cesti, so Slovenci bolj pritiskali, nego od iztoka proti zapadu, ker so ob ti cesti že pred furlansko mejo dobra zemljišča našli. Zato smo videli, da se je večina bitek med Slovenci in Langobardi dogodila v okolici čedadski, a le nekoliko tudi v nizki Furlaniji. Vendar pa so Slovenci ravno tam doli bolj globoko v deželo prodrli, nego nad Čedadom, in to nam zopet priča, da so le z mirnim namenom in kot obdelovalci zemlje (ne kot slobodni posestniki) tjadoli prišli.

Te slovenske naselbine po Furlaniji so se poizgubile danes, razven onih nad Čedadom in v Reziji. Le še slovenska krajevna imena, katera nahajamo v velikem številu ob „ogrski cesti“ ne samó s te strani, nego celó okraj Taljamenta, pričajo nam neizbrisljivo, kako daleč je sezal nekdanj slovenski življ. Sedaj nam to sicer ne more nič koristiti. Ali vendar smemo lahko ponosni biti, da zgodovina za nas priča in in da lahko našim nasprotnikom rečemo: tudi mi smo časih kaj veljali!

„Et meminisse juvat!“

Žiga Herberstein.

S posebnim ozirom na Slovanstvo spisal Josip Apih.

I.

Prihodnje leto 1886. poteče štiristo let, kar se je porodil pod lepim nebom vipavskim baron Žiga Herberstein, dika državnikov in diplomatov avstrijskih v 16. veku. Dasi Nemeč po rodu in mišljenji, zavzema jako znamenito mesto tudi v zgodovini Slovanstva že po sami tisti zaslugi, ki mu je pridobila naslov „druzega razkritelja Rusije“. Zato nam veleva hvaležnost, da se i mi spominjamo tega moža, čegar spisi so stoletja in stoletja bili skoraj jedini viri, iz katerih je zajemal zapadni svet znanje ob iztočnem Slovanstvu; seznaniti se nam je pa tudi z vsebino ónih spisov, ki nam opisujejo Rusijo za Herbersteina. Kako misli o njem denašnja kritična zgodovina Rusije, ki ima na razpolaganje mnogo več virov nego Herberstein, in ki se torej v marsičem ne ujema ž njim, to bode predmet druge razprave.

Gledé životopisa naj zadostujejo te-le črtice.

Žiga Herberstein se je porodil v Vipavi dné 24. avgusta 1486. l.; krasota Vipavske s podnebjem italijanskem mu ni prišla nikdar iz spomina, in kar je pripovedoval prijateljem o rojstvenem svojem kraji, oznanjeval je pesnik Agricola svetu v latinščini tako-le:

„Quis Vipacum et montes enumerare queat:
Vina ubi campanis multo meliorque ficus
Omne genus fructus nascitur atque olei.“

In vendar Vipava ni postala nikdar rodovina Žigi; rodovine njegove dom je bil na gorenjem Štajerskem; ob štajerski Bistrici stoji grad Herberstein. Od tod se je ta rodovina zaplodila na Kranjsko in v Istro in stopila v sorodstvo z znamenitimi rodbinami domovine naše, n. pr. z vitezi Jamskimi in Kacijanarji. Imenitnost in imetje je prednikom Žige rastlo na isti način, na kateri je svoji hiši slavo povzdignil i Žiga: za rano nahajamo viteze Herbersteinske v službi nadvojvod habsburških, katerim so bili najbolj verni in udani slugé. Tem potem je postal Andrej Herberstein († 1442.), ded Žigi, glavar postojnjski in kraški

in gospodar grádu Lupoglava v Istri. Sin Lenart je podedoval očetovo dostojanstvo in dobil v fevd graščino Vipavsko. Lenartova žena Barbara, hči Nikolaja Jamskega, porodila je soprogu mnogo čvrstih sinov in hčera; izmed sinov se pa ni proslavil n-jeden tako kakor Žiga.

A otrok ni obetal ničesa dobrega; bil je šibak in vedno bolehen. Pobožna mati ga zastonj zaljubi Materi božji in ga pošlje že dečka na božjo pot v Loreto na Laškem. Vera je pomagala; Žiga je postal zdrav in krepak in je prekosil vse brate. To je bilo prvo potovanje Žigovo. Kmalu je bilo treba iti v šolo; prvi pouk je dobival v Vipavi; pa že osemletni dečko zapusti svoj rojstveni kraj, ker ga pošlje oče v koroško Krško. Ondu mu je bil strijc Viljem Welzer stolni prošt; temu izurjene mu vzgojatelju plemenitaških dečkov izročé roditelji tudi našega Žigo. Šolal se je tam dve leti po načelih, tedaj veljavnih gledé vzgoje bodočih vitezov in dvorjanov; poleg izurjevanja telesnih močij se je bilo treba učiti udvorljivosti in kolikor treba ubiti si v glavo vede in znanja.

Vsled kuge se Žiga vrne domóv l. 1496. in ostane pri roditeljih jedno leto; že 1497. l. pa ga pelje brat Jurij na Dunaj. Na Dunaji so cvetele šole humanistov; tukaj si je tudi Žiga prisvojil pravo omiko; marljivo se učeč si je pridobil bogato znanje. Za mladostno kratkočasenje svojih vrstnikov ni maral že takrat ne. kakor se mu je zdela vse življenje dolžnost resnega moža, da ne gubi svojih močij in svojega časa za praznje marnje in veselice, temveč da neumorno deluje. Vrstniki, plemeniti mladíci, pikali so ga često, kajti po tedanjih nazorih učenje ni kaj pristojalo plemenitašu; to naj se prepušča, rekli so, sinovom kmetskih ali meščanskih roditeljev. Krepkih načel in resne volje Žige Herbersteina tako prezirljivo vedenje ni premotilo, in ko so ga 1502. l. pitali z „doktorjem“, dasi je bil postal še le „baccalaureus“, odrezal se jim je možki, da je za toliko boljši od njih za kolikor jih preseza v znanji.

Poleg marljivih študij se je pa vadil v orožji in je osemnajstletni mladenič dovršil nauke svoje zdrav na telesi, a čil tudi na duhu, prav popolnoma humanistiško izobražen viteški mladenič, obžalujé samó, da se ne more izobraževati še dalje. Že 1506. l. se je udeležil vojske proti Ogrom; od 1506. do 1508. l. pa živi na dvoru cesarja Maksimilijana, kar je bilo velevažno za njega bodočnost. Spremljujé cesarja vedno potujočega, upoznaval je dežele in ljudi, dovršil je pa tudi svojo dvorjansko oliko in si pridobil kmalu vrlega cesarja srce, ki je znal ceniti duhovitega mladega viteza. Vtopil se je tedaj ves v dvorske, dinastične interese, s katerimi je identične zmatral svoje osebné koristi. Bivaje na dvoru, ki je bil središče politike vse Evrope, pripravljaj se je Žiga tudi za tisti poklic, kateremu se je pozneje udal popolnoma, namreč za večno potujočega diplomata. Pa ko se je Maksimilijan

spustil v vojsko z Benečani (1508. l.), udeležil se je tudi naš Žiga nje in se v Istri in Furlaniji skazal spretnega poveljnika. Za te zasluge ga je cesar olikoval l. 1514. z viteštvom in ga imenoval za dvornega komisarja. Odslej je ostal v državni službi do smrti.

Posloval je Herberstein deloma pri upravnih uradih notranje-avstrijskih dežel, imenoma finančnih, najrajši pa so mu nalágali diplomatična poslanstva in uprav na tem polji je iskati njegovih največjih zaslug. Utrdil bi čitatelje, ako bi jim posamezno našteval, kdaj in kam je Žiga skozi sedemintrideset let skoraj sleherno leto potoval, marsikatero leto tudi po dvakrat. Popotoval je, dokler so mu to dopuščale telesne moči; stoprav sedeminšestdeset let star je prosil in dobil mir; a služboval je cesarju še dalje. Prehodil je pa skoraj vso Nemško, Danjsko, Poljsko, Rusko, Španjsko, Ogrsko in Sedmograško. Vsega vkup štejem petdeset potovanj. Zadnji posel te vrste je bilo potovanje k državnemu zboru poljskemu v Piotrkovo l. 1552., od katerega se je vrnil 1553. l.

Naravno je, da se tako vnetega in vernega moža odlikovali vladarji: Ferdinand I. mu je podelil l. 1531. naslov svobodnega gospoda; pa tudi imetje so mu pomnožili izdatno. Naj ti črtici dostavimo samó še to, da se je bil Žiga sicer oženil, a da ni zapustil otrok, ko ga je leta 1566. pobrala smrt. Cesar Maksimilijan II. je pokojnika odlikoval s tem, da ga je velel pokopati v cerkvi Mihaelcev na Dunaji in da mu je dal napisati lepo nagrobnico, ki izražuje najglobokejšo hvaležnost cesarjevo za neštevilne zasluge Žigove.

II.

Dasi na Kranjskem porojen, vendar se Herberstein nikdar ni čutil Kranjca; sam sebe je vedno in izrecno zmafral za Štajerca. Rodovina njegova se nikdar ni ukoreninila na Kranjskem in je celó kmalu zamenila oddaljena svoja posestva na slovanski zemlji z graščinami na Štajerskem in Nižje-Avstrijskem. Žiga sam je hodil s Štajerci vred v boje proti Benečanom in Ogrom in samó jedenkrat se bojeval proti Turkom pod poveljništvom sorodnega mu Janeza Kacijanarja (1532 leta) Posvetovanj kranjskih stanov se ni udeleževal, nego bil je odbornik in govornik štajerskih stanov pri mnogih prilikah. Na Kranjskem je prebil samó otročja in pa tista leta, ko se je bojeval proti Benečanom. To se nam zdi treba poudariti, ker iz tega vidimo, kako temeljito se je bil naučil slovenščine, da je ni pozabil, dasi je preživel največji del življenja svojega v Nemcih.

Seveda je bil Žiga plemenitaš od nog do glave, ponosen na slavo svoje rodbine in marljivo delaven za povzdigo veljave njene. In vendar ni bil njega ponos ona tipična plemenitaška ošabnost, ki jo nahajamo pri vrstnikih njegovih. Žiga se rad baha, da so

bili njega predniki kmetje in tako ubogi, da je sedmero bratov imelo samo jedne hlače in da se je devetero hčera omožilo z jednim plaščem, in sam pravi: „Ako bi bil delal s plugom moj oče ali jaz sam, ne bi zamolčal tega. Rajši bi bil prvi plemenitaš, nego, da ne bi bil podoben roditeljem svojim.“ Za oholo ničevo življenje vrstnikov svojih sploh ni maral; žal mu je bilo za sleherno uro, ako mu je pretekla brez koristnega dela. Za lažnjivo hvalo in slavo se ni trgal; dasi je rad povédal svoje zasluge, vendar je zavračal one, ki so mu prilastovali preveč zaslug. Za zasluženó slavo ni bil neobčutljiv; nasprotno; kar je dovršil v svojem dolgem življenji, posebno pa kar si je nabral zaslug na diplomatičnem polji in kot potovalec, to vse je zabeležil vestno in celó v raznih spisih. Iz teh spisov se nam kaže neko samoljubje, ki pa ne more škodovati Žigi nikdar. Kar je pisal, pisal je večinoma v poznih letih, kakor je to navada mnogih slavnih državnikov; spisi so bili njemu samemu sredstvo, da je ponovil ž njimi v duhu delavno življenje svoje, a služiti so imeli tudi sorodnikom in vsem domoljubom v vzgled, kako je treba živeti in delati. Kdo bo zameril starcu, da svoje življenje stavi za uzor potomcem? Saj mu moramo priznati za to popolno opravičenje.

Z neumorno delavnostjo je pri Žigi spojena vérna udanost vladarju; v tem je zvest tradicijam svojega stanu in dobe svoje. Fevdalstvo je plemstvo nekako odločilo od narodne večine, povzdignilo je nad neplemenito maso in plemstvo z mnogovrstnimi vezmi združilo z najvišjim gospodom. Tako so ravnali predniki Žigovi, tako so službovali vladarjem in pospeševali narastaj rodovine. Žiga je pa še prekosil druge može plemenitega stanu gledé vernosti in udanosti; radi tega so ga psovali „knežjega hlapca“. To ga je sila žalilo, ker so mu podtikali s to psovko poleg hlapčevske zavisnosti tudi hlapčevski značaj, kar pa Herberstein nikdar ni bil. Véren vladarju, zagovarjal je na drugi strani tudi pravice in svoboščine stanov, ne da bi pri tem postopal tako odločno, vladi sovražno, kakor tisti, ki so se zmatrali za čuvaje stanovskih pravic. Žigo znači n. pr. naslednji prigodek. Ko je po smrti Maksa I. šel z odborniki dednih dežel na Španjsko, da bi se poklonil novima vladarjema, vnukoma Maksovima Karolu V. in Ferdinandu, sila ga je jezilo, da je nove gospode ogovoril Dr. Mert, mož učen sicer, a brez vedenja in olike dvorjanske, ki ni nikakor govoril v zmislu plemenitaških udov deputacije in je najmenj nadvojvodomu ustregel s strogim poudarjanjem stanovskega stališča. Dobili so torej tudi jako nemilostiv odgovor, češ da cesar ničesa ne vé o naših svoboščinah in da se morajo stanovi pokloniti poverjenikom, katere bode on poslal v avstrijske dežele. Iz besedij Herbersteinovih govori še tista poparjenost, ki ga je naudajala vsled tega odgovora; a — bridke, pikre tožbe ne čujemo iz njega ust.

Žiga je bil prepričan, da je knez zvestemu slugi dolžan primerno plačilo; saj se ne služi samó za denar, za gotovo plačo, temveč za dosego vstrajnih dokazov gospodove milosti, prislužene z resnim delovanjem. V tem zmislu je prosil sam za povzdigo v stan svobodnih gospodov, sklicujé se na običaj pa še bolj na svoje zasluge. V svesti si svojih poštenih naporov, bil je jako občutljiv za vsako kritiko, ki ni bila povse opravičena in pravična.

Njemu so bile dobro znane razmere zapadne Evrope in Rusije in kadar je primerjal oboje, gotovo ni mogel dati prednosti zadnjim. Kakor mu ni bilo všeč, da so morali cesarski poslanci v Švici obedovati pri županu poleg biričev, navadnih žensk in drugih ljudij preprostega stanu, ki so pri mizi brezozirno zabavljali cesarju in s tem hoteli dokazati, da se nečejo klanjati niti pred najstarejšimi prestoli, tako mu na drugi strani na Ruskem tudi ni dopadla neomejena oblast carjeva; položaj ruskega naroda se mu je videl sila beden, narod pa je razven tega po njega mislih zdihoval v trdi sužnosti. Razlog temu mnenju nam pa podaja sam, rekoč, da na Ruskem pred carjem boljar ne velja prav nič več od preprostega mužika: od carja so zavisni vsi v jednaki meri, pred njim so vsi robovi brez pravic. Seveda, ruskemu plemiču se ni bilo posrečilo, doseči takih svoboščin, kakor so jih uživali nemški aristokrati, od katerih volje je bil zavisen cesar sam. Da se pa ruskemu kmetu ni godilo nič slabše od kmeta na zapadu, za to niti sicer jako razumni Žiga ni imel pojma. Gotovo ne v zmislu našega časa, pa čisto v zmislu one dobe in gotovo tudi v zmislu Herbersteina je pesnik Agricola slavil njega in brata Jurija zarad zaslug v bojih proti kmetskim upornikom seosebno slovenskega Štajerja; po ti zmagi je

„ . . . Carniolis pax est et candida quondam
libertas data, quas jus [quod Stara prauda vocabant]
antiquum propter, vulgos violare parebat
vaesanum nulla ductum ratione,“

ali kakor dalje pravi pesnik o Cirknici

„ . . . qua stulta Georgius olim
istius ingentis populi compresserat arma
et libertatem patriae victricibus alis
restituit.“

Dasi se je Žiga v marsičem oprostil predsodkov stanovskih, bil je vendar v celoti sin stanu svojega in svojega časa; to je tista koža, iz katere se vsaj deloma morejo izluščiti samó genijalni možje.

Herberstein pa ni bil zagovornik samó sebi, nego tudi drugim, ako so jih obrekovali. Takim možem je priskočil na pomoč in njih čisto ime branil z iskreno gorečnostjo, ki je izvirala iz prepričanja, da zagovarja pravično reč. Najprej je hotel obraniti rodbinski grb vsakega madeža in je vedno trdil, da Janez Kacijanar ni bil izdajca; tudi, ko so ga zato bili umoril Zrinjski, češ,

da je s Turki v zvezi, ni ga mogla premotiti sumnja. Kdor danes hoče rešiti pravdo o Kacijanarji, mora priznati Herbersteinovim izjavam veliko važnost. Blagega človeka se pa Herberstein kaže tudi v tem, da je ohranil odkritosrčno hvaležnost vsem, ki so mu bili poleg roditeljev dobrotniki in učitelji za mladih let. Svojih učiteljev se rad spominja, dostavlja je, da je vestno zvrševal opomin nekega učitelja, naj ne neha nikdar gojiti znanosti in naj sleherni dan vsaj jedno uro odloči čitanju poučnih knjig.

Ker je ta odlični mož živel v dobi verskih bojev, ki so slehernega človeka prisili, da se je odločil za katoličanstvo ali pa za protestantizem, more nas zanimati tudi versko stališče Žigovo; saj je bil ud tistega plemstva, ki je deloma iz prepričanja, deloma pa iz sebičnosti postalo tudi v naši domovini prvi, dasi kmalu porušeni steber novotarije. V tem oziru imamo neko poročilo s Poljske, v katerem laški škof Janez Franc iz Skare pravi [1526.], da je bil Poljakom Herberstein malo všeč, „per esser tenuto homo Lutherano“. Dokazov za to trditev pa ni nikjer; mogoče, da je katoliškim Poljakom bil v verskem oziru sumnjiv že sleherni Nemeč, kakor je v mnogih krogih beseda Nemeč dobila isti pomen kakor Lutrovec. Žiga je ostal katoličan, ki pa ni bil slep za marsikatero napako, ki so dajale nasprotnikom povod opisovati cerkveno disciplino katoliško kot vso propadlo. Kadar je Žiga pisal o takih rečeh, prišel je v neko jezo; tako n. pr. ostro šiba lahkoživnost, zapravljivost in mlačnost ogrskih škofov, ki so bili ravno tako slabi domoljubi, kakor so bili slabi stebri cerkvi svoji in niso svojega naroda ubranili niti turške vlade niti Lutrove vere. Osebno znan je bil sicer z Lutrom in Ulrihom Huttenom; pa bil je k večjemu vnet za take reforme v cerkvi, katere sta nameravala cesar Karol V. in kralj Ferdinand I. Tudi to pa moremo samó čitati „med vrsticami“ nekega pisma, ki ga je poslal z Nemškega; v tem listu pravi, da so [1534.] Lutroveci pripravljene združiti se s cerkvijo, ako se jim dovoli sv. obhajilo „sub utraque“, ako se izpremeni maša in izpusté članki o vicah, ob odpustkih itd. Bil je sicer za svojo dobo precëj racijonalistiškega mnjenja, pa vkljub temu resnično pobožen. Ko so l. 1509. v Istri blizu Labinja sovražni stanovalci ubežali v cerkev in so hrvaški včjaki Herbersteinovi zahtevali dovoljenja, da proderó v cerkev in se polasté ljudij in blaga, in Žiga jim ni dopustil tega, rekoč: „Božje hiše se ne sme nikdo dotakniti. Bog mi je“, dostavlja sam, „to pozneje povrnil. Njemu bodi čast in hvala!“

Da je moral biti Žiga odlično spreten diplomat, moramo sklepati že iz dolge vrste težavnih in sila važnih poslovanj, katera so mu poverili trije vladarji. Vsestransko izobražen diplomat je bil vešč mnogih jezikov, hladnokrven, vstrajen, neustrašljiv, mirno opazujoč in čim dalje je posloval, tem več izkušenj je imel, tem temeljiteje je poznal domače razmere in položaj inostranskih držav

v političnem, gospodarskem, verskem in zgodovinskem oziru. Pred tujimi vladarji je govoril ognjevitno in z umetniški izobraženo zgovornostjo. Hudovanje Vasiljevo ga ni premotilo, niti poljskega kralja Žige, čegar mati je bila zelo huda nánj; kralju danskemu je pa tudi kar naravnost v obraz povedal, da je njega ravnanje „nerodno, nepošteno in nečastno“. Da bi ne zabredel v zadrego, zahteval je vselej jasnih in določnih instrukcij. „Nimam navade svoje besede utajevati in popravljati“, piše nekje Ferdinandu.

V tem odličnem diplomatu je pa tičal tudi izvrstno nadarjen potovalec; v tem oziru se je še bolj poslavil nego kot državnik in prištevati ga moramo najiminenitnejšim potovalcem vseh časov. V krepkem telesi je bivala pogumna duša; kar se je zdelo drugim prenevarno in pretežavno, to je podjel Žiga. Drugim se je zdela Moskva ravno taka „jama levova“, kakor stan sultanov, in kdor se je mogel, potuhnil se je in ni šel tja; Herberstein pa se ni prav nič branil tako težavnega posla. Kamor pa je prišel, vestno je opazoval prirodina svojstva dežel, kakor tudi ljudi in njih položaj. Podnebje, rastline, živalstvo, kovine, vera, jezik, šege, navade, zgodovina, vlada, trgovina, obrt, nastroj hiš itd. — vse ga zanima, vse, kar zapazuje, vestno zabeležuje kakor tudi izvor in tok rek, njih ribe itd. Ako osebno ne pride v kateri oddaljeni kraj, izprašuje trgovce, vojake, ujetnike in druge ljudi, ki poznajo óne kraje. Niti pravljic o čudnih stvareh tam gori v severni Evropi in Aziji ne pozabi zabeležiti; ali véruje, da so tam gori bitja, ki nimajo glave, nego imajo obličje na prsih, tega nam ne pripoveduje in ne smemo trditi tudi mi; zakaj pa te pravljice omenja, sam pripoveduje, namreč, da bi napotil druge potovalce, da pridejo na sled ti skrivnosti.

Uprav ta stran delovanja Herbersteinovega, to opazovanje bitja in života daljnih dežel, je najvažnejša, akoravno si je mož zaslužil častno mesto v povestnici tudi po sodelovanji na polji politike. Razkril je strmečemu svetu skrivnosti vshodne Evrope in s to zaslugo se postavil v prvo vrsto potnikov 16. veka, v kojem se je človeštvu odprlo toliko neizmerno velikih, do tedaj še nepoznatih dežel.

Herbersteinu je Schlözer nadel naslov „druzega razkritelja Rusije“ in to mu je zagotovilo neminljiv spomin pri vsem Slovanstvu. Prvi zapadnik Žiga sicer ni bil, ki je prehodil iztočno Evropo in pisal o nji; že pred njim so prišli tja zapadni diplomati, duhovniki, trgovci, turisti in taki ljudje, ki so tam iskali sreče svoje. Tudi ruski poslanci so bili že poprej pohodili zapadno Evropo. Njih pripovedovanja in izvestja zapadnikov so bili viri, iz katerih se je zajemalo znanje Rusije, in predno se je Herberstein podal na dolgo pot v Rusijo, proučil je vse te spise, počeniši od Strabona in Ptolomeja, in seznanil se je tudi z zgodovino rusko, kolikor mu je bilo mogoče. Med popisovanjem tuje,

sosebno ruske zemlje po izobraženem, trezno mislečem in povsodi praktično stran poudarjajočem Herbersteinu in med pripovedovanjem skoraj vseh drugih potnikov in pisateljev je ista razlika, kakor jo še dandanes moreš opazovati med nagledi, ki so odločevalni pri znanstveno omikanih popotovalcih katerihkoli dežel in narodov in pa med načinom katerega „commis-voyageur-a“. Zadnje vrste ljudje vidijo samó vnanjo stran, najrajši pa izrastke, gobe na telesi narodovem; iskati jedra, „duše“ narodeve, do tega nimajo običajno niti potrebne izobraženosti, niti resne volje.

Herberstein šele je „razkril“ Rusijo v pravem in polnem pomenu besede; kajti on stoprav se je seznanil s narodo ruske zemlje in z ruskim narodom in ni podal v svojih spisih samó „dis-jecta membra“, nego obširno in ob jednem podrobno podobo dežel in ljudij, katere so zapadniki poznali jedva po imeni. In kako dobro je s tem pogodil zahtevo dobe svoje, ki je hrepnela po polnem poznavanju zemlje, to so svodočile mnogoštevilne izdaje in prestave njegovih spisov, v prvi vrsti slavne knjige „Moscovia in „Commentarii rerum moscoviticarum“.

Kdor čita katero teh znamenitih knjig n. pr. prvo ki se je še Katarini II. zdela tako zanimiva, da jo je ukazala znova natisniti v czvirni obliki, spominja se najodličnejšega rimskega historika, Tacita. Tudi Tacit je podal svojemu narodu obširno sliko narodov, bi so nedolgo potem odločili usodo rimske države, Germanov. Najbolj zanimiva je pa med Herbersteinom in Tacitom preko drugih razlik ta-le: Dasi se trudita oba, da bi se proti predmetom svojim ohranila na vse objektivna, vendar se je to Herbersteinu dokaj bolje posrečilo nego Tacitu, in to prav naravno. Herbersteinu je bila Rusija azijska država, katere ni bilo treba jemati v poštev, ako je niso zapadni politiki sami uvrstili v kolo odločevalnih faktorjev evropske politike; sama po sebi te vloge Rusija ondaj ni iskala; niti vzajemnosti krščanske Evrope proti Turkom si ni bila v svesti. Zato se germanski Evropi ni bilo treba bati Rusije. Za Tacita pa je bila Rimljanom že precěj jasna postala nevarnost, preteča jim od severnih sosedov, ki so že tako siloma pritiskali proti mejam rimskim. Danes je dokazano, da je Tacit uprav vsled tega podal Rimljanom tako sliko čilih Germanov, da je bila preugodna, ker je imela namen rojake vzdramiti iz mehkužnega življenja in sanjanja in napotiti do krepkega odpora proti nevarnim sosedom. Ta tendenca je rudeča nit „Germanije“; v „Moscoviji“ take ali druge tendence iščemo zaman.

Pa še nekoga se nehoté spominjamo, čitajoči Herbersteinovo knjigo — Jurija Križaniča. V kakem stanu je našel Rusijo in Slovanstvo v obče sto let po Žigi Križanič, povédala nam bode druga razprava. Tukaj naj nam zadostuje kratka primera s Herbersteinovim stališčem, ki je stališče stroge objektivnosti, katero slaví pesnik:

„exposui Iustranda oculis, non iudicis aequi
examen metuo, moveor nec bile maligni,
robore vera suo stant inconvulsa videntque.“

Herberstein se kaže v obliki, v govoru spisov tistega, ki je bil v življenji in vedenji; kar pripoveduje, pripoveduje mirno, bladno, v tistem zmernem, gosposkem tonu, ki je prirojena ali priučena prednost pravil plemenitašev, dvorjanov in diplomatov; gledé vsebine pa mu gre samó za stvar, ki je zanimiva po svojem bistvu, ne pa po katerih koli osebnih, subjektivnih ozirih. V obče ne kaže Rusu niti antipatije niti simpatije; le redkokrat se kaže, kakor mimogredé, Nemca, ki stoječ na vrhunci omike, prezirljivo in zaničevalno gleda na Ruse „barbare“; pa tega ne stori tako robato, da bi kedaj najmenj žalil narodni čut, sicer bi ne bilo njegovo delo v takih čisljih pri istih Rusih. Objektivni, stvaren je pa tudi v verskem oziru; dasi je katoličan, seznanja nas na drobno z rusko vero in ruskimi obredi do zadnje pičice, pa brez verskega sovraštva ali zaničevanja — tudi tukaj je pravi svetán.

Ves drugačen je Križanič; tudi on je visoko izobražen mož, dovršeno humanistiški izšolan; med olikanimi Italijani se je navzel navdušenja za vsestransko omiko in sovraži svobost in nesposobnost v vedenji in govorjenji. Ta svetska omika pa ni zamorila v njegovem srci narodne zavesti, temveč ga je postavila na vzvišeno stališče, raz katerega je premeril presledek med dejanskim stanjem slovanskih rodov in tisto stopinjo omike, ki je bila njemu zaželjeni uzor. Iskrenega rodoljuba, ki je z jednako ljubeznijo objemal vse brate Slované, užalilo je to hudo in čestokrat se huduje na usodo, ki je Slované razcepila na toliko rodov, podjarmila tujcem, zasejala médnje verski razdor in bratsko sovraštvo in jih vrgla v temo, v kateri spi duh narodov. Zato pa tudi budí brate z ognjevitim navdušenjem na delo na tistem polji, na katerem si ustvarjajo narodje svobodo po živahnem delovanji na duševnem in materijalnem pozorišči in tekmujoči z drugimi budé in urijo svoje sile. Kdo bi ga grajal, da ga to navdušenje spelje tu in tam na krivo pot. Pri vsem resnicoljubji in vsi resnobi je vedno subjektiven. Ostro šiba narodne napake Slovanov, ki jim so bile krive neizmerne toge; te napake pa slika in šiba zato s tako živimi barvami, da bi prepričal vse brate in jih poboljšal. Iz „Moscovije“ govori učenjak, iz Križaničevih spisov pa rodoljub!

Kako lepo je mislil o narodih Herberstein, pripoveduje nam s temi besedami: „Spoznal sem toliko narodov in prehodil toliko dežel, in moram po pravici reči, da sem povsodi našel vse tako, kakor je pri nas doma, dobro in slabo, in da torej ne morem grajati nobenega naroda; povsodi so mi skazovali dobroto, milost, ljubav in prijaznost, in zato objavljam vse po pravici, kakor sem izkusil, nadejé se, da ne bom dal nikomur povoda, ravnati drugače z menoj.“ Kdor tako govori, temu ni uklenen duh v tesne

spone narodnih predsodkov, nego samó mož, ki, ljubeč narod svoj, išče in upoznava tudi v inorodcih kreposti človeške.

Imenoma nas Slovence, ki smo najskromnejši narod slovanski, mora še dandanes naudajati ponos, ako se spominjamo Herbersteina; saj bi se on ne bil povzdignil nad posredno površino sočasnih poznavalcev Rusije, ako bi se ne bil tako temeljito seznanil za mladih let z milim jezikom našim. Naš zaničevani jezik si je tedaj pridobil lepo zaslugo za znanstveni napredek človeštva evropskega. V sivi starosti se je Žiga spominjal rad onih zlatih let, ko se je učil poleg svojega jezika tudi slovenščine; poslušajmo njega samega: „Slovenščina mi je delala v mladosti mnogo preglavice; moral sem slišati mnogo priimkov kakor „Sclaf“, „Khadrotz“ i. dr. A nikdo me ni mogel odvrniti od učenja tega jezika, ki mi je pozneje toliko koristilo“ [Raitung meines lebens, Font. rer. austr. I. 1. 70.] V „Commentarii rer. moscovit.“ pravi, da hoče popisovati Rusijo, ker je prijatelj iziskavanju in je zmožen slovenščine (linguae slavonicae) „ki mi je mnogo koristila pri tem in vsakem delu“. V isti knjigi spet veli, da mu je vrlo mnogo koristila slovenščina, „ki je ista z rusinskim in moskovskim jezikom (quae cum ruthenica et moscovitica lingua eadem est)“. V predgovoru „Moscovije“ pa isto še jedenkret poudarja in kako vesel je bil, da se je bil naučil slovenščine, ki mu je bila dečku mnogo sitnosti nakopala, „wann vmb der sprach willen, von vnerfarnen vill bekhumerliche wort hören muessen . . . , di mich aber von den sprachen nie abgezogen, sonder wo ich vrsach gefunden, dieselben zereden mich nit geschichen oder geschämbt, weil ich es einem andern für Ehr vnd wolstand geacht.“ Te besede navajamo, ker mislimo, da ne veljajo samó za dobo Herbersteinovo, nego imajo dejansko pomenljivost še dandanes, dasi smo že v 19. veku.

Ko je bil v šotoru Solimanovem in mu je hotel poljubiti roko, ni se mogel pripogniti vsled hudih bolečin; v ti zadregi pa ogovori po slovanski Rustam pašo in ga prosi, naj mu pomaga. Mož plemenitaš se take epizode spominja s tistim opravičenim ponosom, ki ga vzbuja zavest spretnosti svoje.

Herbersteinu je dobro znana razprostranst Slovanov; za slovenščino in za slovanske jezike mu rabijo izrazi „slavonisch“, „windisch“ „slavonica lingua“; spako „sclavonisch“, ki je do naše dobe mnogim neslovanskim učenjakom navzlic sloveči „temeljitosti“ zmedla čudno slovansko povestnico, naravnost zavrača kot napačno. Slovanske besede je rad razlagal in prekladal in je dognal že ondaj pomen besedi „kralj“, „cesar“ = car i. dr., akoravno se marsikdaj moti v etimologičnem oziru.

Pa tudi drugi omikani možje, vrstniki Herbersteinovi, niso vsi bili istega mnenja z našimi Nemci, ki menijo, da je učenje in znanje slovanskih jezikov brezkoristno na jedni, nečastno na

drugi stráni in naravnost hudodelstvo napram narodnosti svoji. Pesniki slavijo Žigo zaradi znanja jezikov in sicer Nemci in Slovani. Kropáč (Cropacius) iz Plzna pravi o njem

„septem linguis discrimina vocum
flectere, conversoque potest formare palato.“

Drugi pesnik veli da je Žiga

„Mularum illustris linguarum cognitione.“

Isti Pet. Pagamus pravi v kratkem životopisu Herbersteinovemu to-le: „Ker se je hotel naučiti slovenščine, ki mu je bila materin jezik, dasi je bil od sam Nемеc in se je bil porodil od Nemcev, sovražili so ga in dražili sošolci, kakor navadno preganja sosed sosedu zaradi razlike v jeziku; a premagal je s potrpljenjem ona žaljenja in je prenašal z mirno dušo psovke, s katerimi so ga pitali nevedneži, vrnivšega se v domovino. Vedo more sovražiti samó nevednež.“ Kar ta pesnik tukaj pravi, slišal je brez dvojbe iz ust Žige samega; domovina pa, o kateri tu govori, ni Kranjska, nego Štajerska. Iz tega vidimo, da je nemški Stajerec pital slovenščine zmožnega Herbersteina prav s tistimi psovkami in priimki, kakor denašnji njega potomec.

III.

Ni naš namen, opisovati na drobno literarno delovanje Herbersteinovo, niti ne naštevati naslove njegovih knjig in manjših spisov. Omenjati nam je pa vsaj tistih, ki se tičejo Rusije in ki obsejajo vso stvarino, kar jo je Žiga nabral na svojih popotovanjih v istočno Evropo. Te pa so:

1. *Rerum Moscoviticarum commentarii*, Sigismundo Libero bar. a H.) autore.
2. *Moscovia der Hauptstadt in Reissen, durch Herrn Sigismunden Freyherrn zu Herberstein* zusammengetragen etc.
3. *Raithung und Antzaigen meines Lebens vnd Wesens* (popolna izdaja Karajanova v *Fontes rer. austriac.* I. I. 69—534). Knjigi prva in druga imata isto vsebino z malimi razlikami, kar se tiče popisa Rusije. Kakó željno so tedaj čitali knjige Herbersteinove, svedočijo nam česti ponatisi v latinščini in nemščini in pa prestave v druge jezike; latinski „*Commentarii*“ so doživeli 11 natisov, nemška „*Moscovia*“ pa 9, večinoma še dokler je živel Žiga. Marsikatera podrobnost bi se pa tudi še morebiti zasledila v tistih spisih Herbersteinovih, ki še niso priobčeni in se v rokopisih hranijo po raznih krajih.

Ko je šel Žiga v drugič na Rusko, naročil mu je Ferdinand I. izrecno, da nabere gradiva za popisovanje Rusije, sosebno naj

se seznanj z vero in obredi ruske cerkve in naj skusi dobiti katere obredne knjige pravoslavne. Rekli smo že, da se je Žiga za ta posel dobro pripravljaval in proučil vsaj večino knjig, ki so obsezale vesti o Rusiji; kar je med potom zvedel, zabeležil je vestno, da je imel zanesljivo podlago za literarno obdelovanje tvarine. Knjigam svojim je rad dodajal podobe, ki so bile samó črne ali pa tudi barvane; tako vidimo n. pr. podobe vladarjev one dobe: Ferdinanda I., Karola V., Maksa I. in II., Žige I. in II., Kristjana Danskega, Ludvika II. ogrskega, Vasilija Ivanoviča in Solimana. Druge podobe nam kažejo opravo ruske konjice, mesto Moskvo, učilnico one dobe in nekatere prizore iz življenja Žigovega; spet na drugih vidimo rusko planjavo v zimski odeji in popotnike na konjih, sanéh itd. Listine vladarjev in drugih važnih oseb vpleta v tekst in pojasnuje tudi povod in namen svojih potovanj; njegove knjige so torej važni izvirniki za zgodovino one dobe.

Predno izpogovorimo ob isti tvarini onih knjig, omeniti nam je na kratko, da so že pred Žigo prišli diplomati zapadne Evrope, sosebno nemški in avstrijski na Rusko; iz njih knjig, rokopisov ali ustnih poročil je zajemal tudi Herberstein. Med temi možmi je omeniti teh-le. Nikola Popel, poljski vitez iz Šlezije je potoval na Rusko dvakrat; namreč l. 1485., kot zasebnik, turist, in l. 1488. z naročili cesarja Friderika III., takoj potem l. 1490. šel je tja Jurij Thurn, l. 1514. pa Schnizenpanner; ob istem času Oesler in Purgstaller. Za temi je prišla vrsta na Herbersteina. Pravega namena ta popotovanja niso dosegla vselej, a imela so drug važen vspeh; ruski dvor je uvidel dolžnost, da tudi pošlje svoje poslanca k cesarju in zadosti zahtevam mednarodne diplomatske uljudnosti. Navadno so ti ruski poslanci spremili vračajoče se zapadnike, in ko so se vračali v Moskvo, šli so z njimi drugi poslanci tja; Herberstein sam je l. 1517. in l. 1526. popotoval v družbi z ruskimi diplomati.

Namen popotovanja Žigovega na Rusko je bilo posredovanje med Rusijo in Poljsko, ki sta se vedno bojevali. Šel je pa Herberstein gasit tudi ogenj, ki ga je avstrijska politika malo poprej sama zanetila; da bi se ubranila vmešanja Poljske v odnošaje med Avstrijo in Ogrsko-Češko, sklenil je Maks I. neko polovično zvezo z Rusijo: dejanske veljave sicer ni dobila, a Maks je dosegel, kar je želel, Ruska je tem krepkeje popadla sosedu, ki je v taki zadregi se moral sprijazniti s Habsburžani. Ko je med tema sosedoma prišlo do sprave, morala je pa Avstrija priskočiti Poljakom in to nalogo je dobil Žiga Herberstein, katerega je pri drugem potovanju spremljal grof Nogarola, poslanec Karola V. Da ni doseglo to diplomatsko posredovanje vsega in vstrajnega vspeha, temu je bilo uzrok na jedni strani medsobno sovraštvo Rusije in Poljske, na drugi pa neko nezaupanje v posredovalca. Iz teh razlogov je imel Žiga sitno delo.

Sila težavna je bila pa tudi pot sama na sebi. Če se ne motimo, bil se je jedini Nikola Popel ponudil za poslanca na Rusko; mnogo drugih pa se je tako balo take dolge poti, da so se radi izgovarjali, da so bolni i. t. d., n. pr. isti kranjski Krištof Rauber, znani škof ljubljanski in jeden prvih državnikov za Ferdinanda I., ni hotel prevzeti posla in šele potem so izbrali Herbersteina. Saj so pa imeli tedaj čudne pojme o Rusiji. Friderik III. je menil, da je Rusija pokrajina poljska in da je car podanik kralja poljskega. Ko je Herberstein prišel v Moskvo, pisal je takoj domóv in popravil, kolikor se je dalo, zemljepisne nazore; izbrisal je gore hiperborejske iz zemljepisja iztočne Evrope, da so kar strmeli tisti, katerim so bili stari geografi sveti kakor evangelij. Pisal je Herberstein domóv tudi, da Rusija ne „leži tako čisto na severu“, ker je šel sicer precèj dolgo proti severju, potem pa vedno proti izstoku.

Bilo je pa težavno občevati z Rusijo tudi že zato, ker jo je od zapadne, katoliške Evrope ločila Poljska, sezajoča skoraj od Črnega morja do Baltiškega. Med obema je bila vedno vojska in pot skozi Poljsko je bila zato zaprta. Obrežje Črnega morja je bilo v rokah Tatarjev in Turkov in torej tudi na ti strani Ruska izključena iz evropskega prometa. Jako malo znano pa je bilo ondaj obrežje Severnega ledenega morja, ki je bilo rusko kakor dandanes. L. 1496. so prišli prvi ruski poslanci v Evropo po morji okoli Skandinavije; to popotovanje bilo navzlic nerazvitemu brodarstvu óne dobe sila nevarno in dolgotrajno; saj so ruski mornarji takrat še darovali bogovom morskim ovseni sok z maslom, da so jim postali prijazni. Kdor pa je popotoval na Rusko po kopnem, moral je biti čvrstega zdravja, da je prebil vse óne neugodnosti, katere popisuje tako nadrobno Herberstein. Najboljši čas za to je bila zima; na sanéh so se vozili po ruski zemlji; a kaj so imeli pretrpeti! Zdaj je pritisnil strašni mraz; ljudje in živali so zmrznili ali izgubili kateri ud; v takem mrazu so morali prenočevati pod milim nebom, po več nočij zapored; ako je sneg zapadel predebelo, morali so postati in saní po konci postaviti, da so imeli zavetje za malo trenutkov, potem jih pa spet iz snega vzdigniti, da jih ni pokopal sneg z ljudmi vred. Nekaterikrat so obedovali v snegu, na katerega so nanесли mrve in je pokrili s skorjami in prti; okoli te mize so sedeli po turški šegi. Hipoma pa je pritisnil jug; sneg se je stajal; koder se je pred malo dnevi videla neizmerna snežna planota, bilo je globoko blato, ker cest ni bilo. Reke so poplavile deželo; iz potokov so postale reke, ki niso imele nikjer pravih bregov. Mostovi so bili slabi, nevarni, ali pa jih celó bilo ni. Zato je bilo treba delati ovinke po več dnij daleč. Po neizmernih šumah in po močvirnatih krajih ni bilo dobiti po več dnij nobenega živeža; popotnik je moral sam vse s seboj imeti. Čeravno je bilo sicer popotovanje v Rusiji bolj

varno, kakor na Nemškem, bilo je mnogo drugih zaprek. Najsitnejša zapreka pa je bila sumnja, ki je naudajala Ruse proti slehernemu tujcu; že Poljakom so se popotniki, ki so hoteli na Rusko, zdeli sumnjivi in nekaterim so odrekli dovoljenje popotovati tja. Celó Herberstein je to izkusil. Kako se je godilo poslancem v tem oziru na Ruskem, o tem bomo govorili pozneje. Tukaj omenimo samó to-le. Herberstein je takoj hotel dokaj pozvedeti o ruskih razmerah in je prosil tolmača, naj ga temeljito pouči o Rusiji, ki je na zapadu celó neznana. A s tem je vzbudil sumnjo Rusov, tem bolj, ker ga je spremljal litvanski deček. Odslej ni smel govoriti z nikomer brez navzočnosti treh ali štirih Rusov. Nikdo ni smel poslancev obiskati brez posebnega dovoljenja vladnega; zato je Herberstein imel mnogo truda z nabiranjem gradiva.

Herberstein je šel proti Moskvi skozi Moravsko in Šlezijo na Poljsko, iz Krakova preko Grodna v Vilno; dalje ni mogel iti prvič naravnost proti Moskvi, ker je bila vojska med Poljsko in Rusijo. Moral je napraviti velik ovinek okoli Smolenska v Veliki Novgorod in potem proti jugoiztoku v Moskvo. Vračaje se je šel preko Smolenska in to mesto je pohodil tudi na drugem potovanji. Pot je bila dolga, prvikrat je zapustil Augsburg 27. decembra 1516., Krakovo 11. februarja l. 1517., 4. aprila dospé v Novgorod in 18. aprila v Moskvo. Stoprv 16. novembra se je poslovil pri carji in 22. marcija l. 1518. je prišel k cesarju v Inomost. Skoraj tako dolgo je trajalo tudi drugo potovanje.

IV.

Navedli smo že tiste knjige Herbersteinove, katere se našajo na Rusijo; nekaj drugih črtic nahajamo tudi po manjših njegovih spisih. Slika Rusije, ki nam jo podaja Žiga, je za nas dandanes še prav tako zanimiva, kakor je bila za Maksa I., ki je poslušal poslanca svojega, natančnega opazovalca in spretnega pripovedovalca tako pozno v noč, da ga je spanec premagal. Seveda ne bomo dandanes ponatisnili vse „Moscovije“; a vendar zasluži, da vé tudi Slovenec, kaj je zvédel Žiga ob iztočni državi in kakšna je bila tedanje Rusije omika. V óni dobi je storila Rusija prve korake, da bi se, otimši se jarma mongolskega, spet približala zapadni Evropi. Odkar je ruski narod bil podlegel Tatarom, padel je bil križ raz cerkve sv. Zofije v Carigradu, usahnil je bil vir, iz katerega so tudi Rusom z vero vred prišli prvi početki omike. Za dediča cesarjev grških se je zmatral véliki knez moskovski in začel je iskati pomočnikov na zapadu za kulturni in politični napredek. V óni dobi se je pričelo delo ruske prosvete, ki je našlo dvesto let pozneje v Petru Velikem tako silnega prvo-boritelja. Poleg kulturne slike Herbersteinove nam je pozneje kdaj mogoče slediti ruskemu narodu na poti omike in opazovati ta ve-

levažni del Slovanstva, kako se je približeval v omiki sosedom krščanskim.

Gledé Herbersteina pa nam je tukaj poudarjati neko znamenito zaslugo za vesoljno vedo. Herberstein ni samó opisal skoraj neznanih dežel in narodov, še mnogo bolj se je proslavil s tem, da je razširil duševni obzor zapadnikov, kajti njegova zasluga je, da so razsvetljeni duhovi jeli iskati meje Evrope ónstran močvirjev litvanskih, ne samó v zemljepisnem, nego tudi v kulturnem oziru. Težko je bilo odslej nazivati Ruse z Azijati, odkar je svet védel, da so istega rodu, kakor Čehi, Poljaki in Jugoslovani. Da ta zavest ni dobila tedaj praktične pomenljivosti, to ne zmanjšuje zasluge Herbersteinove, kakor niso zasluge Petrove nič manjše zato, ker je 19. vek meje evropske kulture in to deloma po ruskih naporih razširil še daleč preko geografskih mej Evropinih.

Pripovedujé po Herbersteinu razmere ruske v 16. veku, ne bomo ločili vesti prvega potovanja od ónih, ki jih je nabral na drugi poti; marveč bomo vsa njegova poročila zlili v jedno, celotno podobo in tu pa tam dodali kaj iz pripovedovanj drugih potnikov, pa tudi nekaj skrčili, kar zavzema pri Herbersteinu posebno mnogo prostora, n. pr. popisovanje obredov cerkvenih, cho-rografijo i. dr.

V.

Odkod ima ruski narod svoje ime? To vprašanje zanima tudi Herbersteina in on navaja razna mnenja; nekateri ga izpeljujejo od nekega brata Lehovega (Rus), drugi od nekega starodavnega mesta pri Vel. Novgorodu (Ruso), od črnikaste polti in od Roksolanov; Rusi sami pa pravijo, da se je dežela zvala najprej „Roseja“, kar pomeni narod razsejan ali razprostran, češ, da narod ne stanuje v kompaktni masi, nego je jako pomešan z drugimi narodi. Herbersteinu znači „Rus“ vse, ki rabijo slovenski (slavonisch, windisch) jezik in so pravoslavne vere; latinski se zovejo „Ruteni“, nemški „Reissen“. Da imajo Rusi posebno zmožnost za kolonizacijo in asimilacijo tujih življev, védeli so že takrat in so pripovedovali, koliko neruskih narodov da so ali izgnali ali prisilili sprejeti ruske šege in rusko vero.

Beseda Rus pa se pri Herbersteinu ne ujema s pomenom besede „Moskvičan“ (Moschi, Moskii, Moscovitae). Zadnja beseda mu rabi za Vélikoruse, podanike vélikemu knezu moskovskemu; Rus pa pomeni vse iztočne, pravoslavne Slovane. Znano je, da so zadnja leta naziv „Moskoviti“ pogreli spet pisatelji turkofilci in ga rabili v zaničljivem pomenu, katerega Žiga ne pozna. Herberstein je tudi svédok za slovansko narodnost Rusov, katera se dostikrat zanikuje, češ, da so Rusi samó poslovanjeni Tataři. Brez dvojbe pa je mongolski živelj precéj vplival na rusko narodnost.

„Slovenski“ jezik, ali kakor bi mi rekli, slovanski živelj, sega po Herbersteinu daleč in sicer ga rabijo Dalmatinci, Bošnjaki, Hrvati, Istrijani, Primorci ob Adriji do Furlanije, dalje Kraševci (Carster, Carni, Carssi) Kranjci, Korošci (Khärner) do Drave, Štajerci štiri milje doli pod Gradcem (torej preko danes ni velike razlike) ob Muri do Dunava (?) (Menda misli Žiga tukaj tudi stanovalec Slavonije). Onstran Save in Drave so Slovani Mizi, Srbi, („Raci“), Bolgari in vsi notri do Carigrada; na severu imenuje Čehe, Lužičane, Šlezane, Moravane, Slovence ob Vagi (Winden) in mnogo rodov od Vage dalje na Ogrskem, potem Poljake, Ruse in Cvikase ob Črnem morji. Tudi ob Labi na Nemškem so se še nahajali ostanki Slovanov, ki so bili kdaj gospodarji teh krajev.

„Vsi ti se zovejo Slovane. Nemci pa imenujejo običajno vse slovensko govoreče Vende, Vinde, Windische brez razločka.“ V latinskih „Commentarii“ omenja tudi naziv „Vandali“, ki ga ne ponavlja v „Moscoviji“. V verskem oziru prišteva Slovanom Vlahe ali Rumune, ker jim v bogočastji rabi slovenščina. Ogrske Slovane pa na drugem mestu razdeluje še tako-le: „Slovani ob Vagi (Waagwinden), Posavci, Hrvati, Srbi in „Ratzen“.

Zemlja Rusov, pravi Herberstein, začinja se kmalu za Krakovom blizu „sarmatskih gor“ (Karpata) in se razprostira ob Dnepru in Dnestru doli do Črnega morja. Proti severu seza do Ledenege morja, do Švedske in do dežel ob Baltiškem morji. Kak pomen ima „Rus“ pri Herbersteinu, pripoveduje nam tako-le: V verskem oziru so katoličani sami Litvini in Žmudi, ki imajo pa poseben jezik; med njimi se nahaja mnogo „Rusov“; menda hoče reči „pravoslavnih“. „Rusi“ v tem zmislu imajo dva vladarja, namreč kralja poljskega in velikega kneza moskovskega.

Marljivo se je pečal Žiga z zgodovino rusko in je nabiral izvornike, letopise itd. z precèjšnjim vspehom. Ruski zgodovini je on položil temelj; ker imamo pa mi ožji namen, ne spuščamo se v razpravo tega oddelka „Moscovije“, nego si oglejmo vrhovno oblastništvo rusko, moč vélikega kneza.

Razlike med staro in novo Rusijo nič tako določno ne svedoči, kakor nastroj vladanja in dvora. Véliki knezi moskovski so se bili malo pred Herbersteinovim prihodom osvobodili jarma Mongolcev in nadvladali nad drugimi knezi, ki so popolnoma podlegli oblasti Moskve. Potem takega centralizovanja se je mogla Ruska ubraniti zopetnega propada v tujo sužnost. Dvor in dvorsko življenje je pa bilo uravnano vse po orientalskem kopitu. Véliki knez, vladar naroda poljedelskega, živel je sredi podanikov svojih blizu takó kakor mogočen graščák med svojimi kmeti. Grad je bil Kreml, ki je bil razven novega obzidja še tak, kakor ga je bil ustanovil knez v 14. veku; na široko pa so ga obdajali meščani — kmetje. Sredi njih je bival očak véliki knez, gospodujoč kot polno-

močni batjuška velikansko svojo družino, narod svoj. Dasi se je gledé dvorskega življenja in dvorskih šeg do danes izpremenilo skoraj vse, je v bistvu mužiku ruskemu še dandanes car to, kar je bil Vasilij Ivanovič svojim podložnikom. Dasi je Vasilij dokaj nesreče imel v vojski, slavili so ga podaniki vendar kot nepremagljivega zmagovalca, in akoravno navadno ni pripeljal domóv niti polovice vojakov, rekli so vendar, da ni izgubil v boji niti jednega moža. Omenili smo že, kako je strmel Herberstein o neomejeni kneževi oblasti, s katero se kar primerjati ni dala cesarjeva oblast. Dočim so nemški knezi stolovali v svojih mogočnih gradovih in se malo menili za cesarja in mu jemali vedno več posestev in pravic, bila je po ruskih pójmih vsa zemlja lastnina knežja, ki jo je smel deliti po svoji volji. Drugim knezom je bil odvzel trdnjave, niti svojim bratom ni pustil najmanjše oblasti. Herberstein pravi zato, da so pred vélikim knezom ruskim vsi brez izjeme jednaki — hlapci, ki morajo biti poslušni na vsako besedo njegovo in morajo zánj žrtvovati vse, blago in kri. Ako knez zahteva, morajo mu služiti na dvoru in v vojski brezplačno. Samó malim boljarom je plačeval po 6 gld. na leto, pa stoprav vsako tretje leto izplačal plačilo. Kdor je pa dobival po 12 gld. na leto, moral je vedno pripravljen biti s konji in hlapci za knezovo službo. Odličnim možem je knez podaril na osemnajst mesecev urade, vasí ali posestva, a morali so mu odšteti velik del dohodkov. Ako je tak dostojanstvenik hotel v tako kratkem času kaj pridobiti, moral je tlačiti uboge kmete; tako se je zaplodila v rusko činovništvo grda korupcija, ki še dandanes ni zatrta. Celih šest let je potem bilo služiti brez plače. Gorjé pa boljaru, ki se je branil sprejeti kateri posel v knezovem imeni; izgubil je svobodo in imetje. Celó darila, ki so jih prejemale ruski poslanci od tujih vladarjev, morali so dostikrat izročati vélikemu knezu, ki jih je pa zánje odškodoval. Prav je imel torej neki Rus Simeon, ki je dejal Herbersteinu: „Žiga, našemu gospodu se mora služiti drugače nego tvojemu!“

A krut trinog Vasilij ni bil; saj ni imel niti velike osebne straže. Herberstein je pa tudi marsikaj nápak razlagal, n. pr. obliko kruhov na mizi knezovi, podobnih jarmu, češ, da naj bi ti hlebi Ruse vedno spominjali sužnosti. Rusu samemu se carjeva roka ni videla težka, saj mu je bil car oče, batjuška. Ako ga je dal kaznovati, togotil se ni nánj, v svesti si, da je volja carjeva volja božja in da stori knez vse kot neomejeni pooblaščenec božji. „Ključnik božji“ so ga zvali, pa bil jim je tudi poosebljeni „fatum“, živa usoda. Tistim, ki so ga prosili milosti za obsojene zločince, odgovoril je: „Zgodilo se bo tudi brez Tvoje prošnje, kar velewa Bog.“ Zmatrali so ga vsevednega in rekli: „To vé samó Bog in knez.“

Po Herbersteinovih mislih je bil véliki knez zeló prevzeten in ošaben in s tem značajem vladarja je stal značaj naroda v nespravljivem nasprotji; pri tem pa se ne sme misliti samó na brezpogojno pokorščino Rusa proti vladarju, nego zdi se nam, da se je videl Herbersteinu tudi značaj naroda sploh podel, hlapčevski in brez zavesti človeške in moške vrednosti. Zato pravi: „Teško je določiti, ali mora imeti tak narod tako trdo vlado, ali pa stori kruta vlada narod tako zaničljiv.“ Kolikor poznamo Rusa, imenoma pa Vélikorusa, vidi se nam, da je na Žigovo sodbo o značaji ruskem jako vplivala znana uljudnost in ponižnost mužikova; v tem oziru se je Rus ondaj in zdaj odlikoval, ne da bi mogel s tem si pridobiti pohvalo inostrancev, najmenj pa Nemcev.

Mnogo sitnostij je imel Herberstein z naslovom ruskih vladarjev. Do Ivana III. so se zvali samó véliki knezi. Ivan III. pa si je nadel naslov carja in vélikega kneza in Vasilij Ivanovič, njegga naslednik, rabil je naslov kralj in dal car tolmačiti z latinsko besedo „imperator“. No, kaj novega to ravno ni bilo, marveč je že papež Gregor VII. l. 1075. Demetrija zval „rex“. V 16. veku so diplomati ta naslov radi rabili; tolmač, dalmatinski Slovan (Schiavone). Nikola Sebeničan je l. 1526. „car“ prestavil z „imperadore“, papež Julius III. je pisal Ivanu Vasiljeviču l. 1550. in ga zval „imperator“, drugi papeži so pisarili o pogojih, pod katerimi bi podelili ta naslov kot mednarodno veljaven knezom moskovskim; ker je bil prvi pogoj unija z Rimom in priznanje vrhovne cerkvene oblasti papeževe, ni prišlo do sporazumljenja. Čim živahnejši pa so postali odnošaji med Rusijo in zapadnimi državami, posebno z Nemčijo, tem važnejši je postalo vprašanje zastran naslova; v ónih časih so take formalnosti imele veliko pomembo. Stališče Herbersteinovo je bilo nasprotno težnjam carjev. Ko je dobil pred drugim potovanjem Ferdinandovo instrukcijo, v kateri je Ferdinand zval Vasilija „imperator universorum Ruthenorum“, ugovarjal je takoj. Nasprotnike svoje, ki so trdili, da je on ponudil Vasiliju cesarski naslov, zavračal je odločno in večkrat. Ruske tolmače, ki so besedo „car“ prelagali z „imperator“ = cesar, trudil se je prepričati, da je ta prevod napačen. Gledé izvira besede „car“ pa ni imel jasnega pojma; pravi, da je „car“ isto kar „knez“ v ruščini in „kralj“ „korol“, v poljščini, češčini in v jeziku Madjarov (kiraly). Véliki knez ruski pa hoče biti višji od kraljev in si je zato prilastil naslov „carja“ v pomenu „cesarja“, „ker sta si besedi jako podobni“ in ker „cesar“ Slovanom znači „imperator“; tudi tatarski vladarji se zovejo carje in turškega sultana prestolnica je „Carigrad“. Žiga torej ne vé, da je car = cesar = Caesar imperator, ne pa tatarskega izvora. „Beli car“ se mu je zdel nerazumljiv naslov, kateremu nahaja jedini povod v belih pokrivalih Rusov.

Mednarodnega priznanja naslov cesarski ni našel do Petra Vélikega. Poljski kralji listin s tem naslovom niti sprejemati niso hoteli. Na dopisih sultanu so nekdanj napravili tri kroge; v prvem je bil naslov sultanov, v drugem se je čitalo: „Naš Bog, trojica, bil je od vekomaj, oče, sin in sv. duh, pa nikdar trije bogovi, nego jeden Bog v bitji.“ V tretjem krogu je bil naslov vélikega kneza: „Véliki gospod Vasilij, kralj, gospodar in ded vse Rusije na iztoku in jugu.“

Ruske „kneze“ prisposodablja Žiga grofom in duhovnim knezom ogrskim in hrvaškim; nižje plemstvo so boljari in „boljarski sinovi“, boljar (Bojaren) izpeljuje iz slovenske besede „boj“ = „der Khrieg“, torej = Kriegsleute. —

Kakor nam Herberstein v podobah kaže rusko nošo sploh, predočuje nam tudi šestokrat carja samega. Vselej vidimo Vasilija sedečega na otomani ali pa na prestolu; bradati mož je opravljen v dolgi kaftan, ki je obrobljen s kozuhovino; na glavi ima visoko kučmo, tudi s kozuhovino obšito. Nogé tičé v turških spredaj navzgor zakrivljenih čevljih. Pod jedno teh podob čitamo te-le vrstice:

„Ich bin der Reissen herr vnnd khünig,
Meines Andlichen erbs benuegig,
Hab von nyembt nichts erbetten noch gekhaufft,
Bin in Namen Gottes ain Christ getaufft.“

Orijentalska je bila torej ta obleka knezova, kakor je ostala do Petra Vélikega.

Jako obširno nam popisuje Herberstein, kako so na Ruskem knezu izročili dostojanstvo, in sicer popisuje te svečanosti o priliki vpeljave Dimitrija, vnuka Ivana III. Vasiljeviča v carsko dostojanstvo, 4. februvarja l. 1497. Te svečanosti se vrše v cerkvi. Tam je narejen oder in o določenem času pride metropolit z vso duhovščino v najlepši obleki in ko vstopi stari knez in ž njim vnuk, zapojó vsi: „Mnogaja leta jedinemu vélikemu knezu Ivanu!“ Temu pozlravo sledi molitev; nato sédeta stari knez in metropolit na oder in Ivan III. razloži metropolitu namen svečanosti, da hoče namreč po vzgledu prednikov vnuku podeliti nasledstvo, kakor nekdanj očetu njegovemu, kateri je pa že umrl. Metropolit veli kneževiču sestri na določeni stol, blagoslovi ga, dočim molijo duhovniki, in potem moli sam tako-le:

„Gospod, vaš Bog, kralj kraljev, gospod vladarjev, ki si po Samuelu preroku izbral Svojega hlapca Davida in ga posvetil za kralja Svojega naroda izraelskega, usliši prošnjo našo, dasi smo nevrédni, in ozri se iz svete Svoje visočine na Svojega vérnega hlapca Dimitrija, ki si ga izbral, da bode kraljeval Tvojim svetim narodom, katere si odrešil z neprecenljivo krvjo Svojega jedino-rojenega sinu! Mazili ga z oljem radosti, varuj ga z močjo Naj-

višjega, položi mu na glavo krono dragokameno, podari mu dolgost življenja, daj mu v desnico kraljevo žezlo, posadi ga na prestol pravice, ojači mu roko in podvrzi mu vse tuje jezike; srce njegovo naj živi le strahu v Tvojem in Te verno poslušaja; odvrni ga od krive vere, pokaži mu svetega varuha zakonov obće krščanske cerkve, da sodi narod pravično in pravico deli tudi siromakom in jim ohrani otroke in da doseže nebeško kraljestvo.“

Potem izročita opata kneževiču ornat in metropolit moli spet: „Jedini, večni kralj, ki vladaš tudi zemljo! Klanjajte se z nami, govorite in prosite njega, ki vse vlada, ohrani ga pod Svojim varstvom in v kraljestvu, da stori vsegdar dobro in pravo, da se prikaže pravica in se mu širi kraljestvo in da živi v miru, brez razpora v dobroti in čistosti.“

Knez pokrije na to vnuka s knežjim klobukom in metropolit ga blagoslovi v imeni sv. Trojice in za njim škofje. Potem molijo litanije in druge molitve, pozdravijo oba kneza, želeč jima „mnogaja leta“ in metropolit opominja še kneževiča, naj ima vedno strah božji v srci, naj ljubi pravico in pravično sodbo in skrbi za blaginjo pravoslavnih po vseh močeh. Stojé sprejme kneževič znova blagoslov metropolitov in gre v slavnostni opravi z vsem spremstvom v cerkev sv. Mihajla in Marije device; v obeh cerkvah molijo zanj popi in ga blagoslové.

Cerkveni slavnosti sledi svečan obed, pri katerem podarjajo kneževiču dragocenih daril.

Herberstein pripoveduje, kako je snubil Vasilij III. prvo ženo. Po nasvetu grškega svetovalca Jurija, ki bi bil menda rad postal carjev tast, izbrali so izmed domačih deklet petnajststo najlepših in izmed njih je carju najbolj dopadla Saloma, hči boljarja Ivana Šapure. Postala je kneginja in živela v lepem soglasji s soprogom jednoindvajset let; ker mu pa ni porodila otrok, pregovorili so ga, da je Salomo poslal v samostan in se poročil z drugo, dasiravno je ljubil Salomo in je le s težkim srcem ravnal tako brezozirno z njo. To ženitovanje Vasiljevo je dalo nekaterim zgodovinarjem povod, trditi, da je bila to navadna šega ruska, dočim je lepa vrsta ruskih vladarjev, ki so si izbrali za družico le tako, za katero je govorilo resnično srčno nagnenje ali pa tako, pri kateri so še ozirali tudi na politične razmere in smotre. Ločitev ni bila pretežka; še Peter Véliki je dal zapreti v samostan Evdoksijo, prvo svojo ženo.

Carjevo veličanstvo so pa njega poslanci v zapadnih državah jako slabo reprezentovali, kajti njih vedenje je bilo (z redkimi izjemami) sila podobno šegam prvega perzijskega šaha, ki je pohodil l. 1873. Evropo in s svojimi vojaki vzbudil povsodi ne kaj častno pozornost. V tem oziru marsikatero drobtinico mimogredé pripoveduje Herberstein, a tudi še sto let pozneje se je olikani Križanič jezil na ruske poslance, ki so prišli v Italijo. Kljub temu so jih pa

povsodi častno sprejemali; posebno jih je odlikoval cesar Maks I. pa tudi papež, ki je l. 1226. Demetriju Erazimovu odkazal najlepše sobe za stanovanje in ukazal nekemu škofu, naj bo Rusu „cicerone“. Ta pravoslavni Rus se je pa tudi védel prav olikano, prišel je k papežu v avdijencijo v krasni ruski opravi in mu poljubil čevelj.

VI.

Najbolj konservativna je Ruska menda v cerkvenem ali verskem oziru in Rusi sami so ponosni že od nekdaj na to, da je vera ostala neizpremenjena do denšnjega dné. Herberstein je imel posebno nalogo, seznaniti se z vero in obredi ruske cerkve in sad dotičnih prizadevanj je bil obilen. Nabral je tudi listin, iz katerih se posebno določno vidi nasprotje med katoliško in pravoslavno cerkvijo. Ni se čuditi, da je njegovo pozornost vzbudila raba narodnega jezika v bogočastji in da je pogrešal propovedi. V obče pa ne hvali zeló razmer pravoslavne cerkve, katere neodvisnost in avtoriteto so carji čestokrat teptali z nogami. Herbersteinu gotovo ni bilo všeč, da so tisti, ki so imeli voliti metropolita in nadškofe, izbrali si samotarja, suholičnega in bradatega moža za to dostojanstvo, ne pa učenega, svet in razmere dobro poznajočega in vsestransko neodvisnega značaja. Dostikrat je metropolit prišel v hude stiske in se razprl s knezom ali pa z duhovščino. Take veljave, kakor nemški škofje, ruski niso imeli, posvetne oblasti pa prav nobene. Mesa niso smeli uživati nikdar. Kakor so bili vladike odvisni od volje carjeve, tako so morali opatje vladati in gospodariti v sporazumljenji z redovniki svojih samostanov. Popi niso imeli potrebne bogoslovne vede, ker se ni zahtevala od njih. Ako je dijakon hotel postati pop, moral je biti oženjen; ako je popu umrla žena, bil je prost duhovskih dolžnostij, smel je ostati še pop, a ne se oženiti več. Pop je opravljal službo božjo samó v navzočnosti dijakona in pred svetimi podobami. Ako se je pregrešil zoper cerkveni red, kaznovalo ga je cerkveno sodišče; popi tatovi, pijanci, pobijalci i. t. d. so zapadli posvetnemu sodišču, ki ni jemalo nič ozira na duhovski stan. Žiga sam je nalletel nekdaj na popa, ki so ga šibali zarad pijanosti; udarci ga niso menda tako boleli kakor to, da ga je tepel hlapec in boljar. Hudodelca popa so tudi obesili.

Dohodki popov so bile zeló skromni, kakor sploh njih ves socialni položaj. Ako se je menih obotavljal spolniti povelje carjevega činovnika, smel ga je ta pretepstati.

Herberstein pravi, da je med katoličani in pravoslavnimi v cerkvenem oziru majhna razlika, in priobčuje v dokaz pismo metropolita Ivana do papeža ali „rimskega nadškofa“, v katerem óni našteva vse dotične točke gledé vere in obreda. Kljub temu pa je sovražil pravoslavni Rus katoličana bolj od mohamedana in se goreče podvrgel ónim številnim in težavnim cerkvenim zakonom,

ki so še dandanes znak pravoslavne cerkve in ki nam jih na drobno popisuje Žiga. Akoravno je bila tudi v Rusih propadla cerkvena disciplina, bil je vendar Rus za Herbersteina tak, kakor naš mužik: oba rada in goreče spolnujeta sitne cerkvene zakone, ponižno in globoko se klanjata in križata pred sv. podobami, plazita se po kolenih in bijeta s čevljem zemljo; za izpolnovanje pravoslavnih postnih zapovedij si ne moremo misliti drugzega človeka nego — Rusa, čegar narava prenaša desetkrat toliko, kakor najtrdnješi med nami.

Nemec bi seveda pogrešal kljub vnanji gorečnosti prave srčne pobožnosti; ni pa bi pogrešali tistega tolažilnega vpliva, ki ga je v zapadnih narodih imela cerkev na zatirane uboge stanovce v časih hude stiske in bede. Dočim je bogatin hodil ob nedeljah in praznikih v praznični obleki v cerkev in potem jedel in pil, videl je Herberstein pri vходу v Kreml delavce, ki so delali, kakor bi ne vedeli, da je dan božji. „Revežu se ne spodobi, da bi počival“, dejali so. Tudi rokodelci in meščani so po maši šli na delo, češ, da je Bogu bolj všeč, ako se dela, nego da se denar zapravlja s pijančevanjem in z igro. Sicer je pa bilo prostakom prepovedano piti žganje, razven ob največjih praznikih; takrat so se napili za cele mesece, in čistili Boga s pijančevanjem. Grde kletvine Rusov tudi graja Žiga in jih primerja v tem oziru Madjarom, ki so, žalibog, svoje grde navade kot „kulturonosci“ zasejali tudi med brate naše na Ogrskem.

Vic ne poznajo, nego samó nebesa in peklo, a za duše umrlih molijo, da jim izprosijo olajšavo peklenskih muk. Z blagoslovljeno vodo se niso škropili sami niti ne blagoslavljali pri pogrebu zemlje, češ, da ne prejme mrlič blagoslova od zemlje, temveč zemlja od mrliča. Med svetniki so čistili najbolj sv. Nikolaja.

Časih se je vlada ruska pogajala s papežem, da bi se sklenila unija ali združenje katoliške in pravoslavne cerkve; isti Vasilij III. je o nji rad govoril; a do dejanskih posledkov ni prišlo, ker se že zavoljo načelnih pogojev niso mogli sporazumeti. Znano je, da se je nekaj čez sto let po Herbersteinu v pravoslavni cerkvi pojavil razdor in se izcimil „razkol“, ko so hoteli popraviti cerkvene knjige. Že Vasilij III. je želel tako popravo in je izprosil od patrijarha carigradskega, da mu je poslal učenega Grka Maksa. Ko je pa ta hotel pričeti svoje delo, padel je v nemilost pri knezu po tožbah nasprotnikov (Herberstein je bil o ti reči napak poučen).

Jako pohvalno omenja Žiga goreče verske propagande ruskih duhovnikov, ki so kot pravi Rusi pretrpeli neizmerne težave in nadloge, celó šli v smrt za križ, ki so ga oznanjevali poganom, ne da bi jih bila zdrževala polarna zima ali vročina in žeja step. „Troicko-sergijejskaja Lavra“, slavni samostan med Moskvo in Jaroslavom, je, kakor drugi samostani, slovela po svojih gostoljubnosti; več tisoč pobožnih romarjev so nasitili redovniki vsako leto na

samostanske stroške; žejen in lačen ni šel nikdo odtod. Saj potrosi še dandanes do pol milijona na leto za dobrotvorne namene. V to je služila tudi desetina samostanov; skrbeli so za sirote, popotnike, bolnike, starce, tujce, ujetnike, pogorelece in za revne, pa z otroki obremenjene roditelje.

Tudi v ruski narod je prišlo od sosedov mnogo strupa in Žiga sam pravi: „Nikdo naj se ne čudi, da nahaja v tem popisu mnogo ostudnega, ker sta denar in slast sčasoma mnogo popačila in pokvarila.“ Da je to resnica, svedočijo nam mnogovrstni zakoni, ki so določevali kazni za hudodelnike.

Metropolita so carji navadno zeló čestili; ako so ga povabili na obed, odkazali so mu prvo mesto in mu s prva postregli z jedilom in pijačo sami, potem pa so to storili bratje, ali kateri drug knez, ki je bil navzočen.

Herbersteinu so dovolili iti v cerkev. Tlak je bil pokrit z velikimi vejami, da je bilo treba dobro privzdigati nogo. Car je stal blizu vrat, naslonjen ob zid, držeč v roki palico; njega „kolpak“ je pa ležal na stoličku, ali ga je držal kdo pred njim. Med svetovalci, stoječimi ob steni, bil je Herbersteinov prostor. Žiga popisuje živo pobožnost Rusov in česti klic: „Gospodi, pomiluj!“ Ali mu je ugajalo petje v ruskih cerkvah, tako kakor mnogim drugim popotnikom, o tem ne pravi ničesa.

VII.

„Altri paesi, altri costumi“ mislimo si, kadar čitamo Herbersteinovo poročilo gledé snubitve pri Rusih 16. veka. Mladeniču se ni spodobilo, snubiti dekleta; oče dekličev sam je izbral ženina svoji hčeri, potem pa šel k njemu in mu rekel: „Ti si mi všeč in hočem ti dati hčer za ženo“. Mladenič pravi, da se bo o tem posvetoval s sorodniki. Ako so se pogodili zaradi dote, določijo dan poroke. Ženin poprej ne sme videti neveste, in ako vpraša očeta, bi mu li hotel pokazati nevesto, velí mu ta, naj povprašuje tiste, ki jo poznajo. Za doto dajó konje obleko, orožje, sužnje itd. Niti poslancu Maksovemu, ki je snubiti hotel hčer carjevo, niso je hoteli pokazati, češ, da to ni navada v Rusih.

Svatje pošljejo nevesti darila, pa ne v gotovini. Ženin napiše na vsako darilo ime darilčevo in obdrži samó tiste stvari, ki so mu všeč, drugo vrne darilcem. Obdržana darila dá na trgu po zvedencih ceniti in plača darilcu to ceno, ali mu dá kaj drugega iste vrednosti. Ako čez leto dnij ne plača, mora dati dvojno ceno.

Zakonskih zadržkov je imela pravoslavna cerkev mnogo, n. pr. sorodstvo v četrtem kolenu, botrinjstvo; dva brata nista smela snubiti sester, niti svak svakove sestre. Pravi zakon je bil samó prvi zakon; dovoljen je bil tudi še drugi, tretji samó izjemoma, četrti že ne več. Da je bila sosebno bogatinom in mogotcem

ločitev lahka, omenili smo že in v tem oziru gotovo ne bomo iskali katere prednosti.

Ženski spol je na Ruskem postal v društvenem oziru ravnopraven stoprav po Petru Velikem, in kako močno so se razmere v tem nagledu izpremenile, svedoči nam listina, da je Rusija imela skozi skoraj tri četrtine 18. veka žensko vladanje. Do Petra Velikega je bilo rusko ženstvo ukovano v tiste sponse, katere še dandanes tako ponižujejo ženski spol v orientu in ga delajo sužnjim možu. Omike ni dobivalo ženstvo nobene, življenje mu je teklo jednolično in prazno. Že isti način snubljenja ni vplival ugodno na ruski zakon; dostikrat je ženin zagledal obraz neveste šele pred oltarjem; ako je ta prvi pogled bil zanj grenka prevara, bil je zakon otrovan od prvega trenutka. Iz tega je izvirala nezvestoba, ki je rada posledica pomanjkanja ljubezni med zakonskima. Sila je bila propadla v tem oziru nprav višjih krogov; možje so uživali sleherno prostost in slast, ženam pa niso pustili niti najmanjše zabave. Žene so bile zaprte kakor v haremu; zunaj hiše so se smele prikazati samó z zakritim obrazom, sosebnó žene višjih stanov. Obiskovalcev in obiskovalk niso smele sprejemati. Sicer pa niso imele težkega dela, razven šivanja in preje. Na polji je vse postoril mož s svojimi hlapci. Marsikatero delo je ženam bilo prepovedano že zato, ker so se zdele možem nečista bitja. Ako je zaklala perutnino ali ribo, ni je maral mož jesti. Celó ubozega kmeta žena, katere mož ni bil doma, stopila je na hišni prag, držé v rokah kokoš in nož in prosé mimo gredoče moške, naj zakoljejo žival.

Brez pouka je vzrastlo dekle, brez pouka in sleherne duševne hrane je preživela temno zakonsko življenje. Še celó v cerkev iti niso smele ali samó izjemoma in ako so se bile že postarale. Redkokrat so se smele zbrati na določenih tratah, kjer so se zabavale prav po otročje.

Da Herberstein ni dobil vselej čisto zanesljivih vestij, kaže nam ta-le povest, katero je slišal iz ust Tirolca, ki se je bil preselil na Rusko. Tirolec se je bil v Moskvi poročil z Rusinjo; čez dolgo ga vpraša, zakaj je ne ljubi; mož trdi, da jo ljubi, a ona ga zavrne, češ, da ji še ni dokazal ljubezni, ker je še ni natepel. Nemcu se je menda sicer tak dokaz ljubezni zdel nekako nenavaden, a kmalu jo je začel tako pretepati, da jo je vso razbil. — Ta povest je prešla iz Herbersteina v mnogo knjig in je Ruse prekomerno ogrdila pred svetom; gotovo je pa Žiga tu sédel na limanica surovežu, ki je svoj način zakonske ljubezni podtikal vsemu narodu. Kljub temu pa se je gotovo ženstvu godilo dosti slabo. Da Herbersteinov popis ne velja več za naše dni, je dokaz kulturnega napredka in odlične zmožnosti Rusov za omiko in napredek sploh.

VIII.

Rekli smo že, da se je Herbersteinu ruski narod zdel popolnoma hlapčevski in suženj, tem bolj, ker je za vse veljala nampram carju absolutna ravnopravnost, jednaka sužnost; vsi so bili carjevi hlapci. A treba je v tem oziru previdnosti pri čitanju njegovih spisov; on sam nam dokazuje po raznih slučajih, da tisto „hlapčevstvo“ ni bilo tako hudo, kakor se je njemu zdelo, ali tistim, ki so mu bili poročevalci. Bili so v istini sužnji ali nevoljniki, samó potomci kupljenih ljudij, ujetnikov in takih, ki so na katerikoli način izgubili svobodo. A niti ti niso bili brez varstva zakonov; po postavi so bili tudi oni člani državne družine; ne gospodar, nego jedini car je bil tudi nevoljnikom sodnik; v njega imeni jih je sodil carjev namestnik v navzočnosti potrotnikov.

Ako je bil svoboden mož sluga, ni smel brez gospodovega dovoljenja ostaviti službe, ker bi ne bil dobil nove službe. Ti vzajemnosti gospodarjev je pa stala nasproti vzajemnost slug: ako je bil kdo razvpit za slabega gospodarja, ki trpinči sluge, gotovo ni dobil tako hitro nove sluge. S to istino se torej ne ujema trditev Žigova, da je Rusu v cepljena ljubezen do robstva, da je njegov značaj že tako hudo pokvarjen, da ne sluti več človeške vrednosti svoje. Uprav to, kar nam navaja v dokaz trditve svoje, zdi se nam dokaz proti nji: nevoljniki, oproščeni po gospodu, ne marajo za svobodo in se prodajo spet prostovoljno; oče prodá sina in ga sme prodati celó trikrat. Uzrok temu je jasen: nevoljniku se je bolje godilo nego prostemu kmetu, ki je moral vzeti od boljarja v najem košček zemlje, bil odvisen od gospoda in vremena in onemu moral dajati toliko od pridelkov, da mu je komaj ostalo za življenje, dočim je za nevoljnika moral skrbeti gospodar. Tudi dandanes še ni prost kmetki stan ruski deloma uprav za to, ker se nevoljnikom čestokrat prav dobro godí in ne marajo za dvojbeno darilo prostosti. V tem zmislu je torej popraviti Herbersteinovo pripovedovanje.

Dasi pa robstva v pravem pomenu besede ni bilo na Ruskem, bil je položaj kmetov ondu vendar dosti žalosten; saj poznamo iz spisov Gogola, Turgeneva i. dr. tiste tipične mužike, ki se dajo neusmiljeno šibati, takoj potem pa ti hvalijo gospodarja, češ, da nikogar ne kaznuje zaradi malenkosti, da je predobrega srca itd. Zemlja ruska je bila res že tedaj zemlja trpinov. Že tačas torej, predno je še postal nevoljnik ves kmetški stan, bil je za te sponse goden; že tedaj so se bahali, kako verno in pokorno služijo svojim gospodom, dočim se v Litvanih ne zmenijo niti za samega kralja, temveč se izgovarjajo, da ne morejo od doma, ker je žena bolna ali konj pohabljen. „Kaj tacega se ne pripeti pri nas. Rus jaha, kamor ga pošljejo, ako mu je glava draga!“

Kakor tudi pri nas, morali so ruski kmetje gospodom, ki so jim dali kos zemlje v najem, po šest dnij na teden delati; samó sedmi dan, nedelja, ostal je kmetu na razpolaganje. Razume se, da v takem položaji kmet ni imel veselja do marljivega dela; saj so ga ropali in skubili vsi vprek; na najplodovitejši zemlji je živel v siromaštvu. Ta položaj je bil deloma še posledica mongolske dobe, kakor svedoči že raba besede „kristijan“ v pomenu „rob“, „hlapec“; rabili so pa še druge psovke. Mongolci so zapustili Rusom tudi bič, da so priganjali nemarne delavce. Poslancem ruski mužiki niso vsegdar dobro služili. Herbersteinov spremljevalec, grof Nogarola, padel je pri prehodu čez neko reko v vodo in se ni mogel izkobacati iz nje, ker se je bil zaval v svoj plašč. Ko so ga bili srečno rešili, ne da bi se bila ruska vojaka genila in pomagala, oštel ju je Žiga, a za odgovor sta mu rekla: „Slehernemu ne pristoji delati; jeden sme delati, drugi ne.“ Boljar se je pa sramoval težkega dela in naj je bil tudi največji revež; pa za poslanci so pobirali lupine in obrazke sadja, dinj, čebulje. „Jedo malo, pijó pa veliko.“ Tudi v ubožtvu so ošabni.

IX.

Gledé vojske nam pripoveduje Žiga to-le: Vsako tretje leto je popisovanje boljarov in konj, da car vé, koliko vojakov ima. To je bilo sila važno, ker ni preteklo nobeno leto brez vojske z Litvani, Švedi in Tatarji. Marsikatero pokrajine so izgubile vsled tega večino prebivalstva. Rusi so tedaj služili jedino kot konjiki; a konji so bili majhni, nepodkovani; na majhnem sedlu je sedel konjik tako, da sta se kolena skoraj dotikali. Ostrog niso imeli; naganjali so konje z bičem, ki je visel na mazinci desne roke. Bojevali so se posebno z lokom, malokdaj z mečem in zgodilo se je, da je Rus v boji držal v isti roki uzdo, bič, meč, lok in pušice. Konjikov v železnih oklópih niso imeli, nego k večjemu v bombaževih oklópih, ki so bili tako debeli, da jih ni prodrla pušica.

O vrednosti ruske konjice ni zvédel Žiga nič kaj ugodnega; čeravno se zaženo hitro in s silnim hrupom na sovražnika, manjka jim v boji potrebne vstrajnosti, ako se jim nasprotnik kmalu ne umakne, umaknejo se rajši sami. Jako spretni so pa bili za napade od strani in od zadaj. Seveda taka vojska ni bila sposobna za obleganje utrjenih mest, tem menj, ker niso imeli potrebne topništva. Dobili so sicer na Rusko že nekaj inostranskih topničarjev, a ti niso zadostovali vsem potrebam, Rusi sami pa niso poznali niti razločka med malimi in velikimi topovi gledé rabe.

Kar pa manjka ruskemu vojaku aktivnosti, to mu nado-mešča še dandanes njega neskončna pasivnost. Oni vojaki, ki so

tako heroično prehodili snežene Alpe in Balkan, so pravi potomci ruskih vojakov Herbersteinovega časa. Rus je nekaj fatalista; ako mora bežati, ubeži hitro, in ako ga ujamejo, ne prosi milosti; molčé se dá ubiti, dočim Tatar bije in grize okoli sebe do zadnjega trenutka, Turek pa prosi milosti, ako vidi da se ne more rešiti. Šotorov si Rusi niso napravljali, nego samó borno streho od vej. Nasipa in rova tak tabor ni imel. Ker ruska vojska ni vozila s seboj vóz, moral je sleherni sam vzeti potrebni živež s seboj. V ta namen je imel boljar po šest ali še po več konj; jednemu je naložil živež. Kako malo je potreboval Rus, svedoči nam to-le: v dve pedi dolgi vreči je imel pšeno, kos svinjine in nekaj soli; bogatini so imeli tudi popra s seboj, potem kotel. Sleherni je imel sekirico in kresilo pri sebi. Dokler je mogel, ni se dotaknil svojega živeža, ampak je živel ob češpljah, koreninicah, čebulji, česnu, divjačini in ribah. Šele, ako je to pošló, zakuril je ogenj, postavil nánj kotel, napolnil ga z vodo in vsul vánj pest kaše in malo soli — in to je potem obed za gospoda in hlapca. Ako je pa gospod hotel napraviti majhno pojedino, skuhal je še košček svinjine in povabil nekatere revnejše ljudi. Kadar se je mužik dobro najedel, bil je nasičen za dva ali celó za tri dni.

Ako so stavili vojski hude zapreke gozdi in močvirja, morali so bližnji kmetje v naglici napraviti pot; skozi šumo so naredili preseko, čez močvirje pa mostove.

X.

Noša je bila vsem jednaka, ozka, dolga suknja, zapeta z gómbami na desni stráni prišitimi, dočim je Tartar imel gómbe na levi strani. Škornje so bile rudeče in sezale so do kolen; spredaj in na peti so bile z debelimi žebli nabite, ki so nadomestovali ostroge. Srajca je imela visok zavratnik, okrašen z zlatimi gómbami in z biseri. Suknja je bila prepeta s pasom, žepov pa ni imela in ni bila nikakor praktična, dasiravno se je prilegala podnebju.

Zanimive so naslednje črtice iz ljudskega življenja. Zgodaj se je Rus moral pripravljati za bodoče trpljenje, kakor nekdam mladi Špartanec. V ta namen so imeli dečki neko igro, pri kateri je moral deček, prvi dospevši na določeni prostor, braniti svoj prostor proti napadom drugih dečkov; suvali so ga, topli, z nogami teptali, da je bil revež dostikrat hudo raztepen; a vse bolečine je rad pretrpel, samó da je zmagal.

Grozne kazni za roparje je zapustila mongolska doba Rusom: šibali so jih po podplatih in jih mučili na razne načine, dokler ni ropar povedal, kar so ga vprašali. Marsikdo se je rajši sam obesil, da ni prišel svojim sovražnikom v pest. Ubiti so smeli tudi tatu, ako so ga zasačili „in flagranti“, a truplo so morali izročiti sodišču in poročiti ves dogodek. Sodišča so sodila

v obče samó po zimi, kajti po leti je bilo navadno bojevanje na dnevnem redu. Pred sodnikom je veljalo spričevalo plemičevo več nego izjave več prostakov. Odvetnikov ni bilo; sleherni se je moral zagovarjati sam, kar ni bilo težko Rusu, ki je rojen govornik bil že za Herbersteina. Hudo toži Žiga o podkupljivosti ruskih sodnikov, katere niti knez ni mogel, ali ni hotel preprečiti, kakor svedoči nasleđnji slučaj: Nekega sodnika sta bili podkupili obe stranki, a bogatin je dal več in je dobil pravdo. Car je zvédel to stvar in pozval sodnika na odgovor; sodnik pa je rekel da je res tako, ali da je prepričan, da je bogatin poštenjši od siromaka in zato je veroval ónemu, a ne siromaku. Car je sicer ovrigel sodbo, toda sodniku se ni zgodilo nič; car se je celó smijal salomonski modrosti njegoví.

Kakor narod niti do dandanes ni mogel oprati narodne duše te grde maroge, pa je bil ohranil tudi marsiktero dobro čerto značaja svojega. Kakor je bil mužik kljub svoji bedi ondaj vesel, prijazen in uljuden, tako ga vidimo še dandanes; trezen ali pijan se kar nič ne zmeni za konvencionalne meje, kadar hoče prijatelju, makar tudi konjiču, izraziti čutila svoja. Objemanja in poljubovanja ni konca ne kraja in česar beseda ne zmore, povedó solze veselja. To neposiljeno, odkritosrčno izražanje čutil je poznal že Rus pred 300 leti in, kdor narode, zaostale za drugimi v kulturi, zmatra z očesom pelagoga, mora priznati, da se tu v besede in solze izliva blaga „narodna duša“, ki je pod vodstvom vrlega in blagega vzgojitelja tista mehka masa, iz katere umetnik stvari dovršene umotvore.

V nizki sobi sedí mužik, pričakujé prijatelja. Obiskovalec mora dobro privzdigniti nogo, da prestopi visoki prag nizkih vrat; stopivši v izbo, ozre se najprej na sveto podobo, visečo na na steni, odkrije se, pokriža in prikloni, potem šele pristopi k hišnemu gospodarju in ga pozdravi. Stisneta si roke, poljubita se in nekaterikrat priklonita; ker hoče drug družega prekositi gledé uljudnosti, postajajo pokloni čedalje nižji. Sédši, se pogovorita; odhajajoč gost poljubi gospodarja, in se pred sveto podobo spet pokriža. Gospodar ga spremi tako daleč, kakor mu velí gostov stan, do izbinih vrat, do stopnic ali celó pred hišo. Ako je gost mlajši in prijaha na pohod, skoči raz konja že pred dvorskimi vrati.

Gledé plemičev nam pripoveduje Žiga čudne navade. Mnogi boljarji, posebno revni, niso prišli iz hiše razven ob nekaterih posebnih prilikah; reveži niso prišli lahko do njih. Kakor bedni poljski žlahčič je tudi boljar rad zasedel konja, ali vsaj ukazal za seboj voditi ga, ako je šel k sosedu. Po zimi pa bosí konji na zmrzli zemlji niso mogli hoditi, zato je boljar moral iti peš v cerkev ali k dvoru. Za plemičem je sluga nosil plašč in palico.

XI.

Že za Herbersteina so imeli Rusi pošto, ki je v prvi vrsti služila carju. Tudi Žiga je deloma popotoval po pošti in sicer jahaje. Ako ta odstavek čitamo, dobimo nov dokaz cesarjeve neomejene oblasti, njegovo je bilo imetje in življenje naroda. Poštne postaje so se zvale „jame“ in poštar „jamšnik“. Uradnim osebam je poštar ponudil več konj, dasi je potnik sam izbral. Ako mu je med potjo omagal konj, smel je v imeni carjevem vsakemu kmetu najboljšega konja vzeti iz hleva pa tudi slehernemu popotniku, ki ga je srečal. Na bližnji postaji skoči raz konja, odvzame mu uzdo in sedlo in osedla drugzega konja; sedlo in uzdo mora imeti sam. Poštar povrne kmetu škodo, ako mu je potnik pokvaril konja. Odsedlane konje ženó hlapeci na travnik ali v sneg, vedno se pogovarjajoč ž njimi; konji se povaljajo, nato jih ženó v hlev, dajó jim krme, in ako so se dobro ohladili, jih šele napojé.

Rusko trgovino je zeló ovirala mnogovrstnost denarja, ki ni bil vselej dosti vreden vsled pomešanja srebra z drugimi kovinami. Sicer pa je bila kupčija z Rusi zdaj večinoma kupčija na zameno; za tuje blago, sosebno rokodelsko, dajali so Rusi zdelke in pridelke domače zemlje, med katerimi je sila kožuovina posebno važna. Kakor tujci sploh imeli so inostranski trgovci mnogo sitnostij z Rusi. Kdor je prišel z blagom v Moskvo, moral je to objaviti mitničarjem, ki so prišli blagó cenit; predno je smel prodajati, moral je dobiti v to privoljenje carjevo; dokler ni car rekel trgovcu, kupi li sam kaj ali nič, ni smel kupec drugim ponujati blagá. Čestokrat je trgovec moral dolgo čakati na odlok carjev. V Moskvo so smeli prihajati sami Litvani in Poljaki; drugi so imeli svoje zaloge v Velikem Novgorodu. Uvažali so na Rusko sosebno obleko, nože, žlice, sekire, šivalno orodje, zrcala. Dostikrat ni bila ta roba za nobeno rabo, pa je vendar našla kupca. Tuji trgovci so se radi pridruževali inostranskim poslancem, ker so lože prišli v Moskvo in bili prosti mitnine. Nasproti so pa tudi ruski trgovci hodili v zapadne dežele v spremstvu poslancev; taka karavana je narastla na 800 do 1200 glav. V Moskvi je bil kupčijski dom za tuje trgovce blizu carjeve palače. Natančno popisovanje trgovine z rusko kožuovino nam svedoči, kako nadrobno se je Žiga seznanil s tem predmetom.

Že Herberstein je spoznal odlično nadarjenost Rusov za trgovino; ruski trgovec, pravi Žiga, je jako premetena in zvita buča; jezik mu teče kakor namazan, in če ne more drugače spečati blagá, jame prisezati, da je cena nizka in blagó izvrstno, akoravno je dostikrat ravno narobé prav in blagó ni vredno niti polovico. Ker so bili na slabem glasu, so se drugod radi zatajili, češ, da niso iz Moskve. Zanimivo je, kar se gledé tega predmeta

pripoveduje o Petru Velikem. Židi so ga prosili za dovoljenje, da se smejo naseliti na Velikoruskem in trgovati; a Peter je prošnjo odbil rekoč: „Vaše prošnje ne morem izpolniti vam samim na ljubo. Moji Rusi bi vas tako varali, da bi morali kmalu ob beraški palici iti iz dežele.“

Dajati posojila na obresti bilo je Rusom pregrešno; a jemali so celó do 20 odstotkov; samó od krščanskih cerkev so jemali po 10%.

O ti priliki se nam vriva vprašanje: kako veljavo je bilo dobilo do Žiga tujstvo v Rusih? Sto let pozneje je bil tuji življelj tako močan, da je Križanič hudo grajal Ruse zaradi popustljivosti, po kateri je narod zabredel v odvisnost tujcev. Za Herbersteina pa take veljave tujstvo še nikakor ni imelo. Tujcev je bilo sicer že precej ondu n. pr. Grk Jurij, ki je po cesarici Zofiji dosegel celó odločilno mesto v Moskvi in postal neobhoden svetovalec carjem; njegov vpliv je krčil pot mnogim drugim rojakom. Iz zapadnih dežel so zvabili na Rusko tudi nekaj topničarjev, puškarjev, rokodelcev itd.; vsako rusko poslanstvo je imelo nalog, nabirati takih ljudi za Rusijo in Žiga se sklicuje na Nemce v Moski bivajoče kot svoje poročevalce. Vsi ti tuji življelji pa niso imeli posebnega vpliva na narodno življenje; do Herbersteinove dobe niso niti dobrega topništva mogli ustvariti; najznamenitejši so bili laški stavbarji, ki so sezidali cerkve, palače in obzidje Kremlu. Žiga sam ni imel dobrega pojma o teh tujcih; sam pravi, da prihajajo v Moskvo samó taki, ki drugod ne morejo živeti, ali taki, ki jih z besedo ali darili zvabijo tja in ki ne poznajo šege ruske. Popolnoma izključeni so bili pa židi, katere je Rus sovražil kot mučitelje Odrešenikov.

XII.

Jako obširno poglavje Žiga Herbersteinove „Moskovije“ je „Chorographia“, ilustovana po zemljevidu, ki je seveda zeló nepopoln. Z Žigo prehodi čitatelj vso Rusijo notri do Sibirije, od Črnega do Ledenega morja; v tem poglavju je nakopičil pisatelj mnogo tvarine in podal svetu prvo obširno geografijo in topografijo iztočne Evrope, ker se ni omejil na tedanjo Rusijo, temveč popisal tudi sosedne dežele. Iz bogatih zakladov hočemo izbrati samó nekaj drobtinic, katere bodo čitatelja najbolj zanimale.

Skozi okraj moskovski teče reka Moskva, ki je sicer plovna in nosi mnogo ladij in brodov, pa dela veliko ovinkov in zato zakasnuje brodarstvo. Zemlja je ondu dosti dobra; pa podnebje je nengodno. Suša se vrsti s plohami, zima pa je huda; celó spomladi je tako mrzlo, da žito šestokrat ne dozori. L. 1525. je pa vsled pekoče vročine zgorelo vse žito na polji. Požari so uničili vasi in gozde in vsled gostega dima so zbolevali ljudje na očeh in nekateri celó izgubili vid. Po zimi se zemlja zbog mraza razpoka; ako vodo izliješ, pride na tla že kot led; ljudje, vozeči se po

sanéh zmrznejo; zverí goni lakota v vaší in celó v hiše, in kmetje, bežeči pred njimi, zmrznejo. Žiga kara Ruse zarad zapravljanja lesa; štóri kažejo, kje so stali gozdi. Dandanes že trpi Ruska, ker so uničili toliko šum, ne da bi bili zasadili nove. Jedino bogastvo zemlje je bilo razven lesa žito, kožuhovina itd.; sadja pa ni bilo tečnega.

Po mnenji óne dobe je bila Moskva „v Aziji, ali vsaj na meji Azije in Evrope.“ Žiga opisuje potem rusko prestolnico tako-le:

„Mesto Moskva je velika, ker je mnogo hiš z velikimi vrtovi. Hiše so vse lesene, zato imajo kovači, ključarji in drugi rokodelci, ki rabijo ogenj pri svojem rokodelstvu, delavnice svoje v posebnih ulicah zunaj mesta. Za tuje vojništvo je bila zid na poleg mesta „sloboda“, kjer so stanovali tudi drugi tujci. Ondu so smeli piti žganje, ki je bilo dovoljeno Rusom samó nekaterikrat v letu; zato se je sloboda zvala menda „nali“ (= nalij = nalivaj scil. žganje). Na drugi stráni mesta so bili samostani. Moskva sama ni imela niti nasipov niti rova; zvečer so zaprli ulice z lesami; kdor je pozneje todi hodil, dobil je palico in zapor. To je bilo jedino varstvo mesta. V reko Moskvo se izteka pod mestom potok Kljazma (Javsá pravi Žiga), ki goni mnogo mlinov. Vseh hiš se je bilo naštelo malo let pred prihodom Žige 41,500. Ulice in trgi so bili brez tlaka in ob deževji blatni; tu in tam so zato napravili mostove.

Središče Moskve je bil „grad“. To besedo rabi Žiga in tudi drugi popisovalci Rusije. „Kreml“ jim ni bil znan. Kreml se je zdel Žigi velik kakor malo mesto; prepričal se je, da je imel prav ruski poslanec, ki je v Rimu pripovedoval o krasnem obzidji, ki ga je bil sezidal laški mojster in utrdil z lepimi stolpi. Tudi tiste cerkve hvali, ki so jih zgradili laški mojstri, n. pr. cerkev Marije Vnebohoda. V Kremlu je bilo carjevo stanovanje, hiše metropolita, svetovalcev, duhovnikov in drugih ljudi.

Zdravo pa je bilo podnebje Moskve kljub neugodnostim zime in poletja. Ako je v obližji razgrajala kužna bolezen, niso puščali nikogar v okraj moskovski, torej so Rusi že znali ondaj ustavljati z istimi sredstvi kugo, kakor pred nekaterimi leti ob dolnji Volgi.

Smolensk je bil za Herbersteina še važnejši nego zdaj; bil je zato šestokrat oblegovan po Rusih ali pa po Poljaki. Zarad svoje važnosti je bilo mesto utrjeno; vnanje mesto je imelo močno ograjo, na griči pa je bil „gorod“, t. j. grad. Razven cerkve sv. Mihajla so bila tudi tu vsa poslopja lesena. Proti slabo organizovanim Rusom se je branilo mesto dolgo, dasi je bilo po naših pojmi. Razvaline samostanov so bile žalostne priče krvavih bojev dveh bratskih narodov.

Veljavo Vélikega Novgoroda je tudi dobro poznal Žiga; saj je bilo mesto slavno trgovišče in ponosno na svojo samo-

stalnost, dokler ga niso premagali Rusi in odveli sila bogatega plena v Moskvo. Nekdaj so ondi čestili Peruna, pravi Žiga, prejemši pa sv. krst, so ga potopili v Volhov. Hipoma priletí iz vode na most kol in čuje se klic: „To imate v Novgorodu v moj spomin!“ kadar se sliši iz vode „Perun! Perun!“, leté ljudje vkupaj in se pretepajo s koli in pestmi, da imajo gosposke dokaj truda, predno napravijo mir.“ Odkar se mnogo Novgoračanov odveli v Moskvo in jih nadomestili z Rusi, bila je uničena slava starega mesta, pa tudi v kulturnem oziru se je vse presukalo, ker je na mesto olíkanega prejšnjega prebivalstva stopil surovejši ruski živelj. Naravno je, da ta pogin staroslavnega Novgoroda, ki se je bil zmatral nemškim mestom, napolnuje Nemca z nekim gnevom, katerega sicer ne nahajamo pri Herbersteinu. „Prebivalstvo je bilo menda nekđaj jako pošteno in človeško, a zdaj je že zeló drugače.“ „Zdaj je Novgorod popačen in pohujšan, brez dvojbe po kugi moskovski, ki so jo tja zanesli potujoči Rusi.“ Jednako se izraža zastran Pskova; tudi to mesto je dobilo mnogo novih stanovnikov iz Moskve, namesto domačinov, katere so odvedli v Rusijo.

Tu in tam omenja Žiga tudi malike predkrščanske dobe n. pr. zlato babo*) (Guldene Vetl, Anfrau) v najsevernejših krajih Rusije. Ob izlivu Oba v morje stoji žena, držeča sinčka v naročaji; nekđaj je bil še drugi deček pri nji, ki je bil baje nje vnuk. „Ondu je mnogo godbenega orodja, ki samó od sebe svira“, pravijo ljudje; Žiga pa pristavlja: „Ako je to res, napravljajo godbo bržkone vetrovi.“ Zavoljo pasjeglavcev, in takih ljudij, ki nimajo glave, ampak obličje na prsih in zaradi rib v človeški podobi i. t. d. je Herberstein mnogo povpraševal, rad bi bil našel koga, ki je sam videl te čudne stvari; no, pa seveda ni naletel na nikogar. Zato nima prave vere v te pravljice. O Sibiriji tudi ni zvédel dokaj; promet s to deželo je bil še tako skromen, da niso imeli nič pravega znanja v zemljepisji tiste Azije, ki je dandanes ruska.

Kijev, pravi Žiga, je staro prestolno mesto Rusov; kakeršno je bilo nekđaj, kažejo razvaline tega mesta in čudne gomile z nestrohnélimi trupli. Kijev je imel dokaj cerkvá in samostanov; ali dekleta so bile na jako slabem glasu, kljub strogim zakonom, ki so imeli braniti njih čistost proti tujim trgovcem.

Rusiji v širjem pomenu prišteva Herberstein tudi Litvo; dasi o razmerah poljsko-litevske države pripoveduje le malo, mora vendar obiti nas slutnja žalostne usode nekđaj tako mogočne države. Ako se napové vojska, zberó se hitro vojaki; a ko bi se imeli pomakniti dalje, vrnejo se većinoma domóv, nekateri zahtevajo odpusta, ker so baje bolni ali pa imajo važne posle doma;

*) Morebiti je bilo to božanstvo še predslovansko.

drugi plačajo nekaj in se odkupijo. To odkupovanje se je vršilo javno, celó oklicali so, naj se oglasi, kdor se hoče odkupiti. Milosti svojih vladarjev in svojih svoboščin ne rabijo državi v prid, temveč jih zlorabijo, da kratijo knezu oblast in celó imetje; prišedši v deželo, moral je knez živeti ob svojih stroških, ako mu niso hoteli ničesa dati.

Kmetje so bili na Litvi v istem položaji, kakor v Rusih. Bogatin je smel kmetu vzeti, kar se mu je ljubilo in brez darila podanik ni smel priti niti k gospodu, niti k uradniku. „Vsaka beseda je zlata“, rekel je narod Kmet je moral založiti gospoda z vsem, ako je ta šel na popotovanje ali se ženil itd. in delati mu je moral tlako po šest dnij v tednu. Poleg gospoda ga je pa skubel tudi pop. Žiga se je kar čudil, da more sploh živeti kmet na Litvi. Obsojenec se mora sam obesiti, če ne, pretepo ga ne-usmiljeno; ako se obotavlja, velé mu, naj se podviza, češ, da bo gospod hud, in revež, boječ se palice, se obesi.

Kako je sodil Herberstein o deželah, katere je bil prehodil, povédal je nekda v Pešti odgovarjaje na dotično vprašanje ogrskega dostojanstvenika tako-le: „Na Ogrskem, Španjskem, Laškem in Francoskem je veliko moči, mnogo zlata in srebra in živeža v obilici in velika razumnost in modrost, in vse to spojeno z mnogimi svoboščinami; na Poljskem, na Litvi in v Moskvi je beda in hudo robstvo; Nemška pa, kjer ima sleherna dežela nekaj razumnosti, dostojnosti, junaštva, bogastva in živeža, zdi se mi srednja in boljša od drugih.“ Poslušalci so se smijali in rekli, da je dal vsaki deželi, kar ji gre, ali sebi pridržal najboljšo.

XIII.

Jako zanimivo je popisovanje sprejema in tujih poslancev in občevanja z Rusi. Kar je doživel Herberstein, veljalo je gotovo tudi o drugih.

Poslanci, bližajoči se ruski meji, naznanili so po selih svoj prihod upravitelju najbližnjega ruskega mesta, ki je hitro poslal to novico v Moskvo, da mu car pové, kako naj ravna s prišleci. Poslancem pošlje óni uradnik nekoga nasproti, da jih na meji pozdravi in jim naznani, da jih bo na določenem mestu pozdravil odličen činovnik („velik gospod“). Ko je Žiga popotoval tja, prestopil je rusko mejo po zimi, ko je bil zamèl debel sneg. Prišel mu je naproti visok činovnik, sedèč na saneh, pričakujé poslance sredi ceste, dočim je dal za tujce napraviti novo pot po svojih ljudeh, ki so pohodili sneg. Človek, spremljajoč poslance, velí Žigi, naj skoči raz konja in peš ide k ruskemu činovniku; ako bi namreč Rus prvi to storil, žalil bi carja in v očeh tujcev zmanjšal njega veličanstvo. Žiga tudi ni hotel jenjati, češ, da je truden; potem pa je zahteval, naj Rus najprej zleze na tla. Nekaj časa sta se tako pričkala; napósled je vendar Žiga se malo premaknil, kakor

bi hotel skočiti na tla; to videč, je zapustil nagloma Rus sanj in šele potem je Žiga skočil doli. Rus je bil prevarjen in se je na tihem jezil. Etiketna vojska je bila pri konci za zdaj; činovnik pozdravi Žigo, vpraša ga, kako je popotoval in mu podá roko. Dalje potuje se vozi Rus zadnji, da opazuje tujce, in povprašuje med potom od kod so, kako se zove oče, kaj so, kateri jezik govoré itd. Vse to se potem takoj objavi carju. Kmalu pride nasproti še drug uradnik, ki se je zval „pristav“ in je imel nalog, skrbeti za vse potrebščine poslanstva.

Ker je pristav moral pričakovati povelj iz Moskve, pomikali so se le počasi dalje; komaj po dobro miljo hoda so se ustavili in prenočili pod milim nebom. Kmalu se je to zdelo Žigi preveč, tembolj, ker je bil Smolensk jako blizu; ko so mu velevali tretji dan spet toisto, dal je svojemu spremstvu povelje, naj se ne ozira na ukaze ruske, temveč kar nadaljuje pot. S tem je pa hudo ujezil Ruse, ki so ga karali, da se upa v tuji deželi tako samovoljno ravnati. Herberstein se jim takoj odreže, da ni vaje prenočišča v gozdih in pri zverinah in da so imeli ruski poslanci v Avstriji vedno dostojno prenočišče. „Tako se tudi nam spodobi. Dobro vém, da ne ravnate po ukazih svojega gospoda in ne vém, zakaj se tako dolgo mudite.“ Proti večeru so dospeli do Smolenska (1526.), a prenočiti so morali zunaj mesta v bornih kočah; stoprav drugi dan so jim odkazali dobro stanovanje v hišah poleg mesta. Deset dnij jih je gostil namestnik z grškim vinom, z malvazijo in z žganjem.

Od Smolenska dalje sta poslanca spremljala pristava, prišedša iz Moskve. Med potom je Žiga stopil v kmetško hišo in kupil od kmetice kruha, ovsa in drugih rečij. Pristav je pa ozmerjal ženo, ker je prodala poslancu óne potrebne reči; Žiga mu je zato žugal, da ga bode dal zvezati in šibati, ako mu ne izroči živeža, ki ga je kupil za poslance v carjevem imeni, a bil ga spet prodal, namesto da bi ga dal tujcem. S tem je ugnal pristava v kozji rog.

Pol milje pred Moskvo prisopiha neki Simeon in naznani poslancem, da se bližajo carjevi pooblaščenci, in jih pozove, da stojé poslušajo besedo gospodovo. Kmalu so ugledali celo množico dostojanstvenikov, katerih načelnik tako-le ogovori poslance: „Véliki gospod Vasilij, kralj in gospodar vse Rusije (nasledujejo vsi naslovi) je zvédel o prihodu poslancev brata svojega Karola, izvoljenega rimskega cesarja, in najvišjega kralja in Ferdinanda brata in nam zaukazal, da Vas vprašamo, kako zdravstvuje njegov brat Karol.“ Isto vprašajo zaradi Ferdinanda; poslanec pa velf: „Po milosti božji smo zapustili gospode svoje zdrave.“ Predstavivši poslancem nove pristave, vpraša jih načelnik, kako so popotovali. „Bog živi vélikega kneza! Po njegovi in božji milosti smo popotovali zdravi,“ glasi se odgovor. Nato so jim izročili po

dva konja, darovana jim od carja; te konje so morali takoj zasedeti obdarovanci in potem so jahali proti mestu.

Ulice, skozi katere je šel sprevod, bile so natlačene ljudstva. Za tuje poslance so imeli v Moskvi posebne hiše, ki so bile sicer prostorne, a brez oprave. Šele po vstopu poslancev so prinesli mizo, klopi, stole itd. Za čestno stražo so jim dali blizu 50 vojakov, ki so, kakor vémo, poslance bolj vestno čuvali nego je tem bilo všeč. Sicer so pa imeli vse, kar so želeli; v hiši in kuhinji so jim stregli pristavi, zapirali hišo, kurili, sekali drva, krmo pokladali konjem itd.

Ž živežem so bili poslanci jako obilno založeni; po natančnih predpisih so jim dajali na dan vélik kos govedine, slanine, živo jagnje, jednega živega in jednega mrtvega zajca, šest živih kokošij; dalje zelja, sira, soli, popra, octa itd. Vse to so jim pripeljali sleherni dan na vozičku; razven tega še trojnega piva in dvojnega žganja. Ko je Žiga sam kupiti dal rib, karali so ga, češ, da s tem žali carja, in so mu dali rib, kolikor je želel. Niso mu dopustili, da bi kupil posteljne oprave, nego kupili so mu jo sami in rekli, da so tako postregli tudi na Nemškem ruskim poslancem.

Čez nekaj dnij je bila avdijenca pri carji; to so poslancem objavili trikrat. Celo krdelo carjevih činovnikov je prišlo pónje; a spet se ni udal Žiga zahtevi Rusov, naj gre ónim iz hiše naproti; obotavljal se je in pozdravil carjeve svetovalce že na stopnicah namesto pred hišo. Proti grádu, t. j. Kremlu, so jezdili. Ulice so bile natlačene ljudij, ker so o takih prilikah menda ukazali trgovcem in rokodelcem, da se zberó v ónih ulicah, skozi katere so šli tuji poslanci v Kreml; tujci naj bi strmeli nad množico naroda, Rusi pa naj bi videli na svoje oči, kako česté inostranski vladarji carja. Do vhoda v Kreml so šli skozi gnečo meščanov; od vrat Kremla pa so stali vojaki. Vhod v palačo carjevo je bil poleg cerkve sv. Mihajla; do stopnic je smel jahati samó car, Žiga pa je kljub temu ukazal skočil raz konja stoprav tik stopnic, „da bi“, kakor velí, „tudi za gospoda mojega ostalo nekaj česti.“ Sredi stopnic pozdravijo poslance novi svetovalci, stisnejo jim roko ter jih poljubijo in spremijo na vrh stopnic. Ondu se vrši spet pozdrav po dostojanstvenikih, ki so višji od prejšnjih. Pred sobami carja so stali „boljarski sinovi“, t. j. niže vrste plemiči. V prvi sobi so našli krasno opravljene dvorjane, isto tako v drugi sobi; samó da so bili ti zgolj visoki dostojanstveniki in knezi. Vsi so stali ondu, ne da bi se najmenj ganili, niti odzdravili niso, ako so znance med njimi pozdravili poslanci; delali so se, kakor bi jih še ne poznali ne.

V tretji sobi je sedel car sam na nizkem prestolu, stoječem na nizkem odru; na stolu poleg njega je ležal „kolpak“, na levi stráni je stala palica (posoh) z dvema kačama okrašena. Nad

njim so bile sv. podobne; blizu je bila posoda z vodo in poleg nje brisalka, ker si menda car umije roke, ako je podal roko kato-ličanu. Pred knezom je bila nizka klop za poslanca; pokrita je bila s prtom. Okoli carja so sedeli njega bratje, svak in nekateri knezi.

Vstopivši poslanci se priklonijo carju, ki obsedi, dočim vstanejo njegovi spremljevalci. Visok dostojanstvenik predstavi carju poslanca rekoč: „Véliki gospod, kralj in gospodar vse Rusije, N. N. (ime poslančev) bije čelo pred Taboj.“ To reče dvakrat, prvokrat pomenja počaščenje, drugikrat pa zahvalo za milost carjevo. „Čelo biti“ je pomenjalo poklon, ki je bil tem ponižnejši, čim višja je bila oseba, kateri je veljal.

Zdajci vstane car in vpraša poslanca: „Kako zdravstvuje naš brat Karol, izvoljeni cesar nemški in najvišji kralj?“ — „Po milosti božji je zdrav!“ velí poslanec. Car potem séde in posluša ogovor poslančev, ki potlej sme sestiti. Kar sme slišati ves dvor, to pové poslanec in tolmač prelaga njegov govor sproti v nemščino, vselej samó dve do tri besede, kar je činilo zabavo jako dolgočasno. Po dokončanem ogovoru pozove car poslanca k sebi, podá mu roko in ga vpraša po zdravji; poslanec mora odgovoriti: „Bog Te zdravega ohrani dolgo, véliki gospod; jaz sem zdrav po milosti božji in Tvoji.“ Daril niso prinesli s seboj nemški poslanci, dočim jih niso pozabili Litvani, Švedi in drugi poslanci; ta darila so zvali „pominok, pomenki“ (Herberstein pominiki). Napósled povabi car poslanca na obedovanje, rekoč: „N. (n. pr. Žiga) zaužil boš z nami sol in kruh.“

Avdijenci nasleduj razgovor s carjevimi svétniki in potem gredo vsi v obednico. Car je že sédel za svojo mizo, na desni in levi sta mu sedela brata, dalje pa svetovalci; a med carjem in bratom, dalje med tema in svetovalci je bil tak preslédek, da sta se soseda komaj dosegla z roko. Za dvema mizama so sedeli tatarski kneževiči. Vstopivšim poslancem, posebno Žigi in Nogaroli napravili so vsi gosti razven carja, globok priklon. Poslanci so sedli za mizo, ki je stala nasproti carjevi; slehernemu Nemcu je sedel nasproti Rus. Vse mize so stale ob stenah; sredi sobane pa je bila miza („credentz“) a s krasno zlato in srebrno namizno opravo. Na vsaki mizi so imeli solí, popra in octa. Za carjev sedež so stopili lepo opravljeni pridvorniki, ki se pa niso kar nič genili, nego stali nepremično.

Pred carjem je ležal kruh že narezan; car naloží strežaju na dlan nekaj kosov in jih velí nesti poslancem. S pomočjo tolmačevoro poročí strežaj to-le: „Véliki gospod . . . Ti skazuje svojo milost in Ti pošilja kruha od mize svoje.“ Poslanec se mahoma vzdigne in ž njim vred vsi navzočni razven carja in njega bratov; oni se prikloni carju, bratom in napósled svetovalcem in drugim

gostom. Kruh carjev je pomenil menda milost, sol pa ljubezen vladarjevo.

Za kruhom prinesó žganja, za tem stoprav jedila. Če ni postni dan, prinesó najprej dva ali tri pečene labude in jih postavijo pred carja, ki z nožem poskusi, kateri je najmehkejši. V sosedni sobi razkosajo potem labude in položé na sleherno skledico po štiri jednake kose, n. pr. štiri peruti, ali noge itd. Te skledice postavijo pred carja, brate, kneze, svetovalce, poslance itd. Car počasti tudi katerega gosta s tem, da mu pošlje kos svojega jedila. Kogar doletí taka čast, mora se vzdigniti in prikloniti najprej carju in potem po vrsti vsem drugim, ki tudi vstanejo. To se je Žigi in drugim tolikrat zgodilo, da so ga vsled večnega vstajanja in neštevilnih poklonov drugi dan bolela kolena.

Pri prvem potovanji v Moskvo je Žiga zapazil, da se carjevi bratje ne vzdignejo, kadar se je vzdignil on; to ga je jezilo in zmatral je to za razžaljenje gospoda svojega. Kadar je torej car poslal jedilo kateremu bratu, ki se je potem vzdignil, obsedel je Žiga, kakor bi vsled pogovarjanja s sosedom ne zapazil tega. Šele, ko so drugi sédali, privzdignil se je malo. Kar so ga zarad tega nekateri karali, rekel jim je: „kdor česti mojega gospoda, njega čestim i jaz; kdor pa ne česti gospoda mojega, njega ne čestim tudi jaz ne.“ Navlašč pa je vstal, ako je car poslal jedilo kateremu možu nižje stopinje; zato so se smijali navzočni in napósled celó car, ko je čul razlog smeha gostov.

Labude so potresli dobro s poprom in s soljo in polili z je-sihom; prigrizovali so kisló mleko z usoljenimi, za vse leto pripravljenimi kumarami. Naslednjih jedil nam Žiga ne imenuje. Pili so pa fina grška vina; sleherne pijače so natočili prvi kozarec carju, ki jo malo pokusi potem pa napije poslancu; to je bil torej prvi „oficijalni“ toast. Car je vprašal potem Žigo, če se je že kdaj obril, in ko je rekel Žiga, „da!“ dostavil je car, da se je i on jedenkrat obril; to se je zgodilo ob priliki njegove druge poroke. Briti se, bilo je Rusom sicer nekaj greh. Car je poslancem pridno prigovarjal, naj se ponudijo s pijačo in jedjo in vprašal jih je marsikaj.

Čas, odločen za obed, bil je po dovršenih opravilih; tu je bil tako strog red, da so marsikdaj obedovali jako pozno, celó v noč, kadar niso zgotovili opravil. Ako je bilo malo ali nič opravkov, obedovali so pa tudi po ves dan ali po več dñij zapóred.

Po obedu je car odpustil poslance in spremili so jih v poslaniški stan mnogi boljari; za njimi so pripeljali na vozičkih srebrno namizno opravo in pijačo. Pridružijo se potem še nekateri činovniki in zdaj začnó piti, da je bilo težko celó pitju vajenim Nemcem dohajati Ruse. Kdor ni dobro pil, ni veljal nič. Ako niso mogli drugače prisiliti koga k popivanju, začeli so napivati carju in cesarju; kdor je vzdignil čašo, napolnivši jo s pivom ali

žganjem, stopil je v sredo sobe in govoril napitnico s tisto Rusu prirojeno spretnostjo, katero zove Herberstein „sonder zierlichkheit“. Carju ali cesarju je voščil zdravja, sreče, zmage, da naj ostane nasprotnikom samó toliko krvi, kolikor bo ostalo pijače v čaši. Naglo zvrne čašo in jo obrne, da vsi vidijo, da je res prazna. Žiga tem pivcem ni bil kos; zato se je delal zaspanega ali pa upijanjenega; s tem se je iznebil tovaršije. Car in Rusi v obče so menili, da niso spodobno pogostili tujca, ako ga niso do dobrega zalili s pijačami; car sam je rad napival poslancem in njih vladarjem.

Car je dalje počastil poslance s povabilom na lov, katerega se je sam udeležil z mnogimi ljudmi. A ta lov ni bil Žigi po godu, ker so samó z glasnim hrupom pobijali zajce v majhnih zagradah in jih pobili po več sto. Plemeniti gospodje niso svoje-ročno vodili svojih psov na lov; zmatrali so za nedostojnost, ako se je kdo dotaknil psa z golo roko. Le izjemoma, nekako tujim poslancem na čast, se je to zgodilo. Razven psov so imeli sokole izučene za lov.

Po lovu se je zbrala vsa družba pri leseni lovski hiši carjevi v šumi; ondu je car pogostil vse udeležence z jedjo in pijačo. Nekdaj je v navzočnosti Herbersteinovi padel blagoslovljen kruh raz stene v travo. Pobožni car se je sila prestrašil in z njim vsi drugi. Hitro so poslali po popa, da je pobral kruh iz trave in ga obesil na določeno mesto.

Tudi medvedji lov je videl Žiga. Kmetje, oboroženi samó z lesenimi vilami, morali so se bojevati z mladimi medvedi, katere so imeli zaprte v posebnih kočah in jih izpustili. Ako je medved koga poškodoval, dal je car ranjenca celiti in mu je podaril novo suktnjo in malo žita — in Rus je bil zadovoljen.

Obnavljanje s carjem je bilo jako dolgotrajno, kakor nam že svedoči dolgo bivanje Žige v Moskvi. Car Vasilij se nikdar ni prenagril z odgovorom; odvrnil je poslancem, da se hoče posvetovati s svojimi svétniki in jim je dal odlok ali sam ali po odbornikih. Ker pa povrjeniki carjevi niso imeli nikdar dosti obširne instrukcije, morali so znova zavlačiti rešitev. Leta 1526. n. pr. je prišel Herberstein v Moskvo 26. aprila; 1. majnika je bila prva avdijenca, 6. majnika so stoprav nadaljevali razpravljanje in potem 8. majnika. Dolgotrajnost diplomatičnega občevanja z Rusi je razumljiva, ako vzamemo v poštev, da so jim bile evropske razmere jako malo znane in da so morali biti torej zelo oprezni. Dočim so litvanski poslanci se vedli napram carjevim pooblaščenecem precèj brezozirno namesto razumno, bil je Vasilij miren, a trden in isto tako njega svétniki. Sicer pa sluje še danes ruska diplomacija po izvrstnem zvrševanju daleč sezajočih in zamotanih diplomatičnih osnov.

Pogodbe z inostranci so se prelagale v ruščino, da so jih razumeli vsi Rusi; a tuji diplomati in vladarji so morali taka nagodbena pisma potrditi po ruski šegi, t. j., poljubili so križ, v znamenje, da jih je trdna volja držati se dogovorov.

Na obed je povabil car poslance tudi pred odhodom in jim podaril dragocena darila, sosebno rusko opravo z dragoceno kožuhovino. Herberstein je dobil jedenkrat zlatasto oblačilo (kaftan) z modrimi cveticami, dragocenimi gómbami, podšito s kožuhovino (krznom sibirskega sobola) in potem visoko belo kučmo z istim krznom. Razven tega je še dobil 80 komadov sobolovih krznov, 300 komadov hermelinovih in 1500 krznov kuninih. V prvič je bil Žiga dalje dobil saní z veliko medvedovo kožo in široko odejo, lepega konja in razne ribe, ki so bile posušene na zraku brez dima in soli,

Pisatelj je porabil za svoj spis naslednje vire:

- Herberstein Sigm.: *Rerum moscoviticarum commentarii*. Basel 1551. — *Moscovia, der Hauptstadt in Reissen* . . . — Wien 1557. — *Beschutzung der vnrecht beschuldigten vnd sein selbst fursehung*. 1560. — *Gratae posteritati*. 1551. — *Seines thunns, dienste vnnnd Raisens mit treuver vermanung etc*, — *Dienst den römischen Khaisern* 1564. — *Raittung vnnnd Antzaigen meines lebens vnnnd wesens*. (Fontes rer. aust. I. izdava Karajanova.) — *Hab die Eltern von Herberstein nit die als gemeine Landleute in Steyr wont, sonder die mit Namhafften dienstn jren rechten erbherrn vnnnd Landssfürsten verpflicht gewest, denselben zu Ehrn etc*. 1564. — *Familienbuch*, Arch. f. Kunde o. Geschichtsquellen 39. — *Dryen Rö. Kayser* . . . *gediennt*. 1552. — *Monimentum historico-panyegricum . . . stematis . . . principis ab Herberstein*, 1610. — *Joannes Dantiscus, Ad magnificum dom. Sig. de Herberstein etc*. 1518. — *Senkenberg'sche Sammlung von ungedruckten und raren Schriften*. IV. — *Chmel, Habsb. Archiv*. I. II. *Denis, Merkwürdigkeiten der Garelli'schen Bibliothek*. *Acta Tomiciana* III—IV. *Archiv f. Kunde ö. Geschichtsquellen*. 17. 22. *Miklosich: Slavische Bibliothek* I. II. *Kumar, Gesch. der Burg und Familie Herberstein* — *Theiner, Vetera Monum Poloniae*. II. II. *Monumenta Historica Rusiae*. I. *Mittheil. d. hist. Ver. f. Steiermark* 9—11. 19. *Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen*. 1867. 61. *Arkiv za povjestnicu jugosl.* 1859. *Pertz', Archiv der Gesch. f. ältere deutsche Geschichte*, 1381. *Sitzungsberichte der Akad. d. Wiss. hist. phil. Cl.* 1863 1856. *Sybel, Histor. Zeitschrift* XVI. in 1871. *Adelung, Herberstein*. *Meiners, Vergl. d. ältern u. neuern Russlands*. *Karamsin, Gesch. Russlands*. VII.

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjigarstvo od 1. januarja 1884. leta
do 1. januarja 1885. leta.

Sestavil Ivan Tomšič.

Štev. 1—147 glej v „Letopisu“ za 1869. leto od 268—281. strani; štev. 148—243 v „Letopisu“ za 1870. leto od 364—371. strani; štev. 244—351 v „Letopisu“ za 1871. leto od 346—354. strani; štev. 352—589 v „Letopisu“ za 1872. in 1873. leto od 280—301 strani; štev. 590—817 v „Letopisu“ za 1876. leto od 193—215 strani; štev. 818—925 v „Letopisu“ za 1877. leto od 324—335. strani; štev. 926—1124 v „Letopisu“ za 1878. leto od 192—213. strani; štev. 1125—1230 v „Letopisu“ za 1879. leto od 220—231. strani; štev. 1231—1362 v „Letopisu“ za 1880. leto od 326—341. strani; štev. 1363—1487 v „Letopisu“ za 1881. leto od 209—223. strani; štev. 1488—1612 v „Letopisu“ za 1882. in 1883. leto od 417—431. strani; štev. 1613—1758 v „Letopisu“ za 1884. leto od 287—303 strani.

I. Časopisi.

1759. *Brencelj* v lažnjivi obleki. V Ljubljani. Odgovorni urednik in izdajatelj Jakob Aléšovec. Tisk Blaznikovih dedičev. V Ljubljani. Letnik XVI. 1884. 4°.

Z mesecem junijem se je *Brencelj* izpremenil in začel izhajati po dvakrat na mesec pod naslovom „Novi *Brencelj*“ v zbadljivi in šaljivi obleki. Letnik I. (XVI)

1760. *Cerkveni Glasbenik*. Organ Cecilijinega društva v Ljubljani. Letnik VII. 1884. Z muzikalnimi prilogami. Odgovorni urednik lista Janez Gnjezda. — Odgovorni urednik muzikalnih prilog Anton Foerster. Zalaga Cecilijino društvo. — Tiska R. Milic. 8°.

Izhaja po jedenkrat na mesec. Vsakemu listu je priložena glasbena priloga, obsezajoča po 4 strani v 8°.

1761. *Cvetje z vertov sv. Frančiška*. Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. S posebnim blagoslovom Njih svetosti papeža Leona XIII., Njih

- prevzvišenosti kneza nadškofa goriškega in prečastitega generalnega ministra celega frančiškanskega reda vrejuje in izdaje P. Evstahij Ozimek (pozneje P. Stanislav Škrabec), mašnik frančiškanskega reda na Kostanjevici. V Gorici. Hilarijanska Tiskarna. 1884. Letnik V. v 8. 384 strani.
1762. *Deželni zakonik* za vojvodino Kranjsko. V Ljubljani. Leto 1884. Natisnila Klein in Kovač (Eger). V 4., X, 60 strani. — S slovenskim in nemškim tekstom. Translator prof. Fr. Levec.
1763. *Deželni zakonik in ukazni list* za vojvodino Štajersko. V Gradci, leto 1884. v 4°. — Translator prof. Anton Kaspret. Tiska „Leykam“ v Gradci. (S slovenskim in nemškim tekstom.)
1764. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Leto 1884. Na Dunaji. Iz ces. kr. dvorne in državne tiskarnice. 4°. XXII, 537 strani. — Urednika M. Cigale in Jos. Stritar.
1765. *Duhovni pastir*. S sodelovanjem več duhovnov vredil Anton Kržič. I. Letnik 1884. V Ljubljani. Založba „Katoliške bukvarne.“ Tisk „Katoliške Tiskarne.“ Vel. 8°. 644 strani.
(Izhaja v snopičih po jedenkrat na mesec.)
1766. *Edinost*. Glasilo Slovenskega političnega društva za Primorsko. Lastnik društvo „Edinost“. — Izdajatelj in odgovorni urednik: Viktor Dolenc. Nova tiskarna V. Dolenc v Trstu. Tečaj IX. 1884.
(Izhaja po dvakrat na teden na celi poli v fol.)
1767. *Gospodarski list*. Glasilo c. kr. kmetijskega društva v Gorici. Leto 1884. Natisnil Paternolli. Založilo c. kr. kmetijsko društvo. Odgovorni urednik: Anton Klobučar. 8°. 192 str.
1768. *Jurij s pušo*. Zabavno-šaljiv list. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Dolinar. Amatijeva tiskarna v Trstu. Tečaj I. 1884. fol.
(Izhaja po dvakrat v mesecu.)
1769. *Kmetovalec*. Glasilo c. kr. kmetijske družbe vojvodstva kranjskega. Ureduje Gustav Pirc, tajnik družbe. Leto I. 1884. 4°. Založba c. kr. kmetijske družbe kranjske. Tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani.
(Izhaja po dvakrat na mesec.)
1770. *Kmetški Prijatelj*. (Der Bauernfreund). III. leto, 1844. Izdajatelj in odgovorni urednik Dr. Edvard Glantschnigg. Založba in tisk Janez Rakuscha v Celji. 8°.

- (Izhaja drugo in četrto nedeljo v mesecu in je pisan v slovenskem in nemškem jeziku.)
1771. *Kres*. Leposloven in znanstven list. Sodelovanjem prof. dr. Greg. Kreka in župn. Dav. Trstenjaka uredjuje dr. Jakob Šket, c. kr. gimn. prof. v Celovci. — V Celovci. Tiska in založuje tiskarna družbe sv. Mohorja. 1884. Leto IV. v 8°.
(Mesečnik, vselej po 3—4 pôle.)
1772. *Ljudski Glas*. (Političen list.) III. leto, 1884. Izdajatelj in odgovorni urednik Ferdinand Suhadobnik. — Tiskala Ig. v. Kleinmayr et Fed. Bamberg v Ljubljani.
(Izhaja po dvakrat na mesec na celi poli v fol.)
1773. *Ljubljanski List* večerna priloga deželnemu uradnemu časniku. Tečaj I. 1884. — Odgovorni urednik prof. Fran Šuklje. Tiskala in založila Ig. v. Kleinmayr et Fed. Bamberg v Ljubljani.
(Izhaja vsak dan razven nedelj in praznikov.)
1774. *Ljubljanski Zvon*. Leposloven in znanstven list. Izdajatelj in založniki: J. Kersnik, Fr. Levec, Dr. Ivan Tavčar in J. Stritar. — Odgovorni urednik Fran Levec. IV. leto 1884. V Ljubljani. Tisk „Narodne Tiskarne.“ V 8°. 722 str.
(Izhaja po 4 pôle obsežen v zvezkih po jeden pot na mesec.)
1775. *Mir* (Političen list za koroške Slovence.) Izdajatelj in urednik Filip Haderlap. Leto III. 1884. — Tiskarna družbe sv. Mohora v Celovci. 4°.
(Izhaja po dvakrat na mesec na celi poli v mali 4°.)
1776. *Novice* gospodarske, obrtniške in narodne. V Ljubljani. Tisk in založba J. Blaznikovih naslednikov. Odgovorni urednik: Gustav Pirc. Tečaj XLII. 1884. 4°.
(Izhajajo vsako sredo na celi pōli v 4ki.)
1777. *Obrtnik*. (Der Gewerbsmann.) Strokovnjašk list za obrtni stan. Leto II. 1884. Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik Matija Kunc. — Natisnila Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani. 8°.
(Izhajal je po jedenkrat na mesec.)
1778. *Popotnik*. List za šolo in dom. Izdajatelj in urednik Miha Nerat, učitelj. V. leto 1884. — Tiskal in založil Janez Leon v Mariboru. v 8°. 984 str.
(Izhaja po dvakrat na mesec.)
1779. *Slovan*. Političen in leposloven list. Urednik: Anton Trstenjak. Lastnik in izdavatelj: Ivan Hribar. I. leto. 1884. — V Ljubljani. Tisek „Narodne Tiskarne“.
(Izhaja vsak četrtak na celi poli v vel. 4.)

1780. *Slovenec*. Političen list za slovenski narod. Letnik XII. 1884. fol. Izdajatelj in odgovorni urednik Jožef Jerič. Tisk „Katoliške Tiskarne“ v Ljubljani.
(Izhaja vsak dan, izvzemši nedelje in praznike.)
1781. *Slovenski čebelar in sadjerejec*. Glasilo čebelarskega in sadjerejskega društva za Kranjsko. Odgovorni urednik Anton Klein. — Izdajatelj Janez Modic, društveni predsednik. Lastnina „Čebelarskega in sadjerejskega društva za Kranjsko“. Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani. Tečaj II. 1884. v 8°.
(Izhaja po jedenkrat na mesec.)
1782. *Slovenski Delavec*, gospodarstveno-politični list. Leto I. 1884. Izdajatelj in odgovorni urednik: Avgust Bremic. — Tiskom: C. Amati-ja sinov v Trstu. v 4°.
(Izhaja vsako prvo in tretjo soboto v mesecu.)
1783. *Slovenski Gospodar*. List ljudstvu v poduk. Izdajatelj in založnik tiskovno kat. društvo v Mariboru. Odgovorni urednik L. Kordeš. V Mariboru. Tečaj XVIII. 4°. Tisk J. Leona v Mariboru.
(Izhaja vsak četrtek v tednu.)
„Slovenski Gospodar“ ima po dve prilogi in sicer 1. Cerkvena priloga. Priložena od kat. tiskovnega društva. — 2. Gospodarstvena priloga. Priložena od štaj. kmetijske družbe.
1784. *Slovenski Narod*. (Politični dnevnik.) V Ljubljani XVII. leto 1884. fol. Odgovorni urednik: Ivan Železnikar. Lastnina in tisk „Narodne Tiskarne“.
(Izhaja vsak dan, izvzemši nedelje in praznike.)
1785. *Soča*. (Političen list.) Izdajatelj in urednik: M. Koršič. — Tiska „Hilarijanska Tiskarna“ v Gorici. Tečaj XIV. fol. 1884.
(Izhaja po jedenkrat na teden.)
1786. *Škrat*. Zabavno-zbdljiv in šaljav list. Tečaj III., 1884. Založnik in odgovorni urednik: Ivan Železnikar. Tiska „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 4°.
(Izhaja po dvakrat na mesec.)
1787. *Šola*. Glasilo Goriških učiteljev. Založnik in urednik: V. Černič. Leto V. 1884. v 8°. Tiska „Hilarijanska Tiskarnica“ v Gorici.
(Izhaja v zvezkih brez določenega obroka.)
1788. *Učiteljski Tovariš*. List za šolo in dom. Tečaj XXIV. 1884. Odgovorni urednik Andrej Praprotnik, nadučitelj in

- voditelj I. mestni 5 razredni deški ljudski šoli v Ljubljani.
— Natisnil in založil Rudolf Milic. Vel. 8°. 384 stranij.
(Izhaja po dvakrat na mesec.)
1789. *Vrtec*. Časopis s podobami za slovensko mladino. Uredil in založil Ivan Tomšič, učitelj na c. kr. vadnici v Ljubljani. XIV. tečaj. 1884. — V Ljubljani. Natisnila Klein in Kovač (Eger). Vel. 8°. 196 stranij.
(Izhaja po jedenkrat na mesec.)
1790. *Zadruga*. List za razpravo narodno-gospodarskih vprašanj. Glasilo zveze slovenskih posojilnic. Izdajatelj in lastnik: Mihael Vošnjak. — Tisk „Narodne Tiskarne“ v Ljubljani. — Odgovorni urednik: Maks Veršec. Tečaj I. 1884. v 4°.
(Izhaja po jedenkrat na mesec.)
1791. *Zakonik in Ukaznik* za Avstrijsko-Ilirsko Primorje, ki obstoji iz poknežene grofije goriške in gradiške, mejne grofije isterske in državno-neposrednega mesta Trsta z njegovim obmestjem. Tečaj XXIV. 1884. Tiskarnica Avstr. Oger. Lloyda v Trstu. 137 str.
(Opomnja. „Zakonik in Ukaznik“ je začel izhajati že 1860. leta, a ni bil še v nobeni slovenski bibliografiji omenjen do letos. Leta 1860. sta prišla samó dva izdatka na svetlo, ki sta pa združena z letom 1861. Prvi tečaj se torej šteje v 1860. leto. Prva leta je prelagal ta zakonik gosp. Cegnar na slovenski jezik.)
1792. *Zgodnja Danica*. Katolišk cerkven list. Odgovorni urednik Luka Jeran. V Ljubljani, 1884. XXXVII. tečaj. v 4°. — Natisnili in založili J. Blaznikovih nasledniki. 416 str.
(Izhaja vsak petek na celi poli.)
1793. *Laibacher Diöcesanblatt*. Jahrgang 1884. 4°. 132 stranij. Izdajatelj in odgovorni urednik: Martin Pogačar. — Tiskala Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani.
(List prinaša nemške, latinske in slovenske razprave.)

II. Društvena dela.

Čitalnica narodna v Ljubljani.

1794. *Letopis narodne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1884. Založila čitalnica. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 8°. 26 stranij.
Matica Slovenska.
1795. *Letopis Matice Slovenske* za leto 1884. Uredil: Evgen Lah. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska. V

Ljubljani. Natisnila „Národna Tiskarna“. 1884. 8°, 362 strani.

Vsebina: 1. Janša Lovro pa Valentin, slikarja slovenska Spisal J. Navratil. — 2. Ob agrarnem vprašanji. Spisal dr. Jos. Vošnjak. — 3. Razširjava kristjanstva med Slovenci. Spisal Andrej Fekonja. — 4. Prisege Ljubljanskega mesta. Spisal Dr. Fr. Simonič. — 5. Botaniški listi. Spisal Dr. Fr. Schreiner. — 6. O človeškem razumu Spisal Franjo Podgornik. — Bibliografija slovenska. Sestavil Ivan Tomšič. — 8. Letopis Matice Slovenske. Sestavil Evgen Lah, društveni tajnik in knjižničar.

1796. *Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev*. Sestavil dr. Jos. Pajek. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska, V Ljubljani. 1884. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 8°. 293 strani.

1797. *Lovčevi zapiski*. Spisal J. S. Turgenjev, preložil Fr. Jos. Remec. Drugi del. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska. V Ljubljani. 1884. Natisnila „Narodna Tiskarna“. Vel. 8°, 137—262 str.

Dramatično društvo v Ljubljani.

1798. *Slovenska Talija*. Zbirka dramatičnih del in iger. Na svetlo daje dramatično društvo v Ljubljani.

52. zvezek. 1. Deborah. Narodna igra v štirih dejanjih. Spisal Dr. S. H. Mosenthal. Poslovenil Fr. Cegnar. — 2. Revizor. Komedija v petih dejanjih. Ruski spisal Nikolaj Vasiljevič Gogol. Preložil Ivan Vesel. — 3. Oče so rekli, da le! Gluma s petjem v jednom dejanji. Spisala G. pl. Moser in A. L. Arronge, preložil Fr. Končan. Godba R. Bialova, — 4. Sáme zaaprėke. Gluma v jednom dejanji. Po W. Friedrichu. Preložil Ivan Kalan. — Perzijski šal. Šaloigra v jednom dejanji. Spisal Aleksander Dumas. Preložil Ivan Kalan. — 6. Kdor se poslednji smeje! Gluma v jednom dejanji. Spisala Marija Knaufova. Preložil Ivan Kalan. — 7. Blagajnikovo poročilo za leto 1883. — V Ljubljani 1884. 16°. Natisnila „Narodna Tiskarna“.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

1799. *Letno poročilo* društva v pomoč bolnikov in za oskrbljevanje v Ljubljani za osemnajsto društveno leto 1883, 8°. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač (Eger). Založilo društveno vodstvo.

Marijna bratovščina v Ljubljani.

1800. *Letno poročilo* društva Marijne bratovščine v Ljubljani. Založilo društvo Marijne bratovščine. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1884. 8°. 15 str.

Katoliška družba za Kranjsko.

1801. *Glasi katoliške družbe*. Na svetlo dala in založila katoliška družba za Kranjsko. XVIII. zvezek. V Ljubljani. Založila

katoliška družba za Kranjsko. Tisk „Katoliške Tiskarne.“ 1884. 8°, 186 str. (Cena 45 kr.)

Vsebina: A) Zakaj sem kristjan? — B) Minula štiristoletnica Lutrova. — C) Delo Metodovo. — D) Pogreb in vstajenje družbe Jezusove. E) Resničnost in nje nasprotje. — Brani roka me Očetova! (Pesem.)

Družba sv. Mohora v Celovcu.

(28.602 udov.)

1802. *Koledar* družbe sv. Mohora za navadno leto 1885. Na svitlo dala in založila družba sv. Mohora v Celovcu. Z dovoljenjem visokočast. krškega knezoškofijstva. 1884. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 166+74 str.
- Iz vsebine: Razgled po svetu. Spisal J. Vrhovec. — Janez Krizostom Pogačar, knezoškof ljubljanski Spisal Svetilko. — Kamenár. Japonska pripovedka; poslovenil Jeronim Val. — Dve sestri. Pripovedka posl. Radoslav. — Varujte se ognja! Svojim v prijazni opomin spisal P. Vrhovski. — Živinski pös ali živinski potni list. Spisal A. L. — Pripovedke. — Smešnice. — Zbirka gospodarskih, zdravniških in drugih skušenj.
1803. *Življenje* preblazene Device in Matere Marije in njenega prečistega ženina svetega Jožefa. Popisal Janez Volčič, duhoven ljubljanske škofije. Izdala družba sv. Mohora v Celovcu. III. snopič. Z dovoljenjem visokočastitega kerškega knezoškofijstva. 1884. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. Vel. 8°, 305 — 456 str.
1804. *Občna zgodovina* za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Staré, kr. profesor više realke v Zagrebu. Izdala in založila družba sv. Mohora v Celovcu. X. snopič. 1884. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 89 — 280 str.
1805. *Slovenski pravnik*. Poduk o najpotrebniših zakonih. Spisal Dr. Ivan Tavčar v Ljubljani. Izdala in založila družba sv. Mohora v Celovcu. II. snopič. 1884. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°. 161—304 str.
1806. *Miklova Zala*. Povest iz turških časov. Spisal dr. J. Sket. Izdala in založila družba sv. Mohora v Celovcu. Z dovoljenjem visokočast. krškega knezoškofijstva. Slov. Večernic 38. zvezek. 1884. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 96 str.
1807. *Cecilija*. Cerkvena pesmarica. Po naročilu „Cecilijinega društva v Ljubljani“ uredil Anton Foerster. Izdala in založila družba sv. Mohora v Celovcu. II. del. 1884. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°, 407 str.

C. kr. kmetijska družba v Ljubljani.

1808. *Mlekarstvo*. Spisal Gustav Pirc, tajnik c. kr. kmetijske družbe Kranjske in kmetijski potovalni učitelj za Kranjsko. Z v berilo vtisnjenimi slikami. Založila in izdala c. kr. kmetijska družba Kranjska. V Ljubljani, 1884. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 8°. 60 str.

III. Pravoznanska in državoznanska dela.

1809. *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 9. septembra do 18. oktobra l. 1884.* (Po stenografičnih zapisnikih.) 24. zvezek. V Ljubljani. Založil deželni odbor Kranjski. — Tisk Milicev. 1884. 4°, VIII., XXX., XXX., 284, 368, 139 strani.
1810. *Občni sodni red*. Patent dne 1. maja 1781. št. j. zz. — V Ljubljani, 1884. Založnik dr. Alf Mosché. Tiskala „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 219 str.

IV. Jezikoslovje.

1811. *Jezičnik*. Knjiga Slovenska v XVIII. veku. Spisal J. Marn. XXII. Leto. V Ljubljani. Natisnil in založil Rudolf Milic. 1884. Vel. 8°, 82 str.

V. Lepoznanstvo.

1812. *Josipa Jurčiča zbrani spisi*. Založil in na svetlo dal „odbor za Jurčičev spomenik“. — Uredil Fr. Levec. II. zvezek: Pripovedni spisi. — V Ljubljani, 1884. Natisnila „Narodna Tiskarna“, m. 8°, 296 str. (Cena 70 kr.)

Vsebina: 1. „Jurij Kozjak“ slovenski janičar. Povest iz petnajstega stoletja domače zgodovine. — 2. „Spomini na deda“. Pravljice in povesti iz slovenskega naroda. — 3. „Jesenska noč mej slovenskimi polharji“. Črtice iz življenja našega naroda. — 4. „Spomini starega Slovenca“ ali črtice iz mojega življenja. Spisal Andrej Pajk, bivši avstrijski in francoski vojščak na Francoskem in Ruskem ob Napoleonovem času.

1813. *Josipa Jurčiča zbrani spisi*. Založil in na svetlo dal „odbor za Jurčičev spomenik“. — Uredil Fr. Levec. III. zvezek: Pripovedni spisi. — V Ljubljani, 1884. Natisnila „Narodna Tiskarna“, mal. 8°, 277 str.

Vsebina: 1. Domen; povest. — 2. Jurij Kobila. Izvirna povest iz časov lutrovske reformacije. — 3. Dva prijatelja. — 4. Vrban Smukova ženitev. Humoristična povest iz narodnega življenja. — 5. Golida. Povest po resnični dogodbi. — 6. Kozlovska sodba v Višnji Gori. Lepa povest iz stare zgodovine.

1814. *Narodna biblioteka*. X. snopič. Koliščina in stepe. Spisal v poljščini Mihal Grabowsky, poslovenil Fr. Cegnar. Novomesto 1884. — Natisnil in založil J. Krajec. 16°, 96 strani.
1815. *Narodna biblioteka*. XI. snopič. Za kruhom. Povest. Poljski spisal H. Sienkiewicz. Poslovenil P. Miklavec. — Novomesto 1884. — Natisnil in založil J. Krajec. 16°, 120 str.
1816. *Narodna biblioteka*. XII. snopič. Spisi Andrejčkovega Jožeta. I. Črtice iz življenja na kmetih. — Novomesto 1884. Natisnil in založil J. Krajec. 16°, 91 str.
1817. *Narodna biblioteka*. XIII., XIV., XV. in XVI. snopič. Babica. Obrazi iz življenja na kmetih. Spisala po česki Božena Němcova. Poslovenil France Cegnar. — Novomesto 1884. Natisnil in založil J. Krajec. 16°, 313 str.
1818. *Casnikarstvo in naši časniki*. Spisal * * *. Stat nominis umbra. Ponatisnjeni listki iz „Slovenskega Naroda“. Založil Ivan Železnikar. Natisnila „Narodna Tiskarna“. V Ljubljani, 1884. 16°, 294 str. (Cena 70 kr)
1819. *Pesmi*. Zložil Vinko Gregorič Podkraškogorski. I. zvezek. Natisnila Hilarijanska tiskarna v Gorici. 1884. mal. 8°, 80 str.
1820. *Knez Serebrjani*. Ruski spisal grof A. K. Tolstoj. Poslovenil I. P. (Ponatisnjeni listki iz „Slovenskega Naroda“.) — V Ljubljani, 1884. Natisnila in založila „Narodna Tiskarna“. mal. 8°, 609 strani.
1821. *Junak našega časa*. Roman. Spisal M. Lermontov. Poslovenil J. P. (Ponatisnjeni listki iz „Slovenskega Naroda“.) — V Ljubljani, 1883. Natisnila in založila „Narodna Tiskarna“. mal. 8°, 264 strani.
1822. *Dubrovski*. Povest. Spisal A. S. Puškin. Poslovenil J. P. (Ponatisnjeni listki iz „Slovenskega Naroda“.) — V Ljubljani, 1883. Natisnila in založila „Narodna Tiskarna“. mal. 8°, 122 strani.
1823. *Zgodovina farâ ljubljanske škofije*. Izdaje A. Koblar. Prvi zvezek: Zgodovina Sorške in Preške fare. (Ponatis iz „Laib. Diöcesanblatt-a“.) — V Ljubljani. Založnik Anton Koblar. 1884. 8°. VIII + 131 str.

1824. *Zgodovina politična in kulturna štajerskih Slovencev*. Spisal in založil Ivan Lapajne, meščanska šole ravnatelj in c. kr. okrajni šolski nadzornik v Krškem (Gurkfeld). Cena vezanemu iztisu 1 gld. 20 kr. — V Ljubljani. Natisnil J. Rudolf Milic. 1884. 8°, 310 str.
1825. *Veriand de Graz*. Zgodovinsko-rodoslovna razprava. Spisal Davorin Trstenjak. V Celovci, 1884. Tisk tiskarne družbe sv. Mohorja. Založil pisatelj. 8°, 71 str.
1826. *Kratek pregled bosanskega slovstva*. Sestavil Mihael Napotnik. V Mariboru, 1884. Založil pisatelj.
1827. *Kako sem se jaz likal*. Povest slovenskega trpina v poduk in zabavo. Spisal Jakob Aléšovec. — V Ljubljani. Založil pisatelj. — Tisk Jos. Blaznikovih naslednikov. 1884. 12°.
1828. *Ne v Ameriko!* Povest Slovincem v poduk. Po resničnih dogodbah sestavil in spisal Jakob Aléšovec. — V Ljubljani. Založil pisatelj. — Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 1883. 8°. 231 str. (Cena 1 gld.)
1829. *Šaljivi Slovenec*. Zbirka najboljših kratkočasnic iz vseh stanov. Nabral Anton Brezovnik, učitelj. Natisnila in založila Kleinmayr et Bamberg. V Ljubljani, 1884. mal. 8°, 192 str. (Cena 60 kr.)
1830. *Spisi Krištofa Smida*. VI. zvezek. Ferdinand. Čudapolno življenje mladega španjskega grofiča. Poslovenil P. Florentin Hrovat. — V Novomestu, 1884. Tiskal in založil J. Krajec. 8°, 246 str.
1831. *Mladega Gašparja življenje in trpljenje*. Prosto poslovenil J. S. Gombarov. Ponatis iz „Slovenca“. — Tisk in založba „Katoliške Tiskarne“ v Ljubljani. 1884. 8°, 121 str. (Cena 30 kr.)
1832. *Odkritje Amerike*. Predelal H. Majar. Poučno-zabavna knjiga v treh delih o: I. Kolumbu. II. Kortesu. III. Pisaru. — Ljubljana. Tiskala in založila Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1883. 8°. 162 + 141 + 133 str. (Cena 1 gld. 60 kr.)
1833. *Mlada leta*. Našej deci napisal Josip Gradačan. Ob piščevih troških natisnili J. Blaznika nasledniki. V Ljubljani 1884. 8°. 48 str. (Cena 20 kr.)
1834. *Narodne pripovedke za mladino*. Spisal Dominicus. I. zvezek. — V Ljubljani. Založil in izdal Janez Giontini.

1884. — Tiskala Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. 8°. 87 str. (Cena 25 kr.)
1835. *Domača čitalnica*. (I. zvezek.) Ribičev sin. Pravljica. Za slovenski narod prosto predelal F. St. Poleg narodne pripovedke, zapisane v „Sloveniji“ leta 1848. po Lovro Pintarji. Natisnil M. Šeber v Postojni. Založil in prodaje Janez Giontini. V Ljubljani 1884. 8°. 36 strani. (Cena 12 kr.)
1836. *Roparsko življenje*. Povest. Prosto poslovenil Ignacij Hladnik. — V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 1884. mal. 8°. 86 str.
1837. *Ženitne ali svatbine navade in napitnice z godčevskim katekizmom iz slovenjbistriške okolice na Štajerskem*. Zapisal Lovro Štepišnik. Maribor 1884. Tisk in zaloga J. Leonova. (Cena 15 kr.)
1838. *Opis Krškega okrajnega glavarstva v zemljepisnem in zgodovinskem obziru. Z načrtom Krškega mesta in zemljevidom Krškega okrajnega glavarstva. Sodelovanjem šolskih voditeljev v okraji izdal in založil Iv. Lapajne*. (Ponatis iz „Učit. Tovariša.“) 1884. 8°. Natisnil R. Milic.

VI. Šolske knjige.

1839. *Slovenska slovnica za srednje šole*. Spisal J. Šuman, c. kr. profesor na akad. gimnaziji dunajskem. Tiskala in založila tiskarna „družbe sv. Mohorja“. V Celovci 1884. 8°. 202 str. (Cena 1 gld.)
1840. *Slovenska slovnica z naukom, kakó se pišejo pisma in opravični sestavki*. Spisal Peter Končnik. Na Dunaji. V c. kr. založbi šolskih knjig. 1883. 8°. Natisnil Karol Goršek na Dunaji. 268 str.
1841. *Aritmetika za nižje gimnazije*. Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Po dvajsetem natisku poslovenil J. Celestina. Drugi del. — V Ljubljani. Tiskala in založila Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1884. 8°. 146 str.
1842. *Geometrija za nižje gimnazije*. Spisal dr. Fr. vitez Močnik. Po štirinajstem natisku poslovenil J. Celestina. Drugi del. V berilo vtiskanih je 94 slik. — V Ljubljani. Natisnila in založila Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1884. 8°. 98 str.
1843. *Fizika v nižjih šolah*. Metodična razprava. Spisal Fr. Hauptman. Ponatis iz „Popotnika“. Založil M. Nerat. Tisk J. Leona. Maribor, 1884. Vel. 8°, 26 str. (Cena 15 kr.)

1844. *Četrto berilo* za ljudske in nadaljevalne šole. Sestavil Peter Končnik. — Na Dunaji. V c. kr. zalogi šolskih knjig. 1883. 8°. 328 strani.
1845. *Tretje berilo* za ljudske šole. (Tiskano brez premene kakor leta 1882.) Veljá vezano s platnenim hrbtom 40 kr. — Na Dunaji. V c. kr. zalogi šolskih knjig. 1884. 8°. 268 str. Natisnil Karol Gorišek na Dunaji.
1846. *Začetnica* in prvo berilo za ljudske šole. Spisal Ivan Miklosich. (Tiskano brez premene kakor leta 1883.) — Na Dunaji. V c. kr. založbi šolskih knjig. 1884. 8°. 106 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.
1847. *Tretja nemška slovnica* za ljudske šole. (Tiskana brez premene kakor leta 1881.) Velja zvezana v platnenem hrbtu 30 krajc. — Na Dunaju. V c. kr. založbi šolskih bukev. 1884. Tiskal Karel Gorišek na Dunaju. 8°. 208 str.
1848. *Tretja računica* za slovenske ljudske šole. Spisal Dr. vitez Franjo Močnik. Osmo izdanje. (Tiskano brez premene kakor l. 1883.) Veljá 13 kr. — Na Dunaji. V ces. kralj. zalógi šolskih bukev. 1884. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji. 8°. 59 str.
1849. *Zgodbe svetega pisma* starega in novega zakona. Za katoliške ljudske šole. S 50 podobšinami in 1 zemljevidom. Po nemško spisal dr. J. Schuster, poslovenil Anton Lesar, duhoven ljubljanske škofije. (Tiskane brez premene, kakor l. 1881.) C. kr. zaloga šolskih knjig. Veljajo v platnenem hrbtu zvezane 50 kr. a. v. — Na Dunaji v c. kr. zalógi šolskih bukev. 1884. v 8°. 203 str.
1850. *Sveti listi, berila in evangelii* za nedelje in praznike celega leta in vse dni svetega posta. Z navadnimi molitvami pri službi božji. (Tiskani brez premene kakor l. 1883.) — Na Dunaju. V c. kr. založbi šolskih bukev. 1884. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji. 8°. 430 str.
1851. *Krščanski katoliški nauk*. (Tiskan brez premene kakor l. 1881.) Na Dunaji. C. kr. založba šolskih knjig 1883. 8°. 170 str.
1852. *Krščanski nauk za prvence*. (Prvo in drugo šolsko leto.) Sestavil Simon Zupan, katehet. Druzega natisa. Z dovoljenjem visokočastitega knezoškofijstva. V Ljubljani, 1884. Lastna založba. — Prodaja katoliška bukvarna. Natisnil R. Milic. 8°. 48 str. (Cena 12 kr.)

1853. *Kratki katekizem v prašanjih in odgovorih za ljubljansko škofijo*. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 1884. 8°. 96 str.
1854. *Cerkvene pesmi za šolsko mladež*. Natisnil J. Leon. V Mariboru 1884. (Nov natis. Cena 8 kr.)

VII. Šolska poročila.

1855. *Letno sporočilo čveterorazredne ljudske šole v Krškem konec šolskega leta 1883/84*. Založila čveterorazredna ljudska šola v Krškem. Tisk Milicev v Ljubljani. 8°. 11 str.
(Ima sestavek: Dodatek k opisu Krškega okrajnega glavarstva. Spisal J. Ravnikar.)
1856. *Letno sporočilo čveterorazredne deške šole v Kamniku 1883/84*. Založila čveterorazredna deška šola v Kamniku. Tiskal R. Milic v Ljubljani. 8°. 8 str.
1857. *Letno poročilo I. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani*. Tisk Milicev. 8°. 12 str.
1858. *Letno poročilo II. meste peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani 1883/4*. — Založila II. mestna deška ljudska šola v Ljubljani. Tisk Milicev. 8°. 20 str.
(Ima sestavek: Slavnostni govor pri slovesnosti 600 letnice, odkar je Kranjska združena z Avstrijo, dne 11. julija 1883. Govoril ravnatelj gosp. Leopold Belar.)
1859. *Letno sporočilo štirirazredne dekliske šole v Črnomlji 1884*. — Založil krajni šolski svet v Črnomlji. Tiskal J. Krajec v Rudolfovem. 8°.
- (Ima sestavek: Janez Vrlin. Nekaj v pouk in kratek čas; napisal Fr. Šetina.)
1860. *Razredba učenk peterorazredne dekliske šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1883/4*. Tisk. Milicev. 8°.
1861. *Letno poročilo čveterorazredne ljudske šole v Škofji Loki koncem šolskega leta 1883/4*. 8°.
1862. *Letno poročilo čveterorazredne deške in dvorazredne dekliske ljudske šole v Kranji koncem šolskega leta 1883/4*.
1863. *Letno poročilo dvorazredne dekliske ljudske šole s poludnevničnim poukom v Kamniku o koncu šolskega leta 1883/4*. 8°.
1864. *Letno poročilo čveterorazredne ljudske šole v Postojini koncem šolskega leta 1883/4*. 8°.
1865. *Letno poročilo čveterorazredne deške ljudske šole v Rudolfovem (Rudolfswertu) 1883/4*.

VIII. Molitevne in poučne knjige

1866. *Duhovno Pastirstvo*. Pervi del. Oseba pastirjeva, homiletika, katehetika. Slovenskim bogoslovcem in mašnikom spisal Anton Zupančič, profesor pastirstva na Ljubljanskem bogoslovnem učilišču. Z dovoljenjem prečastitega knezoškofijstva. V Ljubljani. 1884. Založil pisatelj. Prodaja „Katoliška Bukvarna“. Natisnila „Katoliška tiskarna“. Vel. 8°. 280 str. (Cena 1 gld. 20 kr.)
1867. *Duhovno pastirstvo*. Drugi del. Splošna liturgika, ljudske pobožnosti, brevijar, sv. maša. Slovenskim bogoslovcem in mašnikom spisal Anton Zupančič, profesor pastirstva na Ljubljanskem bogoslovnem učilišču. Z dovoljenjem prečastitega knezoškofijstva. V Ljubljani. Založil pisatelj. Prodaja „Katoliška Bukvarna“. 1884. Vel. 8°. 281—504 str. (Cena 95 kr.)
(Ta knjiga je nadaljevanje prvega dela.)
1868. *Šmarnice* ali majnikovi ogovori. Spisal Simon Gaberc, Framski župnik. Z dovoljenjem vis. čast. knezoškofijstva lavantinskega. V Ljubljani, 1884. Založba „Kat. bukvarne“. — Tisk „Katol. tiskarne“. 120, VIII + 313 str. (Cena 90 kr.)
1869. *Molitvenik* za dijake. Češki spisal Anton Mužik. Poslovenil Franjo Marešič. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani. 1884. m. 8°. 276 str. (Cena 1 gld. 10 kr.)
1870. *Pot v nebesa* ali življenje udov III. reda sv. Frančiška Serafinskega, ki med svetom živijo. Sestavil O. Nikolaj Meznarič, frančiškan v Mariboru. Z dovoljenjem v. č. knezoškofijsk. ordinariata Lavant. preč. generaln. vizitatorja Tirolsko-Štajerske provincije. — 1884. Tiskal J. Leon v Mariboru. 12°. 536 str.
1871. *Sveti Alojzij* mladenčem in deklicam zvest in zanesljiv vodnik proti nebesom ali šestnedeljska pobožnost k njegovi časti. Spisal Fran Ser. Bezjak, kn. šk. duhovni svetovalec in župnik pri sv. Marku niže Ptuja. Z dovoljenjem visokoč. Lavant. knezoškofijstva. Tisk in zaloga J. Leonov v Mariboru. 8°. 128 str.
1872. *Sveti Frančišk* vtemeljitelj III. spokornega reda. Molitvenik zlasti za tretjerednike pa tudi za druge verne kristjane. Sestavil Franz Ser. Bezjak, kn. šk. duh. svetovalec in župnik pri sv. Marku niže Ptuja. Drugi predelan in

pomnožen natis. (S pristavkom: Za leto 1884 izdani razglasi sv. Očeta Leona XIII. zadevajoči III. red). — V Ptuj 1883. Založil in tiskal W. Blanke. 12°. 460 str. (Cena 90 kr.)

1873. *Bratovščina sv. Uršule* in njenih tovarišic, za srečno zadnjo uro ter za medsebojno kerščansko podučevanje in bratovsko opominjevanje k lepemu življenju. Podučne in molitvene bukvice bratom in sestram te družbe in slehernemu v poduk in spodbudo. Z dovoljenjem visokočast. velike namestnije Ljubljanskega škofijstva. Tretji natis. V Ljubljani. 1884. Založba bratovščine. — Tisk „Katoliške tiskarne“. m. 8°. 160 str.)
1874. *Molitvene Bukvice* za pobožno mladost. Z navadnimi mašnimi molitvami, s križevim potom, litanijami itd. Spisal A. P. Tretji natis. V Ljubljani. Založba H. Ničmana. Tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani. 1883. 16°. 252 str.
1875. *Molitvice* bogoljubnega kristijana. V Gorici. Natisnil in založil Paternolli. 16°. 224 str. (1884.)
1876. *Kratke molitve in zdihljeji*. Založila „Katoliška Bukvarna“. Tiskala „Katol. Tiskarna“ v Ljubljani. 16°. 8 str. (Cena 3 kr.)
1877. *Bratovščina sv. Dizma* v tolažbo in rešenje vernim dušam v vicah, v stolni cerkvi v Ljubljani po cerkvenih pravilih ustanovljena, in postavno združena z milostipolno nadbratovščino pri sv. Mariji Monteronski v Rimu. — Z dovoljenjem visokočastit. Ljubljanskega knezoškofijstva. Založila bratovščina. — Natisnila „Katoliška tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 15 str. (Nov natis; cena 3 kr.)
1878. *Petirnati škapulir*. Po zanesljivih spisih za družabnike petirnatega škapulirja sestavljal Anton Peterlin, župnik. Z dovoljenjem vis. častitljivega ljubljanskega kapitularnega konzistorija. Samozaložba. Tiskal J. Krajec v Rudolfu. 1884. 16°. 56 str. (Cena 12 novč.)
1879. *Rožni venec*, s katerim počastimo čednosti najsv. Serca Jezusovega. — Tisk in založba J. Blaznikovih naslednikov. 1884. 8 str.

(Na posamnih listih, ki se lahko vtaknejo v molitveno knjižico.)

1880. *O Marija, Kraljica sv. roženvenca*, prosi za nas! Z dovoljenjem visokočast. ljubljanskega knezoškofijstva. Tiskal in založil J. Krajec v Novomestu. 1884.

(Na dveh listkih sestavljeno, kar je vedeti udom bratovščine presv. Marijinega rožnega venca.)

1881. *Molitve*, ktere naj se z mašnikom vred opravijo po vsaki tihi sv. maši. — Založba „Katol. Bukvarne“. — Tisk „Katol. Tiskarne“ v Ljubljani.
(Molitev je natisnena na različnih sv. podobicah, ki se dobivajo po 3 kr. iztisek.)
1882. *Spomin na prvo sv. Obhajilo*. Založila katoliška bukvarna v Ljubljani. — Tisk Milicev. (Cena 3 kr.)
(To so sv. podobice s primerno molitvico ob zadnji strani, ki se dajejo otrokom v spomin na prvo sv. obhajilo.)
1883. *Okrožnica Njih Svetosti papeža Leona XIII. o družbi framaonski*. Tisk in založba „Katoliške Tiskarne“. V Ljubljani, 1884. 8°. 16 str.
1884. *Dejanje svetega Detinstva*. V poduk malim in odraščanim. Zvezek IV. Z dovoljenjem visokočastitega knezoškofijstva Ljubljanskega. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1884. 16°. 48 str.
1885. *Služabnik in cerkovnik pri katoliški službi božji*. Lahko razumljiv poduk, kako se je treba obnašati pri navadnih cerkvenih opravilih; pristavek nekaterih kratkih mašnih molitev, litanij in drugih cerkvenih molitev. Sestavil Josip Jurik. Knjižica velja 25 kr. — V Mariboru 1884. Založil izdatelj. 16°. 80 str. Natisnila Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani).
1886. *Angeljska služba* ali poduk, kako naj se pri sv. maši streže. — V Ljubljani. 1884. Založila „Katoliška Bukvarna“. Natisnila „Katoliška Tiskarna“. 32°. 16 str. (Cena 5 kr.)
1887. *Jakob*, po usmiljenji Božjem in apostolskega sedeža milosti knezoškof ljubljanski. — — — Založil konzistorijski urad. Natisnila „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani. 1884. 4°. 6 str.
(To je nastopni pastirski list novega knezoškofa Ljubljanskega.)
1888. *Pastirski list* knezoškofa dr. Alojzija Zorna za goriško nadškofijo.
1889. *Pastirski list* Janeza Nepomuka, škofa Tržaško-Koparskega.
1890. *Pastirski list* Jakoba Maksimilijana, kneza in škofa Lavantinskega.

IX. Različna dela.

1891. *Ob agrarnem vprašanji*. Spisal dr. Josip Vošnjak. Ponatis iz letopisa „Matice Slovenske“ l. 1884. Založil pisar-

- telj. Tiskala „Narodna Tiskarna“. V Ljubljani. 1884. 8°. 80 str.
1892. *Kratek pouk o zemljišči.* (Terrainlehre) slovensko-nemški c. kr. slovenskim vojakom v uporabo v uporabo po vprašanjih in odgovorih. Z dvema podobama. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovci 1884. mal. 8°. 21 str. (Cena 20 kr.)
1893. *Osnova vojsstva* (Heeres-Organisation) cesarskim in kraljevskim vojakom v pouk v vprašanjih in odgovorih. V Kromerži. Tisk J. Šperlina. Založba pisateljeva. 1884, mal. 8°. 33 str. (Cena 20 kr.)
1894. *Poročilo o kmetijski enketi* dné 17. in 18. aprila 1884. v Ljubljani. Uredil dr. Jos. Vošnjak, deželni odbornik. Založil in na svetlo dal deželni odbor kranjski. Natisnila „Narodna Tiskarna“. 1884. 8°. 72 str.
1895. *Najnovejši hitri računar*, v katerem se iznesek vsakorsne kupčije že izračunjeno najde. J. Leona tiskarna v Mariboru.
1896. *Nagrobnica*, katero je o pokopu prečastitega gospoda Franca Juvančiča, bivšega častnega korarja lavantinske stolne cerkve, odlikovanca z vitežkim križem ces. avstr. Franc-Jožefovega reda, knezoškofijskega konzistorijalnega svetovalca, kanonika strasburškega kapitola, dekana in farnega predstojnika pri Novi Cerkvi, govoril dr. Mih. Napotnik, profesor bogoslovja. Založil pisatelj. Tiskal J. Leon. V Mariboru. 1884. 8°. 12 str.
1897. *Kdo je mojster in kdo — skaza.* Odgovor „Slovenčevemu“ podlistkarju. Založil Fr. Wiesthaler. Tisk „Narodne Tiskarne“. V Ljubljani. 1884. 8°. 8 str.
1898. *Nemški šulverein.* Ljubljenim Slovincem spisal v pouk in svarilo Desterniški. Ponatis iz „Slov. Gospodarja“. — Založilo Slovensko društvo. Natisnil J. Leon v Mariboru. 1884. 8°. 23 str. (Cena 5 kr.)
1899. *Zlati ključ za srečne volitve.* Na svetlo dal in založil Filip Haderlap. Natisnila družba sv. Mohorja. 1884. 8°. 38 str.
1900. *Osnovna pravila za obrtne zadruge*, — zadružne bolniške blagajnice, — zadružne razsodiške odbore in za pomočniške zборе. Po uradnem nemškem tekstu izdala in založila trgovinska in obrtna zbornica za Kranjsko. Natisnila Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani. 1884, mal. 8°. 46 str.

1901. *Besede k božičnemu oratoriju* po besedah sv. pisma za šolo in mešani zbor zložil Henrik Fidel Müller, dekan v Kaselu. Založilo „Collegium Marianum“. Tisk Blaznikovih naslednikov v Ljubljani. 8°. 6 str. (Brez letnice).
(Besede je menda preložil g. Bilec.)
1902. *Svojim volilcem* o svojem delovanju v državnem zboru l. 1884. Adolf Obreza. — Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 8°.
1903. *Pravila* Čitalnice v Kranji. 1884. Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 4 str.
1904. *Pravila* posojilnice v Ptuj. 1884. Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 16 str.
1905. *Pravila* posojilnice v Pišecah. 1884. Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 12 str.
1906. *Pravila* posojilnice v Slatini. 1884. Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 12 str.
1907. *Pravila* posojilnice v Št. Petru pod svetimi gorami. 1884. — Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 12 str.
1908. *Pravila* posojilnice v Makolah. 1884. — Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 12 str.
1909. *Pravila* posojilnice v Konjicah. 1884. — Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°. 12 str.
1910. *Pravila* zveze slovenskih posojilnic v Celji. 1884. — Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°.
1911. *Pravila* učiteljskega društva za Sežanski okraj v Sežani. 1884. — Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°.
1912. *Pravila* Čitalnice v Ormužu. 1884. — Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8°.
1913. *Pravila* delniškega društva „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. — V Ljubljani, 1884. — Tisk „Narodne Tiskarne“. Lastna založba. 8°. 16 str.
1914. *Velika Pratika* za navadno leto 1885, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. kr. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznik-ovi nasledniki. 16°. (Cena 15 kr.)

Iz vsebine: † Kanonik dr. Janez Gogala. (S podobo.) Spisal —y—. — Blaž Potočnik, bivši župnik v Št. Vidu nad Ljubljano, (S podobo.) — Nova dvorna palača in nova zbornica državnih poslancev na Dunaji. (S 3 podobami.) — Mnogovrstne gospodarske skušnje. — Pogovor pod lipo. — Naznanila.

1915. *Mala Pratika* za navadno leto 1885., ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 16°. (Cena 13 kr.)

Mala Pratika je samó ponatis koledarskih stvari iz „Velike Pratique“.

1916. *Slovenska Pratika* za navadno leto 1885, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnila in založila Kleinmayr et Bamberg. 16°. Cena 13 kr.
1917. *Južnostajerski koledar* za na steno za 1885. leto. Velika 4°. V zalogi J. Leona v Mariboru.
- Obseza razven popolnega koledarja vse mrakove solnca in meseca, kmetske prigovore o vremenu in letini, vse letne in živinske sejme, dozdevno vreme, državne prepovedane čase, lestvice za pristojbine kolekov itd. (Cena 25 kr.)
1918. *Jurijev Koledar* za navadno leto 1885. Uredoval: Jurij s Pušo s pomočjo drugih velikih in malih Jurijev. I. letnik. Cena 50 soldičev. — Trst. Natisnila tiskarna C. Amati-ja sinov 1884. 8°. 109. str. —
1919. *Viseča Pratika* za leto 1885., prilepljena z obešalom od kovine. Novo mesto. Založil J. Krajec.
1920. *Žepni koledar* za navadno leto 1885. V Novomestu. Tiskal in založil J. Krajec. (Cena 20 kr.)
1921. *Koledar in dnevnik* za leto 1885. V Novomestu. Tiskal in založil J. Krajec.
- Ta koledar, v obliki žepnih zapisnih knjižic, obseza poleg navadnih koledarskih stvari tudi pouke o pošti in telegrafu, o novi meri in raznovrstnih novcih domačih in tujih, o kuponih, srečkah in dr. Dalje navaja tudi pregled vseh političnih, finančnih in pravosodnih oblastev in šolskih zavodov po vsej slovenskej zemlji. (Cena 70 kr.)
1922. *Dodatek* koledarju in kašipotu po Trstu za leto 1884. Vel. 8°. 66 str.

Dodatek obseza: 1. Obrtni stan; 2. O pridelovanji sparglja, navod za kmetovalce s slikami; 3. Životopis pesnika Franca Cegnarja; — 4. „Razpotje“, novelica iz tržaškega življenja, spisala gospica Marija Antonija; — 5. Smešnice; — 6. Iskrice.

X. Muzikalije.

1923. *Glasbena Matica*. Zvezek XIII. Osem napevov za moške glasove zložil Ant. Foerster. V Ljubljani. 1884. Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica“. Natisnili J. Blaznikovi dediči. Vel. 8°. 24 str.
- Obseg: 1. Pjevajmo, Ljud. Varjačič; 2. Pobratimija, S. Jenko; 3. Bohinjska, J. Fleišman; 4. Zdravica (Kozarce v roke, veselje v srce); 5. Napitnica. (Kak vinčice danes se sveti); 6. Nočni pozdrav, Ljud. Varjačič; 7. Njoj, Ljud. Varjačič; 8. Sokolska, Iv. Jenko.
1924. *Pozdrav iz daljave*. Parafraza za klavir zložil Hrabroslav Volarič. Op. 2. — Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica“ v Ljubljani. Tiskala Engelmann in Mühlberg v Lipsiji. Fol. 7 str.

1925. *Darilo*. Besede M. Vilhar-jeve. Samospev za srednji ženski ali moški spremljan s klavirjem uglasbil Anton Nedvčd. — Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica“ v Ljubljani. 1884. (Musikalienverein von Jos. Eberle et Comp. Wien.) Fol. 5 str.
1926. *Skladbe* zložil F. S. Vilhar. Prva knjiga. Vlastnina skladateljeva. Tiskala Engelmann et Mühlberg v Lipsiji. Fol. 92. str.
Vsebinska: 1. Mornar, 2. Kam? 3. Ružici; 4. Ukazi; 5. O zakaj si se mi vdala; 6. Nezakonska mati; 7. Moja ladja; 8. Pobratimija; 9. Bledi mjesec; 10. Slavjanska; 11. Na Velebitu; 12. To borno srce; 13. Karanfilu; 14. Narodna poputnica; 15. Naša zvezda; 16. U kolo; 17. Ne vdajmo se; 18. Tri čaše; 19. Slavnostna kantata; 20. Domovini; 21. Uzor; 22. Ustaj; 23. Pod oknom; 24. Po jezeru; 25. Spomenice; 26. Sarafan — Parafraza; 27. Fantazija; 28. Po jezeru; 29. Balada; 30. Meditacija.
1927. *Slovó*. Pesen Boris-Miranova. Uglasbil za moški zbor in tenor-solo ter poklonil slavnemu slovenskemu Zpěvackemu spolku na Dunaji Anton Nedvčd. Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica“ v Ljubljani. Vel. 8°. 5 str.
1928. *K tebi srca povzdignimo!* Maša druga za moški zbor, uglasbil Anton Nedvčd. — Izdala in založila „Glasbena Matica“ v Ljubljani. 1884. Tiskala Engelmann in Mühlberg v Lipsiji. Vel. 8°.
1929. *Venec čveterglasnih pesni*. Zložil Hrabroslav Volarič, učitelj v Kobaridu. Delo I. Izdal in založil skladatelj. Natisnila Klein in Kovač (Eger) v Ljubljani. 1884.
1930. *Maša* za troglasni moški, ženski ali mešani zbor sè spremljavo orgel (ad libitum). V spomin shoda prijateljjev prave cerkvene glasbe na sv. Gori pri Gorici v dan 17. maja 1883 l., uglasbil in prečastitemu gosp. Blažu Gerči udano poklonil Danilo Fajgelj, op. 12. Založil skladatelj v Tominu.
1931. *Spomin na Mozirje*. Blagorodnemu gospodu Josipu Lipoldu, starosti „Savinjskega Sokola“ itd., iz prilike blagoslovljenja Sokolske zastave 1. junija 1884. l. posvetila Ante Sochor in Ivan Gabršek. — V Ljubljani, 1884. Natisnil in založil R. Milic. Fol.

XI. Dodatek.

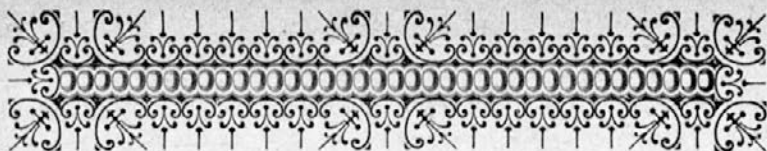
1932. *Razlaganje krščanskega katoliškega nauka*. Spisal po drugih spisih duhoven ljubljanske škofije. V Celovci 1876. Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. Vel. 8° 1273 strani.

O p o m n j a. „Razlaganje krščanskega katoliškega nauka“ je prinašal kot doklado po gospodu Andr. Einspielerju uredovani „Slov. Prijatelj“, kateri je koncem 1883. l. nehal izhajati. Rečena knjiga

je bila 1876. leta dokončana in obsega 8 debelih zvezkov. Prve zvezke je spisal Ivan Škofic bivši župnik v Suhoru pri Metliki, druge pa gospod Ivan Volčič, sedanji župnik v Šmarjeti. Ker ta knjiga kot celota ni bila še v slovenski bibliografiji omenjena, vzeli smo jo v „Dodatek“ v katerem bomo take knjige omenjali, katere smo, bodi si kakor koli, pri rednem spisovanji „Slov. bibliografije“ izpustili. Pis.

1933. *Šolske katekeze za pervence*. Spisal Tomaž Mraz, župnik v Vuhredu, lavantinske škofije. Tiskarnica družbe sv. Mohora. 1878. Vel. 8°. 240 strani.
- (Opomnja. Ta knjiga je izhajala kot priloga v „Slov. Prijatelju“ in je bila 1878. l. dovršena, a v slovenski bibliografiji v „Matičnih Letopisih“ kot celeta do zdaj še ni bila omenjena).
1934. *Razlaga največjega šolskega katekizma*. Spisal Tomaž Mraz, nadžupnik in dekan. 1883. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. Vel. 8°, 1036 strani.
1935. *Kratko poročilo o prvi lavantinski diecezni sinodi, obhajani v Mariboru dne 27. — 30 avgusta l. 1883*. Sestavil dr. Mihael Napotnik. V Mariboru, 1883. Tiskal Janez Leon. 8°. 23 str.

LETOPIS MATICE SLOVENSKE.

Sestavil **Evgen Lah**, društveni tajnik in knjižničar.

I.

Matica Slovenska.

1864—1874—1884.

Z Najvišjim sklepom dné 4. februarija 1864. leta potrjena končala je „Matica Slovenska“ lani svoje dvajseto leto. Misel, naj bi se ustanovilo društvo v Ljubljani, čegar namen naj bi bil slovenskemu narodu pripomoči do prave omike s tem, da daje primerne knjige v slovenskem jeziku na svetlo ali pa vsaj deluje na to, da se izdadó, je sicer veliko starejša, toda prizadevanje, da bi se uresničila, ostalo je dolgo časa brezuspešno. Še le slavljenje vseslovenskega praznika, tisočnice po slovenskih blagovestnikih sv. Cirilu in Metodu, podalo ji je novega in tako odločilnega življa, da se je, po ranjem dr. Tomanu v „Novicah“ 7. januarija 1863. l. in po nekaterih štajerskih rodoljubih vnovič sprožena, kmalu potem zvršila. Število podpornikov in radodarnih rodoljubov, ki so javljali svoj pristop k nameravanemu društvu in da rovali znatne svote, rastlo je od dné do dné, darovane svote so se jele hipoma množiti. Društvo je bilo zagotovljeno. Na podlagi pravil drugih že obstoječih slovanskih matic se je osnoval črtež pravilo m po posebnem odseku, obstoječem iz ranjih gg. dr. vit. Bleiweisa, dr. Coste in dr. Tomana, ter predložil provizoričnemu osnovalnemu odboru 40 udov v pretres. Na to jih je vlada potrdila omenjenega dné z dostavkom, da se na nekaterih krajih spremené, kar se je zgodilo in 6. julija istega leta po vladi odobrilo.

Začasni odbor deloval je od aprila 1864 do maja 1865. Predsedoval mu je g. baron A. Zois, kojemu je bil namestnik g. dr. L. Vončina; blagajnik bil mu je g. dr. J. Zupanec; ključarja gg. dr. E. H. Costa in Fr. Souvan st., a tajnik g. Fr. Levstik. Za oskrbovanje tekočega posla in važnejših društvenih stva-

rij postavil se je iz začasnega odbora posebni opravljeni oddelek treh udov, ki je imel v zaznamovani dobi 12. rednih sej.

Dné 11. maja 1865 imela je „Matica Slovenska“ svoj prvi občni zbor. Na tem zboru se je izvolil stalni odbor, s tem dnem se je pričelo stalno delovanje. Društvo se je odslej vedno živahneje razvijalo: udje so mu mnogobrojno prirastali; nakanjale so se mu izdatna darila in podpore; glavni namen, izdavat primerne knjige, dosegal se je od leta do leta lože, ker je jelo premoženje znatno naraščati. Koncem prvega desetletja štela je Matica že 5 častnih, 400 ustanovnih in 1305 letnih članov. Do tedaj je pristopilo društvu sploh že 2880 udov. V posameznih dekanijah je imela Matica blizu 100 poverjenikov. Za društvo občevažne stvari so se razpravljale na 9 občnih zborih in v 31 odborovih skupščinah. Premoženje je bilo narastlo na več kot 61.000 forintov. Potrošila je bila Matica za književne namene okrog 34.500 forintov ter izdala za svoje ude, oziroma založila, 27 knjig in 9 atlantov. Njeno literarno delovanje je bilo dvakrat odlikovano. Udeležila se je v tem času tudi vseh važnejših praznikov, slavnostij in spomenic na literarnem polju pri drugih slovanskih narodih. Svoje knjige je zamenjevala z drugimi, večinoma slovanskimi društvi in stala že tedaj z 32 različnimi literarnimi zavodi v književni zvezi. Število knjig, večinoma darila ali zamene različnih društev, pa tudi posameznih oseb, narastlo je na blizu 2000 eksemplarov.

Društveni stalni prvosedniki bili so gg. dr. L. Toman (1865—1869), dr. E. Costa (1869—1874), dr. J. vitez Bleiweis (1875—1881), P. Grasselli (1882—1884). Prvi trije so že umrli in Matica hrani v hvaležni spomin na njihovo neumorno, požrtvovalno, marljivo in zaslužno delovanje njihove izvrstno zadete in umetniško izdelane slike.

Mimo prvosednika ima Matičin odbor po pravilih tudi po dva podpredsednika, ki ga v različnih slučajih in po potrebi nadomestujeta. Prvi podpredsedniki so bili: gg. dr. L. Vončina (1865—1874), P. Kosler (1875—1879), dr. A. Jarc (1880—1881), J. Marn (1882—1884); drugi pa: gg. A. Kos (1865—1868), dr. R. Razlag (1869—1871), P. Kosler (1872—1874), M. Pleteršnik (1875—1876), dr. J. Sterbenc (1877), dr. A. Jarc (1878—1879), P. Grasselli (1880—1881), Fr. Levec (1882—1884).

Blagajniški posel sta oskrbovala gg. dr. J. Zupanec (1865—1871) in I. Vilhar (1872—1884).

Prvi društveni tajnik bil je g. Fr. Levstik, ki je opravljal tajništvo od društvenega početka do avgusta 1865. Potem so oskrbovali tajniški posel odborniki sami, ter si ga razdelili v tajništvo, zapisnikarstvo in knjižničarstvo. Tajništvo samo je oskrboval (1865—1870) g. Lesar, zapisnikarstvo g. Marn (v istem času). 1871. l. sta se spojili tajništvo in zapisnikarstvo ter ju

je oskrboval g. Lesar (1871—1873), g. Tušek (1874—1876), g. Praprotnik (1876—1880). Knjižničarstvo je bilo v rokah gosp. Vavrú-a (1865—1877) in g. Stegnarja (1878—1880). Vsled sklepa 17. občnega zbora (17. aprila 1881) namestila je potem Matica stalnega tajnika na tri leta. Po odpovedi g. Praprotnika do nameščenja stalnega tajnika (1. jan. do 31. jul. 1881) opravljala sta ta posel gg. odb. Robič in Stegnar. Ob enem s tajnikovim nameščenjem spojila so se tajništvo, zapisnikarstvo in knjižničarstvo. Tajniško službo opravljal je pod temi uveti od 1. avgusta 1881. l. do 31. maja 1884. l. g. Fr. Orešec, od 1. junija do 15. jul. 1884 l. g. Senekovič, od 15. jul. 1884. leta semjo pa opravlja sedanji tajnik.

Da se je že takoj spočetka slovensko občinstvo jelo za Matico ogrevati, kaže prav dobro tudi število njenih udov. Že koncem prvega leta svojega obstanka imela je Matica 159 ustanovnikov in 336 letnikov. Število je takoj v prihodnjih letih močno in dosledno rastlo, tako da je štela Matica l. 1872. že 397 ustanovnikov in 1573 letnikov. Sicer je v naslednjih letih število Matičarjev padalo tako, da nahajamo koncem prvega društvenega desetletja le 1705 udov, namreč 400 ustanovnikov in 1305 letnikov. To se je pa godilo le polagoma in trajalo le do 1880. l. Koncem 11. leta imela je namreč Matica še vedno 393 ustanovnikov in 1186 letnikov; koncem 12. leta 374 ustanovnikov in 1095 letnikov; koncem 13. l. isto število ustanovnikov in pač le 1007 letnikov; koncem 14. leta 362 ustanovnikov in 980 letnikov; koncem 15. l. 355 ustanovnikov in 985 letnikov. Koncem 16. leta nahajamo celo le 945 letnikov mimo 349 ustanovnikov. Odslej so se pa razmere zopet zboljšale. Število ustanovnikov pač tudi v zadnjih letih ni narastlo. Novih ustanovnikov je sicer le malo pristopilo, zato pa tudi starih skoro nič odstopilo, tako da se je število ustanovnikov zmanjšalo skoro le za število vsled smrti odpalih in da je štela Matica koncem pretečenega leta še vedno 325 ustanovnikov. Zdatno so se pa zopet zboljšale razmere pri društvenih letnikih. Koncem 17. leta jih nahajamo pri društvu 1043, koncem 18. l. 1137, koncem 19. leta 1094 in koncem 20. l. 1078. Res da je uprav v zadnjih letih število zopet za spoznanje palo, to pa le vsled tega, ker število prav za prav še ni popolno. Marsikdo izmed na novo pristopivših vpiše se tudi za že pretekla leta in marsikdo izmed starih udov se z doneskom zapozni. Na ta način se razložek popolnoma zravna. Tudi letos so razmere že toli ugodne, da je pričakovati s precej veliko gotovostjo preje nekoliko prirastka, kakor odpadka. Gledé števila častnih članov so ostale razmere skoro ves čas jednake. V prvih letih svojega obstanka jih društvo sploh imelo ni. Pozneje pa njihovo število tudi ni nikoli presegalo 7 in nikoli palo pod 5. Koncem 10. leta bilo jih je 5, koncem 20. leta pa 6, sedaj jih je 7. Matičini častni člani bili so, oziroma so še;

Gg. † dr. Jan. vitez Bleiweis-Trsteniški, grof J. Harrach, dr. J. Kvičala, J. Lego, dr. Fr. vitez Miklošič, † Fr. Palacký, † Jan. Purkyně, Fr. Rački, † M. Rajevski, Fr. Rieger, D. Terstenjak in † J. Vesel-Koseski.

Po društvenih pravilih je odboru naloga jedenkrat v letu, navadno o poletnem času, sklicati občni zbor ter vsaj 14 dni poprej naznaniti, oziroma predložiti, kar se bo na njem razpravljalo (dopolnilna volitev odbornikov, volitev računskih preglednikov, eventuelno častnih članov, letno poročilo, računski sklep in proračun.) Kakor se je odbor ravnal v prvem desetletji v tem obziru strogo po pravilih ter imel razven osnovalnega zbora še devet drugih občnih zborov, tako je imela tudi v drugem desetletji Matica 10 občnih zborov, in sicer 9 rednih in jednega izvenrednega, namreč: 19. maja 1875., 12. januarija 1876., 24. januarija 1877., 13. februarja 1878., 13. novembra 1878. (izvenredni zbor), 12. marcija 1879., 14. aprila 1880., 17. aprila 1881., 14. junija 1882. in 5. decembra 1883. leta. Občni zbor za 1884. leto se je vršil 8. aprila 1885. leta.

Razven tega se je posvetoval in sklepal odbor tudi v drugem desetletji o vseh važnejših društvenih razmerah (sklepi občnih zborov, priprave za občne zборе, gospodarske in književne stvari) v pravih sejah ter imel v zaznamovanji dobi 34 rednih skupščin, namreč: 1875. leta 4 ($\frac{10}{3}$, $\frac{26}{6}$, $\frac{16}{7}$ in $\frac{17}{11}$); 1876. leta 3 ($\frac{16}{2}$, $\frac{13}{7}$ in $\frac{6}{12}$); 1877. leta 3 ($\frac{21}{2}$, $\frac{30}{7}$ in $\frac{19}{12}$); 1878. leta 2 ($\frac{6}{3}$ in $\frac{13}{12}$); 1879. leta 3 ($\frac{5}{2}$, $\frac{3}{4}$ in $\frac{29}{11}$); 1880. leta 3 ($\frac{13}{2}$, $\frac{3}{5}$ in $\frac{10}{11}$); 1881. leta 3 ($\frac{16}{2}$, $\frac{9}{7}$ in $\frac{21}{12}$); 1882. leta 5 ($\frac{17}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{3}{6}$ oz. $\frac{7}{6}$, $\frac{5}{7}$ in $\frac{21}{10}$); 1883. leta 4 ($\frac{10}{1}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{3}{10}$ in $\frac{10}{11}$ oz. $\frac{19}{11}$); 1884. leta 4 ($\frac{9}{1}$, $\frac{11}{6}$, $\frac{14}{7}$ in $\frac{12}{11}$).

Odbor se je delil v 2 odseka, gospodarski in književni. Njihova naloga bila je o vseh važnejših gospodarskih in književnih zadevah, kekar je nanesla potreba, posvetovati se ter predlagati dotične nasvete odboru v potrdilo. V ta namen shajala sta se odseka pod posebnima načelnikoma vsako leto pravilno tri- do četirikrat. Načelnika gospodarskemu odseku bila sta gg. † Franc Ksav. Souvan st. (1875—1880) in dr. Jernej Zupanec (1881—1884); književnemu odseku pa gg. † Ivan Šolar (1875—1876), dr. Jan. vit. Bleiweis (1877—1880) in J. Marn (1881—1884.)

V Matičnem odboru je bilo do konca 1884. leta 86 gospodov in sicer v naslednjih dobah: grof J. Barbo (1865—1879); dr. J. vitez Bleiweis (1865—1881); Fr. Cegnar (1865—1871); M. Cigale (1865—1885); dr. E. H. Costa (1865—1874); A. Črné (1865—1872); dr. Ferd. Dominkuš (1865—1868); A. Einspieler (1867—1885); Fr. Erjavec (1865—1885); A. pl. Gariboldi (1865—1873); J. Gorup (1865—1876); J. Grabrijan (1865—1882); P. Grasselli (1880—1885); S. Gregorčič (1882—1885); M. Herman (1873—1881); P. Hicinger (1866); Fr. Hubad (1878—1885);

A. Janežič (1865—1870); dr. A. Jarc (1878—1885); dr. A. Jeglič (1881—1885); L. Jeran (1867—1878); Fr. Kandernal (1871—1874); J. Kersnik (1884—1885); K. Klun (1877—1885); Št. Kocijančič (1865—1867); dr. Št. Kočevar (1865—1872); A. Kos (1865—1868); Fr. Kosar (1869—1885); P. Kosler (1865—1878); dr. G. Krek (1869—1873); V. Krisper (1874—1881); A. Kržič (1878—1885); A. Lesar (1865—1873); Fr. Levec (1882—1885); Fr. Levstik (1865—1866); M. Majar (1865—1870); I. Majciger (1874—1885); J. Marn (1865—1885); A. Marušič (1878—1885); dr. Fr. vit. Miklošič (1865—1866); M. Močnik (1874—1881); J. Pajk (1871—1872); dr. Fr. Papež (1868—1872); I. Parapat (1874—1878); M. Pirc (1865—1866); M. Pleteršnik (1872—1876 in 1882—1885); dr. J. Zl. Pogačar (1865—1872); dr. J. Poklukar (1873—1885); A. Praprotnik (1865—1885); B. Raič (1865—1885); dr. R. Razlag (1865—1873); L. Robič (1878—1885); A. Senekovič (1882—1885); dr. J. Serbec (1865—1873); Fr. Ks. Souvan st. (1869—1880); F. Stegnar (1875—1885); dr. J. Sterbenc (1873—1885); L. Svetec (1865—1885); K. Šavnik (1873—1885); Dr. Šavprl (1868); I. Šolar (1867—1882); Fr. Šuklje (1878—1885); J. Šuman (1874—1885); dr. I. Šust (1876—1885); F. Terpinz (1865—1866); D. Terstenjak (1865—1873); dr. L. Toman (1865—1885); I. Tomšič (1873—1885); dr. J. vit. Tonkli (1873—1885); I. Tušek (1871—1876); dr. J. Ulaga (1865—1880); V. Urbas (1875—1883); I. Vavrū (1865—1885); I. Vilhar (1865—1885); M. Vodušek (1880—1885); dr. A. Vojska (1865—1872); dr. L. Vončina (1865—1874); dr. J. Vošnjak (1865—1872); Fr. Wiesthaler (1875—1876 in 1882—1885); A. baron Winkler (1865—1876); A. baron Zois (1865—1873); A. Zupančič (1884—1885); V. Zupančič (1878—1885); dr. J. Zupanec (1865—1885); Fr. Žakelj (1872—1876); M. Žolgar (1874—1885).

Društveno premoženje je znašalo koncem družega desetletja le 51.440 gld. 30 kr., in sicer 9600 gld. v obligacijah, 1028 gld. v gotovini, 4343 gld. 30 kr. v pobištvu in knjigah, 36.469 gld. v hišah. Koncem prvega desetletja je znašalo premoženje 59.887 gld. 81 kr., namreč 38.460 gld. v obligacijah, 761 gld. 16 kr. v gotovini, 5000 gld. v pobištvu in knjigah, 11.400 gld. v hišah. Od kod to? Večje potrebe in zahteve, na drugi strani pa manjša sredstva. Ločiti nam je tu dvoje, porabljive in neporabljive svote (glavnica). Po društvenih pravilih so neporabljivi doneski ustanovnikov, družeb in knjižnic, darila, dedovine in volila v znesku več kot 30 gld., ter se morajo dodajati glavnici. Za tekoče potrebščine (izdavanje društvenih knjig, poprave itd.) so porabljive vse druge svote, kot n. pr. doneski letnikov, dedovine, darila in volila v znesku manj kot 30 gld, obresti glavnice, kupnina od prodanih knjig iz društvene zaloge itd. Matičina glavnica

je rastla v prvem desetletji dosledno in hitro. Skoro vsi dosedanji ustanovniki so pristopili društvu tekom prvega desetletja in izplačali v ti dobi svoje ustanovne obroke. Na samih darilih je dobila Matica v prvem desetletji nad 30.000 forintov (gl. Letopis 1874. l.) Tem primerni so bili takrat tudi drugi društveni dohodki, tako da društvo zaradi pokritja tekočih potrebščin ni bilo nikoli v zadregi in je koncem vsakega leta ostalo nekoliko prebitka v blagajni. V drugem desetletji je pristopilo Matici le prav malo število ustanovnikov in tedaj prirastlo glavnici le malo ustanovnine. Tudi daril primeroma s prvim desetletjem ni bilo dosti. Matica je prejela od večjih volil le 2000 forintov, namreč: od † g. Valentina Ravniharja 1200 forintov, od „Slavije“ 300 forintov in od † g. Vinka Potočina 500 forintov. Tudi drugi dohodki so se zmanjšali. Krčilo se je pred vsem takoj v prvih letih drugega desetletja dosledno število plačujočih letnikov in uprav v zadnjih letih jelo zopet narastati. Pri vsem tem je morala pa Matica vendarle, da zadovolji svoje društvenike, skrbeti za to, da je izšlo vsako leto isto toliko berila. Vrh tega se je stavila v drugem desetletji na Matico še posebna narodna zahteva. Dovolile so se na nekaterih srednjih šolah slovenske paralelke; treba je bilo slovenskega učnega gradiva. Knjige so bile, hvala požrtvovalnim slovenskim profesorjem, kmalu preskrbene, toda manjkalo jim je založnika. Tu ni preostajalo nič drugega, kakor da se je Matica žrtvovala v občo narodno korist in založila več takih knjig, kar je seveda stalo ogromne svote. Ker porabljeni društveni dohodki v ta namen niso zadostovali, treba je bilo načeti glavnico. Dolg, ki ga je Matica narejala pri glavnici že od 1874. leta, tedaj ravno od konca prvega desetletja, narastel je do konca drugega desetletja na 10.328 gld. 59 kr. Od tu prej omenjeni primanjkljaj v društvenem premoženju.

Matica je lastnica dveh hiš v Ljubljani, jedne na Bregu št. 8., druge na Kongr. snem trgu št. 7. Prvo je kupila še v prvem desetletji, namreč 25. jul. l. 1869., za 9700 gld.; drugo v drugem desetletji, namreč 1879. l., za 28.000 gld. Obe sta v jako dobrem stanu in donašata društvu znatnih obrestij. Z vsem pohištvom in s književno zalogo, katera od leta do leta posebno močno narasta, preselila se je Matica iz svoje prve hiše, kjer je bila takoj od 1869. leta počenši, v drugo na Kongresnem trgu leta 1882.

Vsled sklepa 19. občnega zbora (5. decembra 1883.) oskrbuje Matica tudi več ustanov (Tomšičevo za literarne namene, zaloge za Costin, Vilharjev in Vodnikov spomenik) v skupnem znesku 7648 gld. 88 kr. Tomšičeva ustanova v znesku 1350 gld. 7 kr. se ima spojiti z Jurčičevo ustanovo Notranjcev, osnovano na logaškej slavnosti dné 7. avgusta 1881, obstoječo večinoma iz prostovoljnih doneskov Notranjcev, v znesku krog 1000 gl. Iz obrestij

obojih ustanov bo razpisavala Matica vsako drugo leto nagrade za najboljše pripovedne spise.

Letopise je izdavala Matica tudi v svojem drugem desetletji ter v njih prinašala istotako kot v prvem desetletji svojega obstanka mimo običajnega letnega poročila o odborovem delovanju, računskih sklepov, proračunov, imenikov društvenikov, ravno tako tudi drugo raznovrstno berilo iz različnih znanstvenih strok na vednostno-popularni podlagi.

Obsegal je:

- Letopis za l. 1875. (1. D. Terstenjak: Slovanski elementi v Venetščini. 2. dr. J. vit. Bleiweis: Literarna zapuščina dr. Fr. Prešerna. 3. L. Gorenjec: Povest, kako se je Ivan Ivanovič razprl z Ivanom Nikoforovičem. 4. Fr. Erjavec: Iz pótne torbe.)
- Letopis za l. 1876. (1. D. Terstenjak: Slovanski elementi v Venetščini. 2. dr. M. Samec: Možgani. 3. J. Parapat: Doneski k zgodovini kranjskih mest. 4. dr. M. Samec: Kani-balizem. 5. J. Parapat: Numismatični spominki iz leta 1848 in 1849. 6. M. Verné: Nekoliko odlomkov iz Korana. 7. J. Starè: Državna in narodna imena. 8. F. M. Štifter: Pavel Mihajlovič Leontjev. 9. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.)
- Letopis za l. 1877. (1. Fr. Šuklje: Franc Palacký. 2. D. Terstenjak: Slovanski elementi v Venetščini. 3. M. Valjavec: Izgledi slovenskega jezika na Ogerskem. 4. Fr. L. Črnogorski: O starem rimskem malikoslovju sploh. 5. Fr. H.: Praznik pravoslavnosti. 6. Pisma Jarnikova Stanku Vrazu. 7. Listi, katere je Prešern Stanku Vrazu pisal. 8. Fr. H.: Cigani na Črnej gori. 9. L. Gorenjec-Podgoričan: Družinski život v Jugoslovanskej. 10. Fr. H.: Verske razmere v Bosni in Hercegovini. 11. dr. J. vit. Bleiweis: Ain neues lied von den kraynerischen bauren. 12. L. Pesjakova: V gozdu. 13. Fr. Hubad: Običaji slovenski. 14. J. Navratil: Izenadno poznanstvo z imenitnim možem. 15. J. Vesel-Koseski: Nebeške komedije I. oddelek. 16. P. pl. Radics: Valvazor z ozirom na Slovanstvo. 17. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.)
- Letopis za l. 1878. (1. Fr. Hubad: Običaji slovenski. 2. dr. J. vitez Bleiweis: Življeji človeški in njih upliv na organizem človeški. 3. Borin: Inocencij III. 4. J. Vesel-Koseski: Nebeške komedije I. oddelek. (Dalje.) 5. R. B.: Staro- in novoslovenske jezikoslovne črtice. 6. J. Navratil: Drobtinice. 7. P. pl. Radics: Tomaž Chrön. 8. Fr. Hubad: Slovani v Andaluziji. 9. J. Carpenter: Zakaj Slovani spoštujejo lipo. 10. B. Raič: Oroslav Caf. 11. F. M. Štifter: Fomuška in Fimuška. 12. J. L.: Dvoje imenitnih doljne-štajerskih mest: a) Starodavno mesto Ptuj; b) Ljutomer. 13. J. Navratil: Črnogorski in srbski zdravniki samouki. 14. Drobtinice: a) J. V.: Kres v Istri; b) Pesmica pri Kresu. 15. L. Gorenjec-Podgoričan: Obrazci iz prirode in života na Tatrah. 16. J. Navratil: Pisma o Bosni in Hercegovini. 17. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.)

- Letopis za l. 1879. (1. P. pl. Radics: Slovenščina v besedi in pismu po šolah in uradih. 2. J. Steklasa: Przevalskega potovanje k Lob-Noru. 3. F. Hubad: Črtice o starožitnostih slovenskih. 4. A. Zupančič: Žalostna 1800 letnica ali posuto mesto Pompeji. 5. J. L.: Krško mesto na Dolenjskem. 6. P. Kosler: Dogodbe prvega zemljevida slovenske dežele. 7. M. Vodušek: J. Žiga Valentin Popovič. 8. Fr. Erjavec: Iz pótne torbe. 9. J. Navratil: Nova pisma o Bosni in Hercegovini. 10. J. Charpentier: Iztočne poslovice. 11. J. Navratil: „Zeleni Juraj“ (Jurij). 12. J. Naratil: Narodna pesmica; zapisal l. 1867. v Radovičih kraj hrvatske meje (blizu Metlike). 13. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.)
- Letopis za l. 1880. (1. P. pl. Radics: Umétnjnost in umétnljna obrtnost. Slovencev. 2. S. Rutar: Kako važnost ima „Jordanis“ za slov. zgodovino? 3. J. Steklasa: Jurij Križanič. 4. J. L.: Življenje na morji in potovanje okolo sveta. 5. Fr. Erjavec: Iz pótne torbe 6 dr. J. Pajek: Dr. Anton Murko. 7. dr. E. Volčič: O pristnosti Kraljedvorskega rokopisa. 8. Fr. Hubad: Običajislovanski. 9. Življenje in delovanje sv. Cirila in Metoda. (Po okrožnici papeža Leona XIII. 30. septembra l. 1880.) 10. E. Leon: V Karlovci. 11. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.)
- Letopis za l. 1881. (1. P. pl. Radics: Rudolphi Habsburški in dežela kranjska. 2. J. Pajk: Lessingova in Šekspirova sodba o Židih. 3. I. Vrhovec: Nestor in ustanovljenje ruske države. 4. J. Šuman: Starost Slovanov v Evropi. 5. J. Šuman: Staroslovansko prašanje. 6. L. Gorenjec: Nekibe. 7. Fr. Orthaber: Ujetnika v Kavkazu. 8. Fr. Hubad: Petrus Paulus Vergerijus. 9. Fr. Hubad: Običaji slovanski. 10. J. Navratil: Car Aleksander II. in ruski pesnik Žukovski. 11. I. Vrhovec: Črtice o gospodarstvenih razmérah Zjedinjenih držáv. 12. D. Valenčak: Sava. 13. G. Križnik: Donesek zgodovini slovenskega knjigoznanstva. 14. J. Cimperman: Dvé nemški pesni Koseskega. 15. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.)
- Letopis za l. 1882. in 1883. 1. A. Trstenjak: Fr. Ks. vitez Miklošič. 2. M. Valjavec: Droben spisek Trubarjev. 3. dr. J. Babnik: Sledovi slovenskega prava. 4. Fr. Wiesenthaler: Prvi pastirski list slovenski. 5. A. Senekovič: Vpliv gozdov na podnebje. 6. E. Lah: Kranjske Planine. 7. A. Fekonja: O začetkih kristjanstva na Slovenski zemlji, I. del. 8. Fr. Erjavec: Iz pótne torbe. 9. dr. Fr. Kos: Odlomek iz slovenske zgodovine devetega stoletja. 10. J. Žnidaršič: Pregovori in reki. 11. I. Vrhovec: Zgodovinski pregled kranjskega trgovstva in obrta do francoske okupacije. 12. dr. Fr. Kos: Nekateri ljubljanski, kranjski in kamniški meščanje pod Friderikom Tirolskim. 13. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.
- Letopis za l. 1884. 1. J. Navratil: Janša Lovro pa Valentin, slikarja slovenska. 2. dr. J. Vošnjak: Ob agrarnem vprašanji. 3. A. Fekonja: Razširjava kristjanstva med Slovenci. 4. dr. Fr. Simonič: Prisege ljubljanskega mesta. 5. H. Schreiner: Botaniški listi. 6. Fr. Podgornik: O človeškem razumu. 7. I. Tomšič: Bibliografija slovenska.

Ker je morala Matica zato skrbeti, da so bile v Letopisih kolikor mogoče vse znanstvene stroke zastopane, bil je ravno vsled tega odmerjen vsaki posebej primeroma mal prostor. Mimo Letopisov bilo je tedaj treba še drugih društvenih knjig posebej, ako je Matica hotela kolikor mogoče vspešno svoj glavni namen dosežati.

Posebno važno se ji je zdelo jezikoslovno polje, in tu posebej vzbujanje večjega zanimanja ter boljšega spoznavanja drugih slovanskih narodov med slovenskim občinstvom. Delo, v tem zmislu započeto že v prvem društvenem desetletji (Slovnica českega jezika z berilom, Slovnica ruska za Slovence), se je nadaljevalo tudi v drugem desetletji.

L. 1879 izšla je v Zagrebu v delniški tiskarni z Matičino podporo (§ 1. društvenih pravil) kot založna knjiga, ki se je razposlala tudi društvenim ustanovnikom, Fr. Marnova: „Hrvatska slovnica za Slovence,“ posvečena ranjcemu dr. J. vitez Bleiweisu povodom njegovega sedemdesetega godu.

Ko so se jele v domačem, slovenskem jeziku pisane znanstvene knjige množiti, se je kmalo pokazalo, da treba glede terminologije še marsičesa poskrbeti, marsikaj dvojnega odpraviti, dopolnovati in sploh vsi stvari podati nekako jednotno obliko, jednotnega lica. Obče je tedaj Matica ustregla večletni slovenski želji, ko je izdala kot društveno knjigo za 1879. leto M. Cigaretovo „Znanstveno terminologijo s posebnim ozirom na srednja učilišča“.

Knjigam te vrste se mora prištevati tudi strokovnjaško pisana J. Šumanova „Slovenska slovnica“ po Miklošičevi primerjalni, katero je Matica podala svojim društvenikom 1881. leta.

Večjo pozornost zaslužita tudi zgodovina in zemljepis. Matica je storila v prvem desetletji v ti stvari nekoliko več, kot v drugem. Seznanila je svoje društvenike po Erbenovem „Vojvodstvu Kranjskem“ in „Vojvodstvu Koroškem“, po „Slovenskem Štajerji“ od različnih slovenskih rodoljubov (še nedodelan) z divnimi lepotami slovenskih pokrajin. Podala je dalje svojim udom Trdinovo „Zgodovino slovenskega naroda“, in Jesenkovo „Prirodoznanski zemljepis“. Večje delo te stroke imelo bi postati „Slovanstvo“, čegar prvi del (Občni pregled; Jugoslovani: Slovenci, Hrvati in Srbi, Bolgari), spisano po gg. Majcigerji, Pleteršniku in Raiči, tudi pripada še prvi desetletni dobi Matičinega obstanka.

Samostojnim delom te vrste v drugem desetletji pripadata le: J. Krsnikova: „Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije“, ki se je tiskala v 4000 iztisih, ker je Matica menila, da postane ta knjiga šolska, (1877) ter „Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo“ od I. V. (1879). Pomisliti je pa treba, da so, kot je iz prej podrobno omenjanih obsegov Matičinih „Letopisov“ natanko razvidno,

razprave teh strok, včasih posebno obsežne, v večjem številu pri-
našali ravno tudi posamezni „Letopisi“ drugega desetletja.

(Zemljevid slovenskih deželà in nanj nanašajoči se imenik
mest, trgov in krajev je darilo umrlega g. Petra Koslerja in ga
ima Matica le v svoji zalogi.)

Dodati bi bilo tudi še, da so izšli v Koekejevi kamenotiskarni
na Dunaji po naročilu Matice v šestih snopičih „Atlanti“ važnejših
pokrajin s slovenskim tekstom, namenjeni društvenim udom. Vse delo
pripada deloma prvemu, deloma drugemu društvenemu desetletju.

Tudi na matematiško-prirodopisnem polju pobrinila se je
Matica v obojih desetletjih, kolikor je bilo ravno v njeni moči.
Knjige te vrste iz prvega desetletja društvenega obstanka so bile
brez izjeme sploh društvene in namenjene vsem matičarjem. Knjige
drugega desetletja je pa Matica deloma le založila ali izdala s pod-
poro, ker so bile in so še deloma namenjene le pouku v srednjih
šolah s slovenskim učnim jezikom.

Popularna, širšim krogom pristopna botaniška razprava so
Rossmuessler-Tušekovi „Štirje letni časi“ (1867). Na podlagi Fel-
loeckerjeve nemške mineralogije je sestavil profesor Erjavc slo-
vensko mineralogijo ter jo primerno, s posebnim ozirom na slo-
venske pokrajine preosnoval, da ne prija samo šolskim krogom,
katerim je bila prvotno namenjena, ampak tudi vsakemu začetniku,
ki se želi učiti rudninoslovja. Knjigo je izdala Matica tudi 1867. leta.

Nekaki cyclus, obsegajoč vse posamezne prirodopisne stroke,
bila je prestava Schoedlerjevega nemškega dela „Das Buch der
Natur“, namenjen višjim razredom srednjih šol. Delo je izšlo v
štirih oddelkih, in sicer: l. 1869. „Fizika“ v Tušekovi prestavi
kot I. oddelek; l. 1870. „Astronomija“ v Ogrinčevi in „Kemija“
v Erjavčevi prestavi kot II. oddelek; l. 1871. „Mineralogija“ in
„Geognozija“ v Zajčevi prestavi kot III. oddelek; poslednjič l. 1875.,
tedaj že v drugem društvenem desetletji, „Botanika“ v Tušekovi
in „Zoologija“ v Erjavčevi prestavi kot IV. oddelek. Clicheji teh
knjig so društvena lastnina.

Veliko večje pomembe sta dve drugi prirodopisni knjigi, ki
sta izšli kot društveni knjigi za 1872. leto, namreč izvrstni pre-
stavi dr. Pokornega prirodopisa živalstva v XI. in rastlinstva v
IX. izdanji, prvo iz Erjavčevega, drugo iz Tušekovega peresa. Prvi
prestavi od istih predstavljavcev sta prišli brez podob na svetlo že
l. 1864. in sta bili tedaj že večinoma razprodani. Drugi izdanji,
po Matici l. 1872. založeni, sta bili bistveno predelani in izdatno
pomnoženi; imeli sta tudi 840 podob. Obe knjigi sta bili vsled
dovoljenja sl. ministerstva ddo. 3. avgusta 1872 št. 8186 potrjeni
in rabita kot učni knjigi nižjim razredom srednjih šol s sloven-
skim učnim jezikom. Med tem časom je Erjavčev „Prirodopis ži-
valstva“ tudi v drugem izdanji že pošel. Treba je bilo skrbeti
za tretje, ki je prišlo na svetlo kot Matičina založna knjiga zopet

nekoliko predelano na podlagi XV. nemškega izdanja tudi z nekoliko več podobami l. 1881 v novih 3000 iztisih.

Ker sta bili omenjeni knjigi namenjeni slovenskemu pouku v nižjih razredih srednjih šol, tedaj nujnejše potrebni, Schoedlerjeva „Botanika“ in „Zoologija“ pa višjim razredom, odložila se je njena prestava in izšla, kakor že omenjeno, še le l. 1875.

Treba je bilo pa še drugih slovenskih šolskih knjig, ko se je uvedla slovenščina kot učni jezik na ljubljanski učiteljski pripravnici. Matica ji je preskrbela slovensko „Somatologijo“ po dr. Woldrichovem izvirniku iz Erjavčevega peresa, ki je prišla na svetlo kot društvena knjiga za 1881. leto, in slovensko „Geometrijo“ po Fr. vit. Močniku in J. Schrammu od Lavtarja, ki jo je Matica izdala kot založno knjigo l. 1882.

Iz drugega društvenega desetletja, kot h knjigam te vrste pripadajoča, omenjena bodi še J. Žnidaršičeva knjiga „Okno in vid“, društvena knjiga 1880. leta.

Razven dosedaj opisovanih knjig nam je omeniti še celo vrsto drugih z različnim obsegom. Matica si je štela tudi v svojo posebno dolžnost, hvaležno spominjati se povodom njihove smrti ali pa kakega slavnostnega dogodka v njihovem življenju onih mož, ki so imeli ali za njeno društvo posebej ali pa za literaturo sploh, ali za Slovenstvo posebej ali pa sicer za Slovanstvo večje zasluge. Objavila je v svojih knjigah životopise slovanskih in slovenskih učenjakov, prinašala je životopisne črtice društvenih dobrotnih podpornikov, častnih udov, odličnih ustanovnih in letnih članov in zasluženih odbornikov itd. ali v Letopisih ali pa tudi v posebnih knjigah. V Letopisu za l. 1869 izšel je životopis Krempljev od B. Raiča. V Letopisu l. 1871 nahajata se životopisa velikega društvenega podpornika, umrlega Matije Debeljaka in večletnega društvenega podpredsednika, umrlega ljubljanskega prošta Antona Kosa. Letopis za l. 1872 in 1873, na čelu s sliko barona Antona Zoisa, prvosednika osnovalnemu odboru, prinaša životopis št. vidskega župnika Blaža Potočnika, odličnega matičarja in za slovensko literaturo zasluženega moža, in dr. M. Preloga, Matičinega ustanovnika. V Letopisu za l. 1874 dobivamo životopisne črtice o Antonu Lesarji, Matičinem ustanovniku, odborniku in večletnem tajniku. Isti Letopis prinaša životopis umrlega konjiškega dekana J. Rozmana, društvenega ustanovnika in podpornika. Letopis za l. 1877 ima na čelu životopis imenitnega českega učenjaka in društvenega častnega člana Frana Palackega. Letopis za l. 1880 prinaša životopis dr. A. Murka. Letopis za l. 1881 se v gorkih besedah spominja umrlega dr. J. viteza Bleiweisa, velezasluženega slovenskega rodoljuba, društvenega večletnega predsednika itd. Letopisu za l. 1882 in 1883 pridejan je s podobo na čelu životopis dr. Franca viteza Miklošiča, prvega slovanskega učenjaka

in Matičinega častnega člana. Življenje in delovanje svojih dveh prvih predsednikov, umrlih dr. Lovra Tomana in dr. Etbina H. Coste, je Matica opisala v posebnih knjigah po A. Praprotniku in V. Urbasu ter je objavila kot društveni knjigi za l. 1876, oziroma 1877. L. 1869. je Matica izdala pesmi očeta slovenski poeziji in novoslovenski prozi, pesmi Valentina Vodnika; uredil jih je Franc Levstik. L. 1870 izšle so v obsežni knjigi „Razne dela pesniške in igrokazne“ Matičinega častnega člana J. Vesela-Koseskega. Nekaj njegovih poznejših del objavila je Matica ali v posebni knjižici 1879. leta pod naslovom: „Raznim delom pesniškim in igrokaznim Jovana Vesela-Koseskega dodatek“ ali pa v Letopisih. (Gl. Letopis za l. 1877 str. 233—250; Letopis za l. 1878. str. 79—186; Letopis za l. 1881. str. 202—208). Spomin velikega slovenskega učenjaka Jarneja Kopitarja je slavila Matica povodom njegovega stoletnega rojstva v posebni „Spomenici“. Uredil jo je profesor J. Marn in izšla je kot društvena knjiga za l. 1880.

Tudi nekoliko pripovednih spisov je izdala Matica. Mimo nekaterih krajših sestavkov te vrste (posebno v Letopisih prvega desetletja) bi bilo imenovati iz drugega desetletja Jules Verne-Hostnikovega „Potovanja okolo sveta v 80 dneh“, ki je izšlo kot posebna društvena knjiga l. 1878. Pripovednega značaja so tudi Turgenjevljevi „Lovčevi zapiski“ v † Remčevj prestavi, katere je izdala Matica v dveh delih kot posebni društveni knjižici za leti 1883. in 1884.

Kulturnozgodovinsko polje tudi ni ostalo popolnoma neobdelano. Ne le, da nahajamo celo vrsto manjših kulturnozgodovinskih študij in razprav vpletenih med posamezne spise v društvenih Letopisih, Matica je podala marveč svojim udom tudi posebno knjigo te vrste. Kulturnozgodovinskimi zmatrati se morajo namreč „Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev“ od dr. J. Pajeka, Matičina društvena knjiga za l. 1884.

Poučnega obsega sta Ivan Veselov „Olikani Slovenec“ iz l. 1868. in dr. M. Samčev „Vpliv vpijančljivih pijač na posamni človeški organizem in na človeško društvo v obče“ iz l. 1880.

Omeniti mi je še najlepše Matičine in sploh slovenske knjige, „Spomenika o šeststoletnici začetka habsburške vlade na Slovenskem“ iz l. 1883. Knjiga patrijotičnega zadržaja, na jedni strani izraz radosti in hvaležnosti, na drugi udanosti in zvestobe, obsega sledeče razprave: 1. Predgovor. 2. Simon Gregorčič: Pozdrav Njega Veličanstvu (pesem). 3. Fr. Šuklje: Avstrijsko medvladje in ustanovitev habsburške vlade na Kranjskem. 4. A. Funtek: V najstj dan julija 1883. (pesem). 5. I. Lavrenčič: Habsburžani ustanovniki ljubljanske škofije in zaščitniki katoliške vere na Kranjskem. 6. J. Navratil: Anton Janša, slavni kranjski čebelar. 7. Fr. Hauptmann: Jurij Vega. 8. † Krilan-Pag-

liaruzzi: Rada. 9. S. Rutar: Slovenske dežele in ustanovitev Vojaške Krajine za Ferdinanda I.

Z društveno podporo izšli sta tudi še tekom prvega desetletja telovadnemu društvu „Sokol“ in sploh prijateljem telovadstva namenjeni knjižici pod naslovom „Nauk o telovadbi“. Prvi del: „Proste vaje“ s 50 podobami je izšel l. 1867.; drugi del: „Vaje na orodji“ s 164 podobami in VI obrazci pa l. 1869.

Razven naštetih in ob kratkem opisanih razprav, objavljenih deloma v posameznih „Letopisih“, deloma v posebnih knjigah, hrani Matica tudi še nekaj nenatisnenih rokopisov, namreč 1. J. Glowacki: „Flora slovenskih dežel“. 2. J. Križan: Slovnica italijanskega jezika. (Pravila in vaje; berilo in slovar.) 3. L. Gorenjec: Koča za vasjo. (Povest; poljski spisal Jos. Ign. Kraszewski). 4. dr. J. Križan: Dušeslovje. 5. dr. J. Križan: Logika. Več rokopisov in samostojnih razprav, poslanih društvu v presojo in natisek, vrnila je Matica pisateljem o svojem času, ker niso ustrezali društvenim namenom.

Uredniki poučnemu in zabavnemu delu Letopisov so bili: M. Pleteršnik (l. 1875. in 1876.); dr. J. vitez Bleiweis (l. 1877 do 1881); Fr. Levec (l. 1882 in 1883); Levec-Lah (l. 1884) Ostale dele Letopisov (letno poročilo, imenik itd.) so oskrbovali društveni tajniki za dotične dobe, v katerih so poslovali.

Tiskale so se skoro vse Matičine knjige, bodisi že samo društvene, ali društvene in založne, ali poslednjič samo založne, v Ljubljani. Le drugi in tretji natis dr. Pokorny-Erjavečevega „Prirodopisa živalstva“ in drugi natis dr. Pokorny-Tušekovega „Prirodopisa rastlinstva“ je preskrbela Henrik Mercyjeva tiskarna v Pragi, ker je posodil založnik obojih nemških izvirnikov potrebne slike le pod tem pogojem, da jih Matica rabi le za imenovani knjigi in da se knjigi tiskata v Pragi. Tu, v tiskarni dr. Edvarda Gregra, se je tiskala nadalje tudi Fr. Marnova „Česka slovnica“; Matica jo je izdala namreč le s podporo in prešla je v njeno last in zalogo še le pozneje. V delniški tiskarni v Zagrebu se je tiskala Fr. Marnova „Hrvatska slovnica za Slovence“, knjiga, ki je nastala pod enakimi pogoji. V tiskarni Mehitaristov na Dunaji je izšla M. Majarjeva „Ruska slovnica“, katero je prvotno založil trgovec Blaž na Reki in pozneje prepustil Matici. Tisek v Ljubljani na svetlo prišedših Matičinih knjig je večinoma delo tiskarne J. Blaznikove, oziroma J. Blaznikovih dedičev. „Narodna tiskarna“ je tiskala Letopise za leta 1882, 1883 in 1884 in oba dela Turgenjev-Remčevih „Lovčevih zapiskov“; Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg sta tiskala Spomenik; pri Egerji (Klein & Kovač) izšli sta Trdinova „Zgodovina slovenskega naroda“ in „Nauk o telovadbi. I. del.“ Dostaviti mi je le še, kar je bilo pa sicer tudi že prej omenjeno, da se je atlant, ki ga je izdajala

Matica v prejšnjih letih, tiskal na Dunaji v kamenotiskarni Köckejevi.

Izvemši zadnja leta je pustila Matica svojih knjig tiskati redno po 500 iztisov več, kakor je imela društvenikov, meneč, da se bodo dali tudi posamezni iztisi dobro razpečavati in da bodo društvu vedno močnejše prirastali novi udje, ki bodo povpraševali tudi po starejših knjigah. Njeno mnenje se ni vresničilo, posameznih knjig razpečalo se je le malo število, zaloga je pa rasla od leta do leta. Čim starejše so postajale, tem močnejše zgubljavale so knjige svojo prvotno vrednost; znižala se jim je vsled tega njihova prejšnja kupna cena prav zdatno. Dosti se jih je darovalo raznim bralnim društvom, šolskim knjižnicam itd., ki so zanje prosile in še prosijo. Mimo lastnega knjigotrštva je stopila Matica tudi v knjigotrško zvezo s posameznimi bukvarji ter jim privoljevala večinoma po 25% rabata. V knjigotrški zvezi je bila Matica s sledečimi bukvarji: Blanke Viljem v Ptuiju, Dase Julij v Gorici in Trstu, Drexel Theofill v Celji, Giontini Janez v Ljubljani, dr. E. Gregr & Datel v Pragi, Jovanovič brača v Pančovi, Katoliška bukvarna v Ljubljani, Kleinmayr pl. Ign. & Bamberg Fed v Ljubljani, Klerr Otokar v Ljubljani, Krisper Rajmund v Kranji, Leon J. v Mariboru, Lercher Jurij v Ljubljani, Liegel Edward v Celovci, Mučnjak & Senfleben v Zagrebu, Paternolli v Gorici; Schaffer A. v Ljubljani, Schimpf v Trstu, Sohar Karol v Gorici, Tandler C. v Novem Mestu, Wokulat F. v Gorici, Zeschko & Till v Ljubljani. Ker pa vspehi knjigotrštva z vsemi omenjenimi bukvarnimi niso bili toliko ugodni, kakor se je prvotno pričakovalo, in ker se tedaj ni splačalo odpuščati jim toliko rabata, prepustila je Matica vsled sklepa odborove seje dne 7. junija 1883. l. knjigotrštvo s posameznimi bukvarji knjigarni l. Kleinmayer & Fed. Bambergovej proti 30% rabata. V najnovejšem času je pa Matica razveljavila tudi ta sklep ter sklenila prevzeti prodajo društvenih založnih knjig v lastno oskrb, zraven pa tudi privolila vsaki bukvarni brez razločka 20% rabata, ako hoče od nje prevzeti v prodajo kaj knjig, toda proti temu pogoju, da kupnino takoj poravnava. (Sklep odbora v 66. seji dne 14. februarija 1885.) Posamezno razprodalo se je knjig vsega skupaj za 4.061 forintov 26 kr., in sicer v prvem desetletji za 1.977 forintov 63½ kr., v drugem pa za 2.083 forintov 62½ kr. Matica razprodala je namreč l. 1875 knjig za 57 for. 2 kr., l. 1876 za 216 for. 12 kr., l. 1877 za 77 for. 84 kr., l. 1878 za 46 for. 55 kr., l. 1879 za 87 for. 50 kr., l. 1880. za 82 for., l. 1881 za 251 for. 56 kr., l. 1882 za 372 for. 57 kr., l. 1883 za 603 for. 60½ kr. in l. 1884. za 288 for. 86 kr.

Omeniti bi bilo še dogodka, ki utegne postati za Matico posebej jako velike pomembe, ki pa tudi sicer zasluži občo pozornost slovenskega občinstva. Pred nekoliko leti so osnovali od-

lični slovenski rodoljubi društvo za zgradbo osrednjega narodnega bivališča, za zgradbo posebnega „Narodnega doma“ v Ljubljani. V to potrebna svota nabrala naj bi se po deležih, prostovoljnih doneskih, besedah, veselicah itd. Za Matico je ta ideja tem večje važnosti, ker ima postati ta zgradba končno njena last proti temu pogoju, da uporablja polovico njenih čistih dohodkov v podporo pisateljem in umetnikom. Po § 9. pravil tega društva ima Matica tudi pravico v njegovem upravnem odboru stalno imeti svojega zastopnika. Odbor deluje prav marljivo v dosego in izvršitev tega blagega načrta in se mu je posrečilo v primeroma kratkem času nabrati dosedaj nad 37.000 gld. Da bi se ta srečna misel v narodno korist in probujo sploh in v Maticino še posebej čim preje tem bolje vresničila!

Vsled smrti je zgubila Matica 5 častnih članov: dr. J. vit. Bleiweis († 1881), Fr. Palacký († 1876), J. Purkyně († 1869), M. Rajevski († 1884) in J. Vesel-Koseski († 1884). Matica je zgubila nadalje 24 odbornikov, ti so: grof J. Barbo-Waxenstein († 1879), dr. J. vitez Bleiweis Trsteniški († 1881), dr. E. H. Costa († 1875), J. Grabrijan († 1882), M. Herman († 1883), P. Hincinger († 1867), A. Janežič († 1869), Št. Kocijančič († 1882), dr. Št. Kočevar († 1883), A. Kos († 1868), P. Kosler († 1879), A. Lesar († 1873), J. Parapat († 1879), dr. J. Pogačar († 1884), dr. J. Razlag, († 1880), Fr. Ks. Souvan st. († 1885), Dr. Šavprl († 1869), J. Šolar († 1883), F. Terpinz († 1875), dr. L. Toman († 1870), J. Tušek († 1877), dr. J. Ulaga († 1881), dr. L. Vončina († 1874) in baron A. Zois († 1873). Ustanovnikov društva je umrlo 172. Izmed teh jih je bilo 75 duhovnikov, 25 trgovcev in obrtnikov, 23 pravnikov, 13 posestnikov, 11 graščakov in veleposestnikov, 10 profesorjev, istotoliko drugih uradnikov, naposled 5 zdravnikov. Matica je izgubila nad 700 letnikov, izmed teh nad 300 duhovnikov, okrog 70 pravnikov, nad 30 profesorjev, nad 100 posestnikov in krog 200 iz vseh različnih drugih stanov.

Izmed blizu 300 poverjenikov, kateri so dosedaj po različnih dekanijah in v različnih dobah poverjeniški posel oskrbovali, zgubila jih je Matica vsled smrti nekoliko nad sto; dosti se jih je pa poverjeništvu prostovoljno odpovedalo. Pri tej priliki bodi omenjeno, da je imela Matica v prvem letu svojega obstanka 25 poverjenikov, da je to število že v tretjem letu narastlo na 59 in koncem desetega leta dospelo do 96; da je v naslednjih letih, ko se je število udov nekoliko zmanjšalo, palo tudi temu primerno število poverjenikov. Ko se je v novejšem času jelo število udov zopet za spoznanje veksati, osnovala so se tudi nekatera nova poverjenišva, tako da jih nahajamo koncem drugega desetletja vsega skupaj 107. Med posamezne škofije se te poverjenišva tako razdelé, da jih je imela vedno največ, kot naj mnogobrojnejša, ljubljanska; za njo pa lavantinska. Koncem

l. 1884. je imela škofija ljubljanska 34 poverjeništev, lavantinska 29, tržaška 12, krška 12, goriška 10, sekovska 3, drugod bilo jih je še 7. Razven tega je imela Matica tudi ude, ki niso spadali pod nobeno poverjenišstvo, in to v 41 različnih krajih. To seveda povsod tamkaj, kjer zaradi premelega števila (bili so to večinoma udje posamezniki, bivajoči na tujem) ni bilo treba nobenega poverjenika.

Tudi več pisateljev sodelovalcev je pograbila Matici nemila smrt; umrli so namreč: dr. J. vitez Bleiweis-Trsteniški, dr. E. H. Costa, P. Hicinger, J. Kersnik, P. Kosler, A. Lesar, J. Novak, J. Ogrinec, J. Pagliaruzzi-Krilan, J. Parapat, J. Podmiljšak, Fr. Remec, J. Tušek, A. Umek-Okiški, M. Verné, J. Vesel-Koseski in J. Zajec.

Kot literarno društvo se je zanimala Matica tudi ves čas svojega obstanka živo za druga literarna in znanstvena društva slovenska, slovanska in drugih narodov. Stopila je z mnogimi v ožjo zvezo s tem, da je z njimi zamenjevala, oziroma da še zamenjuje letne društvene pojave (knjige itd.) Z „Matico Slovensko“ so bile ali so pa še v zvezi: 1. Matica Dalmatinska v Zadru (od l. 1864. sem); 2. Matica Slovaška v Turočijanskem sv. Martinu (1864—1873); 3. Matica Srbska v Novem Sadu (od l. 1864.); 4. Matica Gališko-Ruska v Lvovu (od l. 1865.); 5. Družba sv. Mohora v Celovci (od leta 1866.); 6. Matica Ilirska v Zagrebu (1866—1876); 7. Matica Česka v Pragi (od l. 1866.); 8. Beseda umetniška v Pragi (od l. 1866.); 9. Spolek pravniški v Pragi (od l. 1866.); 10. Anthropologiško društvo v Moskvi (1866—1880); 11. Akademija cesarska v St. Petersburgu (od l. 1866); 12. Akademija jugoslavenska v Zagrebu (od l. 1867.); 13. Smithsonian Institution v Washingtonu (od l. 1868); 14. Srbsko učeno društvo v Belem Gradu (od l. 1868.); 15. Matica Moravska v Brnu (od l. 1869.); 16. Občestvo za izdavanje narodnih spomenikov v Vilni (1869—1880); 17. Rumjancov muzej v Moskvi (1869—1880); 18. Knjižnica slavjanskega komiteta v Moskvi (od l. 1869); 19. Imperatorsko rusko geografsko občestvo v St. Petersburgu (od l. 1869.); 20. Društvo sv. Jeronima v Zagrebu (od l. 1869.); 21. Občestvo sv. Vasilija Velikega v Ungvaru (1870—1878); 22. Prvo društvo Gabelsbergerskih stenografov v Pragi (od l. 1870.); 23. Matica Slovanska v Plznu (1871—1878); 24. Imperatorski universitet v Varšavi (od l. 1872.); 25. Imperatorski universitet v Moskvi (od l. 1872.); 26. Občestvo ljubiteljev istorij i drevnostej rosijskih v Moskvi (1872—1880); 27. Imperatorski universitet v Odesi (1872—1880); 28. Občestvo filologiško v Voroneži (od l. 1872.); 29. Občestvo arheologiško v Moskvi (1872—1880); 30. Univerziteteta kraljeva v Christianiji (od l. 1872.); 31. Bolgarsko učeno društvo v Brajlji (od l. 1873.); 32. Sbor hrvatski pedagogijsko književni v Zagrebu (od l. 1880.);

33. Bolgarsko književno društvo v Sređci (od l. 1882.); 34. Matica Srbska v Budišinu (od l. 1882.) 35. Ministerstvo kr. srbsko v Belem Gradu (od l. 1882.); 36. Imperatorski universitet v Kijevu (od l. 1882.); 37. Jednota českých matematiků v Pragi (od l. 1884.); 38. Kr. česká společnost nauků v Pragi (od l. 1884.); 39. Spolek architektů in inženýrů v Pragi (od l. 1884.); 40. Spolek českých filologů v Pragi (od l. 1884.) Večinoma vsled knjig, ki jih dobiva Matica od omenjenih društev po zamenji, deloma pa tudi vsled daril od posameznih oseb, narasta njena knjižica na leto za 200—250 knjig, tako, da šteje sedaj krog 4000 raznih knjig, zvezkov, atlantov itd.

Matica pa svojih knjig ni samo zamenjevala, ampak, kakor že prej omenjeno, tudi darovala; to pa zopet ne samo posamič, ampak tudi redno vsako leto. Pošiljala je namreč, oziroma še pošilja svoje knjige redno v jednom ali pa tudi v po več iztisih vsled priprošnje njihovih vodstev ali pa tudi vsled prizadevanja tega ali onega društvenega uda, tega ali onega društvenega odbornika tem zavodom: Ljubljanskemu c. kr. pravdnístvu, tržaškemu c. kr. nadpravdnístvu, goriški c. kr. okrožni sodnji in graški c. kr. nadsodnji za dotične kaznilnice; ljubljanskemu deželnemu odboru za posilno delavnico; ljubljanskemu vodstvu dobrodelnih naprav; čitalnici v St. Francisco in Slovencem v Ameriki po škofu Ig. Mraku in po misijonarju † Fr. Pircu; Kuhnovskemu pešpolku; katoliški družbi v Ljubljani za njeno knjižnico; političnemu društvu „Naprej“ v Šmariji; „Vendiji“, društvu jugoslovanskih tehnikov v Gradci; za najboljše učence učiteljskim izobraževališčem: a) in b) ljubljanskima moškemu in ženskemu, c) in d) zagrebškima moškemu in ženskemu, e) zadarskemu, f) petrinjskemu, g) pakraškemu, h) djakovskemu, i) somborskemu in j) kragujevskemu.

Matica s posameznimi učenimi in literarnimi društvi ni samo stala v književni zvezi, ampak zanimala se je tudi živo za vse slavnostne dogodke v njihovi zgodovini ter jih pri takih prilikah prijateljsko pozdravljala. Ocenjevala je dostojno vedo in znanstvo, oziroma njene zastopnike na slovenskem in tudi sploh na slovanskem polji. Pripoznavala je zasluge, katerih so si posamezni pridobivali za njeno društvo ter jih primerno odlikovala. V dokaz in pojasnilo naj bodo navedeni sledeči pojavi iz društvene kronike.

Urlemu ustanovniku, biskupu Rajevskemu, ki je Matici naklonil nad 200 jako ukovitih in dragocenih knjig carske akademije v St. Petersburgu, se je poslala primerna zahvala in društvo ga je imenovalo pri tej priliki (15/11 l. 1866) z vladnim dovoljenjem svojim častnim članom.

Imenitnega fiziologa, umrlega českega profesorja J. Purkyně, imenovala je Matica 19. decembra 1867. leta povodom njegovega osemdesetega rojstnega dneva, ko so mu čestitala skoro vsa slo-

vanska društva, ob enem v znamenje hvaležne vzajemnosti nasproti česki Matici svojim častnim članom in izrazila povodom njegove smrti svoje pomilovanje.

9. julija 1868. leta je postal slavni česki zgodovinar, pisatelj in pospeševalec česke vede in literature, Franc Palacký Matičin častni ud. Povodom njegove smrti se ga je Matica spominjala v posebnem životopisu.

Matice Slovaške, katera je že 22. septembra 1863. leta, ko se je naša Matica še le snovala in še ni bila kot društvo potrjena, kot prva izrazila željo, stopiti z njo v književno zvezo, spominjalo se je društvo v gorkih besedah, ko jo je zadela bridka in nenadomestljiva izguba vsled smrti mnogozasluženega slovaškega mecenca, biskupa Mojzesa († 1869.)

Istega leta, v petem občnem zboru, ki se je vršil 2. septembra, imenovani so bili z velikim navdušenjem društvenimi častnimi člani: slovenski pesnik Jovan Vesel-Koseski v Trstu; vodja Čehov dr. Fr. Ladislav Rieger v Pragi in predsednik „jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“ dr. Franc Rački.

Veseli dokaz vspešne dosege društvenih namenov je, da je Matičino delovanje prouzročilo tudi pozornost višjih in najvišjih krogov. Z dopisom dné 30. novembra 1870 št. 8863 je naznanila c. kr. deželna vlada v Ljubljani ukaz ministerstva za uk in bogočastje, vsled katerega je želelo ministerstvo natančneje zvedeti, s kakošnim vspehom in s katerim vplivom na narod slovenski da deluje društvo. Poslalo se je na ta dopis obširno poročilo o dotedanjem društvenem delovanji in sprejel nasvet, da se posebna deputacija pokloni Nj. Veličanstvu, naj bi blagovolilo biti društvu naklonjeno in mu podeliti kako podporo. Deputacijo (gg, grof Barbo, dr. Costa in Svetec) je bila 27. marcija 1871. leta od Nj. Veličanstva v avdijenci sprejeta in mu je izročila vseh 18 društvenih knjig, ki so do tedaj izšle. Nj. Veličanstvo je deputacijo jako prijazno sprejelo, pohvalilo društveno delovanje in naklonilo Matici zdatno podporo. Za blagodušni dar izrazil je odbor po c. kr. predsedstvu svojo srčno zahvalo Nj. Veličanstvu in c. kr. predsedstvo je Matici z dopisom od 2. maja 1871. l. št. 477 naznanilo, da je Nj. Veličanstvo blagovolilo milostno sprejeti Matičino zahvalo za omenjeni dar.

Istega leta se je Matica udeležila s svojimi knjigami in zemljevidi razstave prve občne hrvatske učiteljske skupščine v Zagrebu in prejela od njenega centralnega odbora za razstavljene predmete „priznanico“.

VII. občni zbor, ki se je vršil dne 15. februarja 1872, imenoval je prvega slovanskega učenjaka, za slovansko vedo velezasluženega dr. Franca viteza Miklošiča, dvornega svetnika in vseučilišnega profesorja na Dunaji, v pripoznanje njegovih velikih zaslug na polji slovanskega primerjajočega jezikoslovja društvenim

častnim članom. Ko so njegovi ožji rojaki napravili 2. septembra 1883. leta v Ljutomeru njemu na čast slavnost, udeležila se je te slavnosti tudi Matica po posebni deputaciji. Njegovega životopisa, ki ga je izdala pri ti priliki Matica (Gl. Letopis za leto 1882 in 1883 str. 1—54) s sliko, tiskalo se je še posebej več izvodov in se je razdelil med udeležence te slavnosti. Ko je obhajal 20. novembra istega leta svoj 70. rojstni dan, čestitala mu je Matica brzojavnim putem in poslala 1 vezan iztis njegovega životopisa.

L. 1873. se je Matica udeležila s svojimi knjigami in zemljevidi svetovne razstave na Dunaji in prejela za to od centralnega odbora „pohvalno pismo“.

Istega leta se je praznovala v Pragi Jungmanova svečavnost, pri kateri je bil tudi navzočen matičar s poverilnim pismom.

Ko je praznovala monarhija 2. decembra 1873. leta petindvajsetletnico vladanja svojega ljubljene cesarja, izdelala je Matica po svojem odborniku in ustanovniku, c. kr. vladnem svetniku gosp. Cigaletu na Dunaji, lično spomenico v petih avstrijskih jezikih.

Pri slovesnem otvorjenji hrvatskega vseučilišča v Zagrebu (10. novembra 1874. l.) je bila navzoča tudi posebna deputacija „Matice Slovenske“ pod vodstvom tedanjega predsednika dr. Coste, ki je izročila dotičnemu vseučiliščnemu slavnostnemu odboru posebno adresu. Na to je prejela Matica od vseučilišnega rektorata „u vjekovitu uspomenu“ srebrno kolajno z vsemi večjimi vseučilišči in učenimi društvi evropskimi, med njimi tudi „Matica Slovenska“; ti kolajni je bilo dodano z gorkimi besedami navdahneno zahvalno pismo.

3. februarja 1875. l. je došlo „Matici Slovenski“ od „Matice Hrvatske“ pomilovalno pismo nad izgubo, ki jo je zadela vsled smrti njenega večletnega predsednika, duševnega in gmotnega podpornika, ustanovnika dr. E. H. Coste,

Istega leta o poletnem času se je Matica udeležila s svojimi knjigami in zemljevidi razstave učnih pripomočkov v Gorici. Udeležba je imela ta dobri nasledek, da so jeli iz teh krajev potem udje živahneje društvu pristopati in oglašati se po Matičinih knjigah.

Svojemu pokrovitelju in podporniku, djakovskemu biskupu Josipu Juriju Strossmajerju, je poslala Matica 2. septembra 1875. leta povodom njegovega petindvajsetletnega škofovanja posebno adresu, na katero jej je došlo v odgovor posebno zahvalno pismo. Isti poslal je novembra 1882. leta na Matičino čestitko povodom zgradbe nove prestolnice v Djakovaru prav prizrčno zahvalo. Istotako se je zahvalil v gorkih besedah Matici 22. februarja 1885. leta, ko mu je brzojavnim pôtém čestitala 4. februarja omenjenega leta k njegovemu 70. rojstnemu dnevu.

Slovesnega vzidanja plošče na Janežičevi rojstni hiši v Lešah, 13. avgusta l. 1876., se je Matica udeležila po posebnej deputaciji z adresno do slavnostnega odbora.

Na štirinajstem (izvenrednem) občnem zboru, sklicanem navlašč v ta namen, je Matica imenovala svojega večletnega, neumorno delavnega predsednika, vodjo Slovencev, odličnega rodoljuba in pisatelja dr. Janeza Bleiweisa viteza Trsteniškega, povodom njegovega 70. rojstnega dne častnim članom društvenim; istega dne, 13. novembra leta 1878., je bil imenovan Matičinim častnim članom tudi za Matico marljivo delavni, učeni pisatelj, župnik Davorin Trstenjak. Istotako je Matica čestitala svojemu predsedniku dr. Bleiweisu, ko mu je podelilo Nj. Veličanstvo v pripoznanje velikih zaslug za narod slovenski red železne krone (maja meseca 1881. l.) in ga povzdignilo v viteški stan. Na obe čestitki je odgovoril slavljeneč s pristrčno zahvalo.

Ko je Matičin častni član, slovenski pesnik Jovan Vesel-Koseski praznoval 19. septembra 1878. l. svojo osemdesetletnico, se mu je poslalo po Jos. Cimpermanu v pesmi zloženo voščilo v lično natisnjeni diplomii s podpisii tedanjih ljubljanskih odbornikov. Ko je pa omenjeni slavljeneč pretečenega leta umrl, pooblastil je društveni odbor tržaško čitalnico, naj v Matičinem imenu položi na njegovo rakev venec.

Slovesnosti o priliki praznovanja srebrne poroke Nj. Veličanstev cesarja in cesarice, 24. aprila 1879, se je udeležila tudi Matica. Poklonila se je namreč jednako drugim slovenskim društvom c. kr. deželnemu predsedništvu in je prosila naj bi javilo Nj. Veličanstvoma veliko radost in brezmejno udanost društveno. V priznanje svoje lojalnosti prejela je Matica na to po c. kr. deželnem predsedništvu zahvalno pismo Nj. Veličanstev.

Slavnosti, katero so priredili Hrvatje na čast svojemu odličnemu pesniku P. Preradoviču, se je Matica udeležila po posebni deputaciji, kateri so se pridružili tudi nekateri v Zagrebu bivajoči Slovenci.

Ko so praznovali Slovenci stoletnico po učenem jezikoslovcu Jarneju Kopitarju (avg. 1880. l.), udeležila se je te slavnosti v njegovem rojstnem kraju (Repnje) tudi Matica po mnogobrojni deputaciji in dala znatni donesek za ploščo, ki se je vzdala pri ti priliki na njegovi rojstni hiši.

Povodom praznovanja sedemdesetletnice pesnika Stanka Vraza se je poslala slavnostnemu odboru društvena čestitka.

Vpokoženemu c. kr. realskemu profesorju in Matičinemu ustanovniku dr. Josipu Muršecu v Gradci poslala je Matica o priliki njegove zlate maše lepo diplomu.

O priliki poroke Nj. cesarske visokosti cesarjeviča Rudolfa s princesinjo Štefanijo se je poklonila tudi čestitajoča deputacija

Matice c. kr. deželnemu predsedstvu, kot se je sploh društvo takratnih svečavnostij primerno in dostojno udeležilo.

13. decembra 1881. l. je umrl v Zagrebu sloveči hrvatski pesnik in romanopisec Avgust Šenoa. Pri njegovem slovesnem pogrebu je bila navzočna tudi posebna Matičina deputacija.

Na 18. velikem zboru, dné 14. junija 1882. l., imenovala je Matica praškega vseučilišnega profesorja dr. Jana Kvičalo svojim častnim članom. Ko so si namreč slovenski državni poslanci prizadevali, da bi se vpeljal v srednje šole po Slovenskem slovenski učni jezik, dosegli so saj deloma ta svoj namen posebno vsled krepke podpore, ki so jo našli pri svojih českih kolegih. Omenjeni gospod izdelal je tudi z velikim in marljivim trudom dotično poročilo. Njegovo imenovanje častnim članom je tedaj le znamenje in znak hvaležnosti od strani naroda slovenskega.

V Zagrebu je umrl 15. novembra 1882. l. član „jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti“, urednik „Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“ itd., dr. Gjuro Daničić. Matica izkazala je pokojniku poslednjo čast po posebnej deputaciji.

Svojemu ustanovniku in bivšemu večletnemu odborniku, c. kr. deželnemu predsedniku baronu A. Winklerju, je Matica čestitala po posebni deputaciji o priliki podelitve železne krone II. reda (18. februarja 1883). in povzdige v baronovski stan. Istotako je odbor čestital v svoji 60. seji, dné 3. oktobra 1883., bivšemu društvenemu predsedniku, županu P. Grasselliju, ko mu je podelilo Nj. Veličanstvo železno krono III. reda.

22. februarja 1883. l. je umrl v Celji dr. Štefan Kočevar, c. k. okrajni zdravnik v p. in cesarski svétnik, društveni ustanovnik, podpornik, večletni poverjenik in odbornik. Njegovega spreveda se je Matica udeležila po posebni deputaciji in položila na njegov grob venec.

27. decembra l. 1882. je minulo 600 let, odkar pripada vojvodina Kranjska k preslavni dinastiji habsburški, in 11. julija 1883. l. preteklo je 600 let, odkar so imenovani dinastiji prisegli kranjski stanovi svojo udanost in zvestobo. Za poslednje omenjeni dan i. dr. so se pripravljale velike svečavnosti, katere so dobile zategadelj še tem višjo pomembo, ker je bila zanje napovedana navzočnost preljubljenega vladarja v vedno zvestih mu kronovinah: Kranjski in sosedni Štajerski. Vsa društva so tekmovala med sabo, da bi kolikor mogoče dostojno in vspešno pripomogla k sijajnim prizorom, ki so se te dni nameravali Nj. Veličanstvu na čast. Vsled obče ljubezni do premilega vladarja in neomahljive mu zvestobe, vladala je povsod ista navdušena skrb. Tudi Matica ni zaostala za drugimi društvi in vestno skrbela za to, da se pri ti priliki pokaže v primernem zmyslu društva in v kolikor mogoče dostojnem svitu. Izdala je za te praznične dneve prav primerno knjigo, to je gledé vsebine in pomena že poprej pri knjigah natančneje

označeni „Spomenik“, ki je izšel bogato okrašen (Duffé) in sploh v lepši, prazniku primernejši unanosti. 13. jul. 1883. l. je bila deputacija društvenega odbora (gg. Grasselli, Levec in Šuklje) od presvetlega vladarja sprejeta v avdijenci in mu izročila krasno vezani „Spomenik“ (Groner) v umetno rezbani šatulji (Mlakar). Po primernem nagovoru predsednikovem je blagovolilo Nj. Veličanstvo darilo premilostno sprejeti s sledečimi besedami: „Es freut Mich sehr diesen neuen Ausdruck der patriotischen Gesinnung Meiner treuen Slovenen entgegenzunehmen.“ Sploh se je blagovolilo Nj. Veličanstvo jako živo zanimati za društvo in poprašati, koliko udov da ima Matica, kje da jih ima, kakošne knjige da ima, itd. Za tem je bila deputacija premilostno odpuščena. Matica je pustila tudi sicer še več izvodov „Spomenika“ lepše vezati, da jih je podarila odličnejšim gostom iz cesarjevega spremstva.

O priliki veselega dogodka v cesarski rodovini, dné 2. septembra 1883. l., se je udeležila tudi Matica slovesne zahvalnice v ljubljanski stolni cerkvi in se poklonila c. kr. deželnemu predsedniku.

Za dogodke v „cesarskih dnevih“ in za poslednje omenjeno čestitko sta Matici došli po c. kr. predsedništvu zahvali Nj. Veličanstva presvetlega vladarja in Nj. cesarske Visokosti cesarjeviča Rudolfa.

Pri slovesnem novem otvorjenji českega narodnega gledališča v Pragi je bila zastopana z drugimi slovenskimi društvi tudi Matica.

Na XIX. velikem zboru je Matica imenovala grofa Jana Harracha svojim častnim članom, da pospešuje vzajemnost med češkim in slovenskim narodom in izrazi hvaležnost svojo, ker ji je daroval v 83 krasno vezanih zvezkih najlepše proizvode novočeske poezije in ji zagotovil v priloženem pismu svojo največjo naklonjenost.

11. junija 1884. leta je Matica pismeno čestitala „Imperatorskemu universitetu sv. Vladimira v Kijevu“ k praznovanju petdesetletnice, 12. novembra istega leta „Prvemu društvu Gabelsbergerskih stenografov“ v Pragi k praznovanju petindvajsetletnice tudi pismeno, 6. decembra istega leta pa brzojavno „Kr. česki spoletnosti nauk“ v Pragi k praznovanju stoletnice.

Slavnostnega otvorjenja Strossmajerjeve galerije slik v palači „Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“ udeležila se je Matica 8. novembra 1884. leta, povabljena po predsedništvu omenjenega znanstvenega zavoda, po posebni deputaciji.

Na XX. velikem zboru, dné 8. aprila l. 1885., je imenovala Matica za društvo mnogozasluženega poverjenika, g. Jana Lega, uradnika českega muzeja v Pragi, svojim častnim članom, ker je veliko število raznovrstnih knjig društvu ali sam daroval, ali pa prizadeval si, da so jih drugi Matici darovali (Harrachova zbirka),

in ker je sploh ponavlja je dejansko pokazal svojo naklonjenost društvu.

Matica je bila tudi zastopana na slavnosti, katero je priredila bolgarska vseučiliška mladež na Dunaji 13. junija t. l. svojemu domoljubu in pesniku Karavelovu na čast.

Slovanski svet praznuje letos tisočnico po smrti svojega blagovestnika sv. Metodija. Ker so tudi že druga slovanska literarna in znanstvena društva ukrenila svoje korake, je samo ob sebi razumljivo, da tudi Matica kot prvo literarno slovensko društvo ne sme zaostajati za njimi. Društveni odbor meni, da Matica ta praznik najprimerneje praznuje s tem, da seznanj slovensko občinstvo in posebej svoje društvenike s koristnim in vspešnim delovanjem omenjenega slovanskega apostola, ki je bo podal strokovnjak opisano in dostojno ocenjeno v posebni društveni knjigi za 1885. leto.

Kot je bil 8. marcij l. 1863., ko je čitalnica ljubljanska priredila besedo v spomin tisočnice, odkar sta jela sv. Ciril in Metod med Slovani delovati, slovesno proglašen po prvem društvenem predsedniku, umrlem dr. Lovru Tomanu, kot „Maticе Slovenske“ prvi dan, istotako bodi leto 1885. kot tisočnica po smrti sv. Metoda in ž njo na ta praznik nanašajoča se letošnja knjiga nova spodbudljiva faza v kroniki „Maticе Slovenske“.

V Ljubljani 1. avgusta 1885.

II.

Poročilo o delovanji Matice Slovenske

v dobi od 1. decembra 1884 do 30. novembra 1885.

66. odborova seja,

dné 14. februarija 1885.

Navzočni: Gg. J. Marn (prosednik); A. Kržič, L. Robič, A. Senekovič, F. Stegnar, L. Svetec, I. Tomšič, I. Vavrà, L. Vilhar, Fr. Wiesthaler, V. Zupančič in dr. J. Zupaneč (odborniki). Skupaj 12.

Zapisnik 65. odborove seje sta potrdila gg. verifikatorja zapisnikov odborovih sej.

Prvosednik poroča, da se je posebna odborova deputacija poklonila novoimenovanemu knezoškofu, da mu je izročila več društvenih knjig v lepi vezavi, da se je o društvu jako pohvalno izrazil in da je pristopil društvu kot ustanovnik, ter se po njegovem nasvetu sklene naj se knezoškofu kot ustanovniku izročé še vse ostale društvene knjige, kojih kot bivši letnik ni prejel.

Matica je svojemu pokrovitelju in ustanovniku, djakovskemu vladiki, prevzičnemu biskupu Strossmajerju k njegovi sedemdesetletnici 4. februarija t. l. brzojavnim pōtem čestitala.

Odbor izjavlja nasproti nekemn časnikarskemu oponašanju, da nedoslednosti v pisanji zadevajo podpisane pisatelje same, ne pa društvenega tajnika, kateri ni imel dotične odgovornosti.

Česko društvo „Gabelsbergerskih stenografov“ v Pragi se zahvaljuje za poslano mu čestitko k praznovanju petindvajsetletnice društvenega obstoja.

Poverjenišтво prevzemó: Za ptujski okraj: g. Luka Kunstek, d. gimnazijski profesor v Ptuji; za breški okraj: g. Jakob Kaučič, c. kr. vodja zemljiških knjig v Brežicah; za sežanski okraj: g. Bogdan Trnovec, c. kr. okrajni sodnik v Sežani; za pazinski okraj: g. Josip Križman; c. kr. gimnazijski katehet v Pazinu; za kastvanski okraj: g. Rajmund Jelušič, farni oskrbnik v Beršecu; za buzetski okraj: g. Anton Kalac, nadžupnik v Buzetu; za loški

okraj: g. Gregor Lah, župan in posestnik v Loži; za radovljiški okraj: g. Aleks Roblek, lekar in posestnik v Radovljici.

Tajnik naznanja, da je za 1884. l. plačalo 1073, za 1885. l. pa 183 letnikov; društvo sta pristopila na novo dva ustanovnika, namreč gg. dr. Jakob Missia, knezoškof ljubljanski, in Zmagoslav Rohrman, milar in posestnik v Ljubljani.

Spolek arhitektů a inženyrů v Pragi sprejme Matičino ponudbo gledé medsebojne zamenje društvenih pojavov ter obljubi v kratkem poslati večjo zbirko starejših društvenih knjig.

Gospod profesor dr. Kos je obljubil svoje delo, ki se bo našalo na letošnje praznovanje tisočletnice po sv. Metodu, v celotnem spisu, obsežno kakih 10—12 tiskanih pol, poslati društvu tekom maja ali junija.

Naznanja se, da je g. Andrej Magajna iz Divače volil Matici v svoji oporoki 30 forintov, da je volilo sin njegov Matici že osebno izročil in da se mu je poslalo na to pismeno potrdilo.

Matičin poverjenik za dunajsko mesto, g. J. Navratil, oglašá za letošnji Letopis svoj spis „Zbirka narodnih vraž“.

Nasvet književnega odseka, naj se ustreže prošnji redakcije „Slov. Sbornika“ v Pragi, da bi Matica poslala omenjenemu listu kaj podrobnih dat o društvenem stanji in delovanji ter da se tajnik pooblasti ta sklep izvršiti, se odobri.

Prof. dr. Sket v Celovci se zahvaljuje za v pregled poslano mu Vrazovo zbirko ter obljubi pri priliki društvu o njej poročati.

Na novo oživljena puljska čitalnica prosi Matico, naj bi jej poslala iz svoje zaloge kaj knjig, da pomnoži svojo borno knjižnico. Z ozirom na to, da se je na jednake prošnje še vselej oziralo, in ker je čitalnica v novejšem času vrhu tega postala Matičin družabnik, sklene odbor prošnji pritrđiti in pooblasti tajnika, naj odbere primernih knjig, kojih ima društvo v svojej zalogi še po več iztisov na razpolaganje, in naj jih odpošlje čitalnici.

Odborov pooblaščenec je v zmislu zborovega in odborovega sklepa prejel od c. kr. kmetijske družbe hranilnično knjižico, v koji so naloženi novi nabrani za dr. Costin spomenik, in c. kr. kmetijski družbi se je poslalo zahtevano pismeno potrdilo.

G. Soršaku, puškarju v Kropi in Matičinemu letniku do 1880. leta, ki prosi za nekatere olajšave pri vplačevanji letnine zadnjih let, se sklene poslati ostale knjige brezplačno, ako vpiše sina, kot v pismu obljublja, Matičinim družabnikom.

Z ozirom na to, da mora Matica ustrezati večini svojih članov, sklene odbor, naj se vrmeta dvema pisateljema njuna rokopisa, kojih vsebina bi utegnila zanimati le malo število dotičnih strokovnjakov, ne pa društvenikov sploh.

Administracija Lužice pošilja Matici svoj časopis „Lužica“ na ogled.

Česka akad. společnost nauk pošilja Matici parte po svojem rednem članu dr. Frideriku vitezu Steinu.

Odobrita se nasveta književnega odseka, tikajoča se nekaterih želj, koje je izrazil o. Hrizogon Majer gledé prestave nemškega dela „Die Länder und Völker Oesterreich-Ungarns“ in gledé objave popolnega kataloga Matičine knjižnice ali v posebni knjižici ali pa v „Letopisu“.

Odbor odobri po književnem odseku nasvetovane kupne cene društvenim knjigam 1884. leta: a) „Letopisu“ 1 gl. 30 kr., b) II. delu „Lovčevih zapiskov“ 50 kr. in c) „Črticam“ dr. Pajekovim 1 gl. 20 kr.

Matičini poverjeniki so se naprosili, naj bi pobirali društvenino prihodnjega leta vselej takoj pri razpošiljanji knjig dotičnega leta, kakor se godi to pri „Družbi sv. Mohora“, ker bi bilo to v interesu odborovem in v interesu vseh matičarjev.

Odobré se z malimi spremembami po nasvetu književnega odseka prisojone nagrade pisateljem društvenih knjig 1884. leta.

(Zaradi pozne ure se rešitev ostalega dnevnega reda preloži.)

Nadaljevanje 66. odborove seje

dné 18. februarja 1885. leta.

*Nazočni: Gg. P. Grasselli (prvosednik), dr. A. Jarc, A. Kržič, J. Marn, M. Pleteršnik, A. Praprotnik, L. Robič, A. Senekovič, F. Stegnar, J. Šuman, I. Tomšič, I. Vavrò, Fr. Wiesthaler, A. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki).
Skupaj 15.*

G. prvosednik prebere zahvalno pismo g. biskupa Strossmajerja na brzojavno čestitko k sedemdesetletnici in se po odboru pooblasti, da z načelniki narodnih društev o dejanski slavnosti „Matice Slovenske“ pokrovitelja ukrepa, kar je prav in dostojno.

G. Gašparju Križniku se odmeri primerna odškodnina za njegov spis „Slovenska bibliografija od 1832.—1867. leta“ proti temu pogoju, da društvu prepusti spis v brezpogojno last.

Troje slik, koje je poslala „Umělecká beseda“ v Pragi, s koje stoji Matica v medsebojni zameni društvenih pojavov, za l. 1884., naj se hrani, dokler dojdejo publikacije 1885. leta.

Rešitev prošnje upravnega odbora društva „Narodni Dom“ v Ljubljani, da bi se mu dovolilo imeti nekaj zelo potrebnega pohištva v Matičinih pisarniških prostorih, se prepušča gospodarskemu odseku, kateri naj o učinku poročá odboru samemu.

Tisek društvenih knjig za 1885. leto naj odda gospodarski odsek po dogovoru oni tiskarni, ki bo naredila najcenejšo ponudbo.

Za sedaj se sklene, da Matica izda letos dr. Kosov slavnostni spis o sv. Metodu in obsežnejši „Letopis“, ki naj bi imel sicer isto obliko kakor v zadnjih letih.

Zaradi sestavkov v „Letopisu“ naj priobči tajnik oklic do slovenskih pisateljev, jednako kakor v prejšnjih letih.

Nasveti gospodarskega odseka zaradi oddaje stanovanja in prodajalnice v hiši na Kongresnem trgu št. 7 se odobré.

Tiskarski računi „Blaznikove tiskarne“ in „Narodne Tiskarne“ se potrdijo po nasvetu gospodarskega odseka z nekaterimi modifikacijami.

Odborniku g. Senekoviču se odloči pristojna nagrada za oskrbovanje tajniškega posla od 1. junija do 15. julija 1884. leta.

Odobrita se po kratki stvarni debati računska sklepa za leti 1883. in 1884. V zadnjega se sprejme tudi statistični pregled o denarnih vlogah, ki so v Matičinem varstvu.

Pregledovalec društvenih računov se pooblasti, da zvrši na podlagi odobrenih društvenih računov deloma že dogotovljeno društveno bilanco.

Odbor soglasno in brez debate odobri proračuna za 1885. in 1886. leto.

Odbor sklene, naj prevzame Matica prodajo svojih založnih knjig v lastno režijo, naj se g. knjigotržcu Bambergu dosedanja književna pogodba odpove in naj se zanaprej prodajajo društvene knjige vsem knjigotržcem proti rabatu 20% in s tem pogojem, ako dotično kupnino takoj poravnajo.

Nekateri denarni zastanki naj se odpišejo, drugi naj se iztirjajo, zopet o drugih naj se še natančneje poizveduje. Zaostaline pri ustanovnikih naj se iztirjajo.

Prihodnji občni zbor „Matice Slovenske“ bodi 8. apr. t. l.

Tajnikova služba se razpiše v zmislu društvenih pravil na tri leta proti pogodbi in odpovedi do 10. marcija t. l.

67. odborova seja, dné 21. marcija 1885. I.

Navzočni: Gg. P. Grasselli (prvosednik); J. Kersnik, A. Kržič, J. Marn, M. Pleteršnik, A. Praprotnik, L. Robič, A. Senekovič, F. Stegnar, L. Svetec, J. Šuman, I. Tomšič, I. Vavrč, I. Vilhar, Fr. Wiesthaler, V. Zupančič in dr. J. Zupaneč (odborniki). Skupaj 17.

Naznani se, da sta zapisnika 66. odborove seje 14. dné februarija in njenega nadaljevanja 18. dné februarija potrdila gg. verifikatorja zapisnikov odborovih sej.

Smithsonian Istitution, društvo v Washingtonu, s kojim Matica zamenjuje svoje knjige, pošilja publikacije 1884. leta in potrdilo, da je prejelo lanske Matičine knjige.

Puljska čitalnica se zahvaljuje za darovane ji Matičine knjige.

Odbor se dogovarja o nekem za letošnji Letopis poslanem rokopisu ter vzame na znanje oceni strokovnjakov, kojima se je poslal rokopis v presojo. Sklene se poslati rokopis v pretres še tretjemu strokovnjaku.

Odboru se naznanijo uzroki, vsled kojih je Matičin hišni sosed odbil njeno prošnjo, naj bi se udeležil pokritja stroškov za popravo kanala v njeni hiši. Na to se sklene v ti zadevi obrniti se še do drugzega soseda in še le na podlagi obojih poizvedeb pooblastiti gospodarski odsek, da o nadaljnjem ukrepa.

Knjigotržec g. Bamberg vrača Matici večje število neprodanih knjig iz njene zaloge.

Predsedništvo jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti in naznanja Matici, da je shod jugoslovanskih književnikov prepovedan.

Slovanskemu podpornemu in bralnemu društvu v Trstu se sklene na prošnjo njegovo darovati nekaj iztisov društvenih knjig.

Tajnik poroča, da se od zadnje odborove seje v poverjeništvu niso vršile nikake spremembe, da je za lansko leto do prej omenjenega dne plačalo 1078, za letošnje pa 240 matičarjev.

Tajnikovo poročilo o odborovem delovanji v dobi od zadnjega velikega zбора se odobri z nekaterimi neznatnimi dostavki, oziroma poporavki in opustitvami.

Razpisana tajnikova služba se odda dosedanjemu začasnemu tajniku v zmislu društvenih pravil na tri leta proti pismeni pogodbi in trimesečni obojestranski odpovedi.

Odobri se bilanca društvenega premoženja in pridana ji statistična priloga o društvenem premoženji, njegovi porabi in o številu udov.

Gledé amortizacije glavnici dolžne svote se sprejmò sledeči po poročevalcu, odborniku g. Robiču predlagani nasveti za redni veliki zbor: a) Letni stroški za izdavanje knjig ne smejo presežati svote 3300 forintov. b) Dohodki za prodane založne knjige in blagajniški prebitki koncem leta v gotovini naj se nalagajo plodonosno v kranjski hranilnici na posebno, Matičini glavnici namenjeno knjigo. c) Prepušča se pa slavnemu zboru, da po svoji previdnosti odobri to, kar se je za izdavanje knjig potrošilo od Matičine glavnice.

Gosp. poročevalcu se izreče od strani odbora za obili požrtvovalni trud soglasna zahvala.

Gospodarski odsek se pooblasti, da v dogovoru s tajnikom preskrbi oddajo natiska društvenih knjig za leto 1885. proti pojem, o kojih se je odbor že v svoji 66. seji dogovoril.

XX. redni veliki zbor,

dné 8. apr. 1885. l.

Prvosednik g. Grasselli pozdravi zbrane družabnike (krog 60), med njimi posebno unanje; opravičuje odbor, zakaj da ni sklical lani niti izvenrednega niti rednega velikega zbora; pojasnuje, zakaj da je nameravana preuredba društvenih pravil in opravnega reda izostala iz današnjega dnevnega reda, in naznanja, da je odbor druge sklepe zadnjega rednega velicega zbora izvršil.

Na to prebere zboru predstavljeni tajnik letno poročilo o odborovem delovanju v dobi od 1. decembra l. 1883. do 31. marca 1885. leta. Poročilo našteva seje odboro ve in obeh pododsekov, gospodarskega in književnega; omenja društvene knjige 1884. leta, rokopise, ki jih ima Matica na razpolaganje ali ki se ji obetajo; pojasnuje družabniške razmere glede števila udov in plačevanja udnine v prejšnjih letih; oporeka na podlagi števila plačnikov nazorom, da bi društvo pešalo, in navaja odboro ve sklepe zaradi vplačevanja udnine, razpošiljanja in tiskanja društvenih knjig v prihodnje. Poročilo se spominja mnogobrojnih v zadnji dobi umrlih udov; omenja darila Matičina knjižnicam, ljudskim šolam itd.; pravi, da je Matica na novo stopila v dejansko zvezo z nekaterimi českimi in da zamenjuje svoje knjige sedaj s 30 različnimi društvi; obeta, da se bo sestavil pri priliki za knjižnico posebni katalog. Matica se je udeležila spominskih slavnosti nekaterih slovanskih društev ali osebno, ali pismeno, ali brzozavno. Utemeljuje se stališče odborove večine nasproti nameravani preuredbi društvenih pravil in opravnega reda in naznanjajo se uzroki, vsled kojih se je preuredba končno opustila. Poslednjič opozarja poročilo družabnike na tiskana računska sklepa za leti 1883. in 1884., na proračuna za leti 1885. in 1886., na statistični pregled o društvenem premoženju, njegovi porabi in o številu društvenih udov, na bilanco društvenega premoženja, na nasvete zaradi amortizacije glavnici dolžne svote in na račun o ptujih zakladih, ki so v Matičini oskrbi.

Po prebranem letnem poročilu pozove g. prvosednik zbor, naj vstane v izraz sožalja o izgubi tako mnogobrojnega števila odličnih matičarjev, rodoljubov in podpornikov društvenih, katerim bi bilo dostaviti še g. Vinka Potočina, ki je blagodušno volil Matici v svojej oporoki lepo svoto 500 forintov. (Se zgodi.)

V debati o letnem poročilu, katere se udeležé gg. Raič, Hribar, Trstenjak, dr. Tavčar, Robič, Grasselli, Lah in Orešec, se je stavilo več predlogov in interpelacij.

Predlog g. Hribarja, zbor naj voli g. Jana Lega, uradnika českega muzeja v Pragi, zaradi njegovih obilih zaslug za društvo častnim članom „Matice Slovenske“, se soglasno sprejme.

G. Trstenjakova interpelacija do odbora, zakaj da ni skrbel za slovniško pravilno pisavo v zadnjih društvenih knjigah, posebno v Letopisu, in kako misli postopati, da se to v prihodnje ne ponavlja, se prepušča prihodnjemu odboru.

Predlog g. Trstenjaka, zbor naj odmeri nekemu pisatelju za njegov v zadnjem Letopisu objavljeni spis višjo nagrado, katera pristojna izvirnim spisom, se zavrže z večino glasov.

Predlog g. Trstenjaka, naj se naroči prihodnjemu odboru, naj skrbi za to, da si Matica kupuje lastništvo odličnih slovenskih pisateljev v ta namen, da priobčuje njihova dela v svojih društvenih knjigah, se soglasno sprejme.

Računska sklepa za leti 1883. in 1884. se odobrita po kratki stvarni debati.

Pregledovalci društvenih računov se volijo vnovič per acclamationem prejšnji, gg. J. Pfeifer, dr. Staré in D. Žagar.

Odbornik g. Robič prebere pregled o glavnici in bilanco društvenega premoženja ter naglašá, da je bilo treba v ta namen sestaviti poseben statističen pregled o društvenem premoženju, njegovi porabi in o številu udov, iz kojega sledi, da je Matica dosedaj porabila 10.328 for. 59 kr. preveč, katerih si je izposodila pri svoji glavnici. Da se ta znesek poravná in dolg glavnici povrne, predlaga odbor zboru sledeče nasvete v sprejem: 1. Letni stroški za izdavanje knjig ne smejo preseirati svote 3300 forintov. 2. Denar, ki prihaja blagajnici za prodane knjige, in prebitki blagajnice koncem leta naj se nalože plodonosno v kranjski hranilnici na posebno, Matičini glavnici namenjeno knjigo. 3. Prepušča se pa slavnemu zboru, da po svoji previdnosti to odobri, kar se je za izdavanje knjig potrošilo od Matičine glavnice.

Po nekaterih pojasnilih gg. prvosednika in poročevalca ter po nekaterih dostavnih opazkah člana g. Hribarja se sprejmeta soglasno predloga g. Hribarja: a) Prvi predlog amortizacijskega načrta, kakor ga nasvetuje odbor, naj se zavrže; svote, ki se jih je izdalo preveč, naj se odobré; odboru naj se naroči, da v prihodnje vporablja le one svote, ki so za to opredeljene; glavnica bodi in ostani nedotakljiva. b) Odboru se naroča, da vloží pri deželnem odboru prošnjo za podporo v zadevi izdavanja šolskih knjig.

Poročevalcu g. Robiču izreka zbor priznanje in zahvalo za marljiv trud, ki ga je imel s sestavo statističnega pregleda in bilance, in se izraža želja, naj bi se jednaki statistični pregledi sestavljali ter velikemu zboru predlagali vsako leto, koji želji se je obljubilo ustrezati.

Založnim knjigam naj se kupna cena še zniža. Sploh naj jih skuša Matica kakor hitro mogoče razpečati. Knjige zgubé namreč že tako, čim starejše so, tem več na svoji prvotni vrednosti. Jednako postopa tudi Hrvatska Matica, ki sploh tiska le

po malo več iztisov, kakor ima družabnikov, in ki to malo število knjig, kar jih še ostane, proda proti vsaki ceni.

Proračuna za 1885. in 1886. leto se odobrita, brez debate.

Vrši se dopolnilna volitev sedmih, oziroma devetih odbornikov. Skrutinij prevzemó gg. Dežman, Valentinčič in tajnik. Oddalo se je 95 glasovnic, od kojih so bile pripoznane 4 neveljavnimi, ker niso imele volilčevega podpisa. Dobili so gg.: J. Marn in A. Praprotnik po 91, M. Cigale 90, P. Grasselli 89, dr. J. Šust 84, M. Vodušek 83, dr. Fr. Lampé 75, A. Einspieler 57 in Fr. Levec 49 glasov, ter so tedaj izvoljeni v odbor. Razven imenovanih so pa dobili še gg.: dr. J. Sket 34, V. Borštner 33, J. Jesenko 9, V. Kermavner 5, dr. I. Tavčar 4, I. Hribar, E. Lah in A. Raič po 3, J. Celestina, J. Flis, dr. J. Križan, dr. J. Kulavic, A. Trstenjak, T. Zupan in M. Žakelj po 2; Fr. Hauptmann, dr. Fr. Kos, L. Lavtar, Fr. Levstik in J. Smrekar po 1 glas.

G. prvosednik se zahvali za mnogobrojno udeležbo in sklene zbor ob 8³/₄ uri.

[68. odborova seja,

dné 29. aprila 1885. leta.

Navzočni: Gg. P. Grasselli (prvosednik); dr. A. Jarc, J. Kersnik, K. Klun, A. Kržič, dr. Fr. Lampé, Fr. Levec, J. Marn, M. Pleteršnik, dr. J. Poklukar, A. Praprotnik, L. Robič, L. Svetec, J. Šuman, I. Tomšič, I. Vavrž, I. Vilhar, M. Vodušek, Fr. Wiesthaler, A. Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki). Skupaj 22.

Prvosednik g. Grasselli naznanja, da sta gospoda verifikatorja društvenih zapisnikov potrdila zapisnik 67. odboroze seje in 20. rednega velicega zbora.

Na to se vršé volitve. Predsedništvo prevzame, od prvosednika pozvan, odborov starosta g. dr. J. Zupanec.

Po predlogu g. staroste se izvoli g. Grasselli per acclamationem vnovič prvosednikom. Ker pa le-ta odločno izjavi, da ne prevzame predsedništva, se predlaga in sprejme volitev po listkih. Pred volitvijo izreka g. prof. Marn, slišavši, da nekateri nanj merijo, da zaradi bolehnosti svoje nikakor ne bi mogel prevzeti predsedništva, vzlasti v gospodarstvenem obziru. Pri volitvi dobijo: gg. Pleteršnik 7, Grasselli 6, dr. Poklukar 4, Levec 3 in Šuman 1 glas. Ker g. prof. Pleteršnik ne more prevzeti predsedništva, predlaga g. prof. Wiesthaler, naj gospodje, da bi se glasovi vnovič ne cepili, oddajo svoje glasove g. prof. Levcu. Toda tudi ta pove, da ne prevzame predsedništva. Potem se poprimejo odborniki, v svesti si, da društvenim razmeram še najboljše ugaja, ako je njegov prvosednik samostojen in pravoslovec, besede g. prof. Marna,

ki ne bi mogel javno ali na unanje vladati društva, naj se v ta namen voli prvosednikom g. dr. Poklukar, v notranjem vodstvu pa naj ga podpira prvi njegov namestnik, g. prof. Marn, kar odbor per acclamationem potrdi.

Na to prevzame g. prof. Marn predsedništvo in se volijo per acclamationem: g. Levec drugim prvosednikovim namestnikom, g. Vilhar blagajnikom, g. Robič pregledovalcem društvenih računov, gg. Praprotnik in Wiesthaler ključarjema, gg. Kržič in Senekovič verifikatorjema društvenih zapisnikov.

V gospodarski odsek se volijo po nasvetu prvosednikovem vsi prejšnji udje, v književni pa se privzemó prejšnjim še gg. dr. Lampé, Levec in Šuman.

O resolucijah zadnjega rednega velikega zbora (gl. poročilo o zboru) se sklene razpravljati v prihodnjih sejah odborovih, oziroma odsekovih.

Poverjenišтво prevzameta: g. dr. M. Samec, župan, deželni poslanec, zdravnik in posestnik v Kameniku, za Kamenik; g. dr. L. Gregorčec, kanonik štrasburški in vicarius perpetuus pri Novi Cerkvi, za Novo Cerkev.

Gospoj Mariji Potočinovi, ki je poslala Matici 500 forintov, katere je njen v Št. Petru pri Zidanem Mostu 8. marcija t. l. umrši sin Cenko Potočin društvu volil v svoji oporoki od dne 4. decembra 1884. l., se je poslala pobotnica, zahvalno pismo in pa pomilovanje o veliki izgubi.

Društvu hrvatskih akademikov v Gradci „Hrvatska“ dovoli se nekaj knjig iz Matičine zaloge; druga jednaka prošnja izroči se književnemu odseku.

Prošnja vodje meščanske šole v Krškem, g. Ivana Lapajnet, Matica naj mu posodi clichéje, ki jih rabi za natisek prestave prvega dela dr. Pokornega prirodopisa za meščanske šole, se izroči gospodarskemu odseku, da poprej preišče, je li mogoče gledé lastništva.

Nasvetu g. J. Resmana, železniškega uradnika v Trstu, Matica naj bi, kakor oskrbljuje druge jednake zaklade, vzela v svojo oskrb tudi Jurčičevo ustanovo Notranjcev, v znesku blizu 1000 forintov, in naj bi na vsake tri leta iz obrestij, v znesku 140 do 150 forintov, razpisavala nagrado za najboljši pripovedni spis, odbor v principu pritrdi, pridrži si pa še pogoje, pod kojimi bi Matica omenjene novce prevzela, ter naj se o njih posvetujeta še združena odseka, književni in gospodarski.

Upravni odbor društva „Narodni Dom“ v Ljubljani se zahvaljuje za brezplačno prepustitev pisarniških prostorov ob času loterije. Dovoli se mu tudi nadalje, hraniti nekaj pohištva v pisarniških prostorih, dokler si ne najme v to svrho lastnih prostorov.

G. Mihael Lazar, c. kr. gimn. profesor v Kranji, pošilja Matici zbirko lokalizmov svojega domačega kraja (Čemšenik), katera se v porabo izroči g. prof. Pleteršniku.

Rokopis g. D. M. Obaloviča v Barkovljah pri Trstu „Svatovski običaji v tržaški okolici“ se izroči književnemu odseku.

Sklene se vrniti nekaj rokopisov gg. pisateljem z dostavki, katere so nasvetovali gg. presojevalci.

Do 29. aprila je Matici plačalo udnino za 1884. l. 1078, za 1885. l. pa uže 436 letnikov. Od 1. januarija je pristopilo društvo 39 udov na novo, med njimi 3 ustanovniki.

Od 1. januarija do 29. aprila je došlo Matici 42 različnih knjig in časopisov, večinoma od društev, s kojimi je Matica v dejanski zvezi.

Urednikom Letopisa se naprosi g. Levec vzajemno z društvenim tajnikom, kar naj se konečno uravna v književnem odseku.

G. dr. Poklukar se naprosi, da se v imenu gospodarskega odseka, oziroma odbora, ustmeno dogovarja s sosedo Maticine hiše na Bregu št. 8 zaradi soudeležbe pri pokritju stroškov za pravo kanala, in da o konečnem vspehu poroča odboru.

G. Bambergu, ki je poslal Matici tiskarski račun in se želi ž njo pobotati, se sklene naznaniti, naj pošlje še knjigarskega, ker je le na podlagi obeh računov društvu mogoče ž njim definitivno pogoditi se.

Sklene se, da Matica napravi z „Narodno tiskarno“, ki je prevzela natisek društvenih knjig za 1885. leto, pogodbo. V pogodbi bodi stališče Maticino nasproti tiskarni označeno natančno na podlagi pogojev, pod kojimi je tiskarna delo prevzela. Naj bi se skrbelo tudi za to, da bi bilo Matici pravočasno izgotovljenje tiskarskega dela jamčeno.

69. odborova seja,

dné 10. junija 1885. leta.

Navzočni: Gg J. Marn (prvosednik); dr. A. Jarc, K. Klun, A. Kržič, dr. Fr. Lampé, M. Pleteršnik, A. Praprotnik, L. Robič, F. Stegnar, I. Tomšič, M. Vodušek, Fr. Wiesthaler, A. Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki).

Skupaj 15.

G. prvosednik naznanja, da sta pregledala in potrdila zapisnik o 68. odborovi seji jeden gg. verifikatorjev in on (mestu drugega nenavzočnega g. verifikatorja). Verifikatorjem ad hoc se izvoli g. Wiesthaler.

Konstituirala sta se odborova pododseka, gospodarski in književni, ter si je prvi odbral načelnikom vnovič g. dr. Zupanca, drugi tudi vnovič g. Marna.

„Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti“ v Zagrebu naznanja Matici smrt g. dr. Lavoslava Geitlerja, vseučiliščnega profesorja zagrebskega, kar odbor pomilovaje vzame na znanje.

Vodstvo tržaškega podpornega in bralnega društva se zahvaljuje za društvu darovane knjige iz Matičine zaloge.

Matici je došla od c. kr. namestništva v Gradci in od c. kr. finančne prokurature v Ljubljani intimacija gledé dedščine 500 forintov po ranjem g. Vinku Potočinu.

Sklene se g. Kunsteka, d. profesorja v Ptuji, prositi, da ostane še zanaprej Matičin poverjenik, ako ne, naj priporoča koga drugega.

G. Lego se zahvaljuje za imenovanje častnim članom in pošilja ob jednom večjo zbirko knjig Matici v dar. Knjige so ali njegovo lastno darilo ali pa darilo drugih gospodov po njegovem posredovanji. Poslala se mu je v ta namen pismena zahvala in se je naprosil, naj se zahvali v društvenem imenu tudi onim gospodom, ki so po njegovem posredovanji Matici darovali knjige.

Zastopnikom v upravnem odboru „Narodnega Doma“ se izvoli vnovič g. prof. Senekovič.

Mestu g. Bogdana Trnovca, dosedanjega poverjenika Matičinega za sežanski okraj, ki ne more biti več poverjenik, se sklene poverjenikom naprositi g. Franc Leban, c. kr. vodja zemljiščnih knjig v Sežani.

Za 1885. leto je plačalo doslej 586 letnikov; od zadnje odboro ve se je pristopilo Matici na novo 38 udov, med njimi 37 letnikov in 1 ustanovnik.

Sklene se, imenike na novo pristopivših članov objavljati in dodajati poročilom o odborovih sejah v „Novicah“.

Prošnji akademičnega društva „Zvonimir“ na Dunaji se ustreže ter se društvu pošlje nekaj primernih knjig iz Matičine zaloge.

Poročilo o rokopisih, za tisek že prirejenih ali pa namenjenih, kakor sploh o stanji tiskarskega dela se vzame na znanje. Urednikoma „Letopisa“ sta se naprosila gg. profesorja Levec in Wiesthaler.

Letošnjih društvenih knjig se bo tiskalo po 1600 iztisov v iste obliki, kakoršne so bile lanske.

G. Josipu Ciperletu, ki ponuja Matici samostojni spis „Nauk o vzgoji“ ter obeta izgotoviti ga do 15. julija, ako bi ga hotela Matica sprejeti in že letos natisniti, se sklene odpisati, da pošlje rokopis na ogled.

G. Lapajnetu v Krškem se sklene pojasniti, da mu Matica ustreže lahko le s tretjino zelenih clichéjev, ker se le toliko Schoedlerjevih, s katerimi bi Matica jedino lahko razpolagala, ujema s potrebnimi Pokornyjevimi.

Matica sprejme Jurčičevo ustanovo Notranjcev v svojo oskrb pod tem pogojem, da se le-ta spoji s Tomšičevo v jedno. Iz obrestij skupne ustanove bi se razpisavala nagrada za najboljši pripovedni spis vsako drugo leto. Naj se poprašata odbora, ki sta ustanovi

oskrbovala poprej, oziroma dosedaj, privolita li v to spojitve in sploh v te pogoje?

Odobri se tiskovna pogodba tekočega leta med „Matico Slovensko“ in „Narodno Tiskarno“.

Vzame se na znanje, da se vrše v hiši na Kongresnem trgu nekatere potrebne poprave, zaradi katerih se pooblasti gospodarski odsek.

Zapisniki odsekovih sej naj se posebej ne objavljajo, ker so le podlaga sejam odborovim, o katerih naj se poroča v „Letopisu“ in v „Novicah“.

Z ozirom na resolucije občnega zbora se zjedini odbor v načelu, da le oni nasveti, katere o pravem času naznanijo društveniki odboru, ali katere odbor sam predlaga občnemu zboru (§§. 4. lit. a., 8. in 10. društvenih pravil), postanejo po njem sklepi, po katerih se je odboru pravilno ravnati. Vsi nasveti pa, ki jih stavijo društveniki še le v občnem zboru samem, zamorejo se le zmatrati kot želje ali resolucije, katere odbor po prevdnosti uvažuje, na katere pa ni strogo vezan. Odbor izreka dalje željo in prošnjo, da bi se mu naznanjali tudi nasveti pod §. 9 lit. c. poprej in sicer o takem času, da jih lahko stavi na dnevni red občnega zbora.

Odbor sklene interpelacijo, kaj da misli ukreniti, da bo pisava v Matičinih knjigah v prihodnje slovniško pravilnejša in kolikor mogoče enostavna, priporočati uredništvu društvenih knjig v prevdarek in razumno izvrševanje.

Predlog, odbor naj bi skrbel za to, da si Matica kupuje lastništvo slovenskih pisateljev in pesnikov ter jih podaja društvenikom, vzame odbor na znanje z dostavkom, da ve take prilike ceniti že sam in da jih ne bode preziral, ako se pokažejo ugodne razmere.

Sklene se vložiti na deželni odbor za podporo gledé izdanja šolskih knjig prošnjo, katero naj bi predložil „Maticе Slovenske“ predsednik.

Gledé na interpelacijo o spisu Podgornikovem in na ne povse resnična poročila o občnem zboru v časnikih se zjedini odbor v tem, da na le-ta uradno ne odgovarja, marveč prepušča popravo družnikom samim. Gledé na „Odprto pismo“ v prilogi Slovana (št. 9), v katerem omenjeni gospod odbor dolži nepoštenosti, je pa odgovoril odbor slovenskemu občinstvu v Novicah s stvarnim popravkom, ki pojasnuje dejanske razmere.

70. odborova seja,

dné 24. oktobra 1885. leta.

Navzočni: Gg. J. Marn (prvosednik); dr. A. Jarc, dr. Fr. Lampé, Fr. Levec, M. Pleteršnik. A. Praprotnik, L. Robič, J. Šuman, I. Tomšič, I. Vavrū, I. Vilhar, Fr. Wiesthaler, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki). Skupaj 14.

G. prvosednik naznanja, da sta pregledala in potrdila zapisnik o 69. odborovi seji gg. verifikatorja Kržič in Wiesthaler.

Matica je čestitala svojemu pokrovitelju, biskupu J. J. Strossmajerju, k praznovanju petintridesetletnice njegovega biskupovanja dné 8. septembra t. l.

Ko sta redna člana srbskega učenega društva v Belem Gradu, gg. J. Maletič in M. Ban, praznovala 8./20. septembra petdesetletnico svojega literarnega delovanja, se ju je Matica spominjala v brzojavni čestitki.

G. ravnatelju Senekoviču, bivšemu ljubljanskemu odborniku in zastopniku Matice v upravnem odboru „Narodnega doma“, sklene odbor poslati zahvalno pismo za marljivo delovanje na korist Matici in prositi ga, da tudi v prihodnje kot unanji odbornik pospešuje njene namene.

Nekateri rokopisi se izročé v presojo, druge sklene odbor vrniti pisateljem, zopet druge, pričete in ne skončane, pospeševati.

Praznovanja petdesetletnice literarnega preporoda v Zagrebu se Matica ni udeležila, ker ni bila k njemu povabljena.

Odbor se izreče za to, da nadaljuje Matica s prihodnjim letom izdavanje leposlovnega gradiva, ter izvoli odsek četvorice (gg. Levec, Wiesthaler, A. in V. Zupančič), ki naj se o celem načrtu dogovori in mu v jedni prihodnjih sej o tem poroča.

Tajnik poroča o udih in knjigah. Plačalo je za letos 958 letnih udov; od zadnje seje je tedaj število narastlo za 372 udov, izmed teh za 65 novih. Od nekaterih poverjenikov manjkajo še poročila; ako ta dojdejo, se je nadejati narastaja kakih 50 udov v primeri z lanskim letom. Knjižnica je narastla za 64 knjig in zvezkov, in sicer za 26 po darilih (večinoma českih), za 38 pa po zamenji (v prvej vrsti ruskih). Darovalcem se je izrekla primerna zahvala.

Karavelove slavnosti bolgarskih vseučiliščnikov na Dunaji, 13. junija t. l., se je Matica odmenila udeležiti po posebnem zastopniku.

V imenu nekdanjega odbora za oskrbovanje Tomšičeve ustanove naznanjata gg. dr. J. Serbec v Mariboru in dr. A. Gregorič v Ptujki Matici, da se popolnoma strinjata z njenimi v 69. odborovi seji sklenenimi predlogi in nasveti gledé spojitve Tomšič-Jurčičeve ustanove. Istotako izreka pooblaščenec odbora za oskrbovanje „Jurčičeve ustanove Notranjcev“, da se v bistvu sklada

z Matičinimi nasveti ter da upa vso zadevo končno urediti naj-pozneje do novega leta.

Mestu g. Bogdana Trnovca, kateremu je odbor poslal svoje dni za marljivo delovanje in za pridobitev več novih udov zahvalno pismo, prevzame poverjenišvo za sežanski okraj po njem nasvetovani g. Franc Leban, c. kr. vodja zemljiških knjig v Sežani. — Odbor vzame z odobravanjem na znanje, da se je g. Veršec, c. kr. notar v Sevnici, ponudil Matici poverjenikom za sevniški okraj in pridobil društvu več novih udov. Dekanija Brežice se je vsled tega delila v dve poverjeništvu, v jedno za okolico breško in v drugo za okolico sevniško. — G. prof. Kunstek je ustregel odborovi prošnji in ostane še zanaprej Matičin poverjenik za Ptuj. — Odbor sklene g. Gruntarja, c. kr. notarja v Gorenjem Logatci, ki zarad preoblega drugega posla ne utegne ostati več poverjenik, prositi, naj blagovoli poverjenišvo še obdržati.

Gosp. Ivan Lapajne, vodja meščanske šole v Krškem, naznanja odboru, da je zadovoljen z vsakim številom chlichejev iz Schoedlerjevih knjig, da jih porabi pri prestavi Pokorny-jevega prirodopisa za meščanske šole.

Matica je poslala mestnemu magistratu vsled poziva običajni izkaz o drštvenem delovanji in premoženji za 1884. leto ter priložila zahtevano število tiskanih eksemplarov računskega poročila. Došlo ji je tudi naznanilo c. kr. vlade, da ima v prihodnje vsako društvo poročati o svojem delovanji in gospodarstvu do 15. februarija dotičnega leta za pretečeno leto; pozivu je priložen obrazec, po katerem naj se to zgodi. Nadalje mora prositi vsako društvo, ako hoče prirejati zabavne večere, besede, koncerte, itd. proti vstopnini in tudi za neude, v ta namen vladinega dovoljenja.

Hrvatsko akademično društvo „Zvonimir“ na Dunaji se zahvaljuje za darovane mu knjige. — Uredništvu „Priručnoga Rječnika“ v Osieku, ki pošilja Matici prve tri zvezke svojega dela in prosi, naj mu daruje po jeden iztis svojih dosedaj izšlih publikacij, sklene odbor darovati knjige, katere bi bile v ta namen primerne. Gledé zelenih sodelovalcev izmed Slovenstva mu nasvetuje v Hrvatski bivajoče, literarno delavne slovenske profesorje. Ako ti ustrezajo njegovi prošnji in potrebujejo pri sodelovanji še kaj porabljivih sredstev, katere ima Matica na razpolaganje, jim Matica rada ustreže. — Prošnja ravnateljstva narodne knjižnice bolgarske v Sređci za podaritev primernih društvenih knjig proti zamenji se usliši. — Konečno reši odbor še nekoliko drugih manj važnih književnih zadev te vrste.

Knjigotržec M. Coppag v Gorici želi z Matico stopiti v književno zvezo in Matica mu naznani, da se to ne zgodi več lahko pod nekdanjimi pogoji, da so marveč podlaga sedanji književni zvezi s knjigotržci pogoji, o katerih se je odbor zjedinił v

svoji 66. seji dné 14. februarija t. l. in kateri se mu ob jednom pri ti priliki naznanijo.

Nekaterim poverjenikom (33) so se poslala opominjevalna pisma, ker letošnjih udnin še niso poslali.

Odbor poprosi svojega prvosednika g. dr. Poklukarja, da konečno dožene Koeckejevo zadevo.

Prošnja „Matice Slovenske“ na deželni zbor zaradi podpore gledé stroškov, ki jih je imelo svoje dni društvo z izdajo in zalogo potrebnih šolskih knjig, se konečno odobri in odbornik pooblasti, da jo s potrebnimi prilogami preskrbljeno predloži in v zboru podpira.

Z ozirom na to, da želé nekateri pisatelji posebnih odtiskov svojih sestavkov, opozarja odbor tiskarne na to, da smejo izvrševati taka naročila le z odborovim dovoljenjem in da se jim oni smejo izročevati še le potem, ko so društvene knjige že dotiskane in razposlane.

Odbor se izreče za to, da se Matica obrne do mestnega odbora ljubljanskega zaradi prenesenja Kopitarjevih kostij z Dunaja iz pokopališča sv. Marksa, katero se sedaj razkopava in se bo kmalu razkopalo, v domačo zemljo. Isto so storili tudi drugi narodje slovanski s svojimi imenitnimi možmi (Preradovič, Radičević, Ljubiša itd.), ki so tam počivali. Voli se v ta namen posebni odsek (gg. Grasselli, Levec, Praprotnik in dr. Zupanec), ki naj o tej zadevi poizveduje ter poroča.

III. Računsko Sklep

vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“

Tek. štev.	D o h o d k i	V gotovini				v obli-gaci-jah	O p o m b e
		posebej		skupaj			
		gld.	kr.	gld.	kr.		
1	Imetek 31. dec. 1882	—	—	2114	89	9600	Potrositi se je smelo:
2	Plačila društvenikov:						K 2 b) . . gl. 3606.—
	a) ustanovnikov	234	—				k 3 403.—
	b) letnikov	3606	—	3840	—		k 4 2977.69
3	Obresti od obli-gacij	—	—	403	—		k 5 603.60 ^{1/2}
4	Hišni dohodki:						k 6 6.95 ^{1/2}
	a) od hiše na Kongresnem trgu št. 7	2074	17				skupaj gl. 7597.25
	b) od hiše na Bregu št. 8	903	52	2977	69		potrosilo se
	(Matičino stanovanje ne vračunjeno)						pa je 9939.64
5	Za prodane knjige	—	—	603	60 ^{1/2}	9600	toraj več gl. 2342.39
6	Razni dohodki	—	—	6	95 ^{1/2}		K štev. 10.
7	Skupaj	—	—	9946	14	9600	Kupnina hiše na
8	Če se odštejejo stroški	—	—	9939	64	9600	Kongresnem trgu št. 7 s
9	ostane imetka	—	—	6	50	9600	pristojbinskim j davkom
10	in če se k temu prišteje vrednost hiše na Kongresnem trgu št. 7	25069	—				vred znaša sicer: 29069 gl
	in one na Bregu št. 8	11400	—	36169	—		ali plačati je še
11	potem vrednost inventarja in zaloge knjig	—	—	4000	—		dolga na nji
12	kaže se stan konečnega premoženja	—	—	40475	50	9600	vnknjiženega . 4000 gl
							po odbitku tega ostane 25069 gl.
							K štev. 11.
							Ta znesek se razdeljuje:
							v vrednost inventarja 500 gl.—kr.
							v vrednost knjig . . 3500 „ — „
							skupaj . 4000 gl.—kr.

poročilo.

računa

za XIX. društveno leto od 1. jan. do 31. dec. 1883. leta.

Tek. štev.	Stroški	V gotovini				v obli- gaj- cijan	Opombe
		posebej		skupaj			
		gld.	kr.	gld.	kr.		
1	Upravni stroški:						
	a) tajniku	600	—				
	b) blagajniku	—	—				
	c) knjižničarju	—	—				
	d) pisarni	275	58	875	58		
2	Izdavanje knjig:						
	a) spisi	2151	53				
	b) tisk	4532	06	6683	59		
3	Vezanje knjig	—	—	309	20		
4	Obresti od dolga hiše na Kongresnem trgu.	—	—	200	—		
5	hišni stroški:						
	a) davki	1135	06				
	b) poprave in mali stroški	547	75	1682	81		
6	Razni izdatki	—	—	188	46		
	Skupaj	—	—	9939	64		

V Ljubljani dné 31. decembra 1883.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Sklep

vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“ za

Tek. štev.	D o h o d k i	V gotovini				V obli- cijah	Opombe
		posebej		skupaj			
		gld.	kr.	gld.	kr.		
1	Imetek 31. decembra 1883	—	—	6	50	9600	1. K št. 4.
2	Plačila društvenikov:						Od prostorov, ki jih ima v hiši na Kongresnem trgu, društvo v lastni rabi, bi se dobilo hišne najemščine 186 gl.
	a) ustanovnikov	116	—	—	—	—	
	b) letnikov	2270	—	2386	—	—	
3	Obresti:						2. K št. 11.
	a) od obligacij	403	—	—	—	—	Kupnina hiše na Kongresnem trgu s pristojbin- skim davkom vred znaša gl. 29069.—
	b) od gotovine	48	58	451	58	—	po od- bitku na nji vknjiže- nega dolga gl. 4000.—
4	Dohodki dveh hiš brez pro- storov, ki so v lastni rabi društva	—	—	3417	46	—	znaša pa njena či- sta vred- nost gl. 25069.—
5	Za prodane knjige	—	—	288	86	—	
6	Darila	—	—	30	—	—	
7	Razni dohodki	—	—	7	23	—	
8	Skupaj	—	—	6587	63	9600	
9	Če se odštejejo stroški			5559	63	—	
10	ostane imetka	—	—	1028	—	9600	
11	in če se k temu prišteje či- sta vrednost hiše						
	a) na Kongresnem trgu št. 7 in	25069	—	—	—	—	
	b) na Bregu št. 8.	11400	—	36469	—	—	3. K št. 12.
12	potem vrednost inventarja in zaloge knjig	—	—	4343	30	—	Ta znesek se raz- deljuje: v vrednost inven- tarja gl. 643.30 in vred- nost knjig gl. 3700.— skupaj gl. 4343.30
13	kaže se stan končnega pre- moženja	—	—	41840	30	9600	
				51440	30	—	
							4. Potrositi se je smelo: K 2b) gl. 2270.— k 3 „ 451.58 k 4. „ 3417.46 k 5. „ 288.86 k 6. „ 30.— k 7. „ 7.23 skup gl. 6465.13 potro- silo se pa je gl. 5559.63 toraj manj gl. 905.50

računa

XX. društveno leto od 1. jan. do 31. dec. 1884. leta.

Tek. šte.	S t r o š k i	V gotovini				V obli-	Opombe
		posebej		skupaj		cijah	
		gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	
1	Upravni stroški:						
	a) tajniku	525	—				
	b) blagajniku	—	—				
	c) knjižničarju	—	—				
	d) pisarni	128	75	653	75		
2	Izdavanje knjig:						
	a) spisi	248	—				
	b) tisk	2680	70	2928	70		
3	Vežanje knjig	—	—	36	95		
4	Obresti od hišnega dolga .	—	—	200	—		
5	Hišni stroški:						
	a) davki	1167	14				
	b) poprave i. t. d.	308	79	1475	93		
6	Za Miklošičevo podobo . .	—	—	198	02		
7	Razni izdatki	—	—	66	28		
	Skupaj	—	—	5559	63		

V Ljubljani dné 31. decembra 1884.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Pro-

Matice Slovenske“ za XXI. društveno leto od dné

Redno štev.	D o h o d k i	V gotovini				V obli-		Opombe
		posebej		skupaj		gacijah no-		
		gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	
1	Obresti, in sicer:							K št. 1.
	a) od državne rente v srebru	—	—	—	—	9500	—	Ker se ima dolg, ki je na hiši na Kong- resnem trgu vknjižen, po- plačati v zne- sku 4000 gl., se bode prodala v ta namen po- trebna svota obligacij; za- to se obresti ne postavijo od vse svote za celo leto v proračun.
	1. za prvo polovico l 1885	199	50					
	2. za drugo polovico od 4700 gld.	98	70					
	b) iz državnega posojila leta 1860 ser. 18312, štev. 16	4	—	302	20	100		
2	Dohodki od Matičinih hiš, in sicer:							
	a) Najemščina od hiše na Kongresnem trgu z všte- tim zneskom za prostore v lastni porabi društva gostaščina od dotičnega davka	2444	—					
	b) Najemščina od hiše na Bregu	48	88					
	gostaščina od dotičnega davka	876	—					
		17	52	3386	40			
3	Doneski letnikov	—	—	2100	—			
4	Darila	—	—	10	—			
5	Za knjige, ki se prodajo	—	—	300	—			
6	Skupaj	—	—	6098	60	9600		
7	Po odbitku izdatkov	—	—	6018	—	—		
8	ostane tedaj	—	—	80	60	9600		

račun

1. januarija do vštetega 31. decembra 1885. leta.

Redno štev.	I z d a t k i	V gotovini				V obli- cijah no- minalne vrednosti		Opombe
		posebej		skupaj		gld.	kr.	
		gld.	kr.	gld.	kr.			
1	Upravni stroški :							K št. 1. d. Med stro- ški pisarne je zapopa- deno tudi plačilo po- treznice.
	a) tajniku	600	—					
	b) blagajniku	60	—					
	c) knjižničarju	—	—					
	d) pisarni	160	—	820	—			
2	Davki, in sicer :							
	a) od hiše na Kongresnem trgu z deželnimi prikla- dami vred	814	34 ¹ / ₂					
	gostaščina	48	88					
	b) od hiše na Bregu z de- želnimi prikladami vred gostaščina	291	88 ¹ / ₂					
	gostaščina	17	52					
	c) pristojbinski ekvivalent	39	37	1212	—			
3	Navadne hišne poprave in vzdržavanje poslopij v dobrem stanu	—	—	300	—			
4	Obresti od dolga na hiši na Kongresnem trgu	—	—	50	—			
5	Najemščina od prostorov v lastni rabi v hiši na Kon- gresnem trgu	—	—	186	—			
6	Za izdavanje knjig	—	—	3300	—			
7	Razni stroški	—	—	150	—			
	Skupaj	—	—	6018	—			

V Ljubljani dné 18. februarija 1885.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Pro-

Matice Slovenske za XXII. društveno leto od

Redno štev.	D o h o d k i	V gotovini				V obli-		Opombe
		posebej		skupaj		gacijah no-		
		gld.	kr.	gld.	kr.	minalne vrednosti		
						gld.	kr.	
1	Obresti, in sicer:							
	a) od drž. rente v srebru	197	40	—	—	4700	—	K št. 1.
	b) iz drž. posojila leta 1860. serija 18912, št. 16.	4	—	—	—	100	—	Ker se misli l. 1885. prodati obligacij v nominalni vrednosti 4800 gl., da se poplača dolg 4000 gl., ki je na Matičini hiši na Kongresnem trgu št. 7, se je v pričujoči proračun dotični znesek za toliko nižje postavil.
	c) od gotovine	20	—	221	40			
2	Dohodki od Matičinih hiš, in sicer:							
	I. od hiše na Kongresnem trgu:							
	a) najemščina z vštetim zneskom za prostore v lastni porabi društva	2444	—					
	b) gostaščina od dotičnega davka	48	88					
	II. od hiše na Bregu:							
	a) najemščina	876	—					
	b) gostaščina	17	52	3386	40			
3	Doneski letnikov	—	—	2200	—			
4	Darila	—	—	10	—			
5	Za knjige, ki se prodajo	—	—	300	—			
6	Skupaj	—	—	6117	80	4800	—	
7	Po odbitku izdatkov	—	—	5968	—	—	—	
8	Ostane	—	—	149	80	4800	—	

račun

1. januarija do vštetega 31. decembra 1886. leta.

Redno št. v.	Izdatki	V gotovini				V obli- cijah no- minalne vrednosti		Opombe
		posebej		skupaj		gld.	kr.	
		gld.	kr.	gld.	kr.			
1	Upravni stroški:							K št. 1. d. Med temi stroški je zapopade- no tudi plačilo po- strežnice.
	a) tajniku	600	—					
	b) blagajniku	60	—					
	c) knjižničarju	—	—					
	d) pisarni	160	—	820	—	—	—	
2	Davki, in sicer:							
	I. od hiše na Kongresnem trgu:							
	a) cesarski davek z dežel- nimi prikladami vred	814	34 ¹ / ₂					
	b) gostaščina	48	88					
	II. od hiše na Bregu:							
	a) cesarski davek z dežel- nimi prikladami vred	291	88 ¹ / ₂					
	b) gostaščina	17	52					
	c) pristojb. ekvivalent . .	39	37	1212	—			
3	Navadne hišne poprave in vzdržavanje poslopij v do- brem stanu	—	—	300	—			
4	Najemščina od prostorov v lastni porabi društva v hiši na Kongresnem trgu.	—	—	186	—			
5	Za izdavanje knjig	—	—	3300	—			
6	Razni stroški	—	—	150	—			
	Skupaj			5968	—			

V Ljubljani dné 18. februarija 1886.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Pre-
o glavnici „Matice Slo-

Redno število	Razložba	Znesek		Opombe
		gld.	kr.	
1	Imetek koncem leta 1884. v blagajnici, in sicer:			
	a) v gotovini	1028	—	
	b) v obligacijah nominalne vrednosti	9600	—	
2	Vrednost hiš in sicer:			
	a) hiše na Kongresnem trgu št. 7	29069	—	
	b) hiše na Bregu št. 8	11400	—	
3	Za izdavanje knjig od Matičine glavnice potrošena svota, katera se ji ima vrniti, znaša	10328	59	
	Skupaj	61425	59	

Bi-
o premoženji „Matice Slo-

Redno število	Razložba	Znesek		Opombe
		gld.	kr.	
1	Ostanek v blagajnici koncem leta 1884. in sicer:			
	a) v gotovini	1028	—	
	b) v obligacijah nominalne vrednosti	9600	—	
2	Vrednost obeh Matičinih hiš	40469	—	
3	Predplačila pisateljem	629	—	
4	Tirjatve pri knjigarjih	296	70 ¹ / ₂	
5	Vrednost pohištva, i. t. d.	643	30	
6	Vrednost zaloge knjig, in sicer:			
	a) šolskih knjig . . . gl. 3783.68			
	po odbitku 30% rabata	1135.10		
	v znesku	2648	58	
	b) nešolskih knjig in zemljevidov . . . gl. 8869.75			
	po odbitku 30% rabata	2660.92		
	v znesku	6208	83	
	Skupaj	61523	41 ¹ / ₂	

K štev. 1 b).

Kurzna vrednost srebrne rente 9500 gl. znaša koncem decembra 1884 po 82 gl. 90 kr. gl. 7875.50 in 100 gl. posojila od leta 1860 — 140. — Skupaj gl. 8015.50

V Ljubljani dne 21. marcija 1885.

gled

venske“ koncem leta 1884.

Redno število	Razložba	Znesek		Opombe
		gld.	kr.	
Pasiva.				
1	Na hiši na Kongresnem trgu št. 7 vknjiženi, iz njenega nakupa izvirajoči dolg	4000	—	
2	Čisti aktivum	57425	59	
		61425		59

lanca

venske“ koncem leta 1884.

Redno število	Razložba	Znesek		Opombe
		gld.	kr.	
Pasiva.				
1	Dolg na kupnini hiše na Kongresnem trgu	4000	—	Ako se primerja znesek čistega aktiva Matične glavnice gl. 57425 59 s konečnim ostankom aktivnega Matičnega premoženja v znesku gl. 54430 19 se pokaže primanjkljaj gl. 2995.40
2	Nagrade pisateljem	989	50	
3	Tiskarjem za tisk knjig leta 1884 in prejšnji zastanek	1843	87½	
4	Bukvovezu za vezanje društvenih knjig	209	85	
5	Zastanek na upravnih stroških	50	—	
6	Konečni znesek aktivnega premoženja	54430	19	
Skupaj		61523		41½

Luka Robič,

odbornik „Matice Slovenske“ in pregledovalec računov.

Statistični

o premoženji „Matice

Redno štev.	D o b a	Premoženje obstoji									
		v obligacijah in dolžnih pismih		v goto- vini		v vrednosti pohištva in knjig		v vrednosti društvenih hiš		skupaj	
		gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.
1	$\frac{4}{2}$ — $\frac{31}{12}$ 1864	3290	—	4371	02	18	20	—	—	7679	22
2	$\frac{1}{2}$ 1865 — $\frac{30}{6}$ 1866	22490	—	313	30	236	30	—	—	23039	60
3	$\frac{1}{2}$ 1866 — $\frac{30}{6}$ 1867	25790	—	1745	53 $\frac{1}{2}$	230	—	—	—	27765	53 $\frac{1}{2}$
4	$\frac{1}{2}$ 1867 — $\frac{30}{6}$ 1868	25790	—	7023	70	240	—	—	—	33053	70
5	$\frac{1}{2}$ 1868 — $\frac{30}{6}$ 1869	25790	—	202	18	240	—	9700	—	41132	18
6	$\frac{1}{2}$ 1869 — $\frac{30}{6}$ 1870	25700	—	6163	20 $\frac{1}{2}$	300	—	10631	82	42795	02 $\frac{1}{2}$
7	$\frac{1}{2}$ 1870 — $\frac{30}{6}$ 1871	35800	—	5412	38	500	—	10631	82	52344	20
8	$\frac{1}{2}$ 1871 — $\frac{30}{6}$ 1872	35800	—	1754	37	5000	—	10631	82	53186	19
9	$\frac{1}{2}$ 1872 — $\frac{11}{6}$ 1873	37800	—	7748	—	5000	—	10631	82	61179	82
10	$\frac{12}{8}$ 1873 — $\frac{12}{6}$ 1874	38460	—	5027	81	5000	—	11400	—	59887	81
11	$\frac{13}{9}$ 1874 — $\frac{31}{12}$ 1875	38460	—	761	16	5000	—	11400	—	55621	16
12	$\frac{1}{2}$ 1876 — $\frac{31}{12}$ 1876	38460	—	3100	40	5025	—	11400	—	57985	40
13	$\frac{1}{2}$ 1877 — $\frac{31}{12}$ 1877	38460	—	2937	74	5700	—	11400	—	58397	74
14	$\frac{1}{2}$ 1878 — $\frac{31}{12}$ 1878	39510	—	1473	89	5700	—	11400	—	58083	89
15	$\frac{1}{2}$ 1879 — $\frac{31}{12}$ 1879	12760	—	2788	40	5700	—	33012	36	54260	76
16	$\frac{1}{2}$ 1880 — $\frac{31}{12}$ 1880	9760	—	2726	—	2000	—	36461	62	50947	62
17	$\frac{1}{2}$ 1881 — $\frac{31}{12}$ 1881	9760	—	3262	95	4000	—	36469	38	53492	33
18	$\frac{1}{2}$ 1882 — $\frac{31}{12}$ 1882	9600	—	2114	89	4024	—	36469	38	52208	70
19	$\frac{1}{2}$ 1883 — $\frac{31}{12}$ 1883	9600	—	6	50	4000	—	36469	—	50075	50
20	$\frac{1}{2}$ 1884 — $\frac{31}{12}$ 1884	9600	—	1028	—	4343	30	36469	—	51440	30
21	Skupaj	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Po odbitku tega, ki se je potrošilo manj,	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	se je sploh potrošilo več	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	S pasivnimi zastanki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	se je tedaj potrošilo glavnice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

V Ljubljani dné 18. februarija 1885.

Luka Robič,

Matičnin odbornik in pregledovalec računov.

pregled

Slovenske“ in o njegovi porabi.

D o h o d k i								Opombe
potrošiti se je smelo		potrošilo se je pa		potrošilo se je toraj				
				manj		več		
gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	
823	06	1065	44	—	—	242	38	K št. 1—8.
3152	57	1191	68	1960	89	—	—	Od začetka Matičinega delovanja do ³⁰ / ₁₀₀ 1872
2960	76	2747	46 ¹ / ₃	213	29 ¹ / ₃	—	—	potrošilo se je
3358	90	1495	73 ¹ / ₃	1863	16 ¹ / ₃	—	—	gld. 33.690.91
3769	50	2824	18	945	32	—	—	potrošiti se je pa
3650	34 ¹ / ₂	6008	24	—	—	2357	89 ¹ / ₂	smelo gld. 28.926 53 ¹ / ₂
5816	66	8427	49	—	—	2610	83	potrošilo se je te-
5394	74	9930	68	—	—	4535	94	daj več gld. 4.764.37 ¹ / ₂
7492	92	1091	75	6401	17	—	—	K št. 12.
5028	96	7589	77	—	—	2560	81	Od začetka Matičinega delovanja do ³¹ / ₁₂ 1876
6085	24	10636	91	—	—	4551	67	se je potrošilo
4912	94	3928	70	984	24	—	—	gld. 56.938.04
4664	09	4936	75	—	—	272	66	potrošiti se je pa
4089	35	5230	81	—	—	1141	46	smelo gld. 52.446.59 ¹ / ₂
5884	78	5464	69	420	09	—	—	tedaj se
6064	69	5026	84	1037	85	—	—	je potro-
7267	99	7210	28	57	71	—	—	šilo več gld. 4.491.44 ¹ / ₂
5600	94	7009	50	—	—	1408	56	K št. 24.
7597	25	9939	64	—	—	2342	39	Pasivni zastanki so sle-
6465	13	5559	63	905	50	—	—	deči:
100080	81 ¹ / ₂	107316	18	14789	23	22024	59 ¹ / ₂	a) nagrade pisateljem in korekture
—	—	—	—	—	—	14789	23	gld. 989.50
—	—	—	—	—	—	7235	36 ¹ / ₃	b) dolg ti-
—	—	—	—	—	—	3093	22 ¹ / ₂	skarnam
—	—	—	—	—	—	10328	59	gld. 1843.87 ¹ / ₂
—	—	—	—	—	—	—	—	c) bukvo-
—	—	—	—	—	—	—	—	vezu gld. 209.85
—	—	—	—	—	—	—	—	d) nagrada
—	—	—	—	—	—	—	—	za oskrbo
—	—	—	—	—	—	—	—	tajništva
—	—	—	—	—	—	—	—	med va-
—	—	—	—	—	—	—	—	katuru
—	—	—	—	—	—	—	—	gld. 50.00
—	—	—	—	—	—	—	—	Skupaj gld. 3093.22 ¹ / ₂

Podlaga ti tabeli so v „Letopisih“ tiskani računski sklepi. Potrošljivi so doneski letnih udov, obresti premoženja, denarji od prodanih knjig, darila in volila pod 30 gld.; nedotakljivi so le doneski ustanovnikov, darila in volila z več kot 30 gld. in ž njimi se pomnožuje glavnica. — Ker se računski sklepi ne vjemajo povsod popolnoma z dejanskimi razmerami, kakor so označene v statističnem pregledu, treba tedaj nekoliko pojasnil, oziroma popravkov.

K št. 8: V „Letopisu“ za 1872/73. leto je razvidno iz statističnega pregleda, da se je od 1. jul. 1871 — 30. jun. 1872 potrošilo 10.738 gld. 68 kr. in da se je smelo potrošiti 5.395 gld. 21 kr., da se je tedaj potrošilo 5.343 gld. 47 kr. preveč. V resnici se je pa potrošilo 9.930 gld. 68 kr. in se je smelo potrošiti 5.394 gld. 74 kr.; potrošilo se je tedaj le 4.535 gld. 94 kr. preveč, kakor se je smelo potrošiti, tedaj za 807 gld. 53. kr. manjša svota. Istotako je razvidno iz zgoraj omenjenega statističnega pregleda, da je Matica porabila do 30. junija 1872. l. vsega skupaj 34.498 gld. 91 kr. in da je smela potrošiti do tedaj 28.927 gld., da je tedaj potrošila do takrat 5.571 gld. 91 kr. preveč. Po zgoraj natisnjeni popravljeni tabeli je pa Matica izdala do omenjenega časa v resnici le 33.690 gld. 91 kr. in je smela potrošiti 28.926 gld. 53 $\frac{1}{2}$ kr.; potrošila je tedaj le 4.764 gld. 37 $\frac{1}{2}$ kr. preveč. Iz navedenega pa sledi, da so tudi računski sklepi za leta 1873, 1874., 1875. in 1876. napačni in neutemeljeni.

K št. 9: V „Letopisu“ za 1872/73. l. je razvidno iz računskega sklepa, da se je smelo potrošiti v dobi od 1. julija 1872 do 30. junija 1873 vsega skupaj 7718 gld. 07 kr. V ti svoti je pa zapopadenih tudi 230 gld. 15 kr., izviraajočih iz gotovine, ki se je prejela za izsrečkanu obligacijo št. 8.766 v nominalni vrednosti 1050 gld. Omenjena svota pripada Matičini glavnici; odšteje se od nje lahko le znesek 5 gld., ki se je izdal na račun gotovine 1050 gld. za omenjeno izsrečkanu obligacijo. Ako tedaj odtegnemo ostali znesek 225 gld. 15 kr. od prej omenjene svote 7.718 gld. 07 kr., ostane nam v tabeli pod št. 9 nastavljena, v resnici potrošljiva svota 7.492 gld. 92 kr. V Letopisu za 1874. l. natisnjeni statistični pregled navaja kot potrošeno svoto za dobo od 1. julija 1872 do 30. junija 1873 znesek 3.308 gld. 29 kr. Iz št. 4. omenjenega računskega sklepa je pa razvidno, da se je porabil za nakup obligacij znesek 2.216 gld. 54 kr., da se je tedaj za vse drugo potrošilo le 1.091 gld. 75 kr., tedaj za 6.401 gld. 17 kr. manj, kot se je smelo potrošiti.

K št. 10: Po računskem sklepu, natisnenem v „Letopisu“ za 1874. l., se je potrošilo v ti dobi 8.368 gld. 95 kr. Izdatki te dobe znašajo 11.184 gld. 75 kr. Ker se je pa porabilo od tega zneska 2.816 gld. 80 kr. za nakup obligacij in 811 gld. 04 kr. za popravo hiše na Bregu št. 8., vsled koje poprave se je cena

imenovani hiši zvišala iz 10.631 gld. 82 kr. na 11.400 gld., to je za 778 gld. 18 kr., se morata ti svoti, v znesku 3.594 gld. 98 kr., smatrati kot prirastek glavnici in odšteti od prej omenjene svote 11.184 gld. 75 kr. Za tekoče potrebščine se tedaj ni izdalo 8.368 gld. 95 kr., ampak le 7.589 gld. 77 kr. Ker se je smelo potrošiti 5.028 gld. 96 kr., se je tedaj potrošilo več le 2.560 gld. 81 kr.

K št. 11: V računskem sklepu te dobe je opomba o porabi 9.897 gld. 33 kr. Matičine glavnice napačna. V resnici namreč se je do 31. decembra 1875. l. porabilo 53.009 gld. 34 kr. in potrošiti smelo 47.533 gld. 65½ kr., tedaj preveč potrošilo le 5.475 gld. 68½, ne pa 9.897 gld. 33 kr.

K št. 12: Po računskemu sklepu za 1876. leto bi se bilo imelo 31. decembra 1876. l. povrniti glavnici še 4.185 gld. 24 kr. V resnici se je potrošilo do omenjenega dne 56.938 gld. 04 kr. in potrošiti smelo 52.446 gld. 59½ kr., tedaj preveč potrošilo 4.491 gld. 44½ kr., ne pa samo 4.185 gld. 24 kr.

K št. 13: Računski sklep za 1877. leto navaja kot potrošljivo svoto za omenjeno leto znesek 5.492 gld. 49 kr. V resnici se je pa smelo potrošiti le 4.664 gld. 09 kr. in se je potrošilo 4.936 gld. 75 kr.; tedaj se je potrošilo 272 gld. 66 kr. pr. več, ne pa 555 gld. 74 kr. manj, kakor je to razvidno iz omenjenega računskega sklepa.

K št. 14: V opombi računskega sklepa za 1878. leto se omenja, da se je smelo potrošiti 6.023 gld. 43 kr. in da se je potrošilo 5.130 gld. 81 kr., tedaj 892 gld. 62 kr. manj. V resnici se je pa smelo potrošiti le 4.089 gld. 35 kr. Ker se mora od izdatkov v znesku 6.680 gld. 91 kr. odbiti za nakup obligacij porabljen svota 1.450 gld. 10 kr., so znašali stroški za tekoče potrebščine 5.230 gld. 81 kr. in so potrošljivo svoto 4.089 gld. 35 kr. za 1.141 gld. 46 kr. presežali, ne pa za 892 gld. 62 kr. manjši bili.

K št. 15: V opombi računskega sklepa za 1879. l. se omenja, da se je potrošilo 5.354 gld. 69 kr. in da se je smelo potrošiti 6.173 gld. 43 kr., da se je tedaj potrošilo 818 gld. 74 kr. manj. V resnici so znašale potrošljive svote 5.884 gld. 78 kr. Ker se mora od skupnih izdatkov v znesku 27.077 gld. 05 kr. odšteti v nakup hiše na Kongresnem trgu obrnena svota v znesku 21.612 gld. 36 kr., se je porabil za druge potrebščine ostali znesek 5.464 gld. 69 kr., to je le za 420 gld. 09 kr., ne pa za 818 gld. 74 kr. manj, kakor se je smelo porabiti.

(Računskim sklepom za 1880., 1881. in 1882. leto manjka statističnih izkazov o potrošljivih in potrošenih svotah.)

K št. 16: Iz računskega sklepa 1880. l. je razvidno, da je znašala skupna potrošljiva svota t. l. 6.064 gld. 69 kr. Ker se mora od skupnih izdatkov v znesku 8.476 gld. 10 kr. odbiti za nakup hiše na Kongresnem trgu porabljen svota 3.449 gld. 26 kr.,

se je za drugo potrošilo 5.026 gld. 84 kr., to je za 1.037 gld. 85 kr. manj, kot se je smelo potrošiti.

K št. 17: Po računskem sklepu za 1881. l. je bilo potrošljivih 7.267 gld. 99 kr. Ker se mora od skupnih izdatkov v znesku 7.218 gld. 04 kr. odšteti ostali dolg pri nakupu hiše na Kongresnem trgu v znesku 7 gld. 76 kr., ne pa v račun postavljena svota 281 gld. 95 kr., od koje pade 274 gld. 19 kr. na „pro rata temporis“ od kupnine zapale obresti, se je potrošilo za druge stvari 7210 gld. 28 kr., tedaj 57 gld. 71 kr. manj, kakor se je smelo potrošiti.

Da je pripalo kupnini takrat le še 7 gld. 76 kr., je razvidno iz sledečih podatkov: Kupnina hiše na Kongresnem trgu (28.000 gld.) in pristojbinski davek (1069 gld. 38 kr.) znašata skupaj 29.069 gld. 38 kr. V ti kupnini je ob jednom zapaden na hiši vknjiženi dolg v znesku 4000 gld. Za nakup hiše je izdala Matica l. 1879, kakor prej omenjeno, 21.612 gld. 36 kr. in l. 1880 zopet 3.449 gld. 26 kr. Da se tedaj po odbitem dolgu pokrije znesek 25.069 gld. 38 kr., je bilo treba l. 1881 plačati le še 7 gld. 76 kr. V računskem sklepu za 1881. leto je nastavljena vrednost hiše na Kongresnem trgu s 25.343 gld. 57 kr.; z ozirom na dolg, ki je na nji vknjižen, znaša njena vrednost le 25.069 gld. 38 kr., tedaj za onih 274 gld. 19 kr. manj. Vsled tega Matičino premoženje koncem l. 1881 ni znašalo 53.766 gld. 52 kr., ampak le 53.492 gld. 33 kr., to je za omenjenih 274 gld. 19 kr. manj.

K št. 18: Skupna potrošljiva svota za 1882. leto je znašala 5.600 gld. 94 kr., potrošilo se je pa 7.009 gld. 50 kr., tedaj 1.408 gld. 56 kr. več, kakor bi se bilo smelo.

K št. 19: Potrošljive svote 1883. leta so znašale skupaj 7.597 gld. 25 kr., potrošilo se je pa 9.939 gld. 64 kr., tedaj 2.342 gld. 39 kr. več, kakor bi se bilo smelo.

K št. 20: L. 1884. bi se bilo smelo potrošiti vsega skupaj 6.465 gld. 13 kr., potrošilo se pa je 5.559 gld. 63 kr., to je za 905 gld. 50 kr. manj, kakor bi se bilo smelo. Ako se pa oziram na pasivni zastanek 31. decembra 1884. l. v znesku 3.093 gld. 22¹/₂ kr., se pokaže za omenjeno leto pri izdavanji knjig 2.187 gld. 72¹/₂ kr. primanjkljaja.

Račun

za leto 1884. o zakladih, ki jih oskrbuje odbor „Matice Slovenske“.

Redno štev.	Ime zaklada	Znesek konec leta 1884.		Iz kaz p r e m o ž e n j a	Znesek			Opombe
		gld.	kr.		posa- mezni	skupni	gld.	
1	Valentina Vodnika spominek	4981	46	Knjižica obrtno-podpornega društva v Ljubljani št. 145	—	—	4981	46
2	Miroslava Vilharja spominek	290	04	Knjižica kranjske hranilnice v Ljubljani št. 101023	—	—	290	04
3	Anton Tomšič-eva ustanova za literarne namene	1350	07	Knjižica posojilnice v Šoštanj št. 145 mairborske hranilnice št. 16593 kranjske hranilnice v Ljubljani št. 136491	929	87	929	87
4	Dr. E. H. Coste spominek	1027	31	„ kranjske hranilnice v Ljubljani št. 84.037	327	69	1350	07
	Skupaj	7645	88	Skupaj	—	—	1027	31
							7645	88

V Ljubljani dne 31. decembra 1884.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

IV.

Poročilo o knjižnici.

od 1. jan. 1884 — 31. avgusta 1885.

(Sestavil Evgen Lah, knjižničar.)

I. Slovenske knjige.

1. Novice za l. 1884. Ljubljana. Letnik XLII. Urednik: G. Pirc.
2. Letopis „Matice Slovenske“ za l. 1884. Ljubljana. Uredil: E. Lah.
3. Turgenjev — † Remec: „Lovčevi zapiski“, II. del. Ljubljana. 1884.
4. dr. Josip Pajek: „Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev.“ Ljubljana 1884.
5. Komel pl. Sočebrianski: „Kratek pouk o zemljišči“. Celovec. 1884.
6. Komel pl. Sočebrianski: „Osnova vojstva“. Kromežič. 1884.
7. Koledar „Družbe sv. Mohora“ za leto 1885. Celovec. 1884.
8. dr. J. Sket: „Miklova Zala“; povest. (Slov. več. XXXVIII. zvezek.) Celovec. 1884.
9. A. Foerster: „Cecilija“, II. del; cerkvena pesmarica. Celovec. 1884.
10. J. Staré: „Občna zgodovina“; X. snopič. Celovec. 1884.
11. dr. Ivan Tavčar: „Slovenski Pravnik“; II. snopič. Celovec. 1884.
12. Janez Volčič: „Življenje preblažene Device in Matere Marije in njenega prečistega ženina svetega Jožefa“; III. snopič. Celovec. 1884.
13. J. Marn: „Knjiga Slovenska v XVIII. veku. (Jezičnik, XXII. leto.) Ljubljana. 1884.
14. Notranje naredbe in pravila tržaškega podpornega in bralnega društva. Trst. 1885.
15. Slovenec. Letnik XII. Ljubljana. 1884. Urednik: J. Jerič.
16. Učiteljski Tovariš. XXIV. Leto. Ljubljana. 1884. Urednik: A. Praprotnik.

II. Hrvatsko-srbske knjige.

1. Danica. — Koledar i Ljetopis društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1885. Zagreb. 1884.
2. Andrija Hajdinjak: „Domaća perad ili živad.“ Zagreb. 1884.
3. Rikardo Filipašić: „Nauk o domaćem uzgoju ili glavna pravila kršćanske gojitbe“. Zagreb. 1884.
4. Isidor F. Paulič: „Supruga (žena) prava kršćanka“. Zagreb. 1884.
5. Fran Kuralt: „Voćarstvo za puk“. Zagreb. 1884.
6. Skender Fabković: „Pučke priče za odraslu mladež“. Zagreb. 1884.
7. „Dragušice“. Pripoviedčice i pjesmice za malu djecu. Sa 10 slika. Knjiga X. Zagreb. 1884.
8. Stjepan Basariček: Pedagogija. III. Dio: „Posebno obukoslovje“. Zagreb. 1884.
- 9—14. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXVIII.—LXXIII. (v 7 zv.)
15. „Уређење српског ученог друштва“. Beligrad 1878.
- 16—21. „Летопис Матике српске“. Knjiga 137—142. Novisad. 1884 in 1885.
22. Виѣнтије Макушев: „Исторјиски споменици јужних Словена“. Beligrad 1882.
- 23.—30. „Гласник српског ученог друштва“. Knjiga 51—55 in 60—62. Beligrad 1882—85.

III. Česke knjige.

1. V. Hanka: Dalimilova chronika česká. V Praze. 1876.
2. J. Jireček: Rukopisové Zelenohorský a Kralodvorský; staročeským textem. V Praze. 1879.
3. J. Jireček: Básně staronárodní rukopisův Zelenohorského a Kralodvorského. V Praze. 1879.
4. Fr. Vlasák: Marie; pověst ukrajinská od Antonina Malčevského. V Praze. 1852.
- 5.—10. Vybraná dramatická díla Williama Shakespeara:
 - a) J. J. Kolár: Kupec Benátský. V Praze. 1883.
 - b) J. Malý: Othello, mouřenin Benátský. V Praze. 1883.
 - c) Fr. Doucha: Julius Caesar. V Praze. 1883.
 - d) J. Malý: Antonius a Kleopatra. V Praze. 1883.
 - e) Fr. Doucha: Koriolanus. V Praze. 1883.
 - f) Dr. J. Čejka: Romeo a Julie. V Praze. 1861.
11. E. Jelinek: Polské paní a dívky. V Praze. 1884.
12. A. J. Vrtátko Benátský: Opice a krokodil aneb: Muž nebud' otrokem své ženy! Báje indická. V Praze. 1881.
13. A. Jaroslav Vrtátko: Thómy z štitného knihy naučení křestanského. V Praze. 1873.

14. Jakub Karlovič Grot. (Jeho život a padesátileté působení. V Praze. 1882.
15. Bendix Hansen: Katrina; dle dánského originálu vypravuje Karel Kheil. V Praze. 1879.
16. Dr. J. Gebauer: Nová Rada; báseň pana Smila Flašky z Pardubic. V Praze. 1876.
17. Rukopis Kralodvorský v písmě stenografickém. V Praze. 1867.
- 18—21. W. W. Tomek: Dějepis Prahy. Číslo XVIII. Díl III—VI. V Praze. 1875, 1879, 1882, 1885.
22. K. Tieftrunk: Dějiny „Matice České“. Číslo XXIV. V Praze 1881.
- 23—24. T. V. Bílek: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Číslo XXV. Část I—II. V Praze. 1883.
25. Dr. Fr. V. Jeřábek: Stará doba romantického básnictví. Číslo XXVI. V Praze. 1883.
26. Dr. I. J. Hanuš: Erazima Roterodamského „Encomium Moriae“ čili chvála bláznovství. V Praze. 1864.
27. V. Hanka: Počátky posvátného jazyka slovanského. V Praze. 1876.
28. I. J. Hanuš: Nástin sloho-vědy čili stylistiky. V Praze. 1864.
29. M. Hattala — A. Patera: Zbytky rýmovaných alexandroid staročeských. V Praze. 1881.
- 30—31. J. Kvičala — J. Gebauer: Listi filologické a pedagogické. Ročník XI. Sešit I—IV. V Praze. 1884.
32. M. Hattala: Počátečné skupeniny souhlásek československých. V Praze. 1870.
33. A. Sedlaček: Rozvržení sbírek a berní r. 1615. V Praze. 1869.
34. Dr. A. Gindely-J. Řehák: Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních. Sv. I. V Praze. 1885.
35. Dr. A. Gindely-J. Řehák: Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních. I. V Praze. 1884.
36. V. Starý: Arithmetika pro první, druhou a třetí třídu škol reálných. V Praze. 1882.
37. V. Jandečka: Geometria pro vyšší gymnasia. Díl I. Planimetria. V Praze. 1872.
38. V. Jandečka: Geometria pro vyšší gymnasia. Díl III. Trigonometria. V Praze. 1870.
39. Bellavitis-Zahradník: Methoda equipollenci čili rovnic geometrických. V Praze. 1874.
40. K. Zahradník: O symbolech analytické geometrie a jejich upotřebení. V Praze. 1874.
41. L. Cremona-E. Weyr.: Úvod do geometrické theorie křivek rovinných. V Praze. 1874.
- 42—44. Dr. E. Weyr: Archiv matematiky a fysiky. Sv. I. Č. I—IV. V Praze. 1875-1876.

- 45—48. Archiv matematiky a fyziky. Svazek II. Č. I—IV. V Praze. 1876, 1877, 1877, 1879.
49. Dr. F. J. Studnička: Algebra pro vyšší třídy škol středních. V Praze. 1879.
50. Dr. F. J. Studnička: O původu a rozvoji počtu diferenciálního a integralního. V Praze. 1879.
51. Dr. F. J. Studnička: O počtu variačním. V Praze. 1872.
52. Dr. F. J. Studnička: Základové nauky o číslech. Kniha I. V Praze. 1875.
53. Dr. F. J. Studnička: Karel Bedřich Gauss. (Na oslavu stoleté památky jeho narození.) V Praze. 1877.
54. Dr. F. J. Studnička: Mikuláš Koprník. (Na oslavu 400 leté památky jeho narození.) V Praze. 1873.
- 55—57. Č. Jarolímek: Deskriptivní geometrie pro vyšší školy reálné. Díl I—III. V Praze. 1875—1877. (po 2 izt.)
58. Č. Jarolímek: Sbírka úloh z deskriptivní geometrie pro vyšší školy reálné. V Praze. 1880. (2 izt.)
59. Č. Jarolímek: Geometrie pro čtvrtou třídu škol reálných. V Praze. 1881. (2 izt.)
- 60—61. Dr. M. Neumann-A. Pánek: Zprávy jednoty českých matematiků. Sv. II — III. V Praze. 1871—72.
62. V. Šimerka: Sila přesvědčení. V Praze. 1881.
63. Fr. Hromadko-Al. Strnad: Sbírka úloh z algebry pro vyšší třídy středních škol. V Praze. 1879.
64. J. Šolín: Počátkové arithmografie. V Praze. 1875.
65. Em. Čuber: O měření země. V Praze. 1875.
66. J. S. Vaněček: Křivé čáry rovinné i prostorové. V Jičíně. 1881.
67. Fr. Machovec: Zobrazování tečen a středů křivosti křivek na základě nové metody. V Praze. 1883.
68. V. Pošusta: Návod k praktickému řešení vyšších číselných rovnic o jedné neznámé. V Budějovicích. 1876.
69. Ed. Weyr-V. Rehořovský: Základové vyšší algebry. Díl I. V Praze. 1883.
70. Dějepis jednoty českých matematiků v Praze. V Praze. 1872.
71. Dr. L. Čelakovský: Metamorfosa rostlin a její dějiny. V Praze 1884.
72. K. Briot-J. Pšenička: Mechanická theorie tepla. Praha. 1877.
73. Dr. A. Pokorný-P. Jehlička-Dr. V. Kotal: Názořný přírodopis živočišstva. V Praze. 1883.
74. F. V. Rosický: Botanika pro vyšší třídy středních škol. V Praze. 1880.
75. Dr. A. Pokorný-Dr. Em. Bořický: Názořný nerostopis V Praze. 1880.

76. Fr. Šafránek: Geologie pro vyšší školy realné. V Praze. 1885.
77. M. Hofmann: Chemie mineralná na základě pokusů pro vyšší školy realné. V Praze. 1885.
78. Dr. Ant. Majer: Fysika pro nižší školy. V Praze. 1880.
79. St. Doubrava-J. Simonides: Fysika pro vyšší třídy škol reálných. V Praze. 1882.
Časopis pro pěstování matematiky a fysiky:
- 80—88. Dr. F. J. Studnička: Ročník I., III.—X. V Praze. 1872.—1881. (45 zv.)
- 89—90. Ed. Weyr: Ročník XI—XII. V Praze. 1881—1883. (8 zv.)
91. A. Pánek: Ročník XIII. V Praze. 1884. (4 zv.)
Památky arhaeologické a místopisne:
- 92—93. Fr. J. Zoubek: Dil. VIII. Ročník XV — XVI. Svazek I—VIII. V Praze 1868—1870.
Památky. Listy pro archaeologii a historii:
- 94—96. Fr. J. Zoubek: Nové řady ročník I—III. V Praze. 1871—1874. (12 zv.)
Památky archaeologické a místopisné:
- 97—99. Dr. J. Kalousek. Dilu X. ročník II—IV. V Praze. 1875—1878.
- 100—106. J. Smolik: Dilu XI. Sešit I—XIV. Dilu XII. Sešit I—IX. V Praze. 1878—1884. (23 zv.)
Zprávy spolku architektů a inženýrů v království Českém:
- 107—108. Schubert-Soldern-Saska: Ročník XVI — XVII. V Praze. 1881—1882. (8 zv. in 5 odd.)
109. J. Koula-L. Vojáček: Ročník XVIII. V Praze. 1883. (4 zv. in 2 odd.)
110. Dr. Jar. Čelakovský: O právních rukopisech města Brna. V Praze 1882.
111. K. P. Kheil syn: Jednoduché účetnictví s ohledem na ustanovení zákonná V Praze. 1877.
112. Dr. Jar. Čelakovský: Traktát podkomořího Vaňka Valečovského. V Praze. 1881.
113. Dr. Jar. Čelakovský: O právech městských M. Brikcího z Lieska a o poměru jich k starším sbírkám právním. V Praze 1881.
114. Dr. Jar. Čelakovský: Reorganisace zemské školní rady pro království České. V Praze. 1880.
115. Dr. Jar. Čelakovský: Právo obce pražské k řece Vltavě. V Praze. 1882.
- 116—118. Ant. Skřivan: Nauka o kupeckém účetnictví. Sv. I.—III. V Praze. 1870—1871.

- 119—121. J. Emler: Časopis musea království českého. Ročník LVIII. in LIX. V Praze. 1884—1885. (4 zv.)
122. V. Nebeský: Dějiny musea království českého. V Praze. 1868.
123. J. Purkyně: Akademia. V Praze. 1861.
124. Jos. Kalousek: Děje král. české společnosti nauk. V Praze. 1884.
125. W. W. Tomek: Děje království českého. V Praze. 1876.
126. Příbramské doly na stříbro a olovo. Pamětní spis. V Příbrami. 1878.
127. J. Erben: Statistická knížka královského hlavního města Prahy za rok 1882. V Praze. 1884.
128. Stanovy spolku k podpoře české literatury v Chrudimi. V Chrudimi. 1878.
129. Iména pp. zakladatelů Matice České na konci r. 1880; výtah z účtů Matice České za rok 1880; seznam spisův a map nákladem Matice České vydaných. V Praze. 1881.
- 130—131. Zprávy umělecké besedy o činnosti její. Ročník 1882—1883. V Praze. 1882—1883.
132. Královská česká společnost nauk 1784—1884. Seznam členů. V Praze. 1884.
133. Kl. Čermák: Archaeologické příspěvky z Čáslavska. V Čáslavi. 1884.
134. Výroční zpráva prvního pražského spolku stenografů gabelsbergerských za rok 1884. V Praze. 1885.
135. Program českého nižšího gymnasia v Opavě, vydán konec školního roku 1884. V Opavě. 1884.
- 136—139. Programm cis. král české vysoké školy technické v Praze na studijní rok 1880—81, 1881—82, 1882—83, 1883—84.
140. Přehled přednášek na cis. kral. českém polytechnickém ústavu v Praze pro školní rok 1878—79.
- 141—144. Seznam přednášek, kteréž se odbyvati budou na c. k. české Karlo-Ferdinandské univerzitě v Praze během zimního semestru 1882—83, během letního semestru 1883, během zimního semestru 1883—84, během letního semestru 1884.
- 145—146. Stav osob při c. kr. české Karlo-Ferdinandské univerzitě v Praze na počátku školního roku 1882—1883., 1883—1884.
147. Plán Prahy a okolí. (Atlant.)
148. V. Hynais: Jaro; obraz z budoiru královské lože v národním divadle v Praze. 1883. (Slika.)
149. Jar. Čermák: Hercegovka napájí koně. V Praze. 1884. (Slika.)

150. Fr. Ženišek: Na pámátku svého dvacetiletého trvání „Umělecká Beseda“ svým členům. Premie na rok 1884. V Praze. 1885. (Slika.)

IV. Ruske in rusinske knjige.

1. К. Дибровскій: Русская христоматія. V Praze. 1874.
 2. Бое и 7ое Апрелья 1885 года въ Вильгѣ. Вильна. 1885.
 3. П. Лукашевичъ: Объясненіе ассирійскихъ именъ. Кіевъ. 1868.
 4. А. Будиловичъ: Рѣчь о слав. первоучителяхъ кириллѣ и Меодіѣ. Варшава. 1885.
 5. Отчетъ императорскаго русскаго географическаго общества за годъ 1883. С.-Петербургъ. 1884.
 6. А. Степовичъ: Горные рассказы А. Праска переводъ съ чешскаго и литературныя объясненія. Кіевъ. 1884.
 7. П. Лукашевичъ: Изложеніе главныхъ законовъ естественной и наблюдателено-микроскопической астрономіи. Часть первая. Кіевъ. 1884.
 8. П. Лукашевичъ: Мнимый видо-германскій міръ. Кіевъ. 1874.
 9. А. Будиловичъ: Меодіевскій юбилейный сборникъ. Варшава. 1885.
 10. П. В. Ягичъ: Памятникъ глаголической письменности. Санктпетербургъ. 1883.
 11. Монастыри юго-западной Россіи вообще и Креховскій монастырь С. Петербургъ. 1885.
 12. Краткое сказаніе о жизни и подвигахъ святыхъ Кирилла и Меодіа. Санктпетербургъ. 1885.
- Вѣстникъ „народного дома“:
13. Годъ II. Ч. 23. Львовъ. 1884.
 - 14—17. Годъ III. Ч. 27—30. Львовъ. 1885.
 18. Русь. Годъ IV. Nro. 1—24. (24 zv.)
 19. Русь. Годъ V. Nro. 1—6. (6 zv.)
 - 20—24. Записки императорской академіи наукъ — Томъ XLVII—XLIX. Санктпетербургъ. 1883—1885. (5 zv.)
 25. Извѣстія с.-петербургскаго славянскаго благотворительнаго общества. 1884. Nro. 2.—12.; 1885. Nro. 1.—6. (17 zv.)
 - 26—37. Варшавскія университетскія извѣстія. 1884. Nro. 1—9; 1885. Nro. 1—3. Варшава 1884—1885. (12 knjig.)
 - 38—55. Университетскія извѣстія:
 - Годъ XXIII. No. 11—12.
 - Годъ XXIV. No. 1—12.
 - Годъ XXV. No. 1—4. Кіевъ. 1883—1885. (18 knjig.)
 - 56—58. Б. А. Дѣдичкій: Литературный сборникъ. Г. 1885. Выпускъ I—III. Во Львовѣ 1885. (3 zv.)

V. Bolgarske knjige.

- 1—8. Периодическо списание на българското книжовно дружество. Книжка VII—XIV, Сръдецъ. 1884—1885.
9. Българска библиотека. Брой I.: Исторически паметници. Сръдецъ 1884.

VI. Sorbske knjige.

1. W. Bogusławski-M. Hórník: Historija serbskeho naroda. Budyšin. 1884.

VII. Poljske knjige.

1. L. Prószyński: Kilka słów o charakterze dziejowym Słowian i ich posłannictwie. Warszawa. 1884.

VIII. Latinske knjige.

1. Catalogus cleri tum saecularis tum regularis dioecesis Labacensis ineunte anno 1885.
2. Prospectus beneficiorum ecclesiarum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno 1885.
3. J. Emler: Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum Husiticum praecedente. V Praze. 1881.
4. C. Hoefler: Chronica de seditione et tumultu Pragensi 1524—1531. Prag. 1859. (Z nemškim predgovorom.)
5. Fr. Dvorský — J. Emler: Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. V Praze 1868. (S českim predgovorom.)
- 6—9. J. Emler: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Annorum 1311—1333. Vol. 1—4. Praeae. 1884.

IX. Angleške knjige.

1. Annual Report of the Board of Regents of the „Smithsonian Institution“, showing the Operations, Expenditures, and Condition of the Institution for the Year 1882. Washington. 1884.

X. Nemške knjige.

1. W. W. Tomek: „Die Grünberger Handschrift“. Zeugnisse über die Auffindung des „Libušin soud“. Prag. 1859.
2. Dr. J. J. Hanuš: Quellenkunde und Bibliographie der boemisch-slovenischen Literaturgeschichte vom Jahre 1348—1868. Prag. 1868.
3. W. Nebeský: Geschichte des Museums des Koenigreiches Boehmen. Prag. 1868.

4. Dr. F. J. Studnička: Bericht über die mathematischen und naturwissenschaftlichen Publikationen der koen. boehm. Gesellschaft der Wissenschaften während ihres hundertjährigen Bestandes. I. Heft. Prag 1884.
5. K. Čížek: Der Streit um die Gemeinde-Gründe. (Eine verwaltungsrechtliche Studie).
6. Dr. Jar. Čelakovský: Das Heimfallsrecht auf das freiererbliche Vermögen in Böhmen. (Ein Beitrag zur böhmischen Rechtsgeschichte). Prag. 1882.
7. Dr. Jar. Čelakovský: Reorganisation des Landesschulrathes für das Koenigreich Böhmen. (Ein Beitrag zur Loesung der Nationalitaetenfrage in Böhmen). Prag. 1880.
8. Dr. Jar. Čelakovský: Rede in der 115 Sitzung des Abgeordnetenhauses am 24. Februar 1881.
9. Dr. C. J. Jireček: Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Historisch-geographische Studien. Prag. 1879.
10. Personalstand der Secular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten im Jahre 1885. Klagenfurt 1885.
- 11—12. Jahresberichte des k. k. Obergymnasiums zu Laibach, veröffentlicht am Schlusse der Schuljahre 1884 und 1885.

XI. Knjige z različnimi jeziki.

1. Georg Wegner: Generalregister zu den Schriften der koeniglichen boehmischen Gesellschaft der Wissenschaften 1784—1884. Prag. 1884.
- 2—10. Jahresberichte der koenigl. boehm. Gesellschaft der Wissenschaften. Prag. 1876—1884. (Ausgegeben am 12. Mai 1876, 9. Mai 1877, 10. Mai 1878, 10. Mai 1879, 3. Juni 1880, 17. Juni 1881, 10. Juni 1882, 9. Juni 1883 und 2. Juli 1884.)
- Sitzungsberichte der koenigl. boehmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag:
 - 11—21. Dr. W. R. Weitenweber: Jahrgang 1859—1869. (22 zv.)
 - 22—23. Dr. J. E. Wocel: Jahrgang 1870—1871. (4 zv.)
 - 24—36. Dr. K. Kořistka: Jahrgang 1872—1884. (13 zv.)
 - 37—45. Abhandlungen der koenigl. boehmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1870—1884. VI. Folge Bd. 4—12. Prag. 1871—1885.

Těsnopisné listy:

46. Ročník XII. Číslo VII., XI—XII. (S tremi nemškimi prilogami). V Praze. 1884.
47. Ročník XIII. Číslo II—IV. (Z dvema nemškima prilogama). V Praze. 1885.
48. Výtah ze statutů českého Museum. (Z nemško prilogo in oklicom v obeh jezikih.)

49. Stanovy jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách.
50. Zásady a pořádky členův Bratrské církve v Čechách a na Moravě.
51. K. P. Kheil syn: Německo-český „Slovník“ názvů zboží obchodního spolu s ohledem na názvosloví latinské. V Praze. 1877.
52. K. P. Kheil Sohn: Ein daenischer Slavophile. Prag. 1881.
53. V. H.: Krakoviaky, polské národní spěvky, původné i v českém překlada. V Praze. 1851.
54. W. W. Tomek: Základy starého místopisa Pražského. Oddíl I. Staré město Pražské. W. Praze. 1866.
55. De reliquiis slavici cultus divini. V Praze. 1859. (2 zv.)
56. Fr. Schumi: Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain. II. Band. I. Heft. 1200—1253. Laibach. 1884.
57. Fr. Schumi: Archiv für Heimatskunde. Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten. II. Band. I. Heft. Laibach. 1884.

V.

Opravništvo „Matice Slovenske“

za leto 1885.

Prvosednik: dr. Poklukar Josip.

Prvosednikova namestnika: I. Marn Josip,
II. Levec Franc.

Blagajnik: Vilhar Ivan.

Tajnik in knjižničar: Lah Evgen.

Pregledovalec društvenih računov: Robič Luka.

Ključarja: Praprotnik Andrej,
Vacat.Verifikatorja sejhnih zapisnikov: Kržič Anton,
Vacat.**Odbor.**

a) Ljubljanski odborniki:

1. Grasselli Peter, (1885)*	11. Robič Luka, (1882)
2. dr. Jarc Anton, (1882)	12. Stegnar Feliks, (1883)
3. Klun Karol, (1881)	13. Šuman Josip, (1883)
4. Kržič Anton, (1882)	14. Tomšič Ivan, (1881)
5. dr. Lampé Franc, (1885)	15. Vavrû Ivan, (1883)
6. Levec Franc, (1885)	16. Vilhar Ivan, (1882)
7. Marn Josip, (1885)	17. Vodusek Matej, (1885)
8. Pleteršnik Maks, (1882)	18. Zupančič Anton, (1883)
9. dr. Poklukar Josip, (1881)	19. Zupančič Vilibald, (1882)
10. Praprotnik Andrej, (1885)	20. dr. Zupaneč Jernej, (1882).

b) Unanji odborniki:

1. Cigale Matej, (1885)	4. Gregorčič Simon, (1882)
2. Einspieler Andrej, (1885)	5. Hubad Franc, (1882)
3. Erjavec Franc, (1882)	6. dr. Jeglič Anton, (1881)

*) Letnica kaže, katerega leta je bil kdo za odbornika izvoljen.

7. Kersnik Janko, (1883)	14. Svetec Luka, (1883)
8. Kosar Franc, (1881)	15. Šavnik Karol, (1881)
9. Majeiger Ivan, (1882)	16. Šuklje Franc, (1882)
10. Marušič Andrej, (1882)	17. dr. Šust Ivan, (1885)
11. Raič Božidar, (1883)	18. dr. vitez Tonkli Josip, (1881)
12. Senekovič Andrej, (1882)	19. Wiesthaler Franc, (1882)
13. dr. Sterbenc Jurij, (1881)	20. Žolgar Mihael, (1882).

Odseka.

a) Gospodarski odsek:

1. Grasselli Peter,	5. Robič Luka,
2. dr. Jarc Anton,	6. Tomšič Ivan,
3. Klun Karol,	7. Vilhar Ivan,
4. dr. Poklukar Josip,	8. dr. Zupanec Jernej (načelnik).

b) Književni odsek:

1. Erjavec Franc,	12. Senekovič Andrej,
2. Hubad Franc,	13. Stegnar Feliks,
3. dr. Jeglič Anton,	14. Šuklje Franc,
4. Kersnik Janko,	15. Šuman Josip,
5. Klun Karol,	16. Tomšič Ivan,
6. Kržič Anton,	17. Vavrů Ivan,
7. dr. Lampé Franc,	18. Vodušek Matej,
8. Levec Franc,	19. Wiesthaler Franc,
9. Marn Josip (načelnik),	20. Zupančič Anton,
10. Pleteršnik Maks,	21. Zupančič Vilibald.
11. Praprotnik Andrej,	

VI.

I m e n i k

udov Matice „Slovenske“ leta 1885.*)

A Častni udje.

1. grof HARRACH IVAN, posestnik, graščak itd. v Pragi. (1883)**)
2. dr. KVIČALA IVAN, c. kr. vseučiliški profesor itd. v Pragi. (1882)
3. LEGO JAN, uradnik českega muzeja itd. v Pragi. (1885)
4. dr. vitez MIKLOŠIČ FRANC, c. kr. vseučiliški profesor, dvorni svêtnik, lastnik železne krone II. reda itd. na Dunaji. (1872)
5. dr. RAČKI FRANC, predsednik jugoslavenske akademije itd. v Zagrebu. (1869)
6. dr. RIEGER FRANC LADISLAV, državni in deželni poslanec itd. v Pragi. (1869)
7. TRSTENJAK DAVORIN, župnik itd. v Starem Trgu na Štajerskem. (1878)

B. Ustanovniki in Letniki.

I. Ljubljanska škofija.

1. Dekanija Ljubljana. Poverjenik: Lah Evgen.

a) Mesto:

*Arce Rajko, c. kr. poštni oficijal in hišni posestnik.	*Bučar Franc, zasebnik.
*Auer Jurij, pivovar in hišni posestnik.	*Buerger Ljudevit, trgovec, hišni posestnik itd.
*Blaznik Frančiška, posestnica in solastnica tiskarne.	*Bušič Josip, posestnik.
*dr. vitez Bleiweis-Trsteniški Karol, primarij, dež. poslanec, posestnik itd.	*dr. Čebašek Andrej, kanonik in semeniški profesor.
	*Čitalnica ljubljanska.
	*Detela Oton, graščak, deželni poslanec in odbornik itd.

*) Kdor vsled odboru nenaznanjene spremembe svojega imena ne najde natisnenega v kraji, kjer biva sedaj, naj išče svoje knjige pri onem poverjeniku, kateremu je plačal društvenino. Za take spremembe ne moremo biti odgovorni.

**) Letnica pomeni, kedaj je bil dotični za društvenega častnega člana izvoljen.

- *dr. Dolenc Hinko, c. kr. sodn. pristav, dež. poslanec in mestni odbornik.
- *Dolenc Oroslav, svečar in hišni posestnik.
- *Dreo Aleksander, trgovec, hišni posestnik itd.
- *Fabian Ivan, trgovec in hišni posestnik.
- *Fabiani o. Placid, vikar.
- *Frančiškanska knjižnica.
- *Froelich Anton, hišni posestnik.
- *vitez Gariboldi Anton, zasebnik.
- *Globočnik Anton, c. kr. vladni svetnik itd.
- *Grasselli Peter, župan, posestnik, dež. poslanec itd.
- *Heidrich Karol, redovnik.
- *Hranilnica kranjska.
- *Hren Franc, veletržec, hišni posestnik itd.
- *Jamšek Ivan, trgovec in hišni posestnik.
- *dr. Jarc Anton, prošt itd.
- *Jeraj Ivana, zasebnica.
- *Jeran Luka, kanonik in urednik „Zgodnji Danici“.
- *Jereb Josip, župnik v p.
- *Kadilnik Franc, denarničar.
- *Klemenčič Josip, c. kr. profesor in katehet.
- *Klun Karol, kanonik, drž. in dež. poslanec.
- *Knjižnica c. kr. učiteljsišča.
- *Kosler Ivan, tovarnar in graščak.
- *dr. Kosler Josip, tovarnar in posestnik.
- *Kreč Matej, deželni tajnik.
- *Križnar Miroslav, c. kr. realski profesor in duhovni svetnik.
- *Kušar Josip, trgovec, posest., trgovinske zbornice predsednik itd.
- *Lukman Jakob, c. kr. računski svetnik.
- *Mahkot Jakob, c. kr. okr. glavar.
- *Marn Josip, c. kr. gimn. profesor.
- *Millitz Rudolf, lastnik tiskarne in hišni posestnik.
- *dr. Missia Jakob, knezoškof itd.
- *Močnik Matej, mestni učitelj v p.
- * dr. Munda Franc, odvetnik in hišni posestnik.
- *Murnik Ivan, ces. svetnik, trgovinske zbornice tajnik, dež. poslanec itd.
- *Petričič Vaso, trgovec, podžupan, posestnik itd.
- *Pfeifer Franc, c. kr. rač. revident.
- *Pleteršnik Maks, c. kr. gimn. prof.
- *Pogačar Martin, častni kanonik in vodja knezoškofjski pisarni.
- *dr. Poklukar Josip, drž. in dež. poslanec, posestnik in solastnik tiskarne itd.
- *dr. Pongraz Oskar, posestnik.
- *Pribošič Ivan, vojni kurat.
- *Ravnihar Franc, deželni knjigovodja, mestni odbornik in posestnik.
- *Robič Luka, c. kr. davk. nadzornik v p. in dež. poslanec.
- *Rohrman Zmagoslav, milar in posestnik.
- *Rozman Ivan, mestni župnik itd.
- *Skubic Anton, c. kr. gimn. prof.
- * „Sokol“, telovadno društvo.
- *Souvan Ferdinand, veletržec in graščak.
- *Souvan Franc Ks., veletržec, posestnik itd.
- *dr. Starè Josip, c. kr. fin. prok. pristav in posestnik.
- *dr. Suppan Josip, odvetnik itd.
- *dr. Suppantšitsch Franc, odvetnik in hišni posestnik.
- *Sušnik Gašpar, c. kr. stotnik-auditor v p.
- *Šuman Josip, c. kr. gimn. ravnatelj.
- *Tavčar Ivan, hiš. posestnika sin.
- *dr. Valenta Alojzij, c. kr. vladni svetnik, profesor, posestnik in vodja dež. bolnici.

- *Vavrů Ivan, c. kr. gimn. prof.
 *Vilhar Ivan, trgovec in posestnik.
 *dr. Vošnjak Josip, primarij, dež. poslanec in odbornik itd.
 *baron Winkler Andrej, c. kr. dež. predsednik itd.
 *Zamejic Andrej, kanonik itd.
 *dr. Zarnik Valentin, odvetnik, mestni odbornik in posestnik.
 *Zupan Tomaž, c. kr. gimn. prof., konz. svetnik in vodja dij. zavodu „Collegium Aloisianum“.
 *dr. Zupanec Jernej, c. kr. notar, hišni posestnik itd.
 *Žagar Karol, dež. blagajnik in posestnik.
 *Žlogar Anton, mestni kaplan.
 dr. Ahazhizh Karol, odvetnik in graščak.
 Ahčin Jera, hišna posestnica.
 Alojzijevišče, knezoškofijski dijaški zavod za srednje šole.
 dr. Ambrožič Franc, mest. zdravnik.
 Bartel Anton, aprob. gimn. suplent.
 Belar Leopold, vodja II. mestne ljudske šole.
 Bizavičar o. Josip, frančiškan.
 Bohinec Žiga, semeniški podvodja in ekonom.
 Bonač Ivan, knjigovez.
 Borštner Vincenc, c. kr. gimn. profesor.
 Bradaška Ferdinand, mestni uradnik.
 Bregar o. Albin, frančiškan.
 Bregar Vilibald, c. kr. rač. oficijal.
 Brus Andrej, tajniški pristav c. kr. kmetijske družbe itd.
 Celestina Josip, c. kr. pripr. prof.
 Dežman Franc, knjigovez.
 Dimiz Avgust, c. kr. vodja fin. ravnateljstva itd.
 Drašler Pavl, trg. vodja.
 dr. Drč Josip, zdravnik.
 Drenik Franc, gl. zastopnik zavarovalnice „Fonçiere“.
 Društvo kranjskih tiskarjev.
 Družba rokodelskih pomočnikov.
 Endlicher Rudolf, c. kr. okr. tajnik pri dež. vladi.
 Eppich Ivan, c. kr. vadniški učitelj.
 Flis Ivan, semeniški spiritual.
 dr. Fux Franc, primarij in hišni posestnik.
 Furlan Jakob, mestni učitelj.
 Gnjezda Ivan, mestni katehet itd.
 Goričnik Franc, trgovec.
 Goršič o. Pavlin, frančiškan.
 Grkman Franc, c. kr. vadniški učitelj in okr. šolski nadzornik.
 Guttman Emilij, c. kr. pristav fin. prokurature.
 Hafner Jakob, vodja privatnemu učilišču.
 Hofbauer Ana, dež. tajnika vdova.
 Hohn Hugon, c. kr. poštni oficijal in hišni posestnik.
 dr. Hrašovec Jurij, odv. koncipijent.
 Hribar Ivan, gl. zastopnik „Slavije“ in mestni odbornik.
 Hrovath Blaž, c. kr. vodja pripravnice in okr. šolski nadzornik.
 Iber Ivan, trg. vodja.
 Izobraževališče za učiteljice.
 Jeločnik Anton, trg. in posestnik.
 Jentl Anton, trgovec.
 Jerič Josip, župnik v p. in urednik „Slovenca“.
 Juvančič Ivan, trgovec.
 Juvanec Ivan, not. koncipijent.
 † Kaprez Ivan, c. kr. dež. sodnijski predsednik.
 Karlin Andrej, mestni kaplan.
 Karun Franc, župnik itd.
 Kaspret Anton, c. kr. gimn. prof.
 Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov.
 Kermavner Valentin, c. kr. gimn. profesor.

- Kirbisch Rudolf, konditor in hišni posestnik.
- Klein Anton, solastnik tiskarne, mest. in trg. zbornice svētnik itd.
- dr. Klofutar Leonhard, č. kanonik in sem. profesor.
- Knjižnica bogoslovska.
- Knjižnica c. kr. višje gimnazije.
- Knjižnica c. kr. višje realke.
- Knjižnica učiteljska ljubljanske okolice.
- Kolar Matija, stolni vikar.
- Kolman Franc, trgovec, posestnik in mestni odbornik.
- Kotnik Ignac, drd. jur. in hišni posestnik.
- Kovač Ivan, solastnik tiskarne.
- Kozhevar Franc, c. kr. dež. sod-nije predsednik.
- Kremžar Andrej, oskrbnik deželne bolnice.
- Kržič Anton, nunski kaplan in katehet.
- dr. Kulavic Ivan, kanonik in sem. ravnatelj.
- Lah Evgen, tajnik „Matice Slo-venske“.
- dr. Lampé Franc, vodja v Mari-janišči in sem. profesor.
- Lassnik Peter, trgovec in posestnik.
- dr. Leben Matija, sem. profesor in č. kanonik.
- Ledenik Alfred, trgovec, mestni in trg. zbornice svētnik.
- dr. Lesar Josip, knezoškof. tajnik
- Levec Franc, c. kr. višje realke profesor in urednik „Zvonu“.
- Levstik Franc, skriptor v c. kr. lyc. knjižnici.
- Lozar Josip, trgovec in trg. zbor-nice svētnik.
- Macák Ivan, c. kr. nadzornik ka-tastralnih uradov.
- Mahr Ferdinand, ces. svētnik, vodja in lastnik priv. trg. zavoda in posestnik.
- Maier Josip, mestni učitelj.
- Majntinger Ivan, c. kr. vodja sodn. pom. uradov.
- Medič o. Kallist, župnik in gvar-dijan.
- dr. Mosché Alfonz, odvetnik in dež. poslanec.
- Mulej Andrej, c. kr. računski re-vident v p.
- „Národna tiskarna“.
- Obreza Anton, tapetnik.
- Orešec Franc, učitelj v priv. uči-lišči.
- Pakič Mihael, trgovec, posestnik, mestni in trg. zbornice svētnik.
- dr. Papež Franc, odvetnik, mestni odbornik in dež. poslanec.
- dr. pl. Pauker-Glanfeld Henrik, kanonik.
- Pavlin Alfonz, aprob. gimn. suplent.
- Pfeifer Josip, dež. tajnik.
- Pintar Luka, aprob. gimn. suplent.
- Pirc Gustav, c. kr. kmetijske družbe tajnik in popotni učitelj.
- Pirc Ivan, žel. uradnik v p.
- Pirnat Tomaž, hišni posestnik.
- Poljanec Alojzij, oskrbnik dež. po-silne delavnice.
- Potočnik Franc, c. kr. stavbeni svētnik v p. in mestni odbornik.
- Potočnik Mihael, konz. svētnik in nunski spovednik.
- Povše Franc, veleposestnik, itd.
- dr. Požar Lovro, aprob. gimn. supl.
- Prædica Jakob, c. kr. pripr. prof.
- Praprotnik Andrej, vodja I. mestne ljudske šole itd.
- Premk Anton, c. kr. poštni kon-trolor in hišni posestnik.
- Puc Alojzij, c. kr. kazn. kurat.
- Pucher Karol, hišni posestnik.
- Raič Anton, c. kr. višje realke profesor.
- † Resnik Josip, mestni kaplan.
- Rihar Josip, c. kr. vladni koncepist.
- Rodé Ivan, solastnik trgovine.

Safran Franc, cerkovnik.
 Smolej Jakob, c. kr. nadzornik
 srednjih in ljudskih šol.
 Smrekar Josip, sem. profesor.
 Staudacher Ferdinand, c. kr. gimn.
 profesor v p. in č. kanonik.
 Stegnar Feliks, c. kr. kazn. učitelj
 in dež. poslanec.
 Sterbenc Josip, duh. v pokoji.
 Svetek Anton, c. kr. rač. oficijal.
 dr. Svetina Ivan, c. kr. gimn.
 profesor in alojz. prefekt.
 Šarabon Mavrilij, stolni vikar.
 Šašel Feliks, c. kr. okr. glavar.
 Šiška Josip, dvorni kaplan.
 Škofic Lovro, c. kr. vodja dež.
 plač. urada.
 Škrabec o. Stanko, frančiškan.
 Šubic Ivan, aprob. gimn. suplent.
 Šumi Franc, konditor in arheograf.
 Schündelen Božidar, poslovodja.
 (2 izt.)
 dr. Tavčar Ivan, odvetnik in
 mestni odbornik.
 Tavčar Karol, trgovec in hišni
 posestnik.
 Toman Helena, posestnica.
 Tomažič Ferdinand, c. kr. poštni
 uradnik.
 Tomec Jakob, mestni komisar.
 Tomšič Ivan, c. kr. vadniški učitelj
 itd.

Tratnik Antonija, c. kr. fin. komisarja
 soproga.
 Travnar Josip, mestni učitelj.
 Trstenjak Anton, priv. učitelj in
 urednik „Slovanu“.
 Tschurn Karol, hranilniški uradnik.
 Turk Hugon, trgovec.
 Učiteljsko društvo slovensko.
 Valenta Vojteh, mestne blagajnice
 kontrolor.
 Valentinčič Ignacij, hišni posestnik,
 mestni odbornik itd.
 Več Ivan, trgovec in posestnik.
 Vičič Ivan, trgovec.
 Vodušek Matej, c. kr. gimn. prof.
 Vončina Ivan, mag. svétnik.
 Wascher Rajko, hranilniški knjigovodja.
 bar. Wolkenperg Avgust, graščak.
 Zagorjan Anton, not. koncipijent.
 Zagorjan Ivan, benef. in kaplan.
 Zamida Matija, mag. tajnik.
 Zupan Josip, stolni prošt.
 Zupančič Anton, sem. profesor.
 Zupančič Vilibald, c. kr. priprav. prof.
 Žakelj Miroslav, c. kr. gimn. prof.
 Železnikar Ivan, urednik „Slov.
 Narodu“.
 Žumer Andrej, mestni učitelj in
 c. kr. okr. šolski nadzornik.
 Žužek Franc, c. kr. ingénieur.
 Št. 77 + 154 = 231.

b) *Okolica:*

*Mazek Lovro, župnik v Črnučah.
 Babnik Jernej, župnik na Dobrovi.
 Čitalnica v Spodnji Šiški.
 Derčar Martin, župnik v Preski.
 Finc Anton, župnik v Sostrem.
 Gams Ivan, posestnik v Loki.
 Govekar Franc, nadučitelj v Studenci.
 Jakelj Gregor, župnik v Rudniku.
 Knez Anton, trgovec v Spodnji Šiški.
 Laznik Josip, kaplan na Dobrovi.

Marešič Franc, kaplan v Sostrem.
 Pipan Andrej, kaplan na Brezovici.
 Porenta Franc, župnik v Sori.
 Potočnik Ivan, župnik na Brezovici.
 Povše Franc, župnik na Ježici.
 Praprotnik Franc, učitelj v Preski.
 Sterlè Franc, načelnik postaje v
 Zalogu.
 Šola národna v Št. Vidu.
 Tomec Miroslav, slikar in posestnik
 v Št. Vidu.

Št. 1 + 18 = 19.

2. Dekanija Bistrica Ilirska. a) Poverjenik: —

*Brinšek Ivan, trgovec v Trnovem.	Bilec Ivan, duhoven v p. v Ilirski Bistrici.
*Jenko Aleksander, trgovec v Trnovem.	Križaj Nikolaj, župnik v Premu.
*Ličan Aleksander, trgovec v Trnovem.	Škerjanec Ivan, kurat v Harijah.
*Štrucelj Jurij, c. kr. okr. sodnik v Ilirski Bistrici.	Tomšič Ivan, posestnik v Il. Bistrici.
*Veseli Ivan, dekan v Trnovem.	Zarnik Martin, nadučitelj v Trnovem.

$$\text{Št. } 5 + 5 = 10.$$

b) Poverjenik: Pavlič Damijan.

*Česnik Jurij, trgovec v Knežaku.	Pavlič Damijan, vikar v Zagorji.
*Domicelj Alojzij, trgovec v Zagorji.	Ponikvar Anton, župnik v Knežaku.
Kacin Anton, kaplan v Šmihelu.	Torkar Matija, župnik v Košani.

$$\text{Št. } 2 + 4 = 6.$$

3. Dekanija Cirknica. a) Poverjenik: Obreza Adolf.

*Obreza Adolf, trgovec in posestnik, drž. in dež. poslanec v Cirknici.	Rott Gothard, kaplan v Cirknici.
Čibašek Ivan, župnik pri sv. Vidu.	Šerko Franc, župan in posestnik v Cirknici.
Jan Simon, župnik pri sv. Trojici.	Žirovnik Josip, učitelj v Begunjah pri Cirknici.
Klinar Franc, učitelj pri sv. Vidu.	
Porenta Ivan, dekan v Cirknici.	

$$\text{Št. } 1 + 7 = 8.$$

b) Poverjenik: Lah Gregor.

*Kaplnek Ivan, župnik na Blokah.	Rozina Julij, notarijski uradnik in posestnik v Poddobu pri Loži.
Brencè Ivan, kaplan v Starem Trgu pri Loži.	Volčič Jurij, c. kr. sodnijski pristav v Loži.
Lah Gregor, župan in posestnik v Loži.	Žerjov Gregor, c. kr. okrajni sodnik v Loži.
Lenček Blaž, župnik v Starem Trgu pri Loži.	
Planinec Ivan, štacunski strežnik v Starem Trgu pri Loži.	

$$\text{Št. } 1 + 7 = 8.$$

4. Dekanija Idrija. a) Poverjenik: Treven Valentin.

*Občina mestna v Idriji.	Kogej Josip, dekan v Idriji.
*Vidmar Josip, župnik v Žirèh.	Kos Franc, trgovec v Idriji.
Čitalnica mestna v Idriji.	Lapajne Franc, trgovec v Idriji.
Delavsko bralno društvo v Idriji.	Lapajne Štefan, trgovec v Idriji.
Goli Franc, trgovec v Idriji.	Lapajne Valentin, trgovec v Idriji.

Leskovic Sebastijan, zasebnik v Spodnji Idriji. Vončina Franc, pomožni uradnik v Idriji.

Treven Valentin, trgovec v Idriji.

Urbas Leopold, c. kr. rudniški uradnik v p. v Idriji.

Št. 2 + 12 = 14.

b) Poverjenik: Domicelj Anton.

Čitalnica na Črnem Vrhu.

Domicelj Anton, vikar na Črnem Vrhu.

Majnik Mihael, posestnik v Mrzlem Logu.

Rudolf Gašpar, posestnik v Lomih. Št. 4.

5. Dekanija **Kamnik**. a) Poverjenik: dr. Samec Maks.

*Kokalj o. Rajnerij, frančiškan v Kamniku.

*Starè Alojzij, farni administrator na Rovi.

*Stranjska fara.

Čenčič Jernej, nadučitelj in vodja dekleške šole v Kamniku.

Čitalnica národna v Kamniku.

Knjižnica učiteljska kamniškega okraja.

Koblar Anton, kaplan v Mengiši.

Mejač Andrej ml., posestnikov sin v Komendi.

Murnik Ivan, trgovec in posestnik v Kamniku.

Novak Martin, c. kr. poštar v Kamniku.

Oblak Ivan, dekan v Kamniku. Pečnik Valentin, farni administrator na Vranji Peči.

dr. Samec Maks, župan, dež. poslanec in posestnik v Kamniku.

Stanič Josip, not. koncipijent v Kamniku.

dr. Šmidinger Karol, c. kr. notar v Kamniku.

Št. 3 + 12 = 15.

b) Poverjenik: Kersnik Janko.

*Jarc Jernej, župnik v Dolu.

*Rožič Alojzij, župnik v Krašnji.

Iglič Ivan, trgovec v Lukovici.

Kersnik Janko, c. kr. notar, veleposestnik in dež. poslanec na Brdu.

Polec Julij, c. kr. okr. sodnik na Brdu.

Škofic Jurij, župan in posestnik v Št. Vidu.

Vrhovnik Ivan, kaplan na Dobu.

Zorko Matija, c. kr. cestni mojster v Lukovici.

Št. 2 + 6 = 8.

c) Poverjenik: Kajdiž Tomaž.

Kajdiž Tomaž, župnik v Vodicah.

Kukelj Anton, kaplan v Vodicah.

Svetlin Andrej, posestnik v Komendi.

Štrukelj Franc, duhovnik na Šmarni Gori.

Št. 4.

6. Dekanija **Kočevje**. Poverjenik: Komljanec Ivan.

*Lampé Josip, c. kr. vodja zemljiških knjig v Kočevji.

*Lovšin Simon, župnik pri Fari v Kostelu.

Andrejak Franc, župnik v Mozelji.
 Berčič Peter, administrator v Starem Logu.
 Gerzin Matija, administrator v Banji Loki.
 Knjižnica okrajna učiteljska v Kočevji.
 Komljanec Ivan, c. kr. gimn. prof. in okr. šol. nadz. v Kočevji.

Kragelj Andrej, c. kr. gimn. profesor v Kočevji.
 Krese Josip, dekan v Kočevji.
 Pfefferer Adolf, c. kr. sodn. pristav v Kočevji.
 Zbašnik Franc, administrator v Topli Rebri.

Št. 2 + 9 = 11.

7. Dekanija Kranj. Poverjenik: Šavnik Karol.

*Bartol Baltazar, župnik v p. v Cerkljah.
 *Debeljak Ivan, župnik v Predvoru.
 *Globočnik Edvard, zdravnik v Cerkljah.
 *Majdič Vinko, vodja umetnih mlinov v Kranji.
 *dr. Mally Ignac, c. kr. okrajni zdravnik v Kranji.
 *Mežnarec Anton, dekan v Kranji.
 *Omersa Franc, trgovec in posestnik v Kranji.
 *Pirc Matej, trgovec in posestnik v Kranji.
 *Pleiweiss Ivana, posestnica v Kranji.
 *Prevec Valentin, zasebnik v Kranji.
 *Ros Matej, trgovec v Kranji.
 *Sajovic Ferdinand, trgovec v Kranji.
 *Šavnik Karol, lekar, župan in posestnik v Kranji.
 *Urbančič Alojzija, graščakinja na Turnu.
 *Zarnik Anton, župnik v Naklem.
 Aljančič Valentin, kaplan v Šmartnem.
 Bohinc Ivan, zasebni uradnik v Kranji.
 Čitalnica v Kranji.
 Dolenz Franc, trgovec in posestnik v Kranji.
 Erjavce Ivan, duhoven v p. v Kranji.

Florijan Karol, zasebnik v Kranji.
 Globočnik Viktor, c. kr. notar v Kranji.
 Gogala Franc, zasebni uradnik v Kranji.
 Gregorič Ignac, župnik v Trsteniku.
 Kalan Andrej, kaplan v Cerkljah.
 Karlin Martin, c. kr. gimn. profesor v Kranji.
 Kljun Ivan, kaplan v Šenčurji.
 Knjižnica učiteljska kranjskega šolskega okraja.
 Kos Mihael, učitelj v Velesovem.
 Krčon Josip, župnik v Predosljih.
 Krisper Rajmund, trgovec v Kranji.
 Kršič Josip, posestnik v Trbojah.
 Lazar Mihael, c. kr. gimn. profesor in katehet v Kranji.
 Mayr Peter ml., posestnik v Kranji.
 Mervec Ivan, kaplan v Kranji.
 Novak Ivan, župnik v Smledniku.
 Oblak Lovro, kaplan v Cerkljah.
 Povše Martin, župnik v Šenčurji.
 Preželj Matej, župnik v Mavčičah.
 Robič Simon, administrator na Šenturški Gori.
 Špendal Franc, farni administrator v Tržiči.
 dr. Štampilhar Valentin, odvetnik v Kranji.
 Tavčar Franc, duhovnik pri sv. Joštu.
 Wiesthaler Franc, c. kr. gimn. ravnatelj v Kranji.

Št. 15 + 29 = 44.

8. Dekanija Krško. a) Poverjenik: —

- *Bukvarna okrajna učiteljska v Krškem. Lapajne Ivan, župnik na Studenci. Lebar Jakob, kaplan na Križevem.
- *Grivic Franc, kaplan v Leskovci. Maurer Gašpar, posestnik na Raki. dr. Mencinger Ivan, odvetnik in posestnik v Krškem.
- *Hočevar Martin, posestnik itd. v Krškem. Pfeifer Viljem, dež. in drž. poslanec, župan in posestnik v Krškem.
- *Šola v Št. Jerneji. Ravnikar Jernej, mestni učitelj v Krškem.
- *Štrobelj Franc, v Št. Jerneji. Sajè Ivan, nadučitelj v Št. Jerneji. Šusteršič Matija, posestnik v Krškem.
- Ahčin Rudolf, c. kr. davk. pristav v Krškem. Tavčar Ignacij, župnik na Križevem.
- Bezljaj Josip, meščanski učitelj v Krškem. Varl Tomaž, kaplan na Raki.
- Brulec Franc, župnik v Dolini. Vovk Ivan, župnik v Št. Jerneji.
- Cepuder Jakob, učitelj v Leskovci. Zadnik Simon, župnik v Čateži.
- Gabršek Franc, mestni učitelj in ravnatelj v Krškem.
- Gregorič Franc, posestnik v Krškem.
- Janež Alojzij, posestnik v Krškem.
- Knavs Ivan, vikar v Krškem.
- Lapajne Ivan, vodja meščanski šoli in c. kr. okr. šolski nadzornik v Krškem.

Št. 5 + 21 = 26.

b) Poverjenik: Lesjak Ivan.

- *dr. Gestrin Karol, c. kr. okr. sodnik v Kostanjevici. Abram Lavoslav, nadučitelj v Kostanjevici.
- *Lesjak Ivan, župnik in duhovni svetnik v Kostanjevici.

Št. 2 + 1 = 3.

9. Dekanija Litija. Poverjenik: Svetec Luka.

- *Krisper Valentin, tovarnar v Radečah. Grill Matija, c. kr. okr. glavar v Litiji.
- *Kuralt Ivan, c. kr. sodn. pristav v Radečah. Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik v Litiji.
- *Nabèrnik Ivan, c. kr. okr. sodnik v Litiji. † Klofutar Ivan, župnik v Dolah.
- *Sajè Mihael, župnik v Štangi. Kunstelj Franc, župnik na Jančah.
- *Svetec Luka, c. kr. notar, dež. poslanec in posestnik v Litiji. dr. Pavlič Ignacij, c. kr. okr. zdravnik v Litiji.
- Brezovar Jernej, profesor na Ruskem (knjige Pavlu Brezovarju v Šmartnem). Podkrajšek Franc, načelnik postaji na Savi.
- Gregorin Alojzij, c. kr. sodn. pristav v Litiji. Ramovš Andrej, župnik v Svibnem.
- Rus Jakob, dekan v Šmartnem. Rožnik Anton, c. kr. sodn. pristav v Litiji.

Vončina Valentin, c. kr. sodn. Zdražba Ivan, župnik na Prežganji.
kancelist v Litiji. Št. 5 + 13 = 18.

10. Dekanija **Loka**. Poverjenik: Kožuh Matej.

*Debeljakova hiša v Poljanah. Elbert Sebastijan, mestni kaplan
v Loki.
*Dolinar Franc, župnik na Trati.
*Kožuh Matej, dekan v Stari Loki. Globočnik Anton, tovarnar v Železnikih.
*Šranc Stanko, župnik v Retečah. Kušar Franc, kaplan na Trati.
*Tušek Gregor, posestnik na Martinjem Vrhu. Peterlin Primož, administrator pri sv. Lenartu.
dr. Arko Anton, okr. zdravnik v Loki. Rihar Franc, mestni kaplan v Loki.
Brno društvo v Selcih. Rožman Lovro, ekspozit v Žabnici.
Dolinar Anton, administrator v Lučini. Šoklič Blaž, mestni župnik v Loki.
Vavpotič Ivan, kaplan v Selcih.
Št. 5 + 11 = 16.

11. Dekanija **Metlika**. a) Poverjenik: Aleš Anton.

Aleš Anton, dekan v Semiči. Št. 1.

b) Poverjenik: Kupljen Anton.

Dev Edvard, c. kr. okr. sodnik Okrajna učiteljska knjižnica v
in dež. poslanec v Črnomlji. Črnomlji.
Dobida Josip, c. kr. davkarski Režek Peter, župnik v Starem
nadzornik v Črnomlji. Trgu.
Gorenjec Lavoslav, župnik v Ad- Schweiger Ivan, posestnik v Čr-
lešičah. nomlji.
Kalan Rajko, administrator na Šola farna v Starem Trgu (pla-
Vrhu. čuje g. dr. Jurij Sterbenc).
Kupljen Anton, c. kr. notar v Trček Mihael, kaplan v Starem
Črnomlji. Trgu.
Št. 10.

c) Poverjenik: Navratil Anton.

Dovgan Franc, župnik v Pod- Navratil Anton, zasebnik v Metliki.
zemlji. Premier Anton, zasebnik v Metliki.
Guštin Franc, posestnik v Metliki. Prosenik Anton, trgovec v Metliki.
Hayne Edvard, c. kr. davkar v Stajer Franc, c. kr. notar v Metliki.
Metliki. Šola mestna v Metliki.
Hranilovič Jovan, župnik sv. Ne- Šola národna v Radovici.
deljski. Schweiger Franc, župnik v Ra-
Jaklič Anton, kaplan v Metliki. dovici.
Kapelle Ivan, oskrbnik n. r. v p. v Metliki.

12. Dekanija **Moravče**. Poverjenik: Toman Ivan.

- *Preša Josip, župnik v Pečeh.
 Kepec Franc, administrator v Češnjicah.
 Knjižnica učit. litijskega okraja s sedežem v Zagorji.
 Koprivnikar Franc, župnik na Savi.
- Lavtar Valentin, kaplan v Moravčah.
 Petrovič Fr., kaplan v Moravčah.
 Pleško Franc, benef. na Vrhpolji.
 Poklukar Josip, kaplan na Vačem.
 Toman Ivan, dekan, častni kanonik itd. v Moravčah.

Št. 1 + 8 = 9.

13. Dekanija **Novo Mesto**. Poverjenik: Poljanec Ivan.

- *Babnik Ivan, župnik v Soteski.
 *Krčon Anton, župnik v Vavti Vasi.
 *Martinak Josip, c. kr. sodnijski svetnik v Novem Mestu.
 *dr. Razpet Martin, c. kr. okr. zdravnik v Novem Mestu.
 *Romè Ivan, župnik v Št. Petru.
 *dr. Vojska Andrej, c. kr. sodn. svetnik v Novem Mestu.
 *Volčič Ivan, župnik v Šmarjeti.
 Bergant Valentin, župnik v Brusnicah.
 Brežnik Franc, c. kr. gimn. profesor v Novem Mestu.
 Čitalnica novomeška.
 Dovič Ivan, župnik v Mirni Peči.
 Fajdiga Ignacij, c. kr. gimn. profesor v Novem Mestu.
 Frančiškanski samostan novomeški.
 Frank Rihard, kanonik v Novem Mestu.
 Hočevnar Josip, kanonik v Novem Mestu.
 Hrovat o. Florentin, frančiškan in vodja mestni ljudski šoli v Novem Mestu.
 Kastelic Franc, posestnik v Novem Mestu.
 Kastelic Franc, trgovec v Novem Mestu.
 Knjižnica gimnazijska v Novem Mestu.
 Knjižnica učiteljska v Novem Mestu.
- Krajec Ivan, lastnik tiskarne v Novem Mestu.
 dr. Marinko Josip, gimn. katehet v Novem Mestu.
 Mohar Martin, c. kr. vodja pomožnih sodnijskih uradov v Novem Mestu.
 Oblak Valentin, trgovec v Novem Mestu.
 Pec Viljeldmina, nadučiteljica v Novem Mestu.
 Perušek Rajmund, c. kr. gimn. profesor v Novem Mestu.
 Pleško Karol, c. kr. sodn. svetnik v Novem Mestu.
 Poljanec Ivan, c. kr. gimn. profesor v Novem Mestu.
 dr. Poznik Albin, c. kr. notar in župan v Novem Mestu.
 Rizolli Dominik, lekar v Novem Mestu.
 Senekovič Andrej, c. kr. gimn. ravnatelj in okr. šolski nadzornik v Novem Mestu.
 Skalé Otmar, c. kr. okr. živinozdravnik v Novem Mestu.
 Šašelj Ivan, kaplan v Št. Petru.
 Šinkovec Avgust, kaplan v Mirni Peči.
 Urh Peter, prošt v Novem Mestu.
 Vindišar Viljem, frančiškan v Novem Mestu.
 Virant Ivan, župnik v Podgradu.

Št. 7 + 30 = 37.

14. Dekanija Postojina. a) Poverjenik: Hofstetter Ivan.

- *Bolé Martin, profesor na Ruskem (knjige šoli v Slavini).
 *Sajovic Ivan, župnik v Slavini.
 *dr. Sterbenc Jurij, župnik in deželni poslanec v Hrenovicah.
 Arko Mihael, kaplan v Hrenovicah.
 Bezeljak Pavl, c. kr. notar v Postojini.
 Bukvarna učiteljska postojinskega okraja.
 Čitalnica postojinska.
 Dekleva Josip, posestnik v Postojini.
 Ditrih Anton, trgovec v Postojini.
 Einspieler Tomaž, c. kr. sodn. pristav v Postojini.
 Gaspari Ferdinand, c. kr. okr. živinozdravnik v Postojini.
 Grossmann Gustav, učitelj pri sv. Ivanu.
 Hofstetter Ivan, dekan itd. v Postojini.
 Jurica Franc, trgovec v Postojini.
 Kajbič Franc, c. kr. uradnik v Postojini.
 Korošec Ivan, posestnik v Št. Petru.
 Kraigher Alojzij, trgovec v Postojini.
 Kraigher Peter, trg. v Postojini.
 Kraigher Peter, pos. v Hrašah.
 Kuttin Franc, trgovec v Postojini.
 Lavrenčič Alojzij, posestnik v Postojini.
- Lavrenčič Josip, posestnik v Postojini.
 Lavrenčič Ivan, kaplan v Postojini.
 Lavrenčič Ivan, notarski kandidat. v Postojini.
 Lavrenčič Maks, trgovec v Hrenovicah.
 Lavrenčič Matija, posestnik v Postojini.
 Lončarič Anton, podj. v Selcih.
 dr. Pitamic Ivan, odvetnik v Postojini.
 Podboj Ivan, kurat v Št. Petru.
 Rakovec Alojzij, železn. uradnik v Postojini.
 Rešič Prostoslav, železn. uradnik v Postojini.
 Scherko Karol, c. kr. okr. sodnik v p. v Postojini.
 Šola v Hrenovicah.
 Vernik Peter, mesar in posestnik v Postojini.
 Vičič Miroslav, nadžupan in posestnik v Postojini.
 Vodopivec Anton, c. kr. poštar v Postojini.
 Zakotnik Andrej, krčmar v Postojini.
 dr. Zbašnik Franc, c. kr. vladni koncipist v Postojini.
 Žužek Lavoslav, c. kr. okr. sodnik v Postojini.

Št. 3 + 36 = 39.

b) Poverjenik: Okorn Ignacij.

- *Kržič Gregor, c. kr. okr. sodnik v Senožečah.
 *Občina razdrška.
 Fettich-Frankheim Anton, župnik v Vremah.
 Kavčič Hinko, posestnik na Razdrtem.
 Legan Franc, duh. na Ubeljskem.
- Levstik Janja, učit. v Senožečah.
 Okorn Ignacij, župnik v Senožečah.
 Senčar Josip, c. kr. sodn. pristav v Senožečah.
 Suša Franc, pos. v Senožečah.
 Šola v Senožečah.
 Zelen Josip, posestnik v Senožečah.

Št. 2 + 9 = 11.

15. Dekanija Radovljica. a) Poverjenik: Roblek Aleks.

Andolšek Franc, c. kr. sodnijski pristav v Radovljici.	Homan Oton, trg. v Radovljici.
Bizjan Ivan, kurat v Begunjah.	dr. Jelovšek Ignacij, c. kr. okr. zdravnik v Radovljici
Bric Ivan, c. kr. okr. sodnik v Radovljici.	Klinar Matija, krčmar in posestnik v Radovljici.
Bulovec Ivan, trgovec in posestnik v Radovljici.	Roblek Aleks., lekar in posestnik v Radovljici.
Dralka Josip, c. kr. okr. glavari in posestnik v Radovljici.	Sittig Theodor, civ. geometer in posestnik v Radovljici.
Eržen Val., kaplan v Radovljici.	Teran Ivan, župnik v Ljubnem.
Hofmann Hubert, not. koncipijent v Radovljici.	Žvagen Valentin, učitelj v Radovljici.

Št. 14.

b) Poverjenik: Trojar Ivan.

Bralno društvo v Gorijah.	Razboršek Josip, dekan na Bledu.
Bukvarna učiteljska radovljiskega okraja.	Strlè Rezika, učiteljica v Gorijah.
Goljmajer Josip, kaplan na Bohinjski Bistrici.	Trojar Ivan, nadučitelj, c. kr. poštar in posestnik na Bledu.
Janežič Ivan, kaplan na Bledu.	Zarnik Matija, župnik v Srednji Vasi.
Mesar Ivan, župnik in duhovni svetnik na Bohinjski Bistrici.	Žirovnik Janko, naduč. v Gorijah.
Pretnar Jakob, naduč. v Srednji Vasi.	Žumer Jakob, župan in posestnik v Gorijah.

Št. 12.

c) Poverjenik: Keršič Ivan.

*Ruard Viktor, graščak in tovarnar na Savi.	Keršič Ivan, župnik na Jesenicah.
Ažman Ivan, župnik na Dovjem.	Robič Matija, rudniški uradnik na Jesenicah.
Belec Ivan, župnik v Beli Peči.	Št. 1 + 4 = 5

d) Poverjenik: Bernik Lovro.

*Bernik Lovro, župnik v Kamni Gorici.	Berlic Ivan, beneficijant in kaplan v Kropi.
*Novak Peter, prefekt v Terezijanišči na Dunaji.	Soršak Ignacij, posestnikov sin v Kropi.
Aljaž Jakob, župnik na Dobravi.	Št. 2 + 3 = 5.

16. Dekanija Ribnica. a) Poverjenik: Skubic Martin.

*Kljun Marija, pos. v Slatniku.	*Lovšin Marija, posestnica v Jurjevici.
*Lesar Ivan, posestnik v Hrovačah.	*Skubic Martin, dekan v Ribnici.
*Lesar Martin, posestnik v Sušji.	

Kadunec Franc, farni administrator v Dragi.

Višnikar Franc, c. kr. okr. sodnik v Ribnici.

Žgur Anton, župnik v Loškem Potoku.

Št. 5 + 3 = 8.

b) Poverjenik: —

Gruden Jakob, župnik v p. pod Turjakom.

Hočevar Matija, c. kr. poštar v Velikih Lašičah.

Jan Primož, župnik na Robu.

Kočevar Matija, trgovec pod Turjakom.

Kosec Jernej, župnik v Škocijanu. Murgelj Julij, c. kr. sodn. pristav v Velikih Lašičah.

Šuftaj Daniel, c. kr. okr. sodnik v Velikih Lašičah.

Tramté Anton, kaplan v Dobropoljah.

Št. 8.

17. Dekanija Šmarije. Poverjenik: Drobnič Andrej.

Aljančič Ivan, kaplan v Šmariji.

Borštnik Ivan, nadučitelj v Šmariji.

Drobnič Andrej, dekan v Šmariji.

Jenčič Alojzij, c. kr. okr. sodnik v Zatičini.

Jenko Ljudevit, kaplan v Višnji Gori.

Kurent Karol, kaplan na Krki.

Lukan Jakob, zdravnik v Št. Vidu.

Trepal Anton, župnik v Kopanji.

Urbanija Lovro, župnik v Žalini.

Vrančič Ignacij, župnik v Zagradci.

Št. 10.

18. Dekanija Trebnje. Poverjenik: Frelih Matej.

Grofica Barbo-Waxenstein Valeska, veleposestnica v Rakovniku.

Blagné Anton, oskrbnik v Rakovniku.

Brodnik Anton, kaplan pri sv. Križi.

Dolinar Ivan, župnik v Št. Janži.

Frelih Matej, dekan v Trebnjem.

Golia Ljudevit, c. kr. okr. sodnik v Trebnjem.

Grčar Josip, župnik pri sv. Trojici.

Hočevar Anton, župnik v Št. Lovrenci.

Hofer Karol, župnik na Čateži.

Jarc Franc, župnik na Mirni.

Karlin Ivan, župnik v Dobrnjčah.

Košir Alojzij, župnik v Št. Rupertu.

Marolt Jakob, župnik pri sv. Križi.

Mikuš Franc, c. kr. sodn. pristav v Mokronogu.

Nagodé Ivan, kaplan v Dobrnjčah.

Nemec Anton, kaplan v Trebnjem.

dr. Škofic Franc, c. kr. okr. sodnik v Mokronogu.

Šmidovnik Anton, kaplan v Žužemperku.

Tavčar Mihael, župnik v Žužemperku.

dr. Vašič Ljudevit, zdravnik v Trebnjem.

Zorc Anton, župnik v Mokronogu.

Št. 21.

19. Dekanija Vipava. Poverjenik: Erjavec Matija.

*Erjavec Matija, dekan v Vipavi.

*Kavčič Franc, poštar in posestnik v Št. Vidu.

*Koder Matej, župnik na Slapu.

*Nakus Josip, župnik itd. na Planini.

Bratina Anton, veleposestnik na Ustiji.

Bukvarna učiteljska vipavskega okraja.

Čitalnica kmetijska v Podragi.

Čitalnica národna v Vipavi.

Dejak Hinko, župnik v Vrhpolji.

Ditrih Andrej, trgovec v Vipavi.

Dolenc Karol, župan in posestnik v Vipavi.

Habé Josip, posestnik na Gočah.

Hladnik Ivan, župnik na Gočah.

Illowsky Albin, kaplan v Vipavi.

dr. Kenda Josip, zdravnik v Vipavi.

grof Lanthieri Karol, graščak itd. v Vipavi.

Lavrenčič Matej, posestnik in dež. poslanec v Vrhpolji.

Lenasi Anton, župnik na Colu.

Lukanec Josip, beneficijat na Lozicah.

Mavrič Ivan, župnik na Ustiji.

Mayer Karolina, posestnica itd. v Vipavi.

Pogačnik Ivan, beneficijat v Podragi.

Primožič Jernej, župnik na Vrabčah.

Rudolf Ivan, učitelj na Vrabčah.

Silvester Franc, trgovec v Vipavi.

Skvarča Ivan, župnik v Budanjah.

Šola vino- in sadjerejska na Slapu.

Vidergar Ivan, župnik v Podkrajih.

Zarnik Josip, v Vipavi.

Žužek Alojzij, bogoslovec na Planini.

$$4 + 26 = 30.$$

20. Dekanija Vrhnika. a) Poverjenik: Šlibar Martin.

*Kotnik Franc, tovarnar in posestnik na Vrhniku.

*Šlibar Martin, dekan itd. na Vrhniku.

*Župan Mihael, župnik v Polhovem Gradcu.

Belar Josip, župnik v Hotederšici. Čitalnica na Vrhniku.

Dolinar Franc, župnik v Horjulu. dr. Fraidl Josip, c. kr. sodn. pristav na Vrhniku.

Gruden Ivan, c. kr. davkar na Vrhniku.

Hočevar Anton, župnik pri sv. Joštu.

Jelovšek Gabriel, trgovec na Vrhniku.

Justin Blaž, administrator v Črnem Vrhu.

Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtih. Lenarčič Josip, posestnik na Vrhniku.

Levstik Vinko, nadučitelj in c. kr. okr. šolski nadzornik na Vrhniku.

Potočnik Tomaž, kaplan na Vrhniku.

Vonča Anton, ekspozit v Bevkah.

Weiss Gabriel, administrator v Zaplani.

$$\text{Št. } 3 + 14 = 17.$$

b) Poverjenik: Oblak Ivan.

*Oblak Ivan, župnik v Borovnici.

Borštnik Franc, c. kr. profesor v Raguzi (knjige v Borovnico št. 8).

Borštnik Ivan, posestnik v Dolah pri Borovnici.

Dolinar Franc, kaplan v Borovnici.

Podobnik Ignacij, župnik v Preserji.

Rozman Jurij, župnik v Rakitni.

$$1 + 6 = 7.$$

c) Poverjenik: Gruntar Ignacij.

Arko Franc, gostilničar in posestnik v Dolenjem Logatci.	Levičnik Valentin, c. kr. davkarski nadzornik v Gorenjem Logatci.
Arrigler Marija, učiteljica v Gorenjem Logatci.	Marguč Josip, trgovec v Dolenjem Logatci.
Bergant Lovro, župnik v Gorenjem Logatci.	Mulley Adolf, župan, poštar in posestnik v Dolenjem Logatci.
Bralno društvo v Dolenjem Logatci.	Nagodè Josip, čevljar v Gorenjem Logatci.
Bralno društvo v Gorenjem Logatci.	grof Pace Anton, c. kr. okr. glavar v Gorenjem Logatci.
Čuk Julij, kaplan v Gorenjem Logatci.	Petrič Martin, posestnik v Dolenjem Logatci.
Ferjančič Jakob, kaplan v Rovtjih.	Puppis Karol, trgovec v Gorenjem Logatci.
Gerdadolnik Franc, posestnik v Dolenjem Logatci.	Ribnikar Vojteh, vodja ljudske šole v Dolenjem Logatci.
de Gleria Anton, trgovec v Dolenjem Logatci.	Rihar Ivan, gostilničar in posestnik v Gorenjem Logatci.
Gostiša Mihael, posestnik v Gorenjem Logatci.	Siherl Ivan, posestnik v Dolenjem Logatci.
Gruntar Ignacij, c. kr. notar v Gorenjem Logatci.	Smolé Josip, posestnik v Dolenjem Logatci.
Jeglič Josip, c. kr. davkar v Gorenjem Logatci.	dr. Stergar Stanko, c. kr. okr. zdravnik v Gorenjem Logatci.
Kerne Ivan, vodja ljudske šole v Gorenjem Logatci.	Tollazzi Tomaž, trgovec v Dolenjem Logatci.
Kogoj Marija, posestnica v Gorenjem Logatci.	Zajec Franc, c. kr. gozdar v Gorenjem Logatci.
Kramer Andrej, c. kr. okr. tajnik v Gorenjem Logatci.	

Št. 29.

II. Lavantinska škofija.

1. Dekanija Bistrica Slovenska. a) Poverjenik: Ratej Franc
*Hajšek Anton, dekan v Slovenski Bistrici.	Stepišnik Lovro, posestnik v Slovenski Bistrici.
*Ratej Franc, c. kr. notar v Slovenski Bistrici.	

Št. 2 + 1 = 3.

b) Poverjenik: Lendovšek Mihael.

Bizjak Vinko, župnik v Laporji.	Georg Josip, drd. jur. v Makolah.
Brezovšek Davorin, župnik pri sv. Martinu na Pohorji.	Heržič Josip, župnik v Spodnji Polskavi.

Juri Benedikt, župnik v Poličanah.	Stuhec Marko, kapl. v Manjšbregu.
Košar Jakob, župnik v Zgornji Polskavi.	Šabot Jurij, župnik v p. v Laporji.
Lendovšek Mihael, župnik v Makolah.	Škerjanec Rok, nadučitelj v Makolah.
Petan Fr., župnik pri sv. Venclji.	Vihar Filip, kaplan v Poličanah.
Pihljari Simon, kaplan v Makolah.	Vomberger Anton, kaplan v Poličanah.
Presečnik Gregor, kaplan v Poličanah.	Vrunkar Radoslav, učitelj v Makolah.
Slekovec Matej, kaplan pri sv. Lovrenci.	Žnidar Mihael, vikar v Slovenski Bistrici.
Sotljar Davorin, župnik v Manjšbregu.	Št. 19.

2. Dekaniija Braslovče. Poverjenik: Balon Anton.

*Balon Anton, župnik na Vranskem.	Križnik Gašpar, posestnik v Motniku.
*Bohinc Jakob, dekan v Braslovčah.	Šorn Franc, nadučitelj v Št. Jurji.
*Šentak Franc, posestnik na Vranskem.	Šorn Gašpar, župan v Grajski Vasi.
Čitalnica narodna na Vranskem.	
Fekonja Andrej, kaplan pri sv. Pavlu.	Št. 3 + 5 = 8.

3. Dekaniija Brežice. a) Poverjenik: Kaučič Jakob.

*dr. Firbas Franc, c. kr. notar v Brežicah.	Črnoša Simon, župnik v Pišecah.
*Gomilšek Josip, železniški uradnik v Vidmu.	Kaučič Jakob, c. kr. knjigovodja v Brežicah.
*Knjižnica učiteljska v Brežicah.	Kokot Anton, nadučitelj v Pišecah.
*Rapič Andrej, župnik v Kapelah.	Šetine Josip, odv. koncipijent v Brežicah.
*Ripšl Karol, župnik v Vidmu.	Tanšek Ivan, posestnik v Brežicah.
*dr. Srebrè Gvidon, odvetnik v Brežicah.	Št. 6 + 5 = 11.

b) Poverjenik: Veršec Franc.

*Slomšek Ivan, župnik pri sv. Lenartu.	Levec Anton, c. kr. sodn. pristav v Sevnici.
Hrastelj Gregor, kaplan v Rajhenburgu.	Prešern Ivan, kaplan v Sevnici.
Kunstič Ivan, učitelj v Sevnici.	Starkl Mio, c. kr. kancel. v Sevnici.
Lenček Franc, veleposestnik na Blanci.	Veršec Franc, c. kr. notar v Sevnici.
	Št. 1 + 7 = 8.

4. Dekaniija Celje. Poverjenik: Žolgar Mihael.

*Arzenšek Matija, župnik v Grižah.	*Janežič Jakob, posestnik v Grižah.
*Čitalnica v Celji.	*Jeraj Josip, župnik v Žavci.

- *Krušič Ivan, c. kr. gimn. prof. v Celji.
 *Lipold Franc, odvetniški koncipijent v Celji.
 *Poddružnica kmetijska v Celji.
 *dr. Serneč Josip, odvetnik v Celji.
 *Teharska občina.
 *Topljak Josip, posestnik v Celji.
 *Valenčak Martin, c. kr. gimn. profesor v p. v Celji.
 *Vošnjak Mihael, posestnik in inženieur, dež. in drž. poslanec v Celji.
 *dr. Vrečko Andrej, c. kr. gimn. profesor v Celji.
 *Žuža Ivan, posestnik v Grižah.
 Ambrožič Blaž, c. kr. okr. šolski nadzornik v Celji.
 Baš Lovro, c. kr. notar v Celji.
- dr. Dečko Ivan, odv. koncipijent v Celji.
 dr. Filipič Ludovik, odvetnik v Celji.
 Hausenbichler Ivan, trgovec v Žavci.
 Knjižnica c. kr. gimnazije v Celji.
 Kočbek Franc, učitelj v Žavci.
 Lednik Anton, kaplan v Žavci.
 Roblek Franc, tržanov sin v Žavci.
 Širca Josip, trgovec v Žavci.
 Žičkar Josip, mestni vikar v Celji.
 Žolgar Mihael, c. kr. gimn. profesor v Celji.

Naročnika:

Krančič Franc in
 Pernè Anton, gimnazijca v Celji.
 Št. 14 + 12 + 2 = 28.

5. Dekanija Dravsko polje. Poverjenik: Rath Franc.

- *Stranjšak Martin, dekan v Hočah.
 Antolič Ivan, župnik na Ptujski Gori.
 Hren Anton, nadučitelj v Frajhamu.
- Mahor Feliks, učitelj v Frajhamu.
 Rath Franc, župnik pri sv. Lovrenci.
 Slane Franc, učitelj pri sv. Lovrenci.

Št. 1 + 5 = 6.

6. Dekanija Gornji Grad. a) Poverjenik: Potočnik Lovro:

- *Potočnik Lovro, dekan v Gornjem Gradu.
 *Strnad Matija, župnik v Ljubnem.
 Pajmon Anton, župnik pri Novi Štifti.
 Presečnik Anton, posestnik v Gornjem Gradu.
- Strnad Anton, posestnik v Gornjem Gradu.
 dr. Vovšek Franc, c. kr. okr. sodnik v Gornjem Gradu.
 Zdolšek Franc, župnik v Solčavi.

Št. 2 + 5 = 7.

b) *Lipold Josip, posestnik v Mozirji.

Št. 1.

7. Dekanija Jarenina. Poverjenik: Čuček Josip.

- *Lajh o. Korbinijan, vikar pri sv. Jurji.
 Černko Josip, kaplan v Jarenini.
 Čuček Josip, dekan v Jarenini.
 Jančič Franc, posestnikov sin v Jarenini.
- Merčnik Anton, župnik v Št. Ilu.
 Slekovec Josip, nadučitelj v Jarenini.

Št. 1 + 5 = 6.

8. Dekanija Št. Jurij na Ščavnici. a) Poverjenik: Horvat Josip.

Božič Anton, posestnik pri Mali Nedelji.

Čitalnica v Ljutomeru.

Pišer Ivan, not. koncipijent v Ljutomeru.

Freuensfeld Josip, učitelj v Ljutomeru.

Fridav Peter, oskrb. pom. v Noršencih.

Gomilšak Josip, uradnik v Ljutomeru.

Horvat Josip, nadučitelj v Ljutomeru.

Ivančič Josip, c. kr. davk. pristav v Ljutomeru.

Kralj Ivan, posestnik v Ijaševcih.

Kukovec Ivan, posestnik in dež. poslanec v Ljutomeru.

dr. Lebar Josip, zdravnik pri sv. Križi.

Mlasko Josip, kaplan pri sv. Miklavži.

dr. Mravljak Anton, odvetnik v Ljutomeru.

Osenjak Martin, kaplan v Ljutomeru.

Pošenjak Tomaž, učitelj na Cvenu.

Schneider Franc, učitelj na Cvenu.

Seršen Franc, tržan v Ljutomeru.

Šlamberger Anton, c. kr. notar v Ljutomeru.

Šoštarič Ferdinand, kaplan v Ljutomeru.

Vedernjak Franc, c. kr. sodn. pristav v Ljutomeru.

Št. 20.

b) Poverjenik: Belšak Anton.

*Simonič Ivan Aleks., kaplan pri sv. Jurji.

Belšak Anton, župnik pri sv. Petru.

Hecl Franc, mestni kaplan v Radgoni.

Inkret Anton, kaplan pri sv. Jurji.

Lacko Anton, župnik pri Kapeli.

Levec Ivan, učitelj pri Kapeli.

Muršec Anton, mestni kaplan v Radgoni. Št. 1 + 6 = 7.

9. Dekanija Konjice. Poverjenik: Mikuš Franc.

*Bezenšek Jurij, župnik v Čadramu.

*Knjižnica nadžupnijska v Konjicah.

*Kovač Josip, posestnik v Žrečah.

*Mikuš Franc, dekan v Konjicah.

*Modic Ivan, župnik na Prihovi.

*Škerbec Martin, kaplan v Konjicah.

*Verlič Franc, župnik v Stranicah.

Brglez Ivan, kaplan v Konjicah.

Erjavec Peter, župnik itd. v Žrečah.

Novak Mihael, c. kr. sodn. pristav v Konjicah.

dr. Prus Karol, zdravnik v Konjicah.

dr. Rudolf Ivan, odv. kandidat v Konjicah. Št. 7 + 5 = 12.

10. Dekanija Kozje. Poverjenik: Bosina Ivan.

*Knjižnica učiteljska v Kozjem

Bosina Ivan, dekan v Kozjem.

Dvoršek Anton, župnik pri sv. Vidu.

Gršak Vinko, župnik v Podčetrtku.

dr. Gelingsheim Karol, c. kr. sodn. pristav v Kozjem.

Rakoše Mihael, župnik na Bučah.

Zabukovšek Ivan, trgovec in posestnik v Tuhlji.

Št. 1 + 6 = 7.

11. Dekanija Laško. Poverjenik: Žuža Ivan.

*Sorglechner Josip, župnik v Loki pri Zidanem Mostu.	Khern Rudolf, c. kr. okr. sodnik na Laškem.
*Vrečko Matej, kurat v Jurijklostru.	Kolarič Josip, župnik na Razborji.
Elsbacher Andrej, trgovec na Laškem.	Mikuš Rafael, c. kr. davk. pristav na Laškem.
Fischer Anton, kaplan na Laškem.	Žuža Ivan, dekan, nadžupnik itd. na Laškem.
Hrastelj Franc, kaplan na Laškem.	

Št. 2 + 7 = 9.

12. Dekanija Št. Lenart v Slovenskih goricah. Poverjenik:

Čolnik Dominik.

*Čolnik Dominik, živinozdravnik pri sv. Benediktu.	Wenger Karol, c. kr. okr. sodnik v Št. Lenartu.

Št. 1 + 1 = 2.

13. Dekanija Maribor pri Dravi. Poverjenik: Majciger Ivan.

*Čitalnica mariborska.	Berdajs Davorin, trgovec v Mariboru.
*dr. Dominkuš Ferdinand, odv. in dež. poslanec v Mariboru	Borzečnik Anton, mestni vikar v Mariboru.
*Ferk Feliks, zdravnik in posestnik v Mariboru.	Caf Jakob, kaplan pri sv. Magdalen.
*Knjižnica c. kr. višje gimnazije v Mariboru.	dr. Feuš Franc, sem. profesor v Mariboru.
*Knjižnica semeniška v Mariboru.	dr. Glančnik Jernej, odvetnik v Mariboru.
*Kosar Franc, kanonik v Mariboru.	Hebar Franc, stolni vikar v Mariboru.
*Majciger Ivan, c. kr. gimn. profesor v Mariboru.	Herg Lovro, kanonik v Mariboru.
*Ogradi Franc, kanonik v Mariboru.	Janžekovič Vid, bogoslovec v Mariboru.
*Orožen Ignacij, stolni dekan v Mariboru.	Koprivnik Ivan, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.
*dr. Pajek Josip, c. kr. gimn. profesor v Mariboru.	dr. Križanič Ivan, kanonik v Mariboru.
*dr. Radaj Franc, c. kr. notar in dež. poslanec v Mariboru.	dr. Kukovič Avgust, sem. profesor v Mariboru.
*dr. Serneck Janko, odvetnik v Mariboru.	Lavtar Luka, c. kr. priprav. profesor v Mariboru.
*Skuhala Ivan, vodja dij. semenišča in prof. bogoslovja v Mariboru.	Majcen Gabriel, učitelj v Mariboru.
*Šinko Božidar, župnik pri sv. Kungoti.	Meško Alojz, mestni kaplan v Mariboru.
*Zorčič Franc, inf. prošt v Mariboru.	Miklošič Ivan, c. kr. priprav. učitelj v Mariboru.

dr. Mlakar Ivan, podvodja dij. semenišča in bog. profesor v Mariboru.

Morič Maks, trgovec v Mariboru. Nerat Mihael, nadučitelj v Mariboru.

dr. Orozelj Ivan, odvetnik v Mariboru.

Pavlič Franc, c. kr. poštni uradnik v Mariboru.

dr. Pekolj Ivan, c. kr. sodn. pristav v Mariboru.

Raktelj Rudolf, kaplan v Kamci. Ribar Anton, mestni kaplan v Mariboru.

Rošker Franc, nadučitelj v Lembahu.

Št. 15 + 24 = 39.

14. Dekanija **Maribor za Dravo.** a) Poverjenik: Wurzer Matija.

Kapler Ivan, kaplan v Rušah.

Kralj Davorin, kaplan v Selnici.

Koren Matija, župnik v Selnici.

Wurzer Matija, župnik v Rušah.

Št. 4.

b) Poverjenik: Praprotnik Franc.

Kralj Josip, župnik pri D. M. v Puščavi.

Polanec Gregor, učitelj pri sv. Lovrenci.

Pajtlar Ivan, kaplan pri sv. Lovrenci.

Praprotnik Franc, nadučitelj pri D. M. v Puščavi.

Št. 4.

15. Dekanija **Marnberg.** Poverjenik: Jazbec Anton.

Jazbec Anton, dekan v Marnbergu.

Ostrožnik Anton, župnik na Pernicah.

Munda Jakob, c. kr. okr. sodnik v Marnbergu.

Št. 3.

16. Dekanija **Nova Cerkev.** Poverjenik: dr. Gregorèc Lavoslav.

*Gajšek Karol, dekan na Doberni.

Bratuša Alojzij, kaplan pri Novi Cerkvi.

*dr. Gregorèc Lavoslav, kanonik strassburški in vicarius perpetuus pri Novi Cerkvi.

Šijanec Alojzij, kaplan pri Novi Cerkvi.

*Kos Alojzij, župnik na Črešnjicah.

Voh Jernej, župnik pri sv. Martinu

*Lapuh Martin, župnik pri sv. Joštu.

Št. 4 + 3 = 7.

17. Dekanija **Ptuj.** Poverjenik: Kunstek Luka.

*Hrtiš o. Benko, minoritski župnik v Ptuji.

*Modrinjak Matija, inf. prošt v Ptuji.

*Kukovec Josip, župnik pri sv. Andraži.

*Trstenjak Jakob, župnik pri sv. Marjeti.

*Meško Jakob, župnik pri sv. Lovrenci.

*Zmazek Franc, župnik pri sv. Urbanu.

Alekšič o. Fidelij, gvardijan v Ptuji.	Knop Ivan, c. kr. davk. pristav v Ptuji.
Cilenšek Martin, d. gimn. profesor v Ptuji.	Kunstek Luka, d. gimn. profesor v Ptuji.
Čiček o. Bonaventura, minoritski kaplan v Ptuji.	Planinšek Mihael, meščan v Ptuji.
dr. Čuček Josip, odvetnik v Ptuji.	dr. Ploj Jakob, odvetnik v Ptuji.
dr. Gregorič Alojzij, odvetnik v Ptuji.	Prus o. Stanko, minoritski kaplan v Ptuji.
dr. Gross Franc, c. kr. sodn. pristav v Ptuji.	Romih Tomaž, učitelj v Ptuji.
Hirti Franc, beneficijat in katehet v Ptuji.	dr. Schiffrer Ivan, c. kr. polk. zdravnik v Ptuji.
Jerman Franc, ces. svētnik in dež. poslanec v Ptuji.	Spindler Anton, c. kr. kancelist v Ptuji.
Jug Franc, vikar v Ptuji.	Suhar Franc, učitelj v Ptuji.
dr. Jurtela Franc, odv. koncipijent v Ptuji.	Šijanec Franc, nadučitelj pri sv. Lovrenci.
Klobučar Anton, c. kr. sodn. pristav v Ptuji.	† Urbanec Ivan, odv. koncipijent v Ptuji.
	Železinger Franc, gimn. učitelj v Ptuji. Št. 6 + 23 = 29.

18. Dekanija Rogatec. Poverjenika: a) Sovič Josip;

b) Vraz Ivan.

*Orač Rok, nadučitelj v Rogatci.	Katoliško društvo v Slatini.
*Sovič Josip, župnik v Stopercah.	Kozinc Ivan, kaplan pri sv. Križi.
*Vraz Ivan, kaplan v Rogatci.	Merkuš Anton, župnik v Žitalah.
Cvetko Ivan, kaplan v Žitalah.	Vezjak J., učitelj v Slatini.
Dekort Josip, kaplan pri sv. Križi.	Št. 3 + 6 = 9.

19. Dekanija Šaleška dolina. Poverjenik: Trafenik Franc.

*dr. Lipold Ivan, župnik pri sv. Martinu pod Šalekom.	Kotnik Josip, kaplan pri sv. Martinu pod Šalekom.
*Trafenik Franc, dekan v Škalah.	Sever Josip, župnik v Zavodnjah.
Govedič Ivan, župnik v Šoštajnu.	Skubic Franc, zdravnik v Velenji.
Kačič Ivan, c. kr. notar v Šoštajnu.	Št. 2 + 5 = 7.

20. Dekanija Šmarije. a) Poverjenik: Ivanc Martin.

*Arnuš Franc, kaplan v Št. Vidu.	Ivanc Martin, dekan itd v Šmariji.
*Uлага Josip, župnik v Št. Vidu.	Učiteljsko društvo v Šmariji.
Čitalnica v Šmariji.	Št. 2 + 3 = 5.

b) Poverjenik: dr. Ipavic Gustav.

*dr. Ipavic Gustav, zdravnik pri sv. Jurji.	Jenko Ivan, žel. uradnik pri sv. Jurji.
Bralno društvo pri sv. Jurji.	Št. 1 + 2 = 3.

21. Dekanija Šmartin. Poverjenik: dr. Šuc Josip.

- *dr. Šuc Josip, dekan, nadžupnik in dež. poslanec v Šmartinu pri Slov. Gradci.
 *Trstenjak Davorin, župnik itd. v Starem Trgu.
 Muha Josip, kaplan v Šmartinu.
 Ostre Franc, kaplan v Starem Trgu
- Rogina Ivan, župan in posestnik v Podgorji.
 Runovec Davorin, učitelj v Slov. Gradci.
 Tombah Josip, župnik v Št. Vidu.
 Trobej Ivan, učitelj v Slov. Gradci.
 Vivod Ivan, gostilničar in posestnik pri sv. Florijanu.
 Št. 2 + 7 = 9.

22. Dekanija Velika Nedelja. Poverjenik: Jesih Anton.

- *Knjižnica okrajna učiteljska v Ormoži
 *dr. Petovar Ivan, odvetnik v Ormoži.
 *Pirnat Andrej, uradnik v Ormoži. Čitalnica v Ormoži.
 »Edinost«, bralno društvo v Središči.
 dr. Geršak Ivan, c. kr. notar v Ormoži.
 Jesih Anton, not. koncipijent v Ormoži.
 Kranjc Vekoslav, not. koncipijent v Ormoži
- † Napast Davorin, župnik pri Veliki Nedelji.
 Rakuša Franc, nadučitelj pri sv. Bolfenku.
 Skuhala Peter, župnik v Središči.
 Toplak Franc, župnik pri sv. Lenartu.
 Vrtnik Ivan, not. koncipijent v Ormoži.
 dr. Žižek Anton, zdravnik v Ormoži.
- Št. 3 + 11 = 14.

23. Dekanija Vozenica. Poverjenik: Mraz Tomaž.

- *Držečnik Luka, župan v Ribnici. *Mraz Tomaž, dekan v Vozenici.
 Št. 2.

24. Dekanija Zavrč. Poverjenik: Raič Božidar.

- *Meško Martin, kaplan pri sv. Barbari.
 *Raič Božidar, župnik, drž. in deželni poslanec pri sv. Barbari.
 *Rajsinger Franc, trgovec in posestnik v Dobravi.
- *Sovič o. Aleks, župnik pri sv. Trojici.
 *Šuta Ropert, kaplan v Zavrči.
 *Trampuš Ivan, dekan v Zavrči.
 Št. 6.

III. Goriška škofija.

1. Dekanija Bolec. Poverjenik: Sorč Alojzij.

- Bogataj Franc, šolski vodja v Soči. Jakopič Avgust, c. kr. okr. sodnik v Bolci.
 Gabersček Andrej, učitelj v Bolci.
 Gregorčič Simon ml., vikar v Logu. Kranjec Franc, provizor v Soči.

Kurinčič Ivan, vikar na Serpenici,
Mlekuž Tomaž, c. kr. okr. cestni
nadzornik v Bolci.

Sorč Alojzij, c. kr. poštar v Bolci.
Širca Ivan, nadučitelj in šolski
vodja v Bolci.

Štrukelj Mihael, vikar v Čez-Soči.
Žagar Ferdinand, posestnik na
Žagi.

Št. 11.

2. Dekanija Cirkno. Poverjenik: Jeram Josip.

Harmel Adolf, župnik v Šebreljih.
Ilovkar Franc, župnik na Šentvidski
Gori.

Jeram Josip, dekan v Cirknem.

Selak Anton, vikar v Novakah.
Starman Štefan, vikar v Orehku.
Wester Ivan, vikar v Otaleži.

Št. 6.

3. Dekanija Črniče. Poverjenik: Cibič Anton.

*Čitalnica v Ajdovščini.

Bralno društvo v Šempasu.

Cibič Anton, dekan v Črničah.

Dugulin Ivan, župnik v Ajdovščini.

Frfolja Andrej, kaplan v Ka-
menjah.

Kavs Ivan, učitelj v Batnjah.

Kodré Ivan, vikar v Oseku.

Kodrič Franc, kaplan v Črničah.

Kodrič Ivan, kaplan v Šempasu.

Krkoč Štefan, vikar v Lokavci.

Logar Jakob, župnik v Križi.

Lovrenčič Matija, nadučitelj v Ka-
menjah.

Mesar Andrej, kaplan v Križi.

Mlekuž Karol, učitelj v Oseku.

Poljšak Alfonz, vikar pri sv. To-
maži.

Rajar Jernej, nadučitelj v Šempasu.

Strnad Franc, nadučitelj v Črničah.

Šimuc Ivan, vikar v Velikih Žab-
ljah.

Valentinčič Štefan, vikar na Tr-
novem.

Vodopivec Ivan, trgovec v Ka-
menjah.

Volkov Jaromir, učitelj v Lokavci.

Zorn Ivan, nadučitelj v Križi.

Št. 1 + 21 = 22.

4. Dekanija Gorica. Poverjenik: Marušič Andrej.

*Bensa Štefan, kanonik in vodja
knezoškofijski pisarni v Gorici.

*Budal Bernard, ingénieur v Bosni.

*Čitalnica v Solkanu.

*Grča Blaž, vikar v Čepovanu.

*Knjižnica bogoslovskega seme-
nišča v Gorici.

*Knjižnica c. kr. studijska v Go-
rici.

*Marušič Andrej, c. kr. gimn. pro-
fesor in častni kanonik v Gorici.

*dr. vitez Tonkli Josip, odvetnik,
drž. in dež. poslanec v Gorici.

*Valuš Marko, vikar v p. v Gorici.

*Wolf Ivan, mestni župnik v Gorici.

Berbuč Ivan, c. kr. profesor na
višji realki v Gorici.

Čerin Tomaž, stolni vikar v Go-
rici.

Erjavec Franc, c. kr. profesor višje
realke v Gorici.

dr. Gabrijelčič Josip, semeniški
vodja v Gorici.

Gašperčič Aleks, bogoslovec v Go-
rici.

Gerbec Ivan, knezonadškofijski taj-
nik v Gorici.

Godnič Josip, kaplan v Solkanu.

- Goljevšček Franc, kaplan v Gorici.
 Grašič Josip, bogoslovec v Gorici.
 Izobraževališče učiteljsko v Gorici.
 Kafol Štefan, kanonik v Gorici.
 Knjižnica gimnazijska v Gorici.
 Knjižnica realska v Gorici.
 Knjižnica učiteljska goriške okoli-
 lice.
 dr. Kos Franc, c. kr. priprav. pro-
 fesor v Gorici.
 Kožuh Josip, aprob. gimn. suplent
 v Gorici.
 Kralj Ignacij, bogoslovec v Gorici.
 Kumar Valentin, c. kr. vadniški
 učitelj v Gorici.
 Leban Henrik, učitelj v Plavéh.
 Mercina Ivan, c. kr. vadniški učitel-
 j v Gorici.
 Pavletič Andrej, msgr. in vodja
 dež. zavodu gluhtonemih v Gorici.
 Pavletič Gothard, kaplan v Koj-
 skem.
 Pavletič Josip, vikar v Cerovem.
 Pezdič Mihael, poštar v Solkanu.
 Podgornik Franc, zasebnik v Gorici.
 dr. Rojic Aleks R., zdravnik v
 Gorici.
 Rudež Anton, učitelj v dež. za-
 vodu gluhtonemih v Gorici.
 Rutar Lovro, ravnatelj na sv. Gori.
 Semenišče nadškofjsko v Gorici.
 Skubin Anton, c. kr. vadniški učitel-
 j v Gorici.
 Štubelj Leopold, bogoslovec v Go-
 rici.
 Toman Ema Albina, c. kr. vad-
 niška učiteljica v Gorici.
 Vodopivec Franc, c. kr. okr. šolski
 nadzornik v Gorici.
 Žigon Franc, bogoslovec v Gorici.
 Št. 10 + 34 = 44.

5. Dekanija **Kanal**. Poverjenik: Vidic Franc.

*Vidic Franc, dekan itd. v Kanalu. Št. 1.

6. Dekanija **Koborid**. Poverjenik: Dominko Franc.

- Dominko Franc, šolski ravnatelj v Koboridu. Smrekar Franc, vikar na Libu-
 njem. Št. 3.
 Murovec Ivan, kaplan v Koboridu.

7. Dekanija **Komen**. Poverjenik: Kavčič Josip.

- *Kavčič Josip, c. kr. notar v Kramer Filip, župnik v Dornbergu.
 Komnu.
 Klobovs Ivan, kaplan v Štanjelu. Št. 1 + 2 = 3.

8. Dekanija **Št. Peter**. Poverjenik: Faganelj Štefan.

- Drašček Andrej, nadučitelj v Vr- Jug Anton, vikar v Vrtojbi.
 tojbi. Kobal Peter, dekan v Št. Petru.
 Faganelj Štefan, kaplan v Renčah. Maraž Jakob, trgovec v Vrtojbi.
 Gregorčič Simon st., vikar na Gra- Pahor Josip, trgovec v Renčah.
 dišči. Št. 7.

9. Dekanija Tolmin. Poverjenik: Kragelj Josip.

*Čitalnica v Tolminu.	Kovačič Ignacij, veleposestnik pri sv. Luciji.
*Knjižnica okrajna učiteljska v Tolminu.	Kragelj Josip, dekan v Tolminu.
Bratina Kristijan, šolski ravnatelj pri sv. Luciji na Mostu.	Kumar Ivan, kaplan pri sv. Luciji.
Carli Alojzij, župnik pri sv. Luciji.	dr. pl. Premerstein Ivan, c. kr. notar v Tolminu.
Fon Jakob, vikar v Stržišči.	Rokodelsko bralno društvo v Tolminu.
Grželj Ivan, šolski ravnatelj v Tolminu.	Šinek Rajmund, c. kr. davkar v Malem Lošinji.
Ivančič Josip, c. kr. notar v Tolminu.	Št. 2 + 11 = 13.

IV. Tržaško-koperska škofija.

1. Dekanija Buzet. Poverjenik: Kalac Anton.

Bekar Bernard, učitelj v Roču.	Kalac Anton, nadžupnik v Buzetu.
Blažič Franc, župnik v Dolenji Vasi.	Št. 3.

2. Dekanija Dolina. a) Poverjenik: Jan Jurij.

*Jan Jurij, dekan, častni kanonik itd. v Dolini.	Pavli Alojzij, kaplan v Borštu.
*Notar Anton, kaplan v Dragi.	Švet Ivan, kaplan v Klanci.
Legat Edvard, c. kr. kaplan v Lipici.	Učiteljsko društvo koperskega okraja.
	Št. 2 + 4 = 6.

b) Poverjenik: Benedik Ivan.

Benedik Ivan, župnik v Brezovici.	Zupan Josip, župnik v Rodiku.
	Št. 2.

3. Dekanija Jelšane. Poverjenik: Jenko Slavoj.

† Brecljnik Ivan, dekan v Hrušici.	Zajec Anzelm, kaplan v Hrušici.
Jenko Slavoj, trgovec in dež. poslanec v Podgradu.	Št. 3.

4. Dekanija Kastav. Poverjenik: Jelušič Rajmund.

Čitalnica hrvatska v Kastvu.	Kotarska učiteljska knjižnica v Kastvu.
Favetti Karol, c. kr. davk. uradnik v Voloski.	Rebek Anton, c. k. davk. nadzorNIK v Voloski.
Janc Josip, kaplan v Rukavcu.	Sčulac Anton, kaplan v Moščenicah.
Jelušič Kazimir, občinski blagajnik v Kastvu.	Šorli Ivan, c. kr. okrajni komisar v Voloski.
Jelušič Rajmund, župnik v Beršecu.	

Št. 9.

5. Dekanija **Koper**. Poverjenik: Glavina Blaž.

- Glavina Blaž, c. kr. kazn. kurat Sancin Josip, kurat na Rižani.
v Kopru. Spinčič Alojzij, c. kr. okr. šolski
Knjižnica okr. šol. sveta v Kopru. nadzornik itd. v Kopru.
Poniž Benedikt, c. kr. vadniški učitelj v Kopru. Št. 5.

6. Dekanija **Pazin**. Poverjenik: Križman Josip.

- Kos Ivan, c. kr. gimn. profesor Mlakar Ivan, kaplan v Pazinu.
v Pazinu. Št. 3.
Križman Josip, c. kr. gimn. ka-
tehet v Pazinu.

7. Dekanija **Pičan**. Poverjenik: Stariha Jakob.

- *Stariha Jakob, dekan, častni kan- Sajovec Jakob, administrator v
onik in konz. svētnik v Pičanu. Kerbunah.
*Volčič Jakob, administrator v Ce- Št. 2 + 1 = 3.
rovlju.

8. Dekanija **Tomaj**. Poverjenik: Trnovce Bogdan.

- *Črné Anton, velepos. v Tomaji. Marini Karol, posestnik v Sežani.
Cazafura Břetislav, c. kr. sod. pri- Milič Josip, posestnik v Repniči.
stav v Sežani. Narobe Ivan, župnik v Divači.
Čotar Josip, učitelj v Zgoniku. Novak Josip, župnik v Povirji.
Črne Franc, c. kr. stotnik v p. v Pirjevec Josip, trgovec v Sežani.
Tomaji. Pitamic Franc, c. kr. notar v
Delak Jakob, trgovec v Štorjanih. Sežani.
Dettoni Josip, c. kr. notar v Sežani. Podgornik Krešimir, trgovec v
pl. Fabris Josip, c. kr. okr. ko- Sežani.
misar v Sežani. Praprotnik Avgust, pos. v Lokvi.
Gregorin Gustav, drd. jur. in odv. Sila Matija, župnik v Repnem
koncepient v Sežani. Tabru.
Grlanec Josip, posestnik v Saleži. Stanič Jakob, c. kr. sodn. kan-
Gruden Ivan, nadžupan v Zgoniku. celist v Sežani.
Gulič Franja, posestnica v Sežani. Škrl Josip, kaplan v Sežani.
Hrovatin Josip, nadučitelj v Sežani. Teran Ivan, duhovnik v Štorjih.
Kanté Matej, učitelj v Sežani. Tomšič Josip, učitelj v Skopem.
Knjižnica učiteljska sežanskega Trnovce Bogdan, c. kr. okr. sod-
okraja. nik v Sežani.
Koželj Anton, duh. oskrbnik v Turek Anton, veleposestnik v Še-
Skopem. poljih.
Leban Franc, c. kr. vodja zem- Učiteljsko društvo sežanskega
ljiških knjig v Sežani. okraja.
Mahorčič Evfemija, c. kr. pošta- dr. Zenković Aleksander, c. kr.
rica v Sežani. okr. zdravnik v Sežani.
Mahorčič Rajmund, nadžupan itd. Živec Josip, velepos. v Skopem.
v Sežani. Št. 1 + 35 = 36.

9. Dekanija Trst z okolico. Poverjenik: Jereb Gregor.

- *Cegnar Franc, c. kr. višji poštni kontrolor v Trstu.
- *Černé Ivan, kurat v Barkovljah.
- *dr. Glavina Ivan, škof tržaškopoperski itd. v Trstu.
- *Gorup Josip, veletržec v Trstu.
- *Kastelic Franc, trgovec v Trstu.
- *Kenda Anton, uradnik pri „Assicurazione Generali“ v Trstu.
- *vitez Klodič-Sabladolski Anton, c. kr. dež. šolski nadzornik v Trstu.
- *Komar Alojzij, uradnik gl. dež. blagajnice v Trstu.
- *Lautman Ivan, trgovec v Trstu.
- *Semenišče mladeniško v Trstu.
- *Vovk Ivan, kurat v Bazovici.
- Bartelj Srečko, knjigovodja v Trstu.
- Bralno društvo na Opčinah.
- Bunc Ivan, c. kr. meščanski učitelj v Trstu.
- Cvetnič L., c. kr. poštni uradnik v Trstu.
- Čitalnica slovanska v Trstu.
- Debelak Mihael, kanonik v Trstu.
- Dekleva Franc, trgovski opravnik v Trstu.
- Delavsko podporno in bralno društvo v Trstu.
- Dolinar Ivan, c. kr. meščanski učitelj v Trstu.
- Dovgan Anton, uradnik južne železnice v Trstu.
- Flego Peter, škofijski kaplan v Trstu.
- Furlan Vekoslav, c. kr. rač. uradnik v Trstu.
- dr. Glaser Karol, c. kr. gimn. profesor v Trstu.
- Gomilšak Jakob, nemški pridigar pri sv. Antonu v Trstu.
- Homann Miroslav, aprob. prof. kandidat na c. kr. višji realki v Trstu.
- Hrovatin Anton, duhovnik pri novem sv. Antonu v Trstu.
- Huth Karol, c. kr. vojni kurat v Trstu.
- Jagodec Mihael, duhovnik v-Rojanu.
- Jančar Josip, učitelj na Katinari.
- Jereb Gregor, c. kr. tel. uradnik v Trstu.
- Kjuder Anton, duhovnik pri sv. Justu v Trstu.
- Klemenčič Ivan, c. kr. tel. uradnik v Trstu.
- Korenčan Franc, c. kr. rač. uradnik v Trstu.
- Lavrič Ivan, c. kr. rač. revident v Trstu.
- Legat Ivan, c. kr. gimn. profesor v Trstu.
- Mahkovec Anton, c. kr. koncipijent v Trstu.
- Mankoč Josip, trgovec v Trstu.
- Masten Matej, učitelj pri sv. Ivanu.
- Mubej Josip, c. kr. namorski uradnik v Trstu.
- Muha Josip, v Trstu.
- Mušič Andrej, zasebni uradnik v Trstu.
- Nabergoj Ivan, posestnik, deželni in državni poslanec na Proseku.
- dr. Pertot Simon, zdravnik v Trstu.
- Pfeifer Jurij, v Trstu.
- Piščanec Just, gimnazijec v Trstu.
- Pogorelec Ivan, c. kr. tel. uradnik v Trstu.
- Rogač Anton, kurat na Katinari.
- Sinkovič Davorin, c. kr. okr. šolski nadzornik v Trstu.
- „Sokol“, telovadno društvo v Trstu.
- Šabec Ivan, posestnik in zasebnik v Trstu.
- Šilec Ivan, trgovec v Trstu.
- dr. Šust Ivan, stolni prošt v Trstu.

- Tosti Ivan, zas. uradnik v Trstu. Vončina Filip, duhovnik v Ospem.
 Truden Mihael, trgovec v Trstu. Vračko Oskar, c. kr. koncipijent
 Tržaško podporno društvo. v Trstu.
 Urbas Viljem, c. kr. višje realke Weiseitl Franc, c. kr. rač. revi-
 profesor v Trstu. dent v Trstu.
 Vadnol Davorin, uradnik pri Ka- Zavnik Leopold, c. kr. meščanski
 listrovih dedičih v Trstu. učitelj v Trstu.
 Valenčič Ivan, trgovec v Trstu. Žbona Andrej, železniški uradnik
 Vičič Ana, mešč. učit. v Trstu. v Trstu.
 Viličič Hinko, c. kr. carinski urad- Žvab Lovro, učitelj jezikov v Trstu.
 nik v Trstu. Št. 11 + 56 = 67.

Posameznika.

- Mikuš Josip, župnik v Kubedu. Kosec Franc, župnik v Truškah.
 Št. 2.

V. Krška škofija.

1. Dekanija Št. Andraš. Poverjenik: Pirc Franc.

- *Pirc Franc, prefekt v Št. Pavlu.
 Urnik Kolumban, kaplan in katehet v Št. Pavlu.
 Št. 1 + 1 = 2.

2. Dekanija Beljak. Poverjenik: Knaflič Jakob.

- Artel Anton, c. kr. gimn. profesor v Beljaku. Jerman Jurij, župnik v Štabnji.
 Einspieler Gregor, mestni kaplan v Beljaku. Knaflič Radoslav, župnik v Ločah.
 Lendovšek Josip, c. kr. gimn. profesor v Beljaku. Št. 5.

3. Dekanija Celovec. Poverjenik: Janežič Simon.

- *Čitalnica slovanska v Celovci. Janežič Simon, c. kr. nadporočnik
 *Einspieler Andrej, c. kr. profesor v p. v Celovci.
 v p. in dež. poslanec v Celovci. dr. Janežič Valentin, c. kr. štabni
 *Janežič Evgen (sin † g. profesor zdravnik v Celovci.
 sorja A. Janežiča) v Celovci. Rossbacher Bernard, trgovec v Ce-
 Einspieler Lambert, kanonik in lovci.
 knezoškofijski kancelar v Ce- dr. Sket Jakob, c. kr. profesor in
 lovci. urednik „Kresu“ v Celovci.
 Hren Jakob, c. kr. sodn. svétnik, Wieser Ivan, župnik in nunski
 drž. in dež. poslanec v Celovci. spovednik v Celovci.
 Hutter Ivan, c. kr. realski katehet Zupan Josip, pooblastnik grof
 v Celovci. Eggerjev v Celovci.
 Janežič Josip, posestnik v Lešah. Št. 3 + 10 = 13.

4. Dekanija Doberla Ves. a) Poverjenik: Muden Simon.

Muden Simon, župnik v Železni Kaplji. Muri Anzelm, posestnik in dež. poslanec na Jezeru.

Št. 2.

b) Poverjenik: Šervicelj Matej.

*Šervicelj Matej, konz. svetnik in župnik v Škocijanu. Peterman Josip, dek. svetnik in župnik v Št. Vidu.

Mihl Franc, kaplan v Doberli Vesi. Škerbine Josip, župnik v Kamenu. Št. 1 + 3 = 4.

5. Dekanija Kanalska dolina. Poverjenik: Ferčnik Lambert.

Amšl Ivan, farni oskrbnik v Trebinji. Globočnik Ivan, župnik na Pontablu.

Bergman Franc, kaplan v Žabnicah. Klemenčič Anton, provizor v Borovljah.

Boštjančič Ivan, ekspozit v Rablu. Selnik Luka, župnik v Ovčji Vasi. Št. 7.

6. Dekanija Pliberk. Poverjenik: Petek Franc.

Deržanič Ivan, kaplan pri Fari. Pogačnik Josip, župnik v Kotljah. Gradišnik Lenart, posestnik v Prevalji. Randl Matija, župnik v Švabeku.

Korman Franc, župnik v Mežici. Reš Franc, posestnik pri Fari. dr. Müller Anton, župnik pri Fari. Sevšak Vinko, kaplan v Črni. Št. 9.

Petek Franc, mestni kaplan v Pliberku.

7. Dekanija Rož spodnji. Poverjenik: Ambrož Matija.

Ambrož Matija, dekan v Kaplji. Gradičnik Sebastijan, župnik v Bilčovsu. Št. 2.

8. Dekanija Tinje. Poverjenik: Bizer Andrej.

Bizer Andrej, dekan in župnik v Miklav Urban, provizor v Št. Mi-Grabštanji. helu.

Karpf Valentin, administrator v Tinjah. Štiberc Ivan, župnik v Timenici. Št. 4.

9. Dekanija Velikovec. Poverjenik: Hočevar Jakob.

Hočevar Jakob, mag. pharm. in trgovec v Velikovci. Podobnik Franc, učitelj v Velikovci.

dr. Kulterer Jurij, odvetnik v Velikovci. Volavčnik Ivan, kanonik v Velikovci. Št. 5.

dr. Messner Josip, odv. koncipijent in posestnik v Velikovci.

Posameznika.

- *Hrašovec Franc, c. kr. okr. sod- Žerjav Matej, župnik v Labodu.
nik v Špitalu. Št. 1 + 1 = 2.

VI. Sekovska škofija.

1. Dekanija **Admont**. Poverjenik: Pivec o. Maksimilijan.

- *Matevžič o. Eginhard, gimn. prof. Rešek o. Henrik, redovnik v Ad-
v Admontu. montu.
*Pivec o. Maksimilijan, redovnik Trček o. Egid, redovnik v Ad-
v Admontu. montu.
*Vagaja o. Rudolf, redovnik v Ad- Št. 3 + 2 = 5.
montu.

2. Dekanija **Cmurek**. Poverjenik: Pavalec Jurij.

- Lopič Ivan, kaplan v Cmureku. Pavalec Jurij, kaplan v Cmureku.
Niedorfer Marko, kaplan v Apačah. Št. 3.

3. Dekanija **Gradec**. Poverjenik: Hauptmann Franc.

- *Bradaška Franc, c. kr. gimn. dr. Hoffer Edvard, d. realski pro-
vodja v p. v Gradci. fesor v Gradci.
*baron dr. Conrad-Eybesfeld Sig- Hubad Franc, c. kr. gimn. profesor
mund, bivši c. kr. minister za v Gradci.
uk in bogočastje itd. itd. dr. Klemenčič Ignacij, vseučiliški
*Dovnik Franc, duhovnik v po- docent v Gradci.
silni delavnici v Messendorf. Lavrič Josip, mestni učitelj v
*dr. Ipavic Benjamin, zdravnik Gradci.
v Gradci. dr. Mol Leopold, dekan v Voits-
*dr. Krek Gregor, c. kr. vseuči- bergu.
liški profesor itd. v Gradci. Novotny Emanuel, c. kr. okr. sod-
*dr. Muršec Josip, c. k. realski nik v p. v Gradci.
profesor v p. itd. v Gradci. dr. Purgaj Jakob, c. kr. gimn.
*Švajgar Gabriel, gvardijan mino- profesor v Gradci.
ritskega samostana v Gradci. Rojnik Štefan, semeniški učitelj
dr. Čamer Anton, vseučiliški do- v Gradci.
cent v Gradci. dr. Senior Karol, mestni zdravnik
Čitalnica slovanska v Gradci. v Gradci.
Dolenc Franc, c. kr. poštni ofi- „Triglav“ akademiško društvo v
cijal v Gradci. Gradci.
Goršič Ivan, učitelj v Karlovi. Verbošek Josip, uradnik v zastav-
dr. Gregl Josip, zobozdravnik v ljavnici v Gradci.
Gradci. Wallner Peter, ces. svētnik in ka-
Hauptmann Franc, c. kr. profesor tetet na ženskem učiteljski v
v Gradci. Gradci. Št. 7 + 18 = 25.

Posameznika.

Glowacki Julij, d. gimn. profesor Sedej Andrej, strojevodja v See-
v Ljubnem. grabnu. Št. 2.

VII. Razne druge pokrajine.

1. Avstrijski.

Dunaj. Poverjenik: Navratil Ivan.

*dr. Babnik Miroslav, odvetnik.	*Zelenik Josip, odgojitelj.
*Cigale Matej, c. kr. vladni svēt-
nik itd.	Jelenc Ivan, prefekt v Terezija-
niški itd.
*Kandernal Franc, c. kr. gimn.
profesor.	dr. Jelenc Josip, odgojitelj.
*dr. vitez Miklošič Franc, c. kr.
vseučiliški profesor, dvorni svēt-
nik itd.	Levičnik Albert, c. kr. ministerski
tajnik.
*Napret Theodor, c. kr. dvorni
svētnik pri najvišjem sodišči.	Lukančič Ivan, nadingenieur.
*dr. Pogačnik Ferdinand, odvetnik.	Navratil Ivan, c. kr. ravnatelj
predstojnik najvišjega sodišča.
*Sežun Žiga, bankin uradnik.	Polak o. Alojzij, provincijal oo.
minoritov.
*dr. Simonič Franc, c. kr. uradnik
v vseučiliški knjižnici.	Rybař Otokar, pravnik.
*baron Schwegel Josip, c. kr. sek-
cijski načelnik v min. unanjih
opravil v p. itd. itd.	„Slovenija“, akademiško društvo.
Štritar Josip, c. kr. gimn. profesor.
Šuklje Franc, c. kr. gimn. profesor,
drž. in dež. poslanec.

Dunajsko Novo Mesto. Poverjenik: Poznik Radivoj.

- *Poznik Radivoj, c. kr. ingenieur.
dr. Detela Franc, c. kr. gimn. profesor.

Hallstatt: Križnica Karol, c. kr. solinski blagajnik.

Št. 11 + 12 = 23.

2. Ostala Primorska.

Pulj: Čitalnica v Pulji. Št. 1.

3. Tirolska.

Bolcan: Schreiner Henrik, c. kr. pripr. profesor v Bolcanu. Št. 1.

4. Češka.

- Jindrichov Hradec: Lego Franc, meščanski učitelj.
Karlín: Volkar Andrej, c. kr. okr. komisar.
Klatovo: dr. Zupančič Franc, c. kr. polkovni zdravnik.
Melnik: Občina mestna.
Opočno: dr. Štrekelj Karol, odgojitelj.
Praga: Lego Jan, uradnik českega muzeja. Št. 6.

5. Moravska.

Hudonin: Arh Ivan, c. kr. gospodarski uradnik.

Kromeříž: Komel pl. Sočebranski A., stotnik c. kr. 3. pešpolka.

Novi Jičín: Apih Josip, d. realski profesor. Št. 3.

6. Šlezija.

Belsk: *Makuc Ivan, c. kr. profesor na obrtniški šoli.

Št. 1.

7. Gališka.

Tarnopol: Kopytzak Bazil, c. kr. gimn. profesor.

Št. 1.

8. Dalmacija.

Dubrovnik: Pavlica Andrej, c. kr. profesor na nautiki.

Makarska: Namar Franc, c. kr. žandarmerijski stražmešter.

Orebič: dr. Čuček Lovro, zdravnik.

Spljet: Rutar Simon, c. kr. gimn. profesor in okr. šolski nadzornik.

Št. 4.

9. Ogrska.

Budapešta: *dr. Turner Pavl, zasebnik.

Košice: *Krajnc V. J., c. kr. ženijski major.

Podlimbarski.

Št. 2 + 1 = 3.

10. Hrvatska s Slavonijo.

Bednja: Vojska Lavoslav, župnik.

Djakovo: *Strossmajer Josip Jurij, škof bosenski in sremski itd. itd.

Jaska: Majar o. Hrizogon, frančiškan.

Karlovec. Poverjenik: Steklasa Ivan.

*Steklasa Ivan, kr. gimn. profesor v Karlovcu. Podgoršek Josip, kr. realne gimnazije profesor v Rakovci.

Lipež Viktor, kr. realne gimnazije ravnatelj v Rakovci. Vamberger Mihael, kr. realne gimnazije učitelj v Rakovci.

Konščina: *Košiček Ubaldo, župnik.

Križevci: Lenarčič Andrej, d. gozd. profesor.

Novi Marof: Koželj Anton.

Osijek: *Jelovšek Martin, ravnatelj kr. gimnazije.

Požega: *Kos Anton, viečnik sodb. stola.

Slunj: *Zor Lovro, okr. zdravnik.

Varaždin. Poverjenik: dr. Križan Josip.

*Francelj Jernej, kr. realski profesor v p. v Varaždinu.	Raič o. Ivan Kapistran, kap. vikar v Varaždinu.
dr. Erhartič Franc, odvetnik v Varaždinu.	Rozman Robert, frančiškan v Varaždinu.
Košir Božidar, beneficijata pri sv. Vidu.	Vežič Vladislav, kr. notar in odvetnik v Varaždinu.
dr. Križan Josip, kr. gimn. profesor v Varaždinu.	Zima Luka, kr. gimn. profesor v Varaždinu.

Zagreb. Poverjenik: dr. Celestin Franc.

*Kastelic Franc, c. kr. stotnik v p.	Marn Franc, kr. gimn. profesor.
*dr. Kopač Josip, odvetnik.	Penko Lovro, umetni vrtlar.
*Mažuranič Anton, kr. gimn. ravnatelj v p.	Sevnik Vinko, svetnik kr. banskega stola.
*Staré Josip, kr. realski profesor.	Valjavec Matija, kr. gimn. profesor.
*Veber Adolf, kanonik.	dr. Vidrič Lovro, odvetnik.
Benigar Ivan, kr. gimn. profesor.	Zupan Ivan, kr. gimn. profesor.
dr. Celestin Franc, kr. profesor in vseučiliški docent.	

Št. 12 + 22 = 34.

11. Bosna in Hercegovina.

Sarajevo. Poverjenik: dr. Jeglič Anton.

dr. Jeglič Anton, kanonik.	Žnidaršič Jakob, c. kr. realne gimn. profesor.
Nemanič Davorin, c. kr. realne gimnazije ravnatelj.	

Zvornik: dr. Miglič Peter, c. kr. polkovni zdravnik. Št. 4.

12. Rusija.

*Slavjanski dobrodelni komité v St. Peterburgu. Št. 1.

13. Angleška.

Morfill W. R., vseučiliški profesor v Oxfordu. Št. 1.

14. Amerika.

*Jeram Peter, duhovnik v Wabashi (Minesotta).
Balogh Lovro, St. Joseph. (Minesotta). Št. 1 + 1 = 2.

Pregled vseh Matičinih udov.

Imena škofijam	Število udov			
	častnih	ustanovnih	letnih	skupaj
I. ljubljanska	—	157	574	731
II. lavantinska	1	89	206	296
III. goriška	—	15	95	110
IV. tržaško-koperska	—	16	123	139
V. krška	—	6	49	55
VI. sekovska	—	10	25	35
VII. druge razne	6	28	57	91
Skupaj	7	321	1129	1457*)

*) Lanskeemu imeniku so bili v zmislu odborovega sklepa pridejani izjemoma še vsi oni bivši društveniki, ki lanske društvenine niso še poravnali; knjig seveda niso dobili. Letos se je zgodilo to le pri neznatni peščici (20) onih, od katerih ima odbor jamstvo, da plačajo, knjige se jim pa tudi tako dolgo ne pošljejo, dokler udnine ne poravnajo. Konečni rezultat utegne pa postati tak, da bo število letnih plačnikov za 40—50 večje kot lani.

VII.

Z „Matico Slovensko“ zamenjujejo knjige:

1. Matica dalmatinska v Zadru. (1864)
2. Matica srbska v Novem Sadu. (1864)
3. Matica gališko-ruska v Lvovu. (1865)
4. Akademija cesarska v St. Peterburgu. (1866)
5. Matica česka v Pragi. (1866)
6. Beseda umetniška v Pragi. (1866)
7. Družba sv. Mohora v Celovci. (1866)
8. Društvo pravniško v Pragi. (1866)
9. Srbsko učeno društvo v Belem Gradu. (1868)
10. Društvo sv. Jeronima v Zagrebu. (1869)
11. Matica moravska v Brnu. (1869)
12. Občestvo imperatorsko rusko geografično v St. Peterburgu. (1869)
13. Prvo društvo gabelsbergerskih stenografov v Pragi. (1870)
14. Občestvo filologiško v Voroneži. (1872)
15. Universiteta imperatorska v Varšavi. (1872)
16. Universiteta kraljeva v Kristijaniji. (1872)
17. Universiteta imperatorska v Moskvi. (1872)
18. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu, (1874).*
19. Bolgarsko učeno društvo v Brajli. (1876)
20. Knjižnica slavjanskega komiteta v Moskvi. (1877)
21. Hrvatski pedagogijsko-književni sbor v Zagrebu. (1878)
22. „Smithsonian Institution“ v Washingtonu. (1879)
23. Bolgarsko književno društvo v Sredci. (1882)
24. Matica srbska v Budišinu. (1882)
25. Kr. srbsko ministerstvo v Belem Gradu. (1882)
26. Universiteta imperatorska sv. Vladimira v Kijevu. (1882)
27. Jednota českých matematiků v Pragi. (1884)
28. Kr. česká společnost nauk v Pragi. (1884)
29. Spolek architektů in inženýrů v Pragi. (1884)
30. Spolek českých filologů v Pragi (1884).

*) Njenemu predsedniku pošiljajo se po trije iztisi vsake knjige: jeden za akademijsko knjižnico, dva pa po želji dr. J. Muršeca za najizvrstnejša slovenska dijaka na vseučilišči.

VIII.

Zaznamek književne zaloge „Matice Slovenske“
in kupna cena posameznim iztisom.

1. Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1867	—	gld. 20 kr.
2. Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1868	—	„ 50 „
3. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1871. Uredil dr. E. H. Costa	—	„ 50 „
4. „ „ „ za l. 1872—1873. Uredil dr. E. H. Costa	—	„ 50 „
5. „ „ „ za l. 1874. Uredil dr. E. H. Costa	—	„ 50 „
6. „ „ „ za l. 1875. Uredila J. Tušek in M. Pleteršnik	—	„ 50 „
7. „ „ „ za l. 1876. Uredil M. Pleteršnik	—	„ 50 „
8. „ „ „ za l. 1877. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„ 50 „
9. „ „ „ za l. 1878 I. in II. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„ 25 „
10. „ „ „ za l. 1878. III. in IV. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„ 25 „
11. „ „ „ za l. 1879. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„ 50 „
12. „ „ „ za l. 1880. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„ 50 „
13. „ „ „ za l. 1881. Uredil dr. J. vitez Bleiweis-Trsteniški	—	„ 50 „
14. „ „ „ za l. 1884 Uredil E. Lah	1	„ 30 „
15. J. Trdina: Zgodovina slovenskega naroda	—	„ 60 „
16. J. Kersnik: Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije. (II. popravljeni natis).	—	„ 20 „
17. Erben-Rebec: Vojvodstvo Kranjsko	—	„ 20 „
18. Erben-Rebec: Vojvodstvo Koroško	—	„ 20 „
19. Slovenski Štajer. Spisali rodoljubi. I. snopič	—	„ 25 „
20. Dr. Ivan Gršak: Slovenski Štajer. III. snopič	—	„ 30 „
21. Majciger-Pleteršnik-Raič: Slovanstvo. I. del	—	„ 50 „
22. J. V. Germanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku	—	„ 10 „
23. J. Jesenko: Prirodoznanski zemljepis	1	„ — „
24. Rossmassler-Tušek: Štirje letni časi	—	„ 40 „
25. Felloecker-Erjavec: Rudninoslovje	—	„ 40 „
26. Pokorny-Tušek: Prirodopis rastlinstva s podobami	—	„ 85 „
27. Pokorny-Erjavec: Prirodopis živalstva s podobami	1	„ 16 „
Knjiga prirode:		
28. I. snopič — Schoedler-Tušek: Fizika	—	„ 40 „
29. II. snopič — Schoedler-Ogrinac-Erjavec: Astronomija in Kemija	—	„ 40 „
30. III. snopič — Schoedler-Zajec: Mineralogija in Geognozija	—	„ 40 „

31. IV. snopič — Schoedler-Tušek-Erjavec: Botanika in Zoologija	—	gld. 50 kr.
32. J. Žnidaršič: Oko in vid	—	„ 25 „
33. J. Vesel: Olikani Slovenec	—	„ 40 „
34. Nauk o telovadbi. II. del. (S 164 podobami)	—	„ 40 „
35. Lujiza Pesjakova: Strup; veseloigra.	—	„ 10 „
36. Jules Verne-Hostnik: Potovanje okolo sveta v 80 dneh	—	„ 40 „
37. dr. M. Samec: Vpliv vpijančljivih pijač	—	„ 10 „
38. Fr. Levstik: Vodnikove pesni	—	„ 50 „
39. J. Vesel-Koseski: Raznim delom dodatek	—	„ 20 „
40. A. Praprotnik: Dr. Lovro Toman (s podobo)	—	„ 40 „
41. V. Urbas: Dr. Etb. H. Costa (s podobo)	—	„ 40 „
42. J. Marn: Kopitarjeva spomenica	—	„ 40 „
43. M. Cigale: Znanstvena terminologija	1	„ — „
44. Fr. Marn: Slovnica češkega jezika	—	„ 60 „
45. Fr. Marn: Hrvatska slovnica	—	„ 60 „
46. J. Šuman: Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni	1	„ 50 „
47. Woldřich-Erjavec: Somatologija	—	„ 75 „
48. L. Lavtar: Geometrija za učiteljsča	1	„ 20 „
49. Dr. S. Šubic: Telegrafija	—	„ 30 „
50. I. Tomšič: Slovenska bibliografija (Let. za l. 1881)	—	„ 20 „
51. F. M. Štifter: Pavel M. Leontijev	—	„ 10 „
52. P. Kosler: Imenik mest, trgov in krajev	—	„ 20 „
53. Turgenjev-† Remec. Lovčevi zapiski. I. del	—	„ 50 „
54. „ „ „ „ „ „ II. del	—	„ 50 „
55. Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade	3	„ — „
56. Dr. E. H. Costa: Statistični pregled vseh čitalnic.	—	„ 10 „
57. Dr. J. Pajek: Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev	1	„ 20 „
58. P. Kosler: Zemljevid slovenskih deželà in pokrajin	—	„ 80 „
59. Zemljevidi: Obraz zemlje v polutah, Azija, Amerika Severna in Južna, Afrika, Avstralija, Rusija, Turčija, Britanija z Irsko, Skandinavija, Švica, Španija s Portugalsko, Nizozemska z Belgijo, Italija in Nemško cesarstvo	—	„ 10 „
60. Narodopisni zemljevid slovenske in hrvatsko-serbske zemlje	—	„ 5 „

IX.

Gospodom poverjenikom in udom „Matice Slovenske“ na znanje in ravnanje.

§. 1. Matici slovenski, ki ima sedež v Ljubljani, je namen, slovenskemu narodu pripomoči do prave omike s tem, da primerne knjige v slovenskem jeziku na svetlo daje ali vsaj podpira, da se izdadó.

§. 2. Ud slovenske Matice je, kdor je sprejet po društvenem odboru in

- a) kot ustanovnik plača 50 gld. a. v. precej ali v petletnih obrokih, ali pa
- b) se kot letnik zaveže, da bode Matici plačeval po 2 gold. a. v. na leto.

Častne ude izvoli véliki zbor.

Knjižnice in družbe so nesmrtné; če se hočejo zagotoviti, da bodo prejemale knjige, kolikor jih na svetlo dá Matica, morajo plačati po 100 gold. a. v. ali precej ali pa v petletnih obrokih.

§. 3. Kdor ne bi v redu plačeval, in sicer ne vsaj v prvi polovici vsacega leta, kolikor je podpisal Matici podpore, se sme po odborovem sklepu izbrisati izmed družbenikov.

§. 4. Vsak ud ima pravico:

- a) podajati društvu nasvete po odboru;
- b) priti na veliki zbor, udeleževati se v njem razgovorov, glasovati in voliti odbornike, pa tudi sam biti izvoljen;
- c) prejeti vsako leto poročilo o tem, kaj je storilo društvo, kako je gospodarilo z novci, in dobiti tudi imenik vseh družbenikov.

§. 5. Vsak častni ud in vsak ustanovnik praviloma dobiva po en iztisek vsake knjige, kolikor jih društvo da na svetlo. — Letniki pa dobivajo po odborovem sklepu na leto vsaj po toliko taci ob Matičinih stroških natisnenih knjig, da bodo te knjige po prodalni ceni vredne vsaj polovico toliko, kolikor so po tej ceni vredne vse knjige, kar jih društvo dá tisto leto na svetlo.

§. 6. Ali udje dobodo, ali ne, po nižji ceni knjige, katere so prišle z Matičino pomočjo na svetlo, to mora za vsako priliko posebej odbor odločiti in razglasiti.

§. 7. Stroške za pošiljanje društvenih kojig plača vsak sam.

